کریس کۆچرا

کورد
لە سەدەی نۆزدە وبیستەم دا

وەرگێڕانی لە فارسییەوە
حەمە کەریم عارف

ناوی کتێب : کورد لە سەدەی نۆزدە و بیستدا
بابەت: مێژووی کورد
نووسەر: کریس کۆچرا
وەرگێڕ: حەمە کەریم عارف
تایپ: زنار محەمەد
هەڵەچن: سەرگوڵ محەمەد ئەمین
چاپی یەکەم:٢٠٠٣، کتێب فرۆشی سۆران، هەولێر
چاپی پێنجەم:٢٠٠٩
لە کتێبخانەی گشتی هەولێر ژمارە(٦٢٢)سپاردنی ساڵی دراوەتێ

پێڕستی بابەتەکان

پێشکەش

دەربارەی نووسەر

وتەیەك..........حەمەکەریم عارف

بەشی یەکەم : سەرهەڵدانی ناسیونالیزمی کوردی

١- میر بەدرخان،شای کوردستان

٢- شێخ عوبەیدوڵلای شەمدینان

٣- دامەزراندنی کۆمەڵەو یانە کوردیەکان

٤- ماڵباتی بەدرخان

٥- شەریف پاشا

٦- رەوت وریێبازە سەرەکییەکانی ناسیونالیزمی کوردی

٧- پارچەبوونی بزاڤی کوردی

٨- گەڕان بە دووی زێرەڤان وپشتیوانێکدا

٩- سەرچاوەو پەراوێزان

بەشی دووەم : ساڵانی سەرکوتکاری

فەسڵی یەکەم : شۆرشی کوردستانی تورکیا(١٩٢١)

١- ئینگلیزەکان وشۆڕشی کورد

٢- نەخشەی خەلیل بەدرخان

٣- کۆمەکی یۆنان

٤- بڕیاری چەرچیل

٥- سەرکوتکردنی شۆڕشی کوردان

٦- سەرچاوەو ژێدەران

فەسڵی دووەم : سمکۆ

١- گرتنی سابلاغ(مەهاباد)١٩٢١

٢- سمکۆ

٣- سمکۆوئینگلیزەکان

٤- سمکۆوترکان

٥- سمکۆ وڕوسەکان

٦- شەڕی میاندواو ١٩٢٢/٤

٧- شەڕی شەکریازی ١٩٢٢/٧/٢٥

٨- شەڕی ساری تاش ١٩٢٢/٨

٩- بەجێهێشتنی ولأت

١٠- پێشوازی شێخ مەحموود

١١- ساڵانی ئاوارەیی

١٢- سەرچاوەو پەراوێزان

فەسڵی سێیەم : شۆڕشەکانی شێخ مەحموود
١- میر فەیسەڵ
٢- ڕاپرسی:ریفراندۆمی گشتی
٣- مەلیك فەیسەڵ
٤- جموجوڵی ترکان لە کوردساتاندا
٥- چۆڵکردنی سلێمانی ١٩٢٢/٩/١
٦- گەڕانەوەی شێخ مەحموود
٧- شێخ مەحموود (مەلیکی کوردستان)
٨- چاپەمەنی کوردی لە زەمانی پاشایەتی شێخ مەحموودا
٩- مەسەلەی کەرکوك
١٠- شێخ مەحموودوترکەکان
١١- بەیاننامەی سەری ساڵی ١٩٢٢ی بەریتانیا
١٢- لێخستنی شێخ مەحموود
١٣- بۆردومانی سلێمانی
١٤- شەڕی ئۆزدەمیر
١٥- دانانی سەید تەها بە حوکمداری ڕەواندز
١٦- گرتنەوەی سلێمانی ١٩٢٣/٥/١٦
١٧- فەشەلهێنانی رژێمی هاوکاران
١٨- گەڕانەوەی شێخ مەحمود بۆ سلێمانی ١٩٢٣/٧/١١
١٩- ئەنجوومەنی دامەزرێنەران وپەیمان وریکەوتن لەگەڵ بەریتانیای مەزندا
٢٠- بۆردومانی سلێمانی ١٩٢٤/٥
٢١- گرتنەوەی سەرلەنوێی سلێمانی ١٩٢٤/٧/١٩
٢٢- ئاقیبەتی کار
٢٣- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی چوارەم : شۆڕشی شێخ سەعید(١٩٢٥)
١- شۆڕشی شێخ سەعید
٢- شێخ سەعید
٣- سازدانی شۆڕش
٤- ڕۆڵی سۆڤیەتەکان
٥- هەڵوێستی پیاوماقوڵ وخانەدانانی شارەکان
٦- سەرەتای شۆڕش
٧- گرتنی خەرپوت (١٩٢٥/٢/٢٦)
٨- گەمارۆدانی دیاربەکر ٤-١٩٢٥/٣/٧
٩- پەرەسەندنی شۆڕش
١٠- دەزگای سەرکوتکاری

١١- عەمەلیاتی عەسکەری دژی کوردان
١٢- سەرکوتکاری
١٣- دادگایی
١٤- دەرەنجامەکانی شۆڕشی شیخ سەعید
١٥- پەنابردنە بەر عێراق
١٦- لە سەرکوتکاریەوە بۆ پاکتاوکرنی نەژادی
١٧- سەرچاوەوپەراوێزان
فەسڵی پێنجەم : کۆماری ئارارات(١٩٢٧-١٩٣١)
١- دامەزراندنی خۆیبوون
٢- رووبەرووبوونەوەکانی ساڵی ١٩٢٧
٣- هەڵوێستی سۆڤیەت
٤- ئیحسان نوری‌و راپەرینی ئارارات
٥- ئارارات
٦- دان‌وستاندێن ساڵی ١٩٢٨
٧- سەرەتای شەرەکان
٨- دژە هێرشی کوردان(نیوەی یەکەمی ١٩٣٠/٧)
٩- ململانێی ترکیا‌وئێران
١٠- موداخەلەی شێخ ئەحمەدی بارزان
١١- شۆرشی حاجۆ
١٢- روخانی کۆماری ئارارات(ئەیلولی ١٩٣٠)
١٣- تەشەنەکردنی شەڕ بۆ ناو ئێران(بەهاری ١٩٣١)
١٤- هێزەکانی ئەو ناوچەیە
١٥- یەکەمین قۆناغی شەڕی ئێرانییەکان(ئایاری ١٩٣١)
١٦- قۆناغی دووەمی شەڕی تەمووزی ١٩٣١
١٧- هاوکاری ئێران‌وترکیا دژی کوردان
١٨- چارەسەری ترکان بۆ مەسەلەی کورد
١٩- سەرچاوەوپەراوێزان
فەسڵی شەشەم : دوا شۆڕشی شێخ مەحموود
١- شەڕی ١٩٢٥
٢- شەڕەکانی ١٩٢٦
٣- گفتوگۆ دەگەڵ کورنوالیس ١٩٢٦/١٠/٩
٤- پەرەسەندنی (کۆمەڵەێن کوردی)لە کوردستانی عێراق ١٩٢٦-١٩٢٧
٥- راپەڕین‌وشۆڕشێن سلێمانی ١٩٣٠/٩/٦
٦- شۆڕشی شێخ مەحموود لە مانگی ١٩٣٠/١١دا
٧- دوا شەڕی دژ بە شێخ مەحموود

٨- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی حەوتەم : شێخ ئەحمەدی بارزان..شەجەرەنامەی شێخانی بارزان
١- شێخ ئەحمەدوشۆڕشی ئارارات
٢- شەڕی شێخ رەشیدی لۆلان
٣- یەکەمین لەشکرکێشی بۆ سەر شێخ ئەحمەد(١٩٣١/١٢)
٤- دووەمین لەشکرکێشی بۆ سەر شێخ ئەحمەد(شوباتی ١٩٣٢)
٥- سێیەمین لەشکرکێشی بۆ سەر شێخ ئەحمەد(١٩٣٢/٣)
٦- کەوتنە زۆنگاوەوە(١٩٣٢/٤)
٧- دوا شەڕەکان(١٩٣٢/٦)
٨- شۆڕشی شێخ محەمەد سەدیق ومەلامستەفا بارزانی
٩- سەرچاوەوپەراوێزان
فەسڵی هەشتەم : شۆڕشی دەرسیم
١- نەخشەی عابدین ئۆزمەن بۆ سڕینەوەی کەسایەتی کوردی...
٢- قانوونی ساڵی ١٩٣٧
٣- سەید رەزا (١٨٦٢؟-١٩٣٧)
٤- بەیاننامەی سەید رەزا
٥- پەشێویە سەرەتاییەکان(١٩٣٧)
٦- هۆکاروفاکتەرێن راستەوخۆی شۆڕشی ١٩٣٧
٧- سەرکوتکردنی شۆڕش
٨- گفتوگۆ
٩- دەسەڵاتی عەلی شێروکوشتنی
١٠- کۆتایی شەڕ
١١- گرتنی سەید رەزا
١٢- سەرچاوەو پەراوێزان
بەشی سێیەم : خەبتێن لە ڕای خۆیبوون
فەسڵی یەکەم : یەکەمین شۆڕشی بارزانی و سەرهەڵدانی حیزبان(١٩٤٣-١٩٤٥)
١- برایەتی
٢- رێکخراوی دارکەر
٣- دامەزراندنی هیوا
٤- راکردنی بارزانی(١٩٤٣/٧/١٣)
٥- گفتوگۆ
٦- پچڕانی پەیوەندییان
٧- بارزانی وئینگلیزەکان
٨- نامەی نێوان بارزانی-کورنوالیس
٩- ناوبژیوانی ماجید مستەفا

١٠- راگەیاندنی دەربڕینی گوێڕایەڵی بارزانی لە بەغدا
١١- ژێوان بوونەوە
١٢- نوری سەعیدوکوردان
١٣- ئاکربڕ(٦/١٩٤٤- ٦/١٩٤٥)
١٤- شەڕی ١٩٤٥
١٥- جیاوازی بۆچوونی ئینگلیزوعێراق
١٦- یەکەمین هێرشی سوپای عێراق
١٧- شکستەکانی دیکەی سوپای عێراق
١٨- تەسلیم بوونی مەحموود ئاغای زێباری بە دژمن
١٩- دوا شەڕ
٢٠- رەنگدانەوەو دەنگدانەوەی جیهانی ئەم کارە
٢١- بارزانی وحیزبی هیوا
٢٢- پارچەبوونی هیوا
٢٣- حیزبی کۆمۆنیستی عێراق ومەسەلەی کورد
٢٤- چونونی بارزانی بۆ ئێران....
٢٥- سەرچاوەو پەراوێزان.
فەسڵی دووەم : سۆڤیەتەکان لە کوردستانی ئێران،وکۆماری مەهاباد
١- مەهاباد
٢- ماڵباتی قازی محەمەد
٣- نێوان ئینگلیزوروسەکان
٤- ئینگلیزوکوردو سۆڤیەتەکان
٥- قازی محەمەدوسۆڤیەتەکان
٦- یەکەم سەفەری ناودارانی کورد بۆ باکۆ(١١/١٩٤١)
٧- ڕەنگدانەوەودەنگدانەوەی سەفەری باکۆ لە جیهاندا
٨- ترسی ترکەکان
٩- دەنگدانەوەی سەفەرەکەی باکۆ لە ناوچەکەدا
١٠- ڕقبەڕقێی ناوخۆ
١١- دەوری (ناوبژیوانی)سۆڤیەتەکان لە کوردستاندا ساڵی ١٩٤٢
١٢- ئاژاوەی رەزاییە(٤-٥/١٩٤٢)
١٣- کۆنفرانسی شنۆ(ئەیلولی ١٩٤٢)
١٤- مانۆرەکانی قازی محەمەد
١٥- دامەزراندنی کۆمەڵە
١٦- دامەزراندنی حیزبی دیموکراتی کوردستان
١٧- سەفەری دووەم بۆ باکۆ(ئەیلولی ١٩٤٥)
١٨- راگەیاندنی کۆمار(٢٢/١/١٩٤٦)

١٩- سوپای مەهابادوبارزانییەکان
٢٠- قەیرانی نێوان ئازەربایجان وکوردستان
٢١- ئاگربڕ(٥-١٩٤٦/٩)
٢٢- سەرکۆمار قازی محەمەد
٢٣- مەهاباد لە سەردەمی (کۆماری)دا
٢٤- دوا گفوگۆ
٢٥- روخانی کۆماری مەهاباد(١٩٤٦/١٢/١٧
٢٦- دادگایی کردنی قازی محەمەد
٢٧- هۆکارەکانی روخانی کۆمار
٢٨- چارەنووسی هەڤاڵانی بارزانی
٢٩- رێپێوانە دووردرێژەکەی بارزانی بۆ سۆڤیەت
٣٠- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی سێیەم : حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران لە دوای روخانی کۆماری مەهاباد
١- کۆمیتەی کۆمۆنیستی کوردستان وحیزبی دیموکرات
٢- حیزبی دیموکراتی کوردستان لە سەردەمی مسەدەقدا
٣- جیابوونەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان لە حیزبی تودە
٤- کۆمیتەکانی مەهابادوسنە
٥- کۆمیتەی ناوەندی،١٩٥٤
٦- پرۆگرامی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران(١٩٥٦)
٧- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی چوارەم:حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق لە دامەزراندنییەوە...
١- گەڕانەوەی بارزانی بۆ عێراق
٢- دامەزراندنی حیزبێکی کوردی لە عێرقدا
٣- یەکەمین کۆنگرەی حیزبی دیموکراتی کوردستای عێراق(١٩٤٦/٨/١٦)
٤- حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق بە بێ بارزانی(١٩٤٧-١٩٥٨)
٥- بارزانی لە یەکێتیی سۆڤیەت
٦- بونیاتناوەی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق
٧- حیزبی کۆمۆنیستی عێراق و مەسەلەی کورد
٨- حیزبی دیموکراتی کوردستان و(لقی کوردستانی)حیزبی کۆمۆنیستی عێراق
٩- حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق بەر لە شۆڕشی ١٩٥٨
١٠- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی پێنجەم: لە شۆڕشی عێراقی ساڵی ١٩٥٨وە تا شەڕی قاسم
١- قۆناغی نائومێدی
٢- بوژانەوەو رەونەق پەیداکردنی چاپەمەنی
٣- ناکۆکییەکانی ڕژێمی تازە

٤- گەڕانەوەی جەنەراڵ بارزانی لە تاراوگە
٥- بارزانی کێ بوو
٦- پێشنیازی بارزانی سەبارەت بە کۆنگرەی سەرانسەری کوردستان
٧- کودەتای موسڵ(١٩٥٩/٣/٨)
٨- نەورۆزی ساڵی ١٩٥٩
٩- بەیاننامەی حیزبی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستانی عێراق(١٩٥٩/٥)
١٠- هەستانی فیۆداڵە کوردەکانی ناوچەی رەواندز
١١- تێکچوونی بەینی بارزانی وقاسم
١٢- هۆکارەکانی بڕینی پەیوەندی دەگەڵ قاسمدا
١٣- تەرازنامەوئەنجامی کارەکان
١٤- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی شەشەم:شەڕی قاسم
١- سەرەتای شەڕوشۆڕ
٢- هەڵوێستی حیزبی دیموکراتی کوردستان
٣- هەوەڵین تێشکانی کورد
٤- حیزبی دیموکراتی کوردستان وهێزی رێکخراوی دەزگای بەرگری
٥- پەیوەندی بارزانی وحیزبی دیموکراتی کوردستان
٦- رۆشنبیرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان
٧- ناکۆکییەکانی بزوتنەوەی کوردایەتی
٨- مەسەلەی ئۆتۆنۆمی
٩- بارزانی وگەمەی دەسەڵات
١٠- شەڕۆئۆپراسیونی سوپایی
١١- کەوتنی قاسم
١٢- ڕاوی کۆمۆنیستان
١٣- کاردانەوەی کوردان
١٤- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی حەوتەم : پشووی یەکەم،شوبات-حوزەیران ١٩٦٣
١- پەیوەندییە سەرەتاییەکان
٢- سەرۆك ناسرومەسەلەی کورد
٣- خۆدزینەوەی عێراقییەکان
٤- دیداری کانی ماران
٥- داخوازییەکانی بارزانی
٦- خەیاڵ وگومانان
٧- چاووراوی بەغدا
٨- خاوبوونەوەی پەیوەندی بارزانی وبەعسییەکان

٩- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی هەشتەم : شەڕی یەکەمی بەعسییان ٦-١٩٦٣/١٢
١- پرۆژەی لامەرکەزی ئیداری
٢- سەرەتای کریارێن سوپایی
٣- شەڕی بەعسییان
٤- سیاسەتی عەرەباندنی(هەندێ بەشی کوردستان)
٥- شەڕێن سوپایی
٦- بەشداری سوریا لە شەڕدا
٧- هەڵوێستی ناسر
٨- مامەڵەی وڵاتانی ڕۆژاوا دەگەڵ مەسەلەکەدا
٩- هەڵوێستگیری یەکێتیی سۆڤیەت
١٠- لە دەسەڵات کەوتنی بەعسییان
١١- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی نۆیەم: پشووی دووەم(١٩٦٤/٢-١٩٦٥/٤)قەیرنی ١٩٦٤
١- ئاگربڕی ١٩٦٤/٢/١٠
٢- بیانووی بارزانی بۆ(راگەیاندنی ئاگربڕ)
٣- جیابوونەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان وبارزانی
٤- کۆنفرانسی حیزبی دیموکراتی کوردستان(٤-١٩٦٤/٤/٩
٥- دیداری بارزانی-تاهیر یەحیا(سەرەتاکانی ١٩٦٤/٦)
٦- پچڕانی پەیوەندی لەگەڵ حیزب
٧- برایم ئەحمەد لە ئێراندا
٨- ئاقیبەت وشوێنەواری قەیرانی ١٩٦٤
٩- توندبوونی مامەڵەی بارزانی لەگەڵ بەغدادا
١٠- قەلاوحەساری کوردستان
١١- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی دەیەم:شەڕی عارف(١٩٦٥/٤-١٩٦٦/٦)
١- سەرەتای شەڕ
٢- پەیوەندی بارزانی لەگەڵ ئێراندا
٣- وشا....
٤- یەکەمین ڕووداوی نێوان ئێران وعێراق
٥- سەرچاوەێن دابینکرنی چەك
٦- پەیوەندی کردنی جەماعەتی تاڵەبانی بە حکومەتەوە
٧- شەڕی هندرێن٥،١٩٦٦/٦)
٨- ڕێکەوتنی ١٩٦٦/٦/٢٩
٩- سەرچاوەو پەراوێزان

فەسڵی یازدەیە: پشووی سێیەم ١٩٦٦/٦-١٩٦٩
١- ژەنەراڵ عارف ومەسەلەی کورد
٢- بارزانی وشەڕی شەش ڕۆژە
٣- بەهای یارمەتییەکانی شا
٤- لابردنی جەنەراڵ عەبدوڕەحمان عارف
٥- کورد وبەعس
٦- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی دوانزەیەم: شەڕی دووەمی بەعسییان(بەهاری ١٩٦٩-٣/١٩٧٠)
١- هێرشی کەرکوك ١٩٦٩/٣/١
٢- هێرشی بەهاری ١٩٦٩
٣- کێشمانەکێشی نێوان ئێران وعێراق
٤- سێکوچکەی ئێران،عێراق،کوردستان
٥- گرووپی وەفاداران
٦- هێرشی هاوینی ١٩٦٩
٧- تەدەخولی ئێران(ئەیلولی ١٩٦٩)
٨- گفتوگۆ
٩- ڕۆڵی سەدام حوسێن
١٠- ڕێکەوتننامەی١٩٧٠/٣/١١
١١- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی سێزدەیەم: ئاگربڕی درێژخایەن٣/١٩٧٠-٣/١٩٧٤
١- سەرەتا وجێبەجێکردنی ڕێکەوتننامەکە
٢- یەکەمین پەڵە هەور
٣- قەیرانی ١٩٧١
٤- شای ئێران وڕێکەوتننامەی ١٩٧٠/٣/١١
٥- دوا نێوانچیاتی سۆڤیەت
٦- ڕێکەوتن دەگەڵ(سیا) وشادا
٧- تێکچوونی نێوان بارزانی وبەغدایە
٨- فشە ئاشتی ساڵی ١٩٧٣
٩- بەرەی نیشتمانی(١٩٧٣/٧)
١٠- جەنەراڵ بارزانی وشەڕی عارەب وئیسرائیل(١٩٧٣/١٠)
١١- پرۆژەوپێشنیازی پەیوەست بە دەستوی بنەڕەتی
١٢- کوردستان لە نێوان ئۆتۆنۆمی،سەربەخۆیی ونەماندا
١٣- هووەیدا ومەسەلەی کورد
١٤- لە فشە ئاشتییەوە تا شەڕ
١٥- کورتە مێژوویەکی پچڕانی پەیوەندییان

١٦- دوا هەواڵی ئیدریس لە بەغدایە
١٧- ئینزار
١٨- دوا پێشنیازی بارزانی
١٩- بەرپرسیارێتی
٢٠- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی چواردەیەم:شەڕی سێیەمی بەعسییان١٩٧٤/٣-١٩٧٥/٣
١- هاوکارانی کورد
٢- شەڕی سوپایی
٣- هێرشی بەهارە(١٩٧٤/٤)
٤- هێرشی هاوینە٧-١٩٧٤/٨
٥- پەیوەندی کردنی خەڵکی کورد بە بارزانییەوە
٦- هێرشی پایزە(٩-١٩٧٤/١٠)
٧- دامەزراندنی دەزگاکانی ئۆتۆنۆمی
٨- دوا(رۆژێن خۆشی)شۆڕشی جەنەراڵ بارزانی
٩- کابینەی حکومەتی کوردستان
١٠- رووی دووەمی دراوەکە
١١- بیافرایەکی دی
١٢- بێ توانایی شۆرشی کورد
١٣- دەوری ئێران
١٤- بایەخ وباجی کۆمەکی ئێران
١٥- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی پانزەیەم:رێکەوتننامەی جەزایرو(١٩٧٥/٣/٦)هەرەسی یەکجارەکی
١- دەوری سەرەك سادات وبۆمدیەن
٢- کۆنگرەی سەرانی ئۆپیك ورێکەوتنی ١٩٧٥/٣/٦
٣- خاڵە رەسمییەکانی ریکەوتنی ئازاری ١٩٧٥
٤- خاڵە نهێنییەکانی رێکەوتننامەکە
٥- هەڵوێستی کورد بەرانبەر بە رێکەوتنی ١٩٧٥/٣/٦
٦- جەنەراڵ بارزانی ورێکەوتنی ٣/٦
٧- دوا رۆژەکانی شۆرشی کورد
٨- هەرەسی شۆڕش
٩- هەلاَتنی بە کۆمەڵ
١٠- کۆتایی
١١- سەرچاوەو پەراوێزان

بەشی چوارەم:تەرازنامەوچاوەنداز
فەسڵی یەکەم:بزاڤی کورد لە تورکیا ١٩٥٨-١٩٧٥
١- حیزبی دیموکراتی کوردستانی تورکیا
٢- کوردوحیزبی کرێکارانی تورکیا
٣- قەیرای ١٩٦٧
٤- دووبەرەکی حیزبی دیموکراتی کوردستانی تورکیا(١٩٦٩)
٥- بنکە رۆشنبیرییە شۆرشگێرییەکانی (رۆژهەڵات)
٦- ئۆپەراسیونی کۆماندۆیی
٧- حیزبی کرێکارانی تورکیاومەسەلەی کورد
٨- سەرکوتکاری پاش کودەتای ١٩٧١
٩- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی دووەم:حیزبی دیموکرتی کوردستانی ئێران لە ١٩٥٨-١٩٧٦
١- بادانەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان بەلای ڕاستدا(کۆنگرەی دووەم ١٩٦٤)
٢- شۆرشی ١٩٦٧-١٩٦٨
٣- کۆنفرانسی دووەمی حیزبی دیموکراتی کوردستان(١٩٦٩)
٤- لە کۆنفرانسی سێیەمەوە(١٩٧١/٦)تاکۆنگرەی سێیەم(ئەیلولی ١٩٧٣)
٥- حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران،لە نێوان ڕکابەری ئێران وعێراقدا
٦- حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران پاش ١٩٧٤/٣/١١
٧- حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران پاش ٦ /١٩٧٥/٣
٨- سەرچاوەو پەراوێزان
فەسڵی سێیەم:وەزعی عێراق لە ساڵی ١٩٧٦دا
١- دەزگای سەرکوتکاری وگوشار
٢- دوا وتە
٣- پەند لە شکستی بارزانی
٤- گرێی جەنگی قەڵایی
٥- سنوورەکانی بزاڤی نەتەوەیی کورد
٦- سەرچاوەو پەراوێزان
٧- ژیاننامەی وەرگێڕی کوردی

تێبینی: ناونیشانی راستەقینەی ئەم کتێبە (بزاڤی کوردایەتی)یە،بەڵام لەبەر ئەوەی پێشتر مامۆستایەکی دیکە بە ناونیشانی (کورد لە سەدەی نۆزدەوبیستەم)دا پاجڤەی کردبوو، بە باشمان زانی هەر بەو ناونیشانەی ئەو بڕوات، تا خوێنەر لە لایەکەوە چەواشە نەبێ وابزانێ دوو کتێبی جیاوازن و لە لایەکی ترەوە گەر ئارەزووی لێبوو بەراوردێکی هەرتك وەرگێڕانەکەش بکات.

بەرهەمی رەنجی ئەم وەرگێرانە پێشکەشە بە :

دایکم (رەحمە دەروێش کەریم)

باوکم (عبدالکریم عارف)

(ح.ع)

دەربارەی نووسەر

Chris kuts cher

کریس کۆچرا نووسەری دڵپاکی فەرەنسی،لە ساڵی ١٩٣٨ لە دایك بووەو رۆژنامە نووسە.تا ئێستا چەندین ریپۆرتاژی سیاسی بە شەریکی دەگەڵ ژنەکەیەدا،کە وێنەگرە لە بڵاوکراوەکانی ناو فەرەنساودەرێی فەرەنسا بڵاوکردووەتەوە لەوانە: بیافرا ١٩٦٩،کەنداوی فارس١٩٧٠-١٩٧٨، سودان ١٩٧١،کوردەکان ١٩٧١-١٩٧٥، شیلی ١٩٧٦ وفەلەستینیەکان ١٩٧٦-١٩٧٨.

ئەم کتێبە(بزاڤی کوردایەتی)بە پێنووسی ئەوە. کۆچرا وەکو وتمان رۆژنامەنوسە ومێژوونووس نیەو بۆیە خوێنەر نابێ ئەم کتێبە وەکو مێژوویەکی رووت بخوێنیتەوەو چاوەڕوانی شیکردنەوەو لێکدانەوەووردەکاری مێژوویی تەواوی لێ بکات .

ئەوتایبەتمەندیەی کە لەم کتێبەدا مایەی سەرنجە دڵپاکی وبە ویژدانی نووسەرەکەیەتی کە بێ لایەنگری لە زۆرداران وسیاسەتێن تایبەتیوبگرە زیاتر بە هاودڵیوهاوسۆزی دەگەڵ زۆر لێکراواندا رووداوەکان دەگێڕێتەوە.

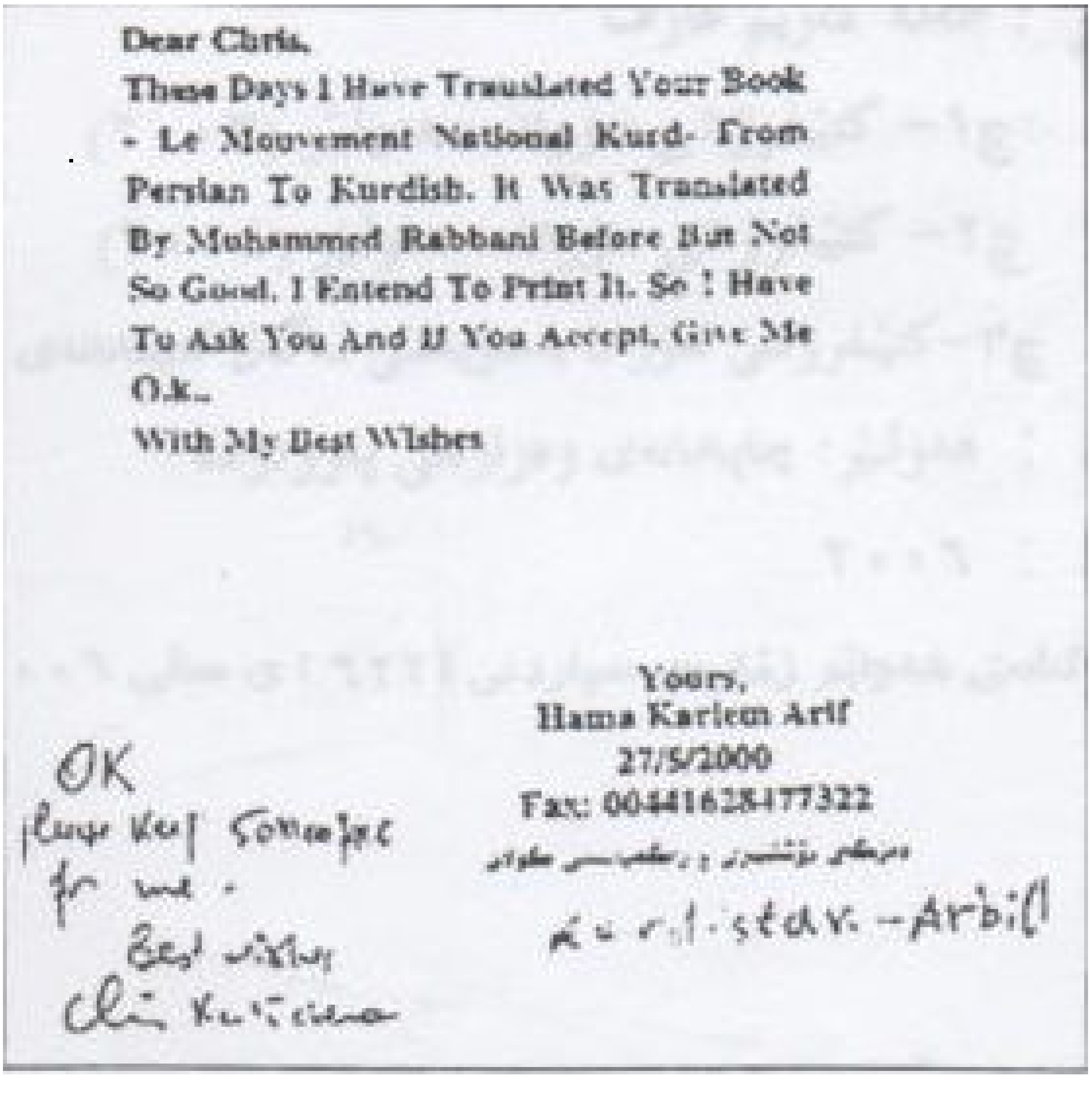

Dear Chris,
These Days I Have Translated Your Book - Le Mouvement National Kurd- From Persian To Kurdish. It Was Translated By Muhammed Rabbani Before But Not So Good. I Entend To Print It. So I Have To Ask You And If You Accept, Give Me O.k.
With My Best Wishes

Yours,
Hama Kariem Arif
27/5/2000
Fax: 00441628477322
Kurdistan -Arbil

OK
please keep [illegible]
for me.
Best wishes
Chris Kutschera

وتەیەك....

(١)

رەنگە ئەگەر بلێین چ شتێك لە دەرێی مێژوودا نیە هیچ نەبێتە زێدەرۆیی، بەڵکو خۆی لە خۆیدا ئامەژەبێت بۆ رۆڵی هەرە مەزنی مێژوو لە پێکهاتەی نەتەوەدا....کە دەڵێین مێژوو تەنیا رابردوومان مەبەست نیە،بەڵکو مەبەستمان ئیستاوداهاتووشە،ئەو زەمەنانە بە جۆرێ ئاوێتە بوون ولەحاڵی کارلێکدان،ئەگەرجیاکردنەوەوهەڵاوێرکردنیان مەحاڵ نەبێ ئەوا یەکجار ئەستەمە،چونکە مێژوو پرۆسەیەکی بەردەوامەولەگەشەکردن وگۆڕانی بەردەوامدایە و زندویەتی خۆی لە رووداو ودیاردە زندووەکانی شوێن و زەمەنەکانەوە وەردەگرێ و تاریخیەتیان پێ دەبەخشێت.

(٢)

ئێمەی کورد هەر لە کۆنەوە نەهێڵراوە چاو بکەینەوە، سەرکوت وچاوترسێن کراوین، غەدری زۆر گەورەو خیانەتی نامرۆڤانەمان لێکراوە ئیدی ئەمە چ لەلایەن گەلانی داگیرکەرمانەوە بووبێ و چ لەلایەن ئیمپریالیستی رۆژهەڵاتی ورۆژئاواییەوە بووبێ،ئیدی چەندیشی خەتای خۆمان وبی توانایی خۆمان بووبێ لە بواری خوێندنەوەی واقعبینانەی ئاراستەی هاوکێشە رامیاری و ئابووری وبەرژەوەندیە فرەلایەنە کۆك وناکۆك و ناوچەیی و هەرێمایەتی و جیهانیەکان بە قازانجی خۆمان وبەمەبەستی سیاسەتاندنی دۆزەکەمان.. ئێمە لە هەموو ئارامی وئاسودەییەك کە خۆی لە خۆیدا فاکتەرێکی هەرەگرنگی بەرهەمهێنانی شارستانیەتە وسەرەتای کارلێك وتەفاعولە دەگەڵ مێژوودا،مەحرووم کراوین. بۆیە نەتەوەیەکی چەوساوەو هەرەشەلێکراوی وەکو کورد لەسەریەتی لە رابردووی خۆی بگەرێوبە ئیستاوەی گرێ بدات،وبەپێی پێداویستەیەکانی ئیستا بیخوێنێتەوە.

راستە مێژوو گەلان دروستدەکات وگەلان لە ناوبۆتەوجەرگەی بونیادە مێژووییەکانەوە چێدەبن، لێ گەلانیش وەکو بوونی کۆمەڵایەتی زیندوودەتوانن لە نوێژەن مێژوو دروست بکەنەوەو بەشێوەیەکی مرۆڤانە ئاراستەی بکەن...پێویستە مێژوو بەهەردوو باری ئاسۆییوئەستونیدا بخوێنینەوەوبیکەین بە فاکتەری هەرە کارای یەکخستنی نەتەوەکەمان.لەسەرمانە هەوڵی یەکخستنی مێژووی نەتەوەییمان بدەین وبیکەین بە زامنی یەکبوونی نەتەوەییمان ورێگە لە پارچە پارچە کردنی سیاسی وئابووری وکۆمەڵایەتی ورۆشنبیریی نەتەوەکەمان بگرێ کە ناحەزان ونەیارانی کورد،دەیانەوێ ئەو پارچە پارچە کردنانە بە بەرنامە قوڵ بکەنەوەو لە کوردی بکەنە ئەمری واقع ولە گۆڕان نەهاتوو. بۆیە دەبێت هزرو زەینو ویژدانێکی مێژوویی لەلای رۆڵەکانی نەتەوەی کورد دروست بکرێ. رەنگە خوێندنی مێژووی کورد لە قۆناغەکانی خوێندنی قوتابخانەدا دەورێکی زۆر مەزن لەم رووەوە بدینێ. ئەوەی مایەی دڵخۆشیە ئەوەیە کە جەماوەری خەڵکی کوردستان جەماوەرێکی یەکبوونخوازن نەك تەقسیمخواز. واتا زۆربەی خەڵکی کوردەواری خەون بە دەوڵەتی یەکگرتووی کوردییەوە دەبینێ نەك بە ناوچەگەریەتیەوە.بۆیە منەوەران ورۆشنبیرانی کورد بەر لە هەرکەسێکی دی لە سەریانە هەوڵەکانی چەسپاندن وبە واقعیکردنی ناوچەگەریەتی– جا بە هەر هەنجەت وبیانویەك بێ–پوچەڵ بکەنەوەو بیسەلمێنن کە وابەستەیی نەتەوەیی لە هەر وابەستەییەکی دی باڵاترە وتەنیا لە سایەی ئەو وابەستەییەدایە کە هەرکاروکردەوەیەکی هەر گەل

ومیللەتێك تاریخیەت وەردەگرێ ودەرژێتە نێو روباری مێژووی مرۆڤایەتیەوەو وبەمەش راستەوخۆ بەشداری لە تاودانی ڕەوڕەوەی مێژوو،و پرۆسەی بەرهەمهێنانی شارستانیەت دەكات.

(٣)

هەر لەو پێودانگەی سەرێرا وەكو خەمخۆرێك بۆ كتێبخانەی هەژاری كوردەواری چوومە ژێرباری قورسی وەرگێرانی ئەم كتێبە(بزاڤی نەتەوەیی كورد یان بزاڤی كوردایەتی) بەنرخەی كریس كۆچرای رۆژنامە نووسی دۆستی گەلی كورد،تا خوێنەرانمان بە زمانی زكماكی خۆیان مەسەلە و رووداو وقەوماو وواریقاتەكانی پاژێكی سەدەی نۆزدە وتەواوێكی سەدەی بیستەم بخوێننەوەو بەخۆیان حەقیقەتەكان هەلێنجن.

(٤)

گەلی برادەرینە،ئاشكرایە ئێمەی كورد كەمتر پەرژاوینەتە سەر ئەوەی سەربووردەو رووداوو هەوراز ونشێوەكانی خەباتی رەوای خۆمان بخەینە سەر كاغەزوببێ بە تۆمارێك بۆ خۆمان ونەوەكانی ئایندەمان ومێژوومان ببێ بە چرای روونكردنەوەی رێگەی ئایندەمان.بۆیە لە زۆر قۆناغی مێژووی كوردا،كە هەرقۆناغێكی بۆخۆی كارەساتنامەیەكی دلتەزێنە.بێگانان هاتوون ئەم كارەساتنامەیەیان تۆمار كردووە،جا ئەمانە تیایانا هەیە دلسۆزو واقعبین وراستگۆ ودۆست دۆستانە وتیایانیشدا هەیە رێك بە پێچەوانەوەو لە تۆماركردنی كارەساتنامەكەشدا غەدرێكی تریان لێكردووین،وبۆ مەبەستی خۆیان حەقیقەتەكانیان شێواندوە،بەهەر حال بێگانە بێگانەیە ومەبەست وغەرەزی خۆی فەرامۆش ناكات.با خۆمان بە عەقلیەتێكی شیكارانەو لۆجیكیانە خۆمان بخوێنینەوەو نەیەلین گولمان لێبكرێ وكلاوانمان بكرێتە سەر،وەختی ئەوە هاتووە قۆلی لێ هەلمالین وچاكی لێبكەین بەلادا وبكەوینە تاقیب وسۆراغ وساغكرنەوەی كارەساتنامەی خۆمان وهەرچی لەم بارەیەوە لەلایەن بێگانەوە تۆمار كراوە بیكەین بە زمانی كوردی وچاك وخراوی ،دروست ونادروستی لێكدی هەلاوێرین وتەتەلەی بكەین وپوختەو وحەقیقەت وجەوهەری كاری كارەساتنامەكەمان،كە لە جەوهەردا پرۆسەیەكی پێشكەوتنخوازی شۆرشگێریە،بخەینە بەر دەست تا لەوێندەرەوە بە دیدێكی رەخنەگرانەوە،مێژووی خۆمان بخوێنینەوەودەرسی لێوەربگرین وبكەوینە سەر راستە رێگەی بیركردنەوە وحالی بوون وتێگەیشتن ،چونكە كە كەوتینە سەر ئەو رێگەیە ئیدی بەو ئاسانیە فریونادرێین ولە خشتە نابرێین ورێگەمان لێ نابەسترێتەوەو نابین بە قارەمانی ناو غەدرنامەكانی جیهان.

(٥)

ئەم كتێبە ئەگەر چی لەلایەن بێگانەوە نووسراوە،بەلام بە نەفەسێكی دۆستانەو وبە شێوازێكی رۆژنامەوانی مێژووئامێز نووسراوەو نووسەر پابەندی بیرو راو بۆچوونەكانی خۆیەتی و ئەگەر لە هەندێ شوێندا پێچەوانەی بیرو بۆچوونی ئێمەش بێ،ئەمە لە بایەخی مێژوویی وگەورەیی كارەكەودەولەمەندی نێوەرۆكی كتێبەكە كەم ناكاتەوە،جا باخوێنەری كوردیش خوێندنەوەی خۆی هەبێ وبەزمانی زكماكی خۆی مەسەلەكان بخوێنێتەوەوحەقیقەتەكان هەلێنجێ. بەهەر حال بەندە وەكو ئەمانەتی كاری وەرگێران،پابەندی نێوەرۆك ودەقی كتێبەكە بووم وئەگەر لە هەندێ شوێن وبۆ هەندێ رووداوولەمەر برێك بیروبۆچوونان پێوست بەپەراوێزو روونكردنەوەو راستكرنەوەو

هەڵوەستە هەبووبێ-کەهەیە -ئەوا خۆم لێی بواردووەوئەو کارەم رووبەرووی خوێنەری شارەزا کردووەتەوە،با ئەوانیش بەباری سەرنج وتێبینی خۆیان بە شدارییەك لەم ئەرکە قورسەدا بکەن کە بەندە تەنیا لە ڕووی خەمخۆرییەوە بۆ کتێبخانەی کوردەواری شانم داوەتە بەری.

(٦)

لە بندێری ئەم کتێبەو زۆر کتێبی دییەوە ئەوەمان بۆ بەدیاردەکەوێ کە کورد نەتەوەیەکی رەسەن ودێرینی ئەم دەڤەرەیە وهەموو بنەمایەکی مێژوویی ونەتەوەیی خۆی هەیە وهەر لەبەر ئەمەشە کە بەرگەی چەپۆکی رۆژگاری گرتووەوتا ئەمرۆکەش ناسنامەی نەتەوەیی خۆی بەهەر نرخێك بووە پاراستوەودابەشکردنی بە ناهەقی کوردستان نەیتوانیوە بیسرێتەوە.دابەشکردنی بە ناهەقی کوردستان جۆرە سەنگەلاییەکی سیاسی لە رۆژهەڵاتی ناڤیندا دروست کردووە. بۆیە تا مەسەلەی کورد وەکو دۆزێکی سیاسی چارەسەری رەوا نەکرێ-کە بریتیە لە دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی- نە رۆژهەلاتی ناڤین هاوسەنگی سیاسی بەخۆیەوە دەبینێ ونە گەلانی ناوچەکە ئارامی و ئاسوودەیی بە خۆوە دەبێنن.لەم سەر زەمینەدا سەدان دەوڵەتودەوڵەتۆکە هەیە ،چەندین دەوڵەتی ئەم دەڤەرە بەو شێوەوقاڵبەی ئێستایان لەسەر حیسابی دەوڵەتی کوردی دروست بوون . ئەگەر کورد وەکو مافی رەوای خۆی ببێت بە دەوڵەت نەدنیا ژێرو ژوور دەبێ، نەپردی سیراتێ دەپچرێ ،نەکابە کەچ دەبێت نە قیامەتیش رادەبێ.بەڵکو بە پێچەوانەوە گیروگرفت ودڵەراوکێی چەندین نەتەوەی رۆژهەڵات چارەسەر دەبێت وهاوسەنگی سیاسی بۆ ناوچەی رۆژهەڵاتی ناڤین دەگەرێتەوە بەهەر حاڵ نامەوێ لەوەی پتر لەزەتی خوێندنەوە لە ئاشقانی حەقیقەت زەوت بکەم،فەرموون ئێوەوکتێبی(بزاڤی نەتەوەیی کورد) یان (بزاڤی کوردایەتی) بە هیوام بەم کارە سووکە خزمەتێکم بە کتێبخانەی هەژاری کوردەواری کردبێ وگلەیی خوێنەری ئازیزم نەیەتە سەر.

تێبینی :

هەرچەندە ئەم کتێبە لە ساڵی ١٩٩٠لەلایەن رێزدار مامۆستا محمد رەیانییەوە بە نێوی (مێژووی سەدەی نۆزدەو بیستی کورد)کراوە بە کوردی و چاپ وبلاۆکراوەتەوە، بەلاّم بەندە چ سوودێکم لە وەرگێرانەکەی ئەو وەرنەگرتووە وئاسایشە یەك بەرهەم لەلایەن چەند کەسێکەوە وەربگێردرێ ،بە تایبەتی ئەگەر بەرهەمەکە بایەخدار بێ وبەئاسانی دەستنەکەوێ.

حەمەکەریم عارف

هەولێر١/١/٢٠٠٠

بەشی یەکەم:سەرهەڵدانی ناسیۆنالیزمی کوردی

١- میربەدرخان، شای کوردستان

((من شای وڵاتم،نەك سوڵتانی عوسمانلی-ئەگەر ئەو لەمن بەدەستەڵاترە،ئەوا من لەو شەریفترم))"١".ئەم قسە دلێرانەیە،کە نەجیبزادەیەکی کورد لە سەدەی حەڤدەدا، لە بەردەم نێردەی پاشای فەرەنسادا کردویەتی لە راستیدا جەوهەروپوختەی دنیای زەین وبەرزەفڕی ئەشرافی کوردی زادەی فیودالزمی ئاسیای کۆنە:ئەشرافزادەیەك کە سەرۆکی قەڵایەك یان ئاغای دۆڵێکە ویاسای تایبەتی خۆی بەسەر کۆمەڵە خەڵکێك یا بنەماڵەیەکدا پیادە کردووەوخۆی لە سوڵتانی گەورەترین ئیمپراتۆریەتی ئاسیا بە شەریفتر دەزانێ..... وبەچاوی داگیرکەر سەیری دەکات.... و بەو خەیاڵە گەورەیە دەژی تا هاوسەنگی هێز تێکبدات.

بەدرخان بەگ کە نەوەونەتیرەی یەکێك لە کۆنترین خانەدانەکانی کوردستانەولە ساڵی ١٨٢١میری بۆتان بووە هەمان رێبازورێچکەی گرتەبەر-لە کێشەی فیودالی نێوان میرانی کوردو سوڵتاندا،یەکەمین کەسە کە مەوداو رەهەندی نەتەوەیی بەم کێشانە بەخشیو وەکو باوکی ناسیۆنالزمی کورد لە مێژوودا جێی خۆی گرت.

ئەم میرو فیوداله گەورەیەی کورد، بە خۆی شان وشەوکەت وشایستەیی ئەم هەنگاوەی هەبوو: بە عەبای زەرچنوسورمەچنومێزەری گەورەی حەریرودەستەسڕی ئاوریشمی گەورەی یەك مەتری وشەلوشەپکی ئاوریشمی موقەلەمی سپیورەشوکەوشی نوك هەڵگەراوەی سەرووپاژنە سورەوە،قەدوقەلافەتو سیمایەکی شاهانەی هەبوو،وگوندییانی کورد بە چاوی رێزو حورمەتەوە"٢" وەکو پەیامبەری ((دووەم)) سەیریان دەکرد.

هەوڵی دەدا، دیاری گرانبەها بۆ مەلایان بنێرێ و یارمەتی هەموو ئەو مۆسولمانانە بدات کە توانای کڕینی چەکیان نەبوو.پارەی تەواوی دەدانێ کە تفەنگ و قەڵغان و شمشێری پێ بکرن.

هەژاران وبێنەواو بێوەژن ونابینا وپیرو بێ توانایان ناو بە ناو دەستە دەستە لە حەساری قەلاَی ((دەرگولە))ی نزیکی جەزیرە گرد دەبوونەوەوئەویش لەو کیسە زێڕەی تەنیشتی بە دەست ودڵکراوەیی وهەرکەسەو بەئەندازەی پێوستی خۆی یارمەتی وێدەداولە زەرفی رۆژێکدا بەهای ١٢٥دۆلاری دەبەشییەوە، کە بۆ ئەو رۆژگارە پارەیەکی مۆڵ بوو. "٣"

بەدرخان، پیاوێکی دیندارو بە باوەر بوو ،زۆر بە وردی کاری بە یاساو رێسا وبنەماکانی ئاین دەکرد، بەپێی گوتەی ئەومژدەبەرو مسیونێرە مەزەبیە ئەمەریکاییانەی کە سەردانیان کردووەو دیتویانە،نوێژی لەوەختی خۆیدا دەکردو وەکو خۆی بە یەکێك لەو مژدەبەرانەی گوتبوو پیاوێکی ((سەر راست ودروست پەیمان)) بوو.

ئەو کەسانەی کە دیتویانە،ئەوە دوو پات دەکەنەوە کە بیری ئیسلامی رۆلێکی گەورەی لە ((بەهێز کردنوپتەوکردنی دەسەلاَتی ئەودا))هەبووە.خۆ ئەو سەرۆك هۆزانەی کە گوێرایەڵی ئەو بوون، ئەگەر نەشیان ویستبا گوێرایەڵی بن،زاتی ئەوەیان نەبوو سەرپێچی بکەنولە رووی بوەستن. ودەیانگوت:((خوا ئەودەسەلاَتەی داوەتێ،بۆیە بێ سوودە ئەگەر ئێمە هەوڵبدەین ئەو دەسەلاَتەی لێ بستێنینەوە))"٤"

لێ میر بەدرخان دەیزانی چۆن لە بازنەی تەسکی تیرەگەری وتایفەگەری بێتەدەرێ و بۆ یەکەمین جار لە سەردەمی تازەدا،دەسەلاّتی نەتەوەیی کوردی دروست کرد.هەر ئەمەشە کە ئەم لە میرێکی ئاسایی کورد جیادەکاتەوە.

لەگەڵ هەموو ئەمەشدا،ئەو هەنگاوە سەرەتاییانەی کە لەم بوارەدا ناونی دیاروئاشکرا نین و ئەنجامگیرییەکی بنجڕ لەمەڕ ئەو هەنگاوانە کارێکی ئاسان وسادە نیە.میر بە خۆی لە ساڵی ١٨٤٦دا بە میوانە ئەمریکاییەکانی گوتبوو کە هەشت ساڵ لەوە پێش،واتا لەساڵی ١٨٣٨دا هێشتا میرێکی(لاوان)"٥وهەژار ونەناسراو بووە.

محمودپاشا،میری کوردی سلێمانی،کە لە ساڵی ١٨٢٠دا ماڵبات وخانەدانە گەورەکانی کوردی بۆ دیپلۆماتکارێکی ئینگلیزی سەر ژمێری دەکرد،لە باسی ئەم بنەماڵەیەدا تەنیا ئاماژە بۆ وێران بوونی جەزیرەی پایتەختی میرنشینی بۆتانو((لە نێوچوونی ئەم ماڵباتەی کە رۆژگارێك شکۆدار بووە)) دەکات وچیتر ناڵی.

بە پێی هەندێ سەرچاوە،بەدرخان تا ماوەیەك لە سایەی میر سەیفەدینی میراتگری میرنشینی بۆتاندا حوکمرانی دەکرد.ئەو میر سەیفەدینەی کە یەزدانشێری کوڕی خۆی بەرلەوەی بگاتە پایەی جێنشینی ئەو حەپس کردبوو."٦"

بەلاّم میر بەدرخان کە لە ساڵی ١٨٢١وە دەسەلاّتی گرتبووە دەست،لە ساڵانی ١٨٢٨- ١٨٢٩دا هێزوتوانایەکی ئەوتۆ لە خۆیدا دەبینێ کە چیتر سوارەوتفەنگچی بە حکومەتی عوسمانی نەدات، وهەوڵدەدات سەران وگەورە پیاوانی کورد،بە تایبەتی هاوسێکانی خۆی،واتا محمود خانی میری وان و نورولّلاّ بەگی هەکاری قەناعەت پێبکات کە سەربەخۆیی کوردستان کارێکی پێویستە.

میر بەدرخان،پاش ئەوەی لە ساڵانی١٨٣٦-١٨٣٨دا بە زەحمەت بەرپەرچی هێرشێکی عوسمانیان دەداتەوە،لە ساڵی ١٨٣٩دا پەیمان دەگەڵ سوڵتان دەبەستێت.چەند هەفتەیەك دوای ئەوە لەشکری ئیبراهیم پاشای میسر،لەشکری سوڵتان راودەنێ.شکستی نزیب(Nisib شارۆچکەیەکی پارێزگای گازی ئانتپە) واتە شکستی شەڕی ٢٣-١٨٣٩/٦/٢٤ بۆ کوردەکان،کە جگە لە بیری تۆڵە ئەستاندن لە عوسمانیان چ شتێکی دیکەیان لەکەللەدا نیە، لە حوکمی نیشانەیەکدایە بۆ شۆڕشێکی گشتی.

دوای پێنج ساڵ،واتا لە ١٨٤٤-١٨٤٦بەدرخان لە لوتکەی شکۆو دەسەلاّتی خۆی دایە:سکە لێدەدات،وتاری نوێژی هەینی بە ناوی ئەوەوە دەخوێنرێ.ئێستا دەسەلاّتی لە رۆژهەلاّتەوە، لە مەرزی ئێران تێدەپەڕێ و لە رۆژئاواوە دەگاتە دۆڵی دوو رووبارو لە دەروازەکانی دیاربەکروە تا دەروازەکانی موسڵ دەگرێتەوەو سەروەت سامانی لە حیساب دەردەچێت.

مەخابن،شتێکی ئەوتۆ لەمەڕ شێوەی بەرێوەبردنی کوردستان لەم سەردەمە کورتخایەنەی حکومەتەکەی ئەو نازانین،لێ گومان لەوەدانیە کە چەتەیی وریگری بە تەواوی بنبڕ بووەو،ئەمن وئاسایش لە هەموو کوردستاندا بەرقەراربووە-ڕێبواران وگەشتیارانی ئەوروپایی ئەو سەروبەندە،گەواهی لەسەر ئەم خاڵە دەدەن.

دوو ئەمریکایی سەر بەشاندی مژدەبەری،بەناوانی ئێم ئێم رایت،وبریث کە بەدرخان بۆ"دەرگۆڵە " ی دەعوەت کردوون،لە ساڵی ١٨٤٦دا بۆ ماوەی ٢٣ رۆژ بە پێیان هەموو کوردستان لە ورمێوە،لە

ئێران تا جەزیرەی ئیبن عومەر دەگەرێن بێ ئەوەی کەمترین کۆسپ ودژواریان بێتە رێ وبە جولەمێرگ وسەرچاوەکانی روباری خابورو زۆرناوچەی سەخت وسامناکی کوردستاندا تێدەپەرن.
یەکێك لە فەرمانبەرانی کونسولخانەی فەرەنسا کە لە ١٨٤٥دا بە بۆتاندا رەت بووەو باسی ئەو جیاوازیە سەیرەی کردووە کە لە نێوان ناوچەکانی ژێر کۆنترۆلی حکومەتی ترکان وقەلمرەوی میر بەدرخاندا بەدی کردووە:
" پاش برینی نزیکەی پەنجا فەرسەخ لە دیاربەکرەوە بۆ دیجلە شۆر دەبیەوە یەکسەر سەرت لە گۆرانی دیمەنی ناوچەکە سوردەمێنێ.کێلگەومەزراکان،زۆر رێكوپێکترن،بونیادی دێهاتەکان باشترە، وا بەدیار دەکەوێ کە ژیانیان باشترە.ئەمە قەلەمرەوی بەدرخانە.(بری ٢٥٠٠٠٠پیاستر (Piasstre)-ناوی جۆری دراوێکە)باج بە دەرباری عوسمانی دەدات.بە چاکی قەلەمرەوەکەی بەرێوەدەبات،میرێکی بەزەبرە،بەلام دادپەروەرە.ئاسایشی تەواوبالی بەسەر قەلەمرەوەکەیدا کێشاوە،خۆشگوزەرانی وبەختەوەرییەکی ئەوتۆ لە قەلەمرەوەکەیدا بەدی دەکرێ،کە مەحالە لە قەلەمرەوی سایەی حکومەتی ترکاندا شتی وەها بەرچاو بکەوێ."٧"
بەدرخان،پیاوێکی بەرزەفر وبە هۆش ودلێرە.لە هەموو میرە کوردەکانی سەردەمی خۆی دیارترولە بەرچاوتروبالاترە.بەداخەوەئەو مژدەبەرە دیانانەی کە ماوەیەك هەلسوکەوتیان دەگەلیدا هەبووە،لەوانە دکتۆر رایت وبریت کە پتر لە چوار هەفتە دەگەلی بوون،لەبەر ئەوەی پەرۆشی چارەنوسی دیانانی کوردستان بوون،چ شتێکیان لەمەر پەیوەندیەکانی میر دەگەل سولتانی عوسمانلی و ئەو بەرنامە ونەخشانەی بۆ کوردستانی هەبوون،لێ نەپرسیوە.
لە سالی ١٨٤٦دا میر بەدرخان کە پێشتر،واتە لە سالی ١٨٤٣ناوچە ودەڤەرە دیان نشینەکانی داگیر کردبوو،هێرشی دووەمی کردە سەر نەستوریەکان کە ئاکامێکی کوشندەی بۆ بەدرخان لێکەوتەوە:سولتانی عوسمانی لە ئەنجامی نارەزایی توندی پاریس ولەندەندا،لە شکرێکی ناردە سەری.میر کە خۆی لە قەلاکەی خۆیدا لە ئیڤروح Evroh ،قایم کردبوو،لە ئابی ١٨٤٧دا خۆی تەسلیم بە عوسمان پاشا کرد ونەفی کرا بۆ شاری کاندیای-Candia دوورگەی کریت.پاشان نەفی دیمەشقیان کرد ولە سالی ١٨٦٨ یان ١٨٧٠ دا لە دیمەشق وەفاتی کرد."٨"
مێژوونوسان داوەری جیاوازیان دەربارەی بەدرخان کردووە: ئەو کوشتارەی لە دیانانی کرد،رۆلی ئەوی لەبەرچاوی مێژوونووسانی وەکونیکیتن کەمکردووەتەوە،نیکیتین پێیوایە((ئەوانەی پاش بەدرخان))نەخش و رۆلی ئەویان بەرجەستەتر لەوەی کە بووە نواندووە.
لەلایەکی ترەوە مێژوونوسانی واقعبین تری (وەکو ئیگلتین) پێیان وایە کە بەدرخان کوردێکی ناسۆنالیست بووە،بەلام لە هەمان کاتیشدا پێیان وایە کەئامانج ومەبەستەکانی هەرگیز بە دروستی نازانرێن.
بەلام لە روانگەی گەلێك لەو کوردانەی کە ئەمرۆ لە حیزبانی پێشکەوتوخوازدا کاردەکەن، بەدرخان تەنێ دەرەبەگێکی گەورەبووەو هیچی دی.وێرای ئەمانەش میر بەدرخان بێ چەندوچون یەکێکە لە قارەمانانی سەربەخۆیی کوردی سەدەی نۆزدەیەم:بەدرخان جیاوازیەکی گەورەی لە هەموو ئەوانەی پاش خۆی هەیە:لە رۆژانی ئەفسانەییەوە، ئەو تاقە کوردێکە کە بە هەموو کورتی تەمەنی حکومەتەکەیەوە، توانی دەسەلاتی خۆی بەسەر هەموو کوردستاندا واتە لە کوردستانی ئێرانەوە تا دیجلە بسەپێنێ.

دەسەڵات وهەستی دادپەروەری وسەنگ وپایەی کۆمەڵایەتی ئەو پیاوە بەرادەیەك بووە کە هەشتا ساڵ لەوە دوواتر،کوڕان ونەوەونەتیرەکانی کە بەخۆیان سەنگ وبایەخێکی ئەوتۆیان نەبوو،سوودیان لە ناوبانگی ئەو وەردەگرت بۆ خڕکردنەوەی دێهاتییان وپیاوماقوڵانی کورد لە دەوری خۆیان بەناوی سەربەخۆیی کوردستان.میربەدرخان یەکەمین کورد بوو،کەئاکام وکاریگەری ئەوەی کەپاشان شێوەی بەرخوردورەفتاری ئاسایی هێزە ئەورووپاییەکانی سەبارەت بە کوردان لە خۆگرت جەڕباند:خەمساردیو پشتگوێخستن ئەگەر نەڵێین دژمنایەتی–یەکەمجار لە رێگەی نەستوری وئەرمەنیەکانەوە بوو،پاشان بەهۆی نەوتەوە بوو!

بەدرخان بە هەمووتواناو شەوکەتیەوە،دەبوایە سەرنەکەوێ،چونکە تاسەرنەڕۆیی وخۆی تەسلیم بە دەسەڵاتێك کرد کە ئومێدی هیچی پێیان نەبوو.

(ولیام ئیگلتن)ی نووسەری مێژووی کۆماری مەهاباد ڕای وایە کە سەدساڵ دواتر قازی محەمەدی سەرۆك کۆماری تەمەن کورت وبچکۆڵەی مەهاباد،هەمان کاری ئەوی دووبارە کردەوەومەخابن لە ساڵی ١٩٧٥ شدا مەلا مستەفا بارزانی هەمان شتی بەسەر هات !

٢-شێخ عوبەیدوڵڵای شەمد ینان:

پاش تەسلیم بوونی ئەو سەرۆکە کوردانەی کە دەگەڵ میر بەدرخاندا نەفی کران،کۆمەڵی کوردەواری لە راستیدا بە ((بێ سەر))مایەوە ونەدانانی حوکمڕانانی ترك لەجێی سەرانی تەقلیدی کورد و نە هەوڵدانی دەوڵەتی عوسمانی بۆ سەپاندنی دەزگایەکی ئیداری راستەخۆ،نەیانتوانی ئەو بۆشاییە گەورەیە پڕ بکەنەوە کە هەرەسهێنانی فیودالیزمی کوردی هێنابوویە ئاراوە.

قۆناغێك لە ئاژاوەوپاشاگەردانی شوێنی ئەو سەردەمە رێك وپێکەی گرتەوە کە کوردستانی سەردەمی حکومەتی میر بەدرخان بە خۆیەوە دیتبوو .

پاشان، لە نێو کۆمەڵی پاشکەوتوی دێهاتییاندا تاقمێکی تازە لە((رێبەران))پەیدا دەبن.ئەمانە ((شێخان))واتە سەرانی مەزهەبی و ئاینین،کە بە حکومی دەسەڵاتی گەورەیان لە نێو جەماوەری خەڵکی کوردا،دەبن بەجێنشینی میر ورێبەرە غایبەکانیان.خەڵکانی سەر بەم تاقمە لە نیو سەدەی دواتردا ڕۆڵێکی سیاسی گرنگ دەگێڕن.

شێخانی شەمزینان((یان شەمدینان)) دەڵێن دەچنەوە سەر شێخ عەبدولقادری گەیلانی (١٠٧٨-١١٦٦)دامەزرێنەری تەریقەتی قادری .

شێخ عوبەیدوڵڵا کەماوەیەك بەر لە ١٨٣٠ لە دایك بووە،وسەروەت وسامانی زۆروپایەو وناوبانگی گەورەی لە پێشینانیەوە بە میرات بۆ مابووەوە،هەر زوو دەری خست کە ((لەوان زیاتر پابەندی ئەم دنیای دونەیە،ئارەزوومەندە لە هەمان کاتدا کە سەرۆکی رۆحانیە،سەرۆکی دونیاییش بێت)) ."٩"

لە شەری ساڵانی١٨٧٧-١٨٧٨ی نێوان رووس وعوسمانیاندا، شێخ عوبەیدوڵڵا بە سەرۆکایەتی گرووپێکی بچکۆلەی کورد،بە شداری ئەو شەرەی کرد وزۆر بە خراپی لەبەردەم رووسەکاندا شکاو"١٠"بە دەستی بە تاڵ بۆ ماڵ گەرایەوە،بەڵام ئەمە نەبووە کۆسپ لەبەردەم ئەوەی کە زوو بە زوو وەکو سەرۆکی(میللەتی کورد) بناسرێ."١١"ئەو پیاوێکی سادە و قانع ودادپەروەرو خواناس و زۆر بە دین بوو،ویەکجار پەرۆشی خۆشگوزەرانی خەڵکی کورد بوو،لە چاوی هاوڵاتیانی خۆیەوە وەکو نێردراوی خودا دەینوان.ئەمەش لە زەمانی ئەو گرانی وقات وقڕی ووێرانیە بێ پێشینەیەی لە

دوا جەنگی روس‌وعوسمانیدا لە دەڤەرەکانی باکوری رۆژهەلاتی کوردستاندا رووی دا بە روونی بەرچاو دەکەوت.ئەو بە خۆی لەو باوەڕەدا بوو،هیچ هەڤرکێکی قەبولْ نەدەکرد، تەنانەت لە ناوچە دوورەکانی وەکو بارزانیشدا .

شێخ عوبەیدوڵڵا کە پیاوێکی یەکجار نەتەوەپەروەر بوو،باوەری وابوو کە تاقە دەرمانی رۆژ رەشی خەڵکی کورد،دامەزراندنی کوردستانێکی سەربەخۆیە کە کوردستانی ئێران وتورکیا لە خۆیدا یەکبخات.

لە یەکەمین بەیاننامەی نووسراودا کە دەربارەی ناسیۆنالیزمی کورد لە دەستدایە،شێخ عوبەیدوڵڵا بە یەکێك لە نوێنەرانی هێزە رۆژئاواییەکان،کە دۆستایەتی لەگەڵیدا هەبووە دەڵێت:"میرو سەرانی کوردستان چ لە تورکیاو چ لە ئێران،وخەڵکی کوردستان،هەر هەموو رایان وایە کە ناکریْ بەمجۆرە لەگەلْ ئەم دوو حکومەتەدا هەڵبکریْ،دەبیْ کارێك بکرێت کە دەولەتانی ئەورپایی لە دۆزەکە ئاگاداربن ولەم بارەیەوە لێکۆڵینەوە ئەنجام بدەن،گەلی کورد نەتەوەیەکی جیایە...،ئێمە دەخوازین کاروباری خۆمان لە دەستی خۆمانا بیْ!" ."١٢"

شێخ عوبەیدوڵڵا،بەم بەیاننامەیە دەبێتە یەکێك لە دامەزرێنەرانی ناسۆنالیزمی کوردی... بەلأم ئەو دوو شۆرشەی کە لە سالانی ١٨٧٩-١٨٨٠دا لە بادینان Badman وئێران بەرپای کردن، تەنیْ دوو شۆرشی کورتخایەن بوون وهیچی دی،بە تایبەتی لە شکرکێشیەکەی بۆ سەر ئێران هیچ مایەی سەربەرزی نەبوو:بە تالأنکردنی مياندواو جارێکی دی بۆ دوژمنانی کوردی سەلماند کە کوردان "نازانن شەری نیزامی و رێك وپێکوپێك بکەن،ولە کۆمەڵە تالأنچیەك بەولاوە چیتر نین"- و هێرش بۆ سەر ئێران بووە مایەی ئەوەی هێزە ئەوروپاییەکان،بە تایبەتی بەریتانیای مەزن و فەرەنسا خۆ لە کاروباری عوسمانی هەڵقورتێنن.

ئەم هێرش ولەشکرکێشیە بووە هۆی ئەوە کە ئەمەریکا بەفەرمی دان بە ئێراندا بنیْ و لە سالّی ١٨٨٢ نوێنەری سیاسی بۆ دەولەتی ناڤبری بنێریْ تا دڵنیای بکات کە پارێزگاری لە هاولأتیانی خۆی دەکات"١٣" ئەمە یەکەمین نیشانەی حەزی ئەمەریکا بوو بۆ پەیوەندی دەگەلْ ئێراندا، کە لە ئایندەدا سات بە سات زیاد دەکات!

چلْ سالْ پاش مردنی شێخ عوبەیدوڵڵا کە لە ئۆکتۆبەری ١٨٨٣دا لە مەکە بە نەفی کراوی مرد. شێخ عەبدولقادری کوریو سەید تەهای نەوەی لە سایەی بەرەکەتی شۆرەت وپایە ودەسەلأتی ئەوەوە رۆڵێکی گرنگیان لە کاروباری کوردستاندا گێرا .

٣- دامەزراند نی کۆمەڵەو یانە کوردیەکان:

تەنیا لەم سەردەمەدا،واتە لە رۆژانی هەوەڵی سەدەی بیستەمداو پاش نیو سەدە لە شۆرشێن پەراگەندە،ئەوجا((چینێکی ناوەنجی)) لە کوردستاندا سەر هەڵدەدات وپەیدادەبێت-ئەمانە لە راستیدا بریتن لە بورژوایانی گەورەو پاشماوەی لێکەوتووی میرانی مێژوویی.

رێبەرانی تازە کە پەی بە بێهودەیی ئەم شۆرشانەو،زەرورەتی رێکخستنی کورد دەبەن لە سالّی ١٩٠٨ دا یەکەمین رێکخراوی سیاسی کوردی دادەمەزرێنن.

مەدحەت بەگ بەدرخان لە سالّی ١٨٨٧ یەکەمین گۆڤاری کوردی بەنێوی"کوردستان" لە قاهیرە دامەزراندبوو(تێبینی: مقداد مەدحەت بەدرخان لە سالّی ١٨٩٨دا یەکەمین رۆژنامەی کوردی لە

قاهیرە دامەزراند نەك یەکەمین گۆڤاری کوردی ، وەرگێڕی کوردی)کە زۆر بە توندی ڕەخنەی لە سیاسەتی عوسمانی لە کوردستاندا دەگرت. پاش ماوەیەك عەبدورەحمان بەدرخانی برای جێی ئەوی گرتەوەو گۆڤارەکەی لە جنێف وفۆلکستۆنی خوارووی رۆژهەلاتی ئینگلستان لە سالی ١٩٠٢دا بلاوکردەوە..لە گەرمەی یەکەم جەنگی جیهاندا،سورەیا بەدرخانی کوڕی میر ئەمین عالی بەدرخان،جارێکی دی گۆڤارەکە لە قاهیرە دەردەکاتەوە.

هەر لەهەمان سەروبەندا،واتە لە سالی ١٨٩٨دا لە تورکیادا حیزبێکی سیاسی تازە بە نێوی (کۆمەلەی ئیتیحادوتەرەقی) لەلایەن چوار کەسی چالاکەوە دادەمەزرێ کە دوانیان کورد دەبن بەنێوی (ئیسحاق سکوتی وعبدالله جەودەت)"١٤" .

شێخ عەبدولقادری کوڕی شێخ عوبەیدولڵا یەکێك دەبێت لەوخەلکانەی کە ئارمانجی تازەخوازیوریفۆرمیستانەی(کۆمەلەی ئیتیحاد وتەرەقی)سەرنجیان رادەکێشێت وپەیوەندی پێوە دەکەن وشێخ عەبدولقادر لە سالی١٨٩٦دا لە دەسیسەیەکدا دژی سولتان عبدالحمید بەشداری دەکات.

دوو کەسایەتی نێوداری دیکە،واتە عەبدورەحمان بەدرخان وحیکمەت بابان لە سالی ١٩٠٢دا لە یەکەمین کۆنگرەی((کۆمەلەی ئیتیحادوتەرەقی))دا لە پاریس بەشداری دەکەن.سەیر ئەوەیە کە ناسیۆنالیستانی کوردوترك نزیکەی دەسالێك پێکەوە لە یەك رێکخراوی سیاسیدا کار دەکەن،ئەم هاوکاری وپێکەوەکارکردنە تا سەرهەلدان وپەیدابوونی بزافی((ترکانی جەوان)) لە سالی ١٩٠٨ بەردەوام دەبێت.یەکێك لە هەنگاوەکانی شۆرشگێران بریتی بوو لە گەڕاندنەوەی مەشروتیەتی لیبرالی سالی ١٨٧٦:ئەم ماوەیە هەیڤی هەنگوینی(کۆمەلەی ئیتیحادوتەرەقی)وهەموو بزاڤە ناسیۆنالیستیەکانی تورکیایە.پیاوماقولانی کورد رێگەی گەرانەوەیان بۆ قەستەنتەنیە پیێ دەدریێ و هەر لەوێندەر یەکەمین رێکخراوی سیاسی کورد دادەمەزرێنن.

ئەمینعالی بەدرخانوشێخ عەبدولقادری شەمدینان وشەریف پاشا وئەحمەد زولفیق پاشا،لە سالی ١٩٠٨دا(کۆمەلەی تەعالی وتەرەقی کوردستان)وکۆمەلەیەکی تری هەندیێ جەماوەریتر بەناوی((کۆمەلەی بلاڤکردنی مەعاریفی کوردی)) دادەمەزرێنن و قوتابخانەیەکی کوردی لە گەرەکی چەنبرلی تاشی ئەستەمولیێ دەکەنەوە.

لە پایزی سالی ١٩٠٨دا یانەی ئەمین عالی بەدرخان گۆڤاری((تەعاونوتەرەقی کورد))بلاو دەکاتەوەو گوتارونووسینی ئیسماعیل حەقی بابانزادە وسەعید کوردی وعەبدولقادر شەمدینانی تێدا بلاودەکاتەوە.ئەم گۆڤارە بە تایبەتی هەندیێ بابەت دەربارەی زەرورەتی زمانی ستانداردی کوردی کە کلیلی فێربوون وشارستانیەتە بلاودەکاتەوەوجەخت لەسەر گرنگیودەولەمەندی فولکلۆر وەکو ئەدەبیاتی راستەقینە ونەنووسراو دەکات.

رێبەروسەرانی کورد لە هەندیێ گوتاری سیاسیدا،بەپارێزیێکی زۆرو لە پشت پەردەی وشەوە ئەوە رادەگەیەنن کە فێربوون وخوێندنی ترکی بۆ مندالانی کورد وەخت بە فیرۆدانە و پێشنیازی دامەزراندنی هیێزیێکی کورد لە لەشکرانی عەشایەری دەکەن. بەلام بە پارێزەوەولە ژێر پەردەوە ئەوە دەدرکێنن.کۆمەلێك یانەی دیکەی کوردی لە بەغداوموسلیێ ودیاربەکریش دەکرێنەوە. بەلام سەیر ئەوەیە کە قەستەنتەنیە هەروەکو جاران بە بنکەی قەومیەتی کورد دەمێنێتەوە.ژمارەی کوردی

قەستەنتەنیە لە چاوخۆیا یەکجارکەمە:نزیکەی ٣٠٠٠٠ کەسن ولە توێژە زۆر هەژارەکەی خەڵکن واتە ئاوکێش وحەماڵ وئەو جۆرە خەڵکەن.

لێ زۆربەی ئەو میرە(لێخراوانەی) کورد کە توانیویانە لە وڵاتی میسر وکریت بگەرێنەوە،ناچار کراون لەم شارەدا و لە ژێر چاودێریدا نیشەجێ بن و توێژێکی"هەڵبژردە" وبە دەسەلاَت پێك دەهێنن کە لە خەڵکەکەی خۆیان دابڕاون و بە ناچاری کەم و زۆر بوون بە ترك .

٤-ماڵباتی بەدرخان:

جا لە نێو ئەم توێژە هەڵبژاردەیەدا،نەوەکانی میر بەدرخان جێیەکی گرنگ دەگرن.کەس تانهوو نەیزانیوە کە ئەم میرە چەند منداڵی هەبووە،بە قسەی میجەر نوئێل"٩٠" کوڕی هەبووە. بە قسەی تراترکنسول ٤٠ کوڕ و ١٤ کیژی هەبووە و بە گوتەی ئەلفینستون ٦٥ کوڕی هەبووە.

میرکامەران بەدرخانی نەوەی(پاشای کوردستان) زۆر جار دەیگوت "دەلێن باوە گەورەم ٩٩منداڵی هەبووە....ئەوەی ئاشکرایە ئەمەیە کە وەختێ مرد ٢١ کوڕ و٢١ کیژی لە ژیاندا بوون....من بە خۆم ١٥یا١٦ مام وبە قەد هەمان ژمارەش پۆری خۆم دەناسین"."١٥"بەهەرحاڵ،هەرچیەك بێ، هەندێ لە نەوەکانی میربەدرخان لە بزاڤی نەتەوەیی کوردا رۆڵی کەم تا زۆر گرینگیان گێڕاوە.

کــوڕەکـــان:

– عوسمان وحوسێن(رێبەرایەتی شۆرشی ساڵی١٨٧٩یان کرد)حوسێن لە ئەنجامدا لە ساڵی ١٩١٠دا ئیعدام کرا.

– مەدحەد بەگ دامەزرێنەری رۆژنامەی کوردستان(رێبەرایەتی شۆڕشی ساڵی ١٨٨٩ی کرد.)

– کامیل بەدرخان،پەیمانێکی دەگەڵ روسەکاندا بەست،لە ساڵی ١٩١٧ لەلایەن روسەکانەوە کرا بە حاکمی ئەرزەرۆم،پاش ئەوە چووە تەفلیس ولەوێندەر ژیا.

– خەلیل بۆ حاکمی مەلاتیە پاڵێورا.

– حەسەن بەدرخان،لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی١٩١٠دا وەکو نوێنەری کوردستان بۆ ئەندامەتی پەرلەمان پالێوراو لەگەل حسێنی برایدا بە نوێنەر هەلبژێدرا،لێ دوای شەش مانگ پاش ئەوەی حسێنی برای تەوقیف کرا،خۆی شاردەوەوسەرەنجام دەستگیر کراو لە زینداندا بەدرەفتاری زۆری لەگەڵدا کرا ،کە لە زیندان ئازاد بوو زۆر نەخۆش بوو.

– عەبدورەحمان،لەپاش مەدحەت بوو بە سەرنووسەری کوردستان.

– بەحری،هاوکاری دەگەڵ شێخ عەبدولقادردا کرد.

– ئەمین عالی(١٨٥١ – ١٩٢٦) پارێزەر بوو، یەکێك بوو لە دامەزرێنەرانی یانەی کورد لە ساڵی ١٩٠٨دا.

نــەوەکـــان:

– عبدالرزاق کوری نـەجیب پاشـای کـوری مـیر بـەدرخان بوو،لـە شـەڕێکی شەخسـیدا فەرمانـداری قەستەنتەنیەی کوشت ولەگەڵ هەموو خێزانەکەیدا نەفی کراو پەنای بردە بەر روسیا ولـەوێ بـوو بـە پەردەداری دەرباری تزار.لە ساڵی ١٩١٨دا لە موسڵ کوژرا.

کوڕانی ئەمین عالی:

– سورەیا ١٨٨٣-١٩٣٨

– جەلادەت ١٨٩٣-١٩٥١

- کامەران ١٨٩٥-١٩٧٨

ئـەم بەدرخانیانـەوپاشماوەکانی میرانـی سـۆران وبابان ونەوەو نـەتیرەی شـێخ عوبەیـدوڵلا-عەبدولقادروتەهای شەمدینان-ودوو جەنەراڵی کورد نەژاد بە نێوی شەریف پاشا ولوتفی پاشا و چـەند کەسـێکی دیکـە لـە پیاوماقوڵان وسـەرانی دیاربەکر،هەموویێکـەوە بناغـەی رابـەرانی ناسۆنالیستی کورد پێك دەهێنن وپاش ماوەیەك هێزە گەورەکان سەروساخت لەگەڵ ئەمانەدا پەیدا دەکەن.

لـە سـەرەتاکانی سـاڵی١٩٠٩دا لایـەنگرانی سـوڵتان دژە شۆرشـێك ئـەنجام دەدەن وسـەرانی کـوردی میللـی بەشداری تێدا دەکـەن.ڵێ ئەم دژە شۆڕشـە لەلایـەن((ترکـانی جـەوان))ەوە سـەرکوت دەکرێت. رێبـەرانی((ئیتیحادوتـەرەقی))لـە بەلێنـەکانی خۆیـان ژێـوان دەبنەوەودەسـت بـە کـاری ئەنجامـدانی سیاسـەتی((ترکانـدنی کوردەکـان)) دەکـەن وهـەموو یانـە وکۆمەڵـە ورۆژنامـە وگۆڤاروقوتابخانـە کوردیەکان دادەخەن.

ئەمین عالی بەدرخان وشەریف پاشا حوکمی ئیعدام دەدرێن،ڵێ هەڵدێن.سورەیا بەدرخان کە لـە قاهیرە گەڕابووەوەو درێـژەی بـە بلاوکردنـەوەی رۆژنامـەی کوردسـتان دەدا،بـە ناچاری وجارەکی دی ولات بەجێ دەهێڵێت.

لە ساڵی١٩١٠دا،دوو خوێندکاری قوتابخانەی کشتوکاڵی هالکالی،بە نێوی خـەلیل خـەیاڵی، خـەلکی مۆتکی ئۆمەرو خدربەگی جەمال پاشازادە،بە هاوکاری فوئادی تیمۆ، خـەڵکی وان و زەکـی ئەفەنـدی خــەڵکی دیاربــەکر ئەنجومــەنێکی خوێنــدکاری ((پێشــکەوتوتر)) لــە ئەنجومەنــەکانی پێشــوو دادەمەزرێنن و ناوی دەنێن هێڤی. ئەم ئەنجومەنە کە لـە موسڵ دا بە((هیوا))ناسراوە تـا سـەرەتای جەنگی جیهانی یەکەم بەردەوام دەبێت،ودکارێت گۆڤارێك بە نێوی (رۆژی کورد)دەربکات .

هـەروەها گۆڤاری سێیەم بە نێوی(ژین) لەلایـەن دەسـتەیەك کـوردەوە، مەمـدوح سـەلیم (سـکرتێری گشتی ئایندەی ئەنجومەنی کورد) و کـەماڵ فـەوزی بـەگ (کـە لـە سـاڵی ١٩٢٥دا لـە دیاربـەکر ئیعدام کرا) و هەمزە ئەفەندیەوە بلاو دەکرێتەوە.

لـە سـاڵی ١٩١٢دا هـەولێکی ئاشـتەوایی لـە بـەینی((ترکـانی جـەوان))وناسیۆنالیسـتانی کـورد دەبینین.دوا بە دوای ئـەم هەوڵـە هەنـدێ هـەراوئاژاوە لـە بۆتانـدا روودەدات کـە لـە ئاکامـدا سـلێمان بەدرخان بە دەستی پۆلیس دەکوژرێ.

پاشـان لـە سـاڵی١٩١٣دا لـە ئاکـامی دیکتاتۆریـەتی ئەنوەرپاشـادا،پەیوەنـدی " ترکـانی جـەوان" و ناسیۆنالیسـتانی کـورد بـە تـەواوەتی دەپچـڕێت. لـە سـاڵی دوواتـرا جـەنگی جیهـانی یەکـەم هەڵدەگیرسێت،کە،کوردەکان کەم وزۆر راستگۆیانە بەگـەڵ عوسمانیـان دەکـەون و دژی هاوپـەیمانان دەجەنگن و بەشێك لە کوردستان لەلایەن هێزەکانی بەریتانیاو فەرەنساوە داگیر دەکرێت.

سـەرکەوتنی هاوپـەیمانان سـاتێکی بـێ وێنـە بـەلام نـە زۆر شـانازیامێز،لە مێـژوی کـوردا پیشـان دەدات:بـۆ یەکـەم جـار رێبـەرانی کـورد ڕاسـتەخۆ کـاری دیبلۆماسـی دەجـەڕبێنن: ئیمپراتۆریـەتی عوسمـانی ژێرکـەوتووەو مـەحکوم بـە دابەشـکردنە،وابەدیاردەکەوێ کـە بـە یـەکجارەکی تێکشـکاوەو وردوخاش بووە،ڕێبەرانی کورد دەرفەتیان دەدرێتێ لـە کۆنفرانسـی ئاشـتی پاریسـدا،دەنگی خۆیـان بە دنیا بگەیەنن و لـە هـەمان کاتدا دەتـوانن لـە قەسـتەنتەنیەدا پەیوەنـدی بـە نوێنـەری زلهێزەکانـەوە بکەن.

((كوردستان)) هێشتا بوونی نیە،لێ نوێنەرانی کورد کەموزۆر سەنگوپێگەی سیاسیان هەیە. بە پێی بەڵێنەکانی سەرۆك ویلسن وبە گوێرەی بەیاننامە یەك لە داوی یەکەکانی ئینگلیزوفەرەنسا سەبارەت بە کوردان زەمانی(ئازادی تەواوویەکجارەکی)هاتووە-واتە ئەو زەمانە هاتووە کە بتوانن (لە ڕێگەی ریفراندۆموهەڵبژاردنی ئازادانەی خەڵکی کوردەوە دەوڵەتی نەتەوەیی خۆیان)دابمەزرێنن.

بەڵام ئەم ئومێد وچاوەروانیە گەورەیە تراویلکەیە:سەربەخۆیی کوردستان بەرلەوەی بە دروستی بکەوێتە بەرچاو،لە قەڵەمڕەوی تەمومژی خەیاڵێکی دوورە دەستدا گوم دەبێ.خۆپەرستی وبێ شەرمی دەوڵەتانی گەورەی وەك:(بەریتانیاوفەرەنسا)وبچووکی وەك(ئیتاڵیاویۆنان) کە دەیانویست ئیمپراتۆریەتی عوسمانی لە رەگ وریشەوە دەربێنن،مەسئولیەتێکی گەورەی لەم رووەوە لەسەرە.

لێ ڕێبەرانی کوردیش سادەییوساویلکەییو بێ تواناییەکی سەیریان لەم مەیدانەدا نیشان دا: ئەم سەرگەورانە بوونە ئالەتوگەمەی دەستی زلهێزەکان.

٥-شەریف پاشا:

لەپاریسدا،یەکێك لە سیاسەتوانانی عوسمانی کە لەپڕ نەژادی کوردی خۆی وەبیر دێنێتەوە،دەتوانێ وەکو(سەرۆکی شاندی نوێنەرایەتی کورد) خۆی لە کۆنفرانسی ئاشتیدا بسەپێنێ

شەریف پاشا لە سلێمانی لە دایك بووبوو،دەگەڵ شێخ محمودا لەلای بابە خواجە دەرسی خوێندبوو، پاشان لە قەستەنتەنیە ولە دام ودەزگای عوسمانیدا پلەکانی بەرزبوونەوەی بڕی بوو و،بوو بوو بە یەکێك لە دەوڵەتڕانان، ئیدی جگە لە نەژادو رەگەز چ نیشانەیەکی تری کوردبوونی نەبوو.لە کۆتایی ساڵی ١٨٩٠دا لەلایەن سوڵتانەوە دەکرێ بەسەفیری عوسمانی لە ستۆکهۆلم و لەگەڵ گەلێك لەو سیاسەتوانانەی،کە کەمترین ئاگادارییان لەمەڕ کورد بوونی ئەو نەبوو،بوو بوو بە هاوپیاڵە!."١٦"

ئەم پیاوە زۆر پابەندی بیر وباوەڕ نەبوو،لە پێناوی پێشکەوتنی خۆیدا هەموو بیروباوەڕێکی وەلاوە دەنا:سەرەتا دەگەڵ ڕێبەرانی(ئیتیحادوتەرەقی)دا یەکی گرت وپاش کودەتای ساڵی ١٩٠٨ چونکە نە یانکرد بە سەفیر لە پاریس،لەگەڵیان تێکچوو.

کاتێ کە شەڕ دەستی پێکرد،شەریف پاشا کە دژی یەکێتیی عوسمانی لەگەڵ ئەلمانیابوو،مۆڵەتی وەرگرت لە فەرەنسادا بمێنێتەوە،وزۆربەی رۆژانی جەنگی لە وێندەرو لە ڤێلا تایبەتیەکەی خۆیدا بە نێوی(مۆن کیف) لە مۆنتیکارلۆ بەسەر برد.

کوڕی یەکێك لە دەوڵەمەندەکان لە نوسینێکدا دەڵێ((شەریف پاشا نەجیمزادەیەکی بیستوچوار عەیار بوو .... پیاوێکی ئیسراحەتخوازبوو، ڕمودەی شامپانی وشەویانان بوو،شەیدای ژیانی خۆش بوو ...بەرواڵەت پارەیەکی زۆری هەبوو"."١٧"

بەلام ئینگیزەکان کە حەزیان لێنەدەکرد بە جۆرێکی دی باسیان کردووە:"ئەم کابرایە بە هۆی جل و بەرگە عەنتیکەکەیەوە لە نێو ترکاندا بە (شەریف کلاوخوار)ناسراوە. پیاوێکی یەکجار شۆرەت وپایە خوازە...لە رادە بەردەر کەودەنە!بەگوتەی جالیەی ترکی ئاکنجی سویسرا تەنیا لەبەر

دەوڵەمەندیەکەیەتی کە لەنێو ترکان وموسوڵماناندا تۆزە دەسەلاّتێکی هەیە:دۆتمیرێکی میسری دەوڵەمەندی خواستووە ...""١٨"

شەریف پاشا،دوای ئەوەی لە ساڵی ١٩١٤دا پەیوەندییەکی ناکام لەگەڵ ئینگلیزەکاندا دەکات، لە کۆتایی جەنگدا سەرلەنوێ پەیوەندییان دەگەڵدا پەیدا دەکاتەوەو لە ١٩١٨/٦/٣دا لە مارسیلیادا "سێر پرسی کۆکس"ی کۆمیسەری ولاّتی بەریتانیا و بەرپرسی کاروباری دۆڵی دوو رووبار دەبینێ:(لەم دیدارەدا)پێشنیازی سیاسەتی (ئەمری واقیع)دەکات،و بە سیرپرسی کوکس دەڵێ کە بەریتانیا هەر لە ئێستاوە ئۆتۆنۆمی بە کورد بدات و(بێ چ دوو دڵی وراپاییەك موسڵ) بکات بە مەڵبەندی ئیدارەی کوردستان -هەڵبەتە موسڵ کەوتبووە شوێنێکەوە پێدەچوو بەر فەرنسا بکەوێت!

لێ پاش پەیمانی ئاگربڕی مەدرەس١٩١٨/١٠/٣١ دەروات بۆ سویسرا،لە وێندەر داوا لە کۆنگرەی عوسمانیانی ئازادیخواز،بە سەرۆکایەتی پرنس سەباحەدین دەکات کە کۆبوونەوە بکەن و لە ئەنجومەن وکۆرە سیاسیەکانی ئەوروپادا،خۆی وەکو داکۆکیکار لە مافی عوسمانیان دەناسێنێ ."١٩".

ئایا شەریف پاشا گەیشتبووە ئەو قەناعەتەی کە ناتوانێ سوود لە "ناو"ی کوردستان، واتە لە ناوی ئەو خەڵکەی کە بە رواڵەت کەس بەلایدا نەدەهات،وەربگرێ؟ نەخێر،هەرگیز !پەیوەندی خۆی لەگەڵ لەندەن و پاریسدا زیاتردەکات.

لە لەندەن بە ساردی پێشوازی دەکرێ،چونکە پێشنیازی"لامەرکەزی ئیداری" کە لە لایەن ئەوەوە دەکرێ بە هیچ جۆرێ لەگەڵ سیاسەتی دەوڵەتی بەریتانیادا،کە سوورە لەسەر جیاکردنەوەی بەشە غەیرە ترکەکان لە ئیمپراتۆریەتی عوسمانی نەدەگونجا:شەریف پاشا خوازیاری ئۆتۆنۆمی کوردستانە لە چوارچێوەی دەوڵەتی عوسمانیدا،کە بێ چ دەستکارییەك وەکو خۆی بمێنێتەوە."٢٠"

پاریس،پێشوازییەکی گەرمتری دەکات، لەوێندەر یەکێك لە فەرمانبەرە گەورەکانی وەزارەتی دەرێ کە دەبینێ ئەم پیاوە خۆی بۆ بەرپرسی(ئیمارەتی کوردستان) کاندید کردووە، هیچ پێی سەیر نابێ و هانی دەدات کە ((داوای ئۆتۆنۆمی لە سایەی فەرەنسادا بکات))"٢١" .

ئیدی لەوساتەوە شەریف پاشا دەست بە کۆششی بێ وچانی خۆی دەکات وپەیوەندی بە هەموو دەوڵەتان و سەرانی ولاّتان وسەفیرانەوە دەکات.

لە ١٩١٩/٢/٦یاداشتنامەیەك سەبارەت بە مافوداخازییەکانی کورد دەدات بە کلیمانسۆی (کلیمانسۆ١٨٤١-١٩٢٩ لە سالاّنی ١٩٠٦-١٩٠٩و١٩١٧- ١٩٢٠دا سەرەك وەزیرانی فەرەنسا بوو) سەرۆکی کۆنفرانسی ئاشتی، لەم یاداشتنامەیەدا خوازیاری کوردستانێکی خودموختارە کە ویلایەتەکانی دیاربەکر،خارپوت، بەتلیس (بەدلیس) و موسڵ و باژێری ئۆرفە بگرێتەوە.

شەریف پاشا لەم یاداشتنامەیەدا دووپاتی دەکاتەوە کە ئەمە لایەنی کەمی پێشنیازی ئەوە ،چونکە "کوردستانی یەکپارچە" دەبێ بە ئەرزەرۆمدا تێ بپەرێ وکوردستانی ئێرانیش بگرێتەوە!

دوای چەند هەفتەیەك لە نامەیەکدا بۆ ویلسن وکلیمانسۆ و للۆید جۆرج (Lioyd george)

١٨٦٣- ١٩٤٥له سالانی ١٩١٦-١٩٢٢سەرەك وەزیرانی ئینگلیز بووە)وئورلاندۆ ١٨٦٠-١٩٥٢ لە سالانی١٩١٧-١٩١٩ سەرۆك وەزیرانی ئیتالیابووە).داوای دامەزراندنی "دەولەتی کاتی کوردستانی" دەکات"٢٢" ئیدی یاداشت لە دوای یاداشت لەمەڕ مەسەلەی کورد دەنێرێ."٢٣"

دژایەتی فەرەنسا :

لێ فەرەنساهەر زوو دژایەتی دامەزراندنی((ئیمارەتێکی کوردی)) دەکات: چونکە ئەم نەخشەیە بە دەستکردوتەگبیری ئینگلستان وبە دژی بەرژەوەندیەکانی خۆی دەزانێ.لێ شەریف پاشا کۆل نادات ولەسەر بەرنامەکانی خۆی دەڕوات وهەول دەدات دلی ئینگلیزەکان نەرم بکات.

مامەلەی بەریتانیای مەزن :

لە ١٩١٩/٥/٢٠دا شەریف پاشا داوا لە لویس مالت،سەفیری بەریتانیا لە پاریس دەکات کە هەلبژاردنی ئەو بۆ بە دەستهێنانی ئیمارەتی کوردستان،بە بالفور(Balfor ئارتر جێمز ١٨٤٨-١٩٣٠، لە سالانی ١٩٠٢- ١٩٠٥دا سەرۆك وەزیرانی ئینگلستان بوو) رابگەیەنێ! و زۆر زوو ئەم "مامەلە و سەودایەی"ی خوارەوە بۆبەریتانیا پێشنیاز دەکات:بەریتانیای مەزن دان بە سەربەخۆیی کوردستاندا بنێ و" لەوێ حکومەتێکی مەرکەزی دابمەزرێنێ کە لەلای خۆیەوە مافی هەموو سەرانی کورد لە چوارچێوەی سیستەمی فیودالیدا قبول بکات"

جا لەبری ئەوە،دەولەتی بەریتانیا" دەتوانێ لەوە دلنیا بێت کە لە پرۆسەی ئاوەدانکردنەوەی ئیداری و ئابووری و سوپاییدا دەستێکی بالای دەبێ،وهەلبەتە بەوپەڕی نهێنی پارێزیەوە- واتە بە هەمان ئەو نهێنی پارێزیوسڕقایمیەوە کە لە تایبەتمەندییەکانی حکومەتی بەریتانیایە" .

شەریف پاشا،لەگەل راگەیاندنی ئەوەدا کە((هەموو سەرانی کوردونەجیمزادەکانی ئاکنجی قەستەنتەنیە ئەویان بۆ سەرۆکایەتی خۆیان هەلبژاردووە...)) ئەوە دووپات دەکاتەوە کە دەبێ بە دانی((مانگانەیەکی)) وەکو ئەوەی بە عەرەبەکان دەدرێ،ئەم سەرۆکانە بەلای خۆدا ڕابکێشن - هەلبەتە نەك هەر بەوانەی کە لە ناوچەکەدا نیشتەجێن،بەلکو بەوانەیش کە لە قەستەنتەنیەدا دەژین"٢٤" بەلام ئینگلیزەکان لەگەلی رێك ناکەون.

دوای چەند هەفتەیەك یەکێك لە گەورە فەرمانبەرانی وەزارەتی دەرێی ئینگیلز دەنوسێت:((دەولەتی بەریتانیا پێی وایە کە زۆری تەمەنی وئیقامەتی دوورو درێژی لە پاریس کۆسپن لە رێگەی ئەوەی کە بتوانێ لە پۆستی سەرۆکایەتی دەولەتی ئایندەی کوردا دەورێکی شایستە بگێڕێ))!

وفەرەنسیەکان هەندێ قەوالە و بەلگەیان لە لایە کە قەناعەت بە خۆیان بکەن کە شەریف پاشا لە ئینگلستاندا ((هەموو شتێکی دەستخستووە))"٢٥"

نەگبەتی شەریف پاشا ئەمەیە کە ئینگلیزەکان بە(هەواداریکی نەگۆڕوکۆنەکاروکارامەی فەرەنسا)ی دەزانن!

لەگەل هەموو ئەمانەشدا مێژوونوسان دەربارەی ئەم شەریف پاشایە،کە پیاوێکی زۆر هەلپەرستە،بە باشی داوەری دەکەن:دەلێن ئەگەر ئەو نەبووایە دەنگی کوردستان نە دەگەییە گوێی سەرانی ولاتان وئەوسەرۆك وەزیرانەی کە لە کۆنفرانسی ئاشتی پاریسدا کۆبوو بوونەووە .

لێ ئەم قسەیە بە تەواوەتی نادروستە:لە راستیدا ئینگلیزەکان رێگەی چ پەیڤدارێکی دیکەی کوردیان نەدا بێت بۆ پاریس وبەمەش زەمینەیان بۆ ئەم تاقە نوێنەرەی کورد خۆش کرد،هەر وەکو چۆن لە بەیروت ودیمەشق بە دەستوری ئاشکرای کۆمیسەری ولاتی بەغدا رێگەی سەفەری دوو نوێنەری شێخ محمودی پاشای کوردستانی باشوور نەدرابوو،هەروەها هەموو نوێنەرە کوردەکانی دیکەش کە دەیانویست لە رێگەی قاهیرەوە بێن بۆ کۆنفرانسەکە(مۆڵەتنامەیان) نەدرایێ.

بەلاَم پاشان بیرێکی سیاسی بلیمەتانە بە هزروبیری شەریف پاشادا هات کە بووە مایەی نابووتی ئەو! شەریف پاشا کە بەردەوام پەیوەندی بە سیاسەتوانانی ئەوروپایی وئەمەریکاییەوە هەبوو،هەر زوو پەی بە زەروورەت وپێوستی حەل وفەسڵی دوژمنایەتی وناکۆکی نێوان کورد و ئەرمەنیان برد:ئەم دوو کەمینەیە خوازیاری یەك سەرزەمین بوون.ئەرمەنیەکان سوودیان لە رەوتی رای گشتی کە بە قازانجی ئەوان بوو وەردەگرت:چاپەمەنی ئەوروپا رۆژانە باسی ئەو کوشتارەیان دەکرد کە ئەرمەنیەکان بە درێژایی یەك سەدە دووچاری بووبوون.

بەڵی شەریف پاشا بوغوس نوباری(Boghos nauba) سەرۆکی شاندی نوێنەرانی ئەرمەنییانی قەناعەت پێکرد کە قەواڵە و ئاشتی نامەیەکی هاوبەش ئیمزا بکەن.بەلاَم ئەم شاکارە سیاسیە قەرقەشەیەکی توندی لە قەستەنتەنیەدا هەڵگیرساندو حاشا لە شەریف پاشا کراو ئەویش ناچا بوو لە ١٩٢٠/٤/٢٧دا ئیستقاڵە بدات وچاوی لەو هەمووخەون وخەیاڵە پۆشی کە بە ((ئیمارەتی)) کوردستانەوەی دەیبینیّ.

یانە کوردییەکانی قەستەنتەنیە :

هەرکە پەیمانی وەستانی شەر ئیمزاکرا،ئیدی یانە کوردییەکان کەوتنەوە چالاکی وچەلەنگی خۆیان.لە پایتەختی عوسمانیدا دوو کەسایەتی بە سەر کۆڕوئەنجومەنە نەتەوەییەکانی کوردا زاڵ بوون: یەکێکیان سیناتۆر عەبدولقادری کوڕی شێخ عوبەیدوللاَ بوو کە لە کاتی لەشکرکێشی بابیدا بۆ سەر ئێران لە ساڵی ١٨٨٠دا رێبەرایەتی هێزەکانی بابی کردبوو،دووەمیان ئەمین عالی بەدرخان بوو کە لە پاش مەرگ یان بێ سەروشوێن بوونی ژمارەیەك لە براگەورەکانی،سەرۆکی بێ هەڤرکی تایفەی بەدرخان بوو.

ئەم دووانە((کۆمەڵەی تەعالی کوردستان))یان دامەزراند.عەبدولقادر سەرۆك و ئەمین عالی بەدرخان جێگری سەرۆکی کۆمەڵەی ناڤبری بوون.ئەندامە سەرەکیەکانی دیکەی کۆمەلە بریتی بوون لە خەڵکانی وەك رەمزی بەگی خەڵکی خەرپوت،ئەکرەم بەگی جەمیل پاشا لە دیاربەکر ،نەجمەدین حسێن، مەمدوح سلیم،دکتۆر شوکری محەمەد، ئەمین زەکی بەگ،حسێن ئەمین بەگ نوێنەری جارانی خەرپوت ،محەمەد بەگ نوێنەری جارانی مەلاتیە، سەرهەنگ خەلیل بەگ لە دەرسیم، مەحمود نەدیم پاشا لە ئورفە، جەنەراڵ مستەفا پاشا لە سلێمانی،وجەنەراڵ حەمدی پاشا .

وەکو دەبینن تاقە یەك شۆرشگێڕ دەنێو ئەمانەدا نیە! رێبەرانی بزاڤی نەتەوەیی کورد، کەسانی ئیشراف وزۆربەیان خودان پایەی بەرزن لە نێوسوپا و،دامودەزگاکانی حکومەتی عوسمانیدا .

سیناتۆر عەبدولقادر تەنانەت سەرۆکی ئەنجومەنی حوکمڕانی ویەکێك لە سیانزە وەزیرەکەی حکومەتی داماد فرید بوو تاکاتی کەوتنی ئەم حکومەتە لە پاش داگیرکردنی سمیرنە لەلایەن یۆنانیەکانەوە (١٤-١٩١٩/٥/١٥). سەرهەنگ خەلیل بەگ سەرۆکی پۆلیسی قەستەنتەنیەیە.میر

کامەران بەدرخانی کوڕی ئەمینعالی بەدرخان نیو سەدە دواتر دەڵێ:((زۆربەیان لاقێکیان لە نێوبەرەی کوردان بوو،ولاقەکەی دیکەیان دەنێو دامودەزگای عوسمانی وئیسلامی دابوو..... دەیانویست ببنە وەزیر)). "٢٦"
ئیدی بە خێرایی یانەێن کوردی لە شارە گەورەکانی کوردستانی عوسمانیدا،لە شارانی وەك مەلاتیە وماردین وخەرپوت ودیاربەکر کرانەوە .

٦-ڕەوت و ڕێبازە سەرەکییەکانی ناسیونالزمی کوردی:

لێ،نەتەوە پەروەرانی کورد،چ لە شارەکانی کوردستان وچ لە پایتەخی عوسمانیدا زۆر ناتەباوجیاوازن لە نێو خۆیاندا، دەتوانرێ سێ ڕێبازی سەرەکیان تێدا دەستنیشان بکرێ:
- ڕێبازی((ترك-کورد))ویان ئیسلامی کە ناسیونالیستانی ترك پشتیوانیان دەکرد تا لەو ڕێگەیەوە لە کوردستانی باکوردا شۆرشێك دژی ئینگلیز هەڵگیرسێنن ونەیەڵن لە ئایندەدا دەوڵەتی ئەرمەنی دروست ببێ،هەروەها لەوخاڵەش غافڵ نەبوون کە لە حاڵی دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردیدا ڕێ لەوە بگرن کە دەوڵەتی ناڤبری بکەوێتە ساوپەناو ژێر دەسەلاٌتی بێگانەوە!
- ڕێبازورەوتی ئۆتۆنۆمیخواز،کە سیناتۆر عەبدولقادر نوێنەری سەرەکی ئەم ڕەوەتەیە.
- ڕێبازورەوتی((خۆیبوونخواز))کە ئەمین عالی بەدرخان ڕێبەریەتی.
پەیوەندییە سەرەتاییەکانی نێوان کوردان ودەوڵەت بە بوونی مستەفا عارف بەگ،بە وەزیری ناوخۆ،لە کابینەی حکومەتدا ئاسان دەبێت:چونکە ئەم پیاوە دۆستی بەدرخانیەکانەو خەلیل بەگ دەکات بە حاکمی مەلاتیە وئەمین عالی بەدرخان بۆ پارێزگاری دیاربەکر کاندید دەکات"٢٧" .
لەوگفتوگۆیانەوە کە لە ساڵی١٩١٩دالەم بارەیەوە دەکرێن:وابەدیاردەکەوێ کە ناسیۆنالیستانی کورد،بێ مەیل نین هەندێك لایەنگری عوسمانی بکەن .
چەندین کۆبوونەوە لە نوسینگەی سەرۆك وەزیراندا ئەنجام دەدرێ،کە لە لایەنی کوردەکانەوە ئەم کەسایەتیانە بەشداری تێدا دەکەن:سیناتۆر عەبدولقادر،ئەمین عالی بەدرخان،مراد بەدرخان، مەولان زاد ڕەفعەت ودوو ئەفسەری کورد بەناوی:سەرهەنگی دووەم ئەمین بەگ وسەرگورد عەونی بەگ.
لە لایەن دەوڵەتیشەوە پەیڤدارانی سەرەکی بریتین لە:حەیدەری زادە(شێخولئیسلام)،ئابوك پاشا،کۆنە وەزیری جەنگ،و وەزیری کاروباری گشتی و عەونی پاشا، وەزیری دەریاوانی.
ترکەکان ڕازی دەبن ئۆتۆنۆمی لە سایەی حوکم ودەسەلاٌتی سوڵتان وپەرلەماندا(بە بەشداری نوێنەرانی کورد) بە کوردستان بدەن.
بەو پێیە حوکمران وپۆلیس وکاربەدەستانی ناوچەیی هەموو کورد دەبن.بەشی هەرە زۆری دارایی ناوچەکە لە کوردستاندا سەرف دەکرێ. کوردەکان ئازاد دەبن لەوەی کە سوود لە ڕاوێژکارانی بێگانە وەربگرن،بەلاٌم ئەم دەوڵەتە کوردیە بەشێکی لە جیابوونەوە نەهاتووی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیدا دەبێ.
هەڵبەتە ڕێبەرانی کورد دەسڵەمنەوە،گومان لە نیازچاکی ترکان دەکەن،لەوە دەترسن کە ڕۆژێ لە ڕۆژان کوردستان گیرۆدەی داوی گرفتی نابووتی وهەرەسهێنانی عوسمانی بکرێ .
لێ ترکەکان- هەر زوو وەعدو بەڵێنەکانی خۆیان ژبیر دەکەن. "٢٨"

قەرقەشەی نێوان یانە کوردییەکان و دەوڵەتی عوسمانی:

بەڵام زۆر زوو کاری گفتوگۆی ژێراوژێر ونهێنی دەبێ بە قەرقەشەی ئاشکرا، ودەوڵەتی عوسمانی شەری راگەیاندن دژی ناسیونالستانی کورد رادەگەیەنێ.

لە هەمووی سەیرتر ئەوەیە کە گۆڤاری(Vakit) گوتارێکی دوورودرێژ وتوند دژی کوردەکان بلاودەکاتەوە، لەم گوتارەدا دەڵێ:((ئەمرۆکە هەر باسکردنێکی سەربەخۆیی کوردستان خۆی لە خۆیدا پشتیوانیە بۆ سەرکەوتنی ئەرمەنیەکان! ئەو خەڵکانەی کە ئەم جۆرە بانگەشەیە بلاودەکەنەوە...،کەمترین دڵبەندیوپەیوەندیان بەکوردەوە نیە.ئەگەروابان،لەجیاتی لە قەستەنتەنیەدا خەریکی خوتبەدان وگوتابێژی بوایەن، دەچوون بۆ کوردستان و وەختی خۆیان بۆ بەرز کردنەوەی ئاستی فیکری ورۆشنبیری خەڵکی کورد تەرخان دەکرد، کە ئەوەندە نەزان و پاشکەوتووە: ئەوانەی لەم وەزع و حاڵەدا داوای سەربەخۆیی کوردستان دەکەن، گەورەترین دژمنانی گەلی کوردن))"٢٩"

رێبەرانی کورد لە گۆڤارەکەی خۆیاندا (ژین) بێ ئەوەی خۆ لە مشتومڕوقەرقەشە بدەن داکۆکی لە هەوڵ وکۆششەکانی خۆیان دەکەن:((ئێمە دەزانین کە ئیمپراتۆریەتی عوسمانی بە وەزع و حاڵێکی دژواروناهەمواردا تێدەپەرێ،بەلام ئایا لەلایەکی دییەوە دەکرێ چاوەنۆڕی ئەوە لە کوردی مەینەتباری سەدان ساڵ بکرێ کە داوای ماف وچاك بوونی وەزع و حاڵی خۆی نەکات؟ هەر کاتێ کوردان،شەکوای حاڵی خۆیان کردبێ بە ئاژاوەگێڕ تاوانبارکراون ودەسەلاتداران لە بری بە عەدالەت وئینسافەوە مامەڵە دەگەڵ ئەم سکالاوداوایانەدا بکەن(دایانمرکاندووەتەوە !))"٣٠" دەوڵەت شان بە شانی ئەم شەری راگەیاندنە،لە باژێرە کوردەکاندا کەوتە بلاوکردنەوەی مەزبەتەی بێ بنج وبناوان.نیوەرۆکی ئەم مەزبەتانە دژی جموجوڵی سەربەخۆیی کوردستان لە ساوپەنای بێگانەدا بوو:لە بروسکەیەکی سەرانی کوردی بەتلیسدا بۆ دەوڵەت(ك٢/١٩٢٠)دەگوترێ:((هەندێ بەدخوای خەڵکی کورد،داخوازیی دەستەجەمیان بەو مەبەستەی کە کوردستان لە سایەی دەسەلاتێکی بێگانەدا بێ ئامادەکردووەو رێکخستووە،ئەم داخوازیانە دروستکراون وئێمە نەفرەت (بۆ ئامادەکارانی) دەنێرین)).سەرەنجام وەزیری ناوخۆ مۆڵەتی کارکردن بە (حیزبی دیموکراتی کوردستان) نادات- ئەمە هەمان ناوە کە کە پاش ٢٥ ساڵ دامەزرێنەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان، لە باژێری مەهاباد لە حیزبەکەی خۆیانی دەنەن .

حیزبی دیموکراتی کوردستان لە راستیدا رەنگدانەوەی سیاسی (کۆمەڵەی تەعالی کوردستانە)ە، نەجمەدین حسێن سکرتێریەتی کە بەرلەوەی قەستەنتەنیە لە لایەن هێزەکانی مستەفا کەمالەوە بگیرێ چەندین یاداشتنامە بۆ دەوڵەتی عوسمانی وهاوپەیمانان دەنێرێ.

دەسەلاتدارانی عوسمانی بەرادەیەك شولی لێ هەڵدەکێشن کە ژمارەیەك لە رێبەرانی کورد، لەوانە هەمزە بەگی بەرێوەبەری گۆڤاری کوردی ژین دەگرن.هەمزە بەگ دادگایی دەکرێو لە کۆتایی ساڵی١٩١٩ حوکمی ئیعدام دەدرێ،چونکە لە دانیشتنێکی تایبەتیدا لە ماردین گوتوویەتی کە((کوردان پێویستە خۆیان ئازاد بکەن))"٣١"

ئاشکرایە کە لەوجۆرە هەلومەرجەدا،رێبەرانی کورد سڵیان لە دەربرینی بۆچوونی ئاشکرای خۆیان سەبارەت بە خۆبیوونی کوردستان دەکردەوە:چاوەنۆربوون تا دڵنیابن لەوەی کە کۆنفرانسی ئاشتی جارێکی دی جڵەوی چارەنووسی کوردستان ناداتەوە دەستی ترکان! .

مشتومڕوگەنگەشەی ناوخۆی بزاڤی کورد لەمەڕ ئامانجی ستراتیژی بزووتنەوەکە :
ئۆتۆنۆمی بێ یان سەربەخۆیی ؟

لێ ڕێبەرانی کورد هەر زوو ناچاربوون لە قاوغی خۆیان بێنە دەرێ: شەریف پاشای نمایندەیان لە پاریس لە (١٩١٩/١٢/٢٠) ڕێکەوتنامەیەکی دەگەڵ بۆغۆس نۆباری نوێنەری ئەرمەنیەکان ئیمزاکردبوو کە دەیگوت:((هەردوو میللەت ئارياين و يەك بەرژەوەندی ويەك ئامانجيان هەيە،واتە سەربەخۆيی و ئازادی خۆيان.))

((بەلام سەبارەت بە داوەری دەربارەی ئەو شوێنانەی کە مشتومڕيان لە سەرە وسەبارەت بە سنووری هەردوو وڵاتی ئاينده،ئێمە بە فەرمی رايدەگەيەنين کە هەموو ئەم مەسەلانە دەخەينە بەر دەستی کۆنگرەی ئاشتی بە قەرارو بڕياری کۆنگرە دەکەين.)) "٣٢"

ئەم ڕێکەوتننامەيە کە ئۆمێدی ئەوەی لێدەکرا ببێتە مايە ی دۆزينەوەی سەرەداوی گومی کلافەی ئالۆزکاوی ناکۆکيەکانی نێوان کوردوئەرمەن ولەلايەن کۆڕوئەنجومەنە سياسييە ئەورووپی و ئەمەريکاييەکانەوە بە گەرمی پێشوازی لێکرا بوو،لە قەستەنتەنيە دا وەکو بۆمبا دەنگی دايەوە: ئەگەر کورد داوای سەربەخۆيی بکەن هەر نەيسە،چونکە هيچ کوردێك ڕۆژێ لەرۆژان گومانی لە حوکم و دەسەلاتی ئاينی سوڵتان-خەليفە نە دەکرد-بەلام کە بێن وپەيمان دەگەڵ ئەرمەنيانددا ببەستن ،ئەمە ئيدی پەيمان بەستن بوو دەگەڵ دوژمنێك دا کەمايەی نەفرەت و رق و کينەی هەموو ترکێك بوو- ئەمە خيانەت بوو! .

دەمودەست ناکۆکی ودووبەرەکی کەوتە نێوان ڕێبەرانی کوردەوە:ڕێکەوتننامەکەی نێوان شەريف پاشا و بوغس نۆبار، لە راستيدا ناچاری کردن کە راو بۆچوونی خۆيان لەمەڕ مەسەلەی هەستياروناسکی ئامانج و ستراتيژيەتی خۆيان دەربڕن:ئۆتۆنۆمی بێ يان سەربەخۆيی؟

ئەم بابەتە لە زەين وهزری زۆرياندا ئەوەندە روون نەبوو.هەر بۆيەش نەجمەدين حسێنی سکرتێری گشتی حيزبی(مۆڵەت نەدراوی)ديموکراتی کوردستان لە دوانامەيەکەدا بۆ((دەوڵەتی بەريتانيای مەزن))دەنوسێت:((سەربەخۆيی کوردستانی يەکپارچە لە چوارچێوەی سنووری ئاسايی ونەتەوەيی خۆيدا،باشترين ڕێگەيە بۆئەوەی بە يەکجاری وبۆ هەميشە کۆتايی بە گيروگرفتەکانی ئاسيای بچووك (توركيا) بهێنرێ.))

بەلام خێرا بادەداتەوەودەلێت: ((کوردەکان تەنێ کاتێ دەتوانن ببن بە فاکتەری دابينکردنی ئاشتی جيهان،کە لە چوارچێوەی سنورێکی ئاوهادا ولە سايەی ئالای کوردستانی ئۆتۆنۆميدارا بژين))"٣٣"

مير ئەمين عالی بەدرخان، خێرا خۆی کرد بەسەرۆکی باڵی لايەنگرانی سەربەخۆيی تەواوی کوردستان وبە تايبەتی لە هەڤپەيڤينێکدا بۆ ڕۆژنامەی لوبوسفور رايگەياند:((ئێمە هەموومان سوڵتان بە خەليفە دەزانين.بەلام جەماعەتێك-کە نوێنەری باڵی بەهێزتری بزووتنەوەکەن- دەيانەوێت لە باری سياسييەوە بە تەواوی لە توركيا جيابنەوە. هەندێکی ديکە کە هەلپەرستن و لەوەدەترسن کە ئەورووپا دەستبەرداريان ببێ،ئەمانە بزوتنەوەيەکن دەيانەوێ توركيامان ڕووبەڕوو بکەنەوەو لە حاڵی حازردا بە ئۆتۆنۆميەك لە چوارچێوەی توركيادا خۆشحاڵن.بەلام ئەمانە کەمينەن. جا کە ئيستا هەموو لايەك سوود لە پرەنسيپەکانی سەرۆك ويلسن دەبين،بۆچی ئەم پرەنسيپانە

سەبارەت بە کوردستانیش بەکار نەهێنین؟ئەم مامەڵەیەی ئێمە مایەی نارەزایی دەوڵەتی مەرکەزیە بە تایبەتی هێزە ناسیونالیستەکان؟ لەو رووەوە دەتوانین چ بکەین؟...))

ئەمە کارێکی بوێرانە بوو. زۆر بەدڵی باڵی هەلپەرستان بە سەرۆکایەتی سیناتۆر عەبدولقادر نەبوو!عەبدولقادر لە هەڤپەیڤینێکدا لەگەڵ رۆژنامەی الاقدام (١٩٢٠/٢/٢٧) هەوڵیدا،رێکەوتن نامەکەی شەریف پاشاونوبار پاشا بێبایەخ نیشان بداتوگوتی:((ترکان هاونەژادو برای ئازیزی ئێمەن:وێرای ئەوەی کە ئێمە هەموو موسلمانین ومەحاڵە کینەو دوژمنایەتیمان بکەوێتە بەین! ئێمە تەنێ ئەوەندەمان دەوێ کە مافی گەشەکردنوپەرەسەندنی ئازادانەمان هەبێ.ئەو دەنگۆیەش کە گوایە رێکەوتننامەیەکی دژ بە تورکیا، لە نێوان شەریف پاشا وبوغوس نوباردا ، ئیمزا کراوە ئەسڵوئەساسی نیە.باسی ئەوەش کە ئێمە رۆژێ لەرۆژان کاری لەو بابەتە بکەین لە ئارادا نیە!)).

کورەکەی شێخ عوبەیدوڵلا پاشان لەسەری دەروا:ئەمرۆکە ٥-٦ باژێرودەڤەری کوردنشین هەیە.دەبا دەوڵەت ئۆتۆنۆمی بەوباژێرانە بدات تا ئێمە بە پشتوانی خەڵکانی ئابروومەندو دادپەروەر خۆمان وەقفی پەرەپێدانی ئەو باژێرانە بکەین. وەکو گوتم ئێمە چ دژمنایەتیەکمان دەگەڵ ترکاندا نیەو تەنانەت حەز دەکەین لەو دەوڵەتە ئۆتۆنۆمیدارەدا کە داوای دەکەین ترکانیش بەشداری بکەن ...))(!)"٣٤"

پاش چەند رۆژێك شێخ عەبدولقادر لە هەڤپەیڤینێکی دیکەدا، ئەمجارەیان دەگەڵ رۆژنامەی (تصویر افکار)ئۆرگانی(ئیتیحادوتەرەقی) دێتەوە سەر هەمان بابەت:((ئەمە دۆریەکی تەواوە کە دەڵێن کوردەکان دەخوازن لە تورکیا جیاببنەوە.من بەش بە حاڵی خۆم دەگەڵ بیروبۆچوونی جودا خوازیدا نیم.ئایا دەکرێت پیاو لەو بارەیەوە جگە لەمە بیروبۆچونێکی دی هەبێت؟ تەنێ یەکێتیی موسوڵمانانە کە دەتوانێ پێشکەوتنوتەرەقیان دابینبکات. کوردان،بەتایبەتی سەبارەت بە خەلافەت رێزوحورمەتێکی فرەیان هەیە.

هەمووان ئەمەیان پێخۆشەومن بەش بە حاڵی خۆم یەکێکم لەو کەسانەی کە خوازیاری ئۆتۆنۆمی کوردستانن،ئەمە تەنێ خواستی من نیە، بەڵکو (کۆمەڵەی تەعالی کوردستانیش) خوازیاری ئەوەیە ئێوە بە خۆتان دەزانن کە ئەم کۆمەڵەیە بەگوێرەی ویست وخواستی کوردەکان دامەزراوە. هەڵەو خەتاکانی دام ودەزگای ئیداری عوسمانیان بەدرێژایی ساڵانی رابردوو،وای لە کوردەکان کردووە کە داوای ئۆتۆنۆمی بکەن))"٣٥"

داکۆکی لە هەوڵو تێکۆشانەکانی شەریف پاشادەکاتودەڵێ :((ئەم چالاکی وچەلەنگیانە نەك هەر بە قازانجی کوردن بەڵکو بە قازانجی تورکیاشە.))

ئەم گوتانە بە هەموو نەرمیونیانیەکی خۆیانەوە،تۆفانێکی لە ناو پەرلەمانی عوسمانیدا هەستاند:نوێنەرانی کورد(لایەنگرانی دەوڵەت) ئیعترازیان لە قسەکانی سیناتۆر عەبدولقادر گرت وتەنانەت خوازیاری دەرکردنیشی بوون لە پەرلەمان:دەیانگوت کارەکەی ئەو((پێچەوانەی ئەو سوێندی وەفادارییەیە کە دەرحەق بە وەڵات و میللەت وسوڵتان)) خواردوویەتی "٣٦"

لە ١٩٢٠/٣/١دا نوێنەرانی ناوچە کوردنشینەکانی وان وئەرزرۆم و تەرابزون وهەکاری وبایەزید،مەزبەتەی دەکردنی ئەویان دا بە ئەنجومەن!ئەنجومەن مەزبەتەکەی پەسەندکردوناردی بۆ پەرلەمان. لە کۆبوونەوەیەکی داخراودا،عەبدولقادر بە رادەیەك بەرگوشار خرابوو ناچار بوو بوو گوتەکانی ٣/١٥/ خۆی بەدرۆبخاتەوە .

٧- پارچە بوونی بزاڤی کورد:

بەڵام ئەو بیروبۆچوونانە لە نێو یانەی کوردیشدا جۆرە ئاژاوەیەکی نایەوە. بە تایبەتی ئەندامانی ماڵباتی بابان وەکو نارەزایی لە هەڵسوکەوتی سەرۆکی کۆمەڵە (یانە)دەستیان لە ئەندامیەتی کۆمەڵە کێشایەوە.لەسەرەتای هەیڤی چواری ١٩٢٠دا شێخ عەبدولقادر لە((ئەسنافی کورد))ی ئاکنجی ئەستەمولەوە ،کە نوێنەری توێژە زۆر نزمەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری ئاکنجی پایتەخت بوو(ئاوکێشان وکۆڵکێشان وئەم بابەتانە)نامەیەکی پێگەیی دەڵێ کە تەنێ ئەوهەقی ئەوەی هەس بە ناوی گەلی کوردەوە قسانبکا!

لەلایەکی دیکەوە کۆمەڵێك لەو رۆشنبیرانەی کە لەدەوری ئەمین عالی بەدرخان گردبوو بوونەوە ، عەبدولقادریان لە سەرۆکایەتی لابردو لە کۆمەڵە (یانە) دەریانکرد!.

لە ئەنجامدا دووبەرەکیەکە بوو بە راست و لە قەستەنتەنیەدا دوو رێکخراوی ناسیونالیستی کورد کەوتنە چەلەنگی:((کۆمەڵەی کۆمەڵایەتی کورد)) کە ئەمین عالی سەرۆکی بوو، مەمدوح سەلیم سکرتێری گشتی بوو. وکۆمەڵەی ((کورد وکوردستان)) بە سەرۆکایەتی عەبدولقادر.

هەڤرکانی عەبدولقادر، بە تایبەتی ماڵباتی بەدرخان قەد بە چاکە باسیان نەکردووە. هەر هەموو ئەو سیاسەتوانە بێگانانەی کە مامەڵەیان دەگەڵ کردووە شایەتی بۆ دەدەن کە پیاوێکی بە سام وتام وبە شەخسیەت بووە.چونکە پیاوێکی زۆر مەزهەبی و ئایینی بوو، بۆیە رێزی لە حوکم ودەسەڵاتی سوڵتان وەکو خەلیفەی موسلمانان دەگرت.هەڵبەتە ئەم پابەندیەی بە ئاینەوە یەکێك بوو لەو فاکتەرانەی کە کردییە کارێك پتر بەلای ئۆتۆنۆمی کوردستان لە سایەی ترکاندا دای بکێشێت .لێ کورەکەی عەبدولقادر بەڵگەو بیانووی سیاسی تری هەبوو بۆ سنورداركردنی داواکانی خۆی.

لە گفتوگۆیەکیدا دەگەڵ دیبلۆماتێکی بەریتانیایی سەر بەکۆمیسیاری باڵای بەریتانیا لە قەستەنتەنیە، پەندێکی کوردی بۆ دەگێرێتەوە:((دژمنت گەر مێرولەیەکیش بێت مادامێکی دژمنە نابێ لێی غافڵ بی، دەبێت حەساوی بۆ بکەی))"٣٧"عەبدولقادر وێرای شکستی ترکان و داگیرکردنی بەشێك لە خاکی عوسمانی لەلایەن هێزە هاوپەیمانەکانەوە،بە چاکی ئەوەی دەزانی کە ئەمە هێشتا سەرەتای کارە....ئەگەر هاوپەیمانان بۆناچارکردنی ترکان بەوەی هەموو مەرجەکانی ئاشتی قبوڵبکەن هێزی تەواویان لەبەردەستدا نەبێت،ئەوا کوردەکان بە داواکردنی سەربەخۆیی زەرەر بەخۆیان دەگەیەنن!..

****

بەلای عەبدولقادرەوە،دووشت بنەرەتی بوو:یەکەم زەمانەتی ئۆتۆنۆمی یان خۆیبوونی کوردستان ،دووەم(یەکێتیی کوردستان)ئەو بەپێچەوانەی ئەمینعالی بەدرخانەوە، پێی وابوو ئۆتۆنۆمی کوردستانێکی یەکگرتوو لەساوپەنای عوسمانیدا باشترە لە کوردستانێکی سەربەخۆی پر ئاژاوە وهەراوهەنگامە.سیناتۆر عەبدولقادر،بەخۆی نهێنی هزروبیری خۆی بۆ ئێم.دیرۆبیك کە یەکێك بوو لە نێردەکانی حاکمی باڵای بەریتانیا لە قەستەنتەنیە–ئاشکرا دەکات ودەڵێ:((ئەگەر دەوڵەتی پایەبەرز(پاشای ئینگلیستان)خوازیاری ئەمە بێ کە ئەو سەربەخۆیی کوردستان رابگەیەنێ، و پارێزگاری لێ بکات،ئەو ئەمە دەکات. بەلام لەم هەلومەرج وبارە نادیارەی ئێستادا کاری وەها چ سودێکی نابێ))"٣٨" .

٨- گەڕان بەدوای زێرەڤان و پشتیوانێکدا:

پاش چارەکە سەدەیەك لە خەباتی چەکداری لە ڕای سەربەخۆییدا، وسەرەنجام حاڵی بوون لەم خاڵەی کە هەر کارێکی چەکداری،بەبێ پشتیوانی کاری سیاسی ودیبلۆماسی، هیچ ئەنجامێکی نابێ، ڕێبەرانی کورد(کە زۆربەی هەرە زۆریان کوڕونەوەی ڕێبەرەکانی پێشوون)یەکسەر بادەدەنەوەوبەشی هەرە زۆری چالاکی خۆیان بۆ سەرنج ڕاکێشانی نوێنەرانی هێزە ئەوروپاییەکان تەرخان دەکەن:لە پێش هەموویانەوە بەریتانیای مەزن کە بە ڕواڵەت دەسەڵاتی خۆی بە سەر هەموو رۆژهەڵاتی ناڤیندا کێشاوە،پاشان تا رادەیەك فەرەنسا.((هەر کوردێکی ئاقڵ، ئەمەی لا روون بووەتەوە،کە کوردستانی ئایندە بە بێ هاوکاری وپشتیوانی بەریتانیا ناژی وگەشە ناکات.ئێمە ئامادەین جڵەوی چارەنوسی خاکی خۆمان بدەینە دەست ئینگلیستان وەهەرچیمان لە تواناداپە بۆ خزمەتی ئەم هێزەی بەکار بهێنین!)).

ئێستا راستە ئیشەکە دیارە....بەلاّم ئەم قسەیە بەلای کەمەوە لەبەر ئەوەی لەلایەن ڕێبەرێکی ناسیونالی کوردەوە کراوە،جێگای سەرسورمانە: ئەمە بەشێکە لە نامەی نەجمەدین حوسێنی سکرتێری گشتی حیزبی دیموکراتی کوردستان بۆ کۆمیسەری بالاّی بەریتانیا."٣٩"

هەموو ڕێبەرەگەورەکانی کوردی ئەم سەروبەندە بەهەمان شێوە دەخوازن لە ئینگلیستان وفەرەنسا نزیك ببنەوە....سیناتۆر عەبدولقادر لە ساڵی١٩٢٥دا لە پێناوی ئەم کارەدا گیانی خۆی لە دەست دەدا!.

ئەمین عالی بەدرخان لە یاداشتێکیدا بۆ کۆمیسەری بالاّی فەرەنسا لە قەستەنتەنیە،پاش ئەوەی لیستێکی تەواوی ناوی ئەندامانی خێزانەکەی ڕێکدەخات کە لە پێناوی سەربەخۆیی کوردا گیانی خۆیان بەخت کردووە،دەڵێت :((ئێمە دەسەڵاتێکی زۆرمان لە کوردستاندا هەیە بەتایبەتی لەو شوێنانەدا کە کەوتونەتە بەر سایەوزێرەڤانی فەرەنسە،جا دەوڵەتی ئێوە دەتوانێ بۆمەبەستی خۆی کە بریتیە لە دابینکردنی ئاشتی و خۆشگوزەرانی ئەو ناوچانەی کە کەوتونەتە سایەیەوە ، سوود لە دەسەڵاتی ئێمە وەربگرێ))"٤٠"

لە مانگی چواری ١٩٢٢دا لە حاڵێکدا کە دەسەلاّتی بەریتانیا برێك لە کەمی داوەوفەرەنسا پەیوەندیەکانی خۆی دەگەڵ ناسیونالیستانی کەمالیدا باش کردووە،عەبدولقادر لە پوانکارە-poincare (١٨٦٠-١٩٣٤،لە ساڵانی ١٩١٢-١٩١٣،١٩٢٣-١٩٢٤دا سەرەك وەزیران،لە ساڵانی١٩١٣-١٩٢٠سەرکۆماری فەرەنسا بووە)دەگەیەنێ کە ئەگەر فەرەنسە لە دەوڵەتی مستەفا کەمالدا دەسەلاّتی خۆی وەگەر بخات وکارێك بکات کە دەوڵەتی ناڤبری ئۆتۆنۆمی بە کوردستان بدات، ((من وەکوسەرۆکی کوردستان ئامادەم قەولنامەیەك ئیمزا بکەم وبەڵێن بدەم کە هەموو دەسەلاّتی خۆم بۆ ئاسانکردنی ئەرکەکانی فەرەنسا لە سوریا بەکاربێنم))ولەسەری دەڕوات:((تەنێ کالاّی فەرەنسی لە بازاری کوردستاندا ڕێدەدەرێ))"٤١"

کامیل بەدرخان(لە دەقەکەدا-kiamil) کە پەیوەندی بە رووسەکانەوە کردبوو، ولە تەفلیس دەژیا لە مانگی یەکی ١٩١٨دا پێشنیاز بۆ ئیگلیزەکان دەکات کە لە((کوردستاندا ئاگرێکی گەورە هەڵگیرسێنێ کە لەسنوری ئێرانەوە تا ئەودیوی دیاربەکر بگەرێتەوە))ئەگەر هاوپەیمانان پشتیوانی نەخشەکەی ئەو بکەن!پاشان کامیل بەگ لەسەری دەڕوات((دەبێ من ببم بەسەرگەورەی ئەو کوردانەی کە لەدەورماندا خڕدەبنەوە))"٤٢"

هەڵدانەوەی قەواڵەوپێشینە سیاسیەکانی ئەو ساڵانە ئەوە نیشان دەداکە هەموو رێبەرانی نەتەوەیی کورد هەمان(مامەڵەوسەوادیان)بۆ بەریتانیا وفەرەنسا پێشنیاز کردووە((ئەگەر ئێوە کارێکی وەها بکەن،ئێمە ئۆتۆنۆمی یان سەربەخۆیی وەربگرین ئەوا وڵاتی ئیمە دەئیختیاری ئیوەدا دەبێت))بەبێ ئەوەی تێبگەن کە ئەم مامەڵە کردنە خۆی لە خۆیدا پێچەوانەی داواکاریەکەی خۆیانە!

هەرهەموو ئەو رێبەرانە لە هەمان کاتدا کە خوازیاری ئازادی کوردستانن، لە خەمی بەرژەوەندی خۆشیاندان و هەریەکەیان دەیەوێ ببێ بە میر یان پاشا یان سەرۆك کۆماری وڵاتی تازە-ئەمە جگە لەو مووچەو خەرجیانەی کە بۆخۆیانی داوا دەکەن- لە هەموو حاڵێکدا وا بیر دەکەنەوە کە دەبێ ئەو شتانەیان(پێبدرێت!)ودڵنیان کە ئەوانیش لە بەرانبەردا شت گەلێکیان هەیە کە سەرنجی هێزە گەورەکاندا رابکێشێ.

وەکو چۆن یەکێك لە فەرمانبەرە پایەبەرزەکانی ئەم کاتەی وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا لەم بارەیەوە دەنوسێت:((خەونی ئەم حیزبە تازەیەی کورد، کە دەیەوێ بە پارەوپشتیوانی خەڵکی بێگانە ببێ بەسەرەکی ئەو وڵاتە کوردیەی کە بۆی دادامەزرێ،خەونێکی بەتاڵەونایەتەدی))"٤٣"

لە ئەنجامدا کوردان، پاش زەرەرو زیانی زۆر بۆیان بەدەردەکەوێ کە سەربەخۆیی دەسێنرێ ونادرێت!.

بۆ کەمکردنەوەو سوککردنی باری مەسئۆلیەتی رێبەرانی کورد، دەبێ ئەم خاڵەش بگوترێت کە – جگە لە سیناتۆر عەبدولقادر- ئەمانە خەڵکێکی دەسکورت وزۆر(نەدارا)بوون،بەڵام وەکو پایەی کۆمەڵایەتی میرو خانەدان بوون، ناچاربوون دەست وپێوەند رابگرن وژیانێکی خۆش وپر خەرج بەرنەسەر.

لەو زەمانەدا قەستەنتەنیە بنکەومەڵبەندی دەسیسەوپیلانگێرییەکی سەیربوو کە لە وێندەرەوە بۆ سەرانسەری خاکی عوسمانی تەشەنەی دەکرد.لەوێندەر گەندەڵی گشتی هەبوو:یەکێك لە وەزیرانی دەوڵەت کە ئەوسا ١٩١٩ سەرۆکی(ئەنجومەنی دۆستانی بەریتانیا)بوو بە مەزەندەی فەرەنسیەکان مانگانە١٥٠٠٠٠هەزارلیرەی لە ئینگلیزەکان وەردەگرت....فەرەنسیەکانیش سەرەنجام وبەهەوڵ وکۆششێکی زۆر توانیان(ئەنجومەنی دۆستانی فەرەنسە)دابمەزرێنن،کە سەرۆکەکەی دەستکردی ئینگلیزەکان بوو!."٤٤"

لێ کوردستان دووربوو،ئینگلیزەکان بەشێکی گەورەی کوردستانی باشوریان داگیر کردبوو،و فەرەنسیەکانیش هەمووئەو رێگایانەیان بە دەستەوەبوو کە دەچوونەوە بۆ کوردستان...رێی باکوور لە لایەن ترك و روس وئێرانیەکانەوە گیرابوو.

لە کۆنفرانسی ئاشتیدا،کە رۆژی ١٩١٩/١/١٨ لە پاریس دەستی پێکرد، بەریتانیا وفەرەنسا مشت ومڕێکی زۆریان لەمەڕ دابەش کردنی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی کرد، بێ ئەوەی گوێ بە داخوازیەکانی کورد بدەن،لە کاتێکدا خاکی کوردان لە ناوجەرگەی ئەو ناوچەیەدا بوو کەفەرەنساو ئینگلیز شەڕیان بوو لەسەری.

کوردەکان کە هەمووقسەوبەیانەکانی سەرۆك ویلسنیان لە مەڕمافی دیاریکردنی چارەنوسی میللەتان لەبەربوو،لە نێو ئەمریکیەکانیشدا،ئەو دۆستانەیان نەدۆزییەوە کە بەتەمای بوون:ئەندامانی کۆمیتەی لێکۆڵینەوەی(کینگ کرین)ی ئەمەریکایی چوون بۆ سوریا و قەستەنتەنیە ،لێ چ بایەخێکیان بە دۆڵی دوو رووباروئەنادۆڵ نەدایەوە"٤٥"

زلهێزەکان بۆگەیشتن بە پەیمانی سیڤەر ١٩٢٠/٨/١١ کە خۆی لە خۆیدا پارچە کاغەزێکی بۆش وبەتاڵ وخەڵقەندەیەکی لەبارچوو بوو، یەك ساڵو نیو لەگەڵ یەکتریدا چەنەیان دا،ئەوجاش ئەو پەیمانە نەبوو کە بتوانێت مەسەلەی رۆژهەلات چارەسەربکات،لێ لە روانگەی ژمارەیەکی زۆری کوردەوە،ئەو پەیمانە یەکەمین ئیعترافی کۆمەڵەی جیهانیە بە بوونی کورد .

مادەی (٦٢)ی ئەو پەیمانە ئەوەیە کە ئەنجومەنێك لە نوێنەرانی ئیتاڵیا وفەرەنسا وبەریتانیا کە بارەگاکەی لە قەستەنتەنیە دەبێ،لە ماوەی شەش هەیڤاندا زەمینە بۆ ((ئۆتۆنۆمیەکی ناوچەیی لەو دەڤەرانەی کە زۆربەی دانیشتوانیان کوردن، خۆش دەکات- واتە لە دەڤەرەکانی رۆژهەلاتی فورات وباشوری سنوری ئەرمەنستان- و لە باکوری سنوری تورکیا لەگەڵ سوریاودۆڵی دوو رووباردا)) .

بەپێی مادەی(٦٤)دەرفەت وئیمکانی سەربەخۆیی جڤاتی کورد((ناوچەی ئۆتۆنۆمی)) لە زەرفی ساڵێکدا پێشبینی دەکات! ."٤٦"

٩- سەرچاوەو پەراوێزان:

١- پتی دولاکروا ، لە ١٧٦٥ . یەکگرتووی دووری ئەفەندی ، پاریس ١٨١٠، ل ٩٥

٢- بجەر، نەستوریەکان و... ، ل ٣٠٥

٣- دکتۆر راید ، پەیکی پەیام ، بوستن ١٨٤٦- ل ٣٨١

٤- هەمان ژیدەر

٥- هەمان ژێدەر

٦- سێر ئاوستین هنری لیارد ، گەران و پشکنین لە شوێنەواری نەینەوا ١٨٥٣ ل ٥٤

٧- نامەی بەرواری ١٨٤٥/٧/١١ لە ئاوریلەوە وەرگیراوە ، لە کلدەی دیانان تۆمارکراوە ل ٦١

٨- بە گوتەی دکتۆر شێرکۆ (جەلادەت بەدرخا ن) ١٨٦٨ وبە گوتەی مێجەر نوئیل لە ١٨٧٠یە

٩- کوردەکان بە ریوایەتی خۆیان . باسیل نیکتین، ئاسیای فەرەنسا ١٩٢٥ ، ل ١٤٩

١٠- هەمان سەرچاوە ل ٩٩

١١- جۆرج کرزن ،مەسەلەی ئێران ،لەندەن ، ١٨٩٢ ل ٥٥٣

١٢- کتێبی شین ،ژمارە ٥ ، ١٨٨١ ،ل ٥٤

١٣- ساموئیل جی .ویلسن ، ژیان و نەریتی ئیرانیان ، نیویۆرك ١٩٠٠ ، ل ١٢٢

١٤ - و.جوەیدە ،بزاڤی نەتەوەیی کورد،نامەیەکە دراوە بە زانکۆی سیراکوز، ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا ١٩٦٠ ، ل ٢٩٢

١٥- دیمانە دەگەڵ نووسەردا، پاریس ١٩٧٥/٧

١٥- دووبارە، بەیاننامەی فەرەنساوئینگلیز ١٩١٨/١١/٨

١٦- حەسەن ئەرفەع ، کوردەکان ،ل ٣١

١٧- هەمان سەرچاوە ،ل ٣١

١٨- نووسراوێك لەمەر ژیانی شەریف پاشا ١٩٢٠/٤/١٩ ئۆفیسی هند .

١٩- ئەرشیفی وەزارەتی جەنگی فەرەنسا ، پاریس.

٢٠- ئۆفیسی هند.

٢١- نووسراوی ژانکۆ، یاریدەدەری بەڕێوەبەری کاروباری ئاسیا، ئەرشیفی وەزارەتی کاروباری دەرێی فەرەنسا،پاریس.
٢٢- نامەی بەرواری ١٩١٨/٤/١٥ ئەرشیفی وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسا ٣١١-٣٣١
٢٣- بەتایبەتی نووسراوی رۆژی ١٩١٩/٤/٩
٢٤- یاداشتێکی تەسلیم کراو بە رۆبرت وانستیارت ،سکرتێری یەکەمی سەفارەتی بەریتانیا لە پاریس ١٩١٩/٧/٢٩ بۆ بولفور، ئۆفیسی هند.
٢٥- پیشون ،دابەشکردنی رۆژهەڵاتی نزیك ،پاریس، ل ١٧٤
٢٦- دیمانە لەگەڵ نووسەردا،پاریس ١٩٧٥/٧
٢٧- ئەمین عالی بەدرخان، لە بروسکەیەکدا لە ناوەراستی ١٩١٩/٤ بە ناوی پیاوان وناودارانی نەسیبین خۆیان بۆ ئەم پۆستە دەپالێون(یاداشتنامەی میجەر نوئیل)
٢٨-دەربارەی ئەم دانوستانە دوو ریوایەت هەیە:یەکێکیان یاداشتنامەی ئەو دەمانەی کالتروبی دەریاسالاری کۆمیسەری باڵای بەریتانیایە لە قەستەنتەنیە کە راپۆرێکی لەمەڕ دانوستانی ١٩١٩/٧/١٠ی نێوان ترك وکورد سازداوە.دووەمیان ریوایەتێکە کە پاشان دکتۆرشێرکۆ(جەلادەت بەدرخان) لە ساڵی١٩٣٠دا دەربارەی ئەم رووداوانە دەیگێرێتەوە. هەدروو هەواڵەکە کەموکورییان هەیە.بروانە نووسراوی گاربت ١٩٢٠، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان،ژمارە ٣٧١٥٠٦٧ وژمارەی.....بەرواری١٩١٩/٧/١٠ ئۆفیسی هیند،ونووسینێکی دکتۆر شێرکۆ بەناوی مەسەلەی کورد، ١٩٣٠
٢٩- ئەرشیفی وەزارەتی جەنگی فەرەنسا ١٩١٩/١٢/١٧
٣٠- ئەرشیفی وەزارەتی جەنگی فەرەنسا،١٢/١١/ ١٩١٩ هەمان سەرچاوە.
٣١- دیمانەی ئەمین عالی بەدرخان لەگەڵ بسفوردا
٣٢- ئەرشیفی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسا ٣١١-٣١٢
٣٣- نووسراوی حیزبی دیموکراتی کوردستان بۆ کونسوڵی باڵای بەریتانیا لە قەستەنتەنیە، ١٩١٩/١٠/٨، وەزارەتی جەنگی فەرەنسا
٣٤- وەزارەتی جەنگی فەرەنسا.
٣٥- هەمان سەرچاوە.
٣٦- وەزارەتی جەنگی فەرەنسا.
٣٧- راپۆری کونسوڵی باڵا روبك ،قەستەنتەنیە ١٩١٩/١٢/٩ ئۆفیسی هند
٣٨- راپۆری ١٩٢٠/٤/١٦ وەزارەتی دەرەوەی ئینگلستان.
٣٩- پاشکۆی ژمارە پێنج، راپۆری بەرواری ١٩١٩/١٠/٢٢ وەزارەتی جەنگی فەرەنسا
٤٠- ١٩٢٠/٧/١٦ وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسا ٣١٢- ٣١٣ ل ١٦٩
٤١- نامەی بەرواری ١٩٢٢/٤/٥ وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسا٣١١-٣١٣
٤٢- نامە بۆ سەرهەنگی دووەم پایك ١٩١٨/١/٢٣ تەفلیس،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٥٠٦٨ .
٤٣- نووسراوی بەرواری شوباتی١٩٢٠گاربت،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٥٠٦٧
٤٤- وەزارەتی جەنگی فەرەنسا.

٤٥- بروانەی کۆمیسونی کینگ کرین، نووسینی هار ی ها ورد، ل ١٧٢-١٧٣و ٢١٥

٤٦- عەبدورحمان قاسملو، کوردو کوردستان، لەندەن ١٩٦٥ ،ل ٤٩

بەشی دووەم :سالانی سەرکوتکاری

پەیمانی سیڤەر کە جۆرە تراویلکەو سەرابێکی لە ئۆتۆنۆمی وسەربەخۆیی بۆ کوردان دەنواند، لە راستیدا راگەیاندنی ژیانەوەی تورکیا بە رێبەرایەتی مستەفا کەمال ولە دایکبوونی عێراقی سایەی حکومەتی فەیسەڵ پاشایە .مەسەلەی هێشتنەوەی موسڵ بە مۆڵەقی کە پەیمانی لۆزانیش نەیتوانی چارەسەری بکات،وەکو جاڕدانی دەستپێکردنی سالانی تەنگ وتاروگوشارو سەرکوتکاریە.کوردەکان کە ئێستا کەوتونەتە ژێر حوکمودەسەلاتی هەرسێ دەوڵەتی تورکیا و ئێران و(لە رێگای ئێراقەوە) ئینگلستانەوە،دڵخۆشی خۆیان بەوە دەدەنەوە کە دەتوانن سوود لەناکۆکی ئینگلیز و ترك یا ترك وئێران و یان ئێران و ئینگلیز ببینن.

لە تورکیادا((یانەی کورد))ی قەستەنتەنیە کە دیارە توانی بووی هەندێ یارمەتی لە یۆنان وەربگرێ،لە سەرەتادا هەوڵدەدا سوود لە ناکۆکی نێوان ئینگلستان و تورکیا ببینێ،ئەمە لە کاتێکدایە کە((للوید جۆرج)) ئامادەیە خۆی لەشەڕی مستەفا کەمال ئاسودە بکات.بەلام ئەم هەوڵ و کۆششە بێهودەیە ودەوڵەتی تورکیا شۆرشی ساڵی ١٩٢١ی کوردەکان تێك دەشکێنێ و ئەو یارمەتیەی کە کوردەکان بەپەرۆشەوە چاوەروانین هەرگیز لە بەغداوە ناگات.

لە ئێراندا ،سمکۆ کە هەست بە مەترسی سیاسەتی(مەرکەزیەتی) رەزاخان، شای ئایندەی ئێران دەکات، هەوڵ دەدات سوود لەو ناخۆشیەی نێوان ئینگلیزو ئێران وەربگرێت کە لەدوای ئیمزا کردنی پەیمانی ١٩١٩ کەوتبووە بەینیان- ئەم پەیمانە هەرگیز لەلایەن ئەنجومەنی ئێرانەوە پەسەند نەکرا.بەلام ترکەکان خیانەتیان لێکرد(لە سمکۆ) و ئینگلیزەکان پشتیان تێکرد.

لە عێراقدا شێخ مەحمود بەپێی بەڵگەو قەوالان دەگاتە ئەو قەناعەتەی کە لە وەی پتر پشت بە ئینگلیزان نەبەستێ،بۆیە روو دەکاتە ترکان کە بەلای کەمەوە هێندەی روو دەدەنێ کە ئۆمێدی ئەوەی لەلا دروست ببێ کە بتوانێ ناکۆکی و ململانێی نێوان ترك و ئینگلیز بە قازانجی (قەڵەمرەوی حکومەتەکەی) بقۆزێتەوە.لێ ئەو حیسابی یەك شتی نەکردبوو:حیسابی ئەوەی نەکرد بوو کە دوو پاشا لە هەرێمی عێراقدا جێیان نابێتەوە!.

ئەوەی سەیرەوجێی داخە ئەمەیە کە شۆرشەکانی کورد تا پتر لە زەمانی ئێمە نزیك دەبنەوە ئەو پەردەی بێدەنگیەی کە دەکەوێتە سەریان ،قورستر دەبێ.

فەسلی یەکەم : شۆرشی کوردستانی تورکیا ١٩٢١"١"

رێبەرانی کوردی ئاکنجی قەستەنتەنیە کە نەیانتوانی بوو سەرنجی زلهێزەکان،بە تایبەتی بەریتانیای مەزن بەلای خۆیاندا رابکێشن نائومێدبووبوون،دەگەڵ کەمالیەکانیشدا هیچ سەرکەوتنێکیان بە دەست نەهێنا.

مستەفا کەمال کە لە ساڵی١٩٢٠دا لە باری عەسکەریەوە وەزعی دژاوروخراو بوو،پەیمانی دەگەڵ کوردەکاندا بەست.بەگوتەی سەرچاوە کوردیەکان پەیمانی دا کە هەرکە سوپای یۆنان ئاودیوی سنوری تورکیا کراو پەیمانی ئاشتی بەسترا ((دان بە هەمان ئەو مافانەدا بنێ کە پەیمانی سیڤەر دانی پێدا نابوون وبریارەکانی پەیمانی ناڤبری لەمەڕ کوردان جێبەجێ بکات)).

لێ لە ساڵی١٩٢١دا هەرکە خەتەری لەسەر نەما،هەموو وەعد وبەلێنەکانی خۆی فەرامۆش کردو لە تۆ وایە هەرگیز قەولو قەرارێك لە نێواندا نەبووە.... .

لە بەهاری ساڵی١٩٢١بەملاوە چەندین شۆڕش لە کوردستانی تورکیادا دەبینین، ئەم شۆڕشانە پتر ناوچەیی وسنوردارن،هەندێ جار زادەی نارەزایی وبێزاریە،لەوهەموو گوشارەی کە کەمالیەکان کردویانەتە سەریان بۆ سەربازوپارەومەڕومالات بەمەبەستی دابینکردنی پێداویستییەکانی جەنگی یۆنان وتورکیا .

بەلام زۆری پێناچێت کە شۆڕش دەتەنێتەوەو ورەهەندومەودای شۆڕشی گشتی پەیدا دەکات. ترکەکان سیاسەتێك بەکاردێنن کە تا ئەمرۆکەش تایبەتە بە خۆیان،وپەردەی بێدەنگیەکی تەواو بەسەر ئەم شۆرشەدا دەکێشن وهەر بۆیەش زۆر لایەن ورەهەندی ئەم شۆڕشە بەشاراوەیی ماوەتەوە....

لەسەرەتادا شۆڕشگێرانی کورد لە ناوچەی ماردین وبە فەرماندەیی پەریزاد بەکر،کە فەرماندەی سوپای چوارەمی لەشکری سەردەمی عەبدولحەمید دەبێ،چەندین سەرکەوتن بەسەر کەمالیستەکاندا بەدەست دێنن.

لە حوزەیرانی١٩٢١ کەمالیەکان، هەندێ نوێنەری خۆیان بەمەبەستی گفتوگۆ بۆلای پەریزاد بەکر دەنێرن:کوردەکان خوازیاری ئۆتۆنۆمی بازێرە کوردنشینەکانن،بەو مەرزانەی کە خۆیان دیاری بکەن وبەو ریکخستنانەی کە خۆیان بیانەوێ،و داوا لە دەولەت دەکەن هەموو فەرمانبەرە ئیداری وجەندرمە ترکەکان لە کوردستان بگێرێتەوەو هەموو سەربازانی کورد لە خزمەتی عەسکەری مەرەخەس بکات "٢".

شاندی نوێنەری مستەفا کەمال دەلێ کە لەم بارەیەوە دەسەلاتی بریاردان وقایل بوونی تەواوی نیە، و بۆ ئەنکەرە دەگەرێتەوە.

لە ئەیلولی١٩٢١دا شاندێکی تازە لە نوێنەرانی ئەنجومەنی نەتەوەیی ودەولەت بەرەو وان و بەتلیس دەروات.لێ لەراستیدا کەمالیەکان ئەم گەمەی پێشنیازو پێشنیازی پێچەوانەیان مەبەست نابێ،بەلکو وەختیان بەسەر دەبردودامرکانەوەی کەف وکولە نەتەوەییەکانیان مەبەست بوو... بەلام ترکەکان لە ئۆکتۆبەری ١٩٢١دا کەوتنە(تازەکردنەوەی بونیاتی ئیداری ولات)وسەرباز گیری و ئەمەش دەبێتە مایەی هەلگیرسانەوەی سەر لە نوێی شۆرش، وشۆرش مەودای مەترسیدا وەردەگرێ وبەرەو دەرسیم دەکشێ.

١-ئینگلیزەکان و شۆرشی کورد:

فەرەنسیەکان چ گومانێکیان لەوە نەبوو کە ئەم شۆرشە ئینگلیزەکان هەلیان گیرساندووە، چونکە دەیانویست بەم کارە هەرەشەی کەمالیەکان لە ویلایەتی موسل و عێراق دوربخەنەوە. ژەنەرال (پلە-pelle)،کۆمیسەری بالای فەرەنسا لە رۆژهەلات، دلنیابوو کە ئینگلیزەکان دەیانەوێ بەهەر شێوەیەك بووە پەرە بە شۆرشی کوردان بدەن وبەهێزی بکەن تابتوانن لە نێوان فەیسەل ناسیونالەکاندا ، گروپێك لە زێرەڤانانی بەهێز بێننە ئاراوە."٣"

لێ ئێستا کەم وزۆر روون بووەتەوە کە ئەگەر ئینگلیزەکانش(دەستیان)لە هەلگیرساندنی ئەم شۆرشەدا بووبێ لە سنوری هەلگیرساندنەکە هێوەتر نەرۆیشتون.

بۆ یەکەمجار بیری((موداخەلە)) لە پایزی ساڵی ١٩٢٠دا بەشێوەیەکی جدی هاتە ئاراوە... بەپێی نەخشەیەك کە لەم سەروبەندەدا ئامادەکرا بریار بوو کە بەشێوەیەکی کاتی(جەزیرە) داگیر بکرێ، چەك بە کوردان بدرێ‌وئەوە مسۆگەر بکرێ کە(پاش ئازادی! ناچنە ژێرسایەی حوکمی فەرەنسا).

ئەم پرۆژەیە لە ئەنجامی قایل نەبوونی وەزیری بەرعۆدەی کاروباری هیند کە چەك بە کورد بدرێ ولەبەر چەند هۆیەکی سیاسی وەلانرا(١٩٢٠/١/١٨).لە حوزەیرانی ١٩٢١ دا سێرپرسی کوکوس هاتە سەر ئەوەی کە ئەگەر شکستی کۆنفرانسی لەندەن(شوبات–ئازار ١٩٢١) ببێتە مایەی شەڕی ئاشکرا دەگەڵ کەمالیەکاندا. ئەوا ئەم نەخشەیە جێبەجێ بکات.

بۆیە بەوپەری نهێنی پێشنیازی کرد ئەگەر بەریتانیا بیەوێ ئەم نەخشەیە پەسند بکات ئەوا((بە هاوکاری نوئیل ویەکێك لە ئەندامانی ماڵباتی بەدرخان)) کە بە رواڵەت هەمیشە((داردەستی)) ئینگلیزن، ئەم کارە راپەڕێنێ.

لە ئۆکتۆبەری١٩٢١ لەگەڵ هاتنی خەلیل بەدرخان وچوار ئەندامی یانەی کوردی قەستەنتەنیە دا کارەکە شێوەیەکی تازەی گرتە خۆ."٤"

بە پێی گوتەی خەلیل بەدرخان، کۆمیسەی باڵای بەریتانیا لە قەستەنتەنیە کە مۆڵەتی هاتنی دابوون، ئاگاداری کاری ئەوان بووەو ئومێدی (سەرکەوتنی) بۆ کردبوون .

٢- نەخشەی خەلیل بەدرخان:

خەلیل بەدرخان لە یەکێك لە دیدارەکانیدا دەگەڵ سیرپرسی کوکس،کۆمیسەری باڵای بەریتانیا لە عێراقا، گووتبوی ئەو شۆرشەی کە یانەی کوردی قەستەنتەنیە ((شەش ساڵە تەدارەکی دەبینێ)) لەئان‌وساتدایە هەڵبگیرسێ وکوردی دەرسیم ودیاربەکرو وان و بەدلیس هەموو وێکڕا هەڵدەستن–ئەوە ساڵێکە باج بە ترکان نادەن‌و((چاوەنۆڕی منن کە وەکو نوێنەری ماڵباتی بەدرخانیەکان ، یەکیان بخەم!))

خەلیل بەدرخان نایشارێتەوە کە هاتووە داوای کۆمەك لە کۆمیسەری باڵا بکات!جا بۆ ئەوەی هانی بدات بۆ دانی ئەو کۆمەکە،بە زمانێك دەیدوێنێ کە بەداخەوە نە لە رووی شێوەو نە لەرووی ناوەرۆکەوە هیچ تازەییەکی تێدانیە))"٥"

ئەم نەوە مەغرورەی میربەدرخان دەڵێ((ئێمە بە دڵ وبەگیان لایەنگری بەریتانیاین.ئێمە خوازیاری سایەداری بەریتانیاین،ئەگەر بەریتانیای مەزن یارمەتی ئێمە بدات، ئەوا ئێمەش لەلای خۆمانەوە لە بەینی عێراق ودوژمنانیدا،واتە روسیاوتورکیا،وەکو وڵاتێك دەبین بە دەهۆڵکوت‌و بەقەڵغانی بەریتانیا.هاوکاری لەگەڵ ئەرمەنی ومەسیحیەکان دەکەین!))

ئەو کۆمەکەی کە خەلیل بەدرخان لە بەریتانیای چاوەنۆرە–بەر لە هەموو شتێك ناردنی چەند ئەفسەرێکی ئینگلیزی وەکو میجەر نوئێلە، کە بە جلی کوردییەوە بچنە ناوچەکە تا بەچاوی خۆیان وەزعەکە بدینن وبە دەوڵەتی ئینگلستان رابگەیەنن کە ((ئەو شۆرشەی من بەلێنتان دەدەمێ راستە یان نا)).

خەلیل بەدرخان داوای چەکیش دەکات:بەلای کەمەوە دوو تۆپی جەوەڵی، چەند رەشاشێك ، پێنج هەزار تفەنگ وتەقەمەنی– وەکو(وەجبەی یەکەم)، وپاشان چەك‌وتەقەمەنی زیاتر((بە پێی

پێویست))!بەڵام لەسەری دەرواودەڵێ:((من پارەم ناوێ وئەوەی بە منی دەدن خۆی لە خۆیدا مامەڵەوسەودایەکی ئیعتیباریەوقەرزێك دەبێت،هەرکە کوردستانی سەربەخۆ دامەزرا، دەدرێتەوە!
بە غرووروەوە لەسەری دەروات((ئەگەر ئێوەش رازی نەبن ئەوا من درێژە بەهەوڵ وکۆششی خۆم دەدەم وئەگەر تواناوئیمکاناتی هەڵگیرساندنی شەڕێکی رێکو پێکیشم نەبێ،بەلای کەمەوە دەتوانم شەڕێکی نارێك و پێك هەڵگیرسێنم!)) .

٣- کۆمەکی یۆنان :
بە گوتەی سیرپرسی کوکس شاندێك بە سەرۆکایەتی بەدرخان پێشتر دە هەزار لیرەی لە بانکی قەستەنتەنیە وەرگرت بوو، بۆ وەرگرتنی پارەی پتر بروسکەی بۆ دەوڵەتی یۆنان کردبوو–خەلیل بەدرخان، بۆ پەیوەندی کردن بە یۆنانیەکانەوە رەمزی تایبەتی دەئیختیاردا بوو.
دەوڵەتی یۆنان بەڵێنی یەك کەشتی چەکیشی دابوونێ،بەو مەرجەی ئینگلیزەکان رێ بدەن ئەم بارە لە عێراقەوە تێبپەرێ.

٤- بریا ری چەرچیل :
هەندێ مەفەرزەی چەکداری پەراگەندەی ترك لە هەیڤی حوزەیران بەملاوە، رەوزاندزیان گرتبوو ،ئەنجومەن وکۆڕە رەسمیەکانی بەریتانیا بەرە بەرە گومانیان پەیداکردوئەم کارەیان بە ((پیلانێکی کەمالیستی))دژ بە عێراق دەزانی... و بۆیە بە بۆچوونی سیرپرسی کوکس ئاسایی بوو کە بایەخ ((بە بیرۆکەی یارمەتیدانی دژمنانی ترك بدرێت!)) .
بۆیە وەزیری کۆلۆنیەکان رادەسپێرێ یارمەتی ئەو کەسانە بدات کە خەلیل بەدرخان دەیەوێن ((بەم مەرجەی کە ئەمانە کەسانێك بن کە وابزانرێ کە خۆیان ئەم کارەیان کردووەو هیچ دەوڵەتێك پشتیوانیان ناکات،تا دەوڵەت بتوانێت خۆی لە بەرعۆدەیی ئەم کارانە بپەرێنێتەوە کە ئەوان دەیکەن.!))لە ئەنجامدا کۆمیسەری باڵا دوپاتی دەکاتەوە کە دەوڵەتی بەریتانیا لەم بارەیەوە هەمان کار بکات کە ترکەکان دەرهەق بەنارەزایی بەریتانیا دژی بوونی ئەفسەرانی ترك لە رەواندزدا دەیکات.
دەبارەی پەڕاندەونەی چەك وتەقەمەنی لە رێگەی عێراقەوە سێرپرسی کوکوس پێشنیاز دەکات کە چاوپۆشی لەم کارە بکەن:((با کوردەکان بە باشترین شێوە سوودیان لێ وەربگرن)) بەڵام لە هەمان کاتدا داوا دەکات کە بەریتانیا بەخۆی چەکیان نەداتێ.
بەڵام پاش چەند رۆژێك چەرچێل بەرەسمی دەستور بە سێرپرسی کوکوس دەدات((کە لەم کاتەدا خۆی لە هەموو جۆرە هاندان ودڵگەرم کردنێکی کوردان دوور بگرێت.))"٥"

٥– سەرکوتکردنی شۆرشی کوردان :
رژیمی مستەفا کەمال پاش ئیمزاکردنی دووەمین رێکەوتننامە دەگەڵ فەرەنسا لە ئۆکتۆبەری ١٩٢١دا بەشێوەیەکی پراتیکی خۆی مسۆگەرکردوچ ترسێکی نەما،وشۆرشی ت٢/١٩٢١ شوباتی ١٩٢٢ی کوردان لەلایەن جەواد پاشاوە تێکشکێنرا ."٦"
لە بەغداش، رەفعەت بەگ کە دیبوی بەریتانیا هیچ جۆرە یارمەتیەکی شۆرش نادات،لە کۆتایی ساڵی١٩٢١دا بۆ قەستەنتەنیە چوو بوو وخەلیل بەگ کە دەبینێ ژیانی لەوێندەر دەکەوێتە

مەترسیەوە،تا هەیڤی ئایاری ١٩٢٢ بەو هیوایەی پۆستێك وەدەست بێنیّ لە بەغدا ئەم پیّ وئەو پێی کرد ولەوەدوا بە ناچاری بۆ قەستەنتەنیە گەرایەوە."٧"

٧- سەرچاوە و ژێدەران:

١- دکتۆر شێرکۆ (جەلادەت بەدرخان) ،مەسەلەی کورد ١٩٣٠

٢- نووسراوی بەرواری ١٩٢١/١١/٢٩ی جەنەراڵ پەلە،کونسولی بالاّی ڕۆژهەلاّت،دەربارەی شۆرشی کورد، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسا ٣١١-٣١٣

٣- هەمان سەرچاوە

٤- بە تایبەتی مەولانزاد رەفعەت بەگ ومستەفا پاشا، کە دەچێتە رەواندزومەهابادودیدەنی سمکۆ دەکات.

٥- سەبارەت بەم رووداوە بڕوانە راپۆری بەرواری ١٩٢١/١٠/٢٨ی سێرپرسی کوکس.ئۆفیسی هند

٦- بروسکەی بەرواری ١٩٢١/١١/١١ ئۆفیسی هند.

٧- کونسوڵی بالاّ،بەغدا، وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا ٣٧١٠١٠٠٨٩

ئیسماعیل ئاغا، ناسراو بە سمکۆ،کوری محەمەد ئاغای سەرۆکی هۆزی شکاك بوو ،کە لە ساڵی ١٩١٨ نزیکەی دوو هەزار خێزان بوو.(هۆزی شکاك دوو تیرە بوو: عەبدۆییەکان، کە نیشتە جێی دەوروبەری چەهریقی ئەوپەری باکووری ورمێ بوون و وابەستەی سمکۆ بوون ومامەدەییەکان کە لە بەشی باشورتری دەڤەرەکەدا دەژیان و سەر بە عومەر خانی مامی سمکۆ بوون، کە ملی بۆ حوکم ودەسەلاتی سمکۆ دابوو) .

پاش مردنی محەمەد ئاغا ،سەرۆکایەتی هۆز کەوتە دەست جەعفەر ئاغای برا گەورەی سمکۆ، پایە و دەسەلاتی جەعفەراغا لە ئاستێکدا بوو کە نیزامولسەڵتەنەی فەرمانرەوای تەورێز هاتە سەر ئەوەی ئەم کۆسپە لەسەر رێگە لابدات(پێشتر تزاری روسیا،نیکۆلای دووەم ، جەعفەراغاو عەبدورەزاق بەدرخان وسەید تەهای شەمدینانی بۆ روسیا بانگهێشت کردبوو).نیزامولسەڵتەنە کە بینی ئاژاوەو پاشاگەردانی باڵی بەسەر ناوچەکەدا کێشاوە ، بەتایبەتی لە دوای شۆرشی ١٩٠٦ وە،ناردی بە شوێن جەعفەر ئاغای شکاکدا کە بێت بۆ تەورێز تا دەربارەی ئەمن وئاسایشی دەڤەرەکە گفتوگۆ بکەن،ئیدی ئەوەبوو لە ساڵی ١٩٠٧کۆمەڵێکی لە پشت دیوارێکەوە بۆ لە بۆسە نان.ئەم کۆمەڵە جەغفەر ئاغایان بە بەرچاوی ئەوەوە کوشت.

ئیدی لەو کاتە بە دواوە سمکۆ کەرب وکینەیەکی زۆری لە ئێرانیەکان هەڵگرت وکەوتە ئەوەی هاوپەیمانانێك دژی ئەوان پەیدا بکات- هەربۆیەش هەندێ جار رووی دەکردە ترکەکان وهەندێ جار دەچووە نك روسەکان وجاروباریش رووی دەکردە ئینگلیزەکان...جا هەر لەبەر ئەمەشە کە پەیوەندی دۆستانە دەگەڵ کاپتن دیکسۆن،پاشکۆی سوپایی بەریتانیا لەوان پەیدا دەکات.

لە کۆتایی جەنگی جیهانی یەکەمدا سەرکردایەتی سوپای بەریتانیا ئومێدەواربوو بە یەکخستنی ئەرمەنیەکان و ئاشوریەکان و کوردەکانی سمکۆ دژی عوسمانیەکان بتوانێ قەرەبووی هەرەسهێنانی جەبهەی روسیا بکاتەوە.لێ سمکۆ خۆی لە گەمەی هاوپەیمانەکان نەداو لە جیاتی ئەمە لە ١٩١٨/٢/٢٥مارشیمونی سەرۆکی ئاشوریەکانی کوشت.

سمکۆ کە دوای پاشەکشێی هێزەکانی عوسمانیان وئیمزای پەیمانی شەڕ وەستان لە هەیڤی ١٠/ ١٩١٨بوو بوو بە گەورەو یەکە پیاوی دەڤەرەکە، بەرەبەرە ناوچەکانی نێوان دەریاچەی ورمێ و سنوری ئێران وعوسمانی داگیرکرد.

دیارە هەرەسی دەسەلاتی حکومەتی ناوەندی لە دوا ساڵەکانی پاشایەتیماڵباتی قاجاریاندا ، یارمەتیەکی زۆری سمکۆی دا کە ئەو سەرکەوتنانە بە دەست بێنێ: ئێران بۆ پاسەوانی لە هەموو خاکی بەرینی خۆی تەنێ ١٢٠٠٠ جەندرمەو ٧٠٠٠ هەزار قوزاقی(سەرباز) هەبوو!

تا کودەتای ساڵی ١٩٢١ی زەراخانش قوزاقەکان لە ژێر فەرماندەی بێگانان‌دا بوون واتە لە ژێر فەرماندەیی ئەفسەرانی بێلەروسدا بوون وئازوقەوپێداویستی سەربازەکان لەلایەن دەوڵەتی بەریتانیاوە دەدرا،کە ئەمە خۆی لە خۆیدا یارمەتیەکی فراوانی بە دەوڵەتی ئێران کرد کە لە کۆتایی جەنگدا تووشی نابوتی بوو.

دەوڵەتی ئێران هەر لەسەرەتاوە هەوڵی دا کە سمکۆ لە نێوبەرێ:ئەوەبوو بەستەیەکی بۆمب رێژکراویان بۆ نارد،هەرچەندە بۆمبەکە تەقییەوەویەکێك لە براکانی سمکۆی کوشت،بەلام سەرۆکی هۆزی شکاك خۆی لەم پیلانە دەربازبوو وبەسەلامەتی دەرچوو.

له هاوینی ١٩١٩سمکۆ رەزاییەی (ورمیٚ)ی گرتوو چەکدارەکانی شاریان تالاٚنکرد.ئەوسا دەوڵەتی ئێران هەرچی هێزی لە ناوچەکە هەبوو هەمووی کۆکردنەوەو بە فەرماندەیی عەقید فیلیبۆفی روسی کە لە خزمەتی تیپی قۆزاق دابوو، ناردی بۆ سەر سمکۆ.

فیلیبووف لە ناوچەی شاپوردا(سەلماسی ئێستا-وەرگێڕ) هێرشی کردە سەر سمکۆ وتا چەهریق راوی نا ،بەلاٚم لەبری ئەوەی لە نێوی بەریٚ، لەگەڵی کەوتە گفتوگۆ وئەویش بەڵێنی دا کە دەست نەخاتە کاروباری ناوچەی رەزاییەوە!

پاش گەرانەوەی فیلیبوف،سمکۆ وردەوردە هەموو ئەو ناوچانەی سەرلەنویٚ گرتەوە کە پێشتر گرتبونی.ساڵی ١٩٢٠ونیوەی یەکەمی ساڵی ١٩٢١تا رادەیەك ئارامن، بەلاٚم هاتنی هێزی یەدەگ و هیمداد لە تارانەوە بۆ تەورێز سمکۆی ناچارکرد بەر لەوەی ئەو هێزانە لەگەڵی بکەونە شەڕ سابلاٚغ(مەهاباد) بگریٚ.

١-گرتنی سابلاٚغ (مهاباد) پایزی:١٩٢١

تەهای زاواو (تەها،لە راستیدا زاوای جەعفەراغای براگەورەی سمکۆیە واتە مێردی گوڵزارخانمی کیژی جعفەراغایە) راوێژکاری سمکۆ"٢" لە ١٩٢١/١٠/٦دا بە چەند سەد سوارێکەوە هێرشی بردە سەر سابلاٚغ (مەهاباد). ٥٥٠ جەندرمەی ئێرانی بەرگرییان لە شار دەکرد وچارەنوسی جەنگ نادیار بوو.بەلاٚم رۆژی دواتر سمکۆ بە دوو هەزار سوارەوە هاتە یارمەتیدانی سەید تەها، زۆر بە خێرایی سەنگەرەکانی پێشەوەی کوتا وجەندرمەکانی بۆ ناو شار راونا،لەوێندەر بیٚ رەحمانە قەتڵ وعامی کردن "٣".

تێکشکانی هێزە دەوڵەتیەکان حەیابەرە بوو: چوارسەد جەندرمەی ئێرانی وهەموو ئەفسەرەکانیان جگە لە دوو سیٚ نەفەر، لەگەڵ فەرماندەکانیاندا بەدیل گیران...کەوتنی شاری مەهاباد زیاتر ئەنجامی بێتوانایی فەرماندەی هێزە ئێرانیەکان بوو کە کەمترین تەگبیری بۆبەرگری لە شار نەکردبووجەندرمەکانی زەبتورەبت نەکرد بوو، بەلاٚم هۆی راستە قینەی شکستی مەهاباد تەوقیف کردنی دوو کەسی خانەدانی کورد بوو کە ئەمە رقی خەڵکی شارەکەی هەستاند بوو .

هێزەکانی سمکۆ دوای گرتنی مەهاباد کەوتنە تالاٚنکردنی شارو ئەم کارەش بووە هۆی ئەوەی کە بەشێکی زۆری خەڵکەکە لیٚی دوور بکەونەوە: لە ئەنجامی شەڕدا یەکێك لە گەورەپیاوانی شار بە نێوی قازی لەتیف کوژراو ماڵی هەموو گەورە پیاوانی دیکەش تالاٚنکرا....دوای چەند هەفتەیەك سمکۆ لە گفتوگۆیەکیدا دەگەڵ مستەفا پاشای نێردەی یانەی کوردی قەستەنتەنیە رای خۆی لەمەڕ ئەم رووداوانە دەربڕی.بە گوتەی ئەو کاتیٚ کە لە مەهاباد نزیك بووەوە ناردی بە شوێن سەران وگەورەپیاونی شاردا کەبێن بۆلای،بەلاٚم ئەوان نەچوون،وخەڵکی شاریش نوێنەرێکی خۆیان بۆلای ئەو(نەنارد!).سمکۆ لەسەری دەروات ودەڵیٚ کە ئێرانیەکان شاریان کرد بە شەرگەو خۆیان دایە پەنای دیوارەکانی شارولە ئەنجامدا شار بەزەبری هێرش و پەلامار گیراو خەڵکی شار بوونە قوربانی ئەم کارە وئەوەبوو شکاکەکان بە خۆشیان خەسارەتیان دا.

بەلاٚم سەبارەت بە تالاٚنکردنی شار- سمکۆ پیٚی وایە هەرچەند ئەو رازی نەبوو،بەلاٚم ئەمە کارێك بوو ریٚی لیٚنەدەگیرا دەڵیٚ:((هەوڵدەدەم دڵی خەڵکەکە بدەمەوەو ئەمەیان لە دڵ دەربێنم)) ."٤"

لیٚ وادیاره هەوڵی سمکۆ بۆ دڵدانەوەی خانەدانان وپیاوماقولانی مەهاباد بیٚ سوود بووه چونکه تا ئەمرۆش پیاوماقوڵانی مەهاباد،ئەگەرچی یەکێکه له باوکانی ناسیونالیزمی کوردی ئێران به خراپی باسی دەکەن.

له داوی داگیر کردنی مەهاباد ئیدی ئەو هێزه دەوڵەتیانەی کە بە سەرۆکایەتی(عقید)لوند بیرگی سویدی،له ئازەربایجاندا جێگیر بووبوون دووچاری زنجیرەیەك تێکشکان بوون.

سمکۆ هێرشی کرده سەر هێزێکی میلیشایی حکومەتی که له خەڵکی ئازەری پێکهاتبوو وئەمیر ئەرشەد سەرکردایەتی دەکرد،سمکۆ ئەم هێزەی بەزاندوئەمیر ئەرشەدو دوو سەد کەسی له تفەنگچیەکانی کوشت.

ئەوجا بایدایەوه سەرهێزەکانی سەرهەنگ لوندبیرگ که له ئەنجامی کەمی تەقەمەنیدا ،زوو به زوو پاشەکشێی کرد:جەندرمەکان تفەنگی ئینگلیزییان پێبوو،کەچی ئەو فیشەك وتەقەمەنییانەی که له دەڤەرەکەدا هەبوون هی تفەنگی روسی وفەرەنسی بوو."٥"

دوو تێکشکانی دیکەش،یەکەمیان له ناوەراستی ١٩٢١/١١ له ئەزدیکان ودووەمیان ،له سەرەتای ئەیلولی ١٩٢١ له قەرەتەپە، هێزه دەوڵەتیەکانی ناچارکرد که له سەرەتاکانی مانگی ١٩٢١/١٢دا خوی چۆڵ بکات.

پاش ئەم زنجیره سەرکەوتنانه ئیدی ئیحتوبارودەسەڵاتی سمکۆ به جۆریٚ سوار بوو که هەموو تیره کوردەکانی ئەو دەڤەره ملیان بۆ فەرمانەکانی دا.ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی سمکۆ هەموو رەخی رۆژئاوای دەریاچەی رەزاییەی، له(خوی)یەوه له باکور تا بانەی له باشوور دەگرتەوەو وبەسایەی هاوپەیمانێتی دەگەڵ تەهادا تاکو بیراکەپرەی دەڤەری زێباریش رۆیی.

٢- سمکۆ:

ئیستا نیمچه سەربەخۆی تەواوه....سمکۆ هەرچەند ئێرانیەکان(حەسەنی ئەرفەع)و ترکەکان (ئوزدەمیر)به(تالانچی، رێگروشەقاوه یان هیچ وبەرەلاّ)ی نێودەبن بەلاّم له حەقیقەتدا کەسایەتییەکی ئاڵۆزه. وێرای ئەو بانگەشانەی که ناسیونالیستانی کوردی ئێرانیش دەستیان تێدا بوو ودژی دەکراو دەیانویست وای بنوێنن که شەقاوەیەکی سادەو جەنگاوەرێکی فێوداڵه ، ناسیۆنالیستێکی راستەقینه بوو.

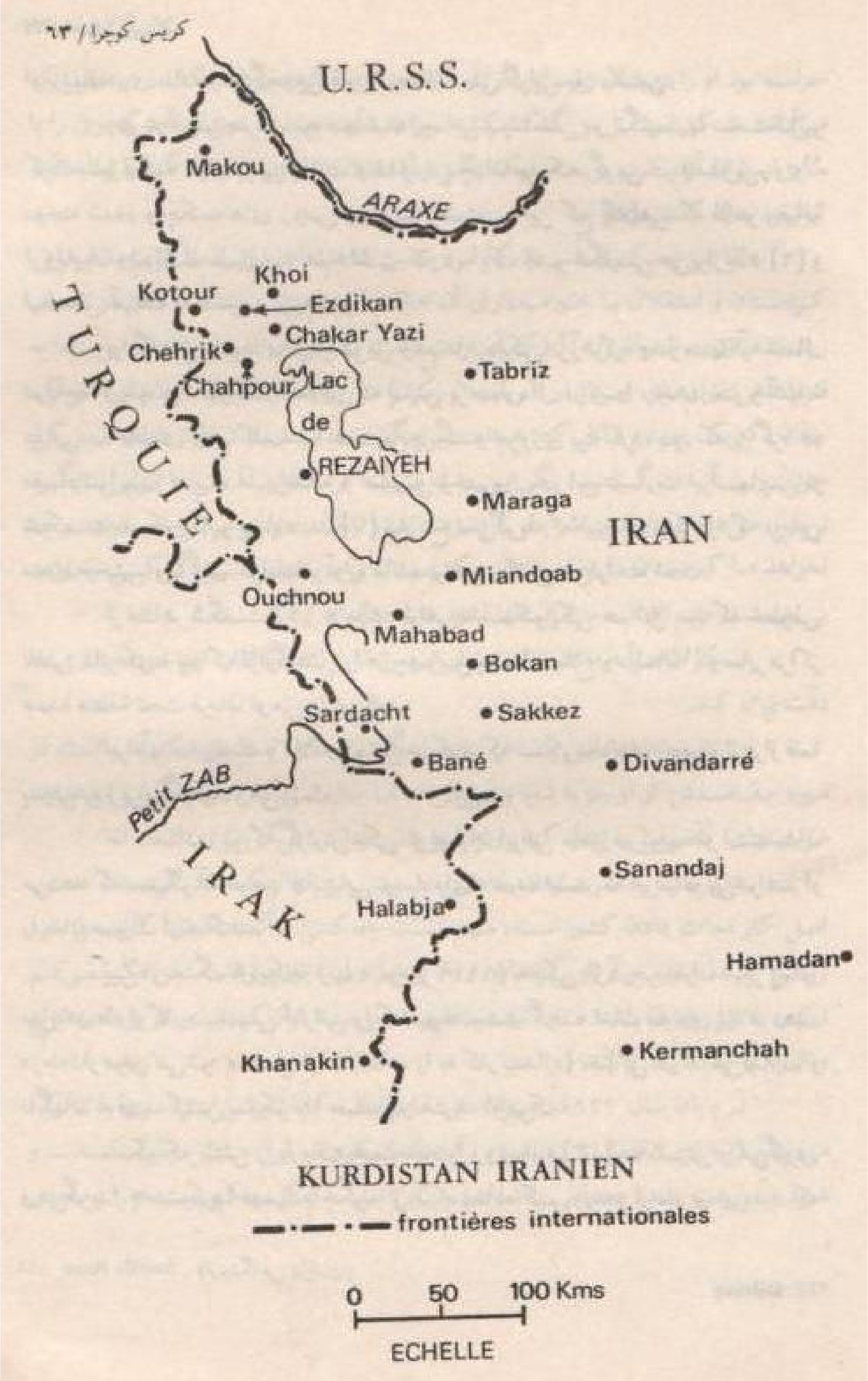
كريس كوچرا/ ٦٣
U.R.S.S.
Makou
ARAXE
Khoi
Kotour
Ezdikan
Chakar Yazi
Chehrik
Chahpour
Lac
de
REZAIYEH
Tabriz
TURQUIE
Maraga
IRAN
Miandoab
Ouchnou
Mahabad
Bokan
Sardacht
Sakkez
Bané
Divandarré
Petit ZAB
IRAK
Sanandaj
Halabja
Hamadan
Kermanchah
Khanakin
KURDISTAN IRANIEN
frontières internationales
0
50
100 Kms
ECHELLE

سمکۆ پیاوێکی پاکوخاوێن وریکوپێك، جوانی جلو بەرگەکەی زۆر کاری لە ئینگلیزەکان کرد: بلوزێکی قۆپچەداری لەبەربوو،پانتۆڵەکەی دەتگوت دەستدرووی(ساڤیل رۆ)یە.(ساڤیل رۆ- فرۆشگەیەکە لە لەندەن) وجووتێ چەکمەی روسی جوانی لە پێ بوو... ئەم پیاوە بە دەعێیە ، کە رواڵەت وسیمای ئەوروپاییانی هەبوو، جووتێ سمێڵی هەبوو لە سمێڵی (ئەفسەرێکی ئینگلیز دەچوون)"٦"و زەردەخەنەیەکی ئاوێتە(بە شەرم و شکۆ)ی هەبوو.

بارەگاکەی لە(چەهریق)ی نزیکی سنوری تورکیا ولەو پەڕی باکوری دەریاچەی وەرمێ دابوو. لە کەناری ئەو قەڵایەدا کەبابی لەسەر تاوێرێکی ناوەندی روباریدا دروستی کردبوو کە بەراستی لە هێلانە هەڵۆیان دەچوو، کۆشکێکی گەورەو هاوچەرخی دروست کردبوو کە موبەق وتەویلە و شتی دیکەشی لە دەوری دروستکردبوو... ئێرانییەکان دوای شکستی سمکۆ، پیانۆیەکیان لەم کۆشکەدا دۆزییەوە"٧".لێ مێژوو باسی ئەوە ناکات کە چۆن ئەم پیانۆیە لەم نێوەندە کێوی و بەربەرییەی کوردستاندا ئاوارە بووەو کێ لێیداوە. یەکێك لە دیاردە سەیرەکانی(نوێخوازی) سمکۆ ئەمە بوو ،خەتی تەلەفۆنی لە بارەگاکەی خۆیەوە لە(چەهریق) بۆ سابلاغ ودیلمان و زۆربەی ناوچە سەرەکییەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆی راکێشابوو.

ئێرانیەکان زۆر بە ئاوو تاو دەیگێرنەوە کە سمکۆ نەیارانی خۆی لەسەر قەڵاتەکەی بابیەوە هەڵدەدانە خوارەوەودەیکوشتن.

بەڵام ئەم حیکایەتەی خوارەوە کە گێرانەوەی یەکێکە لەو ئەفسەرە ئێرانیانەی بەشداری سەرکوتکردنی شۆڕشی سمکۆی کردووە ئەوە دەسەلمێنێ کە سمکۆ ئەو کەسە(سەرەتایی و ساکارە) نەبووە کە ئێرانییەکان دەیانەوێ بەوشێوەیەی نیشان بدەن:

لە پاش جەنگی ئەزدیکان(ناوەراستی١١/١٩٢١) داوا لە یەکێك لە دەرەجەدارە دیلەکان دەکات کە چۆنیەتی بەکار هێنانی ئەو رەشاشە ئێرانییەی پیشانبدات کە لە ئێرانییەکانی گرتبوو. کابرای دەرەجەدار دەتوانێ رەشاشە سەقەتەکەی بۆ بەکاربخاتەوە،مەخزەنێکی دەخاتە سەرو لەپڕ لولەی رەشاشەکە بە قەستی کوشت دەکاتە سمکۆ.

سمکۆ کە لە نیەتی حاڵی دەبێ خێرا خۆی بەسەردا دەدات،دەستی دەگرێت ودەڵێ: ((سوپاس! حاڵی بووم چۆنی بەکار بێنم...)) سمکۆ هێندە بوێری ودلێری ئەم پیاوەی کە ویستبووی لە نێو ئەو هەموو بەرپرسە کوردەی کە دەوری سمکۆیان گرتبو بیکوژێت، لە کاتێکدا دەیزانی کە بێگومان خۆشی دەکوژرێتەوە ،بەدڵدا چوو کە نەك هەر ئەو بەڵکو هەموو ئەو دیلانەی لە گەڵیشی بوون ئازادی کردن و سەروسکەی زێری بە هەمووان دا فەرمانی دا تا سنوری ئێرانییەکان بەرێیان بکەن."٨"

بەڵام سمکۆ ئەرخایەن بوو کە داڕوخان وهەرەسی رژێمی پاشایەتی ئێران جیابوونەوەی کوردستانی، چ بە سەربەخۆیی ،چ بە ئۆتۆنۆمی لێدەکەوێتەوە. لە ساڵی ١٩٢٢دا لە نامەیەکی تەوسئامێزدا بۆ زەفەرودەولە(حەسەن موقەدەم) (کە ئەو سەردەمە فەرماندەی فەوجێك بوو لە ئازربایجان و پاشان گەییە پلەی فەرماندەیی هێزەکانی ئێران لە ئازربایجان) دەنووسێت:((ببینن چۆن میللەتانی بچووکی جیهان کە چواریەکی هۆزە کوردەکانیش نین،خودموختاری خۆیان لە دەوڵەتانی گەورەی وەك دەوڵەتی ئەڵمان وەرگرت.ئەگەر میللەتی گەورەی کورد نەتوانێ مافی خۆی لە ئێران وەربگرێت،پێی باشترە لە((هەڵومەرجی ئاوادا)) بمرێ ونەمێنێ. دەوڵەتی ئێران بیەوێ

ونەیەویٚ ئێمە کوردستان ئازاد وخودموختار دەکەین،لەبەر ئەمە گوناهە ئەگەر کەسێك بیەویٚ بە خۆرایی ببێتە باعیسی گیانی خەڵکی))"١٠"

وادیارە سمکۆ هەلی بۆ نەرەخسا راوبۆچوونی خۆی دەربارەی شێوەی بەرێوەبردنی ئەم خود مووختارییە دەرببرێت.

لە وەلاٌمی مستەفا پاشای نوێنەرونێردراوی یانەکانی کوردی قەستەنتەنیەدا کە هاتبوو لە نیازونیەتی ئەو حاڵی ببیٚ ولێی دەپرسێت ئایا رێکخراوێکی هەیە، بە تەمایە چۆن ئەو ناوچانەی ژێر دەسەلاٌتی خۆی بەرێوەبەریٚ،و بۆچی ئالاٌیەکی نییە،دەڵیٚ: لە حاڵی حازردا رێکخراوێکی تایبەتی نییە.من یەك تاکی کوردستانم، گرنگ رزگارکردنی ولاٌتە، گرنگ نییە کیٚ حکومی بکات ، من لەم رووەوە چ تەماح وتەمایەکم نییە. سەبارەت بە ئالاٌو بەیداخ وئەم جۆرە شتانە....پێم وایە پێوست بەوشتانە ناکات....دەنا وەکو بەخۆت دەبینی هەرتیرەوتایفەیەکی شکاکان بەیداخ و ئالایەکی هەیە))."١١"

لە کۆتایی ساڵی١٩٢١دا رێبەرانی کوردی قەستەنتەنیە کە خەریکی سازدانی شۆرشێکی سەرانسەری بوون(بەشی دووەم،فەسڵی یەکەم)بیریان لەوە کردەوە کە سمکۆش بێننە ناو ئەم شۆرشەوە- رەنگە مەبەستی سەرەکی سەردانی سمکۆ لەلایەن مستەفا پاشاوە هەر ئەمە بووبیٚ، کە لەسمکۆی پرسی بۆچی لە بری شەری ئێران جاریٚ ناچیتە هیمدادوهاوکاری کردنی کوردانی وان وئەرزەرۆم و هەکاری وخەرپوت ،کە زۆر بەتوندی لەلایەن مستەفا کەمالەوە سەرکوت دەکرێن؟ سمکۆ وەلاٌمی دایەوە کە نایەویٚ بە یەکجارەکی پەیوەندی خۆی لەگەڵ تورکیا ببرێت،چونکە چەکی وێدەدەن.

لیٚ دوورنیە دژی بیرۆکەی دامەزراندنی(کوردستانی گەورە)بوو‌بیٚ، چونکە بە خۆی نەیدەتوانی ببێت بە سەرۆکی!...مستەفاپاشا بێئومێدی خۆی ناشارێتەوەو بە زبری باسی سمکۆ دەکات و بۆ کورەکەی دەنووسێت:((سمکۆ پیاوێکی نەزانە،بەینی خۆشە دەگەڵ ناسیونالیستە کەمالیەکاندا، چونکە چەك وتەقەمەنی وێدەدەن.)) لە کۆتاییدا دەڵیٚ:((ئەم کارە بیٚ ئەنجامە)) .

٣-سمکۆ و ئینگلیزەکان:

سمکۆ، کە پێدەچێت بە تەگبیری تەها بووبێت، لە ساڵی١٩١٩لێرا پشتیوانی بەریتانیای مەزن بەلای خۆیدا رابکێشێت:لە مانگی مایسی١٩١٩دا تەهای بۆ بەغدا نارد، تارەزامەندی ئینگلیزەکان وەربگریٚ کە کوردستانی ئێران بخرێتە سەر ئەو دەوڵەتە کوردیەی کە لەو سەروبەندەدا باسی دامەزراندنی دەکرا.تەها چەندین جار ویڵسنی بینی ولە((خۆدوورگرتنی ویڵسن لەو مەسەڵەیە))زۆر نائۆمێد بوو:ئینگلستان سەرگەرمی گفتوگۆ بووسەبارەت بە بەستنی پەیمانێك دەگەڵ ئێرانداو بە گوتەی وەزارەتی دەرێی بەریتانیا((هەرچەند دەوڵەتی ئێران هەرگیز حکومرانیەکی توندو تۆڵی کوردستانی ئێرانی نەکردووە، بەلاٌم جیابوونەوەی یەکجارەکی ئەم دەڤەرە لە ئێران، بێگومان لە تاراندا هەراوهەنگامەیەك دەنێتەوەو دیارە ئەمەش سەرەتایەکی باش نابێت بۆ ئەم" سەردەمە" تازەیەی کە ئۆمێدی ئەوە هەیە بە مۆرکردنی پەیمانی دوو قۆڵی نێوان ئینگلیز و ئێران دەست پیٚ بکات)."١٢"

سمكۆ له ساڵی١٩٢١پەیوەندی بە سێرپرسی کوکسەوە کرد کە تازە لە کاری گفتوگۆ لەمەڕ پەیمان بەستن دەگەڵ ئێراندا بووبووەوەو بۆ بەغدا گەڕابووەوە.. ... وەزع و حاڵ گۆڕابوو،چونکە پەیمانی ناڤبری هەرکە لەلایەن دەوڵەتی وثوق الدولة وە ئیمزاکرا،"١٣"جەماوەری خەڵك رووبەرووی وەستانەوە وسەرەنجام لەلایەن دەوڵەتی سەید زیائەدین تەباتەباییەوە کە لە ١٩٢١/٢/٢٠ بە زەبری کودەتایەك هاتە سەرکار هەڵوەشێنرایەوە.

لە کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٢١ کاتێك سمکۆ رایگەیاند کە ئامادەیە بۆ دیداری کاربەدەستێکی ئینگلیزی تا شنۆ بڕاوت تا((قەرارێك تەرتیب بکات کە بە قازانجی هەردوولا بێت)) وگوتبووی (زیاد لە هەر شتێك ئارەزوومەندە پەیوەندییەك لەگەڵ بەریتانیا دروست بکات)"١٤".ئەوسا سێرپرسی کوکس لە ١٩٢١/٨/١٩دا رازی بوو پەیوەندی لەگەڵ سمکۆدا بگیرێ .

هۆی چ بووکە سمکۆ لە هەرەتی دەسەلاتی خۆیدا ئەوەندە پەرۆشی پەیوەندیویەکێتی دەگەڵ ئینگلیزان بوو؟

رەنگە هاتنە سەرکاری رژێمی تازەی تاران ئەوی نیگەران کردبێ: رەزاخان دەسەلاتی قاجارەکانی لابردبوو، سمکۆ کە بەخۆی لە ساڵی ١٩١٤ وە هێرش و پەلاماری ترکان و روسان وئینگلیزانی لە کوردستاندا دیتبوو، هەقی بوو لە هاتنە سەرکاری تاقمێکی تازە،کە پیاوێکی چالاك و چەلەنگی وەکو رەزا خان سەرکردەیان بوو نیگەران ودڕدۆنگ بێ.

سمکۆ پەی بەوە بردبوو کە ئەگەر لەو دەڤەرەی سنوری ئێران و تورکیا دا ،کە خۆی لە خۆیدا بن بەستێکە لەو گۆرەی، بەتەنێ وەمێنێ، ناتوانێ بە هەموو ئازایەتییەکی خۆیەوە ماوەیەکی زۆر لەبەر هێرشی هێزەکانی ئێراندا خۆی بگرێت، مەگەر هێزێکی دەرەکی پشتیوانی لێ بکات.

سمکۆ بە ئاشکرا دەیگوت:((ئێمەی کورد لە هەموو شتێك پتر پێوستمان بە چەكو تەقەمەنیە ئەگەر چەك وتەقەمەنیمان دابین نەکرێ گیرۆدە دەبین))."١٥"

گفتوگۆی نێوان سمکۆ وبەرپرسانی ئینگلیزی ئاکنجی بەغدا لە رێگەی یەکێك لە سەرۆك عەشیرەتەکانی نزیکی سنوور بەناوی بابەکر ئاغا بۆ ماوەی سێ هەیڤان بەردەوام بوو.

لێ لە مانگی ١٩٢١/١٠کوکس،هەر بۆ دڵنیاکردنی دەوڵەتی ئێران، لێبڕا کە چ کەسێك بۆ دیداری سمکۆ نە نێرێ وهەر بەوەندە وازبێنێ کە بە پێی توانا هەندێ زانیای لەمەڕ جموجۆڵ و ئەگەری سەرکەوتنو خۆڕاگرتنی لەبەردەم هێرشی هێزەکانی ئێراندا خڕبکاتەوە."١٦"

سمکۆ لە رێگەی مستەفا پاشاوە بۆ دواجار دەچێتە نك ئینگلیزەکان:((من وسەید تەها قەولی شەرەفتان دەدەینێ کە ئەگەردەوڵەتی بەریتانیا چەك وتەقەمەنیمان بداتێ...وراستەخۆ لە ژێرباڵی خۆیمان بگرێ و مەرجەکانی ئێمە قەبووڵ بکات...ئەوا وان وئەرزرۆم وسیواس وهەکاری وبەتیلس لە ناسیونالیستانی ترك پاك بکەینەوەودەرسێکی چاکی ئەوانەش دابدەین کە لە رەواندزدان...ئێمە دەتوانین ئەنقەرەش بگرین(!)ئەگەر بەریتانیا دەنگ نەکات دەتوانین لە ماوەیەکی کەمدا ئێرانیەکان لە سنە وەدەربنەین."١٧"

دەوڵەتی فەرەنسا دڵنیابوو کە سمکۆ((هەر لە هەوەڵەوە یارمەتی وپارەوپۆلی لە ئینگلیزەکان وەردەگرت)) بۆیە هەولی سمکۆ بۆ پەیوەندی گرتن لەگەڵ ئەم دەوڵەتەدا(فەرەنسا) بێ ئەنجام بوو"١٨"

٤-سمكۆ و ترکان :

سمكـۆ لـه ئەنجامـدا ناچـاربوو يارمـەتی لـه ترکـان وەربگرێـت!پەيوەنـدی سمكـۆ دەگـەڵ ترکـان دوولايەنەيـە...سمكۆ لەلايەكـەوە(لـە ناسيوناليسـتە ترکـەكان بێزارەو سـەبارەت بـە كـورد ئـەوان بـە دژمنتر دەزانیّ لە ئێرانيەكان)."١٩"بەڵام هەرگیز پەيوەندی خۆی لەگەلياندا نەبڕی،چونكە ئەو چەك وتەقەمەنيانەی كە زۆری پێويست پیّ بوو،ئەوان(ترکەكان) بۆيان دابين دەكرد.

بـەڵام ترکـەكان- عەقيـد علـی شـەفيق ناسـراو بـە(ئـۆزدەمير) كـە سـەرەتا سمكـۆ بـە پيـاوێكی گێـل دەزانیّ،سـەرەنجام دوای ماوەيـەك كـە سمكـۆ هـەموو كوردسـتان دەخاتـە ژێـر ڕكێـف ودەسـەڵاتی خۆيەوە،دەگاتە ئەم ئەنجامەی كە(پياوێكی كارامەيەو شايستەی ئەوەيە كە لەلايەن ئەوانەوە بكرێت بە حاكم و فەرمانڕەوای دەڤەرەكە) "٢٠".

دەوڵـەتی ئێـران هەوڵـدەدات بـە يارمـەتی ترکـەكان كۆتـايی بـە سمكـۆ بێنـیّ بـۆ ئـەم مەبەسـتەش(بـۆ كۆتـايی هێنـان بـە هانـدانی تـيرە كوردەكـان لـە لايـەن ئينگليزەكـان وفەيسـەڵەوە لـە قەڵـەمڕەوی خۆدا)"٢١" لە ١٩٢٢/١٠/٢٥ لەگەڵ توركيا پـەيمان دەبەستیّ،ئەمەش يەكـەمين پـەيمانی ئـەو زنجيرە پەيمانانەيە كە لە نێوان ئەو دوو دەوڵەتەدا دژ بە كورد دەبەسترێ.

٥- سمكۆ و روسەكان:

بـەگوێرەی هەنـدێك پروپاگەنـدان،سمكۆ هەوڵيـداوە يارمـەتی وپشـتيوانی سـۆڤيەتەكان وەدەسـت ببێنیّ وبۆ ئەم مەبەستە لەبەهاری ساڵی ١٩٢٢ نوێنەريكی خۆی بۆ باكۆ ناردووە"٢٢".

هەڵبەتـە كـاتێكی يەكجارنالـەباروخراپی بـۆ ئـەم كـارە هەڵبـژارد:ڕژيمـی تـازەی ئێـران بـە بەسـتنی پـەيمانی ١٩٢٢/٢/٢٦ پەيوەنديیـەكانی خـۆی دەگـەڵ يـەكيتيی سـۆڤيەتدا ئاسـايی كردبـووەوەو يـەكێتيی سـۆڤيەت يارمەتييـەكانی خـۆی لەرێبـەرانی حكومـەتی شۆڕشـگێری گـەيلان (١٩٢٠- ١٩٢١)بڕی بوو.

هەڤبەندی(سۆڤيەت و ئيران)"٢٣"هاوتـای ڕاگەيانـدنی كۆتـايی كـاری سمكۆيـە:لەمـە بەدواوە شـای ئاينـدەی ئێـران لـە ڕاسـتيدا هـەموو هـەوڵێكی خـۆی بـۆ ئـەو كـارە تـەرخان دەكـات كـە دە ئەسـتۆی گرتـووە: هێنـانی هـەموو تيرەكـان بـۆ ژێـر ركێفودەسـەڵاتی دەوڵـەتی ناوەندی،وچـەككردنيانو تێكشكاندنی هيزوتوانای سەرانی تەقليديان.

ڕەزاخان لەمانگی١/١٩٢١وە سوپا تازە دەكاتەوە، قوزاقوهێزی جەندرمەوهيزە ناوچە ييەكان،كە تا ئەو كاتە بريتی بوون لەيەكەی جۆرا وجۆرو سەربەخۆ وفەرماندەكانيان خەريكی ركابـەريی يەكدی بوون،يەكدەخات.

ڕەزاخان كە لێبرابوو كۆتـايی بەكاری سمكۆ بێنـیّ پێـی وابوو سـەركەوتنە يـەك لـەدوای يەكـەكانی سمكـۆ زيـاتر زادەی بێتوانـايی فەرماندەكانی ناوچـەكە بـووە كـە لـەبری هێـزی گـەورە،وردە هێزيـان دەنارده شەڕی سمكۆ وئەويش يەك لەدوای يەك دەيشكاندن.

٦- شەڕی مياند وا و(١٩٢٢/٤):

جەنـەراڵ شـيبانی كـە لـە مـانگی يەكـەمی ١٩٢٢دا هاتووەتـە تەوريز،يـەكێكی ديكـە لـەم شكسـتانە دەجەڕبێنیّ:جەنەراڵ شيبانی لـەمانگی چواری ١٩٢٢دا پێنجسەد چەكداری جارانی شۆڕشگێڕانی گەيلان،بەسەرۆكايەتی يەكێك لە سەرگەورەكانيان بە ناوی خاڵۆ قوربان لـە مياندواودا خڕدەكاتـەوە

تا لەوێندەرەوە پەلاماری مهاباد بدات. هیزەکانی سمکۆ هێرشیان دەکەنەسەر ،چەکدارانی خالۆ قۆربان(خالۆ قۆربان:دوای هەرەسهێنانی حکومەتی گەیلان بە پلەی سەرگوردی لەهێزی جەندرمەی ئێراندا دەسبەکار بوو) لەشەرگە هەڵدێن وخالۆ قوربان دێتە کوشتن!.

نزیکەی سێ مانگێك کارەکە دەگاتە کوێرە کۆڵان:لەدوای تێشکانی میاندواوەوە ئیدی خەڵکی عەشایەر خۆ لە شەڕی کوردان دەدزنەوە.

وەکو جەنەراڵ رەزاخان، وەزیری جەنگی تازەی ئیران، بەپاشکۆی عەسکەری ئینگلیز دەڵێ گیرو گرفتی هەرە گەورەی ئەو بێ پارەییە! ئەگەر بەئەندازەی پێویست پارەی هەبێت دەتوانێت لەزەرفی چەند هەفتەیەکدا کۆتایی بە شەڕی سمکۆ بێنێت "٢٤"

گیروگرفتی رەزاخان لەشەڕی سمکۆدا گیروگرفتی نائاساییە:بۆ نموونە چوارسەد سەربازی مەشق دانەدراوی بێ چەكوتەقەمەنی لە سەربازخانەی سنەدان:ئەو فیشەکانەی کە پار بۆ ئەم سەربازخانەیەیان ناردووە هی تفەنگە روسیەکانی سەربازخانەی ئەسفەهان بووە،ئەو فیشەکانەی کە دەبوایە بۆ کوردستانیان بناردرایە، چووە بۆ ئەسفەهان."٢٥"

سمکۆش لەلایەن خۆیەوە،ناتوانێ سوود لەم وەزعە لەبارە وەرگرێ کە بۆی رەخساوە:ئەویش تەقەمەنی نیە!رکابەری ناوخۆیی عەشایەری‌وهەواڵی گەیشتنی هێزی هیمداد بۆ پشتیوانی هێزە دەوڵە تیەکان،دەکەنە کاریك کەنەتوانێت زیاترپەرە بە دەسەڵاتی خۆی لە باشوردا بدات.سمکۆ لە حوزەیرانی ١٩٢٢دا لە شەمدینان،لەگەڵ حەیدەربەگی والی جارانی موسڵدا کە سەرۆکی شاندی ترك دەبێ،دیدار دەکات، چ شتێك لە مەڕ ئەم دیدارو گفتوگۆیانە دیار نیەونەزانراوە، جگە لەوەی کە زۆر مایەی نیگەرانی کاربەدەستانی ئینگلیزی عێراقی بووە.

لە مانگی٧/١٩٢٢ ئەو هێزانەی کە لە تارانەوە هاتبوون،یا هەر لە ناوچەکەدا سازدرابوون ئامادەی کار دەبن:فەرماندەی تازە،جەنەرال جیهانبانی،تیپێکی هەڵبژاردەی لە تارانەوە هاتوو،و(تیپی تەورێز) کەپێکهاتبوو لە هەندێ یەکەی لەشکری ئازەربایجان وبەتالیۆنێکی خۆبەخشی ئەرمەنی،بەفەرماندەیی سەرهەنگ بەگزورابۆف،ئەفسەری جارانی تزاری،دەخزمەتدایە.

تێکڕا ٨٠٠٠ هەزارکەس لەوهێزانەی ئێران کە لە باکوری دەیارچەی ورمێدا مۆڵی خواردبوو لە ١٩٢٢/٧/٢٣دژی سمکۆ بەرەو سەڵماس جمان.

٧- شەڕی شەکریازی ١٩٢٢/٧/٢٥

شەڕي چارەنوسساز-ولە راستیدا یەکەمین‌ودوایەمین شەڕ-لە ١٩٢٢/٧/٢٥ لە شەکریازی روویدا. هێزی پیادەی کورد چوار جاران هێرشی کردە سەر هێزە ئێرانیەکان،ودزەیان کردە ناو ریزەکانی سوپای پیادەی ئێرانەوەو بە پێچەوانەی تەوەقوعەوە بە خەنجەروشمشێر لەگەڵیاندا کەوتنە شەڕی دەستەویەخە.زەرەرێکی زۆریان لە هێزە دەوڵەتیەکان داو زۆریان لێکوشتن، بەلام لە ئەنجامدا پاشەکشەیان پێکرا.

سمکۆ دوای ئەوە هێزی سوارەی خۆی هێنایە مەیدان، بەلام عەسکەری پیادەی ئێران ئەوانیشی شکاندو راونا.گوللەی تۆپخانەی کورد-کە تۆپچیەکانیان ترك بوون-نیشان پێك بوون،بەلام زۆربەی گوللە تۆپەکان نەدەتەقینەوە،وئەنجام لە شەری دوای نیوەرۆدا کوردەکان شکان.

سمكۆ كە لەسەرەتای شەڕەكەدا دە هەزار كەسی لەگەڵ بوو،ئێستا،ئێوارەی هەمان رۆژ لە هەزار كەسێك پتری دەگەڵ نەمانەوە–ئەوانەیش ئەندامی عەشیرەتەكەی خۆین!هۆی شكسی سمكۆ زۆری ژمارەوبالأدەستی رێكخستنی هێزە ئێرانیەكانە"٢٦".

هێزە ئێرانیەكان بەرەو ورمێ درێژەیان بە بە پێشرەوی خۆدا ولە هەیڤی هەشتدا چوونە نێو شارەوە،وپاش ئەوەی بۆ ماوەی چوار ساڵ لە ژێر دەسەلأتی كورداندا بوو(ئازاد)یان كرد!.

هێزەكانی ئێران پاش ئەوە بەرەو چەهریقی بارەگای سمكۆ وەرێكەوتن،یەكەیەك لەو هێزانە چوو بۆ سەر سنور،تاداوا لە تركان بكات كە هەر چەكدارێكی سمكۆ لە سنور بپەرێتەوە چەكی بكەن.

٨-شەڕی سا ری تاش ١٩٢٢/٨

سمكۆ هێرشی كردە سەر ئەو یەكە ئێرانییەی كە گەیی بووە سەر سنوروناچاری كرد پاشەكشە بكات–بەلأم ئێستا لە هەزار كەس پتری دەگەڵ نەبوو، گەیشتنی هێزی هیمدادی تازە نەفەس بە هێزەكانی ئێران، سمكۆیان ناچاركرد پەنا وەبەر كێوی ساری تاش بەرێ (هێزی هیمدادی تازە نەفەس بریتی بوو لە یەك هەنگی تۆپخانە).پاش زنجیرە شەرێكی قورس لە وێندەرەوە بەرەو توركیا هەڵكەنرا. تركەكان سمكۆیان گرتە خۆو پیاوەكانیان چەك كرد.

٩- بەجێ هێشتنی ولأت:

لە ئۆكتۆبەری ١٩٢٢دا سمكۆ دەگاتە نزیكی عێراق–نزیكی هەولێر.ئێستا هەمووشتێكی لە دەستداوە:تۆپەكانی، رەشاشەكانی ،تەقەمەنی وكەرەستەی شەڕ،ژنەكەی كوژراوەو،كوڕە شەش ساڵانەكەی كە تاقانەی بوو،یەخسیر بووە.لێ بە گوتەی ئەو ئینگلیزانەی كە دەیبینن،چ رقوكینەیەكی تایبەتی بەرانبەر بە ئێرانیان نیە(بە گوتەی خۆشی) ئێستا پاك لە پاكن و چ هەق و حەساوێكیان دەگەڵ یەك دانیە."٢٧"

بەلأم دەیویست تۆڵە لە تركان بسێنێ!چونكە بەڵێنیان دابوویە كە یارمەتی بدەن وپشتیان تێكردبوو.بێ پەردە دەیلێ كە بەو ئومێدە هاتووە كە ئینگلیزەكان لەو حاڵەدا ببینێ كە (ئامادەی پاراستنی بەرژەوەندیەكانی كوردان دژ بەودوو دەوڵەتە بێ كە دژمنیایەتیان دەگەڵیاندا هەیە)."٢٨"

سمكۆ لە گفتوگۆیەكی دوورودرێژدا دەگەڵ یەكێك لە پایەدارانی ئینگلیزدا(سی.جی .ئەدموندز) لە دیرە لە ١٩٢٢/١١/١٢پێی سەیر دەبێت كە دەبینێ ئینگلیزەكان ئەوەندە نیگەران وپەرۆشی ئێرانیانێكن كە بە درێژایی سنوور هاوكاری ئەو تركانەن كە دەیانەوێت ئینگلیز لە رەواندز وەدەرنێن!.

١٠- پێشوازی شێخ مەحمود:

سمكۆ كە لە رەفتاری ئینگلیزەكان نائومێدە لە تەها جیادەبێتەوەو دەڕوات بۆ سلێمانی و لە وێندەر لە ١٩٢٣/١/٨ وەكو سەرەك دەوڵەتێك پێشوازی لێدەكرێ– دەگەڵ هاتنی دا حەوت گوللە تۆپان بۆ بەخێرهانینی دەتەقێنرێ!شار بە بۆنەی هاتنی ئەوەوە تەعتیلە، سمكۆ لەو نمایشە سوپاییەدا كە بە خۆشی ئەوەوە سازكراوە بەشداری دەكات!.

بەلآم ئەو كۆمەك وهاوكارييەی كە عەودالٚ وپەرۆشی بوو لە دامودەزگاكەی شێخ مەحمودیشدا دەستی ناكەویٚ:پەیوەندییەكانی نێوان بەغدا وسلێمانی لە خراپیدایە وشێخ مەحمود تەنانەت ناتوانیٚ لەبەرخاتری (جەنابی ئیسماعیل ئاغای سمكۆ ،قارەمانی دلێری كوردستان)"٢٩" خۆی بخاتە بەر شەپۆلی رووداوی دوورەدەست.سمكۆ یەك مانگ و هەندێك لە سلێمانی دەمێنێتەوە، تا پچڕانی پەیوەندییەكانی شێخ مەحمود وئینگلیزەكان:(هەنگینیٚ هاندەدرێت كە سلێمانی بەجی بهێڵیٚ)"٣٠"

١١- سالآنی ئاوارەیی

سمكۆ لەوە بەدواوە بۆ ماوەی یەك سالٚ لە توركیادا ون بوو، لە سالّی ١٩٢٤دا سەر لە نویٚ لە ئێراندا سەری هەڵدایەوەو خۆی تەسلیم بە جەنەرالٚ تەهماسوبی فەرماندەی هێزەكانی ئێران لە باكور كردو مۆڵەتی وەرگرت كە لە چەهریقدا دانیشیٚ،لە سالّی ١٩٢٥دا رەزا شا پێشوازی كردوسمكۆ بەلێنی دایە كە هەتاهەتایە ئەمەكداری بیٚ!بەلآم دوای یەك سالٚ بە چەند سەد كەسێكی كوردی هەركیەوە دەشتی سەڵماسی گرت وگەمارۆی سەڵماسی(شاپور) دا.بەرگەی هێزەكانی ئێرانی نەگرت وتا سنووری ئێران و توركیا راونرا. هەر كە لەسنوور ئاودیو بوو هێزی ترك دەوریان گرت و چەك ودەست بەسەریان كرد.

دوای چەند مانگێك دیسان لە عێراقەوە سەری دەرهێنایەوە(كۆتایی سالّی ١٩٢٦) پاشان لە توركیاوە ١٩٢٧ ئەوجا جارێكی دیكەو لە سالّی ١٩٢٨دا لە عێراقەوە سەری هەڵدایەوە،وەكو كەسێكی بیٚ مالٚ حالٚو دەربەدەر جگە لە دە- دوازدە كەس پتری لەگەڵدا نەبوو.

دەولەتی عێراق بەبیانووی ئەمەی كە تاوانەكانی سمكۆ (سیاسی)یە"٣١" داواكەی ئێرانی سەبارەت بە تەسلیمكردنەوەی سمكۆ قبولٚ نەكرد،بەلآم چونكە ترسی لە بوونی سمكۆ لە عێراقا هەبوو گۆشاری خستە سەر ئێران كە مووچەوخەرجیەكی بۆ ببڕێتەوە....

ئەنجام سمكۆ مۆلەتی وەرگرت كە بۆ ئێران بگەڕێتەوەوبە فەرمانرەوای شنۆ دامەزرا-لیٚ رەزا شا لەلای خۆیەوە حوكمی دابوو،دوای چەند رۆژێك بە غەدر لەلایەن سەربازانی ئێرانەوە كوژرا(١٩٣٠).

١١- سەرچاوەو پەراوێزان :

١- حەسەنی ئەر فەع ، كوردەكان ، ل ٥٨

٢- ئەم مێژووە كونسولیٚ فەرەنسا لە تەورێز ،نەقڵی كردووە.بەگوتەی حەسەن ئەرفەعی سەر لەشكر، ئەم هێرشە لە ناوەراستی ئەیلولی ١٩٢١ ئەنجام دراوە.

٣- بەگوتەی كونسولی فەرەنسا لە تەورێز (خەڵكی)لایەنی هێرشبەرانی كوردیان گرت.بروانە بروسكەی بەرواری ١٩٢١/١٠/١٣ و٣١١-٣١٢

٤- نامەی مستەفا پاشا بۆ كوڕەكەی ١٩٢١/١١/٢ ،ئۆفیسی هند. ٣٧١٧٧٨١

٥- حەسەن ئەرفەع ، لەسەر دەمی پێنج پاشایاندا ، ل ١٢٢

٦- سی .جی ئەدموندز، كوردەكان،ل ٣٠٧

٧- حەسەن ئەرفەع ، لە سەر دەمی پێنج پاشایاندا .ل ١٣٧

٨- هەمان سەرچاوە ،ل ١٢٥

٩- نامەی نێوبراوی مستەفا پاشا
١٠- نامەی بەرواری ١٩٢٢/٥/٣١ی سمکۆ بۆ زەفەرودەولە، ئەم نامەیە تەتەری سەر بە کونسوڵی بەریتانیا لە تەورێز گەیاندویەتی .
١١- مستەفا پاشا دوای دوو گفتوگۆی تێروتەسەڵ لەگەڵ سمکۆ وتەهادا، لە نامەیەکی دوورو درێژدا بە شێوەی پرسیارو وەڵام ئەم بابەتانەی خستە روو.سانسۆری بە ریتانیا لە عێراق ، بەرلەوەی نامەکە بۆ جێ مەبەست بنێرێ نوسخەیەکی لەبەرگرتەوەو مستەفا پاشا کە لەم کارە کەوتبووە گومانەوە لە نامەیەکی دیدا نووسی((هەموو شتێك لە نامەدا ناگووترێت)).
١٢- ئۆفیسی هند ٧٨٢ – ١٠/٧٨١ لپوس-Lpus ١٢/٧/٣ مایس/١٩١٩
١٣- بە گوتەی حەسەن ئەرفەع(لەسەردەمی پێنج پاشایاندا ، ل ١٠٩)و سوقودەولە بۆئیمزای ئەم پەیمانە ٠٠٠ ١٣٢ هەزار لیرەی وەگرتبوو.
١٤- نووسراوی نهێنی یاریدەدەری حاکمی سیاسی(ئەفسەری سیاسی) لە رانیە گۆلد ئیسیمت-بۆ حاکمی سیاسی سلێمانی لە ١٩٢١/٧/٢٠، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٦٣٤٧
١٥- نامەی مستەفا پاشا
١٦- پەیامی ١٩٢١/١٠/١٨ی گاربت، سکرتێری کونسوڵی باڵای بەریتانیا لە بەغدا، بۆ حاکمی سیاسی سلێمانی.وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان.
١٧- نامەی مستەفا پاشا.
١٨- چەند زانیارییەك دەبارەی بزاڤی کورد لە مانگی ٧/ ١٩٢٢وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسا ٣١٣-٣١١
١٩- نامەی مستەفا پاشا.
٢٠- وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٩٠٠٤
٢١- نووسراوی ١٩٢٢/٧/٢٨ دەربارەی شۆرشی کورد . وەزارەتی دەرەوەی فەرەنسا ٣١٣-٣١١
٢٢- راپۆری ١٩٢٢/٧/٣کونسوڵی بەریتانیا لە کرمانشا،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٧٨٠٨
٢٣- حەسەن ئەرفەع ، لە سەر دەمی پێنج پاشایاندا .ل٩٤ و ٩٥ و ١٢٦
٢٤- وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٧٨٠٨، ١٩٢٢/٧/١٥
٢٥- وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٧٨٠٨ ١٩٢٢/٧/٣
٢٦- بۆ زانیاری زیاتر لەمەڕ جەنگی شەکریازی بروانە ،ل ١٣٥-١٣٦ی لە سەردەمی پێنج پاشا یاندا، نووسینی: حەسەن ئەرفەع
٢٧- هەمان سەرچاوە ل ١٤١لە راستیدا نووسەر دەیەوێ هێرشە هاوبەشەکەی ئێرانیەکان و ترکەکان وەژێر وشەودەستەواژان بخاتووەیشێرێت . سی. جی. ئەدموندز بە ئامارە ئەمە دەڵێ ل ٣٠٥
٢٨- سی. جی. ئەدموندز . کوردەکان ل ٣٠٧
٢٩- ئەمە ئەم مانشێتانەیە کە لە ژمارە هەشتی گۆڤاری رۆژی کوردستانی شێخ محمود هاتوون.
٣٠- سی. جی. ئەدموندز. کوردەکان.

٣١- راپۆری ساڵانە دەبارەی ئێران ،ساڵی ١٩٢٨ ،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلیستان، ١٣٧٩٩,٣٧١

فەسڵی سێیەم : شۆرشەکانی شێخ مەحمود :

((من ئیدی هەرگیز بەشداری دروستکردنی هیچ پاشایەك ناکەم،کارێکی لەرادەبەدەر قورسە))"١"

ئەم ئیعترافەی گرترودبیل،یاریدەدەری سێرپرسی کوکس و ویلسن لە بەغدا بەجوانی، بێ شەرمی ئینگلیزەکان بەرجەستە دەکات کە هەمیشە گوتویانە ،عێراقیان لە پارچەی جیاواز پێکەوەناوەو فەیسەڵ زۆردوربووە لەو پاشا ئایدیالیەی کە ئەوان ویستویانە.

بەرای لایەنگرانی سیاسەتی(ئیمپراتۆریەتی) بەریتانیای مەزن پێویست بوو دۆڵی دوو روبار لەژێر حوکمودەسەڵاتی ئینگلیستاندا بماباوە،چونکە(ئەگەر دۆڵی دوو روبار برۆخێ ئێران دەروخێ وهندش بەناچاری دەروخێ)"٢"

مەرج ئەمەیە ئەم حوکمودەسەڵاتە پایەداربێ،شێوەورواڵەتی کار گرنگ نیە.،ویڵسن بەخۆی لایەنگرێکی تەواو ئاشکرای سایەنشینی(حمایە وانتداب)بوو،بەڵام پاش شۆرشی مەترسیداری هاوینی ١٩٢٠ کە بووە مایەی کوشتنی خەڵکانێکی زۆر لە هێزە هندی وئینگلیزیەکان دەسەڵاتدارانی بەریتانیا لە دۆڵی دووروبار هیچ چارەیەکی تریان نەبوو،تەنیا ئەوە نەبێ کە سێر پرسی کوکس گوتەنی ((جلو پەڵاسیان))کۆبکەنەوەو برۆن یان پاش بەرقەراری سەرلەنوێی ئەمن و ئاسایش،حکومەتێکی نیشتمانی دابمەزرێنن.

١- میر فەیسەڵ:

لەوکاتەدا میر فەیسەڵ کە فەرەنسیەکان لە ١٩٢٠/٧/٢٤دا لە دیمەشق دەریان کردبوو،لەگەڵ ٢٥ هاوسەفەرو ١٧٥ گاردی شەخسی لە هێزەکانی حیجازو ٢٥ ئەسپ وچوار تۆن باروبنەدا لە بیابانی پشت ئەردەنەوە سەرگەردان بوو،حازرو ئامادە بوو."٣"

دەوڵەتی فەرەنسە بەو چاوە تێی دەروانی کە((پیاوێکی بودەڵەو نەفس نزم ،بەڵام کەسایەتیەکی خەتەرناکە))"٤".کە بیستی ئینگلیزەکان چاویان لەوەیە کە بیکەن بە پاشای عێراق((لە تورەییدا)) هاواری کرد-وئەمە بووە مایەی ئەوەی کە کرزن بۆماوەیەك چاوپۆشی لەم نەخشەیە بکات.

سەیر ئەوەیە کە کروزن بە خۆی بۆچوونێکی ئەوەندە باشی دەربارەی لێهاتوویی وتوانای ئەم پیاوە نەبوو و پێی وابوو پیاوێکە ((بە ئاشکرا لاواز، و لە دیمەشقدا لە لیبۆکێك پتر نەبووە))"٥"

بەڵام چونکە دامەزراندنی ((کۆمار)) پێچەوانەی((سونەتی ئیسلامی))"٦"بوو،لە بەرنامەدا نەبوو و هەموو پاڵێوراوەکانیش رەفزکرابوون، کروزن ودەوڵەتی بەریتانیا سەرەنجام وپاش کۆنفرانسی دووەمی قاهیرە لە ١٢-١٩٢١/٣/٢٤ لێبران میر فەیسەڵ لە سەر تەختی پاشایەتی دۆڵی دوو رووبار دابنەن و ناوچە کوردنشینەکانی بە گەڵ بخەن وبەمە رووبەرەکەی فەراوانتر بکەن.

لکاندنی ناوچە کوردنشینەکان بە((وڵاتی عێراق))ەوە بە دوو قۆناغ ئەنجام درا:یەکەم ویڵسن بە ماوەیەکی کەم دوای کۆنگرەی قاهیرەو لە رۆژی ١٩٢١/٥/٦دا لە رێگەی پرسنامەیەکەوە لە کوردان دەپرسێت کە لە وڵاتی عێراقدا چ جۆرە سیستەمێکی ئیداری پەسەند دەکەن-ئەم پرسنامەیە بە

جۆریٚ داریٚژراوە کە مەسەلە بنەرەتیەکەی، واتە ئایا دەیانەویٚ لە سایەی حوکمی دەولْەتی عیٚراقدا بژین یان نا، بە تەواوی شاردووەتەوە.
ریفرراندۆم لە هەلْومەرجیٚکی ناهەمووراری باوەرنەکردەنیدا ئەنجامدەدریٚ:لە سلیٚمانیدا ،تەنیا ئەو کەسانە دەتوانن راستەوخۆ دەنگ بدەن،کە مالْەکانیان بایی هەزار ریالْ ببیٚ، لەو ٢٠٠ دەنگدەرەی کە بەم شیٚوەیە هەلْبژیٚردران، ١٩٠ کەس لە دەنگداندا بەشداری دەکەن و لەو ١٩٠کەسە تەنیا ٣٢ کەس رازی دەبن کە دەڤەری سلیٚمانی بخریٚتە سەر عیٚراق.
دەنگی رەمەکی مەردم دەنگی(فەقیروفوقەرایە).
گەرەك بە گەرەك پیاوان بانگدەکەن و داوایان لیٚدەکەن-پیٚدەچیٚت دەنگدانەکە بە دەست بەرزکردن بووبیٚ-دەنگ بدەن،ئاخۆ هەستی نەتەوەیی دەبیٚ چەند توندبووبیٚ کە بەو حالْەشەوە چ کەسیٚك دەنگ بۆ لکاندنی سلیٚمانی بە عیٚراقەوە نادات، تەنیا لە گەرەکی جوولەکاندا نەبیٚ:لەویٚندەر نەوەدو دوو دەنگ رازی وچوار دەنگ نارازی بوون.
لە ناوچەکانی دیکەی سلیٚمانیدا قایمقام پیاوەکانی خۆی بۆگوندەکان دەنیٚریٚ. لە کۆی شەش هەزار دەنگدەر پیٚنج هەزاریان دژی لکاندنی ناوچەکە بەعیٚراقەوە دەنگ دەدەن وئەوانەی دی(نادیار) دەنگ بۆ بەریتانیا دەدەن.
چوار کەس لە پیاوماقولانی کورد لە کۆبوونەوەیەکدا دەگەلْ یەکیٚك لە پایەدارانی ئینگلیزدا دەیسەلمیٚنن کە گەمارۆی گومرکی کە (ئینگلیزەکان هەرەشەی ئەوەیان لیٚدەکەن کە ئەگەر رای دژ بدەن ئەوا گەمارۆی گومرگ دەخەنە سەر سلیٚمانی)،بۆ سلیٚمانی ئاکامی خراپ و ناخۆشی دەبیٚ، بەلاٚم دووپاتی دەکەنەوە کە ئەم ئاکامە خراپ وناخۆشەیان پیٚ پەسندترە(لەوەی لە سایەی رژیٚمیٚکی سەرکوتکاری عەرەبدا بژین).
کۆمیسەری ولاٚتی بەریتانیا چ روون کردنەوەیەك دەربارەی شیٚوەی دەنگدانی ناوچەکانی دیکەی کوردستان، واتە دهۆك و زاخۆ و ئاکریٚ و هەولیٚرو ئامیٚدی بەدەستەوە نادات ،بەلاٚم پیٚدەچیٚت کە دەنگدەرەکان راویٚژیان بە (ئەنجومەنی پیاوماقولاٚنی ناوچەکان)ی خۆیان کردبیٚ.
بۆ نموونە لە هەولیٚردا دەنگدەرەکان دەچوون و تەگبیریان بەردیٚن سپیانی تورکمانی شار-لە ناوچەیەکەدا کە سەرلەبەری کوردنشینە-دەکرد!جا هەر لەمەوە بەدیاردەکەویٚ کە ئەنجومەنی پیاوماقولاٚن چتۆ ئەنجوومەنیٚك بووە!.
سەرەنجام جگە لە سلیٚمانی هەموو ناوچە کوردنشینەکان دەنگیان بۆ چوونە پالْ عیٚراق داو لە ریفراندۆمی دووەمدا- واتا لە دەنگداندا بۆ هەلْبژاردنی میر فەیسەلْ بە شای عیٚراق- بەشدارییان کرد!.

٢- راپرسی گشتی- ریفراندۆم:

کۆمیسیٚری بەریتانیا دیسان دۆسیەی تەواوی هەلْبژاردن وریفراندۆم ودەرهیٚنانی ئەنجامی رایەکان بۆ لەندەن نانیٚریٚ.
بەپیٚی ئەو نیشانەوبەلْگانەی کە لە دەستدان ،جۆری ریفراندۆم لەناوچەیەکەوە بۆ ناوچەیەکی دیکە دەگۆریٚ،لە هەندیٚك شویٚندا یەکیٚك دیٚ بۆ بارەگای راوەرگرتن ودەلْیٚ:((من لە بری ئەم ژمارە

دەنگدەرە(واتە ئەم ژمارە پیاوەی کە تەمەنیان لە ٢٠ ساڵ بە بانەوەیە)دەنگی ئەرێتی دەدەم))ولیژنەی سەرپەرشتیاری ریفراندۆم، رایەکەی لە((لیستی دەنگدەران)) تۆمار دەکەن!.
لە شوێنێکی دیدا سەرۆك عەشیرەتێك ٢-٣ هەزارکەس لەعەشیرەتەکەی خۆی دێنێ وبەخۆی رای رەزامەندی دەدات و... هەمو ئەوانی دی چاو لەو دەکەن.
جا مەسەلەکە هەر لێرەدا ناوەستێ،وگوشاری هەمەجۆر دێتە کایەوە: لە کەرکوك بەپێی هەواڵێکی فەرمی کە لە سێرپرسی کوکسەوە بەدەست کەوتوە،راوێژکاری ئینگلیزی نامەوپەیامێکی کۆمیسێری دەوڵەت بۆ ئەنجومەنی پیاوماقولانی شاردەخوێنێتەوەو ئەنجومەن بەتێکرای دەنگ فەیسەڵ هەڵدەبژێرن!.
لێ ئەندامانی ئەنجومەن کە بۆ ماڵی خۆیان دەچنەوە چەند کۆبونەوەیەکی تایبەتی دەکەن ولەوبریار ورایەی خۆیان ژیوان دەبنەوە!ولە٧/٢٣دا لە کۆبونەوەیەکی تایبەتیدا کە لە ماڵی موفتیەکدا دەکرێ، بڕیار دەدرێ فتوایەك دژی فەیسەڵ بدرێ!.
کارگوزارانی سێرپرسی کوکس سەرلەنوێ دەسبەکار دەبنەوەو ئەنجامی تەدەخولاتیان بەم جۆرە نوکتەوپێکەنینانە دەشکێتەوە:((سەرۆکان رای دەگەیەنن کەبەدڵی بەریتانیادەنگ دەدەن، بەڵام نە فەیسەڵیان دەوێ ونە حکومەتێکی عەرەبی!))"٧"
بەپێی ئەنجامگیرییەکانی ئامادەکاری راپۆری رەسمی:((ناوچە کوردنشینەکان خوازیاری دەوڵەتی کوردین))بەلانەکی کاتێ لە ١٩٢١/٨/١٨ ئەنجامی ریفراندۆمەکە بەسەر پەرشتیاری ریفراندۆمەکە دەدەن ئەوە بەدیاردەکەوی کە ٩٦٪ دەنگدەران بە(ئەرێتی) دەنگیان داوە-دیارە ئەم ئەنجامە،ئەگەر نەیاری شیعەکانی باشوری عێراق،کە هیچی لە نەیاریی کوردەکان کەمتر نیە، بەرانبەر بە فەیسەڵ، حیساب بکەی سەیروعەنتیکە دەنوێنێ"٨".
لە ١٩٢١/٨/٢٣دا میرفەیسەڵی کوری شەریفی مەکە، بەنەوای سرودی((خوا پاشا بپارێزێ))"٩" دەکرێ بە شای عێراق!- بێ ئەوەی نوێنەرانی سلێمانی یان کەرکوك ئامادەبن."١٠"

٣- مەلیك فەیسەڵ:

((لیبوك))ەکەی لەمەڕ کروزن هەرکە لەسەر تەختی پاشایەتی عێراق دادەنیشێت،ئارەزوو،وئەڵهایەکی ئەوتۆی وەدەستهێنانی دەسەڵات دەنوێنێ کە زۆر زوو دەبێتە مایەی نارەحەتی ئینگلیزەکان.
چەرچڵ دەنووسێت:((لەم هەموو بروسکە دووروردرێژەی لەمەڕ فەیسەڵ و وەزع و حاڵی دەروونی ئەو دەگەن بێزاروبێتاقەت بووم، ئەوە شەش مانگە ئێمە پارەی لیستی حیساباتی میوانخانەکەی ئەو لە لەندەن دەدەین.ئیستاش وناچارم هەموو رۆژێك پەیامێن هەشت سەد وشەیی دەربارەی شوێن و پایەو پەیوەندیەکانی دەگەڵ وڵاتانی بیانیدا وەخوێنم.))"١١"
هەنوکە شێوەی مامەڵە کردن روون بووەتەوە!ئینگلیزەکان زوو زوو بیری فەیسەڵی دەخەنەوە کە لەبیری نەچێت ئەوان کردویانەتە پاشای عێراق،لێ فەیسەڵ تەنێ یەك شتی لەبیرە:قایم کردنی پایەو کۆڵەگەی دەسەڵات، فراوانکردنی سنوری ئەو قەڵمرەوەی دراوەتە دەستی ئەو. هەر لە هەمان سەرەتاوە مەسەلەی کوردبایەخێکی بنەڕەتی پەیدادەکات:بەڕاستی فەیسەڵ باوەری وابوو کە ئینگلیزەکان لە هەمان کاتدا کە پشتیوانی لە دامەزراندنی دەوڵەتێکی عەرەبی سەربەخۆ

دەکەن،ئامادەن کەجارجار ولەکاتی پێویستدا(بۆ قازانجی خۆیان کورد بەگژ عەرەبدا بکەن،ئەگەر مامەڵەی عەرەب دەربارەی((سەربەخۆیی)) زۆر بەدڵی ئێمە نەبێت))"١٢"

مەسەلەی کورد بەلای تازە پاشای عێراقەوە،لایەنێکی گرینگی دیکەشی هەبوو،کە ئەویش بە هەمان ئەندازە گرینگ بوو:فەیسەڵ لەلایەن کەمینەیەکی زۆرکەمی سونیانی عەرەبەوە پشتیوانی لێدەکرا کە بە شێوەیەکی سەرەکی لە بەغدا بوون.لایەنگری راستەقینەی فەیسەڵ تەنیا چەند ئەفسەرێك بوون کە لە((حیجازە))وە لەگەڵیدا هاتبون.

بەڵام هەموو خەڵکی باشوری عێراق کە شیعە مەزب بوون،دژایەتی کوڕەکەی شەریفیان دەکرد کە سونی مەزەب بوو...."١٣"لە مانگی ئەیلولی ١٩٢١وە فەیسەڵ بیری لەپەرلەمانێك دەکردەوە کە بە هەڵبژاردن دابمەزرێ،دەیویست پەرلەمانی ناڤبری،وێڕای زۆری(چەندیوچۆنی)خەڵکانی شیعە مەزەب،نەکەوێتە ژێر دەسەڵاتی ئەوان."١٤"

فەیسەڵ دەیزانی کە کوردی ئێران بیر لەوە دەکەنەوە لە ئێران جیا ببنەوەوکوردی تورکیاش هەمان شتیان دەوێ و((زۆری پێناچێت کە هەندێ ناوچەی کوردنشینی عێراق یان هەموو کوردستانی عێراق لە عێراق جیا دەبێتەوە.تا پەیوەندی بە ناوچەکانی تری کوردستانەوە بکەن)) بۆیە بە سێرپرسی کوکسی، کە بووبوو بە کۆمیسێری بالای بەریتانیا،گوت کە بەئاشکرا پێی بڵێ ((بەفەیسەڵ))ئینگلیزەکان بەتەمای چین ودەیانەوێ چ بکەن:((ئایە بەراستی دەمانەوێ هەموو ناوچە کوردنشینەکان لە عێراق جیاببنەوەو پەیوەندی بەکوردانی باکورەوە بکەن؟ ئەگەر وانیە ،ئارمانجی ئێمە چیە؟))

وەڵامی سێرپرسی کوکس زۆر تەم ومژاوی بوو:پاش بیرهێنانەوەی ئەم بابەتەی کە بەریتانیا لە دوای کۆنفراسی مارسی ١٩٢١ی قاهیرە،بریاری دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی داوە، بەڵام ئەو پێی وانیە کە ئامانجی دەوڵەتەکەی ئەمە بێت کە((ناوچە کوردنشینەکان))لەعێراق جیا بکاتەوە)) وپاش گەرانەوەی لە قاهیرە بۆی دەرکەوتووە کە(کوردەکان)لەمەڕ جیابونەوەیان لە عێراق یەك دەنگ و یەك رەنگ نین))"١٥"

وەڵامەکەی سێرپرسی کوکس هەرچەندە تاڕادەیەکی زۆر کوردەکانی((ئازاد))کردبوو،بەدڵی فەیسەڵ نەبوو.فەیسەڵ هەر دوای چەند رۆژێکی دی هەمان بابەتی هێنایەوەکایەو لە کۆمیسێری باڵای پرسی((ئایا دەبێت وەکو((عێراقیەك))قسە بکات کە کوردستان بە بەشێکی لە جیابونەوە نەهاتوی عێراق دەزانێ یان وەکو پاشای وڵاتێکی عەرەبی کە کوردستان بەشێکی ئەو وڵاتە نابێ؟))

سێرپرسی کوکس بەتوندی وەڵامی ئەم پرسیارە دەداتەوە.دەڵێ:((ئێمە قسە دەگەڵ هەمان فەیسەڵدا دەکەین کە بەر لەوەی بێتە سەر تەختی پاشایەتی رازی بووبوو ئەم مەسەلەیە بەو چاوەوە تەماشا بکات کەمەسەلەیەکی((باس هەڵگرە))!

فەیسەڵ کۆڵی نەداو کۆمیسێری ((مندوب))باڵای بەزنجیرە پرسیارێکی ناخۆش داگرتەوە وەزع و حاڵەکەی بەباری قازانجی خۆیدا گۆری:((ئایا بەریتانیای مەزن ئامادەیە هەر دەستدرێژیەك یان زێدەگاڤیەك بکرێتە سەر کوردستان،داکۆکی لێبکات وتا چ ماوەیەك ئەمە دەکات؟ئایا بەریتانیای مەزن ئامادەیە مەسئولیەتی نەهێشتنی ئاژاوەی ناوخۆی کوردستان بگرێتە ئەستۆو تا چ ماوەیەك ئەمە دەکات؟))

فەیسەڵ دەیزانی کە بەریتانیای مەزن لەم سەروبەندەدا تا چ رادەیەك لەشەروپێکدادانی تازە بێزارەو ئامادەنیە تەنانەت تاقە یەك سەربازیش بۆ داکۆکی وبەرەڤانی لە کوردستان، بنێریٚ .
بەریتانیای مەزن کە سەبارەت بە مەسەلەی کورد لەنێوان دوو بەرداش دابوو،لەلایەك بەرداشی پەیمان وبەڵێنە نێودەوڵەتیەکان بوو،لەلایەکی دییەوە بەرداشی فەیسەڵ بوو،بۆیە هەوڵدەدا ئەوەندەی لەتوانادایە مەسەلەی (ئازادی) یەکجارەکی کورد دوابخات و کۆسپی بخاتە ڕیٚ.
بەلاٚم فەیسەڵ گەیی بووە مەرامی خۆی ومەگەر گۆڕانکاری و روداوی چاوەنۆرنەکراو یەخەیان پیٚ بگرتایە ،دەنا چ کۆسپ و لەمپەرێکی لە ڕێیە نەبوون.

٤- جمو جوڵی ترکان لە کوردستاندا :

فەیسەڵ کە ترکەکان بەچاوی هاولاٚتیەکی((تاوانبار)) تەماشایان دەکرد،هەرکە هاتە سەر حوکم ناچاربوو رووبەرووی هەڕەشەی ترکان لە کوردستانێکدا کە ئەو((فەیسەڵ))چاوی تەماعی تیٚ بری بوو بوەستێتەوە:وەزعەکە ئەوەندە ئالۆزبوو کە هەندیٚ ناوچەی کوردستان هێشتالە سایەی سەرپەرشتی راستەوخۆی ئینگلیزەکاندا بەرێوە دەچوو.سنووری نێوان تورکیاوعێراق هێشتا دیارنەبوو،ئینگلیزەکان رازی نەدەبوون گفتوگۆی راستەوخۆ لەنێوان فەیسەڵ و ترکەکاندا بکریٚ!
لە مانگی ١٩٢١/٦کەمالیەکان ئەفسەرێکیان بەنێوی فازڵ ئەفەندی بۆ کوردستان ناردبوو کە لە ناوچەکانی ژێر دەسەلاٚتی سمکۆوە گەیی بووە رەواندز.
لە مانگی هەشتدا عاشایەری دەوروبەری رەواندز بەرەبەرە بەشێوەیەکی مەترسیدار هەستان و ئینگلیزەکان لە رەواندزدا((شوێنی خربونەوەی دوژمن))یان لە رۆژهەلاٚت وباکورەوە بۆردومان کرد
لە کۆتایی ساڵی١٩٢١دا دژواری بارودۆخەکە دەبێتە مایەی نیگەرانیەکی زۆری دەوڵەتی بەریتانیا.بەریتانیا ئەم ئاژاوەو نائارامیانە بەدەستی فەرەنساو((کە بە تەماحی نەوتی موسڵەوە هاوکاری ترکان دەکات))و بەدەستی کۆمپانیای ستاندارد ئویل دەزانیٚ."١٦"
پاش ئەوەی فەرەنسیەکان لە ١٩٢٢/١/٤دا کیلیکیە(ئەرمەنستانی بچوک-ئەمرۆ باژێری ئیجل و هەندێك لە باژێری مەرعەش دەگرێتەوە)چۆڵدەکەن،ئیدی کەمالیەکان دەیانپەرژیٚ هەموو هێزی خۆیان بۆشەڕی ئینگلیز لە ناوچەی موسڵ تەرخان بکەن.
لە ناوەراستی هەیڤی ئازاردا،کەمالیەکان قایمقامێك بۆ رەواندز دادەنێن،کە لە کۆتایی مانگی ئایاردا دەگاتە ئەوێندەر.ترکەکان لە مەیدانی بانگەشەوپرۆپاگاندەدا زووسەرکەوتنی باش بە دەستدێنن:لە کۆتایی هەیڤی ئایاردا کوردانی جەباری لەنزیکی چەمچەماڵ رادەپەرن . لەناوەراستی هەیڤی شەشدا دوو ئەفسەری ئینگلیز بەنێوی بۆند ومەکانت لە سەر دەستی کەریمی فەتاح بەگی سەرۆکی عەشیرەتی هەمەوەند دەکوژرێن،عەشیرەتی ناڤبری دژی ئینگیزەکان دەجمێن.
لە نیوەی دوەمی حوزەیرانی ١٩٢٢دا عەقیدێکی ترك بەنێوی عەلی شەفیق ناسراو بە (ئوزدەمیر)دەگاتە ناوچەکە تافەرماندەیی یەکە چریکییەکانی رەواندز بگرێتە دەست.بەهەوڵ وکۆششی ئوزدەمیر،ترکەکان بەزوویی کۆمەڵێك سەرکەوتنی دی بەدەست دێنن.
لە دەڤەری سلێمانیش،وەزع وحاڵ شێوەیەکی ترسناك لە خۆدەگرێت.بەلاٚم لە بەغدادا لەو کاتەوە کە کوردانی سلێمانی رێگەی جیابوونەوە لە عێراقیان هەڵبژارد،زۆربەی پایەدارانی ئینگلیز(

بەهەمان توندی و توندڕەوی هەر عەرەبێکی ناسیونالیست)ەوە خۆ لەم حەقیقەتە دەدزنەوە کە ئەم خەڵکە حەقی خۆیەتی چاوی لە هەر جۆرە هاوکاری ویارمەتییەکی ئەوان بێت.(١٧)

کۆمیسێری باڵا کە هەموو ئەوزارو تواناکانی خۆی دەخزمەت دەوڵەتی عێراق وسەرکردایەتی هێزەکانی بەریتانیا نابوو،بەکردەوە چ توانایەکی نەبوو....تاقە مەسەلەی گرینگ بۆ سیر پرسی کوکس ئەوەبوو کە بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ لە ڕێگەی کەسایەتیەکی دیاروبەرجەستەی کوردەوە ناوچەکە بەڕێوە بەرێ.

لێ ئینگلیزەکان لە هەڵبژاردنی ئەم کەسایەتیەدا بۆچوونی جیاوازیان هەبوو: هەندێکیان دەیان ویست حەمیدبەگی بابان کە پاشماوەووەچەی میرانی بابانی سلێمانی بوو،بگەیەننە دەسەڵات.لێ حەمید بەگ زمانی کوردی نەدەزانی وئەوەندەی عاشقی مێژووی بنەماڵەکەی خۆی بوو ئەوەندە دڵی بەسیاسەتەوە نەبوو.

هەندێکی دی دەیانویست شێخ مەحمود بۆ سلێمانی بگەڕێننەوە کە لە سەرانی ناسراوی ناوچەکە بوو،وئینگلیزەکان لەساڵی ١٩٢١دا لێیان خستبوو.

ئەدمونذز بەخۆی دەیویست تەها بکات بە دەسەڵاتدارو تا کۆتاییش هەر بەرگری لێکرد.بەڵام خێرایی روداوەکان،سیر پرسی کوکسی ناچار کرد کە بریاری خۆی بدات .

٥- چۆڵکردنی سلێمانی ١٩٢٢/٩/١

لەکۆتایی مانگی٨/ ١٩٢٢دا ((هێزی لیوی-levies)) (هێزی لیوی ،بەو کەسانە دەگوترا کە ئینگلیز لە خەڵکی ناوچەکە پێکی دەهێنان ودەیخستنە ژێر چەكورێکی دەخستن)سلێمانی دەچێت بۆشەری ئەو یەکە چریکیە ترکانەی کە لە رەواندزەوە پێشرەوی دەکەن ودەگەنە نزیکی رانیە.ئەم یەکانە دوچاری ئاستەنگ دەبن، دوو لقی سیك بۆ هیمدادی ئەم یەکانە دەنێردرێن.ئەم تابورە کە بە تابوری رانیە نێو نراوە لە٨/٣١دا لە دەوروبەری دەربەندو لەنزیکی زێی بچوك ،بەر هێرش و پەلاماردەکەوێت وناچار پاشەکشە دەکاتو زۆری پێناچێت ئەم پاشەکشەیە دەبێت بە بەزین و هەڵاتن:((دوو تۆپ وهەرهەمو ئەوزار وکەرەستەو تفاقەکەیان لەوێدا بەجێ دەهێڵن ،دوو ئەفسەری ئینگلیز بریندار دەبنو ٣٠-٤٠ سەربازی سیك بریندار دەبن ودەکوژرێن))"١٨"

ئینگلیزەکان لە ترسی ئەوەی نەبادا کوردو چریکی ترك پەلاماری سلێمانی بدەن،بە شێوەیەکی ((سەرشۆرانە)) سلێمانی چۆل دەکەن: بەرەبەیانی١٩٢٢/٩/١ چەند فرۆکەیەك لە قەراغی شاردەنیشنەوەو کارگێران و پایەدارانی ئینگلیزی بە شێوەیەکی شەرمەزارانە لە مەیدانی شەر هەڵدێن- پێشتر کلیلی خەزێنە کە بایی سی هەزار لیرەی ئەستەرلینی روپیەی تێدا بوو،هەروەها کلیلی جبەخانەکەشیان کە پێنج سەد تفەنگی ئینگلیزی و پێنج سەد تفەنگی ترکی تێدابوو،دابوو بە شێخ قادری برای شێخ مەحمود.

٦- گەڕانەوەی شێخ مەحمود:

پاشان سێر پرسی کوکس لێدەبڕێ شێخ مەحمود بۆ سلێمانی بگەرێنێتەوە.کوکس وەکو خۆی دەڵێ ئەمە چارەسەرێك بوو کە خەڵکی سلێمانی بەسەریاندا سەپاند.کە هەموو یەك دەنگ ویەك قسە خوازیاری گەڕانەوەی کەسێك بوون کەتەنێ ئەو دەیتوانی((بارو دۆخەکە ئارام بکاتەوە!))"١٩"

سیرپرسی کوکس کە هێزی پێوستی بۆ سەر لە نوێ گرتنەوەی شار لەبەر دەستدا نەبوو،بە هیوا بوو بتوانێ نەتەوەییەکانی کورد لە دەوروبەری شێخ مەحمود کۆبکاتەوەو بیانکات بە گژ دەسەڵاتی ترکاندا.کوکس بەخۆی بە بێشەرمیەوە دەڵێ:((ئێمە بە تاقیکردنەوەی سەرلەنوێی شێخ مەحمود چ شتێکمان لە دەست نەدەدا.))

بەڵام وەزع وحاڵەکە مەترسیداربوو:جەنەڕاڵ fraser فریزەر،فەرماندەی بەرزی هێزەکانی بەریتانیا،ترسی ئەوەی هەبوو کە کوردەکان وترکەکان لە مانگی ئەیلولداولە دۆڵی زێی گەورەوە دەست بە هێرش بکەن و ببنە هەڕەشە بۆسەر ئاکرێ و هەلێر.!

شێخ مەحمود وەکو((حوکمدار))یان حاکمی کوردستانی سەربەخۆ پێشوازی دەکرێ،چاپەمەنیە ناوخۆکان جەخت لەوە دەکەنەوە کە مێجەرنوئێل،ئەفسەری پەیوەندیەکانی بەریتانیا،لە حەقیقەتدا جگە لە(کونسوڵێك) یان پێناوێك،لە نێوان شێخ مەحمودو کۆمیسەری باڵادا،چ شتێکی دی نیە.

٧- شێخ مەحمود (مەلیکی کوردستان):

شێخ مەحمود کە لە ساڵی ١٩٢٢دا تەمەنی٤٤ساڵە،پاشان دەبێ بە یەکێك لە دوژمنە سەرسەخت وسەرەکیەکانی بەریتانیا لە کوردستاندا ،پیاوێکی یەکجار دلێر وبێباك بوو.

شێخ مەحمود وێرای ئەوەی سەگڤان وتیرەندازێکی ناوازەو جەنگاوەرێکی بەناو ودەنگ بوو، هەموو سیفەت و تایبەتمەندیەکانی سەرۆکێکی کوردی تێدا بوو:باش قسەی دەکرد،گۆرانی فلکلۆری کوردی باش دەگوت ،سامودەسەڵاتێکی زۆری بەسەر دەوروبەری خۆیدا هەبوو:((تەنیا بە نیگای تیژو بە سامی))خۆی ولە پایەی میراتگری شێخانی بەرزنجە،خەڵکی بە تەواوی دەخستە ژێر کاریگەری خۆیەوە."٢٠"

وا باوبوو کە گوللە نایبرێ- لایەنگرەکانی سوێندیان دەخوارد کە بەچاوی خۆیان دیتویانە گوللە دیواودەر کونی کردووەو برینددار نەبووە، وەکو کاك ئەحمەدی باوە گەورەی دەتوانێ بیری بەرانبەرەکەی بخوێنێتەوە.شێخ کە بەزمانی تورکی وعەرەبی وفارسی وکوردی قسەی دەکرد،بۆ هاولاتیانی خۆی نووسەرێکی((شایستە))بوو.

جگە لەمانە،پیاوێکی دەستە بالا بوو،روخساروشێوەی کوردانە بوو،سەری زۆر زل و دەموچاوی پان و چاوانی رەش بوون.کەم کەس توانیویەتی بە قەد ئەو رق وکینەی دژمنانی خۆی هەستێنی: تاقە ئینگلیزێك نابینیەوە کە بە باشی باسی ئەوی کردبێ. سۆن کە ئەفسەرێکی ئینگلیزیە ساڵانێك بەر لەم رووداوانە بە کوردستاندا گەشتی کردووە،لە کتێبەکەی خۆیدا بە نێوی ((گەشتی نەناسێك بۆ کوردستان))وێنەیەکی ناجۆر لەمەڕ بابی شێخ بە دەستەوە دەدات ودەڵێ: ((شێخ بە ئاشکرا لایەنی زولم و زۆرداری وتاوانەکانی بابی دەگرێ !))

مامۆریکی ئینگلیزی لە ساڵی ١٩١٩دا راپۆرێکی بە ناوی((پوختەیەك لە مەڕ بارودۆخی کارو باری باشوری کوردستان))ئامادە کردووەونووسیوە شێخ((لە باری تێگەیشتن وئەقڵەوە وەك مندلێکی مندالّ)) پیشان دەدات، ((بەڵام منداڵێکی یەکجار دەغەڵکار و پرفێل و بە دەهۆ و بەرزەفری هەوسار پچڕاو ...لە مانەش بترازێ کۆمەڵێك زمان لوسی مەراییکەر دەوریان داوەو بیر وخەیاڵی عەجیب وغەریب وگەوجانەی ئەوتۆی دەبەنە مێشکەوە کە خۆی بە سوڵتانی هەموو کوردستان بزانێ!))

مرۆڤ ناچار له خۆی دەپرسێ که شێخ ئەو جۆرە پیاوە بوو ، ئەدی بۆچی کاربەدەستانی بەرعۆدەی بەریتانیا ئەویان بە حوکمداری سلێمانی دانا؟ لە ساڵی ١٩٢٢شدا ، وەڵام هەر هەمان وەڵامی ساڵی ١٩١٨ بوو:لەم پوختەیەدا،ئەمە دەخوێنینەوە:((بەبێ هاوکاری ،بەبێ یارمەتی ئەو دەبووایە حامیەیەکی بە هێز لە سلێمانی دابنرایە... کە ئەمەش لە بەرنامە دا نەبوو!))

شێخ مەحمود بە چەند رۆژێك پاش ئەوەی بە سەرکەوتویی بۆ سلێمانی گەرایەوە،لە ١٩٢٢/١٠/١٠دا بە فەرمانێك((لە سلێمانی پایتەختی کوردستان))ەوە دامەزراندنی((کابینەی کوردستان))ی بە بەشداری هەشت وەزیر راگەیاند:

شێخ قادر، سەرەك وەزیران ، شێخ مەحمود وەزیری بەرگری.وەزیرەکانی دیکە برتین لە: کەریمی ئەلەکە کە((دیانە)) وەزیری دارایی ،شێخ محەمەد غالب ،وەزیری ناوخۆ، حەمەد ئاغا، وەزیری کاروباری گشتی ، شێخ عەلی کەڵداری وەزیری داد، سەید ئەحمەد سەرۆکی پۆلیس،حاجی مستەفا پاشا وەزیری فێرکردن.

دوای پتر لە یەك هەیڤ، واتە لە ١٩٢٢/١١/١٨دا شێخ مەحموود خۆی دەکات بە((پاشای کوردستان))!

ئاڵاکەی هەر هەمان ئاڵاکەی ساڵی١٩١٩بوو:سەوز،بازنەیەکی سوور،لە نێوان بازنەکەدا هەیڤۆکێکی سپی هەبوو.

شێخ هەندێ پولیش چاپ دەکات،نەخشی دوو خەنجەری کوردی یەکتربڕ، وئەم دەستەواژەیەی ((دەوڵەتی کوردستانی باشور))لەسەر دەبێ.

٨- چاپەمەنی کوردی لە زەمانی پاشایەتی شێخ مەحموددا :

مستەفا پاشا لە سەرەتای ئابی ١٩٢٢ گۆڤاری (بانگی کوردستان)ی دامەزراندبوو کە ١٣ ژمارەی لێ چاپ و بڵاوبووەوە.

شێخ مەحمود دوای ماوەیەك لە گەرانەوەی ،مستەفا پاشای لە وەزیفەکانی لابرد وگۆڤارێکی نوێی بە ناوی(رۆژی کوردستان) دامەزراندویەکەمین ژمارەی لە ١٩٢٢/١١/١٥دا بڵاوبووەوە.

رۆژی کوردستان کە لە نیازدایە گۆڤارێکی((فەرمی،سیاسی وئەدەبی)) بێ بە هاوکاری رۆشنبیران وشاعیرانی گەورەی سلێمانی بە تایبەتی عارف سائیب و رەفیق حلمی تا ١٩٢٣/٣/٣ هەفتەی جارێك بڵاو دەبێتەوە .

گۆڤارەکەی شێخ مەحمود هەر لەسەرەتاوە لەگەڵ چاپەمەنیەکانی بەغدادا کە باسی کوردستانی باشوریان دەکرد کە گوایە ((بەشێکە لە عێراق)) و بە ((لیوای سلێمانی)) ناوی دەبەن و بە ((کابینەی کوردستان)) دەڵێن (ئەنجومەنی ئیداریی شار)دەکەوێتە مشتومرێکی توندەوە. نووسەری گوتاری((رۆژی کوردستان))پاش ئەوەی سەرسامی خۆی لەوە دەردەبڕێ کە ((هاوسێی گەورەو دۆستی ئێمە (عێراق) چۆن دەتوانێ مافی هەزار ساڵەی ئێمە ژێر پێ بنێ یا...فزونکاری بۆسەرسنوورەکانمان بکات))دووپاتی دەکاتەوە کە کوردوعەرەب بەلای کەمەوە بەرانبەرو یەکسانن!ئەم ئەنجامگیرییە دەکات کە کوردیش((هەقیان لەو ماف وسنوورانەدا هەیە کە کۆمەڵەی نەتەوەکان دانی پێداناوە.))"٢١"

خوێندنەوەومۆتالای ئەم گۆڤارانە یارمەتی ئەوەمان دەدەن کە رەوتی پەیوەندیەکانی شێخ مەحمود لەگەڵ ئینگلیزەکاندا بزانین.

ئێستا وپاش تێپەربوونی نیو سەدە، زۆر زەحمەتە ئەوە بزانرێ کە چۆن ئینگلیزەکان کە جارێك شێخ مەحمودیان تاقیکردبووەوە،دیسان پەنایان بۆ بردەوە.بەتایبەتی وەکو دەبینین هەرکە ((گەرانیانەوە سەر کار))یەکسەر پەیوەندیەکانیان دەشێوێ!

شێخ مەحمود بە ئاشکرا وەکو جاران باوەری وابوو کە پەیام و ئەرکێکی مێژوویی دەئەستۆدایە و ئەم پەیامەش ئەوەیە کە کوردستانی باشوور لە سایەی حوکم ودەسەلاتی خۆیدا یەك بخات و بەپێی سەرەتاکانی سەرۆك وێلسن ولاتێکی سەربەخۆ دابمەزرێنێ.

کاربەدەستانی ئینگلیزی ئاکنجی بەغدا خۆیان نەخشەو پلانێکی((یەك لاکەرەوە))ی تایبەتیان لەم بارەیەوە نەبوو،ودەیانویست شێخ مەحمود رۆلێکی ناوچەیی ببینێ:ئەرك و رۆڵی ئەو ئەمە بوو ،کە نەیەڵێ ترك لە ناوچەی سلێمانی ئارام بگرێ.

ئەگەرچی ئینگلیز بە وردبینی وکنەکاری ناسراون،بەلام مرۆڤ لەم خاڵە ناگات کە چۆن هەرەمەکیانە شێخیان لە زیندان دەرهێنا،تا هەر کاتێ لە تەگبیر ورایان دەربچێت ، دیسان بەرەو داوی بەرن!.

٩- مەسەلەی کەرکوك :

یەکێك لە هۆکارە سەرەکییەکانی کێشەکە-لە هەوەڵەوە-مەسەلەی کەرکوك بوو.شێخ مەحمود لە هەندێ گفتوگۆیاندا کە بەرلە گەرانەوەی بۆسلێمانی لە ناوەراستی ئەیلولی ١٩٢٢دا لە بەغدا دەگەڵ سێرپرسی کوکسدا کردبووی،بەڵێنی دابوو کە خۆی لە ئیدارەوبەرێوەبردنی ناوچەکانی کەرکوك و هەولێر هەڵنەقورتێنێ.کەرکوك لەم سەرو بەندەدا ،بارودۆخێکی تایبەتی هەبوو:بەرواڵەت سەربە عێراق نەبوو:زمانی رەسمی نێوان بەغداو کەرکوك زمانی ترکی بوو،قانوونی عوسمانی وەکو جاری جاران لەگەردا بوو.شارەوانی سەربەخۆیی تەواوی هەبوو، ئالای عێراق بەسەر دەرگای قەلای شارەوە نەبوو.

پارێزگارێکی ترك بەهاوکاری راوێژکارێکی ئینگلیزی کەرکوکی بەرێوە دەبرد،وێرای هەر هەموو ئەمانە بەرای یەکێك لە کارگوزارانی ئینگلیزی ئەو زەمانە،کەرکوك((لەراستیدا بەجۆرێك بەرێوە دەبرا وەك بڵێی بەشێك بوو لەعێراق))"٢٢"

هەڵبەتە بەزەبری گۆشاری فەیسەڵ ،ئەم وابەستەییەی کەرکوك بەعێراقەوە رۆژ بە رۆژ زیاتر بوو وکارگێرانی ئینگلیزی دەستوریان وەرگرت کە خانەدانوپیاوماقولانی کەرکوك ناچاربکەن کە رازی بن ئەم ناوچەیە بەشداری ریفراندۆم وهەڵبژاردنی ئەنجومەن بکەن(بروانە فەرمانی بەرواری ١٩٢٢/١٠/٢٣ی مەلیك فەیسەڵ)

شێخ مەحمود بەئاشکرا دژی ئەم رەوتە کاری دەکرد:بەلای ئەوەوە کەرکوك ناوچەیەکی کورد نشین بوو،هەرچەند دانیشتوانی شار ترکمان بوون.(کوردوترکمان بوون وکوردیش زۆرینە بوون نەك ترکمان)..شێخ مەحمود لە مانگی ١٩٢٢/١٢دا دوو کەرکولی زادەی کرد بە یاریدەدەری خۆی تا بەوە بیسەلمێنێت کە کەرکوك بە بەشێك لەقەڵەمرەوەکەی خۆی دەزانێ- ولە کۆتایی هەمان ساڵدا رۆژی کوردستان،هەواڵی سەردانی سەرۆك عەشیرەتەکانی کەرکوکی بۆ سلێمانی بلاوکردەوە.

خۆلاسه، هەردوو لایەنەکە کە تاکتیکی ناسراو بە تاکتیکی (سالامی) یان بۆ خۆبەکاردێنا، واتە هەرلایەنە دەیویست دەسکەوتی پتر بەدەست بێنێ تالایەنی هەڤرك ناچاری مامەڵەومەسلەت بکات.

١٠- شێخ مەحمود و ترکان :

بـــەلام شـــێخ مـــەحمود بەئانقەســـت خـــۆی لەگەمـــەی سیاســـەتەکانی بەغـــدا دەدزێتـــەوە: میجەرنوئێل،بەتایبەتی،لە بیری ئەمەدا بوو کە هاوکاری وهاوئاهەنگیەك لە نێوان شێخ مەحمود وسمکۆ وتەها دا،دژ بە ترکان دروست بکات.

سمکۆ، دلی بەوەوە نەبوو کە بەشداری کارێکی تەواو ناوچەیی بکات.بەلام تەها یەکسەروبێ چەندوچۆن خۆی دەخزمەت وئیختیاری ئینگلیزەکان نا.ئینگلیزەکان لە ناوەراستی مانگی یازدەدا بە هێزێکی سەدوپەنجا سەربازی کوردی عێراقیەوە بۆ ناوچەی رەواندزیان نارد،بەو ئۆمێدەی کە ئۆزدەمیر لەو ناوچەیە راوبنێ.

جموجۆل وچالاکی لەشکری رەواندز چ سەرکەوتنێکی لێنەکەوتەوە:تەها لە مەیدانی پراتیکیدا ئەو تەهایە نەبوو کە چاوەنۆر دەکرا، ئەمە جگە لەوەش کە باران هێزەکەی لە کار خستبوو،خۆ کە ترکەکان لە ئەنجامدا رانیەیان چۆلکرد لەبەر ئازایەتی ئەونەبوو.بەلکو بەهۆی زەبری هێزی ئاسمانی رانیەیان چۆل کرد.

تاقە ئەنجامی عەمەلیاتی((لەشکری رەواندز)) بەرزبوونەوە وزیادبوونی ئیحتوباروەدەسەلاتی شێخ مەحمود بوو کە ملی بۆ هاوکاری دەگەل ئینگلیزان دژی ترکان نە دابوو.

زۆری نەبرد کە شێخ مەحمود کەوتە نامە ونامەکاری دەگەل عەلی شەفیق ((ناسراو بە ئۆزدەمیر)) وگوتی کە((ئامادەیە لە پێناوی سوپای ترکیادا گیانی خۆی بەخت بکات))وڕایگەیاند کە ئامادەیە لە جیاتی سەربەخۆیی،بە ئۆتۆنۆمی لە سایەی تورکیادا قاییل ببێ."٢٣"

ئاشکرایە کە شێخ دەیویست بەم بەرانبەرێنکردنەی ئینگلیز لەگەل ترکدابەهای ((مزایەدەکە)) زیادبکات!

بەلام ترکەکانیش ساکار نەبوون:عەقید عەلی شەفیق هەوەلجار بە((پیاوی ئینگلیز))ی لە قەلەم دەدات و سەرەنجام دەگاتە ئەم ئەنجامە کە((ئێمە چ کارێکمان بەم شێخە نیە- زۆر فێلبازە!))بەلام ترکەکان بێ ئەوەی چ بەلێنێکی بدەنێ هەولدەدەن لە بازنەی هەول وتەقەلای خۆیاندا بۆ وەرگرتنەوەی موسل کە لەم سەروبەندەدا چارەنووسی لە هەموو کاتێکی دی نادیارتر بوو، سوودی لێوەربگرن.

١١- بەیاننامەی سەری سالی ١٩٢٢ی بەریتانیا :

رۆژی جەژنی سەری سالی ١٩٢٢کۆمیسێری بالای بەریتانیا لە بەغدایە بەیاننامەیەك بەم نێوەرۆکە بلاودەکاتەوە((دەولەتی بەریتانیا وعێراق بەرەسمی دان بە مافی کوردی ناو سنوری عێراقدا دەنێن کە دەولەتی کوردی لە چوارچێوەی ئەو سنورەدا دابمەزرێنن وهیوادارن لایەنە جیاوازەکانی کورد بە زووترین کات لەسەر شێوەوسنووری ئەم دەولەتە لە نێوخۆیاندا رێکبکەون ونوێنەری بەرپرسی خۆیان بە مەبەستی گفتوگۆ لەمەر پەیوەندیە ئابووری وسیاسیەکانی خۆیان دەگەل هەردوو دەولەتی بەریتانیاو عێراقدا بۆ بەغدا بنێرن.))

یەکێك لە ئەفسەرانی سیاسی بەریتانیا (ئەدمونذن) کە رادەسپێردرێ ئەم بەیاننامەیە بۆ سەرانی عەشایەری کورد بخوێنێتەوە، سەرسامی خۆی لە نێوەرۆکی ئەم بەیاننامەیە ناشارێتەوە:بەغدا هەرگیز تائەم رادەیە لەگەڵ ناسیونالیستانی کوردا نەچووبووە پێشەوە.بەڵام ئەمرۆ هەر کەسێك لە خۆی بپرسێت چ شتێك بووبووە هۆی ئەوەی کە دەسەڵاتدارانی بەغدایە ئەم جۆرە بە یاننامەیە دەربکەن،بۆی بەدیاردەکەوێ کە بە نیازنەبوون بەلێن ونێوەرۆکی ناو ئەم بەیاننامەیە جێبەجێ بکەن.

١٢- لێخستنی شێخ مەحمود:

پاش ناکامی یەکەمین کۆنفرانسی لۆزان ١٩٢٣/٢/٤ ئاژاوەو پاشاگەردانی لە سەرانسەری کوردستاندا دەست پێدەکات وپایەداردەسەڵاتدارانی بەریتانیا هەندێ زانیارییان دەست دەکەوێ کە گوایە شێخ مەحمود پەیوەندی بە رێبەرانی شیعەی کەربەلاونەجەفەوە کردووەو بە تەمایە شۆڕشێکی سەرتاسەری لە عێراقدا هەڵگیرسێنێ.هەروەها پێوەیە لە هەمان کاتداولە مانگی ئازاردا دەگەڵ ئۆزدەمیرا پەلاماری کەرکوك بدات."٢٤"
ئیدی دەسەڵاتدارانی بەریتانیا بەپەلە دەکەونە ئەوەی شێخ مەحمود لە کۆڵ خۆیان بکەنەوە: بە پێچەوانەی ساڵی ١٩١٩وە ئەمجارە باس باسی شۆرش نیە بەڵکو باسی(جولاندن وهاندانە)...
سێرپرسی کوکس لە مانگی تەمووز بەملاوە لە لەندەنە، چووە بەشداری گفتوگۆی تایبەت بەو سیاسە تەی کە پێویستە لە عێراق بگیرێتەبەر،بکات .سێر هنری دوبز کە پاشان لە جێی ئەو دادەنرێ کاروباری ئەودەکات.بەڵام چارەنووسی شێخ مەحمود دیاریکراوە!.
لە ناوەراستی شوباتدا،کاربەدەستانی گەورەی ئینگلیز لە عێراقدا، واتە سێر هنری دوبز، ئایر کمودوربورتون ،بوردیلون،سکرتێری کۆمیسەری باڵا،ئەدمونذز کۆدەبنەوەو نەخشەوپلانی خۆیان دژی((پاشای کوردستان)) ئامادە دەکەن.لە ١٩٢٣/٢/٢١ دا کە هێشتا پتر لە پێنج هەیڤ بەسەر پاشایەتی شێخ دا نەبوری بوو، شێخ مەحمود ئەم ئاگادارییەی خوارەوەی پێدەگات: یان بە هەموو ئەندامانی دەوڵەتەکەیەوە بۆ بەغدا بروات ونیازومەرامی خۆی رونبکاتەوە یان لێدەخرێ!.بڕیارە ئەم نەخشەیە بکرێت بە بەیاننامەو بەفرۆکە بەسەرشاردا بڵاوبکرێتەوە وخەڵکی سلێمانی لێ ئاگادار بکرێت.لە بەیاننامەکەدا ئەوە دەگوترێت کە ئەگەرمقاوەمەت وبەرەڤانی بکرێت ئەوا شار بۆردومان دەکرێت!.

١٣- بۆردومانی سلێمانی:

وەکو چۆن پێشبینی کرابوو،شێخ مەحمود بۆبەغدا ناچێت،لە١٩٢٣/٢/٢٢دا بیست فرۆکە هەڵدەستن تا بەیاننامە بەسەر شاری سلێمانیدا بڵاوبکەنەوە- بەڵام هەژدە فرۆکەیان لەو تەمومژە خەستەدا کە کوردستانی داپۆشی بوو، رێ هەڵەدەکەن و تەنێ دوو فرۆکە دەگەنەجێ!.
نیوە شەوی ٢/٢٤شێخ مەحمود داوا لە ئەدمونذز کە لە کەرکوکە دەکات بێتە تەلەگرافخانەو بەدرێژایی شەوەکە لە رێگەی تەلەگرافەوە گفتوگۆ بەردەوام دەبێت!"٢٥".ئەنجام لە ٣/٣دا لە کاتێکدا کە دوو نوێنەری شێخ مەحمود (شێخ قادری براو سەرۆك وەزیرانی ومستەفاپاشا)دەگەنە کەرکوك،فرۆکەیەك چەند بۆمبایەك بەسەر سلێمانیدا هەڵدەرێژێ .

سپێدەی ١٩٢٣/٣/٢٤ شێخ مەحمود لەسلێمانی وەدەردەکەوێ وخەزینەو زۆربەی ((هێزی ناوخۆی))سلێمانی لەگەڵ خۆیدا دەبات.

لە ئەشکەوتی جاسەنەی سورداش بارگە دەخات ولەوێندەر لە ٣/٢٨دا گۆڤارێکی تازە بە نێوی ((بانگی حەق))دەردەکات کەیەکەمین ژمارەی فتوای جیهادی تێدا بڵاوکراوەتەوەو"٢٦" بە سوپای((میللی کوردستان))ەوە کە لە چەند سەد کەسێك پتر نیە بە فەرماندەیی ساڵح زەکی ئامادەی شەڕ دەبێت.

١٤- شەڕی ئۆزدەمیر:

سێرجان سالموند، فەرماندەی هێزی بەریتانیا لە عێراق"٢٧" کە خەتەری ترکەکان بەجدی تر لە خەتەری شێخ مەحمود دەزانیّ،لێدەبڕیّ بە یەکجارەکی وبۆهەمیشە کۆتایی بەبوونی ترکان لە ڕەواندز بێنیّ.تابورێك لە یەکە بەریتانیەکان بە نێوی تابوری کۆی(کۆی کۆل-koicol)وبەمەبەستی جیاکرنەوەودابرینی شێخ مەحمود لە ترکان لە موسڵەوە بەرەو هەولێر وکۆی سنجاق حەرەکەت دەکات.

تابورێکی دی بە نێوی تابوری سنوور(فرونتی کۆل) ،کە لە هێزی لیوی وپۆلیس پێکدێت ڕاستەخۆ بۆ دێریّ وسپلیك ورەواندز دەراوت .

عەقید عەلی شەفیق (ئۆزدەمیر) کە چاوی بە زۆری هێزی دژمن دەکەویّ خۆی لە شەڕ دەپارێزیّ و لە ١٩٢٣/٤/٢٢- کە ڕێکەتی ڕۆژی پێش دەستپێکردنی دووەمین کۆنفرانسی لۆزان دەکات- ڕەواندز چۆڵدەکات!.

١٥- دانانی سەید تەها بە حوکمداری ڕەواند ز:

ئینگلزەکان دوای چەند ڕۆژێك تەها دەکەن بە قایمقایمی ڕەواندز،ئەویش بەهاریکاری هێزێکی بچووك لە بەکرێگیراوانی ئاشوری دژی ترکان سەنگەر دەگریّ.

بە شێوەیەکی گشتی ئەم نەوەیەی شێخ عوبەیدوللاوراوێژکاری جارانی سمکۆ، لەوە بە دوا دەورێکی گرنگی ئەوتۆ لە ڕووداوەکانی کوردستاندا نابینیّ. وتاکۆتایی دەیەی بیست لەم پۆستە دەمێنێتەوە ولە ساڵی ١٩٣٩دا ولە کەش وهەوایەکی ئالۆزونادیاردا لە تاراندا بە هۆی ژەهراوی بوونەوە دەمریّ."٢٨"

١٦- گرتنەوەی سلێمانی ١٩٢٣/٥/١٦:

دەسەڵاتدارانی بەغدا ئێستا کە خەم وترسی هێرش وپەلاماری ترکیان نیە لە ئێستا بەدواوە دەتوانن هەموو تواناو هێزێکیان بۆ شێخ مەحمود تەرخان بکەن کە لە ئەشکەوتی جاسەنەی نزیکی سورداشەوە حوکمرانی ناوچەکانی دەوروبەر دەکات وەکو ئەوەی هیچ رووی نەدابیّ باج وخەراج کۆدەکاتەوە .

بۆچوونی دەسەڵاتدارانی ئینگلیزیوعێراقی لە بەغدا، لەمەڕ ئەوەی کە چ سیاسەتێك لەو بارەیەوە بگیرێتە بەر،جیاوازە.دەوڵەتی عێراق بیّ گوێدان بە بەیاننامەکەی جەژنی سەری ساڵی ١٩٢٢"٢٩"دەیویست دەزگایەکی ئیداری وەها لە کوردستاندا دابمەزرێنی کە کەموزۆر گوێرایەڵی

فەرمانی ئەو بێ، ئەمە شتێك بوو كە ڕێبەرانی كورد پێی قایل نەبوون.لەلایەكی دیكەوە (سێرهنری دوبز) پێی وابوو تا شێخ ئازاد بێ مەحاڵە بتوانرێ ڕژێمی((ئۆتۆنۆمی)) لە كوردستاندا دابمەزرێنرێ....ئەمە خۆی لە خۆیدا بیروبۆچوونی دەسەڵاتدارانی ناوچەیی بەریتانیا لەمەڕ ئۆتۆنۆمی بە ڕونی نیشاندەدات!بەڵام كۆمیسەری باڵا پێی وابوو مادامێكی شێخ مەحمود نەكوژراوە یان ئەسیر نەبووە پێویستە پێكهاتنی لەگەڵ بكرێت. لێ لایەنگرانی سەر كوتكاری لەم ململانێیەدا گرەویان بردەوە: لە ١٩٢٣/٥/٨ هەندێ بلاوكراوە لە سلێمانیدا بڵاوكرانەوە كە رای دەگەیاند بەو زووانە سلێمانی دەگیرێتەوە.لە ١٩٢٣/٥/١٢ دوو فەوجی سوپای هند هاورێ لەگەڵ چەند ئەفسەرێكی ئینگلیزوئەدموندزا لە كەركوكەوە بۆ سلێمانی وەرێكەوتن.لێ ئەمجارەیان سلێمانی بەبێ شەروخوێن رشتن گیرا:شێخ مەحمود بەتەما بوو لە ملەی تاسلوجەدا بەردەمی هێزەكانی ئینگلیز بگرێ ،بەڵام پێشرەویی هێزەكانی ئینگلیز لە چەكدارانی شێخ خێراتربوو، كە بینی هێزی ئینگلیز لە ملەكە رەت بووە ،دایە شاخ. سلێمانی لە ١٦/٥/١٩٢٣دا گیرا .

ئەدموندز لە ئۆفیسەكەی شێخ مەحمودا،واتە لە قوتابخانەی ناوەندی سلێمانی كە لە ١٩١٩دا نوسینگەی كاری میجەر نوئێل بوو،بارگەی خست.

تاقە نیشانەی پاشای ئەم شوێنە،ئەمانەیە:وێنەیەكی شێخ مەحمود بە دیوارەوەیە كە شریتێكی سووری بە دەورەوەیە ،ئاڵای كوردستان،تاجێك كە لەسەر بەیداخی پاشایەتی پولەكە دۆزی كراوە. ئەدموندز هەوڵدەدات بە هاریكاری ئەو گەورەپیاو وپیاوماقولانەی كە ئامادەن لەگەڵ بەغدا هاوكاری بكەن دام ودەزگای ئیداری ((ئۆتۆنۆمی)) كوردی لە ناوچەكە دا دابمەزرێنێ.شێخ قادری برای شێخ مەحمودوسەرۆك وەزیرانی جارانی كوردستان كە هەمیشە بەلای ئینگلیزدا دایكێشاوە ،دەكرێ بە بەرعۆدەی دابینكردنی ئاسایشی شار، بەرعۆدەیی دەزگای كارگێڕیو بەرێوەبردن بە ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ دەسپێردرێ كە یەكێك بوو لە خانەدانانی سلێمانی. شارەوانی سەر لە نوێ دەكەوێتەوە كار.

لە ٢٠/٥/١٩٢٣دا هێزێك بەرەو ئەشكەوتی جاسەنە،كە شێخ مەحمود پاش وەدەركەوتنی لە سلێمانی سەكردایەتی خۆی لەوێ داناوە،دەنێردرێ.بە دیوارێك ئەشكەوتەكە كراوە بە دوو بەشەوە،بەشی پشتەوە تەنگترەو لە نەدیوی دایە.ناوەوەی ئەشكەوتەكە ژوورێكی بچوكە. شتەكانی نێو ئەم ژوورۆچكەیە بریتییە لە((قەرەوێڵەیەكی ئاسنین، چەند تەختێكی دانیشتن ، تایپێكوتەلەفۆنێك كەپەیەیوەندی نێوان كۆشكی پاشایەتی وگوندەكانی دەوروبەری دابیندەكات))..كە هێزە ئینگلیزییەكە نزیك دەبێتەوە شێخ مەحمود لەگەڵ چەند سوارێكدا ئەو ناوچەیە بە جێدێڵێ و بەرەو سنوری ئێران دەڕوات.

١٧- **فەشەلهێنانی ڕژێمی((هاوكاران))**:

بەڵام هەر زوو هەوڵۆكۆششی ئینگلیزان بۆ حوكمڕانی كوردستان بە یارمەتی گروپێك لەو پیاو ماقولانەی كە هاوكاریان دەكەن رووبەرووی كۆسپ ولەمپەرێن دژوار دەبێتەوە،پاشان كۆمیسێری باڵا ،ئیعتراف دەكات كە دۆزینەوەی كەسایەتیەكی كوردی وەها كە ((هێندە بە دەسەڵات بێ كە بێ پشتیوانی هێزی بەریتانیا بتوانێت بەرانبەر بە دەسەڵاتی شێخ مەحمود بوەستێ))كارێكی مەحاڵ

بوو"٣٠"،ئەمە جگە لەوەی کە خانەدان وپیاوماقولانی کورد ئامادەبوون هاریکاری دەگەڵ ئینگلیزەکاندا بکەن،بەڵام ئامادە نەبوون هاوکاری لەگەڵ فەیسەڵدا بکەن!

لە کۆتایی مانگی١٩٢٣/٥دا عەبدولمحسین ئە لسەعدونی سەرەك وەزیرانی عێراق لەگەڵ ساحیب بەگ نەشئەت(لە کوردی هەولێر بوو)سەرۆکی شارەوانی بەغدا،لەگەڵ کورنوالیس-کە کاربەدەستێکی گەورەی بەریتانیا بوو،دەچێت بۆ سلێمانی.

کورنوالیس،رای دەگەیەنێ کە دەوڵەتی بەریتانیا بریاری داوە ژمارەی هێزەکانی خۆی لە عێراقدا کەم بکاتەوەوتەنێ شەش فەوج بهێڵێتەوەو،تابوری رانیە(رانی کوَل)ی لە نیوەی حوزەیراندا لە سلیمانی کشاندەوە.

سیرهنری دوبزو ئەدموندز وکورنوالیس باسی (سەفەرەکەی سەرەك وەزیران بۆ سلێمانی) ناکەن و پەردەی بەسەردا دەدەن، بەڵام ئەگەری گەورە ئەوەیە کە سەرۆك وەزیرانی عێراق بەو مەبەستە چووەتە سلێمانی تا هەندێك پێشنیازان دەبارەی پەیوەندیەکانی ئایندەی نێوان سلێمانی و عێراق بخاتە روو.

بەڵام وێرای هاتنی کۆمیسێری باڵا-سێر هنری دوبز- بۆسلێمانی لە ١٩٢٣/٦/٢ خانەدانان و پیاوماقوڵانی کورد نەیانتوانی لەگەڵ بەغدا پێکبێن وئەوەبوو لە ٦/١٤دا ئەنجومەنی کاتیی شاری سلێمانی((بە کۆمەڵ ئیستیقالیە یان کرد!)).

قەرار بوو هێزەکانی بەریتانیا لە١٩٢٣/٦/١٧ سلێمانی چۆڵ بکەن.سێ رۆژ لەپاش ئەوە بە بۆچونی ئەدموندز((مۆتەکەیەکی راستە قینە))بوو:شێخ قادر ئامادە بوو ئەمن وئاسایشی شار لە ئەستۆی خۆبگرێ،بەمەرجێك ئینگلیزەکان پارەی پێویست بۆ راگرتنی هێزێکی بەرگری ناوچەیی ٣٥٠نەفەری وبەلای کەمەوە ئەفسەرێکی ئینگیزی بۆ یاریدەدانی ئەو،بخەنە بەردەستی.لێ سێرهنری دوبز،نەرم نابێت ونایەتە رەدا:بریاری کشانەوەی بەریتانیای مەزن لە سلێمانی، بریاری یەکجارەکیە!و لە١٩٢٣/٦/١٧دا تابوری کۆیە(کۆی کوَل) لە سلێمانی وەدەردەکەوێ وحەشاماتێکی دوو هەزار نەفەری لەو(پەنابەرانە) کە کەم و زۆر هاوکاری ئینگلیزەکانیان کردووە ، بەدوایەوە!"٣١"

١٨- گەرانەوەی شێخ مەحمود بۆ سلێمانی ١٩٢٣/٧/١١:

دەسەڵاتدارانی بەریتانیا کە پێشبینی گەرانەوەی شێخ مەحمودیان بۆ سلێمانی کردبوو لە رێگای ئەدموندزەوە کە لەو سەروبەندەدا قەرار بەدەست بوو،بۆ سنووردارکردنی دەسەلاتی شێخ دەست بەکۆمەڵێك هەنگاوی ئیداری دەکەن:رانیەو قەلادزێ لە باکورەوە ،چەمچەماڵ لە رۆژئاواوەو قەرداغ وهەڵەبجە لە باشوورەوە،لە ناوچەی سلێمانی جیادەکەنەوە.و(پاشای جارانی کوردستان) کاتێك لە١٩٢٣/٧/١١دا بە سوپای میللی کوردستانەوە- کە ئێستا لە ژێر فەرمانی ماجید مەستەفادایە-دێتەوە سلێمانی،دەبێ حوکمی کوردستانێکی کلك وگوێ کراو بکات-واتە(کەمەربەندێکی تەندروستی)*(کەمەربەندی تەندروستی ئاماژەیە بەو کەمەربەندەی کە هەوپەیمانان پاش شۆرشی ١٩١٧ روسیا بە دروستکردنی حکومەتانی وەکو حکومەتی ئەتاتورك لە تورکیا و رەزاشای ئێران ،کە بە دەوری وڵاتی تازەی یەکێتی جەماوەری سۆڤیەتی سۆسیالیستیدا کێشایان تا بەمە رێگە لە بلاْبوونەوەی ((میکرۆبی کۆمۆنیزم))لە جیهاندا بگرن).بەدەوری ناوچەکانی

دەوروبەری سلێمانیدا،کە کەوتوونەتە بەینی مەرزی ئێران وئەو ناوچە کوردنشینانەی کە لە ژێر حوکم ودەسەلاتی دەوڵەتی عێراقی دایە، دادەمەزرێنن.
ئەم ئیجرائە لە ١٩٢٣/٧/٢٠ لەلایەن کۆمیسەری بالاوە- سیر هنری دوبز- بە نامەیەك بە شێخ مەحمود رادەگەیەنری"٣٢"
لە هەمان کاتدا دەوڵەتی عێراق دەربارەی ئەو کوردانەی کە لەگەڵ شێخ مەحموددا نین بەیانێك دەردەکات،لەو بەیانەدا رای دەگەیەنێ کە((جگە لە فەرمانبەرانی هونەری بەتەما نیە چ فەرمانبەرێکی دیکەی عەرەب لە ناوچە کوردنشینەکاندا دابمەزرێنێ.هەروەها پێوەنیە کە دانیشتوانی کوردی ئەم ناوچانە ناچار بکات لە نووسراوی رەسمیدا زمانی عەرەبی بەکار بێنن و مافی هاولاتیەتی وئاینی خەڵکی ئەم ناوچانە پاریزراو دەبێت)"٣٣"
ئەم رووداوە جیاوازیەکی زۆری دەگەڵ بەیاننامەکەی جەژنی سەریساڵی ١٩٢٢دا هەیە!
راستە پەیمانی لۆزان تازە ئیمزا کرابوو ١٩٢٣/٧/٢٢ ئەم پەیمانە هەرچەندە مەسەلەی موسڵی چارەسەر نەکردبوو،بەلام لە جیاتی ئەوە نەخشەی خودموختاری کوردستانی زیندەبەچاڵ کردبوو.لە عێراقدا بۆ هەمو کوردێك(تەنیا ساویلکە ونەزانان نەبێت)روون وئاشکرا بوو،کە ولاتە موسیبەتبارەکەیان تەنیا یەك ئایندەی لەگینی لەبەردەمدایە،ئەویش ئەوەیە کە بەگەڵ ولاتی عێراق بکەوێ "٣٤".
بەلام شێخ مەحمود وادیارە تەسلیم نەبووبوو!شێخ وێرای هەرەشەکانی کۆمیسێری بالا،دەستی لە دەڤەرەکانی دەوروبەر هەڵ نەدەگرت ودرێژەی بە کاری خۆی دەدا.
کاربەدەستانی بەریتانیا بۆ ئەوەی کە((وەهۆشی بێننەوە)) لە ١٩٢٣/٨/١٦دا بارەگاکەی لە سلێمانیدا بۆردومان دەکەن،ولەم بۆردومانەدا بۆ یەکەمجار بۆمبای گەورەی(دوو سەدوبیست پاوەندی)بەکاردەهێنن.
دوای چەند مانگێك ولە رۆژی جەژنی سەری ساڵی١٩٢٣دا چەند فرۆکەیەك بەمەبەستی بۆدرمانکردنی سلێمانی لە هەولێرەوە هەڵدەستن.بەلام نیوەی ئەم فرۆکانە لە نێو تەم ومژدا رێ گوم دەکەن ولە نیوەی رێ دەگەرێنەوە.دوو فرۆکەش لە ناوچەکانی ژێر دەسەلاتی شێخ مەحمودا بە ناچاری دەنیشنەوە.دەستەلاتدارانی ئینگلز دەستور((!))بە شێخ مەحمود دەدەن کە ئاگای لە فرۆکەکان بێ،ئەویش بە گوێیان دەکات! .

١٩- ئەنجومەنی دامەزرێنەران وپەیمان ورێکەوتن لەگەڵ بەریتانیای مەزندا :

لێ دەسەلاتدارانی بەریتانیاوعێراق نیگەرانی وخەمی دیکەشیان هەبوو:ئەم نیگەرانیەش سەبارەت بە هەڵبژاردنی ئەنجومەنی دامەزرێنەران بوو ، کە لە هاتنە سەرتەختی فەیسەڵەوە تانهۆ بەردەوام تەگەرەی کەوتبووە رێ.دەسەلاتدارانی عێراقی پاش دامرکاندنەوەی راپەرینی شیعەیان، بە دورخستنەوەی هەندێك لە رێبەرەکانیان،نهۆدەیانتوانی هەڵبژاردن بکەن- بە جۆرێ هەڵبژاردن بکەن کە چ رودارێکی چاوەنۆرنەکراو وناخۆش نەقەومێ:لە هەڵبژاردنە سەرەتاییەکاندا،هەموو پیاوانی پێگەییو((دەنگدەرانی دەوری یەکەم))دەنگدەرانی دەوری دووەم هەڵدەبژێرن ولە هەڵبژاردنێکی دیدا ئەم دەنگدەرانەی دەوری دووەم نوێنەرانی ئەنجومەن هەڵدەبژێرن.

سەیر ئەوەیە کە بەرپرسانی ئینگلیزی دوایی بەوپەڕی بێ شەرمی باسی کاریگەری وچاکی ئەم جۆرە کارە دەکەن:((زۆربەی دەنگدەرانی دەوری دووەم–بە تایبەتی نوێنەرانی عەشایر داوای راوێژ لەبەرپرسان دەکەن سەبارەت بە چۆنیەتی بەکارهێنانی مافەکانیان.لە ئەنجامدا کەرکوك و سلێمانی نوێنەرانێکی باش بۆ ئەنجومەن ڤرێ دەکەن."٣٥"

هەڵبژاردن لە رۆژی ١٩٢٤/٣/٢٤((تەواودەبێ))!

کوردستان ١٧نوێنەری لە ئەنجومەنی دامەزرێنەراندا هەبوو.لەناو ئەم "نوێنەرە باشانە"دا لە هەموویان ناسراوتر شێخ قادری برای شێخ مەحمود و ئەحمەد بەگی تۆفیق بەگ (سلێمانی) و ساڵح نەوتچی زادە(کەرکوك)وجەمیل بەگی بابان (کفری) وشێخ حەبیبتاڵەبانی(عەشایەر)،بەرچاو دەکەون)"٣٦"

سەیر ئەوەیە ئەم هەڵبژاردنە وێرای هەموو فەرمایشی بوونێکی بەو جۆرەش نەبوو کە دەینواند.

ئەنجومەن کەمێك پاش یەکەمین کۆبوونەوەی خۆی،نارەزاییەکی توندی لەمەڕ پەیمانی رێکەوتن دەگەڵ بەریتانیادا–کە ماوەکەی لە بیست ساڵەوە بۆچوار ساڵ کەم کرابووەوە–دەربڕی!.هەراو هەنگامە،بەتایبەتی لە بەغدا بەرپابوو، بە قەستی کوشت هێرش کرایە سەر دوو نوێنەری قایل بە پەیمانەکە.

ئەم هەراوهەنگامەیە بە خیرایی تەشەنەی کرد بۆ کوردستان:لایەنگرانی شێخ مەحمود ئەو رووداوە ناخۆشەی کەرکوکیان بە قازانجی خۆیان قۆستەوە.لەو رووداوەدا بەکرێگیراوانی ئاشوری لە بازاڕدا تەقەیان لە خەڵکی کردبوو ونزیکەی پەنجا کەسێکیان لە خەڵکی کوشتبوو، جارێکی دی پایەوئیحتوباری شێخ مەحمود بە خێرایی بەرز بووەوە.ئەم هەراو هەنگامەیە ،جۆرە کاردانەوەیەکیش بوو بۆ ئەو بێ سەروبەرییەی پێش گفتوگۆی((زمانەی بسفور))، ئەم گفتوگۆیە بۆدیاری کردنی سنوری نێوان عێراق وتورکیا بوو بە پێی پەیمانی لۆزان."٣٦"

٢٠– بۆردومانی سلێمانی (١٩٢٤/٥):

دەسەلاتدارانی بەغدا دەیانەوێ شەڕی شێخ مەحمود لە کۆڵ بکەنەوە:بە تایبەتی گلەیی ئەوەی لێدەکەن کە بە ((بەبێ پرس کەوتۆتە سەرباز گرتن)) و((کۆکردنەوەی باجی نایاسایی)) و((سەرکوتکردنی خەڵکی)) و((بەرپا کردنی پەیوەندی دەگەڵ دوژمنانی ولاتدا)).لە ١٩٢٤/٥/٢٠ بە فرۆکە بەیان بەسەر شاری سلێمانیدا بلاودەکەنەوە وخەڵکەکە ئاگادار دەکەنەوە کە ئەگەر شێخ مەحمود تا ٥/٢٥/ نەچێت بۆ بەغدا،شار بۆردومان دەکرێ.

ئینگلیزەکان لە٢٨،٥/٢٧/دا سلێمانی بۆردمان دەکەن.کاریگەری ئەم بۆردومانە زوو بەدیاردەکەوێ.

بە پێی گوتەی سەرکردایەتی گشتی هێزی هەوایی بەریتانیا لە بەغدا ،چونکە خەڵکەکە پێشتر ئاگادارکرابوونەوە ،ژمارەی خەسارەو زیان کەمە ،لە کۆی سێ هەزار خانووی شار نزیکەی ٥٠ تا ١٠٠ خانوو، لەوانە خانووە کۆنەکەی شێخ مەحمود،زیانی زۆریان پێ کەوتووە "٣٧".

بەلام بە قسەی ترکەکان کە لە٩/٣/دا سکالایان بردە لای کۆمەڵەی نەتەوەکان:خەسارەتەکە قورس بووە ودوو سێیەکی شار وێران بووە!

ئەم بۆردومانە وێڕای توندی خۆی،کۆتایی بە مقاوەمەت وبەرگری شێخ مەحمود ناهێنێ، ولە بەغدایە دژایەتی پەیمانی(بەغداوبەریتانیا)زیاد دەبێت.
ئینگلیزەکان ناچار دەبن نوێنەرانی ئەنجومەنی دامەزرێنەران ئینزار بکەن کە ئەگەر پەیمانەکە بەر لە نیوە شەوی١٠/٦پەسند نەکرێ لە روانگەی ئەوانەوە(ئینگلیز)بە رەفزکرن حەساودەکرێ– بە هەمووئەنجام وئاقیبەتێکەوە کە لە کاری وا دەکەوێتەوە.
هەنگینێ پەیمانەکە لە هەلومەرجێکی زۆر عەنتیکەدا لە لایەن ئەنجوومەنەوە پەسند دەکرێ: شەستونۆ کەس لە کۆی سەد نوێنەری ئەنجوومەن رازی دەکەن لەو کۆبوونەوەیەدا کە چەند دەقیقەیەك بەر لە نیوەشەوی ١٩٢٤/٦/١٠سازدەکرێ بەشداری بکەنوئیدی پێشنیازی پەسندکردنی پەیمانەکە دەخرێتە بەردەم ئەنجومەن وپەیمانەکە بە ٣٧دەنگی رازی و٣٤ دەنگی نارازی٨ دەنگی بێلایەن پەسند دەکرێ.
نوێنەرانی کورد،لەگەڵ دوو نوێنەری دەڤەری موسڵدا پتر لە نیوەی دەنگە رازیەکان دابیندەکەن.
مەلیك فەیسەڵ هەقی بوو کە هەموو هەوڵ وکۆششی خۆی بۆ لکاندنی ناوچە کوردنشینەکان بە عێراقەوە تەرخان کردبوو!.

٢١–گرتنەوەی سەر لەنوێی سلێمانی (١٩٢٤/٧/١٩):

دەسەلآتدارانی عێراق لەسەرەتای تەمووزی ١٩٢٤دا لێبران سەر لە نوێ سلێمانی بگرنەوە.هۆ وهەنجەتی ئەم بریارە بە دروستی دیارنیە.بێگۆمان پاش شکستی گفتوگۆی قەستەنتەنیە کە جارێکی دی درێژەی بە نادیاریو نارروونی وەزعی دەڤەری موسڵ دەدا،و عێراقی وئینگلیزەکان دەیانویست((کارتی براوە))بەیەکجارەکی لە دەستی هەڤرك وبەرامبەرەکەیان دەربێنن وئەم کۆسپە بەتەواوەتی لە رێگەی خۆیان لابدەن:ئەم کارتە شێخ مەحمود بوو.بێگومان فەیسەڵیش دەستی لەم کارەدا هەیە.لێ ئەم بڕیارە،بەتایبەتی لەم رووەوە مایەی سەرنجە کە بێ راوێژ دەگەڵ دەوڵەتی لەندەندا،درابوو!
وەزارەتی دەرەوەو وەزارەتی کۆلۆنیەکان کە لەم بریارە ئاگاداربوون،کاردانەوەیەکی توندیان نیشان دا،وزۆریان بەلاوە سەیربوو کە((کۆمیسێری باڵا بڕیارێکی وەها گرنگی بەبێ راوێژو تەگبیری پێشوەختە دەگەڵ خاوەنشکۆ پاشای ئینگلستاندا داوە))بەلآم لێبڕان کە((بێدەنگی لێبکەن))"٣٨".
تازە درەنگ بووبوو:دەوڵەتی لەندەن کاتێ لە بڕیارەکە ئاگاداربووەوە،هێزەکانی بەغدا"٣٩" گەیی بوونە دەروازەکانی سلێمانی و لە ١٩٢٤/٧/١٩دا سلێمانی گیرا.

٢٢– ئا قیبەتی کا ر:

شێخ مەحمود بەبێ شەر سلێمانی بە جێ نەهێشت:دوای ئەوەی کە لە شار وەدەرکەت،بەخۆو ١٥٠ نەفەرێکەوە((بە گوتەی ئینگلیزەکان)) پەنای وەبەر گردێکی باکوری رۆژهەلآتی ((پایتەختەکەی)) برد لە ویندەرەوە تا ٢٧ی تەمووز شەری هێزەکانی داگیرکەرانی کرد.پاشان چوو بۆ بەرزنجەو ئەوجا پێنجوێن،ولایەنگرەکانیشی تا کۆتایی ساڵ لە قەراخ شارەوە درێژەیان بە ئازاردانی هێزی داگیرکەرەکان دا.لە کۆتایی مانگی یازدەی ١٩٢٤دا ئەدمونذز بە خۆی رێنوینی بۆردومانی ناوچەی

سیتەکی سەر بەشارباژێر دەئەستۆ دەگرێ، وهێزی ئاسمانی بەریتانیا بۆیەکەمجار لە کوردستاندا بۆمبای سوتێنەر بەکاردێنێ!.

حوکمڕانی ناوچەی سلێمانی بە شێوەکی کاتی بە یەکێك لە پایەدارانی سیاسی بە ریتانیا بە نێوی چاپەمەن دەسپێردرێ کە ئەرکەکانی پارێزگار بەرێوەدەبات وراستەخۆ پەیوەستە بە کۆمیسەری بالاوە.

مەلیك فەیسەڵ رۆژی(١٩٢٤/١٢/٢٠)بۆ یەکەمجار بۆ کەرکوك دەروات.بەبۆنەی ئەم دیداروسەردانەوە ئالای عێراق بۆ یەکەمجار لەسەر سەرای حکومەتی کەرکوك هەڵدەکرێ.پاش ئەوەی مەلیك دەروات بۆ کفری ،ئالاکە هەر بە دەقی خۆیەوە دەمێنێتەوە،بەلام مەلیك ناچێت بۆ سلێمانی.دەسەلاتداران دەڵێن گوایە بەفر شاری گرت بووو رێگە وبانەکان خراپ بوو....بەلام راستییەکەی مەلیك فەیسەڵ زاتی نەکرد وا زوو بچێ بۆ پایتەختی کوردستانی باشور ڕقی ناسیونالیستانی کورد هەستێنێ.بەلام لە راستیدا مەلیك فەیسەڵ گەمەکەی بردبووەوە:شێخ مەحمود چووبوو بۆ ئێران.

ئیدی سالێك دواتر لە ١٩٢٥/١٢/١٦دا کۆمەڵەی نەتەوەکان،راپۆری ((کۆمیتەی لێکۆڵینەوەی)) لەمەڕ لکاندنی ویلایەتی موسڵ بە عێراقەوە پەسندکردو((هێڵی بروکسل))بە سنووری تورکیا وعێراق دانرا.(بۆیە بە هێڵی برۆکسل ناسراوە، چونکە کۆبوونەوەی نائاسایی ئەنجوومەنی کۆمەڵەی نەتەوەکان بۆ ئەم مەبەستە لە برۆکسل کراوە"٢٩ی ئۆکتۆبەر")

سەبارەت بە کوردەکان کۆمەلەی نەتەوەکان داوای لە دەوڵەتی بەریتانیا کرد کە کاری پێویست بۆ ((دامەزراندنی دام ودەزگایەکی ئیداری ناوچەیی))بکات"٣٩"

٢٣- سەرچاوەو پەراوێزان :

١-گرترودبڵ ، نامەکان ل ٤٩٢

٢- هەمان سەرچاوە،ل ٣٩٥

٣ - نامەی ڤایکانت سموئیل ل ٢٠٤-٢٠٥

٤-برتولد،وەزیری کاروباری دەرەوەی فەرەنسا،بۆ للویدجۆرج، قەوالەی پەیوەست بە سیاسەتی دەرەوەی ئینگلیز، نهێنی١ بەرگی ٢، ١٩١٩، ل ٧٢٠-٧٢١ لە ئی کدورییەوە نەقڵکراوە.

٥ - نامەی ١٩٢٠/٨/١٥ی کرزن بۆ ڤایکانت ساموئیل ، ڤایکانت ساموئیل.

٦ - سێر پرسی کوکس ، نامەکانی گرترودبل ل ٤٣٢

٧- ئەنجامەکان سەبارەت بە کەرکوك بەم جۆرەیە :

	ڕازی	ناڕازی
شاری کەرکوك:	٦٤	٢٧٨٦
شارۆچکەکان :	١٩٧	٧٢٠
ئالتون کوپری:	سفر	١٥٠٠
داقوق :	=	١٠٠٠
مەملەحە :	=	١٥٠٠٠
شوان :	=	١٢٦٣

٨–پیاوی مەزەبی بەغدایە بوو،لە نەوەکانی شێخ عەبدولقادری گەیلانییە،سەرۆکی کاتی حکومەت بوو.

٩–بۆهەڵبژاردنی مانگی پێنج و ڕاپرسی١٩٢١/٧ بڕوانە ڕاپۆری سیر پرسی کوکس،ئۆفیسی هند s10lpus ١٩٦٢

١٠–نامەکانی گرترودبل ل ٥٠٠

١١–نوسراوی بەرواری١٩٢١/١١/٢٤ ی چەرچل بۆ shuchbury یاریدەدەری وەزارەتی کۆلونیەکان ، کە لە کلمینەوە وەرگیراوە ،بناغەی سیاسەتی بەریتانیا لە ڕۆژهەلاتی ناڤین ل ١٦٦

١٢–ئا.وێڵسن، لەپێشەکیەکدا بۆچاپی ساڵی١٩١٩ی کتێبەکەی سون گەشتی خۆگۆڕێك بۆکوردستان.

١٣–ئەو چیرۆکەی تا ئەمڕۆکەش لە باشووری عێراقدا دەیگێرنەوە:لە مەجلیسێکدا شێخێك بە فەیسەڵ دەڵێت تۆ بە سواری کەر بۆئێرە هاتی ، ئیستا دەتەوێ حکوممان بکەی؟

١٤–نووسراوی بەرواری ١٩٢١/٩/٢٠ی سێرپرسی کوکس ،وەزارلەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٦٣٧٤٣٧١ لە راستیدا هەڵبژادرنی ئەنجومەنی دامەزراندن دوو ساڵ درێژەی کێشا....

١٥– هەمان سەرچاوە.

١٦– نووسراوی بەرواری ١٩٢١/١٢/١٣ی وەزارەتی کۆلۆنیەکان،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلیستان ٣٧١٦٣٤٧.

١٧–سی.جی ،ئەموندز ، کوردەکان ل ١٢٣

١٨–راپۆری سۆن لەمەڕ چۆلکردنی سلێمانی ١٩٢٣و Jcasx .

١٩–نووسراوی سێرپرسی کوکس ، نامەکانی گرترودبل ل ٤٣٣

٢٠– بنەچەی شێخانی بەرزنجە دەگاتەوە ئیمام موسای کازم ولەگەڵ ماڵباتی سوڵتانی مەراکش و ئەمیر یەحیای یەمەن وشەریفی حەزرەمەوتدا چوار ماڵباتیان پێکدەهێنا کە رەگ ورەگەمایان بە ئیمامی ناڤبری دەگەیی ، وشەریفەکانی مەکە دەیانگۆت خزمی ئەوانن!.

٢١– بڕوانە ئەولێکۆڵینەوەیەی کە ئەدموندز لە مەڕ چاپەمەنی سلێمانی کردوویەتی JCASX ١٩٢٥ (گۆڤاری ئەنجومەنی پاشایەتی ئاسیای ناوەندی)

٢٢–ئەدموندز،کوردەکان ، ل ٢٨٠

٢٣–وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ، ٣٧١٩٠٠٤

٢٤–ئەدموندز ،کوردەکان ل٣١٤ هەروەها بڕوانە شەر لە باشوری کوردستاندا(گۆڤاری وەرزی سوپا)هەیڤی ١٩٣٦/١) (کتێبخانە ئوفیسی هند)

٢٥–ئەموندز ،کوردەکان ل ٣١٤

٢٦–بڕوانە گوتاری ئەدموندز لە گۆڤاری ئەنجومەنی پاشایەتی ئاسیای ناوەندی، ژمارەی بەرواری ١٩٢٥:دوو ژمارەی دیکە لە بانگی حەق چاپ دەبن،بەلاّم ژمارەی ٢ بلاونابێتەوە و ژمارە ٣ دامەزراندنی کۆمیتەی بەرگری میللی رادەگەیەنێ.

٢٧–یەکێك لە بریارەکانی کۆنفرانسی قاهیرە ١٩٢١/٣ سپاردنی فەرماندەیی هەموو هێزەکانی بەریتانیا دە عێراقدا ،بە فەرماندەیی هێزی ئاسمانی بوو.

٢٨–نووسراوی سێر هنری دوبز، نامەکامانی گرترودبل ل٤٤٠

٢٩-ئەدموندز، کوردەکان ، ل ٣١٢

٣٠-نووسراوی سێر هنری دوبز،نامەکانی گرترودبل، ل: ٤٤٠- ٤٤١

٣١-ئەدموندز،کوردەکان ، ل ٣٣٧

٣٢-لە راستیدا ئەم نامەیە ئەدموندز نووسی بووی .

٣٣-ئەدموندز، کوردەکان ، ل ٣٤٤

٣٤-هەمان سەرچاوە.

٣٥-هەمان سەرچاوە ٣٨٣

٣٦-ئەم گفتو گۆیانە تا رادەیەك لە ئەنجامی کەللە رەقی سیرپرسی کوکسەوە فەشەلی هێنا:سیرپرسی کوکس داوای هەندێ شوێنی دەکرد کە هەرگیز بەشێك نەبوون لە ولایەتی موسڵ ،وەکو دەڤەری هەکاری کەلە ساڵانی ١٩١٩ وە تا ١٩٢٣ حەوت هەشت هەزار کەسی لێ راگوێزابوون.

٣٧-نووسراوی سەرکردایەتی هێزی ئاسمانی لەمەڕ شەری سلێمانی ١٩٢٤/٩/١٦ ، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٠١١٣

٣٨-نامەی رۆژی ١٩٢٣/٧/١٨ی وەزارەتی کۆلۆنێیەکان،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی بەریتاینا ٣٧١١٠١١٣

٣٩-هێزێکی تێکەڵی هاوبەش لە سوپای عێراق وبە کرێگیراوانی ئاشوری، لە دوو هەنگی سوارە، سەد پۆلیسێك، بە زرێپۆشەوەوبەشداری هێزی فرۆکەوانی پاشایەتی(بەریتانیا) (نووسراوی سەرکردایەتی هێزی ئاسمانی)

فەسڵی چوارەم : شۆڕشی شێخ سەعید (١٩٢٥):

هەڵوەشاندنەوەی خەلافەت لە لایەن مستەفا کەمالەوەو ڕاگەیاندنی ڕژێمی کۆماری لە ١٩٢٤/٣/٣دا پەردەی لەسەر نیازومەبەستی شاراوەی ترکان لابردودەری خست کە ناسیۆنالیستانی ترک بۆیە لە ١٩١٨وە دڵی کوردەکانیان ڕادەگرت تابۆ دژایەتی ئینگلیز و یۆنانیان و وەرگرتنەوەی ویلایەتی موسڵ سوودیان لێوەربگرن.

ئیدی ئەو هەودایەی کە کوردی بە ئیمپراتۆریەتی عوسمانییەوە دەبەست- واتە حورمەت و ڕێزی ئەفسانە ئامێزی کورد دەر هەق بە خەلیفە ، کە خۆی لە خۆیدا وتارادەیەك مایەی شکستی خەباتی ناسیۆنالیستە کوردەکانی قەسەتەنتەنیە بوو-کە خۆی لە خۆیدا تا ڕادەیەك فاکتەری شکستی تێکۆشانی ناسیونالیستانی کوردی قەستەنتەنیەبوو- بە شێوەیەکی لە چارەنەهاتوو پچڕابوو.

لێ مخابن ئەم کارە زۆر درەنگ ڕوویدا،چونکە کاتێك کە هەموو کوردی تورکیا ئامادەبوون لە پێناوی سەربەخۆییدا بخەبتن وبجەنگن،کاری پارچە پارچەکردنی ئیمپراتۆریەتی عوسمانی تەواو بوو وسنورە تازەکان دیاری کرابوون،وئەم هەوڵ وتەقەلایەی کورد ئیدی سەرنجی کەسی ڕانەدەکێشا.کوردەکان کە لە ناوچەی ئەنەدۆڵ و ئێراندا بەتەنێ مابوونەوە،ڕاپەرین،شەڕی زۆر سەخت و دژواریان کرد، بەڵام کەسێك شایەت وبینەری سەرکەوتنەکانیان نەبوو.

کوردستانی تورکیا لە ساڵی ١٩٢١تا١٩٣٧ بەکردەوە لە شۆڕشی بەردەوامدایە، بەڵام شتێکی ئەو تۆ لەمەڕ ئەم شۆڕشانە،کە تارادەیەك بە شێوەیەکی نادروست،ناوی شێخ سەعید ١٩٢٥ وشۆڕشی ئارارات ١٩٣٠ وشۆڕشی دەرسیم ١٩٣٧یان بەخۆوە گرتووەو، نەزانراوە .

١- شۆڕشی شێخ سەعید :

لە ١٩٢٥/٢/١٥ ئاژانسی ئەنەدۆل کورتە هەواڵێکی دەربارەی قەومانی ڕووداوێك لە گوندی پیرانی نزیکی گەنج، لە نێوان مەفرەزەیەکی جەندرمەو پیاوێك بە نێوی شێخ سەعید کە ٥٠ کەس لە مریدەکانی دەگەڵ دەبێت بڵاوکردەوە... بە پێی هەمان هەواڵ دوو جەندرمە لەم ڕووداوەدا کوژرا بوون.

لە ٢/٢٣ دا چاپەمەنیەکانی تورکیا بڵاویان کردەوە کە ئەم(پەلامارە ڕێگرانەیە) شتێکی لەمە جدیتر بووە،بەڵام پاشکۆی عەسکەری بەریتانیا لە قەستەنتەنیە پێی وایە کە دەوڵەتی تورکیا بۆ مەبەستی سیاسی و سیاسەتی ناوخۆ و لە پێناوی ئاشتکردنەوە یان لە نێودانی نەیارانی خۆی ، مەسەلەکە((گەورەدەکاتەوە))(١) .

لە ٢/٢٤دا وەزیری ناوخۆی تورکیا ڕایدەگەیەنێ کەنەخشەو بەرنامەی کار ئەمە بووە کە لە ئاخر وئۆخری مانگی ئازاردا شۆڕشێکی سەرانسەری هەڵگیرسێت، ژمارەی لایەنگرانی شێخ سەعید دەگاتە حەوت هەزار کەس و ژمارەیەك سەربازی فیراریشیان تێدا دەبینرێ.هەندێ لە ڕۆژنامەکان بڵاوی دەکەنەوە کە بەریتانیای مەزن پشتیوانی شۆڕشگێڕەکان دەکات.وێڕای هەموو ئەمانەش ڕۆژنامەی(وەتەن) پێی وایە ڕەگی شۆڕش لەخراو بەڕێوەبردنی ناوچەکەدایە.

لــه ٢/٢٦دا چــاپەمەنیان رایدەگەیــەنن کــە هــەموو ناوچــەکە بەدەســتی شۆرشــگێرەکانەوەیە و بزوتنەوەکە لە بنەرەتدا تەبیعەت وسروشتێکی ئایینی هەیەوئامانجی ئەمەیە کە یەکێك لە کوڕانی سوڵتان عەبدولحەمید بێنێتە سەر حوکم!

بەڵام هیچ رۆژنامەنووس یان دبلۆماتێکی ئەوروپایی نە لە کاتی شۆرشی شێخ سەعیداونە تا سێ ساڵ لەوە دواتریش دەتوانێ بچێتە کوردستان.بۆیە مرۆڤ ناچارە سەبارەت بەو هەواڵە یەك لایەنانەی کە لە چاپەمەنی ترکدا بلاوبوونەتەوە پەنا وەبەر مەزندەوگومانان بەرێ....تەنانەت ئەمرۆکەش وێرای هەبوونی هەندێ قەواڵەوبەڵگەنامان، ساخ کردنەوەی ئەم رووداوانە ئەستەمە .

٢- **شێخ سەعید :**

سەیر ئەوەیە زانیارییەکی ئەتۆ دەربارەی ئەوپیاوەی کە رژێمی مستەفا کەمالی هێنایە لەرزە نیە.
تەمەنی،قەلافەتوسیماودیمەنی،بۆ ئێمە ناسراو نیە!

ئەو گوتارانەی کە چاپەمەنیەکانی ترك دەربارەی دادگاییەکەی کە لە دیاربەکر ئەنجامدرا، بڵاویان کردووەتەوە بە هیچ جۆرێك بواری ئەوە بۆ پیاو خۆش ناکەن کە وێنەیەکی روون لەمەڕ کەسایەتی

شێخ سەعید لە زەینی خۆیدا بەرجەستە بکات.ئەو شێخ سەعیدەی کە ترکەکان بەدێهاتی و نیمچە شێت وقەشمەرجاڕی باس دەکەن، جێنشینی شێخ عەلی بابی بوو کە لە شێخانی نەقشبەندی دەڤەری پالو بوو،شێخ سەعید پیاوێکی(جێگیر وبە دین ویەکجارخۆش ناوو ناوبانگ بوو)"٢" .

داوەری دەربارەی نیازومەبەستەکانی ئەویش ئەستەمە:ئایا شۆرشەکەی زیاتر مەزەبی و ئایینی بوو دژی حکومەتی ئەنقەرە کە ساڵێك لەوەوپێش خەلافەتی ئیسلامی هەڵوەشاندبووەوە، یان لە بنج و بناواندا شۆرشێکی نەتەوەیی بوو؟تەنانەت زانینی ناوی هاورێ وهاوکارەکانیشی،یارمەتی مرۆڤ نادەن کە وەڵامی دروستی ئەم پرسیارە بداتەوە.چونکە لایەنگرانی مستەفا کەمال،ئەم شۆرشەیان کرد بە هەنجەتێك بۆ سەرکوتکردنی تێکرای نەیارانی حکومەتی ترك وهەر هەموو رێبەرانی کوردیان چ بەشداربووانی شۆرش و چ بەشدارنەبووانیان لەنێو برد!. هەر بەم بیانووەوە ئەو کەسایەتیە ناسیۆنالیستە کوردانەی کە لە بزووتنەوەکانی ساڵی ١٩١٩دا(ماموریەتی مێجەر نۆئێل) بەشداریان کردبوو، یاخود لەبەر ئەوەی وەکو رێبەرانی بزاڤی نەتەوەیی کورد ناوبانگێکیان هەبوو، گیران ولە سێدارە دران!.

هەڵبەتە چ بەڵگەیەکی بنجبڕ بە دەستەوە نیە کە خەڵکانی خوێندەواری وەکو دکتۆر فوئاد دیاربەکری و تۆفیق بەگی دادوەر،بەراستی(یاریدەدەرانی) شێخ سەعید بووبن.بەڵام شێخ عەبدولقادری کوڕی شێخ عوبەیدوڵلا کە بوو بە قوربانی دەسیسەیەکی پۆلیسی- کەم‌وزۆر سەلماوە کە بە هیچ جۆرێك لەم شۆرشەدا بەشداری نەکردبوو.تاقە هاوکارانی بێ چەندوچونی شێخ سەعید دوو کەس بوون:خالید بەگی سەرۆکی عەشیرەتی جەبرانلی وکەونە عەقیدی فەرماندەی یەکێك لە تیپەکانی حەمیدیە، عەقید نەڤرەس.

٣- سازادانی شۆرش:

سەرەتای بەسەرهاتی غەمگینی شێخ سەعید دەگەرێتەوە بۆ هەیڤی ١٩٢٤/١١:لەم مانگەدا بێ ئەوەی نیازومەبەستی خۆی وەشێرێ بە یاوەری نزیکەی ١٠٠ سوارەوە بە نیازی سەردانی عەشیرەت‌وتیرەکانی دەوروبەر لە دیاربەکرەوە تێدەپەرێ.ئەم کارە لەلایەن رێبەرێکی ئاینی یەکجار دەوڵەمەندەوە کە تائەوکاتە چ دژمنایەتیەکی حکومەتی نەکردبوو نابێتە مایەی سەرسورمانی هیچ کەسێك." ٣"

بەمجۆرە شێخ سەعید بێ ئەوەی چ گومانێك بوروژێنێ لە سەرانسەری ناوچەکەدا دەستی دایە بانگەشە((هەموو ئەو گوندانەی پێیانا رەت دەبوو ،دووی خۆی دەخست.))داوای لە فەلاو ورەزیرانی کورد دەکرد کە بێنە جیهاد دژی کافرانی ئەنقەرەو دڵنیای دەکردن کە چ زەرەرێکیان پێناگات،هەر لە پەنای ئەوەشەوە داوای لێدەکردن کە لە پێناوی((ئۆتۆنۆمی کوردستان))یشدا بخەبتن.

هۆی سەرکەوتنی خەباتی بانگەشەیی شێخ سەعید تا رادەیەك ئاشکراودیاربوو:دەوڵەتی ئەنقەرە لە ماوەی نێوان ئیمزای پەیمانی لۆزان‌وهەڵوەشانەوەی خەلافەتدا،زنجیرە کارێکی دژی کوردان ئەنجام دابوو- قوتابخانە کوریەکانی داخستبوو،ئاخافتنی بە زمانی کوردی قەدەغە کردبوو، سەرانی کوردی نەفی کردبوو.

ئەمە جگە لەوەی کە رەوشی ئابووری وڵات خراپ وکارەستئامێز بوو. تەقسیمبەندی ئیداری تازە لە وڵاتدا کرابوو ،ویلایەتەکانی جاران نەمابوون وشارۆچکەکانی جاران کە تازە کرابوون بە

پارێزگا،خەڵكی وەها كرابوون بە پارێزگاریان كە زۆر لە حوكمدارانی جاران بە زەبروزەنگ و زۆردارتر بوون.
سەرەنجام دەوڵەتی ترك بە پەیرەوكردنی سیاسەتی((تركاندن)) وبە ترك كردنی ناوچەكە ودانی بەشە موڵكی ئەرمەنیە نەفی كراوەكان یان قەتڵ وعام كراوەكان وتەنانەت دانی موڵكی كوردانی هەڵاتوو یان نەفی كراوی زەمانی جەنگی جیهانی بە كۆنە سەربازانی ترك،هەموو دێهاتیانی كوردیان لە خۆ بێزارو تەوەلا كردبوو.

٤- ((دەست))ی ئینگلستان:
شۆرشی كورد لە كاتێكدا بەرپادەبێت كە ئەندامانی لێژنەی نێونەتەوەیی لێكۆڵینەوەی كۆمەڵەی نەتەوەكان بۆ دیاریكردنی ئایندەی موسڵ وسنوری نێوان عێراق وتوركیا لە موسڵ دەبن!
مستەفا كەمال هیچ گۆمانێكی لەوەنیە كە بەریتانیا ئەم شۆرشەی هەڵگیرساندووە!
((توركیا لە مەترسیدایە...بەریتانیا لە پشت كوردانە ... و بەردەوام دژایەتی توركیایان پێ دەكات...پیاوان و نۆكەرانی لە ناوچەكەدا هاتوچۆدەكەن، تیرەو تایفەكان چەكداردەكەن وهانیان دەدەن. بەریتانیا موسڵ و نەوتی مۆسڵی گەرەكە. كلیلی موسڵ و عێراق لە دەستی كورداندایە))."٤"
چاودێرانی بێ لایەنیش هاوزەمانی ئەم دوو رووداوە دووپات دەكەنەوە:((رۆژنامەوانیی ترك، ئینگلستان تاوانبار دەكەن كە یارمەتی شۆرش دەدات.گریمان ئەمە بوختانێكەوتەواو،بەڵام دەبێ بەراستی ئافەرینی ئەم بەخت و نێوچاوانەش بكرێ كە بە خۆرایی دۆستانی ئینگلیزی لوتفباران دەكات!"٥"
لێ لە قەستەنتەنیەدا ئالبیرت سارو،سەفیری فەرەنسا ئەوە دووپات دەكاتەوە كە دادگاكان((قەواڵەو بەڵگەنامەیەكی سەلماویان نەخستۆتەروو كە نیشانەی دەست تێوەردانی ئینگلستان بێت)).
بەڵام ئەوەی راستی بێ ئینگلیزەكان لە سەرەتاوە لە خۆیان دەپرسی نەكا ئەم شۆرشە پیلانێكی توركیا بێ تا بیەوێ لەو رێگایەوە یەكە سوپاییەكانی خۆی لە ناوچەی سنوری ویلایەتی موسڵ جێگیر بكات وپاشان بەو بیانووە كە نەیەڵێ كوردی دیاربكر،یارمەتی شۆرشگێرەكان بدەن، هێزەكانی خۆی بۆ ناوچەكە ڤرێ بكات "٦"

٥- رۆڵی سۆڤیەتیەكان:
بە گوتەی ئینگلیزەكان"٧"خالید بەگی جەبرانلی پەیوەندی دەگەڵ كونسوڵی روس لە ورمێ كردبوو،ووەڵامی كونسوڵ نەرێتی بووە....جا ئەم گوتەیە دروست بێ یان نادروست ئەوە دەسەلمێنێ: كە شۆرشی شێخ سەعید بەدەر لە هەر هاندانێكی زلهێزەكانی رۆژئاوا پەرەی سەند و پاشان تێكشكاوهەرەسیهێنا،لە كاتێكا كە یەكێتیی سۆڤیەت بە شێوەیەكی فەرمی وبە زمانی ئیزڤستاوە بە شۆرشێكی فیوداڵی كۆنەپەرستی كوردی لە قەڵەم دا كە بووبووە ئالەتی دەستی ئینگلیزەكان. "٨"

٦- هەڵویستی پیاو ماقولان و خانەدانانی شارەكان :

هەر زوو دەبینین درزو ناکۆکیەك دەکەوێتە نێوان گوندوشارەوە:لەدیاربەکرا ژمارەیەك لە دەوڵەمەند وپیاوماقوڵان پەیوەندی بەکەمالیەکانەوە دەکەن:پرینجی زادە سدقی،سەرۆکی حزبی گەل و سێ کەس لە نوێنەرانی ناوچەکە لە ئەنجومەنی ئەنقەرەدا،واتە پرینچی زادە فەیزی بەگی کەونە وەزیری ناوخۆو موفتی زادە شەرەف وزولفی زادە.

بەڵام تەنانەت تیرەی جەمیل پاشا زادەش کە بێگومان لە مەسەلەکەدا بوو،زاهیری تێکەڵی مەسەلەکە نەبوو.قاسمی((برا؟))گەورەی کە لە ساڵی ١٩١٩دا بە هاودەستی لەگەڵ دوژمندا تاوانبارکرابوو،بۆ لابردنی هەر جۆرە گومانێك بە عالەمی ئاشکرا چووبوو بۆ قەستەنتەنیە .

ویەکێك لە ئەندامانی تیرەکە((محەمەدبەگ))تەنانەت بەشداری سەرکوتکردنی شۆرشەکەی کردوبە سەرکردایەتی ژمارەیەك لە چەکدارانی گوندەکەی خۆی شان بەشانی هێزی سوپایی چووە شەری لایە نگرانی شێخ سەعید.

٧- سەرەتای شۆرش:

زۆری پێ ناچێت شێخ سەعید هێزێکی ١٠٠٠٠ کەسی لەو هەوادارانەی لەدەوری خۆی دەبینێ کە بە دڵ وبەگیان هاتوون لە پێناویدا تێبکۆشن.بەڵام ئەم هێزە چەك وتەقەمەنی نیە،زۆربەیان جگە لە شمشێرو نێزە چ چەکێکی دیکەیان پێ نییە.یەکەمین پێکدادان لەنیوەی مانگی شوباتدا روودەدات.

دوا بە دوای ئەو رووداوەی کە لە ١٩٢٥/٢/١٣لە پیران دەگەڵ لایەنگرانی شێخ سەعیدا دەقەومێ،فەرماندەی سەربازخانەی دیاربەکر ،پێنج فەوجی هەڵبژاردەی سەربازخانەکە بۆ سەر شۆرشگێرەکان دەنێرێ. لە ٢٢ی شوباتەوە بریندااران دەگەنە دیاربەکرو ئیدی داستانانی ئەفسانە ئامێز زارەو زار دەکات:کوردەکان هەرپێنج فەوجەکەیان بەتەواوەتی دەنێو بردوەو شتاقیان لێ دەرنەچووە!.

لە ٢٤ی شوباتدا کە وەزع وحاڵەکە خراپ دەبێت،دەسەڵاتدارانی ترك لە دیاربەکر وخەرپوت و ئۆرفەدا حوکمی عورفی((حوکمی عەسکەری))رادەگەیەنن وژمارەیەك لە کەسایەتی نێودار دەگرن، لەوانە جەمیل پاشازاد ئەکرەم و دکتۆر فوئاد.

٨- گرتنی خەرپوت (١٩٢٥/٢/٢٦):

لە ٢٦ی شوباتدا جەنگاوەرانی شێخ سەعید دەچنە ناو خەرپوتەوەو پەیوەندی نێوان خەرپوت و دیاربەکر دەپچرێ...شار زوو بە زوو چۆڵ دەبێت،دیار نیە ئاخۆ هێزەکانی دەوڵەت لە شار وەدەرنراون،یان بەخۆیان ئارەزومەندانە چەك وتەقەمەنی وتفاقەکانیان تەسلیم کردووەو لە شار وەدەرکەوتون.

بەڵام ئێستا هەموو ناوچەکانی دیاربەکر بە ئەرگەنەوپالو وپیران وخەرپوتەوە لە دەستی شۆرشگێراندایە.

بەپێی گوتەی رۆژنامەی جەمهوریەتی دەوڵەتی،یەکە سوپایی وجەندرمەییەکان کە خەڵکی ناوچەکە بوونە-لە خزمەت هەڵاتوون وپەیوەندییان بە شۆرشگێرانەوە کردووە.دەزگا دەوڵەتیەکانی ئەنقەرە ئێستا((بە راستی سەراسیمەو شپرزەن))"٩".

٩- گەما ڕۆدانی دیاربەکر (٤-١٩٢٥/٣/٧):

ڕۆژی دووی ئازار،هێزەکانی شێخ سەعید تەنیا چەند سەعاتێك لە دیاربەکرەوە دوورن.دەسەڵات دارانی ترك لە ٢/٢٧ دا خەڵکی شاریان چەك کردووە.

لە ٣/٤دا کە شار دەکەوێتە گەمارۆوە، فەرماندەی سەربازخانەکە ٢٠ تۆپ لەسەر قەڵای شار دادەمەزرێنێ،هەر هەموو قوتابخانەوسەربازخانەو خەستەخانەکانی دەرێی حەساری شار چۆل دەکات،ئەو کەلەبەرانەی کە بۆ هاتوچۆ لە حەسارەکە کراون،بە کەرەستەی کاتی وبەردەست دەگرێ نیوە شەوی ٣/٧ هێرش بۆسەر شار لە دەروازەی خەرپۆتەوە دەست پێدەکات. هێرشەکە دەشکێ و کوردەکان زەرەروزیانی قورسیان لێدەکەوێ...بەڵام لە سەعات دووی پاش نیوەشەو،لە دەروازەی ماردینەوە دەست بە هێرشێکی قورس دەکەنەوە.دەستەیەکی سەدکەسیان دەتوانن بەنهێنی دزەبکەنە ناو شارەوە.ئەم گروپە ڕەبایەیەکی نزیکی حەسارەکە دەگرن وهەمووسەربازەکانی دەکوژن. ئەوجا دەڕۆن تالە پشتەوە هێڵی بەرگری شار بگرن، لە ناکاودا ڕووبەڕووی مەفرەزەیەکی سوارەی ترك دەبن ولە ناو کۆڵانەکانی شاردا لە نێودەچن...لەسەعات ٣دا بەرەبەرە ماندوو بوون بەکوردەکانەوە دەردەکەوێ.لەسپێدەدا پاشەکشە دەکەن....سەربازخانەی دیاربەکر کە لەچەند سەد سەربازێك زیاتری تێدا نیە،بەرانبەر بە ٦-٨هەزار کوردا دەوەستن و بەرەڤانی دەکەن.ڕاستە سەربازەکان لەپەنای حەسارێکی قایم ومکومەوە دەجەنگین-بەڵام بە هەر حاڵ بەرەڤانیان کرد!.ئەم فەشەلهێنانە بۆ شێخ سەعید شکستێکی قورس بوو: لە ڕاستیدا ئامانجی سەرەکی ئەو دیاربەکر بوو،گەیشتنی هێزی هیمدادی ترك ،ئەو ئومێدەی پوچەڵکردەوە کە هێرشێکی تازەی بۆ بکرێ.

کاربەدەستانی ترك لە٣/٨دا جەنازەی ئەو کوردانەیان کە شەوێ کوشتبوویانن لە کوچەو کۆڵانەکاندا نمایش کرد.هەموو دانیشتوانی دیاربکر لە نێو چواردیواری شاردا حەپس بوون و ماڵ بەماڵی گەڕەکە کوردەکان پشکێنرا.سەدان کوردی زازایی بە تۆمەتی هاریکاری دەگەڵ شۆڕشگێرانا گیران.لە ڕاستیدا بە پێچەوانەی ئەو پروپاگەندانەی کە لە ئەنقەرەوقەستەنتەنیە بڵاوبووبووەوە،ئەم خەڵکە یارمەتی شۆڕشگێرانیان نەدابوو کە بێنە ناوشارەوە،بەڵام ئەمە بیانوویەکی باش بوو((بۆ سەرکوتکردنی خەڵکی گومان لێکراو)) .

بەڵام بە درێژایی شەوی دوایی دەنگی تەقەودەستڕێژ لەو کوردانەی کە لە پشکنین هەڵدەهاتن و دەیانویست لە شار هەڵێن،لە دیاربەکردا نەبڕایەوە.

١٠- پەرەسەندنی شۆڕش:

شێخ سەعید کە لە نزیکی دیاربەکر بوو لە ٣/١٠ بەملاوە بەرەو باکورو ڕۆژئاوای ناوچەکە دەجمێ و سلیڤان وهازرو وئەرگەنە و چەرمك دەگرێ و بەرەو سیڤەرەك دەچێت.پاش ٣/١٥ کە شۆڕش پەرەدەسێنێ،هەمووناوچەی ڕۆژئاوای وان دەکەوێتە دەستی لایەنگرانی شێخ سەعید. شۆڕشگێران پاش تێکشکانی هێرشەکانی سوپای تورکیا، بینگۆل و کێگی دەگرن و لە ڕۆژهەڵاتەوە تا مەلازگرد دەچنە پێشێ و لە باکوری سیرت دا دەست بەسەر شاری سلیڤاندا دەگرن ومادرین دەدەنە بەر پەلامار!لە ڕۆژئاواوە تا مەلاتیە دەڕۆن - پەلاماری مەلاتیەش دەدەن"١٠"

دەوڵـەتی تورکیـا بـە جـۆرێ تەنگـەتاو دەبـێ کـە لێـدەبرێ لـە ((هێـزە ئەوروپیـەکان)) بـە تایبـەتی فەرەنسـە ((نزیك بێتـەوە)) ولـە زەرفی چـەند رۆژێکدا ژمارەیـەك مەسـەلەی ئـاڵۆز دەگـەڵ فەرەنسـادا حەل‌وفەسڵ دەکات !"١١"

١١- دەزگای سەرکوتکا ری :

بەڵام دەوڵەتی تورکیا پاش ئەم سەرگەردانی وپەشۆکاوییە ،دێتـەوە سـەرخۆی و سـەرکوتکاریەکی زۆر بێرەحمانـە ئامـادە دەکـات.تورکیـا بـۆ رێبەرایـەتی ئۆپەراسـیۆنی عەسـکەری دژی کوردەکـان کەمالەدین پاشا لە سەفارەتخانەی تورکیا لە بەرلین کە بە بۆچوونی وەزارەتـی دەرەوەی ئینگلسـتان یەك لە باشترین جەنەراڵەکانی ترکە بانگ دەکاتەوە .

لە سەرەتای مانگی٣دا کاربەدەستانی ترك داوا لـە دەوڵـەتی فەرەنسا دەکـەن مۆڵـەتی گواستنەوەی ٢٠-٢٥ هەزار سەرباز بە هەموو چەك و تفاقێکی جەنگیەوە بدات بۆ شەڕگە، واتە لـە رۆژێکدا چوار قیتار سەرباز بە هێلی ئاسنی بەغدایا بۆ ناوچەکە ڤڕێ بکات .

دەوڵەتی تورکیا لە ٣/٥دا دوو((دادگای سەربەخۆ))دادەنێ:ئەو حوکمی ئیعدامانەی کە دادگاکانی ئەنقەرە دەری دەکەن دەبێ لەلایەن ئەنجومەنەوە پەسند بکرێ،بەڵام حوکمی ئەم دادگایەنـەی کـە لـە ناوچەکانی شۆڕشدا بەرپاکراون،یەکسەرییەوهەرلەجێوە جێبـەجێ دەکـرێ."١٢"....مسـتەفا کـەماڵ پـاش ئـەوەی لـە٣/٩دا سـەرلەنوێ داوا لـە عیسـمەت پاشـا دەکـات کـە پۆسـتی سـەرەك وەزیـران وەئەستۆبگرێ،ئێسـتا خـاوەنی ئـەو سـەرەك وەزیرانەیـە کـە((ئامادەیـە سیاسـەتی سـەرکوتکارییەك جێبەجێ بکات کە غازی (ئەتاتورك) دەیەوێ)). "١٣"

ئـەو دەسـتوورەی کـە بەهێزەکانی سـەرکوتکاردراوە یـەکجار توندوتیژە:((گوندەکانی ناوچـەکانی شـۆڕش تـەختی زەوی بکـەن،ئامانی هـیچ یـەکێك لـە شۆڕشـگێران وخێزانـەکانیان نـەدەن.بـا ئـەم دەرس‌وپەنـدە هێنـدە سـامناك بـێ کـە هـەموو خـەڵکی وڵات لـە یادیـان بمێنـی!))"١٤"بـەڵام ئـەم عەمەلیاتانــە یەکســەر دەســت پێنــاکرێ: هــاتنی هێــز لــە ســوریاوە بــە خــەتی ئاســنی بەغــدادا وکۆبوونەوەیان لە ماردین ماوەیەك دەبات.

هەروەها دەوڵەتی ئەنقەرە دەبێ رووبەرووی(ئاستەنگی دارایی) ببێتەوە کە لە ئەنجامدا لە شۆڕشـی کورد مەترسیدارتر دەبێت)"١٥".دەوڵەت لە ٣/٢٠دا داوا لە ئەنجومەن دەکات قـەراری تـەرخانکردنی دە ملیۆن لیرە بۆ سەرکوت کردنی شۆڕش پەسند بکات.

١٢- عەمەلیاتی عەسکەری دژی کوردان :

عەمالیاتەکان لە کۆتایی مانگی سێی ١٩٢٥دا دەست پێدەکات. هێزە دەوڵەتیەکان بۆ پێش گـرتن لە تەشەنەکردنی شۆڕش لە ناوچەکانی رۆژهەڵات وبۆ ئەوەی رێگەی پاشاکشەیان بۆ عێراق و ئێران لێ بگرن، سەرەتا دەوریان دە گرن.

کوردەکـان زۆر زوو لـە هـەموو ئـەو شـارانەی کـە گرتبوویان،راوەنرێن‌ولێـدەبرێن لـە ناوچـە شاخاویەکانی گـەنج دا بـەرگری بکـەن.بەڵام هێزی هیمداد کە لە ناوەراستی ئازارەوە لـە دیاربـەکر خربوونەتـەوە لـە ٨/٤/دا بـۆ کۆتـایی هێنـان بـە شـۆڕش دێنـە مەیـدان...مەسـەلەکە تارادەیـەك زوو دەبڕێتـەوە، چـونکە لـە ٥/٤/ ١٩٢٥ شـێخ سـەعید بـەخۆی و سـی کـەس لـە هەوادارەکانیـەوە کـە

هەندێکیان شێخ وئاغا دەبن لە نزیکی گەنج ئەسیر ودیل دەبن"١٦" بە پێی هەندێ پروپاگەندە لەم مەسەلەیەدا خیانەت لە شێخ سەعید کرا،چونکە خەڵات بۆ سەری شێخ دانرابوو"١٧".

هەر هەموو ئەو پێنج فەوجەی کە لە هەیڤی شوباتدا لە دیاربەکرەوە بۆ سەر شۆرشگێران نێردرابوون و ئەسیر بووبوون ،بەساغ و سەلامەتی لە ئۆردوگاکەی شێخ سەعیدا دۆزرانەوە...هەر ئەمە بۆخۆی نیشانەیەکە کە شێخ سەعید لە شەردا دڕندەکاری نەکردووە! لەوەشە ویستبێتی بەم کارە مۆرڤدۆستانەیە پشتیوانی ولەگینە ناوبژیوانی هێزە ئەوروپاییەکان بە دەست بێنێ"١٨" ئێستاعەمالیاتی عەسکەری بەمانای وشە تەواو بووە ،بەلام سەرکوتکاری هەر بەردەوامە.

١٣- سەرکوتکا ری:

ئیستا ئەو سەرکوتکاری وگوشارەی لە سەر کوردستانی داگیرکراوی بندەستی سی هەزار سەربازی ترك پیادە دەکرێ زۆر دڕندانەیە.لە دیابەکرا، زۆربەی ئەو زازایانەی کە دوای گەمارۆی شار لە لایەن هێزەکانی شێخ سەعیدەوە،حکومەتی ترك گرتبوونی لە دەرێی دیوارەکانی شاردا بەردەستریژی گوللە دران یان لە مەیدانی گشتی شاردا لە سێدارەدران.((بێ ئەوەی کەس فزەی لێوە بێ.کەس دەنگ هەلبڕێ.خەمساردی وبێ موبالاتی مەحکومەکانیش لە هی تەماشاکەرەکان کەمتر نیە:لەو ماوەیەدا کە تەرتیباتی سامناکی ئیعدام کردنەکەیان بۆ فەراهەم دەکردن کە بەزۆری نیو سەعاتێکی دەخایاند نەکەسێکیان پاڕایەوەو نە کەسێکیان هەڕەشەیەکی کرد))"١٩" .

لە ١٥ی نسیان بەملاوە چوار ناوداری کوردیان،لەوانە یوسف زیای نوێنەری جارانی ئەنجومەن وعەقید پەلید،لە سێدارە دا. لە ١٨/٤دا شێخ عەبدولقادرو،کە لە دەوروبەری قەستەنتەنیە نەجوولاَ بوو،دوازدە ناوداری تری کوردیان گرت.کۆتایی کاری کوڕەکەی شێخ عوبەیدوللاَ دلتەزێنە:ئەو کە لە سالی ١٩١٣دا لە ترسی ئەوەی بە تۆمەتی خیانەت لە ولات تاوانبار نەکرێ ، لەگەڵ مێجەر نوئێلدا بۆ کوردستان نەچووبوو،شەش ساڵ لەدوای ئەوە بوو بە قوربانی دەسیسەیەکی پۆلیسی:لە کۆتایی سالی ١٩٢٤دا یەکێك لە هاوکارانی شێخ لەگەڵ((تیمپلی)) ناوێکدا کە خۆی لێکردبوو بە بەرێوەبەری کاروباری رۆژهەلات و وەزارەتی دەرەوەی ئینگلستان، پەیوەندی دروست دەکات- بەلام ئەم پیاوە لە راستیدا ماموری پۆلیسی((ئەمن))ی تورکیە بووە! شێخ پەیمان دەگەڵ ئەم کەسەدا دەبەستێ:((پەیمانێکی وەکو ئەوەی کە ئینگلیز دەگەڵ شەریفی مەکەدا بەستوویەتی)).بە پێی قەوالە وبەلگەنامەی حاشا هەلنەگر شێخ عەبدولقادر بوو بوو بە قوربانی پێداگرتنی کوێرانەی خۆی بە (داواکردنی یارمەتی ئینگلیزەکان) حوکمی ئیعدام دراو، لە سێدارە درا.

١٤- دادگا یی:

لە ئەنقەرەودیاربەکر دادگا سەربەخۆکان بێ وچان لەکاردان.لە دیاربەکردا یەکەم دۆسیە کە دەخرێتە بەرلێکۆڵینەوە دۆسیەکەی دکتۆرفوئادە کە((هەمیشە ئامادەی چاکەکردنە لەگەڵ دەوروبەرەکەیدا و ئەوەندە گێلە کە خەتەر نیە!))"٢٠".دکتۆر فوئاد دوای دادگاییەکی کورت حوکمی ئیعدام دەدرێ.نەفەری دووەم ئەکرەم جەمیل پاشایە.ئەوجا نۆرەی شێخ سەعید دێ.ئەم چەند دێڕەی ئیدیعانامەی دادسێن،ئەوە نیشان دەدا کە شێخ سەعید تەنیا پیاوێکی توندرەوی مەزەبی نەبووە:((هۆکارو ریشەکانی ئەو شۆرشەی کە لەو دواییانەدا لە ستانەکانی رۆژهەلاتی

ولاّتی هەمیشە ترکدا هەلّگیرسا،هەمان ئەو هۆکارانەن کە بۆسنە وهەرزەگۆڤینای شێواند....ئەو مەبەست و ئامانجانەی کەبوونەتە هۆی سەرهەلّدانی شۆرشی کوردان هەمان ئەو مەبەست وئامانجانەن کە سوریا و فەلەستینان بەرەو وێرانی برد... رێنونی هەندێکتان غرورو لوتبەرزی بوو،هەندێکی ترتان لەژێر کاریگەری حەسودی سیاسی بێگانەدا بوون ،بەلاّم هەموتان لەخالّێکدا هاوبەشن:دەتانویست کوردستانێکی سەربەخۆ دابمەزرێنن.ئیستاش سزای تاوانەکانتان لە سەر قەنارە دەدەن!))"٢١"

سەرکوتی قەزایی شۆرش زوو بە زوو لەناو ولاّتا شێوەی عەمەلیاتێکی سیاسی بەرین بەخۆوە دەگرێ "٢٢"ودەکەوێتە گیانی لایەنگرانی گەرانەوەی خەلافەت،وکۆمەنیستان،وبەتایبەتی ((حیزبی تەرەقی خواز))کەبەهۆی پایەو ئیحتوباری خۆیوسەنگوناوداری سەرۆکەکانیەوە هەڤرکێکی مەترسیدار بوو.هەرگیز ئەوە نەسەلماوە کە حیزبی تەرەقی خواز هاوکاری شۆرشگێرانی کردبێ،بەلاّم کوردانی دیاربەکر و قەستەنتەنیە پەیوەندییان بەم حیزبەوە کردبوو چونکە لە بەرنامەکەیدا بەلّێنی جۆرە ((لامەرکەزیەتێکی ئیداری))دەدا، کە ئەمە خۆی لەخۆیدا بە دەنگەوە هاتنی خواستی سەرانی کورد بوو.

وەکو یەکێك لە کاربەدەستانی گەورەی وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا دەلّێت،مستەفا کەمال بەلاسایی کردنەوەی ((شێوازەکانی موسۆلینی- لەئێستە بە دواوە هەرهەموو ئەوزارەکانی سەرکوتکردنی نەیارانی خۆی وزاربەستنی هەموو رەخنەگرانی لەدەستدایە))"٢٣".

١٥- دەرهاوێشتە و دەرەنجامەکانی شۆرشی شێخ سەعید:

ئەگەرچی دەولّەتی تورکیا،لەکۆتایی نیسانی ١٩٢٥دا شۆرشی کوردان بە ((کۆتایی هاتگ)) دەزانی،بەلاّم شۆرش بەشێوەیەکی پەراگەندە هەر بەردەوامە:کوردەکان کە رێبەرانی خۆیان لەدەست داوەو پەرش وبلاّوبوونەتەوە،دەست دەکەن بە کاری ئاسیورەسانی و پارتیزانی.

سیاسەتوانێکی فەرەنسەیی لەکۆتایی هەیڤی ١٩٢٥/٥دەلّێت کە رەوشی کوردستان هیچ گۆرانێکی بەسەر نەهاتووە:((کوردەکان کۆسارەکانیان بەدەستەوەیە!))ودەولّەتی تورکیا ناچارە جارێکی دی داوا لە فەرەنسا بکات کە رێی بدات لە رێگەی هێلّی ئاسنی بەغداوە هێزی هیمداد بۆ شەرگە ڤرێ بکات.

توندرەوی لەسیاسەتی((جیاکردنەوەی ئاین لە حکومەت)) کە مایەی سەرکوتی تەکیەی دەروێشانە بەو حەساوەی ((مەلّبەندی گەندەلّی ونەزانین)) هەروەها دورخستنەوەی شێخان و سەرانی تەقلیدی وسەرکوتکردنی جەماوەری خەلّکی دەبنە هۆی سەرهەلّدانی زنجیرە شۆرشێکی تارادەیەك ناوچەیی ،کەیەکێك لە و شۆرشانە،شۆرشی حاجۆیە لە ناوچەی نەسیبین، کە لە مانگی ئازاری ١٩٢٦دا روو دەدات.

١٦- پەنا بردنە بەر عێراق:

کوردەکانی عێراق زاهیری چ ئاگاداریەکیان لەمەرشۆرشی شێخ سەعید نیە، تا لە دەوروبەری ئەیلولی١٩٢٥دا ژمارەیەکی زۆر لە ئاوارەو پەنابەری کورد ودیان دەگەنە ناوچەکانی زاخۆ ودهۆك.

ئینگلیزەکان کەچاویان بەو هەموو پەنابەرە دیانە دەکەویٚ زۆریان لەبەر گران دەبیٚ:دە-دوانزە هەزار کەس کە لە گوندەکانی گویانی و شەرناك وەدەرنرابون."٢٤"

خۆ ئاوارە کوردەکانیش زۆرن،وئینگلیزەکان ئەم خەڵکە لەسیٚ ئۆردوگای جیاواز لە زاخۆ و دهۆك وبەرسەڤیی نزیك سنوردا جیٚدەکەنەوە.لە نیٚو پەنابەرە کوردەکان ژمارەیەکیان لەو ئاغایانە بوون کە((ملیان بۆدەستوری ترکان سەبارەت بە کوشتاری دیانان نەدابوو)) ژمارەیەکیان ئەندامی لیوای شەست و دووەمی ترك بوون و لەخزمەت هەلاٚتبوون،هەندیٚکیان لەو فەلاو وەرزیٚرانە بوون کە لە ئوردوگای کاری بیٚگاری(!) هەلاٚتبوون،جگە لەکۆمەڵیٚك دەوارنشین."٢٥"

١٧- لە سەرکوتکارییەوە بۆ پاکتاوکردنی نەژادی:

هاتنی ئەو هەموو ئاوارە دیانوکوردە بۆعیٚراق زوو بە زوو گیروگرفتیٚکی زۆری بۆ دامودەزگای ئیداری ناوچەکە دروست کرد.

لەکۆتایی مانگی١١/١٩٢٤دا سیٚرهنری دوبز، کۆمیسیٚری بالاٚی بەریتانیا لە عیٚراق،لە مەجلیسیٚکی فراڤینی رەسمیداولە ئەنقەرە باسی ئەم مەسەلەیە دەکات،بەلاٚم وەلاٚمیٚکی سەیرو سەمەرە لە تۆفیق رەشید بەگی وەزیری کاروباری دەرەوەی تورکیا دەژنەویٚ،کە تورکیا نەك هەر ئەو کوردانەی پەنایان وەبەر عیٚراق بردووە وەرناگریٚتەوە، بەڵکو((بەتەمایە وپیٚوەیە هەموو کوردان لە عەنەدۆڵ وەدەربنیٚ،وەکو چۆن یۆنانی و ئەرمەنیەکانی وەدەرنا))!"٢٦"

دوای چەند هەفتەیەك وەزیری کاروباری دەرەوەی تورکیا لەدیداریٚکدا دەگەڵ((کلیرك))ی سەفیری بەریتانیای مەزن هەمان بابەت دووبارە دەکاتەوەو((تیٚوری فەلسەفی- میٚژوویی)) دەوڵەتی تورکیا هیٚند بەبیٚ ئەدەبی و بەبیٚ شەرمی باس دەکات کە سیاسەتوانی بەریتانیا باوەڕ بە گویٚی خۆی ناکات!((بەپیٚی ئەم تیوری))یە زەمانی گروپیٚن نەتەوەیی،بە گوتەیەکی دی باوی ئیمپراتۆریەتان هاتۆتەوە.ئیٚستا ئیتر سەربەخۆیی وجیابونەوەی میللەتانی بچووکی یەك دوو ملیۆنی((وەکوئەلبانی))بەسەر چووە.کوردەکانیش هەمان چارەنووسیان دەبیٚ. بەلاٚم ئەمانە((کوردەکان))،ئاستی رۆشنبیری وئە قڵییان هیٚندە نزم وپاشکەوتووە کە ناتوانن بەئاسانی بەگەڵ کۆمەڵگەی تورکیا بکەونوئاویٚتەی بن.ئەم خەڵکەش وەکو هندۆکەکانی ئەمەریکا (کلیرك دەڵیٚ رەنگە جەنابی وەزیر مەبەستی سورپیٚستەکانی ئەمەریکا بیٚت!)چونکە لەم ململانیٚی مانەوەیەدا ناتوانن لە رووی ئابورییەوە خۆیان لەگەڵ هەڵو مەرج و بارودۆخ دا بگونجیٚنن وشان بە شانی ئەو ترکە زۆر پیٚشکەوتووانەی کە لە ناوچە کوردنشینەکاندا ئاکنجی دەبن،برۆن بەناچاری لە ناودەچنومەحو دەبنەوە.خۆ ئەمرۆ کەمتر لە ٥٠٠٠٠٠کورد لە تورکیادا دەژین،ولەم ژمارەیەش چەندیان بتوانن بۆ عیٚراق یان ئیٚران کۆچ دەکەن و ئەوەی دەمیٚنیٚتەوە بەکورتی وبەکرمانجی وبە رونی و بەڕاشکاوی وەکو رەگەزی ناسازگار لەگەڵ ژینگە دا لەبەین دەچن))"٢٧".

دوای چەند مانگیٚك دەوڵەتی تورکیا بەرەسمی پەسندکردنی قانونیٚکی راگەیاند(قانونی ژمارە ١٠٩٧بەرواری ١٩٢٧/٦/١٩)کە ئەم قانونە ریٚگەی بە دەوڵەت دەدا لەبەر((هۆی سوپایی و کۆمەلاٚیەتی))(!) لە ویلایەتوناوچەکانی رۆژاوەوە ١٤٠٠ کەس بەخاوخیٚزانەوە لەویلایەت وناوچەکانی رۆژهەلاٚتەوە هەرهەموو ئەوانەی کە((بەسزای قورس حوکم دراون))رابگویٚزیٚ.

دووســالاَن پــاش شۆرشـــی شـێخ ســەعید کــاری کوردســـتانی تورکیــە گەییوەتــە بنبەســتی تــەواو:((٣٠٠٠٠ سـەربازی تـرك بەزەحمـەت بەشـی پاسـەوانی ناوچـەیەك کـە لـە باشـوری وانـەوە تـا رۆژهەلاَتی دەریاچەی وان دەگرێتەوە دەکات ،ئەم ژمارە سەربازە تەنانەت بەنیاز نین کە ناوچەکە لە بوونی دژمنش پاك بکەنەوە،ئەوەندە ناوچەیەکی سەختوناهەمووارە))"٢٨"
ترکەکان کە لە یەکلاکردنەوەی مەسەلەی کورد نائۆمێد دەبن،لێدەبڕن هانا بۆ ئێران بەرن، لێ ئێران ئەم کارە پەسند ناکات ،چونکە کوردەکانی خۆی چ گیروگرفتێکیان بۆ نەناوەتەوەوئەویش (ئێران) بە هیچ جۆرێ نایەوێ سەریەشەیەکی وەها بۆ خۆی دروست بکات!"٢٩"

١٨- سەرچاوەو پەراوێزان :

١-راپۆری ١٩٢٥/٣/٤ میجەرهارنك، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ، ٣٧١١٩٨٦٧،

٢-بە گوێرەی شایەتی فەرمانبەرێکی بانکی عوسمانی، دانیشتووی دیاربەکر، لە نامەیەکدا بە زمانی فەرەنسیوبە بەرواری ١٩٢٥/٦/٢ ئەمە تەنیا بەلَگەنامەیەکی باوەرپێکراوە کە یەکسەر پاش شۆرش لە وێندەر نووسراوە.

٣-نامەی فەرمانبەری ناڤبری، وەزارەتی کاروباری ئینگلستان، ٣٧١١٠٨٦٧

٤- گفتوگۆی ئەنجومەنی نیشتمانی،تۆمارکراو لە بۆلَتنی بنکەی لێکۆلینەوەی کوردی، کامەران بەدرخان ژمارە دوو، ١٩٤٨

٥- LEPEUPLE برۆکسل ١٩٢٥/٢/٢٨

٦- نووسراوی جی ،مۆرگان،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٠٨٦٧، ١٩٢٥/٣/٤

٧- راپۆری ئیرکمودور، عێراق ١٩٢٧/٢،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٢٢٥٥

٨- بڕوانە کتێبی یەکێتیی سۆڤیەت وکوردەکان،لێکۆلینەیەکە دەربارەی کەمینەیەکی نەتەوەیی ، نامەیەکە دراوە بە زانستگەی ڤێرجینا،ولاَتەیەکگرتوەکانی ئەمەریکا،١٩٦٥ نووسینی ویلسن هاولێ.

٩- راپۆری لیندزی گەورە سەفیری بەریتانیا لە ئەنکەرە ١٩٢٥/٣/٩.وەزارەتی کاروباری دەرەوەی بەریتانیا .٣٧١١٠٨٦٧

١٠- قسەکانی عیسمەت پاشای سەرۆك وەزیر،لە ئەنجومەنی نیشتیمانی،١٩٢٥/٤/٧، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان . ٣٧١١٠٨٦٧

١١- راپۆری١٩٢٥/٣/١٤ی گەورە سەفیری فەرەنسا،قەستەنتەنیە، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسا .٣١١- ٣١١ E

١٢- وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان .٣٧١١٠٨٦٧

١٣- نووسراوی ٣/٩ی گەورە سەفیری بەریتانیا لە قەستەنتەنیە، لیندزی

١٤-راپۆری جەنەراڵ موجن ١٩٢٥/٣/٢٩ ئەنکەرە.وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسا، ٣١٣- ٣١١ E

١٥-سەرهەنگی دووەم کارتو،پاشکۆی عەسکەری لە قەستەنتەنیە١٩٢٥/٣/١٧.وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسا ٣١٣-٣١١ E.

١٦-شێخ عەبدوڵڵا شێخ عەلی مەهوەند ،(مەحمود ؟)ئاغا ،تەیمورئاغا،خڕگەپازارلی رەشیدئاغا، قاسم عەلی (کۆنە سەرگوردی سوپای تورکیا)

١٧- حەسەن ئەرفەع ،کوردەکان ، ل ٣٧

١٨-نامەی فەمانبەری بانقی عوسمانی .

١٩- هەمان سەرچاوە.

٢٠-هەمان سەرچاوە.

٢١- قەیدی ١٩٢٥/٦/٢٨، لە کتێبی (لە کوردستانی عێراقدا ،بوونی نەتەوەیی،ل٣٤٧) عیسمەت شەریف وانلی وەرگێراوە.

٢٢-ئەلبیرسارو، گەورە سەفیری فەرەنسا ١٩٢٥/٦/٢٣،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسا، E ٣١١-٣١٣

٢٣-نووسراوی ١٩٢٥/٣/١٦ی وەزارەتی دەرەوەی ئینگلستان،ئامادەکردنی ئازربورن(؟)، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان .٣٧١١٠٨٦٧.

٢٤- DAILY CHRONICLE، لیستێك لە مەڕ((ئەو خوێنرێژییانەی کە لە مەرزێن دۆلی دوو روبار روویانداوە)) بە دەستەوە دەدات.

٢٥-وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان . ٣٧١١١٤٧٠

٢٦-مەجلیسی فراڤین،رۆژی ١٩٢٦/١١/٢٣وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان، ٣٧١١٢٢٥٥

٢٧-راپۆری ١٩٢٧/١/١٧ی سێرجی کلارك دەبارەی گفتوگۆی ١/١٦ دەگەڵ وەزیری کاروباری دەرەوەی تورکیا، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلیستان ، ٣٧١١٢٢٥٥.

٢٨-راپۆرتی میجەر هارنك، پاشکۆی عەسکەری بەریتانیا لە ١٩٢٧/٣/٣ .

٢٩-گفتوگۆی مێجەرهارنگ،دەگەڵ پاشکۆی عەسکەری ئێران، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٢٢٥٥.

فەسڵی پێنجەم : کۆماری ئارارات (١٩٢٧-١٩٣١) :

١- دامەزراندنی خۆی بوون ((سەربەخۆیی)):

چۆنیەتی دامەزرادنی کۆمەڵەی خۆیبون بە دروستی نەزانراوە.بە گوتەی یەکێك لە دامەزرێنەرانی خۆیبوون،لە بەهاری ساڵی (١٩٢٧)دا،لە بنارەکانی ئاراراتدا بە ئامادەبونی نوێنەری چوار رێکخراوی نەتەوەیی کورد واتا:((تەعالی کوردستان))،((تەشکیلاتی کوردستان))،((میللیەتی کورد))و((کۆمیتەی سەربەخۆیی)) کۆنگرەیەك بەستراوبڕیاری هەڵوەشانەوەی خۆیان دا تا لە یەك رێکخراودا واتە لە ((کۆمەڵەی خۆیبوون))دا یەك بگرن ."١"

بەڵام پێدەچێت ئەم کۆبونەوەیە لە شاری بحەمدونی لوبناندا کرابیّ، هەڵبەتە ئەم بۆچوونە لەم رووەوە دروست دەنوێنیّ،چونکە کوردستانی تورکیا لەو دەمەدا مەیدانی کاری عەسکەرتاریەت بووە."٢"

کۆمیتەیەکی تەنفیزی، کۆمەڵەی خۆیبوون بەرێوەدەبات، کە بارەگاکەی لە حەڵەبە- تا هاوینی ساڵی ١٩٢٨کە لە لایەن دەسەڵاتدارانی فەرەنسیەوە ((پەرتەوازە)) دەکریّ. گەلێك لە ناوداران و پیاوماقولانی کوردی ئاکنجی قەستەنتەنیە، بە تایبەتی ئەندامانی ماڵباتی بەدرخانیەکان،لەم کۆمیتەی تەنفیزیەدا دەبینرێن:جەلادەت بەدرخانی کوڕی ئەمینعالی بەدرخان سەرۆکی کۆمیتەکەیە. ئەندامەکانی تری کۆمیتە بریتی بوون لە کامەران وسورەیا بەدرخانی برای جەلادەت، مەمدوح سەلیم و شاهین بەگ .(رێبەرە سەرەکییەکانی خۆیبوون بریتی بوون لە : قەدری جەمیل پاشا ،جەلادەت عالی بەدرخان ،حەسەن ئاغا حاجۆ ،ئیحسان نوری پاشا، ئەکرەم جەمیل پاشا ،مەمدوح سەلیم و عارف عەباس.)

سەرکردایەتی((خۆیبوون))سوورن کە دەرس وپەند لە شکستەکانی رابردوو وەربگرن بۆیە دەیانەویّ زۆر بە نهێنی وبە پارێزەوە کار بکەن، هەموو تیرەوتایفە کوردەکان بەلای شۆرشدا رابکشێن،چالاکیەکانی خۆیان هاوئاهەنگ بکەن،جەنگاوەرانی کورد بە چەك وتەقەمەنی تازەو هاوچەرخ چەکدار بکەن و بەرەبەرە فێری یاساو رێسای جەنگیان بکەن.

ئەم گروپە کە نەسلێك بەر لە تیۆریسێنانی جەنگی پارتیزانی ئەمەریکای لاتینی رێسای (بنکەی شۆرشگێری)یان داهێنا، لێدەبڕێن((لە یەکێك لە شاخەکانی کوردستانی بندەستی تورکاندا بنکەیەکی سوپایی دامەزرێنن کە لە شەڕێکی یەکجارەکی وچارەنوس سازدا لە بری مەخفەر و مەڵبەندی مەشق وراهێنان وبارەگا بەکاری بێنن)) وئەم مەڵبەندە لە ژێر دەستی (سەرکردایەتی هێزی یەکگرتووی کوردا بێت)) .

رێبەرانی((خۆیبوون)) کە سوورن لەسەر ئەوەی تا ((وەدەرنانی دوا سەربازی ترك لە مەرزی کوردستان)) درێژە بە شەڕ بدەن، هەموو هەوڵێکی خۆیان دەخەنە کار کە دژمنایەتی وڵاتانی دراوسیّ نەکەن و رایدەگەیەنن کە ((خوازیاری ئەوەن باشترین پەیوەندی دۆستانەیان دەگەڵ دەوڵەت ومیللەتی ئێرانی برادا هەبیّ))- هەرچەندە ئەمە ریّ لە دەوڵەتی ئێران ناگریّ کە- راستە تا رادەیەك بە دەستی خۆی نابیّ- لە سەرکوتکرنی راپەرینی کورددا یارمەتی ترکان بدات .

سەربارەت بە عێراق وسوریا-خۆیبوون ،دووپاتی دەکاتەوە کە ((رازی وخۆشحاڵە بەو مافانەی کە بە پێی بڕیارەکانی سایەنشینی بە کوردی ئەم دوو وڵاتە دراوە وخوازیاری مافی پتر نیە بۆیان.))
هەڵبەتە ئەم تەگبیرە سەربارەت بە بزووتنەوەکە تەگبیرێکی زیرەکانەیە وخۆ پاراستنە لە دژمنایەتی بەریتانیا وفەرەنسا.
سەرەنجام،رێبەرانی رێکخراوی تازە(خۆیبوون)((لێدەبڕێن هەرهەموو بەدحاڵی بوون وساردییەکی نێوان کورد ومیللەتی ئەرمەنی بە یەکجارەکی حەڵو فەسڵ بکەن)) ."٣"
لە راستیدا ،پەیوەندی نزیك لە نێوان خۆیبون وحیزبی ناسیونالیستی ئەرمەنیان ((داشناك))دا هەبوو،هەڵبەتە ئەم پرۆپاگەندەیە ناچیتە ئەقڵەوە کە گوایە خۆیبوون((لەسەر داوای)) ڤ. پاپازیان، ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی داشناك دامەزرابوو.بە پێی راپۆری ئینگلیزان،"٤"پاپازیان بەخۆی لە کۆنگرەی خۆیبووندا بەشدار نەبووە."٥"بە هەرحاڵ ئەرمەنییەکان بەشێك لە تەقەمەنی و چەکی شۆرشگێرانی ئارارات لە رێگەی تەورێزەوە دابین دەکەن.
زانیارییەکی روونی ئەوتۆ لەمەڕ جۆری پەیوەندی کردنی کۆمەڵەی خۆیبوونی ئاکنجی حەڵەب ، بە هێزە چەکدارەکانی خۆیانەوە لە ئارارات لە دەستدا نیە،چونکە یەکێك لە جوملەی ئەرك و کارەکانی دیکەی کۆمەڵە ئەوە بوو کە لە ئەوروپادا پروپاگەندە بۆ شۆرشی کورد بکات، دەیتوانی بە ئاسانی ئەم گومانە لای خەڵکی پەیدا بکات کە دەسەڵاتی تەواوی بەسەر پێشمەرگەدا، کە بەخۆی تاقە رشتەی پەیوەندی ئەوان بوو بە جیهانی دەرەوە،هەیە .
لە ساڵی ١٩٢٥بەسەرەوە شۆرش بەعەمەلی لە کوردستانی تورکیادا ،بە تایبەتی لە دەڤەری بایەزیدو ئاراراتدا کۆتایی نەهاتبوو.بەڵام دامەزرێنەرانی کۆمەڵەی خۆیبوون پێیان ناخۆش نیە بڵێن بزوتنەوەیەکیان چێکر کە بەر لەوان لە راستیدا وجودی هەبوو،وپاش رۆیشتنی فەرماندەی گشتی هێزەکان((ئیحسان نوری)) لە هەل ومەرجێکدا کە لە هەلاتن دەچوو،خێرا هەموو دەسەلاتێك بەسەرییەوە لە دەست دەدەن.
بەلام گومان لەوەدانییە کە کۆمەڵەی خۆیبون لە دەرێی مەیدانی شەردا زیاتر گروپە نەتەوەییە کوردەکان لە دەوری یەکدی خڕدەکاتەوە،ولق لە هەموو جیهاندا،تەنانەت لە وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا، بەتایبەتی لە دیترۆیت دا دەکاتەوە."٦"

٢- ڕوو بە ڕوو بوونەوەکانی ساڵی ١٩٢٧:

راپۆری سیاسەتوانانی ئاکنجی ئێران وتورکیە ئەوە دەگێرنەوە کە لە ساڵی ١٩٢٧دا سەرتاسەری کوردستانی تورکیا لە جموجۆڵ دایە:لە دەوروبەری دیاربەکر ومۆش ،خنیس وبولانیك، ترس و لە رزیان لە ناوچەکەدا بلاوکردووەتەوە.ناوچەی بەتلیس وکۆساری ئاراراتیش وەتر.
یەکێك لە هێرشە سەرەتاییەکانی تورکیا لە ئەیلولی ١٩٢٧دا لە دۆلی زیلان، دووچاری شکستێکی کارەساتئامێز دەبێت:شۆرشگێرانی کورد بە هاوکاری ئەو چەکدارە عەشایەرانەی کە لە ئێرانەوە هاتوون،ئەم پاشەکشەیە لە سوپا هەشت هەزاریەکەی تورکیا دەکەنە کارەسات ومسیبەتێکی راستەقینە:چوار تۆپ و ٣٥ رەشاشیان لێدەگرن وچواردە ئەفسەر وسەدان سەربازی ترك بەدیل دەگرن."٧"

قوەتەکانی ترك پاش ئەم شکستە خوێناوییە بۆ دیادین دەکشێنەوەودەوڵەتی ترك ئەم سەرکەوتنەی کورد دەداتە پاڵ هاوکاری تیرە کوردەکانی دەڤەری ماکۆودەوڵەتی ئێران ئاگادار دەکاتەوەوداوای لێدەکات سنور داخات وئەو کوردانەی تورکیا کە پەنا وەبەر ئێران دەبەن چەك بکات."٨"

٣-هەڵویستی سۆڤیەت:

لەم شەڕانەدا کە لە خاکی دراوسێی دیوار بە دیواری مەرزی باشووری سۆڤیەتداولە ناوچەیەکی زۆر هەستیاردا لە گەڕدا بوو هەڵوێستی سۆڤیەت یەکجار بە تەمتومان‌ونادیار دەبێ. سۆڤیەت ، لە بەهاری ساڵی ١٩٢١دا دوو پەیمانی دەگەڵ ئێران و تورکیادا بەستووە، بە پێی ئەم جووتە پەیمانە ناتوانێ پشتیوانی شۆرش وبزاڤێکی نەتەوەیی کورد بکات کە مەبەستی پارچە پارچە کردنی هەر یەکێك لەم دوو وڵاتە بێت.

سۆڤیەتیش وەکو فەرەنسا،بەڵام بە هەنجەت‌وبیانوی جیاواز لە هی فەرەنسا،مەسەلەی سەربەخۆیی کوردستانی بە دەسیسەوپیلانی شومی بەریتانیا دەزانی.

کاراخان،یاردەدەری کۆمیسەری دەرەوەی سۆڤیەت لە هەیڤی٧/١٩٢٧دا پەیمانێکی دەگەڵ تورکیادا مۆرکرد کە دژی بزووتنەوەی کورد بوو:ئەم پەیمانە لە مۆسکۆ لەلایەن زەکی بەگ وبە ئامادەبوونی سەفیری جارانی سۆڤیەت لە تورکیا(ئارالۆف) ئیمزا کرا "٩".

ئەو پەیمانی یەکێتی وهاوکارییەی لە نێوان رێبەرانی خۆیبوون ورێبەرانی حیزبی ناسیونالیستی(داشناك)دا بەسترا،بووە هۆی ئەوەی سۆڤیەت زیاتر دژایەتی کورد بکات.

لە ساڵی١٩٣٠دا لەو کاتانەدا شەڕی زۆر قورس لە دەوروبەری ئارارات لە ئارادا بوو،سۆڤیەتەکان مژوڵی دامرکاندنەوەی شۆرشێکی دیکەی نەتەوەیی بوون کە لەلایەن ئەرمەنیەکانەوە هەڵگیرسێنرابوو، وەختێ کە کوردەکانی سۆڤیەت و ئەرمەنییان یارمەتی شۆرشگێرانی ئارارات دەدەن،سۆڤیەتەکان هاوکاری ترکیان دەکرد:سوپای سۆڤیەت بوارو دەراوە سروشتیەکانی ئاراسیان کە سنوری نێوان هەر دوو وڵات پێکدەهێنێ بە تەلی دڕکاوی وسەگی پۆلیسی قایم‌وپاس دەکەن،لێرەولەوێ مەخفەری دیدەوانی دادەنێن ودەورێی سوارە بە بەردەوامی بە هێڵە سنوریەکاندا دەگەرێن....بەڵام وێرای ئەمانەش سنور هەرگیز بە تەواوەتی ناگیرێ."١٠"

لە کۆتایی مانگی٧/١٩٣٠دا بەر لەوەی لەشکری تورکیا هێرش بۆ سەر ((قوللە وقەڵای)) ئارارات بەرێ، قوەتێکی سوپایی سوارەی ٥٠٠ کەسی سۆڤیەتی دەگاتە گوندی دوەلوی نزیکی ئاراس، قوەتەکە دوو رۆژ لەم گوندە دەمێنێتەوە،ئەوجا شەوێك لە پڕ قوەتی ناڤبری ((ون دەبێ))... دێهاتیانی دووەلو دڵنیان کە درەنگە شەوانێ لە ئاراس پەڕیونەتەوە تا بچنە هیمدادی هێزی ترکان و شەڕی کوردان بکەن."١١"

هەرچەندە بەشداری راستەخۆی سۆڤیەتەکان لە سەرکوتکردنی بزووتنەوی ئاراراتدا هەرگیز نایەتە سەلماندن،بەڵام هەڵوێستی یەکێتیی سۆڤیەتیش لە داپۆشین نایەت‌وخوێندنەوەی هەڵوێستی سۆڤیەت زۆر زەحمەت نیە.((لە پشت ئەو شەڕانەوە کە لە ئاراراتدا روودەدەن ،دیسان دەبێ دەستی ئیمپریالیزمی جیهانی ببینرێ کە دەیەوێ پەردەیەکی ئاسنین بە دەوری یەکێتیی سۆڤیەتدا بکێشێت))."١٢"

ترك لە سەرەتای ساڵی ١٩٣٠دا بۆ جاری دووەم هێرش دەکەنە سەر خەباتکارانی ئارارات وئەم هێرشەیان لە هێرشی یەکەم سەرکەوتووتر نیە،لە شکری ترك هەر زوو ناچار دەبێ لە بایەزید بارگە بخات تا زستانەکە لە وێندەر ڕابوێرێ.
بۆ یەکەمجار ناوی فەرماندەی تازە یان((ڕاوێژکاری سوپایی)) کوردان ئیحسان نوری دەبڕێ .
هەر لەم کاتانەدا کوردی دەڤەری بەتلیس رادەپەرن و تا دەوروبەرو قەراغی شار دێنە پێشێ .

٤ – ئیحسان نوری و ڕاپەڕینی ئارارات:

ئیحسان نوری کە بەتلیسیە وسەرگوردی جارانی سوپای تورکیە ،بە گوتەی مێژوونووسانی کورد لە ساڵی١٩٢٥دا لە کۆسارەکانی بۆتاندا، لە بیت الشهاب، شۆرشێکی هەڵگیرساندبوو وئەوجا دەگەڵ چەند سەد جەنگاوەرێکدا پەنای وەبەر کۆسارێن ئارارات برد بوو .

لە ساڵی١٩٢٧دا وەکو((نوێنەری شۆرشکەرێن ئاگری داخ(ئارارات) بەشداری کۆنگرەی خۆیبوون دەکات.چونکە لەلایەن کۆنگرەوە رادەسپێردرێ((مەڵبەندێکی مقاومەت))دابمەزرێنێ،هەڵبەتە ئەویش بۆ ئەم مەبەستە کۆسارێن ئارارات هەڵدەبژێرێ وساڵی١٩٢٧ بۆ((کۆکردنەوەی هەموو ئەو نیشتیمانپەروەرانە تەرخان دەکات کە لە کۆسارەکانا پەرتەوازەن))"١٣".

ئیحسان نوری لە ساڵی ١٩٢٨دا ((دەبێ بە سەرکردەی چەند هەزار جەنگاوەری سازو ئامادەو مەشق دیتوو))و دام ودەزگایەکی ئیداری بەسەرۆکایەتی ئیبراهیم پاشا حەسکی،خەڵکی تیللۆ ناسراو بە حەسکی تیللو،دێتە دامەزراندنو وئاڵای کوردستان هەڵدەکرێ.کۆماری چکۆلەی کوردی ئارارات لە دایك دەبێ."١٤"

٥– ئا رارا ت:

لە جیهاندا کەم جێگە هەیە بە ئەندازەی ئارارات(ئاگری داغ) باش ولەبارو هەموار بێ بۆ وەی بکرێ بە((بنکە))ی شەڕی پارتیزانی.

ئارارات،بە هەردوو لوتکەکەیەوە،واتا ئاراراتی بچووك وگەورە،وبە خەرەند وزەندۆڵەکانیەوە قەڵایەکی سروشتی بە پانتایی ٩٦٠ کیلۆ مەتری چوار گۆشە پێکدەهێنێ! ئەم دوو لوتکەیەی ئارارات کە بە ڕاستە هێڵ ١٢ کلیۆمەتر لێك دوورن یە کەمیان ٣٣٩٦ مەتر ودووەمیان ٥١٥٧ مەتر لە ئاستی دەریاوە بەرزن وهەردووکیان لە ملەی سەرداربولاکدا کە ٢٤٤٥ مەتر بەرزە، یەکانگیردەبن لەم رۆژگارەدا سنووری تورکیا وئێران بە کێوی ئاراراتدا رەت دەبوو، لوتکە وداوێن وبناری رۆژهەڵاتی ئاراراتی بچووك بە شێك بوو لە خاکی ئێران، وئەمە خۆی لە خۆیدا کۆسپێك بوو لە رێگەی ترکەکان ودەرفەتی نەدەدان کە ئابلۆقە وگەمارۆی شۆرشگێرەکان بدەن.

ئارارات گڕکانێکی خامۆش ونشێوێکی٤٥نمرەییەولە ملەی سەرداربولاك دایەو،جێیەکی یەکجار ناقۆلاّوناهەموارە.

ئاراراتی گەورەش ناهەموارو پڕخەرەندوزەندۆڵی گرکانی وپڕ پێچ وپەنا وئەشکەفتانە،کە گەورەترین ئەشکەوتی دەکەوێتە بناری رۆژهەڵاتی چیاکەودەڕوانێتە روسیا وسێ هەزار کەس بە خاوخێزان ومەڕوماڵاتیانەوە دەگرێ."١٥"

پێشتر،یانی لە یەکەم جەنگی جیهانیدا کوردێن جەلالی پەنایان وەبەر ئاراراتی گەورە بردبووو‌توانی بویان لە هەنبەر هەموو هەوڵ‌وکۆششەکانی رووس وئەرمەن بۆ وەدەرنانیان لەو ناوچەیە مقاوەمەت بکەن: ئەم خەڵکە کە بۆ ماوەی سێ ساڵان لە ١٥٠ کیلۆمەتری پشت شەڕگەوە بە تەنێ مابوونەوە توانیان تا پێشرەوی لەشکری عوسمانیان لە ساڵی ١٩١٨ لە نێو خاکی داگیرکراوی روسیادا، بەرگری بکەن."١٦"

٦- دان و ستاند نێن ساڵی ١٩٢٨:

دەوڵەتی تورکیا لەساڵی ١٩٢٨ لێدەبڕێت لە گەڵ شۆڕشڤانێن کوردا بکەوێتە گفتوگۆ، جا بەم مەبەستەو بۆ وەی کەشوهەوایەکی لەبار بۆ((لێکدی حالی بوون))بخوڵقێنێ،چەند هەنگاوێکی عەمەلی دەنێ:نەفی کردن رادەگرێ ، قانوونی((راگرتنی سزای ئیعدام)) بەپەسەندکردن دەگەیەنێ و(عەفوات بۆ ئەو کوردانە دەردەکات کە لە زەرفی سێ هەیڤاندا بگەرێنەوە نێو ماڵ و مندالی خۆ) مۆڵەتی گەرانەوە بە نەفی کراوان دەدات وزندانییان ئازاد دەکات ...لێ زمانی کوردی هێشتا هەر یاساغە

دەوڵەتی تورکیا،سورەیا بەگی والی بایەزید رادەسپێرێ کە گفتوگۆ دەگەڵ شۆڕشڤانان بکات.والی بایەزید بە نامەیەکی دووروودرێژ حەسکی تیللۆ ئاغا ئاگادار دەکاتەوە کە واز لە شۆڕش ودژایەتی دەوڵەتی تورکیا بێنێ و ئەمە بە کارێکی((ناماقول‌وگەوجانە دەزانێت))،((دەوڵەتی تورکیا، دەوڵەتێکی شەش سەت ساڵەیەو خوێنەوارانی ناو ئێوە ئەمە دەزانن.لە ماوەی ئەم شەش سەت ساڵەدا هەزاران کەس دژی دەوڵەت هەستاون...چیان بە چی کردووە ؟- هیچ،دەوڵەت وەکو سەروەر وگەورەی مەملەکەت بە دەقی خۆیەوە ماوەتەوە)) و داوا لە حەسکی تیللۆ ئاغا دەکات کە سوود لەم فەرمانی عەفواتە وەربگرێ.

والی بایەزید چەند وشەیەکیش لەمەڕ ئیحسان نوری دەخاتە ئەم نامەیەوە:((بیستوومە کە ئەفسەرێکتانیش لەگەڵدایە.من وەکو هاوپیشەیەك داخ بۆ حاڵی ئەم ئەفسەرە دەخۆم.من نازانم کە ئەو چ تاوان وخەتایەکی کردووە)) .

بەڵام ئەم پەنابردنە بەر هەست‌وسۆزی هاوبەستەگییە دەگەڵ پیاوێکدا کە هاوفەرهەنگ یاهاوچینی ئەوە بێ ئاکاموبێ ئەنجام دەبێ، وبەرسڤی حەسکی تیللۆ توند وغرورئامێزە:((ئەگەر راستەوعەفوات لە گۆڕێدایە ،دەبێ ئەم عافواتە بۆ هەمووان بێ ودەگەڵ یاساکانی چەرخی شارستانیەتدا بگونجێت. ئەگەر دەیانەوێ بەم عەفواتە خەڵکانی کێوی فریوبدەن، ئەمەیان باسێکی دییە.ئێوە نابێ بەم جۆرە دەگەڵ خەڵکانی وەکو ئێمەدا قسەبکەن،چونکە ئێمە بەشی خۆمان ئەزمونمان هەن و دنیامان دیتوە.مرۆڤی هۆڤی لە هیچ شوێنێك نەماون.سەرانی گەورەی دەوڵەتی تورکیا دەبێ دان بەم حەقیقیە تەدا بنەن)) و لە سەری دەروات:((ئەگەر بەراستی عەفواتێك لە گۆڕێیە ئەدی بۆ میر وبەگ و ژن ومندالانمان، کە هیچ گوناهێکیان نەکردووەو دوو ساڵە لە تاراوگەن ودژوارترین ژیانیان گوزەراندووە،بۆ سەر ماڵ وحاڵی خۆ نەگە راونەتەوە؟ تا دوورخراوەکان نەگەرێنەوە سەر ماڵ وحاڵی خۆ،ناکرێ چ باسێك لەگەرانەوەی ئێمە بکرێت))"١٧". هەر لەو رۆژانەدا یەکێك لە پیاوماقولانی بایەزید نامەیەك بۆ یەکێکی دی لە شۆڕشڤانانی ئارارات بە نێوی نەعمان ئەفەندی دەنووسێت:نعمانە فەندی کۆنە کارمەندی دامودەزگای دەوڵت بووە، پاشان نەفی کراوە، لە تاراوگە هەڵاتووە ودوای ٤٧ رۆژە رێ توانیویەتی خۆی بگەیەنێتە ئارارات!نامە نووسی

ناڤبری لە نامەکەیدا دەنووسێت کە هەمیشە لە خۆی دەپرسێت چون نەعمانە فەندی دەتوانێت لە نێو ((کۆمەڵە خەڵکێکی جاهیل ونەزان)) بژی، و پێشنیازی بۆدەکات کەڵك لەم دەرفەتی عەفواتە وەربگرێ،ودەڵێ کارێکی هاوتای کاری پێشووی،لە هەر شوێنێکی وڵاتدا خۆی بیەوێ،دەدەنێ.

بەرسڤی نەعمانیش توندە:((پاش ئەوەی کەدیتم و پاش ئەوەی کە بەسەرم هات وهەموو ئەم شتانەش بێ ئەوەی خەتایەك یان گوناهێکم کردبێ ،بێ دادگایی، وهەر بە هەوەسی دەوڵەت .... بەڵێ پاش ئەم هەمووە، هاتنەوەوقەبوڵکردنی((عەفوو))دەکاتە کارێکی گەوجانە.منێك کە وڵاتم وێران بووەو بەراست وبەچەپدا تالآن دەکرێ کە مەسەلە بێتە سەر ژیان لە هەر شوێنێ بژیم وەکو یەکە))"١٨".

دەوڵەتی تورکیا دوای ئەوەی هەوڵێکی بێهودەی زۆری دا کە لە رێگەی عەفواتەکەیەوە شۆرشڤانانی ئارارات بێنێتە رەدا،لە مانگی ئەیلوولی ١٩٢٨دا شاندێکی گرنگی بۆ بایەزید نارد تا راستەخۆ دان وستاندن دەگەڵ ئیحسان نوری دا بکەن. شاندەکە بریتی بوو لە دووکەس لە نوێنەرانی ئەنکەرە،والی قەرەکلیسا وفەرماندەی لیوای ٢٩ وقایمقامی دیادین وبایەزید.ئەم دیدارە لە ١٩٢٨/٩/١٥دا لە شیخلی کوپرو،لە سێ کیلۆمەتری بایەزید،لە بناری رۆژهەڵاتی ئارارات ئەنجام درا.

شاندی نوێنەرانی ترك پێشنیازی ئەوە بۆ ئیحسان نوری،کە بەشەست سوارەوە هاتووەتە دیدارگاکە دەکەن کە خۆی و هەر هەموو هاورێکانی عەفوو دەکرێن ئەگەر بەڵێنی گوێرایەڵی بدەن و چەکەکانیان تەسلیم بکەن.هەروەها ترکەکان بەڵێن بە فەرماندەی سوپایی(کۆماری کوردی) ئارارات دەدەن کە پلەی جەنەراڵی دەدەنێ و موچەیەکی زۆری بۆ دەبڕنەوە ودەیکەن بە مولحەقی عەسکەری لە هەر وڵاتێکی ئەورووپاییدا کە ئەو بیەوێ.دیارە چ باسێکی داواو مافەکانی گەلی کورد نەهێنرایە گۆرێ وئیحسان نوریش پێشنیازەکانی دەوڵەت رەفز دەکات.ئەمە بە مانای پچڕانی پەیوەندییەکانە.

٧- سەرەتای شەڕەکان :

لە گەڵ سەرەتای توانەوەی بەفرا،واتە لە ناوەراستی ئازاری ١٩٢٩وە، ترکان دەکەونە خڕ کردنەوەی دوو سوپای(١٢-١٥) هەزار کەسی لەئیگدرولە بایەزید،لەگەڵ نزیکەی سی فرۆکەدا.

ساڵح پاشا سەرکردایەتی ئەم هێزانە دەکات. هاوزەمان دەگەڵ ئەم خۆ ئامادەسازیەدا دەسەڵاتدارانی ترك، بە تایبەتی لە ئەرزرۆمدا دەکەونە خەڵك گرتنێکی زۆر. لە ئەرزرۆم دا نەوەت کەس دەگرن. کە یەکێکیان سەلاحەدینی کوری شێخ سەعیدی پیرانە.(کە ئەو کاتە تەمەنی ٢١ ساڵ نابێت) و بە ١٥ ساڵ زیندانی لەگەڵ کاری قورسدا حوکم دەدەرێ، بەلآم ((عەفو)) دەیگرێتەوەوماوەی زیندانیەکەی بۆ دەکەن بە دووازدە ساڵ و نیو!

ئۆپەراسیونی ئەسڵی لە ١٩٣٠/٦/١١دا بە هێرش بۆ سەر (بنکە سنووریەکانی)! کۆماری کوردی ئارارات دەست پێدەکات...لە نیوەی دووەمی حوزەیراندا ترکەکان روو بە رووی هێزی کورد لە ئارارات دەبنەوە.

٨- دژە هێرشی کوردان(نیوەی یەکەمی ١٩٣٠/٧):

بەڵام کوردەکان زۆر زوو دەست بە عەمەلیاتێکی زۆر بەربڵاودەکەن. ئیحسان نوری وئیبراهیم بەگی سەرۆکی کوردێن جەلالی ومەحموبەگ کە سەرگوردی جارانی لەشکری عوسمانیە، بەیارمەتی وهاوکاری عەشایری کوردی هەردوو دیوی سنوری ئێران وتورکیا، دەکەونە پەلامار دانی پاشهێزەکانی تورکیا وهەوڵدەدەن لێکدییان دابڕن وبە یارمەتی خەڵکی ناوچەکە بە باشور و باکوری دەریاچەی واندا رەت بن وپەلاماری دیاربەکر بدەن.بەم جۆرە زۆری پێناچێت کە شەڕگەیەکی ١٥٠ کلیۆمەتری لە باکوری ئاراراتەوە تا خۆشابی رۆژهەڵاتی وان دروست دەبێت.

لە ٥-١٩٣٠/٦/٩ هێزی ترك وكورد لە دەشتی زیلانی باکوری ئەرجیسدا دەکەونە شەڕێکی قورسەوە.کوردەکان رووبە رووی مقاوەمەتێکی توند دەبنەوە،سەرەنجام لە بەردەم ترکاندا کە لە رووی ژمارەوە سێ ئەوەندەی کوردن و لە رووی چەك وتەقەمەنی وتفاقی شەرەوەش لە رادەبەدەر باڵا دەستترن دەشکێن."١٩"

هەندێ لە قووەتەکانی کورد لە باکوری واندا لە هێزەکانی دی دادەبڕێن و ئەوانی دی روو دەکەنە ئێران وئاارارات.زیانی کوردەکان: ٩٠٠ کوژراو ٢٤٠٠ بریندار و ٣٦٠ بێ سەروشوێە، زیانی ترکەکان زۆر لەوەش قورسترە: ٢٨٠٠ کوژراو ٤٠٠ بریندارو ١٧٠٠دیل."٢٠"

کوردەکان دەڵێن کە گوایە ٢٤تۆپو ٦٠ رەشاش و شەست هەزار فیشەکیان گرتووە ودوانزە فرۆکەیان خستووەتە خوارەوە! هەڵبەتە ئەم ژمارانە زیادیان پێوە نراوە، بەڵام بە پێچەوانەی پرۆپاگەندەی چاپەمەنیە ترکییەکان، شۆرشی کوردان هێشتا زۆر لە شکستەوە دوور بوو.

لەم سەروبەندەدا ژنێکی ئینگلیز بە نێوی رۆزیتا فۆربز راپۆرێکی تاقانە لەمەڕ شۆرشی ئارارات دەخاتە بەردەست:ئەم ژنە پاش ئەوەی بە بێهودە هەوڵیدا بۆ ئەرمەنستانی سۆڤیەت بروات، سەرەنجام بۆ کوردستان چوو ویازدە رۆژان لەگەڵ شۆرشڤانانی کوردا مایەوە،لەم ماوەیەدا وێنەی یەکێك لەو فرۆکانەی گرت کە کوردەکان خستبوویانە خوارەوەو یەکێك لەو دوو تۆپەشی بە چاوی خۆی بینی کە کوردەکان گرتبویان.

((رۆزیتا فۆربز))ش هەندێك کۆمەکی ئێران بۆ شۆرشی کورد دەسەلمێنێ و ئەوە دەگێرێتەوە کە چۆن((کوردەکان کە نەیاندەزانی ئەو تۆپانە بەکاربێنن کە گرتبوویانن وداوایان لە زەفەرالدەولە، فەرماندەی هێزەکانی ئێران لە ئازربایجان(دژمنی دێرینەی سمکۆ)کرد کە تۆپچیان بۆ بنێرێ))

((هەڵبەتە خویا نیە ئایا زەفرالدەولە نەیوست ئەم کارە بکات یان ئێرانیەکان ترسان.....بەڵام سەرەنجام زەفرالدەولە بۆ ئەم مەبەستە چەند ئەرمەنییەکی نارد، کە زۆر ترسابوون ودەترسان ئەگەر تیرەندازی بکەن ترکەکان بیانکوژن وئەگەر تیرەندازی نەکەن کوردەکان بیانکوژن ولەو دەپارانەوە کە لەگەڵ خۆیدا بۆ ئێرانیان بەرێتەوە."٢١"

هەر(رۆزیتا فۆربز) لەسەری دەروات:((وا دیاربوو کوردەکان شەڕیان بە جۆرە سەرگەرمییەك دەزانی وهەر ژنێکت دەبینی منداڵێکی لەکۆڵ و تفەنگێکی بە دەستەوە بوو.))"٢٢"

٩- کێشمانەکێشی تورکیاو ئێران:

ترکەکان کە لێبڕاون کاری کورد یەك لایی بکەنەوە، کۆسپێکی گەورەیان دێتە ڕێ:سنوری نێوان ئێران وتورکیا بە پێی دیاریکردنی سنوور لە ساڵی ١٩٢٤دا بە ئاراراتی بچووکدا دەرۆیی.بۆیە لەشکری ترك نەیدەتوانی بچێتە خاکی ئێرانەوەوگەمارۆی ئەو کوردانە بدات کە خۆیان لە ئاراراتدا

قایم کردبوو وشۆڕشڤانان هەموو کاتێك دەیانتوانی خۆیان بە ئێراندا بکەن و یارمەتی و کۆمەك لە ئێران وەربگرن..جا لەبەر ئەمە سەرکەوتنی یەکجارەکی ترك وەستابووە سەر ئێرانیەکان کە بە هەشت سەد سەربازەوە چاودێری وپاسەوانی سنوریان دەکردو ئەم ژمارەیە بە هیچ جۆرێ بەشی ئەم مەبەستەی نەدەکرد.لەلایەکی دییەوە،دەوڵەتی ئێران کە توانی بووی لە شکستی سمکۆ بەملاوە ئاسایش لە کوردستانی ئێراندا بەرپا بکات، نەیدەویست دەسکەوت و ئەنجامەکانی ئەم سیاسەتە بەهۆی بەکارهێنانی قوەتی سوپایی دژی شۆڕشڤانانی ئاراراتی کە زۆریان سەربە تیرە وتایفەکانی ئاکنجی ئێران بوون، بخاتە خەتەرومەترسییەوە.

سەرەنجام ئێرانیەکان وێرای ئەو پەیمانانەی کە دەگەڵ تورکیادا هەیان بوو، چ دژایەتییەك لەمەڕ سەربەخۆیی کوردانی عوسمانی دەرنابڕن...تاقە مەرجیان ئەمەیە کە ئەرمەنیانی پێناوی نێوان ڕێکخراوە ئەرمەنییەکان وشۆڕشی کورد لە ئەرمەنیانی هاوولاتی ئێران نەبن ونایەڵن کە ناسیۆنالیستانی ئەرمەنی تەورێز زۆر لە سنوور نزیك ببنەوە ،یان لە ماکۆ جێگیر ببن"٢٣"و بە درێژای ئەو ماوەیەی کە شۆڕش بەردەوام بوو، دەوڵەتی ئێران پەیوەندی خۆی لەگەڵ نابڕێ و لە ساڵی ١٩٣٠دا چەندین نێردەی خۆی بۆ ئارارات دەنێرێ."٢٤"

هەردوو دەوڵەتی تورکیا و ئێران زنجیرە یاداشتێکی توندوتیژ بەیەکدی دەدەن، لەمانگی ئابی ١٩٣٠دا لەتاراندا بەنیگەرانیەوە باسی ئەگەری شەڕ دەگەڵ تورکیادا دەکرێ، نیگەرانی لەو رووەوە کە ئێران لەحاڵی حازردا ئامادەیی شەڕێکی وای نییە."٢٥"

ترکەکان بەپەلەن وحەزدەکەن رۆژێ زووتر ئەم گیروگرفتە یەکلابکەنەوەولە کۆتایی تەموزو سەرەتای ئابدا ترسی ئەوەیان لێدەنیشێت کە شۆڕش بەشێوەیەکی ترسناکتر زیاتر پەرەبسەنێ.

١٠- موداخەلەی شێخ ئەحمەدی بارزان:

لە عێراقدا شێخ ئەحمەدی بارزان لەدەوروبەری ١٩٣٠/٧/٢١دا ١٠٠یان ٢٠٠ جەنگاوەر بۆ یارمەتیدانی کوردەکانی دەڤەری دراوسێی خۆی(ئورامار)لە قەڵەمڕەوی تورکیادا دەنێرێ.

لە ١٩٣٠/٧/٢٦دا دەوڵەتی تورکیا بەرەسمی لەلای سەفیری بەریتانیا گلەیی لەم کارەی شێخ ئەحمەد دەکات.دوای چەند رۆژێکی دی،واتە لەدەوروبەری هەیڤی ئابدا،شێخ ئەحمەد دووەم گروپ لە جەنگاوەرانی خۆی بۆ کوردستانی تورکیا دەنێرێ،ئەم گروپە دەم ودەست دەگەڵ هێزەکانی تورکیادا بەشەڕدێن...بەڵام ناردنی هێزی هیمدادی ترك بۆ باشور،دەکاتە کارێك کە شەرەکە تەشەنە نەکات...لێ بەشداری شێخ ئەحمەد لە شۆڕشی کوردی تورکیادا،لێرەدا تەواو نابێت:پاش شکستی شۆڕش لە ١٩٣٠دا ،ژمارەیەك لەو کوردانەی تورکیا کە لەتاو سەرکوتکاری ترك هەڵاتوون.لە ناوچەکەی خۆیدا پەنا دەدات، وئەم ژمارەیە لەم ((پەناگەیەوە)) درێژە بەچالاکی عەسکەری دژی هێزەکانی ترك دەدەن.

لە کۆتایی ئەیلولی ١٩٣٠دا تورکیا داوا لەنوری پاشا((نوری سەعید پاشا،سەرۆك وەزیری وەختی عێراق بوو))دەکات کە ڕێی هێزەکانی تورکیا بدات بێنە خاکی عێراقەوە تاکاری ئەو کوردانە یەکلایی بکاتەوە کە پەنایان وەبەر شێخ ئەحمەدبردووە.دەوڵەتی عێراقی ئەم(مافی تاقیبکردنە) قبوڵناکات،بەڵام یارمەتیدانی کوردانی تورکیا لە لایەن شێخ ئەحمەدی بارزانەوە ،دوای ماوەیەکی کەم،واتە لەئەیلولی ١٩٣١دا ،دەبێتە هۆی راستەوخۆی ئەو شەرانەی دژی ئەودەست پێدەکەن.

١١- شۆرشی حاجۆ:

لە سوریادا یەکێك لە سەرانی ناوچەیی کورد بەناوی حاجۆ بە یارمەتی کۆمەڵەی خۆیبوون بە چەند گروپێکی دەنەفەرییەوە لە سنوور ئاودیو دەبێ و لە١٩٣٠/٨/٥دا گوندێکی چکۆلە لە دەڤەری نەسیبین دەگرێ و لەوێندەرەوە بەیاننامەیەکی پشتیوانی کردن لە سەربەخۆیی کورد بلاو دەکاتەوەو هەموو کورد هاندەدات کە لە پێناوی کۆمەك بە هاوولاتیەکانی خۆدا کە لە ئارارات دەجەنگن رابپەرن .

هەر لەم سەروبەندەدا چەند شۆرشێکی ناوچەیی لە جۆلە مێرگ (٨/٧) و نزیکی سیرت (٨/٦)و لە لیسە (کۆتایی ئاب) ولەوانەش گرینگتر لە دیاربەکر روو دەدەن.

١٢- روخانی کۆماری ئارارات (ئەیلولی ١٩٣٠):

دەوڵەتی تورکیا لە نیوەی ئابەوە لێڕابوو کە چیتر گوێ بە ویست ومەیلی ئێران نەدات وفەرمانی بە جەنەراڵ ساڵح پاشا دا کە پەلاماری ئەو کوردانە بدات کە لە ئاراراتدا سەنگەریان گرتبوو.

قوەتەکانی سوپای تورکیا بۆ گرتنی شوێنە گرنگەکانی رۆژ هەلاتی ئارارات وبڕینی رێگەی پاشە کشە لە شۆرشڤانان ،لە سنوور دەپەڕنەوە."٢٦"..ساڵح پاشا رۆژی ٧/ئەیلول/١٩٣٠لە باکوری ئاراراتەوە فەرمانی هێرشی یەکجارەکی دەردەکات. ساڵح پاشا رۆژی ٩/١٠ خەتی نێوان هەردوو ئارارات(واتە ملەی سەردار بولاك) دەگرێ.دیارە ئەمە لە باری سوپاییەوە بە کۆتایی مەسەلەکە دادەنرێ....کوردەکان کە لە لایەن ترکەکانەوە تاقیب دەکرێن بەرەو باشورهەڵدێن.ئیحسان نوری، فەرماندەی گشتی هێزەکان پەنا دەباتە بەر ئێران، تا کاتی مردنی لە نیوەی مانگی چواری ١٩٧٦ لە تاران ژیا.

بەلام لە راستیدا هیچ شتێك کۆتایی نەهاتووە.

ترکەکان،درۆیەکی زۆر بە گێرانەوەی رووداوەکانەوە دەنێن و مێژوونووسانی کوردیش ئامادە نین پاژێك لە رووداوە ناخۆشەکانی ئەم قۆناغە روون بکەنەوە:کوردەکان بە تایبەتی خۆیان لەم باسە دەبوێرن کە ئیحسان نوری لە چ رۆژومانگێکدا بڕیاری بەجێهێشتنی بارەگای فەرماندەیی خۆی دا، لە کاتێکدا رۆیشتنەکەی بۆ ئێران وەکو هەلاتن وایە.

شەڕ بەدرێژایی ساڵی١٩٣١ لە ناوچەکانی سنوری ئێران وئارارات هەر دەمێنێ ،بە پێی هەندێك زانیاریان وادیارە کە ئیحسان نوری((لە کاتێکی زۆر هەستیار))دا،لە پایزی ساڵی ١٩٣٠دا لە شەڕ هەلاتووە.

کۆمەڵەی خۆیبون ئیحسان نوری بە فەرماندەی گشتی شۆرش دانابوو، کە ئەم کارەی وی بووە مایەی شەرمەزاری ،ئیدی رێ بە خۆ نادا کەسێکی دی وەکو فەرماندە بەسەر ئەو شۆرشڤانانەدا بسەپێنێ کە هێشتا لە ناوچەکەدا دەخەبتن، و هەر ئەوانە پەسند دەکات کە هەڵبژێردراوون."٢٧"

تەرازنامەی کۆماری کوردی ئارارات یەکجار خەمناکە:کوردەکان دوو شکستی گەورەیان بەسەرداهاتووە((زیلان و ئارارات))، زۆربەی کادرەکان وقەلای ئاراراتیان لە دەست داوە، وئەو چەك وتەقەمەنی وتفاقانەی کە بەدرێژایی چەندین ساڵ پێکەوەیان ناوە،زۆر زەرەریان هێناوە یان بە تەواوەتی لە ناوچوون.

وێڕای نەبوونی زانیاری تەواو لە مەڕچۆنیەتی شەڕەکان،دەشێت بگوترێ کە کوردەکان بە کردنی شەڕی سوپایی و بەرەیی لە جیاتی شەڕی پاتیزانی لە هەموو کوردستاندا هەڵەیەکی گەورەیان کرد. مێژوو دووبارە نابێتەوە،بەڵام پیاو بە دەستی خۆی نییە هەندێ بویەری هاوشێوەی ئەو بویەرانەی ئاراراتی بیر دەکەوێتەوە کە نزیکەی نیو سەدەیەك پاشتر لە عێراقدا روودەدات.

١٣- تەشەنەکردنی شەڕ بۆ نا و ئێران ((بەهاری ١٩٣١)) :

دەوڵەتی ئێران،سانسۆرێکی یەکجار توندی خستە سەر ئەو بویەرانەی کە لە ناوچە سنوورییەکاندا روویان دەدا،بەڵام هەر زوو دەرکەوت کە وەزع باش نیە.

لە نیوەی مانگی ١٩٣١/٣دا ،پاش هێرشی کوردەکان بۆ سەر ناوچەی ماکو ، فەرماندەی عەسکەری تەوریز ،قوەتێکی هیمدادی گەورە بە فەرماندەیی جەنەراڵێك بۆ ناوچەکە دەنێرێ، وسیاسەتوانانی دانیشتووی تاران چاوەنۆری توانەوەی بەفرن تا شەڕو عەمەلیاتەکان دەست پێبکاتەوە.

دەوڵەتی ئێران بیەوێ و نەیەوێ هەمان سیاسەتی تورکیا پەیرەو دەکات و دەکەوێتە کۆچاندنی بە کۆمەڵی کوردە جەلالیەکانی ئاکنجی ناوچەی نێوان ئارارات وسنووری سۆڤیەت.لە سەرەتای نیسانی ١٩٣١دا رێبوارێك تووشی ((تابورێکی دریژی دە کلیۆمەتری لە کوردە دەرکراوەکانی باکور دەبێ... هەموویان ژن و منداڵ دەبن و مەگەر بە دەگمەن دەنا تاقە پیاوێکیان تێدا نیە.لە بەر زۆری عەرەبانە وحەیواناتەکانیان،خەملاندنی ژمارەی دروستی دەرکراوەکان ئەستەمە، بەڵام هەر نەبێ پێنج هەزار کەسێك دەبن.))"٢٨"

خالید ئاغا کە یەکێك دەبێ لەسەرانی تیرەی جەلالی سەر پێچی دەکات وگوندەکەی چۆل ناکات، بە پیاوەکانی خۆیەوە پەنا وەبەر تورکیا دەبات.هەر لەم سەروبەندەدا رێبوارێکی دی کە بەناوچەی بایەزیدو ئیگدەردا رەت دەبێت دەبینێ((هەموو ناوچەکە پڕە لە سەربازی ترك))ولە قوڵی ئاراراتەوە دەنگی هەراوهەنگامەی شەڕ دەژنەوێ:دەنگی دەستریژی رەشاش وگوللە تۆپ.

لەلایەکی دیەوە پاشان دەردەکەوێ کە ترکەکان بە قوڵی پتر لە دە کیلۆمەتر هاتوونەتە نێو خاکی ئێرانەوەودەربارەی گۆرینەوەی ئاراراتی بچوك بە هەندێ ناوچەی قوتور مژۆلی دانوستانن دەگەڵ کاربەدەستانی ئێراندا.

١٤-هێزەکانی ئەم ناوچەیە :

ژمارەی هێزین دەوڵەتی ئێران لەناوچەکەدا لە ساڵی ١٩٣١دا نزیکەی ٣٨٠٠ سەربازو٢٠٠٠ سەربازی ئیحتیات و١٢٠٠ کوردی((سەربە دەوڵەت))دەبن.هێزی هەوایی ئێران سێ فرۆکەیە کە بۆ کاری شناسایی بەکاردەهێنرێن .

هێزین کورد،نزیکەی٦-٧سەد کەسی سەر بە هۆزی جەلالی وحەیدەرانلون،٣٠٠ کوردی ناوچەی ئاراراتیش هاتونەتە ناو ئەم ژمارەیەوە،ئەم ٣٠٠ کوردە تفەنگی تازەوئۆتۆماتیکیان پێ بوو،شاجوریان لەسەربوو،هەرشاجورەی٢٥ فیشەکی دەگرت.فەرماندەکەیان فەرزەندە farzande ناوێکە کە کۆمەڵەی خۆیبوون پەسەندی دەکات،وسەرۆکی سەرکردایەتیان((برۆ))ی کوڕی ئیبراهیم ئاغای جەلالیە."٢٩"

ئەرمەنیانی داشناك وەکو ساڵی ١٩٣٠ یارمەتی وپەیوەندییەکانیان بۆ دابین دەکەن .

١٥- یەکەمین قۆناغی شە ڕێن ئێرانیەکان(ئایار-حوزەیرانی ١٩٣١):

هێزەکانی ئێران لە نیوەی مانگی ئایاری ١٩٣١دا بەو مەبەستەی ڕێگە لە ئیسماعیل ئاغای جەلالی بگرن ونەیەڵن شۆرشڤانانی ئارارات کۆبکاتەوە، دەست دەکەن بە هێرش بۆسەر قەرە عەینی:ئیسماعیل ئاغا کە بە پێشرەوی ئێرانیان دەزانیّ،بە خۆوجەماعەتەکەیەوە پەنا وەبەر تورکیا دەبات،و ئێرانیەکان ناوچە چۆڵ کراوەکە دەگرن..لەدەور وبەری ١٩٣١/٥/١٩دا کوردە جەلالیەکان بەهاوکاری ئەو جەنگاوەرە کوردانەی کە لە تورکیاوە هاتوونە ،شەبەیخون دەکەنە سەر ئۆردوگای ئێرانیەکان..بەپێی ئیعترافی کەرەم خانی سەیاح،سەرۆکی کۆمیتەی پاراستنی سنوور(سنوری ئێران و تورکیا) ئەم شەبەیخۆنە بۆسوپای ئێران(مسیبەتێك) بوو لەو گۆڕە:لەم شەبەیخۆنەدا ١٢٤ سەربازی ئێرانی کوژران و ٢٠٠-٣٠٠ سەربازیش زامداربوون.ڵێ بە گوتەی ژێدەرێن دیبلۆماسی بەریتانیا ژمارەی زەرەر وزیان سێ هەندەی ئەم ژمارەیە..زیانی کورد کەمە: تەنێ حەوت کوژراویان لە شەڕگەکەدا بە جێماوە (کورد هەمیشە جەنازەی کوژراوەکانیان دەگەڵ خۆدا دەبردنەوە.)

دوای ئەمە سانسۆرێکی توند دەخرێتە سەر هەواڵ ونوچەێن ئەم شەڕە:هەر سەربازێك هەواڵی شەڕ بلاوبکاتەوە دەدرێ بە دادگای جەنگی.

سەیر ئەوەیە ئێرانیەکان کە لە ئەنجامدا ئەو سیاسەتە توندەیان لەمەڕ کوردان گرتە بەر،ئەوانیش بەش بەحاڵی خۆیان لە رووی(نەبوونی هاوکاریەوە)لە لایەن ترکانەوە بە گلەیین!بە تایبەتی عەقید کەرەم خانی سەیاح، ترکەکان بەوە تاوانبار دەکات کە((سیاسەتی ئاشتی خوازانە))یان لەمەڕ کوردان گرتووەتە بەر،وهەر ئەم کەسە لە شەڕی سوپای ئێراندا لە ١٩/٣/-٦/٩ گلەیی لە هەڵس وکەوتو رەفتاری ترکان دەکات."٣٠"

١٦- قۆناغی دووەمی شەڕی (تەمووزی ١٩٣١):

وێرای ئەم قسە توندوناخۆشانەش، هاوکاری نێوان هەردوو سوپای ترك وئێران پەرە دەسێنێ: لەو کاتانەدا کە سوپای تورکیا مژوڵی درێژەدانی شەڕوتاقیبی خۆیەتی، بە پێی گوتەی سەرۆکی کۆمیتەی ئاسایشی سنوور،سوپای ئێران سێ ئەرکی لەسەرە:

- داخستنی سنووری ئێران، بۆئەوەی بە هەموو شێوەیەك رێگە لە دزەکردنی کوردان بگیرێ.

- راگوێزانی کوردی ناوچەی سنووری ئێران.هاتنی دەوارنشینان بۆ ناوچەی ئارارات قەدەغە دەکرێ و ئارارات دەبێ بە ناوچەیەکی چۆڵ.

- شەڕکردن دەگەڵ ئەو کوردانەدا کە لە ناوچەکەدا دەست بە ((تالان وراوڕووت)) دەکەن .

لە سەرەتای تەمووزی١٩٣١دا هێزێن ئێران جارێکی دی قەرەعەینی دەگرنەوە. ئەم هێزانە لە ٤ی تەموزا دەکەونە بەر هێرشی کوردانی ئێران وتورکیا وزیانێکی تا رادەیەك قورسیان لێدەکەوێ.بۆ سبەینێی هەمان رۆژ کوردەکان خەڵکی گوندێکی ئێرانی قەتڵ وعام دەکەن- ٥٠ کەس لە خەڵکی ئەم گوندە دەکوژن-وچەندین گوندی دیکەش تالان دەکەن.ئێرانیەکان سەربازانی ترك بەوە تۆمەتباردەکەن کە((جلی کوردییان لەبەر کردووە))وهاتونەتە یارمەتی کوردان،لەم لاشەوە ترکان، رووسەکان تاوانبار دەکەن کە چەکیان بە کوردان داوە!"٣١"

١٧- هاوكاری ئێران و توركیا دژی كوردان:

وێرای گلەیی دولایانە،تاران وئەنقەرە پتر لێك نزیك دەبنەوە. ئێرانیەكان بەو كارەی ترك قایل نین كە((تا لە تواناداںێت ژمارەیەكی زۆرتری كوردان ئاودیوی خاكی ئێران بكەن،بەو بیانووەی كە ناوچەیەكی زۆر كوێستانی نییەو بەرهەق كردنیان گەلەك ئاسانترە))!"٣٢"

بەلاّم لە سەرەتای سالّی ١٩٣٢دا دوو شاندی ترك بەرەسمی سەردانی ئێران دەكەن.یەكێك لەشاندەكان بەسەرۆكایەتی جەلال بایاری سەركۆماری ئایندەی توركیایەوچەند رێكەوتننامەی ئابوری ودارایی دەگەلّ ئێراندا ئیمزا دەكات.شاندی دووەم بەسەرۆكایەتی تۆفیق روشدی وەزیری كاروباری دەرەوەیە،بەم مەبەستە هاتووەتە ئێران كەناوچەی ئاراراتی بچووك بەرانبەر بە هەندێ خاكی توركیا كە بریتییە لە شەش گوندی كوردنشین،لە ئێران وەربگرێت.

ئەم مەسەلەیە بە تەدەخولی راستەوخۆی رەزاشا حەل وفەسلّ دەبێ."٣٣"

چەند مانگێك لەوە پێشتر، واتە لەسالأنی ١٩٣٠ و ١٩٣١دا وەزیری دەرەوەی عێراق دوو سەفەری بۆ ئەنقەرە كردووە.لەم دیدارانەدا سەرانی ترك داوایان لە دەولّەتی عێراق كرد كە((بۆ كۆتایی هێنان بەچالاكی وچەلەنگی یاغیان لە ناوچەی بارزان،كە ژمارەیەك لە كوردی هاوولأتی توركیا لەوێندەر جێگیربوون و ئەمن وئاسایشی ناوچەكەیان شێواندووە، دەست بداتە عەمەلیاتی عەسكەری.))!

دەولّەتی عێراق كە خواخوایەتی((دەرفەتی هیچ جۆرە هەرایەك لە ناوچە سنورییەكاندا بە بزاڤی كورد نەدات)) بە خۆشحالّییەوە داوای تركەكان قەبولّ دەكات-بەعەمەلی دژی شێخ ئەحمەدی بارزان دەست بەكاردەبێت."٣٤"

لە نیوەی حوزەیرانی١٩٣١دا سەفیری ئێران لەئەنقەرە لە"لای سەفیری بەریتانیا باسی ئەم هاوكارییەی نێوان هەرسێ دەولّەت،كە مەسەلەی كورد بووەتە مایەی نیگەرانی وباعیسی ناكۆكی بەینی ئەوان،دێنێتە پێشەوەوجەخت لەسەر تەسلیم بوونی شێخ مەحمود دەكات.))"٣٥"

كوردەكان،زۆر پێش ئیمزای پەیمانی سەعد ئاباد(١٩٣٧)دەركیان بە هاوپەیمانی و یەكێتیی ئەو سێ دەولّەتە دژ بە كورد كردبوو كە بە هومێد بوون ،رۆژێك بێت بیانكەن بە گژ یەكدیدا!.

١٨- چارەسەری تركان بۆ مەسەلەی كورد:

لە ١٩٣٢/٥/٥دا دەولّەتی توركیا قانونێك دەردەكات كە رێی دەدات دەست بداتە گواستنەوەو راگوێزانی جڤاتیوبە هێڤیە بەم تەگبیروپیلانە سروشتوسیمای كوردانەی ستانەكانی رۆژهەلأتی توركیا بسرێتەوە-ئەمە هەمان ئەو نەخشە وپلانەیە كە دەولّەتی توركیا لە زەمانی دیدارەبە نێوبانگەكەی كۆمیسەری بالأی بەریتانیا لە بەغدا،دەگەلّ مستەفا كەمال وتۆفیق روشدی بەگ ولە زەمانی دیداری سەفیری بەریتانیا لە قەستەنتەنیە لە مانگی ١٩٢٦/١١ولە مانگی ١٩٢٧/١دا خەیالّی پێوە لێدەدا.

ئەم قانوونە کە دەسەلاتی سەران وبەگان وئاغایان و شێخانی هۆز وتیرە و تایفەوهەموو بونیادوپێکهاتەکانیان لەغو دەکاتەوە،ڕێگەی دەوڵەت دەدات کە ئەوانە بۆ باژێرەکانی ڕۆژاوای وڵات ڕابگوازێ،هەروەها ڕێی دەوڵەت دەدات((هەموو ئەو کەسانەی گومانی جاسووسیان لێدەکرێ لە ناوچە سنورییەکان))وهەروەها هەموو ئەوکەسانەی کە((لە ڕۆژهەڵاتدا پێگەودەسەلاتێکیان هەیە))دوور بخاتەوە.

((بیناکردنی گەڕەك وگوندی تازە بۆ خەڵکی غەریرە ترکزمان قەدەغەیە،هەروەها دامەزراندنی سەندیکا وکۆمەڵە بۆ ئەم بابەتە خەڵکە)) مەمنوعە.

لێ ڕاگوێزان‌ودوور خستنەوەی کوردان لە ڕاستیدا بەر لە دەرکردنی ئەم قانونە دەستی پێکردبوو.

لە ئەیلولی١٩٣١دوو هەزار کورد-ڕەنگە لە هۆزی جەلالی- لەگەڵ نزیکەی ٤٠٠٠٠ هەزار سەر لە مەڕومالاتیان بەسەرپەرشتی یەك لیوای ترك سەرانسەری تورکیا تەی دکەن‌و بەرەو تاراوگە دەڕۆن"٣٧"

لەمە بە دواوە خەڵکی تورکیا چاویان بە دیتنی کاروانی گەورەوبچوکی کوردی ڕاگوێزراو ڕادێت کە((زۆربەیان ژنان ومندالانی نیمچە ڕوت وپێ خاوسن وبە گوند وشارۆچکە ترك نشینەکاندا ڕەت دەبن و یەك تابور عەرەبانەیان بە دواوەیە کە نەخۆش و کەسانی لە حالی مەرگ و شڕە پڕە و ناوماڵەکانیانی تێدایە)).

ئەم خەڵکە، هەرکە دەگەنە شارێکی بڕێك گرنگ((بۆ خەستەخانە دەبەن‌و لەوێندەر دەیان کوتن وگەرماودەکەن...شەو لە نەخۆشخانەکەدا یان لە عاردی یان لەسەر چیمەنتۆی خەستەخانەکەدا ڕادەبوێرن،چونکە تەختە خەویان نادەنێ .))"٣٨"

ئێستا کوردستان بەم خەڵکە ڕەش وڕووتەیەوە وێرانەیەکە بۆخۆی. پێشتریش،واتا لە ساڵی ١٩٣٠دا ئەدموندز مۆڵەتێکی ڕیزپەڕ لە دەوڵەتی ترك وەردەگرێ وگەشتێك بە کوردستانی تورکیادا دەکات و سەردانی مەرعەش وسیڤەرك و دیاربەکر وبەتلیس وموشی کرد ،بەڵام لەبەر خراپی ڕێگە ناتوانێ بگاتە وان،ئەویش لەم گەشتەیدا تەنیا وێرانی و کاولی دیتوە:

بەتلیس ڕواڵەت ودیمەنێکی خەمناك‌و دڵتەزێنی هەیە...بە درێژایی نزیکەی دوو کیلۆمەتران کەلاوە لە تەنیشت کەلاوە لە هەردوو ڕەخی دۆڵەکەدا ڕیزبووە....ئەمە پاشماوەی شارێکە کە ٤٠٠٠٠ کەسی تێدا بووەو ئێستا گوندێکە کە تەنیا ٥٠٠٠ کەسی تێدایە)).

وەزع‌وحاڵی موش لەمەش((دڵتەزێنترە. ئەم شارە کە ٣٠٠٠٠ کەسی تێدابوو،ئێستا گوندێکی سێ هەزار کەسییە وگوندێکە کاول‌و وێرانە!"٣٩"

بەر لە شۆرشی دەرسیم لە (١٩٣٧) فزە لەم کەلاوە بەسەریەکاکەوتووانەی کوردستانی تورکیاوە نایەت)).

١٩- سەرچاوە و پەراوێزان :

١- دکتۆر شێرکۆ،(جەلادەت بەدرخان)،مەسەلەی کورد ١٩٣٠
٢- ع.قاسملو ل٥٣
٣- بەرنامەی خۆیبوون ،مەسەلەی کورد،دکتۆر شێرکۆ.
٤- ڕاپۆری هەواڵگری هێزی هەوایی پاشایەتی،عەمان،١٩٢٨/٩/٥،وەزارەتی کاروباری

دەرەوەی ئینگلستان،٠٣٧١١٣٠٣٧

٥- قاسملو بەبێ ناوبردنی سەرچاوە دەڵێ پاپازیان لە یەکەمین کۆنگرەی خۆیبووندا بەشداری کردووە.ل٥٣

٦- دکتۆر شێرکۆ، وێنەیەکی ئەو میواندارییەی کە بە بۆنەی کردنەوەی ئەم بەشە ،بەرپاکراوە (لە دیترویت)پیشان دەدات ،ژمارەی بەشدارانی ئەم میواندارییە ٢٤ کەسن و سێ ژنیان دەگەڵە.

٧- پەیامی تەلەگرافی کۆنسوڵی فەرەنسا لە تەورێز،لە ١٩٢٧/١٢/٥دا.وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسە ٣١٣-٣١١ e.ل٢٠٠.

٨- هەمان سەرچاوە

٩- نووسراوێك لەمەڕ بزاڤی کورد،بەرواری ١٩٢٧/١١/٢. وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسە ٣١٣-e٣١١ لاپەڕە ١٩٢

١٠- رۆزیتا فۆربز،بەرلەوەی بۆ ئارارات بروات دەستەیەکی دە-دوازدە کەسی ئەرمەنی بینی بوو کە توانیبویان لە رووبار بپەڕنەوەوخۆ بگەیەننە خاکی ئێران،لە حاڵێکدا دەیان کەس لە هەڵاتوانی ئەرمەنی بەگوللەی گاردی سنووریی سۆڤیەتی کوژران یان لە روبارەکەدا خنکان.

١١- پەیامی تەلەگرافی کۆنسوڵی تەورێز لە١٩٣٠/٨/١٩وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٤٥٨٠

١٢- ((بزوێنەرانی شۆرشی کوردان)) ئینتەرناشینالْ پریس کورسپندت،١٩٣٠/٨/٢٨، لەکتێبی(یەکێتیی سۆڤیەت و کوردەکان)ل٣٤١نووسینی و.هاولْ وەرگێراوە .کتێبەکەی جۆرج ئاغا بەگۆف(ترسی نهێنی روس)کە لە روانگەی رێکخراوی گ.پ.ئو کوردان دەدوێنێ نابێتە بەڵگەی سەلماندنی رواداوی نێوبراو ،مەگەر وەختێ کە پێچەوانەی ئەم بابەتە بسەلمێت،(بروانە ل١٠١ی کتێبەکەی ئاغابەگۆف)

١٣- پەیامی تەلەگرافی کۆنسوڵی فەرەنسە لە تەورێز لە ١٩٢٧/١٢/٥دا،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسە ٣١٣-٣١١ e

١٤- دکتۆر شێرکۆ، مەسەلەی کورد،هەروەها سفراستیان ،کورد وکوردستان .

١٥- بڕوانە ساڵنامەی جوگرافیایی ، دانانی شانتر ، ١٨٩٣ ، پاریس.

١٦- حەسەن ئەرفەع ، لە سەردەمی پێنج پاشایەتی دا، ل ١٤٨.

١٧-نامەی ١٩٢٨/٢/٢٨ی سورەیا بەگ،وەڵامی حەسکۆ تیللو لە کتێبی مەسەلەی کوردەوە ، نووسینی دکتۆر شێرکۆ دەرهێنراون.

١٨- هەمان کتێب.

١٩- راپۆری مێجەر ئۆلیری،پاشکۆی عەسکەری بەریتانیا لە ئەنکەرە،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١١٤٥٨٠ .

٢٠- دکتۆر شێرکۆ ، هەمان کتێب.

٢١- راپۆری روزیتا فۆربز،لە ١٩٣٠/٧/١٦ وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٤٥٨٠

٢٢- هەمان سەرچاوە، ناوبراو،دوای ئەوەی کە چەند رۆژێك لە ئارارات دەمێنێتەوە روو دەکاتە رۆژاوا بەو ئۆمێدەی کە تابەتلیس بروات.بەڵام هەر کە لەگەڵ رێنوێنەکەیدا دەگاتە کۆسارەکانی دیار

دەریاچەی وان، نزیکی ئارشاس، بۆی دەردەکەوێ کە شەڕی قورس لە بە تلیس وموش و سامسوندا هەیە وناتوانێ درێژە بەسەفەرەکەی خۆی بدات. سەرەنجام دەگاتە ڕەواندز .

٢٣- پەیامی تەلەگرافی ١٩٢٨/٦/٢٠ی کونسوڵی فەرەنسە لە تەورێز.وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسا . ٣١٢-E٣١١ .

٢٤- پەیامی تەلەگرافی کونسوڵی بە ریتانیا لە تەورێز، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٥٣٦٩.

٢٥- راپۆری پاشکۆی عەسکەری بەریتانیا لە تاران،لە ١٩٣٠/٨/٢٦ وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٥٣٦٩

٢٦- ئەم زانیاریانە کە لە ژمارەی ١٩٣٠/٨/١٣دا لە رۆژنامەی تایمزی لەندەنی بلاو بووەوە، لەلایەن کاربەدەستانی تورکەوە بەدرۆخرایەوە .

٢٧- پەیامی تەلەگرافی ئەستانهۆپ پالمری کونسوڵی بەریتانیا لە تەورێز لە ١٩٣١/٧/١٦، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١١٥٣٦٩.

٢٨- پەیامی تەلەگرافی ١٩٣١/٤/١٧ی سەفیری بەریتانیا لە تاران. وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٥٣٦٩.

٢٩- پەیامی تەلەگرافی١٩٣١/٧/١٦ی کونسوڵی بەریتانیا لە تەورێز.وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٥٣٦٩.

٣٠- چاوپیکەوتن لەگەڵ ئێران بلاو کراوەتەوە ، ١٩٣١/٧/١٠

٣١- پەیامی تەلەگرافی١٩٣١/٧/١٦ی کونسوڵی بەریتانیا لە تەورێز.

٣٢- هەمان سەرچاوە ، ١٩٣١/٧/٢٣

٣٣- حەسەن ئەرفەع ، لە سەردەمی پێنج پاشایاندا، لە ٢٣٠-٢٣١.

٣٤- بڕوانە نامەی ١٩٣١/٤/٣ی وەزیری کاروباری دەرەوەی عێراق بۆ وەزیری کاروباری دەرەوەی تورکیا، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٦٩١٦.

٣٥- پەیامی تەلەگرافی ١٩٣١/٦/١٧ی سیرکلارك، قەستەنتەنیە،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٥٣٦٩.

٣٦- لە رامبو(PereBois) کوردان وهەق ، ل ٣٢-٣٣ وەگیراوە.

٣٧- پەیامی تەلەگرافی١٩٣١/٩/٢٢ی کونسوڵی بەریتانیا لە تەورێز.

٣٨- پەیامی تەلەگرافی ١٩٣٢/١٢/٢٠ی و.دماتیوز، کونسوڵی بەریتانیا لە مرسین، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٦٩٨١.

٣٩- راپۆری ئەدموندز، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٤٥٧٩.

فەسڵی شەشەم :دوا شۆرشی شێخ مەحمود :

شێخ مەحمود بەرزنجی پاش ئەوەی لە تەمووزی ١٩٢٤دا سلێمانی چۆڵدەکات، لە ناوچەکانی سنووری نێوان ئێران وعێراقدا دەمێنێتەوەوبە هەمان شێوەی جاران حوکمداریودەسەڵاتی خۆی بەسەر ئەو هۆزو تیرانەی کە لەو ناوچانە دەژیانولە حوکموچاودێری هەردوو دەوڵەتی ئێرانوعێراق دوور بوون پیادە دەکرد.هەر چەندە دەوڵەتی عێراق زۆری هەوڵدا کاری شێخ مەحمود یەکلایی بکاتەوە،پاش حەوت ساڵان واتە لە ساڵی ١٩٣١داو دوای (دوا شۆرشی) شێخ مەحمود ئەوجا دەتوانێ بە تەواوەتی شێخ لە مەیدانی سیاسەت وەدەربنێ.

١- **شەڕی ١٩٢٥:**

یەکەم شەڕی دەوڵەتی عێراق دژی شێخ مەحمود لە هاوینی ١٩٢٥دا روودەدات ، واتە یەك ساڵ پاش سەرلەنوێ گرتنەوەی سلێمانی روو دەدات.لە هەیڤی حوزەیراندا قوەتێکی سوپای عێراق بەمەبەستی لێدانی شێخ مەحمود بۆ هەڵەبجە دەنێردرێ، بەو ئومێدەی کە ئێرانیەکانیش لەو دیو سنوورەوە هێرشێکی لەو چەشنە دەست پێدەکەن.بەڵام چ هەواڵێك لە قوەتی ئێرانیەوە نابێ و شێخ پەنا بۆ مەحمود خانی دزڵی ومەحمود خانی کانی سانانی،سەرانی تیرەکانی هەورامان و مەریوان دەبات.

کە سالارالدەولەی شازادەی قاجار دەیەوێ کوردستان دژی رەزاشا هانبدات، شێخیش دەگەڵ ئەواندا(دەگەڵ مەحمود خانی دزڵی ومەحمود خانی کانی سانانی)دا بەشداری ئەم هەوڵ و کۆششە دەکات."١"

٢ - **شەڕەکانی ١٩٢٦:**

دوای ساڵێك هەمان سیناریۆ دووبارە دەبێتەوە:قوەتێکی دیکە بۆ پەلاماردانی شێخ مەحمود ساز دەکرێ، شێخ مەحمود بە هاوکاری هەندێ کوردی ئێرانی پەلاماری قوەتەکەی عێراق دەدات ، بەڵام دەرەقەت نایەت،پاشەکشەی پێدەکرێ.

ئەوجا فرۆکەوانێکی ئینگلیزی وئەندازیارەکەی بەدیل دەگرێ، ئەم دووانە چەندین مانگ بە دیلی دەمێننەوە-بەڵام ماوەی دیلیەتیەکەیان زۆر خۆش دەگوزەرێ،چونکە شێخ مەحمود تەنانەت فرۆکەوانە ئینگلیزەکەی بۆ ڕاوشکاریش دەگەڵ خۆدا دەبرد ."٢"

ئەمجارە دەوڵەتی ئێران بە دوو داوای عێراقیەکان رازی دەبێت، بەڵام نەگبەتی داوێنگیری بووە ، چونکە ئەم هاوکارییە سوکە کارەساتێکی لێدەکەوێتەوە: لە ٣ی ئەیلولی ١٩٢٦دا قوەتێکی ئێرانی لە ٣٠٠ سەربازی پیادەو ٢٠ سوارە هێرش دەباتە سەر پشتدەرییەکانی قەلادزێی عێراق. دوای شەڕێکی چەند سەعاتی ئێرانیەکان دەشکێن ونزیکەی دوو سەد کوژراو لە مەیدانی شەڕەکەدا بەجێ دێلن وکوردەکان کۆمەڵێك دیل وتۆپێکی ئێرانی لەگەڵ خۆدا بۆ عێراق دەبەنەوە.

٣- گفتوگۆ دەگەڵ کورنوالیس دا (٩/١٠/١٩٢٦):

شێخ مەحمود وێڕای ئەم سەرکەوتنە ،زۆر بە توندی لەلایەن هێزی هەوایی بەریتانیاوە پەلامار دەدرێ ونارەحەت دەکرێ.لە هەیڤی ١٠/١٩٢٦دا قایل دەبێ دەگەڵ کورنوالیس،شیرەتکاری کۆمیسەری باڵای بەریتانیا لە بەغدا،دیدار بکات.ئەم دیدارە لە ٩/١٠/١٩٢٦دا لە خورماڵ، قەڵەمڕەوی عێراق وبە شێوەیەکی زۆر(پاڵەوانبازیانە) ئەنجامدەدرێ:دیدارەکە لە دەشتێکی کراوەدا ئەنجام دەدرێ،هەر یەك لە دوو لایەنی گفتوگۆکە بە سکۆرتی تایبەتی خۆیەوە دەگاتە جێ.

کورنوالیس بە هاورێیەتی ئەحمەد بەرزنجی یەکەمین سەد مەتری نێوان هەردوو لا دەبڕێ، شێخ مەحمود کە دەگەڵ سکۆرتەکەی خۆیدا لە چوار سەد مەتری ئەوان وەستاوە، بە هاورێیەتی فرۆکەوانە دیلەکەی بەریتانیا کە هێناویە تەسلیم بە کورنوالیسی بکاتەوە،دێتە پێشێ.ئەوجا بەتەنێ بە جێیان دێڵن ،ئەم دووانە پشتێنێکی کوردی رادەخەن و لەسەری دادەنیشن و بۆ ماوەی دوو سەعات لە سایەی چاودێری پاسەوانە تایبەتیەکانی خۆیاندا گفتوگۆدەکەن.

کورنوالیس،بەناوی کۆمیسەری باڵاوە پێشنیاز بۆ شێخ مەحمود دەکات کە لە ئێراندا،لە شوێنێك کە دیاری دەکرێ ،دانیشێت وبەروبوومی موڵکەکانی عێراقی وەربگرێ- بە کورتی تەسلیم بوون و نەفی.شێخ مەحمود ئامادە نیە گوێی لە پشنیازێك بێت کە بە بۆچوونی ئەو لە حوکمی نەفی هەمیشەیی دایە... رای دەگەیەنێ کە چارەنووسی ئەو بایەخێکی ئەوتۆی نیە،بەڵام ئەوێك کە ژیانی خۆی بۆ خزمەتی کورد تەرخان کردووە،ناتوانێ بچێتە ژێر باری بە بادادانی ئاوات وئامانجی گەلی کورد.هەر بەو سادەیی وساکارییەوە،کە تاکۆتایی دەربارەی مەبەست ونیازێن بەریتانیا لە لای مایەوە،پێشنیازی ئەوە بۆ کورنوالیس دەکات((هەموو کوردستانی ئێران بۆ بەریتانیا بگرێ وخۆی بەناوی دەوڵەتی بەریتانیاوە حوکمداری بکات- بەومەرجەی دەوڵەتی بەریتانیا ژێراو ژێر پشتیوانی لێ بکات)) "٣"

کورنوالیس پێشنیاز دەکات شێخ مەحموود بۆ بەغدا بروات-بەڵام بێهودە.شێخ مەحموود داوا دەکات رێی بدەن لە پێنجوین بمێنێتەوە- بەڵام بێ نەتیجە.

کورنوالیس پێشنیاز دەکات لە ناو خورماڵدا دیدار بکەن ،بەڵام شێخ مەحمود قایل نابێ، ئەوجا لێکدی جیادەبنەوە، تەنانەت بۆ سبەینێ شێخ مەحمود ئامادە نابێ لە ناوکۆمەڵێك عەرەبدا دیدار دەگەڵ کورنوالیسدا بکات.

پاش ئاگربڕێکی یەك هەفتەیی، شەڕ دەست پێدەکاتەوەو هێرشی هێزی ئاسمانی بەریتانیا ، شێخ مەحمود ناچاردەکات پەنا وەبەر ئێران بەرێ،کە لەوێندەر بەردەوام دەبێت لەسەر شەڕی پارتیزانی دژی هێزەکانی عێراق.

لە ساڵی١٩٢٧دادەکەوێتە گفتوگۆ دەگەڵ دەوڵەتی عێراقیداوهەوڵدەدات مۆڵکەکانی وەربگرێتەوە.

لەباری سوپاییەوە(ئەم ناسیۆنالیستە کوردە توندڕەوە) ئیدی نوێنەری چ شتێك نیە،لێ لە باری بۆچوونی سیاسیەوە ((هەڵگرو پارێزەری)) بیرێکە کە زۆرکەس بە خەون وخەیاڵی دەزانن:ئەو بیرەش سەربەخۆیی کوردستانە،کە هەموو ئەو ناوداروگەورە پیاوانەی کورد کە لە ساڵی ١٩٢١دا بە گوشاری ئینگلیز لکێنران بە عێراقەوە، ئێستا پەیڕەوی ئەو بیرە دەکەن .

ئەم ژمارەیە کە لە رەفتاری فەیسەڵ ئومێد بڕبوون،سەنگەر دەگۆڕن وبادەدەنەوە، ئیدی لە ساڵانی ١٩٢٦–١٩٢٧دا سەرتاسەری کوردستانی عێراق دەهاڕوژێتەوەودەبێتەوە بە بنکەی جۆش وخرۆشی نەتەوەیی .

٤- پەرەسەندنی ((کۆمەلەێن کوردی)) لە کوردستانی عێراقدا (١٩٢٦-١٩٢٧):

هەموو چین وتوێژەکانی کوردەواری دێنە سەر ئەو قەناعەت و باوەڕەی کە((حکومەتی وەزیران و کارگێرانی عەرەبی پشت بەستوو بە هێزی سوپایی عەرەب)) لەوەی پتر تەحەمولْ وقەبوڵناکرێ)).

تاك وتەرایەك هەن کە بە بەڵێنەکانی کۆتایی ساڵی ١٩٢٦، یان جێبەجێ کردنی نیوەونیوەچڵی ئەم بەڵێنانە لە مەڕ بە کارهێنانی زمانی کوردی وەکو زمانی رەسمی کوردستانی عێراق،خۆشحالْ و دڵخۆش بن...ئەو((کۆمەڵە کوردی))یانەی لەم رۆژگارەدا دێنە ئاراوە،لەبنەڕەتدا کۆمەڵەی رۆشنبیری‌وکۆمەلآیەتین .لە بەهاری ساڵی ١٩٢٦ رەفیق ئەفەندی ورەمزی ئەفەندی وفایق بەگ و مەعروف بەگ کۆمەڵەی((زانستی کوردستان))(یان ئەنجومەنی ئەدەبی کوردستان) لە سلێمانی دادەمەزرێنن،کە ئامانجی چاککردنی ئاستی فێربوون وخوێنەواری((میللەتی کورد))ە کە بە بۆچوونی دامەزرێنەرەکانی یەکەمین مەرجی خەباتە بۆ وەدەست هێنانی سەربەخۆیی...ئەو قوتابخانە شەوانانەیەی کە کۆمەڵەی زانستی دایان دەمەزرێنێ‌وئەو کۆڕانەی دەیانگێڕێ زۆر سەرکەوتوون.بەلآم هەر زوو ژمارەیەك لە ئەندامانی کۆمەڵە،لەوانە جەمال بەگی جێگری سەرۆکی کۆمەڵە،لێدەبڕێن کە رەوت‌وئاڕاستەیەکی سیاسیش بە کۆمەڵە بدەن.

هەر لەو سەروبەندەدا مستەفا پاشا بۆ مەسەلەی هەڵبژاردن(هاوینی١٩٢٦)بۆ سلێمانی دەگەڕێتەوەو رای دەگەیەنێ کە ئەگەر بە نوێنەر (نائب) هەڵبژێردرێت ،نوێنەرانی کورد لە یەك حیزبدا کۆدەکاتەوە...تەها لە رەواندزدا هەوڵدەدات ئەنجومەنێکی ئەدەبی((هۆگیری–Hogiri))بەمەبەستی((ریفۆرم‌وگەشاندنەوەی زمانی کوردی‌وئاشنابوون بە مێژووریشەی کورد)) دابمەزرێنێ،بەلآم پرۆژەکەی هەر لەسەرەتاوە شەقلێکی سیاسی هێندە زاڵی هەیە کە دەوڵەت رێگەی نادات.

بەلآم هەر موسڵ دەکاتە چوارریانی کوردستان ومەڵبەندی پەیوەندی نێوان کوردی تورکیاوئێران و عێراق.

لە ساڵی ١٩٢٦دا ئینگلیزەکان ئەنجومەنێکی نهێنی بە نێوی((پێشکەوتن))کە پەیوەندی نێوان هەموو ئەمانەی دابیندەکرد،کە شف‌وپوچەڵ دەکەنەوە،بەلآم زۆری پێناچێت کە رێکخراوێکی تازە سەر بەرزدەکاتەوە.لە کەرکوك‌وهەولێرش کۆمەڵەی نهێنی هەبوون‌وشێخ مەحمود پەیوەندی بە هەموویانەوە هەبوو.

سەرتیپێکی فرۆکەوانی لەم بارەیەوە نیگەرانی خۆی دەردەبڕێ ودەڵێ((هەر هەموو کورد، فەرمانبەری دەوڵەتی وعەشایەرو خەڵکی شاری، بەرەبەرە دەکەونە بیری سەربەخۆیی کورد... ئەگەر دەستکەوتی پتریان وێنەدرێ دوورنیە وەکو ئێرلەندا حیزبێکی کوردی((خۆیبوونخوازی ناوخۆیی))بەرەبەرە سەر بەرزبکاتەوەوهەنگینێ دەوڵەتی عێراق لە ناوچواردیوارومالەکەی خۆیدا رووبەرووی دژمنێك دەبێتەوە."٥"

٥- راپەڕین و شۆڕشەکانی سلێمانی (١٩٣٠/٩/٦):

بەریتانیای مەزن لە شوباتی١٩٢٩دا لیبڕا کە دەست لە زێرەڤانی عێراق هەڵگرێ وسەربەخۆیی بداتێ، هەروەها گفتوگۆ دەربارەی پەیمانێکی تازە کە قرێربوو لە هەیڤی ٦/١٩٣٠دا ئیمزا بکرێت ، کردیانە کارێك کە زنجیرە هەڵچوون ونارەزاییەکی نەتەوەیی چێببێ کە لە راپەرینەکانی ئەیلولی ١٩٣٠دا گەیشتە لوتکە.

لە راستیدا ئەگەر کوردێن میانرەو رازی بوون بەوەی(هەرێمێکی کوردی)بێتە دامەزراندنو لە لایەن کوردەوە بەرێوە ببرێ ولە رێگەی کۆمیسەری بالای بەریتانیاوە "٦"بە دەولەتی ناوەندی عێراقەوە پەیوەست بێ،ئەم رازی بوونەیان لەبەر ئەمە بووە کە (ئەرخایەن) بوون لەوەی هاوکات لەگەڵ جێبەجێ کردنی بڕیاری هەیڤی دوانزەی کۆمەڵەی نەتەوەکان،کە هەر کاتێك سایەداری بەریتانیا لەسەر عێراق نەمێنێ، ئەوا(کورد)سەربەخۆیی خۆیان وەردەگرن."٧"

بەلام دەولەتانی بەریتانیاوعێراق وەها بۆچوونێکیان نیە،وبە پێچەوانەوە بۆ ئەوەی رێ بۆ سەربەخۆیی بکەنەوە،مەسەلەی هەڵبژاردنی ئەنجومەن دێننە گۆرێ .

لە مانگی شوبات بەملاوە کۆمەڵەیەکی تازە بەنێوی (خێڵی یەکێتیێن کوردان) هەندێ بەیاننامەی دژ بە (سیاسەتی زۆرداری) بەریتانیای مەزن بلاودەکەنەوە.

بە پشتیوانی کەم تا زۆری رەسمی تۆفیق وەهبی،پارێزگاری شاری سلێمانی لە بایکۆتی هەڵبژاردن،ناودارانی سلێمانی لە ٢٨/ تەمموز، ولە ٣و٢٠ و ٣٠/٨/١٩٣٠دا چەند یاداشتێك بۆ کۆمەڵەی نەتەوەکان دەنێرن وداوا دەکەن کە دەولەتێکی کوردی بەسەرپەرشتی کۆمەڵەی ناڤبری بێتە دامەزراندن!.

دیداری غازی، جێنشینی عێراق ، دەبێتە مایەی سەرهەڵدانی خۆپیشاندانی دژمنانە،ولە ٨/٣ دا ئەندامانی شاندێکی عێراقی سووکایەتی پێدەکرێت، وەك نوری سەعید، سەرۆك وەزیران دەڵێ، خواستەکانی کورد بەلەز پەرە دەستێنێ ."٨"

لەسەرەتادا داوای ئەوە دەکەن هەندێ زەمانەت لە نێو پەیمانەکەدا دابینبکرێ.... پاشان نارەزایی خۆیان لەمەڕ دامودەزگای سەردەم دەردەبڕن، پاشتر خوازیاری((نیمچە ئۆتۆنۆمییەك))دەبن و وئێستاش، باس باسی ((جیابوونەوە))یە!."٩"

لە ٦/ئەیلولی ١٩٣٠دا وەزعەکە دەقلیشێتەوە.

لەم هەلومەرجە نالەبارونائاساییەدا سوپای عێراق دەسترێژ لە خۆپیشاندەران دەکەن ودەیان کەس دەکوژرێن.

دەولەتی عێراق تۆفیق وەهبی پارێزگاری سلێمانی لە سەرکار لادەبات وهەر هەموو ئیمزاکەرانی یاداشتەکان بەتۆمەتی هەڵگیرساندنی راپەرین وشۆرش دەگرێ! .

دەولەتی بەریتانیا زیاتر لەمە نیگەران ونارەحەتە کە قەواڵەوبەڵگەیەکی لەدەستدا نیە ئەوە بسەلمێنێ کە ئەم کەسایەتیانە بەلای کەمەوە لە کاتی گرتنیاندا دەستیان لە هەڵگیرساندنی ئەم ئاژاوانەدا هەبووە...گرتنی ئەم خەڵکانە لە کاتێکدا کە ئەنجومەنی کۆمەلی نەتەوەکان بەتەمایە لە داخوازیەکانیان بکۆلێتەوە، ئەرکی ئەو دژوارتر وقورستر دەکات.

٦- شۆرشی شێخ مەحمود لە مانگی ١١/١٩٣٠دا :

شێخ مەحمود بەباشترین شێوە ئەم وەزع وحاڵە دەقۆزێتەوە:دە رۆژێك پاش راپەرینەكانی سلێمانی نامەیەكی نارەزایی دەربارەی((خوێنرێژییە بیٚ وێنەكانی عەرەب لە سلێمانی))بۆ كۆمیسێری باڵای بەریتانیا لە بەغدا،دەنوسێت و لەنامەكەدا بە راشكاوی ئەوە نیشان دەدات كە پێویستە كۆمیسێری باڵا ئەوەی بۆ روون بووبێتەوە كە((چیتر عەرەب وكورد ناتوانن پێكەوە بژین)).شێخ مەحمود داخ بۆ هەستی دۆستانەی كورد دەرهەق بە ئینگلیز دەخوات،لە كاتێكدا((كە ئینگلیز جگە لە گیروگرفت چ خێرێكیان بۆ كورد نەبووە))وخێرو بێری هەر بۆ عەرەبان بووە ، لەو نامەیەدا وبە ناوی ئەم میللەتە ئارییایەوە داوادەكات ((لە كۆتی حكومەتی عەرەبان ئازاد بن و لە عەرەب جیاببنەوە،و بخرێنە سایەی زێرەڤانی بەریتانیاوە))"١٠"

پاشان لە سەرەتای مانگی١٠/١٩٣٠دا لە بواری یاداشت نووسیدا جۆرە خەباتێكی دی رێك دەخات.لە یەكێك لەو یاداشتانەدا سی ودوو كەس لە سەرانی تیرە كوردەكان داوا دەكەن دام و دەزگایەكی ئیداری سەربەخۆی كوردی لە سایەی زێرەڤانی بەریتانیای مەزن دابمەزرێ))وشێخ مەحمود بكرێ بە(حوكمڕانی)هەموو كوردستان.لە یاداشتێكی دیكەدا،ئیمزاكەران لە پاڵ دەربڕینی نارەزایی بەرانبەر بەو((ستەم و بێدادیەی كە حكومەتی عەرەب لێی كردوون))داوای دامەزراندنی دامودەزگایەكی ئیداری سەربەخۆ دەكەن ودەڵێن كەجگە لە شێخ مەحمود هیچ كەسیكی دی بە حوكمداری كوردستان نازانن.

لە مانگی١١/١٩٣٠دا شێخ مەحمود دەست بەكار دەبیٚ وراستەخۆ دێتە مەیدان، هەڵبەتە بەم ئومێدەی كە بەم هێز نواندنە كار لە كۆمەڵەی نەتەوەكان بكات. هیچ ئاشكرا نیە ئایا ئەو شەرانەی لە ناوچەی ئاراراتدا،لە ئارادا بوون، دەوریان لەم بڕیاردانەی ئەودا هەبووە یان نا ؟ بەلاٚم شێخ بە خۆی لە بۆیەرەكانی ئەو دیو سنوور بیٚ ئاگا نەبوو.لە نامەیەكدا بۆ كۆمیسێری باڵای بەریتانیا لە بەغدا ،ئاماژە بۆ((هیوای كوردانی هاوسێی ئێمە كە بە بیٚ هیوایی شكاوەتەوە)) دەكا"١١"

ئەگەر شێخ مەحمود بەخۆیشی بە پێی نەخشە وبەرنامەیەكی دارێژراو شۆرشی خۆی دەگەڵ شۆرشی كوردێن توركیا و ئێران هاوزەمان نەكردبیٚ ، وەكو لە گوتەكانی سەفیری ئێراندا بە دیار دەكەویٚ ئەوا دوژمنەكانی قەناعەتیان وایە كە بێگومان جۆرە پەیوەندییەك لە نێوانیان هەبووە. سەفیری ئیران لە حوزەیرانی١٩٣١دا لە قەستەنتەنیەولەلای سەفیری بەریتانیا ولە روی بارسوكییەوە باسی تەسلیم بوونی شێخ مەحمود وەك هەواڵێكی (یەكجار گرنگ)) دەكات."١٢"

شێخ مەحموود هەوڵی بوو یارمەتی شێخ ئەحمەدی بارزانی بە دەست بێنیٚ-بەلاٚم بێهودە!.شێخ ئەحمەد لە هەمان كاتدا كە دەیگووت((شانازی بە خزمەتكردنی ئەوەوە دەكات)) خۆی لە شەڕی حكومەتی عێراقیش دزییەوە((چونكە حكومەتی عێراق،حكومەتێكی عەرەبی وموسوڵمانە ،ئەركی موسولمانەتی من وا حوكم دەكات كە گوێرایەڵی بكەم))"١٣"

لە٣٠/١٠/١٩٣٠دا چەكدارانی شێخ مەحمود لە دووری پانزە كیلۆمەتری سلێمانیدا جەندرمەیەك دەكوژن ولە ١١/٣دا قوەتێكی سیٚ سەد نەفەری پەلاماری پێنجوێن دەدەن وبە شێك لە شار دەگرن..مەخفەری شار چل پۆلیسی تێدا دەبیٚ وئەمانە لە شوێنی خۆیانەوە بەرگری و بەرەڤانی دەكەن.جا بۆپشتیوانی ئەم پۆلیسانەوبەردەوام بوونیان لەسەر مقاوەمەت هێزی هەوایی سەڵتەنەتی (بەریتانیا) دەورووبەری شار بۆردومان دەكات.

بەڵام کاردانەوەی دەسەڵاتداران نەرمە،چونکە بە دڵتەنگییەوە چاوەنۆڕی بڕیاری کۆمەڵەی نەتەوەکانن،کە قرێرە لەو یاداشتنامە وعەرز وحاڵانە بکۆڵێتەوە کە کوردەکان بۆیان ناردووە...کۆمیسێری باڵای بەریتانیا لە بەغدا،داوا لە بەریتانیا دەکات کە هەر کاتێ ئەنجومەنی کۆمەڵەی نەتەوەکان((عوسبەتولئومەم))لەسەرداوای کوردەکان رازی بوو ئەوا پێشوەختە ئاگاداری بکەنەوە تا بزانێ چ بکات وچ نەکات ".١٤"

بەڵام دەوڵەتی بەریتانیا لە ١٩٣٠/١١/٢٠دا راپۆری کۆمیتەی هەمیشەیی پارێزڤانی کۆمەڵەی نەتەوەکان ،بەر لەوەی بە رەسمی بڵاوببێتەوە وەردەگرێ.

داوای سەران وپیاوماقولانی کورد لەمەڕدامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی بەسەرپەرشتی وچاودێری کۆمەڵەی نەتەوەکان((بە راسپاردەوپشتیوانی دەوڵەتی خاوەنشکۆی پاشای ئینگلیستان))رەت کراوەتەوە."١٥"

٧- دوا شەڕی دژ بە شێخ مەحمود:

دەسەڵاتدارانی عێراقی ئیدی ترس وخەمیان نیە، و دەم ودەست شەڕ دژ بە شێخ مەحمود دەست پێدەکاتەوە.لەسەرەتای شوباتی١٩٣١شێخ مەحمود یەکەمین نامە بۆ کاپتن هۆلت،سکرتێری بەشی رۆژهەڵاتی کۆمیسێری باڵای بەریتانیا لە بەغدا دەنێرێ وداوای لێدەکات بە قازانجی ئەو (شێخ)بکەوێتە نێوانەوە.بەڵام لە راستیدا پاش شەڕی ئاوباریك(١٩٣١/٤/٥)ی سەر بە شارۆچکەی کفری تێدەگات هەوڵەکانی بێهودەیە.لەم شەڕەدا دەرسێکی قورس بە لایەنگرانی شێخ مەحمود دەدەرێ.پاش ئەم شەڕە شێخ لە رۆژهەڵاتی پێنجویندا،لە خاکی ئێراندا پەنا دەگرێ و لە١٩٣١/٤/٢٤دا نامەیەکی دی بۆ کۆمیسێری باڵای بەریتانیا دەنووسێت وداوای لێدەکات کە نوێنەرێ بنێرێ بۆ گفتوگۆ لەمەڕ هەل ومەرجی تەسلیم بوونی(شێخ) .

ئامادەیی هێزەکانی ئێران بۆ وەدەنگەوە هاتنی(داوای دەوڵەتی عێراق) لە سەرەتاکانی هەیڤی ١٩٣١/٥دا لە مەریوان،قەناعەت لە لای شێخ دروست دەکات کە هەوڵۆکۆششەکەی بێهودەیە و چ ئۆمێدێکی لێناکرێ.

شێخ پاش پێنج رۆژ گفتوگۆ دەگەڵ کاپتن هۆلتدا لە پێنجوێن، بەوە قایل دەبێت کە خۆی تەسلیم بکات ١٢ /١٩٣١/٥)تا لە هەر شوێنێ کە حکومەتی عێراقی دیاری بکات بژی- بە مەرجێك موچەو خەرجی تەواوی بدرێتێ بۆ دابینکردنی پێویستیەکانی.دەگەڵ ژمارەیەك سوارەو پۆلیسدا دێت بۆ سلێمانی ولە ٥/١٥/ بە فڕۆکە بۆ ئوڕ دەبرێ، بۆ ماوەیەکی کاتی لە میوانخانەی هێڵی ئاسنی عێراقدا دەمێنێتەوە وپاشان بۆ ناسریە دەنێردرێ.

دوا هەوڵوکۆششی شێخ مەحمود شتێکی درۆینەوڕواڵەتی نەبوو:کۆمیسێری باڵا لە راپۆری خۆیدا دەربارەی تەسلیم بوونی شێخ مەحمود چەندین جار ئاماژە بەو(شەڕە سەختانە) دەکات کە لە پایزی ١٩٣٠دا دژی ئەو کراوە، لە سەری دەروات کە سەرکەوتنی ئەو شەڕانە دەگەڕێتەوە بۆ (ئەو هەوڵ وتوانا)) نائاساییەی کە لە پشتی ئەم شەرانەوە بووە!"١٦"

بەم جۆرە ژیانی سیاسی((پاشای کوردستان))تەواو دەبێت. شێخ مەحمود لە ساڵی ١٩٤٠دا بۆ ئەوەی بێتەوە ناو مەیدانی سیاسەت،دوا هەوڵی خۆی دەدات- بەو ئۆمێدەی کە بتوانێت سود لە هەڵگیرسانی دووەم جەنگی جیهانی وەربگرێ ودەورێکی وەك ئەوەی پاش یەکەم جەنگی جیهانی

بدینێ.لە شوباتی ١٩٤٠دا رۆژێك لە بەغدا چاوی بە ئەدموندز لە نووسینگەی کارەکەی دا دەکەوێ و پاش ئەوەی کە دەڵێ ((ئیدی پیر بووە،ئێستا هەر ئەوەندەی دەوێ بە ئاسودەیی لە ماڵی خۆیدا بژی))داوای مۆڵەت دەکات کە بۆ سلێمانی بگەرێتەوە.لە پاڵ ئەمەوە بە موبالەغەیەکی زۆرەوە دەکەوێتە باسی چالاکی گروپێك لەو کوردانەی کە بە قازانجی سۆڤیەت کاردەکەن، بەتایبەتی ئاماژە بۆ بوونی (کۆمەڵەی سۆڤیەتخوان) لە سلێمانی دەکات کە لە هەوڵی ئەوەدایە پەیوەندی دەگەڵ روسەکاندا بگرێ.

بەڵام ئینگلیزەکان بۆدامرکاندنەوەو پوچەڵکردنەوەی چالاکیێن خەیاڵی یان راستی سۆڤیەتییەکان لەعێراقدا،چ پێویستیەکیان بە شێخ مەحمود نەبوو،وشێخ بەیەکجارەکی ماڵاوایی لەم خەیاڵ پلاٌوانە دەکرد....شێخ مەحمود لەساڵی ١٩٥٦دا دوو ساڵ بەر لە روخانی سەڵتەنەتی ماڵباتی هاشمی،کە زۆر رقی لەپاشای بێنەوای کوردستان بوو،کۆچی دوایی کرد.

ئەمرۆ هەندێك لە کورد دەیانەوێ کە بایەخێکی ئەوتۆ بەشێخ مەحمود نەدەن وبەچاوی(پیاوی بەریتانیا)تەماشای بکەن- بەچاوی کەسێك کە هەندێك جار تراژیدی وهەندێ جار کۆمیدی دەنوێنێ.

بەڵام شێخ مەحمود لەراستیدا (عەزابی ویژدانی)ئینگلیزانە لەبەر بارەگای مێژوودا:بەبێ بوونی ئەو،بەبێ مقاوەمەتی سەرسەختانەی ئەو،عێراق کوردستانی بەخۆوە دەلکاند،بەبێ ئەوەی ئەمرۆ چ کەسێك ئاگاداری مێژوی دورودرێژی ئەو((پەیمانشکێنی وخۆدزینەوە))یەك لە دوای یەکانە بێ کە لە تایبەتمەندییەکانی لە دایکبوونی عێراقە.

٨- سەرچاوەو پەراوێزان:

١-بروانە کتێبی لەسەردەمی پێنج پاشایاندا،نووسینی حەسەن ئەرفەع ل٦٤-٦٥

٢-بروانە نووسراوی گلادوین وب، سکرتێری سێیەمی سەفارەت لە تاران ١٩٢٦/٧/١١ وەزارەتی دەرەوەی ئینگلیستان ,٣٧١١١١٤٩١

٣-نووسراوی١٤/١٠/١٩٢٦، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١١١٤٩١.

٤-راپۆری بەرواری١٩٢٦/٧/٢٠،وەزارەتی دەرەوە، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلیستان ٣٧١١١٤٩١

٥- راپۆری ئیرکمودور دەربارەی شۆرشی کورد-١٩٢٧/٣،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان،,٣٧١١٢٢٥٥

٦-هەمان سەرچاوە.

٧-کۆمەڵەی نەتەوەکان،بەریتانیای مەزنی راسپارد بوو کە کارێك بۆ دابینکردنی بەشداری خەڵکی لە بەرێوەبردنی کاروباری خۆیاندا بەتایبەتی((سود وەرگرتن لە فەرمانبەری کورد لە دایەرەکان و لە دادگاکان وقوتابخانەکانداو بەکارهێنانی زمانی کوردی وەك زمانێکی رەسمی لە دەزگادەوڵەتییەکاندا)بکات.وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان،٣٧١١٤٥٣

٨-عیسمەت شەریف وانلی،کوردستانی عێراق،بوونی نەتەوەیی،ل٧١

٩-نامەی ١٨/١٠/١٩٣٠ی سەرەك وەزیری عێراق بۆ سکرتێری سیاسی کۆمیسەری باڵای بەریتانیا لە بەغدا. وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١١٤٥٢٣

١٠- نامەی بەرواری ١٩٣٠/٩/١٧ بۆ کۆمیسەری باڵای بەریتانیا، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ,٣٧١١٤٥٢٣

١١- هەمان سەرچاوە .

١٢-سێرکلارك ،١٩٣١/٦/١٧، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان,٣٧١١٥٣٦٩

١٣- البریفکانی،حەقیقەتەکان ل.٤٠ ، لە جوەیدەوە وەرگیراوە، بڕوانە شۆڕشی نەتەوەیی کورد، خواستەکان وپەرەسەندنی،نامەیەکە دراوە بە زانکۆی سیراکۆز ،ولاٌتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا ١٩٦٠,،

١٤- پەیامی تەلەگرافی ١٩٣٠/١٢/١٣ وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان، ٣٧١١٤٥٢٣

١٥- نامەی ١٩٣١/٢/٣ی کورنوالیس بۆ جەمیل المدفعی .

١٦-وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١٥١٣٢.

فەسڵی حەوتەم :شێخ ئەحمەدی بارزان:

شێخانی بارزان کە رەقیبانی دەستکورت وهەژاری شێخانی شەمدینانی سەدەی نۆزدەمن، تا یەکەمین شۆرشی شێخ عەبدوسەلامی دووەم(١٩٠٩)،کە سەرەنجام لە سەرەتاکانی ساڵی ١٩١٤دا ترکان لە سێدارەیان دا ، رۆڵێکی بەراستی سیاسیان نەبو.شێخ ئەحمەد برای شێخ عەبدوسەلام و جێنشینی ئەو بوو،چ ناوێکی لە نێو ناواندا نەبووتا کوژرانی دوو ئەفسەری ئینگلیزی لە شۆرشی هەیڤی نۆڤامبەری بادینادا،هەنگینێ ناوی کەوتە سەر زاران،ولەپڕ بوو بە قوربانی دەسیسەیەکی ئینگلیزی–عێراقی کە لە ژێر پەردەی سەرکوتکردنی بیدعەتەکانی بابایەکی هاڕوژاوی مەزەبیدا ، کەوتنە زنجیرە هێرشێك بۆ سەر خۆی وبراکانی،کە سەرەنجام بە دوورخستنەوەو نەفی کردنیان لە ساڵی ١٩٣٤دا،شکایەوە.

هەڵبەتە ئەمرۆکە هەڵسەنگاندن وحوکمدان لەسەر(دروست ئایینی) برایەکەی مەلا مستەفا بارزانی کارێکی زۆر ئەستەم ودژوارە:ئەو بەوە تاوانبارببوو کە بانگەشەی بۆ ئاینێکی تازە دەکرد یان هەڵگەرابووەو بوو بوو بە دیان.رەنگە لەبەر ئەمە بووبێ کە حەرامکردنی تەقلیدی لەسەر خواردنی گۆشتی بەراز هەڵگرتبوو.(!)

رەنگە هۆی هەرە بە هێزی ئەم کارە ئەمە بووبێ کە وەك باب وباپیرانی لە رادەبەدەر جێی رێزو حورمەتی مریدەکانی بووە و تەنانەت ئەگەری ئەوەش هەیە کە خۆی وەکو ((تەجەلییەکی خودا)) ناساندبێ."١".

بەلام هۆکاروفاکتەرێن((سەرپێچی))شێخ ئەحمەدی بارزانیش سیاسین،وکاربەدەستانی عێراق

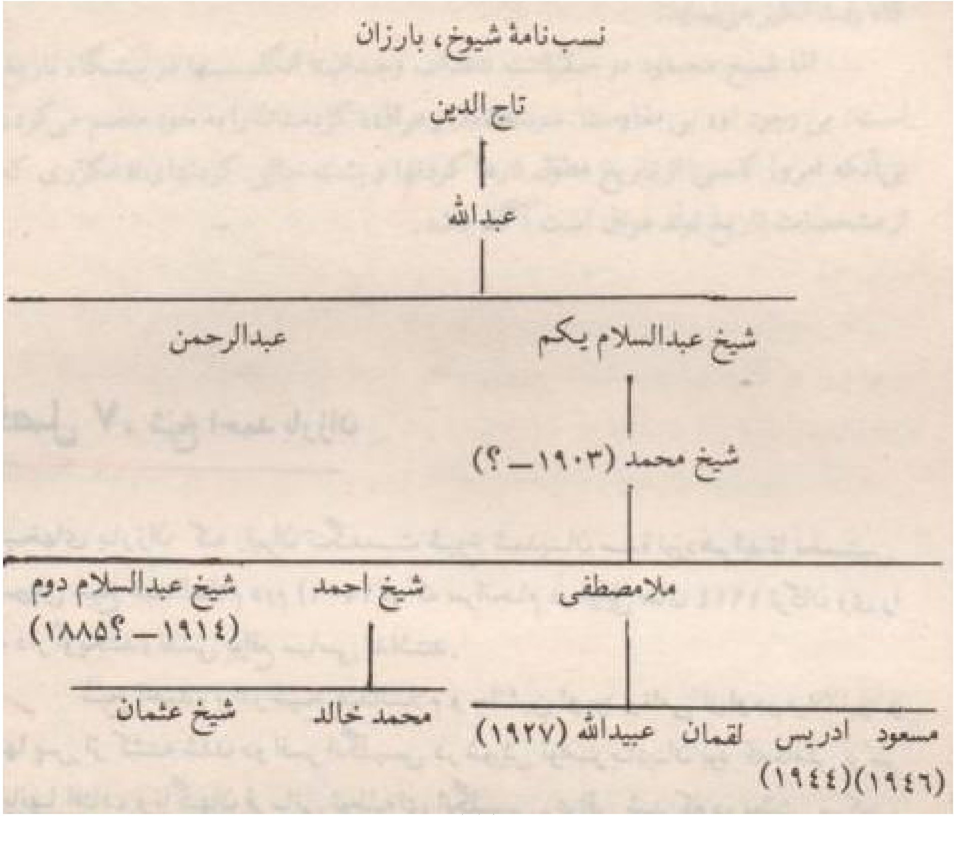

بەهاودەستی دەگەڵ ئینگلیزان پەردەی بێ دەنگی بەسەر ئەم رووداو وبویەرەدا دەکێشن. شێخ ئەحمەدی بارزان لە ساڵی١٩٢٧دا،لەگەڵ دەسەڵاتدارنی بەغدایا تووشی هەوەڵین گرفتەکانی خۆی دەبێت،وهەر لەم سەروبەندەشدایە کە دەسەڵاتدارانی بەغدا بۆ یەکەمجار باسی کارە بیدعەتەکانی ئەو دێننە ناوناوان: شێخ ئەحمەد ئیدیعای خوایەتی دەکات!

لێ سەیر لەوەدایە کە شێخیش لەم سەروبەندەدا لە خولیای ئەوەدایە دەسەڵات وحوکمی خۆی لە رۆژهەڵاتی روکوچکدا،واتە لەوبەری ئەو دەڤەرەدا کە دەسەڵاتدارانی بەغدا بە قەڵەمڕەوی ئەوی ناودەبەن ، پەرە پێ بدات "٢"

کومیسێری باڵای بەریتانیا هێزێکی چریکی(لیوی)بە فەرماندەیی ئەفسەرانی ئینگلیزی ناردە سەر شێخ ئەحمەد، بەڵام کەس نازانێ ئەم هێزەی بۆچی ناردە شەڕی شێخ، ئایا بەو مەبەستە بوو کە بیهێننەوە سەر((رێگە))ی راستی ئیسلام،یان بەمەبەستی سەرکوتکردنی داوا سیاسیەکانی شێخ ئەحمەد بوو.بەهەر حاڵ مەسەلەکە هەرچیەك بوو((قوەتە چریکییەکە)) روو بە رووی چ مقاوەمەتێك نەبوونەوە و مەخفەرێك لە گوندی بلەی چەند کیلۆمەتری بارزاندا دروستکرا.

١- شێخ ئەحمەد و شۆرشی ئارارات :

دوای چوارساڵ،واتە لە ساڵی١٩٣١دا شۆرش لەو دیوی سنوور لە هەرەتی گەرمیدایە،وسوپای ترك دەستبەکاروسەرگەرمی سەرکوت وتێکشکانی کۆماری کوردی ئاراراتە.

شێخ ئەحمەد لە مانگی تەموزئابی ١٩٣١دا چەند سەدچەکدارێك بۆ یارمەتی شۆرشڤانانی ئەو دیو دەنێرێ وتورکیا بە توندی نارەزایی لە دەوڵەتی عێراق دەردەبڕێ .لە دوای ئەو نارەزاییانەوە دەوڵەتی عێراق دەست بە (ئۆپەراسیۆنی عەسکەری بۆ سەر(ئەم یاخیانە))لە دەڤەری بارزان دەکات بەڵام دەسەڵاتدارانی ئینگلیز،نە دەربارەی کۆمەکەکانی شێخ ئەحمەد بۆ کوردێن ئارارات ونە دەربارەی ئیعتیرازنامەکانی تورکیا هیچ ناڵێن و رایدەگەیەنن کە ئەو((پەشێوێنیە)) کوتوپڕەی کە ناوچەی بارزانی هێناوەتە لەرزە((ئەنجامی هەوڵو کۆششی شێخ ئەحمەدە بۆ سەپاندنی ئاینێکی تازە!)). "٣"

کارگێران وفەرمانبەرانی ئینگلیز،لە نووسینە مێژووییەکانی خۆیاندا، زۆر جاران ئەم بابەتە دەڵێنەوە.یەکێك لەوانە دەنووسێت لە تەموزی ١٩٣١دا شێخ ئەحمەد هەمدیس((ئەقڵ وهۆشی)) لە دەست دا...دەستووری بە مریدەکانی دا.... کە بە برژاندن و((خواردنی گۆشتی بەراز بێنە ریزی ئاینە تازەکەیەوە!)). "٤"

یەکێکی دیکەیان تۆزێك لە حەقیقەت نزیك دەبێتەوەوئیعتراف دەکات کە((دەوڵەتی عێراق بریاری دابوو بەرلە تەواوبوونی ماوەی سایەداری((انتداب))لە(١٩٣٢)دەسەڵاتی خۆی بگەیەنێتە سنوور.))لە سەری دەڕوات ودەڵێ ئەنجامدانی ئەم بڕیارە ((لەگەڵ بدعەتە ئایینیە تازەکانی شێخ ئەحمەدا بوو بە هاوزەمان)) ولە کۆتاییدا بە دڵنیاییەوە دەڵێ ((بە هیچ هێزێکی خەیاڵی ناتوانرێ ئاژاوەکانی بارزانی تاساڵی١٩٤٣، بە شتێکی زادەوهەڵقوڵاوی هەستی نەتەوەیی بزانرێ و پیشان بدرێ)). "٥"

زۆر زەحمەتە پیاو پەی بەوەبەرێ کە چۆن ئەم مێژوونووسە جدیانە توانیویانە بەمجۆرە کەمەندکێشی(خەیاڵ پڵاوەکانی)شێخ ئەحمەد بن!

کارەسات ئەمەیە کە دەسەڵاتدارانی عێراق بە جۆرێ بایەخ بە بیری((بیدعەتە ئاینیەکانی)شێخ ئەحمەد دەدەن کە لەو رۆژانەی کە ئەم رووداوانە لە ئارادان هیچ کەسێك تەحقیق لە لایەنەکەی تر،واتە لایەنی ناسیونالیزمی کوردی ناکات. واتە کەس گوێ بە لایەنی نەتەوەیی مەسەلە کە نادات.

شێخ ئەحمەد چ پەیوەندیەکی بە رێبەرانی بزاڤی کوردی تورکیاوە هەبوو؟ ئایا پەیوەندی بە کۆمەڵەی خۆیبونەوە هەبوو؟ یان پەیوەندی بەرێبەرانی ئاراراتەوە هەبوو؟ یان تەنێ پەیوەندی بەو سەرۆکە ناوچەییانەوە هەبووە کە لەو دیوی سنوری عێراق، واتە لە تورکیادا دەجەنگین؟ ئایا پێش هەیڤی یەکی ١٩٣١ش بە نهێنی چەکداری ناردبوو بۆ یارمەتیدانی شۆرشڤانان؟و سەرەنجام بۆچی هەر ئەو شێخ ئەحمەدەی کە لە ساڵی ١٩٣٠دا خۆی لە یارمەتیدانی شێخ مەحمود دوورگرتبوو،دوای یەك ساڵ رازی بوو یارمەتی کوردانی تورکیا بدات؟و زۆر پرسیاری دیکەی لەو بابەتە کە رەنگە وەلامیان نەبێ.

٢- شەڕی شێخ رەشیدی لۆلان:

هەر زوو شەڕو((ئاژاوە))بۆ ناوچەی برادۆست تەشەنە دەکات،ولە مانگی یازدەی١٩٣١دا بارزانیەکان وبرادۆستیەکان رووبەرووی یەکدی دبنەوە.((مامورێکی سیاسی نە ناسراو)) قەناعەتی بە شێخ رەشیدی لۆلان ،کە پیاوێکی (موتەعەسیب) بوو کردبوو کە شێخ ئەحمەدی بارزان(بۆ لە نێوبردنی هەموو موسلمانان،دەستی دەگەڵ ئاشوریەکاندا تێکەڵ کردووە))"٦" وبۆ شەڕی ئەم بێ(دینەی) هاندابوو....ئیدی شێخ رەشید لە رووی خۆشباوەرییەوە یان شتێکی ترەوە بووبێ ، بوو بە گەمەی دەستی ئەم مامورە فیتنەگێڕەو پەلاماری شێخ ئەحمەدی داو لە ١٩٣١/١١/٢٦ شکاو زەرەرو زیانێکی زۆری لێکەوت.دەوڵەتی عێراق کە لە هەیڤی ١٩٣١/٥دا شەڕی شێخ مەحمودی لە یەخەی خۆی کردبووەوە،دەساوێزو بیانوی تەواوی بەدەست هێنا: بێ ئەوەی باسی یارمەتی کوردانی تورکیا لەلایەن شێخ ئەحمەدوە، بێنێتە گۆڕێ ، ئاگادارینامەیەکی بە شێخ ئەحمەد دا- کە بێ ئاکام بوو، ئەوجا لێبڕا((پەلاماری گوندی بلە، کە جێی دانیشتنی شێخ ئەحمەد بوو،بدات وجەزرەبەیەك لەخودی شێخ بدات.))"٧" لە کاتێکدا دڵنیابوو کە پشتیوانی ئەخلاقی هەموو ((بیرچاکانی))عێراقی دەگەڵدا دەبێت ؟

٣- یەکەمین لەشکر کێشی بۆسەر شێخ ئەحمەد (١٩٣١/١٢):

ئاکامی یەکەمین لەشکرکێشی بۆ سەر((قەڵای))شێخ ئەحمەد شکست وناکامیە ، قوەتێکی عێراقی (دوو سریەی پیادەودەستەیەکی رەشاش) شەوی ١٩٣١/١٢/٩ بارزان گەمارۆدەدەن،بەو ئومێدەی کە چەکدارانی شێخ ئەحمەد غافڵگیر بکەن.بەڵام کارەکە بە پێچەوانەی ئەم خەیاڵەوە دەردەچێت و چەکدارانی شێخ ئەحمەد کۆمەڵە دیلێك دەگرن کە یەکێکیان قایمقامی بلەیە!

بۆ سبەینێ هێزی ئاسمانی پاشایەتی(بەریتانیا) گوندی بارزان بۆردومان دەکات!شێخ ئەحمەد دەمودەست نامەیەکی ئاشتیخوازانە بۆ دەسەلاتدارانی عێراقی ڤڕێ دەکات ولە نامەکەیدا پێشنیازی دانەوەی دیلەکان دەکات.

٤- دووەمین لەشکرکێشی بۆ سەر شێخ ئەحمەد (شوباتی ١٩٣٢):

دەوڵەتی عێراق سوورە لەسەر ئەوەی شێخ ئەحمەد لە ڕێی خۆی لابەرێ،لە مانگی یەکەمی ١٩٣٢دا داوا لە کۆمیسێری باڵای بەریتانیا دەکات کە تاشەڕەکان دەستپێدەکەن، فرۆکان هەر بۆ خۆنواندن بۆ سەر ناوچەکانی زێبار وبارزان هەستن.هەروەها دەوڵەتی عێراق خوازیاری((هاوکاری تەواو))ی هێزی ئاسمانی ڕژێمی پاشایەتی بەریتانیا لە کاتی ئۆپەراسیۆنەکاندایە"٨"

سوپای عێراق بێ ئەوەی چاوەنۆڕی کۆتایی زستان بکات، لە ٩/شوباتی/١٩٣٢دا دەست بە پەلاماردانی گوندی بارزان دەکات.جارەکی دی دەشکێ!هێزی عێراق ١٤ کوژراو٩ بریندار دەدات. (زیانی بارزانیەکان ٢٠ کوژراو و٣٠ بریندار دەبێ). ئیدی دەوڵەتی عێراق لێدەبڕێ تا بەهار سەبر بکات.

٥- سێیەمین لەشکرکێشی بۆ سەر شێخ ئەحمەد(١٩٣٢/٣)

لە ١٩٣٢/٣/١٢دا ئاگادارینامەیەك بە شێخ ئەحمەد دەدرێ:دەوڵەت بڕیاری داوە((دام ودەزگای حکومەتی))لە ناوچەکەدا دابنێ، وداوای لێدەکرێ لە زەرفی٤٨ سەعاتدا خۆی تەسلیم بکات(دەوڵەت بە تەمابوو بۆ موسڵی دوور بخاتەوە)

شێخ ئەحمەد خۆی بەدەستەوە نادات.

لە ١٩٣٢/٣/١٥دا هێزێکی گەورەی پیادەوسوارەو تۆپخانە بەپشتیوانی هێزی ئاسمانی بەریتانیا دەچنە ناوچەی شێروان.چەکدارانی شێخ ئەحمەد بۆ بەرپەچدانەوەی هێزێن دەوڵەتی دەست بە شەڕی پارتیزانی دەکەن ولە دوو شەڕدا لە ڕۆژانی ١٩/ ٣ و ٣/٤دا زەرەرێکی تا ڕادەیەك باش لە هێزێن دەوڵەتی دەدەن.کوردەکان قافڵەیەکی چوار سەد هێستری بە هەموو ئازووقەوبارەکانیانەوە دەگرن،ئەنجام هێزی ئاسمانی بەریتانیا بە ناودەکەوێ وچەکدارانی شێخ ئەحمەد پاشەکشێ دەکەن.لەم شەڕەدا فرۆکەوانێکی ئینگلیزی دەکوژرێ ویەکێکی دی بریندار دەبێت.

لە ١٩٣٢/٤/٦دا کوردەکان لە نزیك چیای کانی لینگ دەشکێن وسوپای عێراق دوای هاتنی هێزی کۆمەکی لە ئاکرێوە بەپە لە وبێ ئەوەی توشی چ مقاوەمەتێك ببێ ،بارزان داگیر دەکات.

٦-کەوتنە زۆنگاوەوە (١٩٣٢/٤):

سەرکەوتنی عێراقیەکان لە ڕاستیدا،تەنێ سەرکەوتنە درۆزنەیە:کوردەکان تاکتیکی خۆ دەگۆڕن، خۆیان لە قەرەی هیچ جۆرە ڕووبەڕووبونەوەیەکی جەبهەیی نادەن ودەکەونە هێرشی پارتیزانی بۆ سەر هێڵی پەیوەندییەکانی دوژمن.کوردەکان،کە لە چیاکانەوە هێزەکانی عێراقیان لێ دیارە،جموجوڵی ئەم هێزانە بەر لەوەی دەست پێ بکات،پوچەڵ دەکەنەوەو دوای هەر یەکێك لەم ئۆپەراسیۆنە پارتیزانیانە بۆ پشتی ((ڕوکوچك))پاشاکشە دەکەن.

دەوڵەتی عێراق هەمدیس لە ١٩٣٢/٤/١١دا داوای یارمەتی هێزێن ئاسمانی بەریتانیا دەکات. دەسەڵاتدارانی ئینگلیزی ئاکنجی عێراق،دوای هەندێك دوودڵی(!) لەسەر داوای عێراقیەکان ڕازی

دەبنوهێزی ئاسمانی بەریتانیا لە ناوچەی مزوری باڵادا دەستبەکاردەبیٚ.لە ٤/٢٩دا فرۆکەیەکی ((واپیتی))بەریتانیا دەکەوێتە خوارەوە وفۆرکەوانەکەی یەخسیر دەبێت.
شێخ ئەحمەد ئەم رووداوە بە فرسەت دەزانیٚ وداوای ئاگربڕ دەکات لەبری ئازاد کردنی فرۆکەوانە ئینگلیزەکە، ئەمە ئاگربڕێکی سەیرە کە سنووری ئاگربڕەکە تا رەخی ڕاستی رووکوچك بڕدەکات.
سوپای عێراقیش ئەم فرسەت ودەلیڤەیە دەقۆزێتەوەو هێلی هاتوچۆی کوردەکان لە روکوچکەوە دەبڕیٚ:هەموو پردەکان دەرووخێنیٚ وریٚبازگە وبوارەکان دەخاتە ژێرچاودێریەوەو بەمجۆرە چەکداروجەنگاوەرەکانی شێخ ئەحمەد لە قەڵاکەی خۆیدا ئابلوقە دەدات ولە هەمان کاتدا داوا لە دەوڵەتی تورکیا دەکات سنور((دابخات)).

٧- دوا شەڕەکان (١٩٣٢/٦):

هێزەکانی عێراق لە ١٩٣٢/٥/٢٦دا دەست بە زنجیرە هێرشێکی تازە بۆسەر شێخ ئەحمەد دەکەن کە دوا هێرشن بۆ سەر ئەو.
سەرکەوتنی ئەم شەرانە تا رادەیەك دەگەرێتەوە بۆ ئامادەبوونی ژمارەیەك ئەفسەری ئینگلیزی لە شەڕەکاندا بە فەرماندەیی جەنەڕاڵ هیدلەم."٩"
بەڵام لە راستیدا بەشداری فراوانی هێزی ئاسمانی بەریتانیاوبۆردومانی بێوچانی بارەگاکانی بارزانیەکان،شێخ ئەحمەد ناچاردەکات کە خۆی تەسلیم بکات:شێخ لە ١٩٣٢/٦/٢١دا لە سنوور ئاودیو دەبیٚ وبە نزیکەی چوار سەد جەنگاوەرەوە خۆی بە حکومەتی ترك تەسلیم دەکات"١٠"
شێخ ئەحمەد بۆ قەستەنتەنیە وپاشان بۆ ئەدریانوپل(ئەدرنە) دەبەن.دەوڵەتی ترك ژمارەیەك لە هاورێیانی شێخ بەوبیانووە دەگریٚ کەگوایە لەو کوردانەن کە لە ساڵی ١٩٣٠دا لە ئاراراتدا شۆرشیان هەڵگیرساندووەوپاشان پەنایان وەبەر شێخ ئەحمەد بردووە."١١"
بەمجۆرە شۆڕشی شێخ ئەحمەدی بارزان کە بوو بە قوربانی دەسیسەیەکی دوولایەنە ،کۆتایی دێت.لە ئەنجامی ئەم پیلانە دوو قۆڵیەی عێراق وترکانداو لە ئەنجامی پیلانی پەردەپۆش کردنی فاکتەروهۆکارە راستەقینەکانی ئەم شۆڕشەدا،دوا کەسایەتی بەوەج و دەسەڵاتی کورد لە ناوچە ی هەستیاری بارزاندا لادەبریٚ .

٨- شۆرشی شێخ محەمەد سەدیق و مەلا مستەفا بارزانی:

لیٚ ویٚرای هەموو ئەمەش،دەسەڵاتدارانی عێراق لە کوردستانی عێراقدا ناتوانن((ئاشتیەکی عەرەبی)) بەرقەرار بکەن.لە کۆتایی ئەیلولی ١٩٣٢ مودیر ناحیەی شەمدینان لە تورکیا،داوا لە مودیر ناحیەی مزوری باڵا لە عێراق،دەکات کە بە مەبەستی هاوئاهەنگی کردنی شەڕ دژی ((ریٚگرانی بارزانی کە لە چیاکانی مانکۆلاوجەنگەڵ وبێشەکانی روباری حاجی بەگ))پەرتوبڵاون بێت بۆ گوندی ((بێرۆخ)ی سەر سنوورویەکتر بدینن.
لە کۆتایی ساڵی ١٩٣٢دا ترکان،ئەو کوردانەی کە لەگەڵ شێخ ئەحمەدا بوون وگرتبوویانن ئازاد دەکەن.محەمەد سەیدق ومەلا مستەفای برای شێخ ئەحمەد لە جوملەی ئازاد کراوانن. ئەم گروپە دێنەوە دەڤەری بارزانولەگەڵ گەیشتەوەیاندا شەڕی پارتیزانی دەست پێدەکاتەوە:لە ١٩٣٢/١٢/٢٢ دەنگوباسی شەڕێك لە نزیکی مێرگەسۆر بڵاودەبێتەوە.

لە مانگی٣/١٩٣٢دا جووتە برایەکەی شێخ ئەحمەد نزیکەی ٣٠٠ جەنگاوەر لە دەوری خۆیان کۆدەکەنەوەو لە گوندەکانی نزیك سنوورەوە هێزەکانی عێراق دێننە گیرودار.بەڵام چونکە ئەم گوندانە، لە دەشتی گۆڤەندەی باکوری رۆژاوای بارزان ولە قوڵی چل کیلۆمەتری ناو خاکی تورکیا دەبن،مەلیك فەیسەڵ بە خۆی داوا لە سە فیری ترك لە بەغدا،دەکات کە دەوڵە تەکەی لەم رووداوە ئاگاداربکاتەوە.

فەیسەڵ دوای چەند مانگێك واتا لە٨/١١/١٩٣٣دا دەمرێت وئەم دوا هەوڵەی دژی کوردان سەرناگرێت،چونکە دەوڵەتی تورکیا هێزی ئاسایشی ناوخۆی لەم بەشەی دەڤەرەکەدا نیە .

زانیارییەکی ئەوتۆ لەمەڕ ئەم چالاکیوشەڕە سەرەتاییانەی کە بۆ ماوەی چل ساڵان جەنەڕاڵ بارزانییان لەسەر شانۆی سیاسەتی کوردستاندا بەرجەستە کرد ،بەدەستەوە نیە ،لێ مەلا مستەفا بارزانی و محەمەد سەدیقی برای ئەو چەکانەیان بەکاردێنا کە بەر لە تەسلیم بوون بە تورکیا، لە ساڵی ١٩٣٢دا لە نزیك سنووردا شاردبوویانەوە،دیارە بەتەما بوون پاش کۆکردنەوەی جەنگاوەران لە بەهاری ساڵی ١٩٣٤دا دژی هێزی دەوڵەتی عێراقی دەست بە هێرش بکەن.بەڵام لە ساڵی١٩٣٤دا برایانی بارزانی تەسلیم بە دەسەڵاتدارانی عێراقی کرانەوەو عێراقیەکان هەوەڵجار بۆناسرییەوپاشان بۆ سلێمانیان دوور دەخەنەوە.وێرای هەموو ئەمانە،ئاسایش لە ناوچەی بارزاندا بەرپا نابێ، چونکە خەلیل خۆشەوی کە لە یاوەرانی بارزانی دەبێ وهەلۆ بەگی خاڵیان ،تا هەیڤی ٣/١٩٣٦ هەر پایەداری دەکەن ودەستبەردار نابن ."١٤"

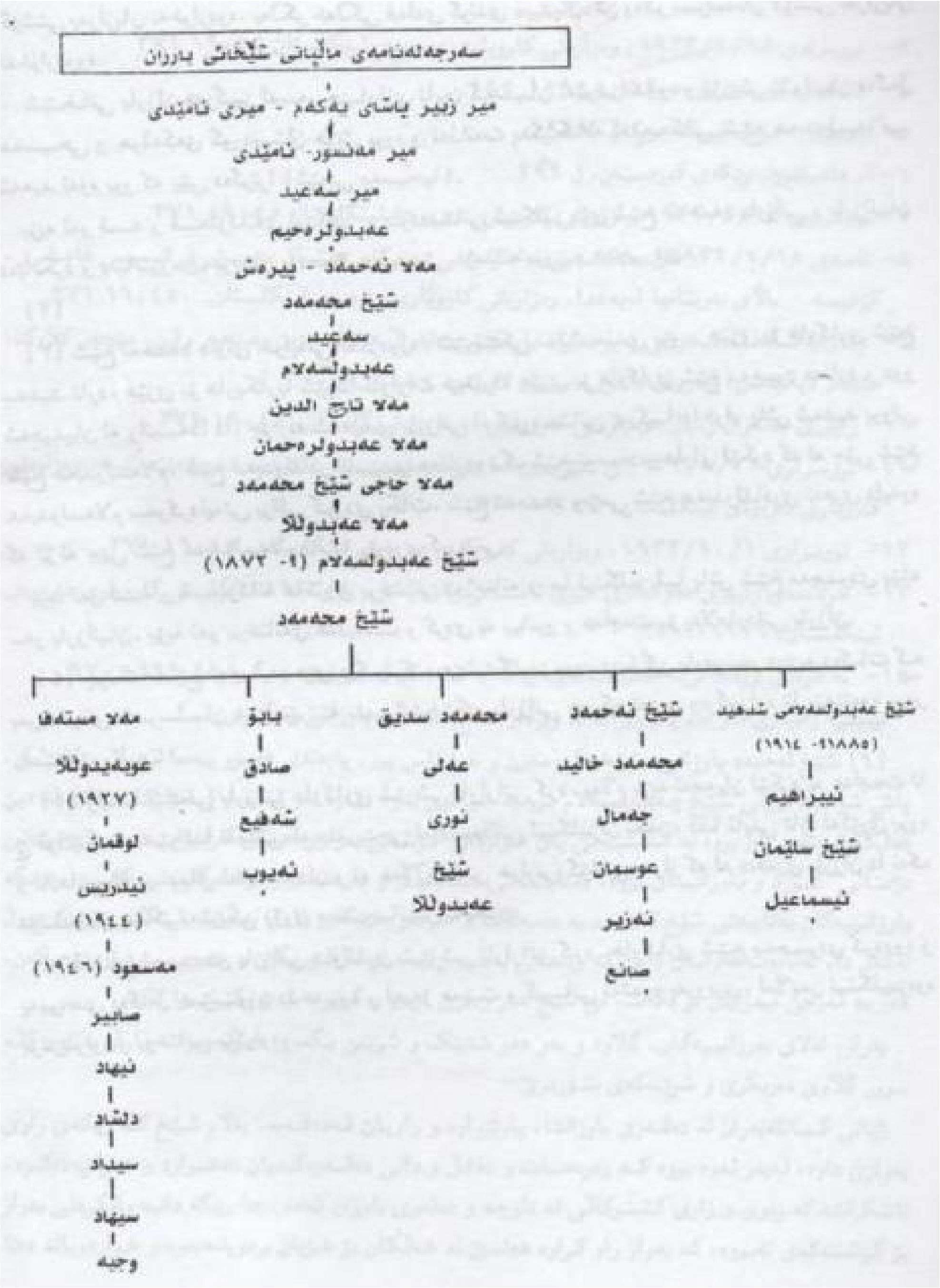

٩- سەرچاوە و پەراوێزان :

١- ئەدموندز، میدل ئیست جۆرنال ١٩٥٩

٢- هەمان سەرچاوە

٣- نووسراوی ١٩٢٣/٤/١٨، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١١٦٠٤٥.

٤-لانگ ریگ ، عێراق ١٩٠٠-١٩٥٠،ل١٩٥

٥- ئەدموندز، میدل ئیست جۆرنال ١٩٥٩

٦- ا،هامیلتۆن، رێگەی کوردستان، ل ٢٩٩

٧-نووسراوی ١٩٢٣/٤/١٨، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١١٦٠٤٥.

٨-نامەی ١٩٣٢/١/١٨ی مەکتەبی ئەنجومەنی وەزیرانی عێراق بۆ سیر فرانسیس هامفری، کۆمیسێری باڵای بەریتانیا لە بەغدا، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١١٦٠٤٥
٩-ژمارەیك لە((ئەفسەرانی پەیوەندی))یارمەتی جەنەراڵ هودلم دەدەن،میجەروارن ، مێجەرکلارك، مێجەر دیکینسن ، سەروان ئالفری ،ستوان لاورتی،و ستوان پلی .
١٠-راپۆری جەنەراڵ راندلّ ،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١١٦٠٤٥
١١-نووسراوی ١٩٣٢/٨/٢١ی سێرجان سایمن، سەفیری بەریتانیالە قەستەنتەنیە،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١١٦٠٤٥
١٢-نووسراوی ١٩٣٢/١٠/١وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١١٦٠٤٥
١٣-خۆلاسەی راپۆری هەواڵگری هێزی ئاسمانی پاشایەتی١٩٣٣/١وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١١٦٩١٦.
١٤-بە گوتەی بریفکانی،حەقیقەتەکان ،ل ١٥-١٦ کە لە جوەیدەوە وەرگیراوە،ل ٦٦٩-٦٧٠

تێبینی :ئەم زانیاریانە لە رێزدار ساڵح مەحمود بارزانی وەرگیراوە:(وەرگێڕی کوردی)

(١) شێخ ئەحمەدی بارزانی،شێخێکی مەزن وخوا ناس بوو، پابەندی هەموو بنەما ئیسلامییەکان بوو، پاش شەهید بوونی شێخ عبدوسەلام بوو بە جێگری ئەو، دیارە ئەو قسە و قسەڵۆکانەی کە لە دین هەڵگەراوەتەوە یان بووە بە مەسیحی یان خواردنی گۆشتی بەرازی حەڵاڵ کردووە، هەموو بوختانی دژمنانی کوردوبارزانیان بووە، بەتایبەتی ئینگلیزوداروەدەستەو نۆکەرانی ئینگلیز، چونکە بارزانییەکان بەتایبەتی شێخ ئەحمەد بە حوکم ودەسەڵاتی ئینگلیز قایل نەبوون، ئینگلیز زۆریان هەوڵ دەگەڵ دا تەنانەت قەوڵیاندایە کە لە زیندانی بەسراوئیعدام ئازادی بکەن وهەرچی بوێت بۆی بکەن هەر بە مەرجێ ئیمزایان بۆ بکات، لێ شێخ هەر رەفزی کرد وگوتی: بۆ هەنگۆ ئیمزا ناکەم.
٢- بەراز،لەلای بارزانییەکان گلاوەوبەر هەرشت وشوێنێ بکەوێ دەبێ حەوت جاران بە ئاو وگڵە سوور گلاوی دەربکرێ وشوێنەکەی بشۆردرێ ،ژیانی گیانلەبەران لە دەڤەری بارزاندا پارێزراوەو راویان قەدەغەیە، بەڵام شێخ کە رێگەی راوی بەرازی داوە، لەبەر ئەوە بووە کە زەرعات ودەغڵو دانی دەڤەرەکەیان دەخواردوخراپ دەکرد،ئاشکرایە کە زەوی وزاری کشتوکاڵی لە ناوچە و دەڤەری بارزان کەمە،جا رێگەدان بە راوکردنی بەراز بۆ گۆشتەکەی نەبووە.کە بەراز راوکراوە هەندێ لە خەڵکان بۆ خۆیان بردوویانەتەوەو خواردویانە دەنا هەگیز شێخ خواردنی گۆشتی بەرازی حەڵاڵ نەکردووە.نەك هەر خەڵکی موسولمانی دەڤەری بارزان گۆشتی بەرازیان نەخواردووە،بەڵکو خەڵکی فەلەی گوندی((بیدیاڵ))ش وەکو موسولمانان گۆشتی بەرازیان نەحواردووە.
شێخانی بارزان هەگیز لەسەر جیاوازی ئایین کەسیان نەبوغزاندووەوزۆریش نێوانیان دەگەڵ مەسیحی وجولەکەی کوردستاندا خۆش بووەوتەنانەت یەکێك لە لە قەبەکانی شێخ عەبدوسەلام ی شەهید ئەوە بوو کە پێی دەگوترا (شێخی مەسیحیا).
بۆیە ئەو قسەوقسەڵۆکانەی ئینگلیز وداروەدەستەکانی ئینگلیز دژی شێخ ئەحمەد بارزانی و بارزانیان دەیانکرد ودەیاننوسین بوختان ودەست هەڵبستی دژمنانە بوون وهیچی دی.
(٣) شێخ ئەحمەد داوای خوایەتی نەکردووە،شێخێکی نەقشبەندی بوو...هێزی بۆهاوکاری شێخ سەعیدنارد،هێزی بۆ هاریکاری شۆرشا ئارارات هەنارد، هێزی بۆهاوکاری شێخ مەحمود هەنارد

دوو شەهیدیان لەرانییە دا.چوارده شەهیدی بارزانی لە کوردستانی تورکیا درا. پاش شەهید بونی شێخ عەبدوسەلام شێخ عبدلقادر قاسیدی نارده نك شێخ ئەحمەد داوای لێکرد کە لە جێگای شێخ عەبدوسەلام سەرکردایەتی بزاڤی کورد بکات.شێخ ئەحمەد وەڵامی شێخ عەبدلقادری دایەوە کە تۆ لە جێی شێخ عەبدوسەلام ببە بەرێبەری کوردێنی.

بۆیە ئەو قسەوقسەڵۆکانە هەموی بوختانی دوژمنانەو جا ئینگلیز ڤیا پاش شێخ مەحمودی بێتە سەر بارزان بۆیە ئەو بوختانەی هەڵبەست وکردی بە بیانو وهەنجەت بۆ پەلامارانی بارزان .

(٤) چونکە شێخ ئەحمەد دژی داگیرکەری ئینگلیز بوو،دەنا کێ باوەڕ بەو درۆیە دەکات کە بەریتانیای ناموسڵمان هێز بنێرێتە سەر شێخێکی بارزانی چونکە لەدین وەرگەراوە تابیهێننەوە سەر ڕاستە رێی ئاین!!.

(٥) راستە شێخی بارزانی هاوکاری هێزی ئاراراتی کرد،بەڵام بۆیە ئەمەیان لێکرد بەهەنجەت تا چ قوەتێك لە عێراق نەمێنی کە سەرپێچی لە دەسەڵاتی ئینگلیزان بکەن،دەنا نە ئاینی تازە لە گۆڕێ بووەو نە هاروژان وئەقڵ لەدەست دان ونە حەڵاڵکردنی گۆشتی بەراز کە لە دەڤەری بارزان نەك موسوڵمانان بەڵکو بەشێکی زۆری مەسیحیش نایخۆن.

(٦) شێخ ئەحمەدی بارزان هاوکاری شۆرشی ئاراراتی کرد،هاوکاری شێخ مەحموودی کردوەو پەیوەندی دەگەڵ خۆیبووندا هەبوەو لەبەرهەست وگیانی نەتەوە پەروەری،لەلایەن ئینگلیزەوە بۆغزێنراوەو بوختانی بۆکراوە.

فەسڵی هەشتەم: شۆڕشی دەرسیم

لە ساڵی ١٩٣٢ بە دواوە ئەو گوشاروسەرکوتکاریەی دەخرێتە سەر کوردستانی تورکیا هێندە توندە، کە بە ناچاری سانسۆرێکی زۆر توندیشی لەگەڵە:بە عەمەلی چ شتێك لەمەڕ وەزعی کوردستان کە کراوە بە ناوچەی محەڕەمە دزە ناکاتە دەرێ.

چەند کورد، چەند سەد کورد، چەند هەزار کورد پاش شۆڕشی ئارارات لە زێدی خۆ وەدەرنراون و دوورخراونەتەوە؟ئایا جگە لە شۆڕشی ئارارات،شۆڕشی دیکەی ناوچەییش هەبووە؟ئایا ڕێکخراوی نهێنی خەبات وبەرگری چێ بووبوو؟لەم بارەیەوە پرسیاری بێ بەرسڤ فرەیە.

لە دەرێی تورکیادا، بە دەگمەن کەسێك هەیە ئاگاداری ئەوە بێ کە دەوڵەتی تورکیا لە ساڵی ١٩٣٤دا ناچار دەبێ جەنەراڵ کەنعان پاشای فەرماندەی سوپای چوارەمی دیاربەکر بۆ شەرناخ ڤرێ بکاتوئەم جەنەراڵە لە مانگی ئابی١٩٣٤وبە مەبەستی دامرکاندنەوەی راپەرینی کوردان دژ بە راگوێزانی بە کۆمەڵ"١"بۆ ماوەی پێنج رۆژی بێ پسانەوە چیایەکان تۆپباران بکات .

جەنەراڵ کەنعان لە سالآنی ١٩٣٤-١٩٣٥بۆ ((چاوترساندنی کوردانی راپەڕیو)) ژمارەیەکیان لە ((معموره العزین))ێ لە سێدارە دەدات ."٢"

بەڵام بۆ لاچوونی ئەو پەردەی خامۆشی و بێدەنگیەی کە بەسەر کوردستانی تورکیادا دراوە ، دەبوایە چاوەنۆری شۆڕشی دەرسیمی ساڵی ١٩٣٧ بکرێ،کە دەسەلآتدارانی ترك توانای شاردنەوەی توندیوگەورەیی ئەوشۆڕشەیان نەبوو.

١- نەخشەی عابد ین ئۆزمەن بۆ ((سەلبی کەسایەتی کورد لە کوردان)):

چەند مانگێگ لەوە پێش موفەتیشی ناوخۆی ستانەکانی رۆژهەلآت نەخشەیەکی بە مەبەستی خێراکردنی جێبەجێکردنی سیاسەتی((سڕینەوەی تەبیعەت وکەسایەتی کورد)) لە کوردستانی تورکیادا،بۆ دەوڵەت پێشنیاز کردبوو،چونکە ئەم سیاسەتە(سڕینەوەی سروشتوکەسایەتی کورد)بەدڵی دەوڵەت نەچووبووە پێشێ...ئەم نەخشەیە کە لە هەندێ رووەوە تەواوکەری ئەو قانونەیە کە لە ساڵی ١٩٣٢دا لەلایەن حکومەتەوە پەسند کرابوو،و ڕێگەی دەوڵەتی دەدا کە کوردەکان بۆ رۆژاوای ولات راگوێزێ،جا نەخشەی گۆرین پێشنیازی ئەوەی دەکرد کە کۆمەلێك ترك لە رۆژئاوای ولآتەوە بۆ ناوچەی وان و دەشتی موش و((هەر هەموو ناوچەکانی کوردستان))ڕابگوێزن وپەیوەندی ئەم ناوچانە بە جادەی ((قیرتاو وسکەی قیتار))دابینبکرێ.جا بۆ کۆتایی هێنان بە یەکێك لە کۆڵەکەو مەرجە هەرە گرنگەکانی نەتەوەیی کورد-واتا زمانی تایبەتی- موفەتیشی ناوخۆ پێشنیاز دەکات کە قوتابخانەی ((شەوانە رۆژی)) دابمەزرێ کە ((لە وێندەرا مندالآنی گوندێن کورد هەقی ئەوەیان نەدرێتێ بە زمانی کوردی قسە بکەن وزمانی ترکی فێر بن)).سەرەنجام ، عابدین ئۆزمەن،داوای لابردنی هەموو دادگا ئاساییەکان دەکات وپێشنیاز دەکات سیستەمێکی قەزایی تایبەتی دابمەزرێ ودادوەرانێکی تایبەتی کە بتوانن بە خێرایی و بەلەز کارەکان ئەنجام بدەن ،دابنرێن."٣"

٢- قانونی ساڵی ١٩٣٧:

دەوڵەتی تورکیا لە سەرەتای ساڵی١٩٣٧دا یاسایەك دادەنێ کە ماهیەتی((سەرکوتکاری)) نەخشەی ناقبری دووپات دەکاتەوە:داموودەزگای ئیداری ناوخۆ هەڵدەپەسێردرێ،حوکمی عەسکەری رادەگەیەنرێ،فەرماندەێن عەسکەری دەکرێن بە حوکمداری شارەکان:هەڵبەتە ئەم حوکمدارانە بۆ هەرکارێکی سوپایی((دەسەڵاتی تەواویان هەیە)):دادگا ناوچەییەکان دەتوانن فەرمانی ئیعدام دەربکەن،جگە لە زمانی تورکی، فێربوونی هەموو زمانەکانی تر قەدەغە دەکرێ، کتێبی بێگانە وفەرەنگی یاساغ دەکرێن."٤"

سانسۆری سەر هەواڵی ئەو پەشێویانەی کە لە بەهاری ساڵی١٩٣٧داو لە دەرسیم روودەدەن ، هێندە توندە کە کاتێ لە نێوهەموو رۆژنامەکانی قەستەنتەنیەدا، رۆژنامەی سون تەلەگراف لە ١٩٣٧/٥/٢٣دا ئاماژە بۆ ئەو بویەرانە دەکات خێرا دەستی بەسەردا دەگیرێ،تا رۆژگاری ئەمرۆش هیچ کەسێك نازانێ کە ئەم شۆرشە دەقاودەق کەنگێ دەستییێکرد وسەرانی کێ بوون ، وەکو چۆن چ زانیارییەك لەمەڕ شۆرشی ساڵی ١٩٢٥ نیە.

٣- سەید رەزا (١٨٦٢؟-١٩٣٧) :

ئەو سیاسەتوانانەی کە لە سەردەمی شۆرشی دەرسیمدا لە ئەنقەرە بوون، لە باری مەیدانیەوە چ شتێك دەربارەی رێبەری ئەم شۆرشە نازانن، تەنێ ئەمە نەبێ کە سەید رەزا((سەرۆکێکی ناوچەیی))ولەگینە سەرۆکی عەشیرەتێك بووبێ.مخابن دکتۆر نوری دەرسیمی،نووسەری تاقە بەرهەم لەمەڕ شۆرشی دەرسیم(٥)کە بە خۆی چەندین ساڵ دەگەڵ سەید رەزا بووە،زۆر بە کورتی باسی ئەم پیاوە دەکات،بە گوتەی وی سەید رەزا کوڕی سەید ئیبراهیم،سەرۆکی تیرەی شێخ حەسنانە،کە ئاکنجی رۆژئاوای دەرسیمە ویەکێکە لە((گرنگترین وشەریفترین تیرەێن)) ناوچەکە.

سەید ئیبراهیم، کە لە گوندی دەری ئاهری Ahri deriدا دەژیا،وەکو سەید((دەسەڵاتێکی فراوانی)) دەنێو جەماوەری خەڵکدا هەبوو: چونکە((رێبەری)) ئەو خەڵکە بوو.

سەید رەزا بچوکترین چوار کوڕی سەید ئیبراهیم بوو،واتە زۆر ئازیز بوو،لە نك یەکێك لە زانا ئاینیەکان بە نێوی محەمەد عەلی ئەفەندی دەرسی ئایینی خوێندووە.ئەم پیاوە کاریگەرییەکی لە رادەبەدەری بەسەر ئەوەوە هەبووەو ویژدانی نەتەوەیی ئەوی بێدار کردووەتەوە .

سەید رەزا لە پاش مەرگی بابی ولەسەر وەسێتی بابی دەبێ بە جێنشینی ئەو ولە گوندی ئاگدادی بناری چیای توجیك نیشتەجێ بوو.بە گۆتەی نووسەری ژینتامەکەی((سەید رەزا هەر هەموو تایبەتمەندیەکانی کوردێکی تێدا بوو)):پیاوێکی رووخۆش،میهرەبان ودلۆڤان وبە نەوازش، زۆر زاهیدانە دەژیا، یەکجار چاکەکار بوو.پاش شۆرشی شێخ سەعید لە ١٩٢٥دا یارمەتی هەزاران کوردی ئاوارەی دا .

ئەمە هەر هەموو ئەو زانیاریانەیە کە لەمەڕ ئەو دەیزانین!.(لە قەبی سەید لە نێو کوردی شیعە مەزەبی دەرسیمدا هەمان گەورەیی وبایە خ وچەمکی لە قەبی شێخی هەیە دەنێو کوردێن سوننە مەزهەبی ئێران و عێراق و تورکیا دا .))"٦"

قەواڵەیەکی ریزپەڕ- نامەیەکی سەید رەزایە کە لە ئەرشیفی وەزارەتی دەرەوەی ئینگلیزدا بەدەست هاتووە- ئەم وێنەیەمان بۆ تەواو دەکات وئەوە نیشان دەدات کە شیکردنەوەیەکی زۆر دروست و

بۆچوون و روانینێکی زۆر روونی لەمەڕ ڕەوش و وەزع و حاڵەکە هەبووە:ئەم قەواڵەیە لە حەقیقەتدا بەیاننامـەی شۆرشـی دەرسـیمە،داوای یارمەتیـە لـە و دەوڵەتـەی کـە نامەکـەی ئاراسـتە کـراوە،لێ دەوڵەتی ناڤبری بە دەنگیەوە ناچێت."٧"

٤- بەیاننامەی سەید رەزا :

سـەید رەزا لـە نامەکەیـدا دەنووسـێت:دەمـێ سـاڵە دەوڵـەتی تورکیـا هەوڵـدەدات نەتـەوەی کـورد بتوێنێتەوەو لە ڕای ئەم مەبەستەدا گەلی کورد سەرکوتدەکات، چاپەمەنی وبلاڤۆك وزمـانی کـوردی یاساغ کردووە،هەرکەسێك بە زمـانی زکمـاکی خـۆی قسـەبکات دەیگرێ وئازاروئەشکەنجەی دەدات، لە رێگەی کوچاندنی زۆرەملیّ وبەرنامەدارەوە خەڵکی ناوچە بە پیت وبەرەکەتـەکانی کوردسـتان بۆ ناوچە وشك وبیّ ئاوەکانی عەنەدۆڵ رادەگوێزێ، کە لەوێنـدەر کۆچێنراوەکان دەستە دەستە زایە دەبـن و دەمـرن.لـەو دوایانەشـدا دەوڵـەتی تورکیـا لێـبڕاوە بێتـە ناوچـەی دەرسـیم، کـە لـە سـایەی بەرەکەتی رێکەوتنێك دەگەڵ دەوڵەتدا تا ئێستا لـەم ئازاروعەزابە دوور بوو.جا خـەڵکی لەبەرانبـەر ئـەم کـارەدا، لـەبری ئـەوەی بـەدەم کـاروانی دووردرێـژی کۆچـەوە لـە رێـدا بمـرن، بـە مەبەسـتی بەرگریکردن لە خۆ دەستیان داوەتە چەك، وەکو چۆن لـە ١٩٣٠دا لـە ئارارات ودۆڵـەکانی زیـلان و بایەزیدیشـدا وەهایـان کـرد.ئـەوە سـێ مـانگی تـەواوە شـەرێکی قـورس لـە ناوچـەکەی منـدا حەشـر دەکات.وێرای نابەرابەری ونا یەکسانی لە ئەوزاروتفاقی جەنگدا ،وێرای ئەوەی دەوڵـەت پـەنا وەبـەر فرۆکەی بۆمباهاوێژ وبۆمبای سوتێنەر وگازی خنکێنەر دەبات، مـن وهاوڵاتیـانم ، هەوڵـەکانی هێـزی ترکمـان پوچـەڵ کردووەتـەوە.فڕۆکـەین تـرك، دەرەقـەتی ئێمـە نایـەن ولـە تۆڵـەی ئەمـەدا ،گونـدەکان بۆردومـان دەکـەن، دەیـان سـووتێنن ژنـان و زارۆکـێن بـێ چـەك وبـێ دەسـەڵات دەکوژن،وحکومـەتی تورکیا لە تۆلەی شکستەکانی خۆی بەمجۆرە تۆڵە لـە هـەموو گـەلی کوردسـتان دەسـتێنێ.زیندانـەکان تـەژی خـەڵکی بـێ تـاوانی کـوردن.خوێنـەواران بـەر دەسـترێژی رەشاشـان دەدەن،یـان لـە سـیدارەیان دەدەن،یـان نـەفی ناوچـە دوورە دەسـتەکانی تورکیایـان دەکـەن.ئـەو سـێ ملیـۆن کـوردەی کـە لـە نیشـتیمانی خۆدا نیشتەجێن وخوازیـاری چ شـتێك نـین جگـە لـە ژیـان بـە خۆشـی وشـادیو ئاشـتی وئازادی وپاراستنی رەگ و رەچەڵەك و زمان وداب و نەریت و رۆشـنبیری و شارسـتانیەتی خۆیـان، روو لـە جـەنابتان دەنـێن وداوا لـە جـەنابتان دەکـەن کـە بـۆ کۆتـایی هێنـان بـەم بێدادیە،دەسـەڵاتی ئەخلاقی وبەرزی ولاتەکەت بۆ پاراستنی میللەتی کورد بەکار بێنن)).

فەرماندەی گشتی دەرسیم

ئیمزا سەید رەزا

٥ - پەشێوییە سەرەتاییەکان(١٩٣٧):

بە گوتەی دکتۆر نوری دەرسیمی سەرەتای هەراو هەنگامەکانی ساڵی ١٩٣٦،ئەو کاتانە بوو کە سوپای تورکیا بەئاشکرا لێبڕا کۆمەڵێك سەربازخانە لەناوچە سەرەکیەکانی دەڤەری دەرسیمدا دابنێ.

سەید رەزا،رابەروسەرکردەی کۆمەڵێك تیرەوتایفە بوو،کەنیازی بەرپەرچدانەوەی ئەم کارەی دەوڵەتیان هەبوو،لەساڵی١٩٣٦دا،خویا نیە کە لە چ وەختێکی ئەو ساڵەدا بوو،لەگەڵ جەنەرال عەبدوڵڵا ئالپ دوغان،سەرۆکی جەندرمەخانەی((العزیز)) دەکەوێتە دان وستان.سەید رەزا لە میانەی گفتوگۆکانەوە((نیازومەبەستی شەرفرۆشانەی)) دەوڵەتی بۆ بە دیاردەکەوێ ولێدەبڕێ دکتۆر نوری دەرسیمی بە مەبەستی((تێگەیاندنی بیری گشتی جیهانی لە مەسەلەکە))بۆ ئەوروپا بنێرێ."٨"

دوای ماوەیەکی کەم لەم دیدارە جەنەراڵ ئالپ دوغان،بلاّوکراوەیەك دەردەکات داوا لەهەموو تیرە کوردەکان دەکات،بەپێی رێژەی ژمارەی خۆیان دووسەد هەزارتفەنگ تەسلیم بە دەوڵەت بکەن، ولەهەمان کاتدا کارگێڕانی دەزگا ئەمنیەکانی ترك،تیرەکوردەکان لەیەکدی هاندەدەن.

دامەزراندنی مەخفەروقشڵەی تازە سەرچاوەی بویەرو روداوەکانی هەوەڵە:لە دوو شوێندا خەڵکی پەلاماری شوێنی بینا تازەکان دەدەن وپاسەوانانی بیناکان چەك دەکەن.

هەنگینێ سەید رەزا داوا لە جەنەراڵ دوغان دەکات کە نووسراوەکەی(بەیننامە)لەمەر تەسلیم کردنی چەك،هەڵوەشێنێتەوەوهەروەها داوا دەکات((دام ودەزگایەکی ئیداری ئەوتۆ لەناوچەکەدا دابمەزرێ کە مافی نەتەوەیی خەڵکی کورد دابین بکات.))

کاردانەوی دەوڵەت زۆر فەوریە:چەند فەوجێکی پۆلیس بۆ دەرسیم دەنێرێ، ولە هەمان کاتدا یەکەکانی سوپای نۆیەم لە((سنورەکان))ی دەرسیمدا مۆڵ دەخۆن.

هەستانی شناسایی رۆژانەی فرۆکەکانی ترك،خەڵکی کورد تورەدەکات ولە هەموو ناوچەکەدا سووکە پێکدادان لەنێوان خەڵکی ویەکە دەوڵەتیەکاندا روودەدات.زستان دێ بەسەرا ودەبێتە مایەی وەستانی عەمەلیاتی سوپایی،لێ دەرسیم هەر لە گەمارۆدایە.

٦- هۆکار و فاکتەرێن راستەوخۆی شۆرشی ١٩٣٧:

هەر کە بەهاری ساڵی ١٩٣٧ هات وبەفر لەکوێستانان چوونەوە،یەکسەر کریارێن عەسکەری بەدوودا هات.جەندرمەی تورکیا بەبیانووی چەککردنی عەشایەرەوە دەکەونە ئیهانەی خەڵکی ووردەشەڕوپێکدادانی ناوچەیی بەتایبەتی لەناوچەی مەلازگەرد رۆژ بە رۆژ روو لە زیادی دەکات.

لە بەهاری ساڵی١٩٣٧دا یەکێك لە کوڕەکانی سەید رەزا بە نێوی برائیبراهیم دەچێت بۆ مەخفەری ترکان لە هۆزات،تابە ناوی بابیەوە داوا لە((فەرماندەی ناوچەکە))بکات کە بەشێوەیەکی دادپەروەرانە مەسەلەکە یەکلایی بکاتەوەو کۆتایی بەکریارێن عەسکەری بهێنرێ.برا ئیبراهیم لە گەرانەوەدا دەکەوێتە ئەو بۆسەیەوە کە ئەفسەرانی ترك بەهاودەستی کوردێن کورگانی بۆی دەنە نەوەو دەکوژرێ.

کوشتنی برائیبراهیم سەرەتای ئاشکرای دوژمنایەتی نێوان کوردێن دەرسیم ودەوڵەتە:سەید رەزا دەڤەری کورگانەکان گەمارۆدەدات ودەیەوێ بکوژانی کورەکەی تەسلیم بکەن....بەلام بکوژەکان خەلاتیان لە دەوڵەتی ترك وەرگرتوە! "٩".

٧- سەرکوتکردنی شۆرش:

تركان،بە پەلە هێزێکی گەورە لەناوچەکانی نزیکی سنووری شۆرشدا مۆڵدەدەن وهێزەکەیان هێندە زۆر دەبێت کە دەگاتە حەوت سوپا.مەڵبەندی سەرکردایەتی ئەم هێزانە لە دیاربەکرە،بەلام یەکەکانی ئەم هێزانە لە ئورفە وسیرت و وان والعزیز ونزیکی ئەدەنەدا(سوپای شەشەم) بلاوبونەتەوە.

پێدەچێت ئەم قایمکاریە بەم مەبەستە بووبێت کە رێگە لەشۆرش بگرن ونەیەڵن بەرەوباشور تەشەنەبکات وببێت بە لەمپەرلەبەردەم ئەنجامدانی(مانۆری)کوردێن سوریا.(پێشترشێخ عەبدورەحیم،برای شێخ سەعیدی پالو،هەوڵێکی کاریگەری لەم بوارەدا دابوو،بەلام کوردەکان کەژمارەیان کەم بوو بوو بەرگەی ترکەکان ناگرن وشێخ عەبدورەحیم کوژرا."١٠"

هێرشی سەرەکی ترکان بۆسەر شۆرشڤانانی کورد،بە هاوکاری بەربلاوی هێزی فرۆکەوانی ،لەئەرزەنجانەوە دەستی پێکرد.هێرشی ئاسمانی وەکولە نامەیەکی سەیدرەزاو وئەودبلۆمە فەخرییەی کە بەیەکێك لە کیژە ئاسمانەوانەکانی ترك بەناوی سەبیحە گوکچن درابوو، دەردەکەوی یەکجاربەربلاوبووە.ئەم دبلۆمەیان(بە بۆنەی ئەو چالاکییە بەرچاوەوە بەم کیژە داوە کە لە دەرسیمدا ئەنجامی داوەو بۆ تیربارانکردنی پەناگاکانی شۆرشڤانان،سڵی لەوە نەکردبووەوە کە بەسەر دژوارترین خەرەندانی کۆسارادا بفرێ))

لەم ئۆپەراسیونانەدا بۆیەکەمجار زرێپۆشی جەنگی دژ بەکوردان بەکارهات.

٨- گفتوگۆ:

ئەوسا سەید رەزا سەرلە نوێ پەیوەندی دەگەڵ جەنەراڵ ئالپ دوغاندا دەگرێ وتێی دەگەیەنێ کە ((کە ئەگەر رێز لەمافی نەتەوەیی کورد بگیرێ وبکوژانی کورەکەی بدرێنە دادگا،ئەو ئامادەیە هەمو ئەفسەروسەربازە دیلەکان وچەك وتەقەمەنی وتفاقە دەست بەسەرا گیراوەکان بداتەوە بە دەوڵەت))

لێ جەنەراڵ ئالپ دۆغان،داوای تەسلیم کردنی بێ قەیدوشەرتی ٨٠٠٠٠ هەزار تفەنگی ماوزەر دەکات.... وئیدی شەڕ دەست پێدەکاتەوە."١١"

٩- دەسەلاتی عەلی شێر وکوشتنی ئەو:

لەباری سوپاییەوە ئەقڵی هەرە گەورەی راپەرین عەلی شێر ناوێك بوو کە نەخشە عەسکەریەکانی شەڕی دادەرشت.ئەمیش وەك سەید رەزا لەتیرەی شێخ حەسنان بوو،لە گوندی عەمرانی نزیکی کۆچکری لەدایك بوو بوو،لە قوتابخانەی ناوەندی سیواس خوێندبووی.لە سەردەمی سوڵتان عەبدولحەمید وپاش ئەوەی بە شیعروشاعیری ناووشۆرەتی پەیدا کرد،بوو بە سکرتێری مستەفا بەگی سەرۆکی تیرەی کۆچکری، پاش کوشتنی ئەو (مستەفا بەگ) بەدەستی والی دەرسیم،بوو بە

مامۆستای کورەکانی ئەو.عەلی شێر لەم ڕێگەیەوە توانی دەورێکی گەورە لە یەکخستنی تیرە وتایفەکانی ناوچەو دەڤەری کۆچکری ببینیٚ.
دوای پاشەکشەی هێزێن روسیا لە ١٩١٧ لە کوردستانی تورکیا ،دەسەلأتدارانی رژێمی تورکیا بۆ ئەوەی خەڵکی دەرسیم، نەهارۆژێنن ئەوە بەمەسڵەحەت دەزانن کە چاوپۆشی لە کریارێن عەلی شێر لە ناوچەی ئاوەچك بکەن.لێ عەلی شێر درێژە بە خەباتی نەتەوەیی خۆی دەدات، لە ساڵی ١٩٢٠ پەیوەندی دەرسیمی بە ((یانەی نەتەوەیی بەرزیەتی کوردستان)) راگەیاند وداوای لە رێبەرانی کوردی قەستەنتەنیە کرد کە چەند لقێکی یانەی ناڤبری لە دەرسیم بکەنەوە"١٢".
لە ساڵی١٩٢١دا کەوتە نامەنووسین وتەلەگراف ناردن بۆ دەوڵەت وداوای دەکرد بڕیارەکانی پەیمانی سیڤەر جێبەجێ بکات وچەندین کۆنفرانسی بە زمانی کوردی ئەنجام دا.دوای چەند هەیڤێك بە هۆی بەشداریکردنی لە شۆرشی کۆچکری دا حوکمی مەرگی بۆ دەرچوو، لێ توانی لە دەستی دەسەلأتداران هەڵبێ.لە ساڵی١٩٣٧دا عەلی شێر هەر بە سەرپەرشتی وبەرێوەبردنی کریارێن سوپاییەوە نەوەستا:لە ڕای یەکخستنی کورد لە دەوری سەید رەزا،زۆر بابەتی نیشتیمانپەروەرانەی نووسی و گەلێك شعری نیشتیمانی داناو بلأوکردەوە.لە هەیڤی ١٩٣٧/٦ سەید رەزا داوای لە عەلی شێر کرد کە بەمەبەستی ڕێگەگرتن لە خوێنرشتنی پتر، بڕوات بۆ ئێران یان عێراق ((تا کارێکی وەهابکات کە فەرەنسا یان بەریتانیا بکەونە بەینەوە))"١٣"
لێ شەویٚ بەر لەرۆیشتنی بە هاندانی جەنەڕاڵ ئەلپ دۆغان، لە بارەگاکەی خۆیدا لە ئەشکەوتی ئەگدات دا بەدەستی (رێبەر))ی برازای سەید رەزا کە بێلایەنی خۆی راگەیاند بوو، بەلأم ژێراو ژێر لەگەڵ ترکان بوو، کوژرا.مەرگی عەلی شێر خەسارەتێکی گەورە ودڵتەزێن بوو بۆ شۆرشی کورد.

١٠- کۆتایی شەڕ:
لە کۆتایی هەیڤی ١٩٣٧/٦دا هەموو خەڵکی ئەنقەرە لەوە دڵنیابوون کە شۆرشی دەرسیم بە تەسلیم بوونی ((دوا)) دەستەی شۆرشڤانان لە ١٩٣٧/٦/٢٤دا تەواو بووە .
چ هەواڵێك لەمەڕ چۆنیەتی ئۆپەراسیۆنەکانەوە لە دەستدا نیە، بەلأم ناوەندە سیاسییەکانی رۆژئاوا لەو باوەڕەدان کە هێزی فرۆکەوانی وجەندرمەی تورکیا((خەسارەتی گەورەیان)) لێکەوتووە.
بەرێکەوت هەندیٚ لە سیاسەتوانانی ئینگلیزی دانیشتوی ئەنقەرە، لە گفتوگۆیەکدا دەگەڵ یەکێك لە فەرمانبەرانی وەزارەتی کاروباری گشتی کە لە دەرسیم هاتووەتەوە، بۆیان دەردەکەویٚ کە شۆرش وشەڕ هەر بەردەوامە وجەنەراڵ ئەلپ دۆغان((بەتەما نیە ئەم ساڵ هەموو ناوچەکانی شۆرش بگریٚ و گرتنی هەموو ناوچەکان....لە ساڵی داهاتوودا ئەنجام دەدریٚ!))"١٤"
دوای مەرگی عەولی شێر قورسایی شۆرش بەرەو ناوچەکانی تیرەی بەختیار دادەکشیٚ.بەلأم کاری سەرکوتکاری یەکجار توندودڕندانەیە:ترکان بێشەکانی ناوچەکە دەسووتێنن،زەمینەی کوشتنی شاهین، سەرۆکی تیرەی بەختیارفەراهەم دەکەن. لە دۆلی ئیکسۆردا ،هەزاران ژن ومنداڵ کە پەنایەن بۆ ئەشکەوتەکان بردبوو،لە ئەنجامی کردنەوەی ئەو ئاگرودووەی لەبەردەم زارکی ئەشکەوتەکاندا کردویانەتەوە خەفە دەبن و وێندەر دەبیٚ بە گۆڕیان.

یەکێك لە کوڕانی سەید ڕەزا بە نێوی حەسەن ڕەشیك ،پارچە تۆپی بەردەکەوێ وبریندار دەبێ، دایکی لە((العزین))بۆ دەرمانکردن بە ئەفسەرێکی ترکی دەسپێرێ .ئەوانیش لە بری دەرمانکردنی ئەشکەنجەی دەدەن دوایە دەیکوژن.
توندوتیژی سەرکوتکاریەکان لە سەرەتادا دەبێتە هۆی ئەوەی کە خەڵکی وەکو ((کوریچا))کان کە بێ لایەن بوون،یان تەنانەت خەڵکی وەکو کورگانەکان کە بوو بوون بە جاشی دەوڵەت، لە دەوری سەید ڕەزا خڕببنەوە. لێ ئەم خێڵانەش زۆر دڕندانە قەتلٌ وعام دەکرێن:ترکەکان،دیلەکان تیرباران دەکەن وژن و زارۆکان دەنێو کادانانەدا دەسوتێنن.فەرماندەی ترک کە بە((بارەگای))سەید ڕەزا دەزانێ، بەر بۆردومانێکی توند و تۆپبارانی بێ ڕەزای تۆپخانەی دەدا.
نهو،سەیدڕەزا دەیەوێ بگاتە ئاوەچك،بەڵام ئەوهەوڵەی لە قزلجەوە بۆتێشکانی بازنەی گەمارۆکەی دەدا،زۆر قورس لەسەری دەکەوێ:هەزاران کەس لە کە سوکاری خۆی، لەوانە ژنە بچوکە کەی و یەکێك لە کوڕەکانی و سیان لە نەوەکانی لە دەستدەدات!.

١١- گرتنی سەید ڕەزا :

لە دوای ئەوە ترکان لە هەل‌ومەرجێکی تارادەیەك گوماناویدا دەستیان دەگاتە سەید ڕەزا. بە پێی گوتەی کوردان، والی ئەرزەنجان لە سەرەتاکانی ئەیلولی١٩٣٧دا رایدەگەیەنێ کە دەوڵەت لێبڕاوە داواکانی کورد جێبەجێ بکات و خەسارەتەکانی کوردان ببژێرێ– ئاگربڕ رادەگەیەنڕێ .
سەید ڕەزا باوەڕ بەم بەڵێنانەی ترك دەکات وبەمەبەستی گفتوگۆ دەگەڵ والی دا بۆ ئەرزنجان دەروات ...ولە وێندەر ولە ١٩٣٧/٩/٥ دا دەگیرێ .سەید ڕەزا لە کاتی هاتنە دەرەوەی لە کۆشکی پارێزگا ئەوەندە فرسەت دێنێ کە چەند وشەیەك لەمەڕ تاوانباری ((ئەم دەوڵەتە درۆزن وبێ شەرەفە)) بڵێ.
لە ئەلعزیزەدا دۆسیەی سەید ڕەزا چی دەکرێ... .
لە کاتی لێکۆلینەوەو تەحقیقدا، ترکەکان هەوڵدەدەن سۆڤیەتیەکان تێوەگلێنن ودەیانەوێ دەربارەی بوونی ئەفسەرانی سۆڤیەتی لە دەرسیم یان کۆمەکی چەکەمەنی دەوڵەتی ناڤبری ئیعتیرافی لێوەربگرن....
لێ سەید ڕەزا لە گەرمەی تەحقیقاتەکەدا دووپاتی دەکاتەوە کە((ئەوخێزانەی وی لە باوەشیا پەروەردەو گەورە بووە ،هەرگیز ئەڵقە لە گوێ ومەلکەچی بێگانان نەبووە... سەدان ساڵ(!) بە گیانی نیشتیمان پەروەرانە لەبەرخاتری بەرژەوەندی باڵای میللەتی خۆیدا خەباتی کردووە.... لێ مخابن بێ ئاکا مو ئەنجام)).!
سەید ڕەزا پاش چوار ڕۆژان دادگایی لە ١١/١٤دا دەگەڵ دە کەسی دیکە لە سەرانی کورد حوکمی ئیعدام دەدرێ ولە ١١/١٨دا لە سێدارە دەدرێ ولە پای قەنارەدا دەڵێ:((من تەمەنم حەفتاو پێنج ساڵە، دەچمە ریزی شەهیدانی تری کوردستانەوە... دەرسیم شکستی هێنا، بەڵام کوردوکوردستان دەمێنن.... لاوانی کوردستان تۆڵەمان دەستێنن،نەفرەت لە خاینانی ستەمکار...))"١٥"
سەید حسەینی سەرۆکی خێڵی کوریچا،وعەلی ئاغای سەرۆکی خێلی یوسفان وسێ کەسی دیکە لە سەرانی خێڵەکان، دەگەڵ سەید ڕەزادا لە سێدارە دەدرێن.

حوكمی ئیعدامی چوار كەسی دی لە سەرانی خێڵەكان ((بەهۆی گەورەیی تەمەنیانەوە)) بۆ سی ساڵ زیندانی كەم دەكرێتەوە.... سێ كەسی دی لە تاوانباران بە حەبسی جیاواز مەحكوم دەبن ، چوار كەسیش تەبرێ دەبن.

لە ١٩٣٧/١١/١٩ لە مزگەوتی كوردێن دیمەشقدا، تازیە وپرسە بۆ قوربانیەكان دادەنرێ.

هەڵبەتە مەحاڵە بتوانرێ تەرازنامەیەكی دروست دەربارەی شۆرشی دەرسیم وهەڵسەنگاندنی شۆرشەكە بخرێتە بەردەست.عیسمەت ئینونو،سەرەك وەزیران،لە ئەنجومەنی نەتەوەییدا رای دەگەیەنێ كە هێزەكانی دەوڵەت یەك ئەفسەرو٢٨ سەربازیان لە دەستداوەوپەنجا زامداریان هەبووە، لە كاتێكدا كوردەكان ٢٦٥ كوژرا و٣٠ بریندارییان هەبووە و٨٤٩ كەسیش خۆیان تەسلیم كردووە!.

لێ پەیامنێری رۆژنامەی Temps(تایمز؟)لە ئەنقەرا دەڵێ:((سێدارەكانی دەرسیم گوڵیان كردبوو(!)وهێشووی شۆرشڤانانیان پێدا هاتبووە خوارێ))"١٦"بە پێی قسەی هەندێك ژێدەرێن كوردی زیانی كورد دەگەییە نزیكەی ٤٠٠٠٠ كەس.

جارێكی دی بێدەنگی باڵی بەسەر كوردستانی توركیادا كێشا.... جەنگاوەر وخەباتكارێن كورد لە ماوەی ئەم بیست ساڵ سەركوتكارییە درندانەیە دا، دلێری و فیداكاریەكی زۆریان نواند:لە ١٩٢٠تا١٩٣٧-ئەگەر هەڵاتنی ئیحسان نوری لێدەربكەین، تەنانەت تاقە جارێكش توشی تەسلیم بوون وملكەچ بوون نابین:هەموو سەرانی كورد یان بەسەر سێدارەوە یان لە مەیدانی شەڕدا گیانیان دەسپێرن.

خەباتكاران وسەرانی كوردستانی توركیا كە جگە لە خۆیان پشتیان بە چ شتێك وچ كەسێك نەبەست بوو، لە هەموو ریسواییەكانی گەورە پیاوانی كوردی قەستەنتەنیە بێ بەری بوون.

ئەگەر دەوڵەتی توركیا لە رێگەی زەغەڵكاری بێ وێنەوە نەیدەتوانی زۆربەی ئەم قارەمانانە بخاتە بۆتەی گومناوییەوەو قارەمانێتیەكانیان بە پەردەیەكی ئەستوور لە بێدەنگی داپۆشێت،ئەوا تەنیا دلێریو قارەمانێتیان كافی بوو بۆ هەتاهەتایە مەشخەڵی ئاگری كوردایەتی بە نەمری ڕابگرێ.

١٢- سەرچاوەو پەراوێزان :

١- گۆڤاری القبسی عەرەبی،دیمەشق، ژمارە ١٩٣٤/٨/١٩ كە لە كتێبی ((كوردو هەق))ی رامبۆ ل.٣٤ وەری گرتوە.

٢-گوتاری پەیامنێری تایمز لە ئەنقەرا ١٩٣٧/٨/١٨

٣-راپۆری پرۆفیسۆر بیلی ١٩٤٤/٣ وەزارەتی كاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٤٠٢١٩

٤- هەمان سەرچاوە.

٥- دەرسیم لەمێژووی كوردستاندا،بە زمانی توركی لە حەڵەب ،ساڵی ١٩٥٢بڵاوكراوەتەوە.دكتۆر نوری دەرسیمی لە دەوروبەری ساڵی ١٩٧٥دا لە سوریا كۆچی دوایی كرد، دكتۆر نوری لە ساڵی ١٩١٩وە لە زۆربەی بزاڤە نەتەوەییەكانی كورد، بەتایبەتی لە شۆرشی دەرسیمدا شان بە شانی سەید رەزا بەشداری كردوە.

٦-هەمان سەرچاوە ،ل٢٩١

٧-لە نامەكەی ١٩٣٧/٧/٣١ی سەید رەزا دا ،شوێنی نووسینی نامەكە بە دەستەواژەی ((دەرسیم،كوردستان))دیاریكراوە،ئەم نامەیە بە تایپ وبە زمانی فەرەنسی نووسراوەو بۆ(وەزارەتی

کاروباری دەرەوە) ئاراستە کراوە بێ ئەوەی نێوی دەوڵە تی مەبەست هێنرابێ.ئەو نوسخەیەی کە لە ئەرشیفی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلیستاندایە نوسخەی دووەمەو بە ئیمزای سەید (رەزا) یە. لە گوینە سەیدرەزا عەینی ئەم نامەیەی بۆ ژمارەیەك لە وەزارەتخانەی کاروباری دەرەوەی وڵاتانی ئەوروپایی ناردبێ . ئەو نامەیەی کە بۆ وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان نێردراوە تا ١٩٣٧/٩/٢١نەگەییوەتە جێ.بە گوێرەی نووسراوی فەرمانبەرێکی وەزارەتخانەی نێوبراو،نامەکە لە زەرفەکەیدا نەبووە،بەمجۆرە نەزانراوە چ کاتێك گەییوەتە لەندەن، دەوڵەتی ئینگلستان، لەوەڵامدا نامەیەکی بۆ دەوڵەتی تورکیا ناردووەو دڵنیای کردووە کە وەڵامی ئەو نامەیەی نەداتەوە.وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١٢٠٨٦٤

٨-دکتۆر نوری دەرسیمی ل ٢٧٠

٩- هەمان سەرچاوە ل ٢٧٢

١٠- حەسەن ئەرفەع ، کوردەکان ل٤٢ بە گوتەی دکتۆر نوری دەرسیمی، کۆمەڵە پێشمەرگەیەك ، بەسەرکردایەتی فەسیح ناوێك(کوڕی محەمەدەمین بەگ کە پەنای وەبەر سوریا بردبوو) تا ١٢ کیلۆمەتر ی دیاربەکر پێشرەویان کرد.

١١- لۆتان ١٩٣٣/٨/١٨

١٢- دکتۆر نوری دەرسیمی ل ٢٧٤ ، دکتۆر دەرسیمی لێرەشدا مێژووەکە بە وردی دەسنیشان ناکات .

١٣- مێژووی ئیحتیمالییە.

١٤- پەیامی تەلەگرافی بەرواری ١٩٣٧/٧/١٦ی سەفیری بەریتانیا،وەزارەتی کاروباری دەرەوە ، ٣٧١٢٠٨٦٤.

١٥- دکتۆر نوری دەرسیمی ل ٢٩٠

١٦- لۆتان ١٩٣٧/٨/١٨.

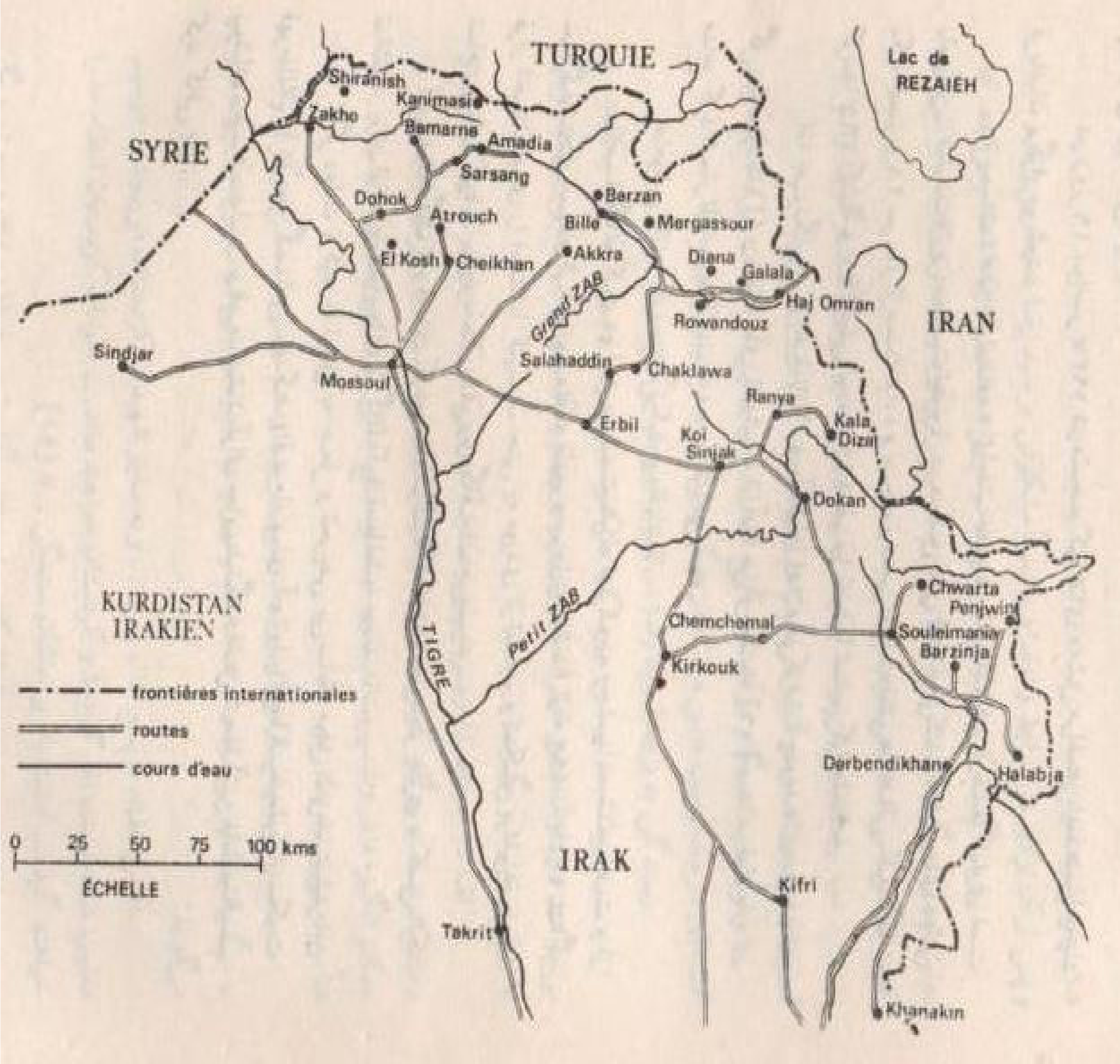
TURQUIE
Lac de
REZAIEH
SYRIE
Shiranish
Kanimasi
Zakho
Bamarne
Amadia
Sarsang
Dohok
Atrouch
Berzan
Bille
Mergassour
El Kosh
Cheikhan
Akkra
Diana
Galala
Grand ZAB
Haj Omran
Rowandouz
IRAN
Sindjar
Mossoul
Salahaddin
Chaklawa
Ranya
Erbil
Koi
Sinjak
Kala
Dizi
Dokan
KURDISTAN
IRAKIEN
Chwarta
Penjwin
Chemchemal
Souleimania
Petit ZAB
Barzinja
Kirkouk
TIGRE
frontières internationales
routes
cours d'eau
Derbendikhane
Halabja
0 25 50 75 100 kms
ÉCHELLE
IRAK
Kifri
Takrit
Khanakin

بەشی سێیەم :خەبتین لە ڕای خۆییوون:

فەسڵی یەکەم :یەکەمین شۆڕشی بارزانی و سەرهەڵدانی حیزبان (١٩٤٣-١٩٤٥):

((هەر نەتەوەیەکی زیندوو کە بۆ ماوەیەکی زۆر بکەوێتە بندەستی داگیرکەرێکی بێگانە ناچارە هەموو هێزێن خۆ،هەمو خەباتێن خۆ ،دژ بەم بێگانەیە بەکاربێنێ ،زنەگی ناوەوەی ئیفلیج دەبێ ،و توانای هەوڵی رزگاری کۆمەڵایەتی لێ دەبڕێ))

کارل مارکس.

پاش شکستی شۆڕشی دەرسیم کە لە دوای هەرەسی شۆڕشی ((کۆماری ئارارات))هات،ئیدی کوردستانی تەرکیا لەکاروانی بزاڤی نەتەوەیی کورد دابرا،هەموو رێبەرانی سیاسی وئاینی کوردستانی تورکیا کوژران یان لەسێدارەدران یان تیرباران کران و هەموو کادر و ئیشکەرانی (مەبەست لەو کادرانەیە کە لە هەر بزاڤێکی ئازادیخوازی نەتەوەییدا رۆڵێکی گرینگ دەگێڕن لەنێو چوبوون ،خوێنەواران و رۆشنبیران لەژێر ئازار وئەشکەنجەدا بوون:لەسێدارە دەدران یان فرێ دەدرانە نێو دەریاچەکانەوە)."١"

دوای یەك چارەگە سەدە،واتە زەمەنی پێویست بۆ پێگەیشتنی نەوەیەکی نوێ لە کادران، ئینجا کوردستانی تورکیا لەم خەوی نیمچە مەرگە بێدار دەبێتەوە .لەم میانەدا ،دەتوانرێ بگوترێ لە وڵاتی عێراق و ئێراندا حزبێن سیاسی کوردی لەژێرکاریگەریی راستەوخۆو ناراستەوخۆی ئایدۆلۆژیای مارکسیستیدا سەرهەڵدەدەن ،خەبات لە ڕای ئازادی کوردستان درێژە دەکێشێت.

بەڵام لەهەمان کاتدا پیاوێك لەسەر شانۆی سیاسی کوردستان دەرکەوت کە قەدەر وای هێنا سی ساڵی تەواو دەستی بە سەریدا بڕوات وببێتە مایەی هەرەشە لەپەرەسەندن و مانەوەی ئەم حزبانە کەهاتبوونە ئاراوە .

سلێمانی مەڵبەندی سەرەکی کوردایەتیە ،لێرەداو لە قۆناغی پێش یەکەم جەنگی جیهاندا ،زۆر گروپی نەتەوەیی دێنە ئاراوە کە چوونە بنج وبناوان ودۆزینەوەی رەگ وریشەیان زۆر ئەستەمە بەتایبەتی هەندێکیان کە لە چەند کەسێك تێناپەرن زۆرجار یەك کەس لە هەمان کاتدا ئەندامی چەند رێخراوێکی جیاوازە.

١- برایەتی:

لەساڵی ١٩٣٧دا دوو رێکخراو،نەتەوەپەروەرانی کوردیان لە خۆگرتبوو،کۆمەڵەی((برایەتی)) کەشێخ لەتیفی کوڕی شێخ مەحمود دایمەزراند بوو،لە سەر هەمان شێوەو شێوازی کۆمەڵە و یانە کوردییەکانی قەستەنتەنیە دامەزرابوو،بەتایبەتی لە رووی وەرگرتنی ئەندامی بورژوای بەتەمەن و خانەدانانەوە،محەمەد سەدیق شاوەیس (بابی نوری شاوەیس)، ئیسماعیل حە قی شاوەیس (مامی ئەو) ومەلا ئەسعەدی مەلای سلێمانی .ئەم رۆشنبیرە شاریانە لەراستیدا رۆڵێکی گرنگ دەبینن،بۆیە برای یەکێك لەسەرانی کورد ،کە لە سلێمانی دەست بە سەرو دورخراوە بوو ،لە کۆمبونێن نهێنی ئەواندا بەشداری دەکات"٢"،ئەم کەسە مەلا مستەفای بارزانییە.(١)

مەلا مستەفا کە رۆژگار وای کردبوو بۆماوەی سی ساڵان بەسەر شانۆی سیاسەتی کوردستاندا زاڵ بێت ،پاش ئەوەی مەشقی سوپایی لەنك شێخ ئەحمەدی برای و لە چیاکانی کوردستاندا

تەواودەكات، لە ڕێگەی بورژوایانی كوردێن((پایتەختی فیكری))كوردستانی عێراقەوە،ئاشنای سیاسەت و سیاسە تكاری دەبێ .

٢- ڕێكخراوی ((داركەر)) Darker:

((برایەتی))ڕێكخراوی تایبەتی سەران وپیاوماقولانی كورد بوو ، جێی لاوانی هەواداری حیزبی كومونیستی عێراق و ریفرۆمخوازانی (گروپی بەغدای)"٣" تێدا نە دەبووەوە ،حیزبی كومونیستی عێراقی لە ساڵی ١٩٣٤دا دەمەزرا بوو .

لە ساڵی ١٩٣٧دا نەوجەوانانی سلێمانی كە لە رووی تەمەن و بیرەوە لە ڕێكخراوێكی دیاریكراو لەلایەن برایەتی یەوە ناسراو بە ((ئازادی كورد) یەكیان گرتبوو .ڕێكخراوی سێیەمیان بە ناوی ڕێكخراوی (داركەر)دامەزراند بوو، ئەم ڕێكخراوە لاسایی كردنەوەی ڕێكخراوی كاربۆناڕۆی ئیتاڵیا بوو . Carbonaro: زوخاڵكەر (رەژوكەران) بەمانای رەژوكەر دێت ، ئەمە تاقمێكی شۆرشگێر بوو كە لە دەوروبەری ساڵی ١٨١١دا دامەزراو، ئامانجی بریتی بوو لە یەكخستنی ئیتالیا و دامەزراندی حكومەتێكی كۆماری،ئەم تاقمە بۆیەپێیان دەگوترا ،رەژووكەر چونكە كۆبوونەوەكانی خۆیان لە نێو رەژووكەرەكاندا دەكرد و زمان و زاراوە تایبەتیەكانی ئەوانیان بەكار دێنا .)

دامەزرێنەرانی ئەم ڕێكخراوە بریتی بوون لە نوری شاوەیس ،كە لە ئایندەدا بوو بە ئەندامی مەكتەبی سیاسی پارتی دیموكراتی كوردستانی سەر بە بارزانی ، یونس رەوفی شاعیر ، كە خودانی سروودی نەتەوەیی كورد(ئەی رەقیب) ە وپاشان چووە ریزی حیزبی كومونیستی عێراقیەوە، عەبدوڵلا تۆفیق جەوهەر، چونكە ئەندامی كۆمەڵەی برایەتیش بوو،پاشان لە ڕێكخراوی داركەر دەركرا.

(داركەر) تەنێ گەنجی خوێنەواری بە ئەندام وەردەگرت كە دەكرێ بە تایبەتی نێوی ئەمانە لەم رووەوە ببرێن ، رۆستەم جەباری،كە ئەوقاتێكی خەڵكی هەولێر بوو، مستەفا عوزێری فەرمانبەری دەوڵەت بوو خەڵكی هەولێر بوو كە پاشان بوو بە قازی وپارێزگار .ئەم ڕێكخراوە ڕێكخراوێكی چەپی تەواو بوو .

پەیرەو وبەرنامەكەی شەقڵێكی نەتەوەیی بێ غەل وغەشی هەبوو . خەبتین لە ڕێی ئۆتۆنۆمی كوردستانی عێراق وسەربەخۆیی هەمووكوردستان،هەروەها مۆركێكی هەبوو كە پتر رەنگدانەوەی كاریگەری و دەسەڵاتی حیزبی كومونیستی عێراق بوو .لێ ئایدولۆژیای ئەم ڕێكخراوە زۆر روون نەبوو .((ئێمە دژی فاشیزم وهیتلەرو لایەنگری یموكراسی و نەیاری ئیمپریالیزم ، بەتایبەتی نەیاری ئینگلیزەكان بووین))."٤"

ئەمە قۆناغێك بوو كە حیزبی كومونیستی عێراقی لە ئەنجامی ناروونی ئایدلۆژیای خۆی و لە ئاكامی ئالۆزكاوی ئایدولۆژی ئەو گرووپانەی كە لە ژێر كاریگەری ئەو دابوون ، بەسەر چەند باڵ و لاباڵ و گروپدا دابەش بوو بوو !

بەڵێ ئیدی ((داركەر)) لە دەرێی سلێمانیدا بڵاو دەبێتەوەو لە ساڵی ١٩٤٠دا شانەی نهێنی لە هەولێر و خانەقین وبەغدا و مۆسڵدا دادەمەزرێن.

٣- دامەزراندنی هیوا :

لە ساڵی ١٩٤١دا دوای ئەوەی شۆرشی رەشید عالی گەیلانی (لە هەیڤی چوارو پێنج) و پاش پەیوەندی کردنی رەفیق حیلمی بە ((دارکەر))ەوە بەرپرسانی رێکخراوە جیاوازەکانی کورد لە کۆنفرانسێکدا لێدەبڕێن ، رێکخراوەکانی خۆیان لە یەك حیزبدا بەناوی ((هیوا)) یەك بخەن ، ئەم رێکخراوە تازەیە هەموو تێکۆشەرە نەتەوەییەکانی کورد لە دەوری یەك خڕدەکاتەوە ، رۆشنبیران خوێندکاران ، قوتابیان ، کرێکاران ،((کۆمپانیای نەوتی کەرکوك وسکەی قیتار) جوتیاران و ئەفسەران کە رۆڵێکی یەکجار گرنگ دەبینن .بارەگای حیزب لە دەرێی کوردستان ، واتە لە بەغدایە ، وحیزب لە شارەگەورەکانی کوردستان(کەرکوك وهەولێر وسلێمانی) لقی هەن . گۆڤارێك بە نێوی ئازادی بلاْودەکاتەوە ، کە بابەتی نزیك لە بابەتەکانی حیزبی کومونیستی عێراق بلاْودەکاتەوە . باڵی چەپی((هیوا)) بە ئاشکرا کۆمونیستە.رۆڵی بنەرەتی((هیوا)) پاشان دەبێ بەوەی کە یارمەتی وهاوکاری مەلا مستەفا بارزانی بکات . کە لە ساڵی ١٩٤٣دا لە سلێمانیەوە رادەکات،بەلاْم ئەم حیزبە تازەیە لە دامەزراندنی (کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان)ی کوردستانی ئێرانیشدا رۆلێکی گرنگ دەبینێ .

مەلا مستەفا بارزانی دوای ئەوەی چەند مانگێك (دەگەڵ شێخ ئەحمەدی برای و خێزانەکەیان) دا لە تاراوگەی ناسرییە بەسەر دەبات .سەرەنجام و لە ساڵی ١٩٣٦دا بۆ سلێمانی گوێزرابووەوە ئێستاش پتر لە شەش ساڵ بوو لەم شارەدا بێ تاقەت ونارەحەت چاوەنۆری دەلیڤەیەکی دەکرد.

ئەو مووچەیە ی کە دەوڵەتی بەغدا بەوپەری چاوتەنگییەوە بۆی برِی بووەوە ، بەهۆی ساڵانی جەنگەوە وا بێ بایەخ بووبوو لە نرخی نەبوودا بوو ،بەهاونرخی خواردەمەنی دەقات زیادی کردبوو ، بە گوێرەی راپۆرێك مەلا مستەفا هەر زوو ((هێندە ئاتاج بوو))و ((کەوتە تەنگانەیەکی بێ پارەیی وەهاوە کە دوور نەبوو لە پێناوی ژیاندا پەنا وەبەر تاوانکاری بەرێ)) "٥".

هەر هەموو ئەو کەسانەی کە بارزانیان دەبینی لایان عەیان بوو کە چاوەروانی دەلیڤەیەکە کە لە شار هەڵبێ.بەلاْم ((ترسی ئەوەی نەوەك بگیرێ ، هەروەها خەمی شێخ ئەحمەدی برای))"٦"بۆ ماوەیەك دەست وپێیان بەستەوە.

٤- راکردنی بارزانی (١٩٤٣/٧/١٣):

مەلا مستەفا بارزانی چڵ ساڵ بوو... لە پیاوێکی چالاك و چەلەنگ وبە تەبیعەت و خووی وەکو ئەو چاوەنۆر نەدەکرا ، باقی تەمەنی خۆی لە وەزع و حالێکدا بەسەربەرێ کە لە مەرگی زیندوو دەچوو .لە باری سیاسیشەوە هەڵ ومەرج وەزع وحاڵ لەوەی چاتر نەدەبوو ، لە دوای کودەتا ناکامەکەی رەشیدعالی پەیوەندی نێوان ئینگلیز ورِای گشتی عێراق هەرخراپ بوو، تا سەرکەوتنەکانی ساڵی ١٩٤٣ زۆربەی هەرە زۆری رۆشنبیران باوەریان بە سەرکەوتنی هێزێن تەوەر بوو"٧" ، ئینگلیزەکان لە پەنای ((مەسەلەی کوردەوە)) کوردەکانیان هاندەدا بێنە سوپای بەریتانیاوە ."٨"

هەڵبەتە حوکم و دەسەلاْتی عێراقیش لە باکوری کوردستاندا لە باری پراکتیکیەوە سفر بوو جەنەراڵ بارزانی ئایندە لە ١٩٤٣/٧/١٣ بە یارمەتی شێخ لەتیف کە بەخۆی دە رۆژ لەوە دوا لەشار هەلاْت ، لە سلێمانی وەدەرکەوت و بۆ ئەوەی توشی هێزی ئاسایشی نێوخۆیی عێراقی نەبێ ، خۆی بەئێراندا کرد و سەرەنجام گەیشتەوە دەڤەری بارزان

٥- گفتوگۆ:

بارزانی خۆی گەیاندە ناوچەیەك كە زۆر شارەزای بوو، هەمان ئەو ناوچەو دەڤەرەی كە لە سالانی ١٩٣١، ١٩٣٢ ، ١٩٣٤ شەڕی عێراقیەكانی تێدا كردبوو ، واتە ناوچەی نێوان رووكوچك و شەمدینانی سەر سنوری توركیا .

وەك لە راپۆرێكی سیاسی بەریتانیادا "٩" دووپات كراوەتەوە ، لەسەرەتادا رەفتاری ((جێی ترس)) نەبوو .بارزانی دەرگای دان وستاندن دەگەڵ دەسەلاتداراندا دەكاتەوەوداوای ئەنجامدانی ریفرۆم و چاكسازی دەكات و هەوڵیش دەدات لە گەڵیان پێك بێت .

لەم زەمانەدا رەوشی ئەم بەشەی كوردستان زۆر مەترسیدارە. گوندەكان چۆل وهۆڵن و كەسیان تێدا نیە ،هەندێك لەوگوندانە وێرانەن ، لە سەرتاسەری ناوچەكەدا شوێنەوارێكی كشتوكاڵ نیە ، برسیەتی وپەرێشانی لە رادەبەدەرە .گەندەڵی كاربەدەستانی دەوڵەت لە دەست دەرچوو بوو پارێزگارانی هەولێرو موسڵ هەرگیز پێیان نەنابووە ناوچەكە... وەزعی رێگاوبانان كە باشتر وایە مالاتە رێیان پێ بگوترێ گەلەك خراو بوو،زۆربەی بینا گشتیەكان (قوتابخانە و خەستەخانە و.....) وێران بوو بوون ."١٠"

رەوشی پەروەردەوفێربوون وتەندروستی لە كوردستاندا تەنانەت لەو ناوچانەشدا كە چ پەیوەندییەكان بە سیاسەتەوە نەبوو ، یەكجار دڵتەزێن بوو، بەپێی گوتەی كوردێك كەنەفی میسر كرابوو ،لە ساڵی ١٩٤٦دا لە هەرهەموو ناوچەكانی كوردستانی عێراقدا(تەنیا شەست قوتابخانە هەبووە و لەو شەستە تەنیا دوو قەتابخانەیان ناوەندی بوون .سی قوتابخانەیەك لەمانە دەرسی قۆناغی سەرەتاییان تێدا دەخوێندرا و ئەوانی دی زارۆكستان بوون))"١١"

روون نیە كە داواكانی بارزانی لەم گفتوگۆیەدا چ بووە ، لێ ئەو راپۆرانەی كە بۆ بەغدا دەنێردران ،هەمان چارەنووسی ئەو قەوالانەیان دەبوو كە بۆ ئەرشیفی دام ودەزگای كاغەز دەنێردران ، لەسەر یەكتر كەڵەكە دەكران بێ وەی كەسێك لێیان بپرسێتەوە.

٦- پچڕانی پەیوەند بیان:

لە ئەیلولی ساڵی ١٩٤٣دا سەعید بیرخی (٢) كە یەكێك دەبێ لە (یاغیانی)) توركیا، دێتە عێراقێ ومەلا مستەفا بارزانی بە هاتنی ئەو پیاوە بەهێز دەبێ ،دوای ماوەیەكی كەم ((رووداوێكی ئالۆز))"١٢" دەقەومێ ، بێ ئەوەی كەس بزانێ كێ یەكەم تەقەی كردووە، بارزانی یان جەندرمە.

لەوە بەدواوە رەوتی رووداوەكان خێرا دەبێت ، بارزانی جەندرمەكانی ناوچەی نێوان بارزان و سنوری توركیا ، ناچاردەكات كە مەخفەرەكانیان چۆڵ بكەن .پاشان لە سەرەتای هەیڤی دەی ساڵی ١٩٤٣دا لە نزیك مێرگە سۆر، لە قووەتێكی جەندرمەی سەدوپەنجا نەفەری دەداتو ناچاری دەكات پاشەكشێ بكات وزیانێكی تا رادەیەك قورسی لێدەدا .

لە كۆتایی هەیڤی دەی ساڵی ١٩٤٣دا عێراق تیپێكی تێكەڵ لە پیادەو جەندرمەو زرێ و هێزی فرۆكەوانی دەنێرێتە شەڕی بارزانیەكان، بارزانی هەنووكە دوو سەد خەباتكاری دەگەڵ دایە لە ١٩٤٣/١١/٩ یەكەمین شەڕوپێكدادان لەوبەری مێرگەسوورو بە ئامادەبونی جەنەراڵ برۆمیلۆی سەرۆكی(شاندی عەسكەری بەریتانیا لە عێراق)دا روودەدات . شەڕ تا ١٩٤٣/١١/١١ لە هێنان

Hainan بەردەوام دەبێت ،هێزێن عێراقی دەشکێن وشەست کوژراو وبریندارەدەن وجەنەراڵ برۆمیلۆ موحازەرەیەك لەمەڕ((بۆ مەشقی هێزێن عێراقی))دەدات .

٧- بارزانی و ئینگلیزەکان (٣)

لێ بارزانی لەسەر پەیوندی کردنی خۆی بەردەوام دەبێت وپاش مردنی سەعید بیرۆخی، کە لە کۆتایی ساڵی ١٩٤٣دا بە دەستی ترکەکان دەکوژرێ، پێشنیازدەکات کە تەسلیم ببێ، بەمەرجێ سەفیری بەریتانیا زامنی چۆنیەتی تەسلیم بوونی ئەو بێ .لە راستیدا هەوڵدەدات، ئینگلیزەکان لە رووداو ومەسەلەکانەوە بگلێنێ.. . لەم قۆناغەدا ئینگلیز تەنێ بەرژەوەندییە ستراتیژییەکانی خۆی بەلاوەگرنگ دەبێت،مادامێکی خەتی سوپایی بەریتانیا دەگەڵ ئێراندا نەکەوتووەتە مەترسیەوە، ئیدی دەوڵەتی لەندەن ناخوازێ خۆی لە کێشەی نێوان کوردو عێراق هەڵقورتێنێ، ئەوەتا وەزارەتی دەرێی ئینگلستان بە زمانێکی تارادەیەك توند بە کورنوالیسی سەفیری خۆی لە عێراق، رادەگەیەنێ((ئەگەر قەراربێ شەڕی مەلا مستەفا بکرێ، ئەوا دەبێ دەوڵەتی عێراق بەخۆی بچێتە ژێر ئەوبارە، ئەگەردەوڵەتی عێراق نەتوانێ رووبەرووی ئەو وەزع وحاڵە بێتەوەودەرەقەت نەیەت ،ئیدی هیچ ماقوڵ نیە ئێمە لەبەر خاتری پاراستنی ئەو خۆمان گیرۆدەی کریارێن عەسکەری بکەین))"١٣"

کورنوالیس چەندین جاری یەك لە دوای یەك دەوڵەتی عێراق ئاگاداردەکاتەوە، لەم بارەیەوە هێندە توندرەوی دەکات، تاجارێك لە دیدارێکی دەگەڵ سەرەك وەزیراندا پێی دەلێت((هەر هەموو ئەم کێشانە ئەنجامی بێ توانایی وبێدەسەلاتی دەوڵەتی عێراقە))کە شێخ ئەحمەدو مەلا مستەفای بە ((موچەیەکی کەم)) و ((بێ چ ئومێدێك بە ئایندە)) لە سلێمانیدا هێشتنەوە."١٤"

کورنوالیس سەرەك وەزیرانی عێراقی ئەرخایەن کرد کە هەموودەڤەری بارزان وکۆمەڵێك ناوچەی باکوری کوردستان لە ((حاڵی قات وقوڕ وگرانی)) دان ودەوڵەتی عێراق ،ئەگەر چی زۆر جار لەمە ئاگادارکراوەتەوە، لەم بارەیەوە هیچی نەکردووە"١٥" .

لێ لە هەیڤی دوانزەی ١٩٤٣دا ئینگلیزەکان ترس لەسەرکەوتنەکانی بارزانی پەیدا دەکەن وبۆ پاراستنی ئەفسەرێن پەیوەندی خۆ وئۆردوگا(قوەتی ناوچەیی) ئاشوریەکان چەند یەکەیەکی زرێ بۆ دیانای نزیکی رەواندز دەنێرن.پێشترداوایان لە عێراقیەکان کردبوو کە هێزەکانیان لە ناوچەکە بکشێننەوە.

وەزارەتی دەرێی بەریتانیا داوا لە کورنوالیس دەکات کە بارزانی لەوەحاڵی بکات کە ((کارەکانی خەریکە بەرەبەرە تەنگ بە هەوڵە جەنگیەکانی دەوڵەتی خاوەنشکۆ پاشایی ئینگلستان هەڵدەچنێ))"١٦"لێ بارزانی خۆی لە پەلاماردانی دیانا دەپارێزێ.لە ١٩٤٣/١٢/٦دا (هیوا)بەیاننامەی((بارەگای گشتی)).گەلی کوردبۆ((خەڵکی ئابرومەندی عێراق))و دژی سیاسەتی دەوڵەتی عێراق وەکودیکتاتۆریەتێك کە لە ((سایەی ئاتلانتیك بەرخوردار بووەو هاتۆتە بەر)) بلاو دەکاتەوە"١٧" .

نەۆ بزاڤی بارزانی لەوە دەرچووە کە تەنێ شۆرشێکی چەکدارانەی سادە بێ،لە روانگەی سیاسیەوە رەونەقێکی وەهای پەیداکردووە کە بووەتە مایەی نیگەرانی دەسەلاّتدارانی ناوچەکە. لە نیوەی هەیڤی دوانزەی ساڵی ١٩٤٣دا کورنوالیس سەرلە نوێ دەگەڵ سەرەك وەزیر((نوری سەعید))وجێنشینی تەختی پاشایەتیدا دیدار دەکات وئاگاداریان دەکاتەوە کە((بەدکارانی کورد))

خەریکە سوود لە شۆرشی بارزانی وەردەگرن، هەروەها لەوەشیان ئاگادارەکاتەوە کە بزاڤی سەربەخۆخوازی کورد لەتەشەنە کردندایەو بەرەو ئەوە دەچێ هەموو کوردستان بگرێتەوەو ئەمەش((مەترسیەکی جدییە)).

کورنوالیس لە راستیدا ترسی لەمەیە کە بزوتنەوەی بارزانی ((گەندەڵی))وەزع وحاڵی لە سەران سەری کوردستاندا بە دوودا بێ وئەو گەندەڵیە بۆ((چەکدارانی لیوی)) سیرایەت بکات و پاراستنی ناوچە نەوتیەکان زەحمەت و ئەستەم ببێ .

٨-نامەی نێوان بارزانی – کورنوالیس:

کورنوالیس،نامەیەك بۆ بارزانی دەنوسێت وبە زمانێکی توند دڵنیای دەکات کە بەم((کارانەی هەوڵە جەنگیەکانی ئینگلیز دەخاتە خەتەرەوە)) وداوای لێدەکات کە تەسلیم ببێ ."١٨"

نامەکانی بارزانی بۆسەفیری بەریتانیا نیشانیدەدەن کە بارزانی هەموو ئومێدی لەسەر موداخەڵەی بەریتانیا بووە ،بەڵام چ ئاکام و ئامانجێکی نەبووە.

ئەم تاقە قەواڵەیە(کە بۆ یەکەمجار لەم کتێبەدا سوودی لێوەردەگیرێ) پەیوەندیێن نێوان بارزانی وبەریتانیا لە ساڵانی ١٩٤٣-١٩٤٤دا،بەتایبەتی لەو سەروبەندەی((هیوا))پشتیوانی سەرەکی بارزانی بوو وزۆر دژی ئیپریالیزم ودژی ئینگلیز بوو، لە روویەکی تازەیەوە نیشان دەدات .

لە ١٩٤٣/١٢/٢٣دا بارزانی دوای وەرگرتنی نامەیەکی کورنوالیس،لە نامەیەکدا((بە بۆنەی سەری ساڵی دیانانەوە پیرۆزبایی لێدەکات، لە خواوەند دەپارێتەوە((کە بەسەرکەوتنی سوپای بەریتانیای گەورە(بەسەر لەشکری ئەلمانیدا) کە ئاوات وئارەزوی هەموو خەڵکێکی باشە ، سەرمان بخات ولە خێروبەرەکەتی جەژنی راستەقینە بێ بەش نەبین.))

بەڵام لەم نامەونامەکاریەدا:نامەیەك کە لە هەمووی سەیرترەو بێ چەندوچۆن نامەیەکە کە بارزانی لە رۆژی ساڵی نویدا بۆ سەفیری بەریتانیای دەنێرێ ولەو نامەیەدا خاترجەمی دەکات کە هەر ئەمرێکت هەبێ ،من مینامندالێك کە گوێرایەڵی بابی میهرەبان ودڵسۆزی بێ، گوێرایەڵ دەبم))

بارزانی بە دووپاتکردنەوەیەکی بێگومان رۆژهەڵاتیانە لەسەری دەروات کە ئەو((ئەوپەڕی متمانەی بە خاوەنشکۆی ئێوە هەیە)) و((هەستی دۆستایەتی ئێمە سەبارەت بە دەوڵەتی میهرەبانی بەریتانیا سنوورو کەوشەنی نییە.))

بارزانی دوای تاوانبارکردنی دەوڵەتی عێراق بەمەی کە ئەوی ناچارکردووە((بەرگری لە خۆی بکات)) دووپاتی دەکاتەوە کە بەڵێنی عەفواتی دەوڵەت((فێڵێکی زاڵمانەیە)) و هیچی دی، داوا لە کورنوالیس دەکات ئەفسەرێك(مێجەر ستپنگ) بۆ تاقیب لەمەڕ رەوشەکە بۆ ناوچەکە بنێرێ وبە زمانێکی پڕ لە تکاکاری و بچووکی وەها کە قابیلی تەرجەمە نییە.قەوڵ دەدات کە لە راوقسەی ئەو دەرنەچێت، بارزانی دەنوسێت:((بەهەرحاڵ ئێمە فەرمانانی دەوڵەتی خاوەنشکۆی ئێوە بە شانازییەوە لەسەر سەروچاومان دادەنێین)).وەرگێڕی سەفارەت ئەم رستەیەی بەمجۆرە تەرجەمە کردووە((ئێمە شانازی بەمەوە دەکەین کە بەرانبەر بە فەرمانێن خاوەنشکۆ، بەگوێرایەڵیەوە سەردانەوێنین))."١٨"

لە١٩٤٣/١٢/٢٧دا بارزانی لە وەڵامی هۆشدارنامەیەکی کورنوالیسدا سەرلەنوێ داوای لێدەکاتەوە کە ئینگلیزەکان بەشداری لە ئەنجامدانی تاقیق وتاقیبی((سکالاکانی)) ئەو بکەن و داوا لە سەفیر

دەکات دەستوور بە دەوڵەتی عێراق بدات کە ئەو عەفووبکەن ولایەنگرانی ئازاد بکەن، بە کورتی حوکمڕانی وچاودێری ناوچە ی بارزان بەو بسپێردرێتەوە.
کورنوالیس داوا لە کاربەدەستانی عێراق دەکات کە بایەخ بە مەسەلەی کورد بدەن وپەیوەندی بەسەرانی کوردەوە بکەن وتەنانەت پێشنیازدەکات کە شێخ ئەحمەدی بارزان وشێخ مەحمود وەکو سیناتۆر لە ئەنجومەنی سەنادا دابنرێن "١٩".

٩- ناوبژیوانی ماجید مستەفا:

نوری سەعید لە ئەنجامدا تەسلیمی گوشاری ئینگلیز دەبێت ولە ١٩٤٣/١٢/٢٥ لە تەعدیلێکی وەزاریدا ماجیدمستەفا کە لە پیاوماقولانی سلێمانی دەبێت، وەکو وەزیری راوێژکار لە کابینەی تازەدا دادەنێ .

کەم کەس هەندەی ماجید مستەفا بەر داوەری جۆراوجۆرو ناکۆك کەوتووە،خەباتکارانی (هیوا)حەزیان لە چارەی نەدەکرد وبە کرێگرتەی ئینگلیز و بە ((خاین))یان دەزانی."٢٠"
ئەو پێشنیازانەی کە ماجید مستەفا دەیانخاتە بەردەستی دەوڵەت، لەلایەکەوە سەرەك وەزیران پەسندی دەکات ولەلایەکی دییەوە ئەندامانی کابینە دژی دەوەستن وئەمە بۆ خۆی دەبێتە مایەی قەیران دەنێو کابینەدا .شتێکی ئەو تۆ لەمەڕ کرۆك وجەوهەری ئەم پێشنیازانە لەبەردەستدا نیە ، چونکە ئەم پێشنیازانە بە پێی ئەو کەسەی کە ئاراستەی کراوە ،دەگۆڕێن .
ماجید مستەفا بەپێی بەڵگەوبۆچوونی سیاسی وتاکتیکی، دژی ئەوەیە کە پەناوەبەر زۆرو زۆداری ببرێ، بەبۆچوونی ئەو بەحوکمی تەبیعەتی ناوچەکە وکەمی هێز وبوونی کۆمەلێکی باش لە شۆرشڤانان ویەکبوونی رێبەرانی شۆرش، هەرهەوڵێك بۆ دامرکاندنەوەی شۆرش بە تۆبزی وزۆردارەکی، شکست دێنێ.
دەربارەی چارەنووسی سەرانی بارزانی،ماجید مستەفا پێشنیازی کرد کە شێخ ئەحمەد بۆ بارزان بگەرێنرێتەوە ومەلا مستەفا لە گوندێکی(دووری ناوچەکانی شۆرش ئاکنجی بکرێ)ماجید مستەفا لە کۆبوونەوەیەکی ئەنجوومەنی وەزیراندا بەمجۆرە پاساو بۆ((عەفوکردنی))شێخ ئەحمەد ومحەمەد سەدیق دێنێتەوە،بەرای ئەو گەرانەوەی دوو برا لەوسێ برایە بۆناوچەکە دەبێتە((مایەی دردۆنگی وناکۆکی لە نێوانیانداو سەرکردایەتی شۆڕش لاواز دەبێت)) چونکە وەکو ئەو دەڵێ((هەر سێ برا بەردەوام لەسەر رێبەرایەتی بزووتنەوەکە، لە شەڕدان)) وگەرانەوەی دوو دوورخراوە((لایەنگرانیان سارد دەکاتەوەو لە ئامانجە هاوبەشەکەیان دوردەخاتەوە))."٢١"
ماجید مستەفا لەگەڵ ئەمانەشدا داوا لە دەوڵەت دەکات بۆچاکردنەوەی ریگاوبان وخەتی تەلەفۆنی ئاکرێ وئامێدی تابلەی نزیکی بارزان وبۆدامەزراندنی مەخفەر وقشلەی ((مکوم))و هەروەها بۆدابەشکردنی ئازوقە بەخۆرایی یان بەنرخێکی هەرزان بەسەرخەڵکدا ،خەڵکانی هەندێ بەئیحتوباری بەگەڵ بخەن.
سەرەنجام،وەزیری راوێژکار(ماجد مستەفا)بۆ کەمکردنەوەی دەسەلاتی شێخ ئەحمەد خوازیاری سەقامگیری ((دامودەزگایەکی بەڕاستی ناوخۆیی))دەبێت و لە بەردەم دەستەی وەزیراندا دوپاتیدەکاتەوە کە((ئەم کارانە ئەگەرنەبنە مایەی بەدەستهێنانی سەرکەوتن،ئەواکاری سەرکوتکردنی ئایندەی شۆرش ئاسان دەکات))

له ۱۹٤٤/۱/۱۰دا دیدارێك دەنێوان ماجیدمستەفا ومەلا مستەفاو سەرانی دیکەی کورد لە نزیکی مێرگەسور چێدەبێ،سێ ریوایەت لەمەڕ پێشنیازەکانی ئەم وەزیرە کوردە هەن،راپۆری خۆی بۆ ئەنجومەنی وەزیران،راپۆری کورنوالیس بۆ وەزارەتی دەرەوەی بەریتانیا،وریوایەتی کوردەکان."۲۲"

یەکێك لە پێشنیازەکانی ماجد مستەفا کە کاریگەری لەسەر بزوتنەوەی کورد هەبوو،بریتی بوو لەدامەزراندنی ژمارەیەك لە ئەفسەرانی کورد وەکو ئەندامێن پەیوەندی وبە مەبەستی بەردەوامانندنی کاری ئارامسازی ناوچەکانی سنووری چاودێری وسەرپەرشتکاری خۆی.

دەوڵەتی عێراقی ئەم دەستکەوتانە بەهەند وەرناگرێ و بەگرینگیان نازانێ،لێ تارادەیەکی زۆر گرنگن،((شۆرشڤانان)) لەو((عەفواتەی کە دەدرێ سوود وەردەگرن،گەرچی مەخفەری جەندرمە لە ناوچە دادەمەزرێن،بەڵام سوپا ولەشکر لە مێرگەسۆر نامێنێ.

۱۰–ڕاگەیاندنی دەربڕینی گوێڕایەڵی بارزانی لە بەغدادا :

بارزانی لە ۱۹٤٤/۲/۲۲دا دەگەل ژمارەیەك لەسەرانی عەشایەردا کە یەکێك لەوانە فەتاح ئاغای سەرۆکی عەشیرەتی هەرکی دەبێت، لە بەغدادا گوێرایەڵی خۆیان بۆ دەوڵەت راگەیاند وبۆ ماوەی چەندین رۆژ پێشوازییەکی شاهانەیان لێکرا .

بارزانی لەو ماوەیەدا کە لە بەغدا دەبێت، دیدارێك دەگەڵ سەفیری بەریتانیادا دەکات، لەم دیدارەدا سەفیری بەریتانیا ئاگاداری دەکاتەوە کە نەکات لە ئایندەدا چ سەرەرۆییەك بکات و هەوڵی دابوو باوەری پێبێنێ کە دەوڵەت رێبازی خۆی دەگۆرێ وبەرێوەبردنی باکور چاك دەبێت.

دیداری سەرانی کورد لە بەغدا، پتر لەدیدارێکی رەسمی دەچێت تا لە((راگەیاندنی گوێرایەڵی))بەلای کورنوالیسی گەورە سەفیری بەریتانیاوە. ئەو هەلومەرجەی کە شۆرشی بارزانی تێدا چێبووە.((بەئاشکرا ئەنجامی لاوازی دەوڵەتە)) .

لێ ئەم پێشوازییە گەرموگورە بەدڵی عەرەبە نەتەوەییەکان نابێ وتورەیان دەکات وبارزانی ناچار دەبێ ماوەی مانەوەکەی لە بەغدا کەمبکاتەوە.لە هەمانکاتدا بە هاندانی کۆشکی پاشایەتی لە ئەنجومەندا گلەیی لە سیاسەتی ماجید مستەفا دەکرێ .

۱۱– ژێوان بوونەوە:

زوو بە زوو وەزع وحاڵەکە خراپ دەبێتەوەو لە نیوەی مانگی نیسانی ساڵی ۱۹٤٤دا کورنوالیس بە نیگەرانیەوە رایدەگەیەنێ کە لە چەند مانگی رابردوودا،کارێکی ئەوتۆ سەبارەت بە بەردەوامانندنی ئارامسازی کوردستان ئەنجام نەدراوەو بەر لە چوونی جێگری پاشایەتی (عەبدول ئیلاه) بۆ کوردستان کە قەرار دەبێ لە نزیکی ئامێدی ورەواندزدا دەگەڵ سەرانی عەشایەردا دیدار بکات ((گفتوگۆیەکی زۆر جددی)) ی دەگەڵدا ئەنجام دەدات.

لە هەمان کاتدا واتا لە ۱۹٤۳/٤/۲٤دا ((دەبێ مەبەستی ساڵی ۱۹٤٤ بێ ، وەرگێری کوردی)) نامەیەکی تازەی بارزانی پێدەگات کە بارزانی لە نامەکەدا گلەیی وسکاڵای ئەوە دەکات کە بەڵێنەکانی دەوڵەت سەبارەت بە چاککردنی وەزع وحاڵی کوردستان جێبەجێ نەکراوە وقوەتی تازە نەفسی عێراقی بۆ مەخفەر وبنکە سوپاییەکان هاتووە .

هەروەها بارزانی چەند نامەیەکی دیکەی لەو بابەتە بۆ حاکمی سیاسی موسڵ وماجید مستەفا دەنێرێ وئاگاداریان دەکاتەوە کە((کە هەر کاتێ دەوڵەتی بەریتانیا ڕێبدات)) ئەواخۆی و خەڵکەکەی ئامادەن بە دەستی خۆیان مافی خۆیان وەرگرن)).
سەفیری بەریتانیا داوا لە جێگری تەخت دەکات کە لە کۆبوونەوەی سەرانی کورد لە ڕەواندز سوود وەربگرێ بۆ دیداری مەلامستەفا ،بەلام ((خراپی وەزع و حالێ)) بەرنامەی سەردانی ئامێدی هەڵدەوەشێنێتەوە وماوەی کۆبونەوەکەی ڕەواندز، کە بارزانی بەهۆی بارانی توندو ئاگادار نەبوونی لە کاتی کۆبوونەوەکە، نەیتوانی بوو بەشداری تێدا بکات، کورت کردەوە.

١٢- نوری سەعید و کوردان:

لە نیوی هەیڤی ١٩٤٤/٥دا نوری سەعید سەفەرێك بۆ کوردستان دەکات، هاورێ دەگەڵ ماجید مستەفادا سەری یانەکانی ئەفسەران دەدات، بۆ موسڵ وکەرکوك وهەولێر دەڕوات و قسە بۆ جەماعەتی ئەفسەران دەکات و لە قسەکانیدا زۆر بەلای کوردا دای دەشکێنێ وستایشی نیشتیمانپەروەریان دەکات ورایدەگەیەنێ کە ئامادەیە هەندێ لەداواکاریەکانیان بەتایبەتی دامەزراندنی ((لیوا)) یەکی کوردی جێبەجێ بکات ... ولە ڕاستیدا سەرەك وەزیر، کە لە دایکەوە کوردە(٤) هەوڵی دەدا کە سوود لەو حاڵەتە وەبگرێ کە وەکو بەرگریکاری کورد، خەڵکی نەتەوەیی میانڕەو لە بارزانی جیابکاتەوە.دوای ئەوە گفتوگۆیەکی هەندێ توند دەکەوێتە نێوان ئەو وماجید مستەفاوە. کە پەردە لەسەر نیاز ومەبەستی ڕاستەقینەی ئەو لادەبات ."٢٦ "
نوری سەعید داوا لە ماجید مستەفا دەکات کە لە کوردستان بمێنێتەوەو((چەکەکانی بارزانی وەربگرێ)) ماجید مستەفا لە وەلامدا دەڵێ((مادامێکی خەڵکی بە چاوی خۆیان نەبینن کە دەوڵەت کارێکی بۆ کردوون وبە دەنگیانەوە چووە)) کاری وەها مەحاڵە.ئەوجا ئەم گفتوگۆیە سەیرە دەنێوان سەرەك وەزیرو وەزیری کاروباری کوردستاندا ڕوو دەدات.
نوری سەعید:((ئەمە پەیوەندی بەم مەسەلەیەوە نیە، خۆ ئەم کارە ئێستاولەم شوێنەدا جێبەجێ ناکرێ))
ماجید مستەفا:((نەخێر ،من قبولم نیە ،ئەگەر بمانەوێ زەمینەیەکی سایکۆلۆژی لەبار فەراهەم بکەین ،ئەم کارە پێویستە، پێت وایە من چۆن دەتوانم ئەم چەکانە کۆبکەمەوە لە کاتێکدا ئێوە تازە سی چل ئەفسەری کوردتان، تەنێ لەبەر ئەوەی کوردن لەسەر کار لابردووە؟))
نوری سەعید:((من بەتەما نیم سوپا زویر بکەم ولەبەرخاتری خۆشی مەلامستەفا،دەست لەکاروباری نێوخۆی سوپا وەربدەم))
بەلام لێرەدا ماجید مستەفا لە سەرەك وەزیر دەپرسێت:((ئێوە تا ئیستا چ کارێکتان بۆ کوردان کردووە؟بە من نا فەرموون کە ئاخۆ تانهوو کارێزێکی پازدە دیناری دروستکراوە؟ چەند کورد لە خوێندنی بالا وەرگیراوە؟ چەند کورد بە ئەرکی فێرکاری نێردراوە؟ زۆر شتی دی..))لێ ماجید مستەفا مل دەداتە خەت وبە مەبەستی گفتوگۆ دەربارەی وەرگرتنی چەکەکان لە بارزانی، دەچێت بۆ دیداری ئەو.
لە نیوەی مانگی ١٩٤٤/٥دا"٢٧" دیدارێکی تازە لە نێوان ماجید مستەفا ومەلامستەفادا، بە ئامادەبوونی پارێزگاری موسڵ ومێجەر کینجی ڕاوێژکاری سیاسی ناوچەکانی باکور چێدەبێت .

لەم دیدارەدا بارزانی نایشارێتەوە کە چاودێری جم وجوڵی مەخفەر وئۆردوگاکانی عێراقیەکانی لە بلە ومێرگەسوور کردوووەو ئەمەشی لە ترسی ئەوە کردووە نەبا، بیانەوێ وەکو ساڵی ١٩٣١ گەمارۆی بدەن،دووپاتی دەکاتەوە کە تا ئەم ئۆردوگاومەخفەرانە لە ئارادابن((ئەو چ متمانەیەکی بە دەوڵەت نابێ)).

پارێزگاری موسڵ پێ لە سەر وەرگرتنەوەی ١١رەشاش و١٧٢تفەنگ و٢٥٠ سەربازی فیرار دادەگرێ .

بارزانی بەردەوام دێتەوە سەر بابەتی عەفوات ودووپاتی دەکاتەوە کە فیرارەکان وابەستەی ئەونین خۆلاسە.ئەم گفتوگۆیە کە شەش سەعات دەخایەنی لە گفتوگۆی کەڕولالان دەچێت .!ئەم ڕووداوەی کەکینج دەیگێڕێتەوە،چۆنیەتی پەیوەندیە تایبەتیەکانی نێوان بارزانی وئینگلیزەکان دەسەلمێنێ، لەم گفتوگۆیەدا میجەرکینج بارزانی دەباتە لایەکەوەوپێی دەڵێ کە گەمە بە ئاگر نەکات .!

کە بارزانی داوای ڕاوبۆچوونی ئەو لەوبارەیەوە دەکات، کینج پێشنیازی ئەوەی بۆ دەکات کە دە کەس لە فیرارەکان لەگەڵ دە دوانزە تفەنگدا بنێرێتەوە وچیتر ئەم هەموو نامە بێ مانایانە نەنێرێ "٢٨".

١٣- ئاگر بڕ (٦/١٩٤٤-٦ /١٩٤٥):

لە ٣/٦/١٩٤٤ حکومەتەکەی نوری سەعید بە هۆی قەیرانی کوردستانەوە دەروخێت، دیارە ئەمە دەبێتە مایەی نیگەرانی ئینگلیزەکان ودەکەونە خۆ، بۆ ئەوەی بەهەرنرخێك بووە ڕێگە لە سەرهەڵدانی ڕاپەرین وشۆڕش لەکوردستاندا بگرن.کورنوالیس لە دیدارێکدا دەگەڵ وەزیری تازەی وڵاتدا پێشنیازی ئەوە دەکات کە بەرنامەی چاکسازی وریفۆرم لە کوردستاندا جێبەجێ بکرێ تا بارزانی وەکو((دەم ڕاستوداکۆکیکارلە مافی کوردان) نەکەوێتە بەرچاوان وئەوە دوپاتدەکاتەوە کە ((دەوڵەتی عێراق نابێ، بێ تەگبیری ئەو بڕیارێك بدات کە ببێتە مایەی سەرهەڵدانی کرێارێن عەسکەری))"٢٩"

لە کۆتایی مانگی٧/١٩٤٤دا مێجەرکینج جارێکی دی بارزانی دەبینێ وهەست بە گۆڕانی مامەڵەی ئەو دەکات، بارزانی(توند) بووە، بارزانی تازە کیژی مەحمود ئاغای زێباری خواستوەو دوژمنی دێرینەی خۆی کردووە بەدۆستودەسەلاتی خۆی گەیاندۆتە سنورێن ئێران وبە تەمایە داوای یارمەتی لە هۆزوتایفەکانی کوردستانی ئێران بکات .

وەزع وحاڵ بەجۆرێکە کە مێجەرکینج پێشنیاز دەکات کاربەدەستانی دەوڵەتی لە ناوچەی زێباربگوازرێتەوەوسەفارەت((وێڕای ئەوەی کە حاڵی حازرخۆدوورگرتن لە ئالۆزیەکانی کوردستان بەسوودی ئێمەیە))"٣٠" بەو پێشنیازە قایل دەبێ و پەسندی دەکات.دوای ئەم وەزع و حاڵە بۆ ماوەی چەند مانگێك قۆناغێکی ((نیمچە ئاشتی کاتی))وبە شێوەیەکی نافەرمی باڵ بەسەر کوردستاندا دەکێشێت.هێزێن دەوڵەتی لە باکوری کوردستاندا دەکێشرێنەوەوناوچەکە بە کردەوە دەبێ بە خاوەنی ئۆتۆنۆمی وبارزانی خۆی بە سەرۆکی کوردستان دەزانێ وبۆ حەڵوفەسڵی کێشە عەشایەرییەکان تا دهۆك دەروات .

لە نیسانی١٩٤٥دا سەفیرێکی تازە بە نێوی ستون هەوردبیرد، لە جێی کورنوالیس دادەنرێ .

کورنوالیس له نامەیەکی دوعاخوازیدا کە بۆ بارزانی دەنوسێت: دڵنیای دەکات کە دەوڵەتی عێراق قانونی عەفوات دەخاتە بەردەم ئەنجومەن‌وئەو واتا بارزانی((گەلێك دۆستی هەن کە بەشێوەیەکی هێمنانە وبەرە بەرە یارمەتی دەدەن‌وهیچ نارەحەت نەبێ))"٣١"

ئەنجومەن لە ١٩٤٥/٤/١٠دا بە زۆرینەی دەنگ یاسای بوردن پەسند دەکات،بەڵام کاریگەری ئەم یاسایە سنووردارە،چونکە هەرهەموو ئەو عەسکەری‌وپۆلیس‌وکاربەدەستانەی کە لە شۆرشی بارزانیدا بەشداریان کردووە قەراری عەفوات نایانگرێتەوە.رۆیشتنی کورنوالیس‌وکۆتایی نزیکی ململانێ لە ئەوروپادا،هاوتای کۆتایی ((پەیوەندی تایبەتی)) نێوان ئینگلیزوبارزانییە.

سەفیری تازەی بەریتانیا،بۆ دڵنیایی دەوڵەتی عێراقی کە پێدەچێت نیگەرانی رەفتاری بەریتانیا،دەرهەق بە کوردان بێت،یاداشتنامەیەك بە دەوڵەتی نێوبراو (عێراق) دەدات‌وروونی دەکاتەوە کە رێبازی بەریتانیای مەزن دەرهەق بە کوردان هەرهەمان رێبازە کە دەرهەق بە هەموو بەشەکانی دیکەی کۆمەڵگای عێراقی پەیرەوی دەکات‌وگرتویەتیە بەر.

((بەرپرسانی ئینگلیز هەرگیز گوێ بەو کوردانە نادەن کە خۆیان بە رێبەری خەڵکی دەزانن، هەربەوچاوە سەیری کوردان دەکەن کە هاوڵاتی عێراقین،نەك بەوچاوەی کە کەمینەیەکی تایبەتین)).بەمجۆرەو بەم زیرەکیە عێراقییەکان تێدەگەیەنێ کە وەختێ دەست بە کاربوون هاتووە"٣٢".

١٤- **شەری ١٩٤٥**:

هۆی راستەخۆی هەڵگیرسانی شەر ١٩٤٥ لە راستیدا دەگەرێتەوە بۆ دوا رۆژەکانی مانگی ئازار: شارداری(متصرف)هەولێر لە ١٩٤٥/٣/٣٠ بریاری دەوڵەتی سەربارەت بە نۆژەنکردنەوەی مەخفەرەکانی ناوچەی بارزان ،بە بارزانی راگەیاند بوو.بارزانی یەکسەر نارەزایی خۆی لەم بارەیەوە راگەیاند،لێ دەوڵەت گوێی بەم نارەزاییە نەدا.ئەو بویەرەی بووە مایەی پچرانی پەیوەندیەکان،لە رۆژانی ٦-٨/٧دا لە بارزان رووی دا،خەڵکەکە دەهاروژێنێ‌وبناغەی ئەو قوتابخانەومەخفەرەی کە تازە لێدرابوون‌وخەریکی بیناکردنیان بوون ، پر دەکەنەوەوچەکدارانی بارزانی کرێکارانی ئیدارەی ((کاروباری گشتی)) لە ناوچەکە وەدردەنێن.بۆ سبەینێ واتە ٨/٨ ئەسعەد ئاغای خۆشەوی،سەرای بارزان((واتە بارەگای نوێنەری دەوڵەتی ناوەندی))دەگرێ(٥) .

لە هەمان کاتدا بارزانی وەڵامێکی((توند))ی دوا هۆشدارینامەی کۆنێل مید MEAD دەداتەوە وداوای کشانەوەی هەموو هێزی ئاسایشی ناوخۆ لە دەڤەرەکە دەکات .

١٥- **جیاوازی بۆچوونی ئینگلیز و عێراق:**

لە ١٩٤٥/٨/٨دا،ئەنجومەنی وەزیرانی عێراق بریاردەدا(تا زووە)ناوچەی بارزان بە هێزی سوپایی بگرێ و(تاوانباران بگرێ).جەنەراڵ رەنتون‌Rentonی سەرۆکی دەستەی سوپایی بەریتانیا ئامۆژگاری دەوڵەت دەکات کە هیچ کارێکی بە پەلە نەکات‌وبا سەرەتا رێگە وبانەکان نۆژەن بکاتەوەوبەرنامەی دروست بۆ هێرشێن ئایندە دابرێژێ،ئەم هێرشانە بەرای ئەو نابێت بەر لە ١٥/ ئەیلول دەست پێبکەن .لێ عێراقیەکان سوورن لەسەر ئەوەی کە بەزەبری هێرشی جەبهەیی لە زەرفی دوو-سێ هەفتەدا بارزان بگرن،ئامۆژگارییەکانی جەنەراڵ ریتنۆن بە هەند ناگرن .بەلای جەنەراڵ

رینتۆنەوە بونیادی سوپای عێراق ((بەرادەیەك بێ سەروبەرودوورلە هەموو یاساو رێسایەکی سوپاییە)) و((مەشقی زۆربەی سەربازوەزیفەکان(مجند)هێندە خراپە کە رازی نابێ ئەفسەرەکانی دەگەڵ قوەتەکانی عێراقدا بۆ مەیدانی شەڕ بڕۆن.

لە ٨/١٦دا جێگری سەفارەتی بەریتانیا بە سەرەك وەزیران دەڵێ کە بەریتانیای مەزن حەز ناکات هاولاتیانی بەریتانی لەم شەڕەدا بەشداری بکەن.

١٦- یەکەمین هێرشی سوپای عێراق:

لێ عێراقیەکان ئامۆژگاری و تەگبیری ئینگلیزەکان بە هەند وەرناگرن وپاش بۆردومانی بلێ لە رۆژانی ١٣ و٨/١٥ دا سێ تیپ بۆ سەر ناوچەی بارزان دەنێرن.لەم سەروبەندەدا بارزانی لە ناوچەی برادۆستدا ٧٥٠ جەنگاوەر ولە دەڤەری ئامێدیدا دووسەد خەباتکاری دەگەڵ دەبن ، ئەم قوەتانە هەمان ئەو تفەنگە سووکانەیان پێ دەبێ کە لە ساڵی ١٩٤٣دا لە عێراقیەکانیان گرتبوون.

یەکەمین شەڕ لە نزیك سیدەکان روودەدات،ئەم شەڕە بۆ سوپای عێراق کە نزیکەی سەد کەسی لێدەکوژرێ ، سوکە کارەساتێك دەبێ لەو گۆڕەی !لەم کاتەدا سەرەك وەزیرانی عێراق داوای بەشداری هێزی فرۆکەوانی بەریتانیا دەکات .لێ جێگری سەفارەتی بەریتانیا ئەم داوایە رەفز دەکاتەوەوهۆشدارنامەکەی ٨/٥ی بیردەخاتەوە ."٣٣"

١٧- شکستەکانی دیکەی سوپای عێراق:

لە سەرەتای ئەیلولدا،عێراقیەکان کە لەشکرێکی١٤٠٠٠نەفەری لە ئاکرێ و رەواندز خڕ دەکەنەوە،دەست بە هێرش بۆ سەر بارزان دەکەن،ئامانجی یەکەمی ئەم هێرشە مێرگەسوورە، بەلام شکستی گەورەی بەسەردا دێ:رەتڵی یەکەم،کە لە رەواندزەوە پێشرەوی دەکات لە نیزکی مەزنەدا تووشی شەڕی قورس دەبێت وزیانی تا رادەیەك (قورس)ی لێدەکەوێ وکوژراوی زۆر دەدات.رەتڵی دووەم،کە لە ئاکرێوە پێشرەوی دەکات ، پاش چەند شەڕێکی قورسی دینارتە دەگرێ . لێ لە ٩/٨دا کوردەکان دژە هێرشیان بە سەرۆکایەتی خودی بارزانی دەکەنە سەرو بە ناچاری پاشەکشێ دەکەن،سوپای عێراق لەم شەڕەدا هەڵدێ و ١٦٠ کوژراووبریندار وسێ تۆپی جەوەڵی لە مەیدانی شەڕدا بە جێ دەهێڵێ .

ئەم سەرکەوتنەی دوایی بەرادەیەك پایەودەسەلاتی بارزانی زیاد دەکات،کە ژمارەی پێشمەرگەکانی دەگاتە ٢٠٠٠هەزار کەس.

کەشو هەوای ئەنجومەنە دەولەتییەکان،غەمینە،سەرکردەی بالای سوپای عێراق،بەرەڤانی سەرکەوتنی((چاوەنۆرنەکراوی شۆرشڤانان))ی پێ قووت ناچێ ورایدەگەیەنێ کە شۆرشڤانان یارمەتی دەرەکی وەردەگرن،هەڵبەتە بێ چ بەڵگەوقەواڵەیەك،ئەمەش ئاماژەیەکە بۆ سۆڤیەتەکان .

لێ جەنەراڵ رەنتون لە گفتوگۆیەکدا دەگەڵ سەرەك وەزیران(٩/١١) رەخنە لە ئیدارەی شەڕەکان دەگرێ وبۆی دەسەلمێنێ کە فەرماندەی عێراقیەکان((لەم لەشکر کێشیەدا)) خەتاو هەڵەی یەکجار گەورە و کوشندەی کردووە.

١٨- تەسلیم بوونی مەحمود ئاغای زێباری بە دوژمن:

لە پڕ وەزع باش دەبێت!

لە ١٤/ ئەیلولدا مەحمود ئاغای زێباری،خەزورو پشتیوانی بارزانی خۆی بە حکومەت تەسلیم دەکات.یاداشتنامەیەکی سەفیری بەریتانیا لە بەغدا،هۆی ئەم (وەرچەرخانە)روون دەکاتەوە،ئەم سیاسەتوانە بەریتانیە(نووسەری یاداشنامەکە)دەنووسێت:"هەوڵەکانی وەزیری ناوخۆ بۆ جیاکردنەوەی زێبارەیەکان وپشتیوانی کردنی هەموو تیرەکانی دی،زۆر سەرکەوتوون))و لەسەری دەروات ئەو (وەزیری ناوخۆ) لە دابەشکردنی چەك وپارەدا دریغی ناکات""٣٤"

هەڵبەتە یەکگرتنی((دەوڵەت وکوردەکان))وشارەزابوونی سوپای حکومەت لەو ناوچانەی کە دەوڵەت سەرۆکەکانی کڕیبوون،توانایەکی زۆ رزیاتری بەسوپا وتوانای سوپایی عێراقی بەخشی و بارزانی نەیدەتوانی بەرگەی بگرێ و نەشکێ .

١٩- دوا شەڕ:

هێزێن دەوڵەت لە ١٩٤٥/١٠/١/داچیای پیرس دەگرن ولە ١٠/٧دا بارزان دەگرن.لێ عێراقیان نابێ بەوەوە بنازن کە بارزانییان بەزەبری چەك شکاندووە ،چونکە وەکو جەنەراڵ رەنتون دوپاتی دەکاتەوە((سەلامەتی خەتی پەیوەندیێن هێزێن عێراق بەندە بە ئەمەکداری و پابەندی عەشایەرانی سەر بە دەوڵەت))لێ بارزانی وەزعی باش نیە،چونکە ترکەکان سنووری باکوریان لێداخستن.بەلآنەکی هەفتەیەك لەوەدوا،خەبەرێکی رەسمی بلآوی دەکاتەوە کەتوانیویەتی دەگەڵ(چەند کەسێك)لە لایەنگرانی خۆی بۆ ئێران بڕوات!

٢٠- رەنگدانەوە و دەنگدانەوەی جیهانی ئەم کارە:

هاتنی ٢٠٠-٤٠٠کوردی ئێرانی،کە لە دەوروبەری ١٩٤٥/٨/٢٠دا بۆیارمەتی بارزانی لە سنور پەڕیبوونەوەو بەرەڤانی ومقاوەمەتی چاوەنۆرنەکراوی بارزانی،کردیە کارێك کە ئەم رەفتارە لە ئاستی هەموو جیهان،کە چاوەروان نەدەکرا،لەناوچە جیا جیاکانی بارزان تێبپەرێ،دەنگ بداتەوە.

دوای هەفتەیەك سەفیری سۆڤیەت ئەم ئیدیعایەی کە گوایە ئەم کوردە ئێرانییانەی بەشداری شۆرشی بارزانییان کردووە،(پەیوەندیودۆستایەتی نزیکیان)بەدەسەڵاتدارانی داگیرکەری یەکێتیی سۆڤیەتەوە هەیە،بەدرۆدەخاتەوە.دوای١٠-١٢رۆژیتر ئەمجارە نۆرەی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا دێت کە سەبارەت بە رەوشی باکوری عێراق ئەوپەڕی نیگەران بێ.

سەرۆکی ئیدارەی رۆژهەلآتی نزیکی وەزارەتی دەرێی ئەمەریکا لە گفتوگۆیەکدا دەگەڵ دیبلۆماتێکی بەریتانیدا لە واشنتۆن باسی ئەو ئاژاوەیە دەکات کە سۆڤییەتیەکان لە باکووری ئێراندا(پەرەی پێدەدەن)وترسی ئەوەی هەیە کە تەدەخولی سوپایی بەریتانیا لە باکووری عێراقدا ((ئەگەری حەل وفەسلی ماقولی کێشە چارەسەرنەکراوەکانی رۆژهەلآتی نزیك)) بخاتە مەترسیەوە"٣٥".

ئەمەریکاییەکانیش وەکو عێراقیەکان کەمترین گومانیان لەوە نیە کە کوردەکان یارمەتی دەرەکی دەدرێن وداخی ئەوە دەخۆن کە مەنع کردنی: ئا. رۆزفلتی (کوڕ)، یاریدەدەری ملحەقی سوپایی ئەمەریکا لەلایەن دەوڵەتی عێراقەوە کە بچێت بۆ کوردستان ،پتر ئەو خانە گومانیە دەسەلمێنێ .

بەڵام كاربەدەستانی بەریتانی لەبەغدا،دڵنیان كە سۆڤیەتەكان كەمترین دەستیان لە كوردستاندا نەبووەوكاتێ سێر ریدەربوڵاردی سەفیری بەریتانیا لە تاران،ئەو زانیاریەی كە سەرۆكی سەركردایەتی سوپای ئێران،دەربارەی قازی محەمەد دەگەڵ كەسێكدا بە نێوی غازعەلیوف ، دەیداتێ،رەوانە دەكات،كاربەدەستانی ئینگلیزی ئاكنجی بەغدا،بە شێوەیەكی مەنتقی هەڵی دەسەنگێنن وبەلایانەوە ئاسایی دەبێ(قازی محەمەد لە مەهابادا كەسێك بە نێوی غازعەلیوف دەبینێ،ئەم كەسە داوا لە قازی دەكات كە یارمەتی عەسكەری بۆ بارزانی بنێرێ).

بە بۆچوونی ئەوان دیداری كابەدەستانی سۆڤیەتی دەگەڵ قازی محەمەد دا ((سوڵتانی بێ تەخت و تاجی مەهاباد و رێبەری كۆمەڵەی كورد)) كارێكی ئاساییە.

كاربەدەستانی ئینگلیزی دانیشتوی بەغدا.باوەڕیان وایە كە ئەمەریكاییەكان خەڵكێكی خۆش باوەرن وزوو حوكم دەدەن وزۆریان كەیف بە هەواڵ وزانیاری عەنتیكەوسەرسورهێنەردێت ."٣٦"

٢١- بارزانی و حیزبی هیوا:

مەلامستەفا كە دەبوایە چیاكانی بارزان،بۆدابینكردنی ئازوقەو چەك و تەقەمەنی و پارەو مەعلومات وخەبەروهەواڵان، پشتی بە خەباتكارانی نەتەوەیی هیوا بەستبوو.

بەڵام پەیوەندی ودۆستایەتی نێوان ئەم دوو لایەنە زۆر زۆر ئاڵۆزبوو،مەلا مستەفا بە پەیرەوەی لە شێخ عەبدوسەلامی برا گەورەی،پەیوەندی ومیانەیەكی شەخسی زۆر گەرم ودۆستانەی دەگەڵ نوێنەرانی بەریتانیادا هەبوو،بۆ گەیشتن بە ویستەكانی چاوی ئومێدی لە بەریتانیا بوو.بەڵام تێكۆشەرانی هیوا زیاتر لە هەمووان بەخراپە باسی ئیمپریالیزمی بەریتانیایان دەكرد،ئەگەر بەتەمای هاوكاری دەرەكی بووایەن،ئەوا پەنایایان بۆ مۆسكۆ دەبرد یان ئەو هاوكارییانەیان لە نوێنەرانی سۆڤیەت داوا دەكرد كە وەكو هاوسێی دیوار بە دیوار،واتە لە كوردستانی ئێراندا سەرگەرمی خزمەت بوون.

بەڵام دەربارەی ئەو پەیوەندیانەی كە لەگینە لەم سەروبەندەدا دەگەڵ سۆڤیەتەكاندا هەیانبووبێ ،چ زانیاریەك بەدەستەوە نیە،ئینگلیزەكان بە پێچەوانەی ئەمریكیەكانەوە هەمیشە نەقش ورۆڵی راستەوخۆی شورەوییەكانیان بە كەم دەگرت وپێیان وابوو كەتەنیا ((چەند سەرەرۆیەك بوون كە دەیانویست لە رێگای نامەونامەكاریەوە دەگەڵ سۆڤیەتەكانی ئاكنجی ئێران،پەیوەندی دروست بكەن))"٣٧"

بەهەر حاڵ ئەوەی چەندوچۆن هەڵناگرێ ئەمەیە كە بارزانی هەمیشە لە پەیوەندی ومیانەی خۆی دەگەڵ حیزبی هیوادا بە پارێزبووەو تەنانەت لە سەرەتادا،لەگەل ئەوەدا نەبووە كە نوێنەری ئەم حیزبە لە بارزاندا هەبێ، ئەم كارەی بە (زوو) دەزانی ."٣٨"

لە ساڵی ١٩٤٤دا بارزانی رازی دەبێت كە نوێنەری ئەم حیزبە تازە نەتەوەییە لە بارزاندا هەبێ .ئەمانە بریتی بوون لە ئەفسەرێك بەناوی عیزەت عەبدولعەزیز(كە لە ئەفسەرانی پەیوەندی) ش بوو كە ماجیدمستەفا بۆ بەدواداچوون وپەیگیری كاری (ئارامسازی) كوردستان دانابوو،عەقید ئەمین رەواندزی ،رائید عەبدولعەزیز گەیلانی(كوڕی سەید عوبەیدوڵلا ونەوەی شێخ عەبدولقادر) و میرحاج لە ئاكرێ وفواد عارف(خوشكەزای ماجید مستەفا) لە پشدەرومستەفا خۆشناو و ماجید عەلی.

ئایا وەکو تێکۆشەرانی چەپڕەوی ئەم حیزبە مەزندەیان دەبرد،ئینگلیزەکان هەوڵیاندەدا درزە بکەنە نێو ئەم ڕێکخراوە نەتەوەییە کوردییەوە ؟"٣٩"

بێگومان یەکێك لە ئەرکە بنەڕەتییەکانی هیوا ئەمەبوو کە سۆزی نەتەوەیی دەوڵەمەندان و پیاوماقولانی کورد بجولێنن و پارەی پێویستیان بۆ بارزانی لێ خڕ بکەنەوە.ئەگەر چی خەبات کارانی نەوجەوانی هیوا،بارزانییان لە شێوەی (شێخێکی کۆنەپەرستدا)"٤٠"دەبینی کە پێویستە تا پەیدابوونی جێنشینێکی باشتر پشتیوانی لێ بکرێ،بارزانیش لەوە نیگەران بوو کە خانەدانان و ناودارانی تەقلیدی کورد، بەو چاوە سەیریان دەکرد کە شۆڕشگێڕێکی خەتەرو بە مەترسییە.

بە هۆی پەیوەندیومیانەی بارزانی دەگەڵ شێخ لەتیفی(کوڕی شێخ مەحمود)دا کە لە سەردەشتی سنووری ئێراندا جێگربووبوو ودەسەلاتێکی سەربەخۆی بۆ خۆی دامەزراندبوو پەیوەندی نێوان بارزانی وهیوا دەپچڕێ .

لە کۆبوونەوەیەکی ڕێبەرانی هیوادا لە بەغدا،فوئاد عارف هێرش دەکاتە سەر شێخ لە تیف وبەوە تاوانباری دەکات کە(پەیوەندی بە سۆڤیەتەکانەوە هەیە)

دوای ماوەیەك دووان لە دەوڵەمەندانی کورد،کە لە (دابینکەرانی دارایی) ڕێکخراو بوون، واتە عەلی کەماڵ وتۆفیق وەهبی کە(پاش ڕووخانی حکومەتی نوری سەعید لە ١٩٤٥دا،لە حکومەتەکەی حەمدی پاچەچیدا بوو بە وەزیری ئابوری) پیتاك کۆکەرەوەکان دەردەکەن و پێیان دەڵێن((بڕۆن داوا لە دۆستانی بارزانی بکەن)مەبەست لە سۆڤیەتەکانە ."٤١"

لە هەمانکاتدا،ڕەفیق حیلمی کەنەتەوەییەکی سوسیال مەیل بوو لە ژێر گوشاری باڵی ڕاستی بزووتنەوەکەدا،کە بە کۆمەنیستیان دەزانی،ناچار دەبێ دەست لە حیزبی هیوا بکێشێتەوەو وازبێنێ

٢٢- پارچە بوونی هیوا:

لێ باڵی چەپی ئەم بزووتنەوە نەتەوەییەش وەکو باڵی ڕاستی بەر پارچەبوون ولێکدابڕان کەوت و لە هاوینی ١٩٤٥دا بەلای کەمەوە بوو بە چوار گروپی جیاواز.

-((شۆڕش)) ٣٠٠-٣٥٠ ئەندام بوون(٤٢) کە لە ڕاستیدا بریتی بوو لە((حیزبی کۆمۆنیستی کوردستانی عیراق)) وبە زۆری بەناوی گۆڤارەکەیەوە (شۆڕش) ناودەبرا،ڕێبەرانی ئەم گروپە بریتی بوون لە: عەلی عەبدوڵلا،نوری شاوەیس،جەمال حەیدەری،(کەلە ساڵی ١٩٦٣دا بە دەستی بەعسیان کوژرا) وساڵح حەیدەری .

- ((ڕزگاری))کە پێنج شەش هەزار ئەندامی هەبوو،لە ڕاستیدا ڕێکخراوی بەرەی گەل بوو"٤٣" و هەوێنی ئایندەی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق بوو،سەرانی ئەم ڕێکخراوە،جگە لەوانەی ناومانبردن،ئەمانە بوون: دکتۆرجەعفەرعەبدولکریم(برای حەبیب کەریمی سکرتێری ئایندەی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق لە دوای ساڵی ١٩٦٤) دکتۆر سەدیق ئەتروشی و تەها محێدین(جێگری سەرکۆماری عێراق لە ساڵی ١٩٧٥)ەوە.

- ((ئازادی)) ڕێی ڕاست .

بوونی هیوا لەبەرەی نەتەوەیی کوردا-بەتایبەتی پەیوەندی ومیانەی دەگەڵ ماجید مستەفادا- یەکێك بوو لەو هۆیانەی کە بووە مایەی پارچەپارچە بوون ونەمانی هیوا ، ئەمە جگە لە هۆیەکی دیکەی گرینگ ،کە ئەویش پەیوەندیومیانەی هیوا بوو دەگەڵ حیزبی کومونیستی عێراقدا.

٢٣- **حیزبی کومۆنیستی عێراق و مەسەلەی کورد:**

حیزبی کومۆنیست لەو زەمانەدا رەونەقێکی تایبەتی لە نێو کەمینە نەتەوییەکانی عێراقدا هەبوو،بەپێی هەندێ ژێدەروسەرچاوان،ژمارەی ئەندامانی کورد لە حیزبی کومۆنیستی عێراقیدا بە٣٥-٤٥٪ هەموو ئەندامانی حیزب مەزندە دەکەن."٤٤" دیارە ئەم رێژەیە،لەچاو رێژەی کوردا کە ٢٥-٣٠٪ خەڵکی عێراق پێك دەهێنن رێژەیەکی زۆرەو بایەخی زۆری خۆی هەیە .

هەڵبەتە ژمارەیەك لە ئەندامانی هیوا لەلایەنگرانی کومونیستیەکان بوون ولەهەردوو گروپی شۆرش و رزگاریدا کاریان دەکرد .

هەڵوێستی حیزبی کۆمونیست لەمەڕمەسەلەی کورد،مامەڵەو هەڵوێستێکی دوو فاقییە، لەلایەکەوە تارادەیەك پشتیوانی لە ماف وداخوازییەکانی گەلی کورد دەکرد وکۆمیتەی مەکەزی حیزبی کۆمونیستی عێراق لە ئەیلولی ١٩٤٥دا، لەوکاتانەدا کە بارزانی هێشتا لەبەرانبەر هێزەکانی عێراقدا بەرەڤانی و مقاوەمەتی دەکرد، لە بڵاوکراوەیەکدا بە هەردوو زمانی عەرەبی وکوردی ، کریارێن سوپایی دژی کوردان مەحکوم دەکات وگوناحی ئەم وەزع و حاڵەی دەخستە ئەستۆی ئینگلیزان وداوای دەکرد شەڕ رابگیرێ وزیندانیانی کورد ئازاد بکرێن وکۆتایی بە حوکمی عورفی لە باکووردا بهێنرێ و تاقیب ولێکۆلینەوە لەمەڕ هۆکارەکانی ئەم رووداوە بکرێ ."٤٥"

لەلایەکی ترەوە لەم بڵاوکراوەیەدا، چ باسێکی ئۆتۆنۆمی یان سەربەخۆیی کوردستان نەکراوە .

لە راستیدا حیزبی کومونیستی عێراق،تەنانەت هێرشی کردە سەر((شۆرش))و((رزگاری))گوایە بانگەشە بۆ پاچە پارچە بوون دەکەن و بەجووداخوازی مەحکوم دەکردن."٤٦"

حیزبی کومونیستی عێراق لە زنجیرە گوتارێکدا کە لە (القاعدە) بڵاوی کردەوە هەڵوێست لەمەڕ مەسەلەی کورد وەدەگرێ ."٤٧"

حیزبی کۆمۆنیستی عێراق (تێز))ی کومونیستی کورد،بەو حەساوەی دەبێ هەرمیللەتێك حیزبی کومونیستی تایبەت بە خۆی هەبێ،رەتدەکاتەوەوپشتیوانی لە تێزی ((تەرح)) کلاسیکی ناوخۆی بزاڤی کومونیستی دەکات،بەم مانایەی کە خەباتی هاوبەش لە چوارچێوەی یەك حیزبی کۆمەنیستدا دژی چەوساندنەوەی گەلان ودژی ئیمپریالیزم لە ئەنجامدا دەبێتە مایەی ئازادی هەر هەمووان،بە عەرەب وکوردەوە.

کومونیستانی کوردی لایەنگری سیاسەتی ((بەرەی نەتەوەیی)) دەست بە پەرچە هێرش دەکەن.لە راستیدا ئەمە شتێك بووکە بزاڤی کۆمۆنیستی جیهانی وبزوتنەوەی کوردی رۆژ بە رۆژ پتر پارچەپارچە دەکرد.ئەم مەسەلەیە لە ساڵی ١٩٤٦دابەوە کۆتایی دێت کە پارتی دیموکراتی کوردستان دادەمەزرێ وکۆمۆنیستە کوردەکانی ناو حیزبی کۆمۆنیستی عێراق پەیوەندی پێوە دەکەن.لێ کاتێ بارزانی لە هەیڤی دەی ساڵی ١٩٤٥دا لە سنووری ئێران پەرییەوە،ئاژاوەوئاڵۆزی نێو بزووتنەوەی کورد هێشتا لە هەڕەتی قوەتی خۆیدابوو،دوور نیە هەر ئەمە کردبێتیە کارێك کە (جەنەراڵ بارزانی) ئایندە،زۆر کەیفی بە یەکەمین پەیوەندی خۆی دەگەڵ سیاسەتی حیزباندا نەهاتبێ .

٢٤- **چونی بارزانی بۆئێران،هەوڵێن پەیوەند یێن وی بەسۆڤیەتەکانەوە:**

بارزانی بەرلەوەی بۆئێران بچێت،شاندێکی سێ کەسی بۆ ئێران ناردبوو،تا پرسێك بە قازی محمد بکەن کە ئایا دەتوانێت بەخۆی ودەهەزار کەس لە عەشیرەتەکەیەوە لەسنوور بپەرێتەوە .

قازی محەمەدپێی وابووکە هێشتا وەختی هاتنی ئەوان نیە،بەلأم بارزانی بەر لە وەرگرتنەوەی وەلأم گەیی بووە ئێران."٤٨"

دوای چەند رۆژێك بارزانی یەکەم پەیوەندی خۆی دەگەڵ سۆڤیەتەکان کرد،هەڵبەتە نابێت ئەوە فەرامۆشبکرێت کە سۆڤیەتەکان هەمیشە بەوچاوە سەیریان دەکردکە((داردەستی))ئینگلیزەکانە.

بارزانی دەگەڵ میر حاج و هەمزە عەبدوڵڵا چووە دیداری جەنەڕاڵ لیوبڤ،کەپێی گوت((دەبێت لەئێران وەدەربکەون)).

هەمزەعەبدوڵڵاوبارزانی کە لەلای جەنەڕاڵی روسی بەشێوەزاری کرمانجی پێکەوە قسەیان دەکرد بیریان لەتەگبیرێك کردەوەوپێشنیازیان کرد کە چەکدارەکان لە ئێران وەدەربکەون،خێزانەکان بۆماوەی زستانەکە لەئێران وەمێنن.

دوای دە رۆژان جەنەڕاڵ لیوبڤ هاتوپێی راگەیاندن کە ئەوچارەسەرە پەسەند کراوە،ئەوسا بارزانی بەخۆو چل پیاوی چەکدارەوە لەناوچەیەکی دورەدستی بەفرگرتوودا ونبوو."٤٩"

٢٥- سەرچاوەو پەراوێزان:

١-لە ساڵی ١٩٣٠دا پتر لە١٠٠رۆشنبیروخوێنەواری کورد لە گونی نران وفرێدرانە دەریاچەی وانەوە :دکتۆر شێرکۆ ،مەسەلەی کورد.

٢-نوری شاوەیس،هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەر لەناوپردان شوباتی ١٩٧٥

٣-بروانە و. لاکر ((کومونیزم و ناسیونالیزم لە رۆژهەلأتی ناڤین))ل١٧٧

٤- نوری شاوەیس،هەمان سەرچاوەی پێشوو.

٥-راپۆری ماجد مستەفا بەئەنجومەنی وەزیران لە ١٩٤٤/١/١٨وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٤٠٠٣٨

٦-بەگوتەی بریفکانی لە حەقیقەتەکاندا،ل١٦-٢١کە لە و.جوەیدەوە نەقڵی کردوە شێخ ئەحمەد مانگانە ٢٥ دینار و مەلا مستەفا مانگانە ١٢دیناری وەردەگرت.

٧-لاکر،ل,١٧٩

٨-بەگوتەی ال.رامبۆ(تۆماس بوا) ٦٠٠ کورد لەهێزەکانی بەریتانیا وەرگیران:کورد و هەق ،ل,٧١

٩-راپۆری کورنوالیس،لە ١٩٤٧/١٠/١٦دەربارەی روداوەکانی پاش راکردنی بارزانی،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان،٣٧١٣٥٠١٢.

١٠- راپۆری ماجد مستەفا بۆئەنجومەنی وەزیران،هەمان سەرچاوە.

١١-کەمال خەیات((کوردەکان خوازیاری ئۆتۆنۆمین))،پێشڤەچونی میسر،١٩٤٦/٥/٢٠ ،لە لاپەڕە٧٠ی رامبۆوە وەریگرتوە.

١٢- راپۆری کورنوالیس،هەمان سەرچاوەی پێشوو.

١٣-نامەی١٩٤٣/١٢/٢٤ی وەزارەتی دەرەوە بۆ کورنوالیس، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان،,٣٧١٣٥٠١٣

١٤-١٩٤٣/٠/٩ ی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان،,٣٧١٣٥٠١٢

١٥-هەمان سەرچاوە.

١٦-نامەی ١٩٤٣/١٢/١٣ی وەزارەتی کاروباری دەرەوە بۆ کورنوالیس،هەمان سەرچاوە.

١٧- ی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان،٣٧١٣٥٠١٣,
١٨-نامەی ١٩٤٢/١٢/٢١ ی وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١٣٥٠١٣.
١٩- وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١٣٥٠١٣
٢٠- نوری شاوەیس،هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەراندا،هەمان سەرچاوەی پێشوو.
٢١- ڕاپۆری ماجد مستەفا بۆئەنجومەنی وەزیران،سەرچاوەی پێشو.
٢٢-بەگوتەی ئەردەلان،نووسەری نهێنیەکانی بارزان،ل٧.پیشەیان.مەرگ بوو،ل ٣٢جیاوك،ماساە بارزان،ل١٧٥،کە لە و.جوەیدەوە،ل٦٧٧-٦٧٨ی بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد،نەقڵی کردەوە،مەلا مستەفای بارزان داوای ئەم مافانەی بۆکورد دەکرد:
- دامەزراندنی هەرێمێکی کوردی کەلیوای کەرکوك،هەولێر وسلێمانی وهەموو بادینان ودهۆك و ئامێدیوئاکرێ،زاخۆو ژەنگاروناوچەی خانەقین بگرێتەوە.
- دامەزراندنی وەزیرێکی کورد بۆ بەرێوەبردنی ئەم هەرێمە.
-ئەوپەڕی ئۆتۆنۆمی رۆشنبیری و ئابوری وکوشتوکاڵی بەکوردستان بدرێ.
- نەقڵ کردنی هەموو فەرمانبەرە ناپەسندەکان وهەموو ئەوانەی کە پایەودەسەڵاتی خۆیان بە خراپی بەکاردێنن.
- زمانی کوردی ببێت بەزمانی رەسمی .
٢٣-راپۆری ١٩٤٤/٢/٢٩، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٤٠٠٣٨
٢٤-جیاووك،ل١٦٥لە و.جوەیدەوە،ل٦٧٨ وەرگیراوە.
٢٥- وەزارەتی کاروباری ئینگلستان،٣٧١٤٠٠٣٨,
٢٦-ئەم گفتو گۆیانە لە ١٩٤٤/٣/١٤ لە موسڵ و بەئامادەبوونی میجەر کینج-ی ئینگلیزی ئەنجامدران،ناڤبری نوسخەیەکی لە نێوەرۆکی ئەم گفتوگۆیە ئامادەکردووە، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان،٣٧١٤٠٠٣٨,
٢٧-لە رێکەوتێکی نادیاردا،لە نێوان ١٥و١٩٤٤/٥/٢٢دا.
٢٨- نووسراوی ١٩٤٤/٥/٢٢،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان،٣٧١٤٠٠٣٨,
٢٩-١٩٤٤/٦/١٦ ، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان،٣٧١٤٠٠٣٨,
٣٠-نووسراوی سەفیری بەریتانیا لە بەغدایە لە ١٩٤٤/٧/٣٠ بۆ وەزارەتی دەرەوە،وەزارەتی کار وباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١٤٠٠٣٨ .
٣١-نامەی عەرەبی ١٩٤٥/٣/٢٠ ، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١٤٥٣٤٠، کورنوالیس،کە لە ((قەدیمیەکانی))ئاکنجی عێراق بوو،پێشتر بەتایبەتی دەگەڵ شێخ مەحموددا دانوستانی کردبوو(بروانە فەسڵی١٢)و دەگەڵ سەرانی کورددا بەینی خۆشبوو.
٣٢-((یاداشتی١٩٤٥/٦/١٤ی سەفیر(ستونهیوبرد).))،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١٤٥٣٤٠.
٣٣-نووسراوی سەفیری بەریتانیا بۆ وەزارەتی دەرەوەی ئینگلستان٣٧١٤٥٣٤٠
٣٤-نووسراوی ١٩٤٥/٩/١٧ی ، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان،٣٧١٤٥٣٤٠,
٣٥- نووسراوی ١٩٤٥/٩/١٧ی ، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان،٣٧١٤٥٣٤١,
٣٦- ١٩٤٥/٩/٩، ، وەزارەتی کارباری دەرەوەی ئینگلستان،٣٧١٤٥٣٤١,

٣٧- نووسراوی رۆژی ١٩٤٥/٩/٢٦ی مێجەر روکس ماریوت((ئەفسەری ئاسایش))بەغدا.
٣٨- راپۆری رۆژی ١٩٤٥/٤/٢١ی سەفیری بەریتانیا((ئیستون هیویر برد))لە بەغدایە.
٣٩- هەڤپەیڤینی نوری شاوەیس دەگەڵ نووسەردا لە ناوپردان ،شوباتی ١٩٧٥.
٤٠- هەمان سەرچاوە.
٤١- زەید عوسمان کە لەساڵی ١٩٧٤دا یەکێك بوو لەنوێنەرە رەسمیەکانی بارزانی لە فەرەنسا،رەخنە لە بارزانی دەگرێت کە((خێڵەکییەکی دژە رۆشنبیر))بوو..هەمان سەرچاوە.
٤٢- هەمان سەرچاوە.
٤٣- بە گوتەی عەلی عبدولاّ لە هەڤپەیڤینێکدا دەگەڵ نووسەردا لە ((دەربەند))لەشوباتی ,١٩٧٥
٤٤- (کومونیزم و ناسیونالیزم لە رۆژهەلاّتی ناڤیندا)نووسینی لاکر.
٤٥- هەمان سەرچاوە ،ل،٢٢٥
٤٦- وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان٣٧١٤٥٣٤١
٤٧- لاکر،هەمان سەرچاوە،ل٢٢٦
٤٨- هەمان سەرچاوە
٤٩- هەمزە عەبدوڵلاّ،هەڤپەیڤینێك دەگەڵ نووسەردا،بەغدا،,١٩٧٣
٤٩-هەمان سەرچاوە.

تێبینی:ئەم زانیاریانە لە رێزدار ساڵح مەحمود بارزانی وەرگیراوە:(وەرگێڕی کوردی)

(١)بارزانی لەهەر شوێنێك نەفی بووبیّ،تێکەڵی زۆر کەسان بووە، ئیدی لە زاناودانایان،لە شێخان و سیاسیان ،لەئەدیب و شاعیران،بەلاّم تێکەلاّوی وهاتوچۆی دەگەڵ یانەی((برایەتی))شێخ لەتیف دا نەبووە.

(٢)محەمەد سەعید بێروخی دەگەڵ جەنەڕاڵ بارزانیدا پێشمەرگەبوو، بەئیجازە دەچێتەوەو جەندرمەی ترك پێی دەزانن و شەهیدی دەکەن:ئەوەبوو حەجی بێروخی لەجیاتی ئەودانراو بوو بە بەرپرسی گەردییەکانی لەمەڕ خۆی:ئەمە حەقیقەتی روداوەکەیە نەك ئەوەی کەلە نیوەڕۆکی کتێبەکەدا گوتراوە.

(٣)کە بارزانی لە سلێمانییەوە گەیشتەوە دەڤەری بارزان،زۆری هەوڵدا بەئاشتی داخوازییە نەتەوەییەکانی جێبەجیّ بکرێن.زۆری چاوەروان کردوحکومەت جوابی نەدایەوە،ناچار مەرکەزو مەخفەرەکانی ناوچەکەی گرت،لەوانە:مەخفەری شانەدەر،خیرزۆك،بیراکەپرا،زیت،چەمی،سیلکی،میروز،ئەرگوش،شنگیل،کانی بوت،شیروان،رێزان،شیتنە،بیدارون،کانیەرەش و ....

(٤)نوری سەعید لەداك وبابەوە کوردە.

(٥)سعید قەزاز فەرمانی دابووە بەرپرسانی قەزای مێرگەسور کە هەرکاتێك وەلی بەگ هاتە قشڵە بیکوژن،کە وەلی بەگ بەئیش وکاری خەڵك چوە قشڵە،پۆلیس لەنێو قشڵەدا شەهیدیان کرد.مرۆڤێن ویژی قشڵەکەیان داگیرکرد.پاشان ئەسعەد خۆشەوی بەئیش وکار دەچێتە قشڵە ،پۆلیس لیّ دەبڕن وەکو وەلی بەگ بیکوژن،لیّ ئەو لێیان دێتە دەست ومرۆڤێن وی قشڵەیان گرت و پۆلیسەکانیان چەك کرد ،بەم جۆرە شەهید بونی وەلی بەگ بویە چرۆسکا شەر هەڵکرنیّ.

(٦) كە بارزانی لە وەعدوبەڵێنەکانی عێراق بێ ئومێد بوو ،پەیکێکی ناردە ئێران ودوو بەرپرسی رووس هاتنە نك بارزانی و پاش چوونەوەیان بە ماوەیەك بارزانی چووە مەرزوولە ماڵی فەتاح ئاغای هەرکی لایدا ... جەنەراڵ سیامەندۆف دێتە نك بارزانی،ئیدی رێك دەکەون وبارزانی بە ئاگاداری روسیا دەچێتە ئێران،کەچووە ئێرانیش لە گوندی نێرگی چاوی بە جەنەراڵی رووسی دەکەوێ ، ئیدی کە بارزانی چووە کوردستانی ئێران،حیزبی دیموکرات و میللەتی کوردستان بە هەژاروئاغاوشێخ و مەلایانەوە هاوکاری وپێشوازی گەرمی بارزانییان کردوچ درێغییەکیان نەکرد. ئەمە حەقیقەتێکە دەبێ وەك وەفادارییەك بۆ مێژوو بگوترێ .کە بارزانی چووە کوردستانی ئێران ، هێزێن ئەمەریکاو بەریتانیا وروسیا هەرسێك لەوێندەرێ بوون.بەریتانیا وعێراق داوایان لە روسیا کرد ئەو یاخیانەی ئێمە هاتوونە نك ئەنگۆ،دەبێ تەسلیمیان بکەنەوە،روسیا وەڵامی دانەوە کە بارزانی چۆتە ناو کوردەکان وئێمە ئاگامان لێی نیە . پاشان بارزانی بەئاگاداری روسەکان بۆ ماوەیەك چووە ناوچەی سەردەشت ولەناو مەنگۆراندا مایەوەو پاشان هاتە شنۆیە و هەوەڵجار مالابارزانی لشنۆیی بووی.

ئەوجا بارزانیەکان بەسەر ئەم دەڤەروگوندانەدا دابەشکران:تەرگەوەر،مەرگەوەر، سوندوس،لاجان ، شارویران ، بۆکان .

فەسڵی دووەم :سۆڤیەتەکان لە کوردستانی ئێران و کۆماری مەهاباد :

١- مەهاباد :

چ فاکتەروهۆکارێکی ئاشکرا لە ئارادانەبوو ئەم پێگەیە بە مەهاباد ببەخشێ کە رۆژێك لە رۆژان ببێ بە بنکەومەڵبەندێکی سەرەکی کوردایەتی یان لەم بووارەدا شان بەشانی سلێمانی بووەستێ بەهەر حاڵ ئەمە ئەو رۆڵ و دەورە بوو کە لە ماوەی دووەم جەنگی جیهان وهەندێ دواتریشدا ئەو شارەبینی .

سابلاغ(ساوج بلاغ:کانی وسەرچاوەی سارد)کە کەوتۆتە سەر سنووری کوردستانی سوننی مەزەبی ئێران ((لە باکور))و کوردستانی شیعەمەزەب((لەباشور))لەسەردەمی شانشینی رەزاشادا ناوی مهابادی لێنرا،لەساڵی ١٩٤٥دا شارۆچکەیەکی ١٥٠٠٠هەزار نەفەری بوو،لەڕوی ئیداریەوە سەربە رەزاییە((ورمێ))بوو،تا ئەو زەمانە هەرگیز دەوری سیاسی یان بازرگانی گرینگی بەخۆوە نەدیتبوو.

ئەو رێبوارانەی کە لە سەدەی نۆزدەدا لەسەررێی خۆیانەوە بەرەو رەزاییە،سنەو یان کرماشانی گەورە شاری کوردستانی شیعە مەزەب،بەمەهابادا–تێپەربوون،وایان وەسفکردووە کە شارۆچکەیەکی (خەواڵو)نزیکەی ٥٠٠٠هەزار کەسیە.

رەنگە ئەمرۆ دانیشتوانی تۆزێك زیاتر بووبن،بەلاّم کەچاوت بەم شارۆچکە بێنەواو بێ خاوەن وناساغڵەمە کە ژمارەی نەساغ ونەخۆش ونقوستانی یەکجارزۆرە–دەکەوێ زۆر زەحمەتە باوەڕبکەیت کە رۆژی لەرۆژان توانیبێتی ببێت بەپایتەختی کۆمارێكوبووبێتە مایەی نیگەرانی هێزە گەورەکان.

٢- ماڵباتی قازی محەمەد :

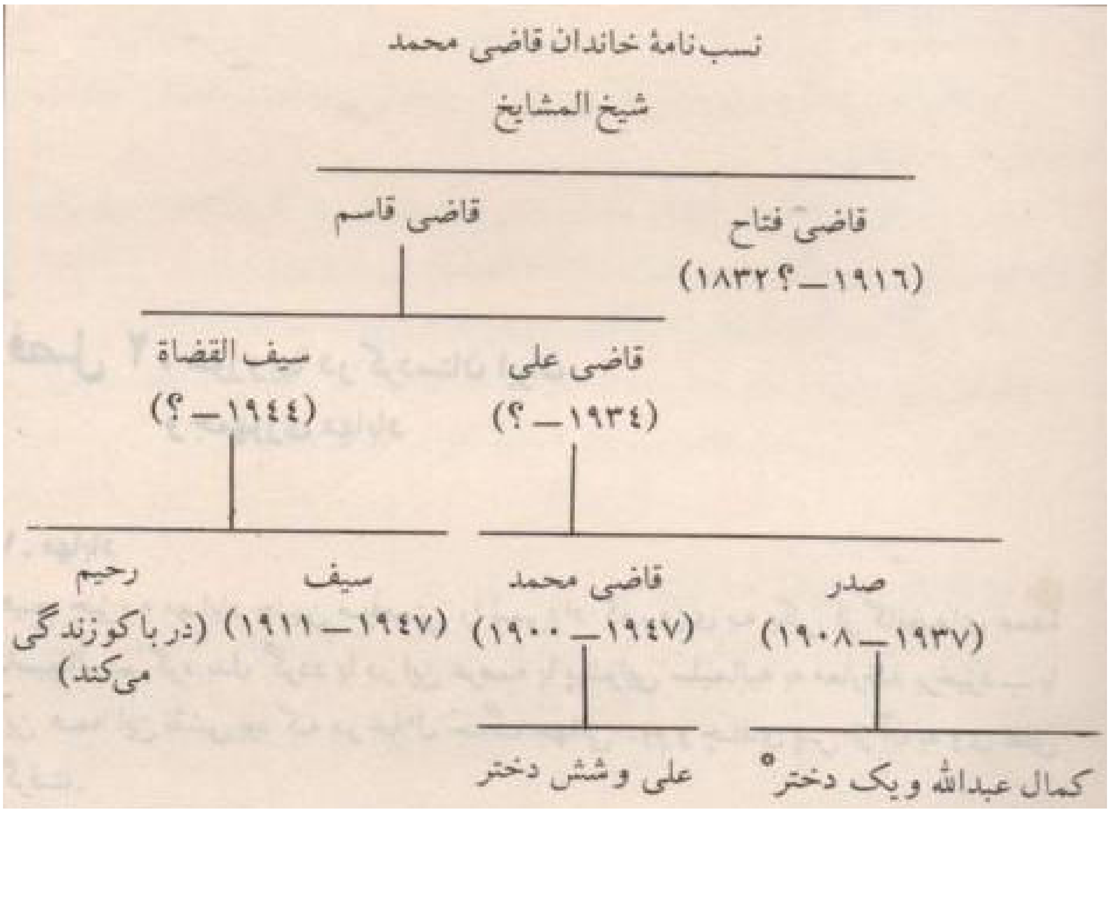

لـــەم شارۆچـــكەیەودەوروبەریدا.ماڵبـــاتی قـــازی محەمـــەد كـــە پایـــەی شـــێخایەتی وقازیایەتیان هەبوو،حورمـــەت وڕێزێكی زۆریـــان دەنێـــو جـــەماوەری خەڵكیـــدا هـــەبوو،باپیرە گـــەورەی قـــازی محەمەد(شێخ المشایخ) لەساڵی ١٨٣٠دا سەرانی تیرەو تایفەكانی لە گوندی كوچك خەباتی نزیكی دیوانـدەرە كۆكردنـەوە تـا((بەرەیـەكی یـەكگرتو)) دژی ئینگلیزولـە پێنـاوی دابینكردنـی ئـازادی كوردستاندا پێكبێنن

قازی فەتاحی(١٨٣٢-١٩١٦)مامی باوكی قازی محەمەد لەساڵی ١٩١٦دا بەرگری لـە شاری مهاباد كـردووە،دژی هێـزێن تـرك وروس وەسـتاوە،ڕۆڵێكی گرینگـی بینیـوەو سـەرەنجام دەگـەڵ یـەكێك لەكورەكانیدا بەدەستی روسەكان كوژران.

قازی عەلی،بابی قازی محەمەد(لەساڵی ١٩٣٤دا مردووە)بەزانایی بەنێو بانگ بووە،سیف القوزاتی بـرای(لەسـاڵی ١٩٤٤دا مـردووە)لەسـاڵی ١٩٣٠دا لـەمهاباد ڕێكخراوێكـی نەتـەوەیی و نهێنـی بـەنێوی((بزوتنـەوەی محەمـەد))دامەزراند.كە پەیوەنـدی بـە بزاڤـی شێخ محەمـەدی خەیابانییـەوە هەبوو،هەر لەم سەروبەندەدا پارچە شیعرێكی دەربارەی((شۆرشـی تـەورێز))لـە گۆڤاری ئازادسـتاندا بلاۆ كردەوە(ئابی ١٩٢٠).

ئەنـدامانی بنەماڵـەی قـازی محەمـەد كەخوێنـەواروئاینی و نەتەوەپـەروەر بوون،لـە موڵكـدارە گەورەكانیش بوون و لەناوچەی بۆكاندا چەندین گوندیان هەبوو.

٣- نێوان ئینگلیز و روسەكان:

داگیرگرتنی ئێران لەلایەن هێزێ بەریتانیا وسۆڤیاتی لە ١٩٤١/٨/٢٥دا((دەرفەتی))مێژوویی مهاباد بوو.هێـزێن سـۆڤیاتی كـە لـە ١٩٤١/٨/٢٥دا لـە سنوور هـاتن بەم دیودا،بۆسبەینێ خوی و ماكۆیـان گرتوولە قۆڵی باشورەوە تا بانە و سنە پێشڕەویان كرد.بانـە و سنەیان بەشێوەیەكی كـاتی گـرت و پاشـان بەخـەتی شـنۆ ومیانـدواودا(كـە بـە چـەند كیلـۆ مـەتری بـاكوری مهابـاددا ڕەت بـوون)پاشـە كشەیان كرد.

ئینگلیزەكـان پـاش ئـەوەی قـوەتێكی چـەتربازیان لـەنێو كۆمپانیـای نـەوتی خوزسـتان داگـرت و دامەزراند،ئیـدی باشـوری كوردسـتانیان تـا كرمانشـای سـەر شـاڕێگەی بەغدا،خانـەقین-تـاران و سنەیان گرت.هەڵبەتە سنەیان وەختێ گرت كە هێزەكانی سۆڤیەت چۆڵیان كرد.

ناوچـەی نێـوان هێزەكـانی ئینگلیـز و روس، واتـە مهابـاد و بانـە و سەردەشـت و سـەقز و دیوانـدەرە لەراستیدا ناوچەیەكی بێخاوەن بوو،لەژێر دەسەلاّت و فەرمانی چ كەسێكدا نەبوو.

ئەم((ناوچە بێخاوەنەش))بوو بوو بەدووناوچـەی دەسەلاّتەوە،روسـەكان لـەباكورەوە لـەدەورو بـەری مەهاباد و ئینگلیزەكان لە باشورەوە...."٢"

٤- ئینگلیزەكان و كوردەكان و سۆڤیەتەكان:

هەندێك لە ئەفسەرانی ئێنكلیز پێدەچوو حەزبكـەن هـەمان دەسیسـە و نەخشـەی سـەردەمی جـەنگی جیهانی یەكەمی،پێشنینانی خۆیان بەكاربەرن و دوبارەی بكەنـەوە،لێ كۆمیتـەی هاوبەشـی سـەرانی سەركردایەتی سوپای بـەریتانیا و كاربەدەسـتانی نـاوخۆی بەریتانیا،بەدوو یاداشتنامە ئاگاداریـان كردنەوە كەئامانجی دەوڵەتی بەریتانیا((پشتیوانیە لە دەوڵـەتی ناوەنـدی ئێـران))و لەسـەركردنەوەی

کورد و کارکردن بۆقازانجی کورد لە گۆڕێدا نییە،چونکە بزوتنەوەی کوردان "خۆی لە خۆیدا بزووتنەوەیەکی پاشکەوتوە،کە ناتوانین کۆنترۆڵی بکەین))وخۆ هەڵقورتاندن لە مە سەلەی کورد چ ئامانجێکی نابێت جگە لە ((گیرۆدەکردنی هێزێن بەریتانیا لە زنجیرە ململانێیەکی بێ پایانی عە شایەری وشەخسیەوە)) ئەم دوو یاداشتنامەیە ئەوەشیان دووپات کردۆتەوە کە کاری وا چەند بە قازانجی کوردێن ئێران و تورکیا و هێزێن داگیرکەری سۆڤیەت دەشکێتەوە.))"٣"

بەلای ئینگلیزەکانەوە هۆکاری گرتنی ئێران ستراتیژی بوو،دەبوایە لە کۆتایی جەنگدا تەواو ببێ. جا بۆیە هێزێن بەریتانیا دەبوایە بە پێی توانا هەوڵ بدەن باشترین پەیوەندیان دەگەڵ کورداندا هەبێ وبۆ پاراستنی وەزعەکە هەموو هەوڵێکی خۆ بخەنەکار تا ئەو تفاق وکەرەستەو پێداویستیانەی کەلە شارێگەی بەغدا ، خانەقین کرماشان-هەمەدان-تارانەوە بۆ یەکێتیی سۆڤیەت دەنێردران،بێ کۆسپ وتەگەرە بڕۆن وبگەنە مەنزڵ.

ئینگلیزەکان هەر زوو بۆیان دەرکەوت کە یەکێتیی سۆڤیەت نیازی گۆڕیووەوکە شەڕ تەواو ببێ ، دەوڵەتی ناڤبری بە ئاسانی باکوری ئێران چۆڵ ناکات و ئازەربایجان((بە ویستی خۆی)) دەبێت بە کۆمارێکی تازەی سۆڤیەت.

دەوڵەتی بەریتانیا،بە ڕەچاوکردنی ئەم نیازوخەیاڵەی یەکێتیی سۆڤیەت لەو زەمانەدا یان لە کۆتایی ساڵی ١٩٤١و سەرەتای ١٩٤٢دا قەناعەتی وابوو کە حاڵی حازر ناکرێ ئەو بیانووەی رووسیا کە(بۆ پاراستنی سنوورەکانی باشوری خۆی،ناوچەکانی باکووری ئێرانی گرتووە) ببردرێ،بۆیە چاکتر وایە بێدەنگی لێبکات ودڵخۆشی خۆی بەوە بداتەوە کە((ئەگەر شەڕەکە ببەینەوە ئەوا قەرزاباری روسەکانین،حاڵبوکی ئەگەر هەرچیەك بێتە پێشێ،قەرزارباری ئێرانیەکان نین.))"٤"

ئەم بۆچوون و هەڵوێستانەی بەریتانیا بووە مایەی ئەوەی کە قازی محەمەدی سەرکۆماری ئایندەی مەهاباد بکەوێتە باوەشی سۆڤیەتیەکانەوە.

٥- قازی محەمەد و سۆڤییتەکان:

یەکەمین جار لە ١٩٤١/٩/٢٩دا واتا رێك دوای مانگێك لە گرتنی ئێران لەلایەن بەریتانیاو سۆڤیەتەوە دوو ئەفسەری ئینگلیزی وئەمەریکایی لە مەهاباددا دیداریان دەگەڵ قازی محەمەدا کرد،لەم دیدارە قازی محەمەد ((نەخشەی یەکێتیی کوردستانی)) بۆ دوو ئەفسەری نێوبراو شەرح کرد ولێی پرسین چۆن دەتوانێ پەیوەندی بە((سەرکردایەتی گشتی هێزێن بەریتانیاوە)) بکات .

ئەفسەرە ئینگلیزەکە لەم دیدارەدا مامەڵەیەکی(دروستی) دەگەڵ ئەم مەسەلەیەدا کردوقازی محەمەدی هان نەدا کە دووی ئەم مەسەلەیە بکەوێ .

لە دوای ئەم نائومێدیەوە بوو کە قازی محەمەد دەگەڵ سۆڤیەتیەکاندا کەوتە گفتوگۆی سیاسیەوە."٥"

بۆ جاری دووەم وئەمجارەیان زۆر بە جیدی قازی محەمەدوژمارەیەك لە گەورە پیاوان وناودارانی کورد بۆ باکۆ بانگهێشتکران .

٦- یەکەم سەفەری گەورە پیاو و ناودارانی کورد بۆ باکۆ (١٩٤١/١١):

بە گوێرەی هەندێك ریوایەتان،روسەکان پاش ئەوەی بیستیان ئینگلیزەکان لە بۆکاندا کۆبوونەوەکیان دەگەڵ پیاوماقولانی کوردا کردووە،دەست بەکار بوون ولە رێگەی دوو ئەفسەری سۆڤیەتی بەناوی میرئەرسلانۆف وعەلیوف، گوایە ژمارەیەك لە نێوداران و پیاوماقولانی کوردیان رفاندووە،لە ئۆتۆمبیلانیان ناون وبۆ تەورێز ولە وێندەرەوە بۆ باکۆیان بردون"٦" ،(ئەمە نمایشێك بوو بۆ چاوبەستەکیٚ،دەنا ڕفاندن لە گۆڕێ نەبووە . وەرگێڕی کوردی).

بە پێی رێوایەتێکی دی ، نزیکەی سی کەس لە پیاوماقولان و گەورە پیاوانی کورد،لە مەهابادا کۆبووبوونەوە،بەلاَم لەم کۆبوونەوەیەدا دیداری ئینگلیزان لە گۆڕێ نەبووە،ئەم ژمارەیە کۆبوونەوە تادەربارەی کێشەی حەمە رەشید (خان)) و ئێرانیەکان قسە بکەن .

بەڵێ مەسەلەکە هەرچیەك بووبیٚ ، گومان لەوەدا نیە کە ئەم کارەی رووسەکان،زادەی حیسابی وردی خۆیان بوو،نەخشەی وردی بۆ دانرابوو،لە نێو دەعوەت کراوەکاندا هەموو ناودارانی گەورەی کوردستانی سوننی مەزەبی ئێران بەرچاو دەکەون، قازی محەمەد لە مەهاباد،میر ئەسعەد وحاجی بابە شێخ لە بۆکان،رەشید بەگ وزێڕۆ بەگ لە کوردانی هەرکی، محەمەد قاسملۆ(بابی سکرتێری گشتی ئایندەی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران) لە دەوروبەری رەزایە و محەمەد سەدیقی کوڕی تەهای شەمزینان .

ئەم کوردانە،نزیکەی دە رۆژ واتا لە ١١/٢٥ تا ١٩٤١/١٢/٥ لە باکۆدا مانەوە،لەم ماوەیەدا چوون تەماشای گەلێك چالاکی و چەلەنگیێن رۆشنیریوسەردانی زۆر کارخانە و مەزرای نمونەیی دامودەزگا وکۆمپانیای نەوت وسەربازخانەیان کرد"٧".وەکو چۆن یەکێك لە سیاسەتوانانی ئینگلیز بەتانەوتەشەرەوە دەنوسێت((روسەکان دەبیٚ بۆ ئەم کارە شانازی بەخۆوە بکەن)) چونکە دوو هەفتە لەمە پێش هەشت کەسیان لە بورژاویانی تەورێز بۆ سەفەرێکی وەکو ئەم سەفەرەدەعوەت کردبوو.

زۆر ریوایەت لەمەڕ گفتوگۆی باکۆ هەن وژمارەی ئەو ریوایەتانە شان لە شانی ژمارەی بەشدارانی گفتوگۆیەکان دەدەن،بەلاَم هەر هەموو ئەم ریوایەتانە لە یەك خاڵدا یەك دەگرنەوە،سۆڤیەتیەکان لە رێگەی(باقرۆفی،سەرەك کۆماری ئازربایجانەوە) مەسەلەی کوردیان بە شێوەیەکی زۆر گشتی زۆر بە پارێزەوە خستەروو .

بە گوتەی میر ئەسعەد،کە یەکێك بووە لە دەعوەتکراوەکان،باقرۆف پێی گوتن کەیەکێتیی سۆڤیەت رای باشە سەبارەت بە سەربەخۆیی میللەتانی بچوك) بەلاَم ((ئەم قۆناغە بۆ سەربەخۆیی کوردستان لە بارنیە،کوردەکان دەبیٚ سەبر بگرن))

ئەوجا چەند کەسێك راپەرین وگوتیان و((هەر ئێستا))سەربەخۆیی کوردستانمان دەویٚ، باقروف، پێکەنی !."٨"

بە پێی ریوایەتێکی دی،باقرۆف بە کوردەکان دەڵیٚ ئارام بن ودڵنیای کردن کە رۆژێك دیٚ((ئاواتەکانیان دێتە دی))"٩"

شێوەی پێشوازی شاندی ئازربایجانی وشاندی کوردی زۆر جیاواز بوو ، باقرۆف لە دیداری ئازربایجانیەکاندا،پاش ئەوەی باسی ئەو پەیوەندییە نەژادییەی نێوان هەردوو ئازربایجان دەکات پاش ئەوەی دووپاتی دەکاتەوە کە((هاوبەشی مەینەتیەکانی ئەوانە)) دەڵیٚ((لە رووی رۆشنبیری

وسایکۆلۆژییەوە هیچ سنورێك لە نێوان هەردوو ئازربایجاندا نییە و ئەو رۆژەش دێ کە هەردوو ئازربایجان ببن بە یەك)). "١٠"

٧- رەنگدانەوە و دەنگدانەوەی سەفەری باکۆ لە جیهاندا:

دەنگدانەوەی سەفەری پیاوماقولانی کورد بۆ باکۆ ، کە سەفیری یەکێتیی سۆڤیەت لە تاراندا ، بە سەفەرێکی رۆشنبیری ناوبردبوو،زۆر لە سنووری کوردستان هێوەتر رۆیی: لەگەرمەی دووەم جەنگی جیهاندا لەو دەمەیدا کە بۆ هاوپەیمانان زۆر سەخت وبەگریٚوگۆڵە،کریپسی سەفیری بەریتانیا لە مۆسکۆ و لە ١٩٤١/١٢/٢٠دا داوای روونکردنەوە لە مولوتۆف دەکات .

سێ رۆژ پاش ئەوە سێرریدبۆلاردی سەفیری بەریتانیا لە تاران،کە سەفەری مۆسکۆ دەکات ، ئەویش لەم روەوە داوای روونکردنەوە لە مولوتوف دەکا.مولوتوف لە ١٩٤١/١٢/٢٩دا یاداشتنامەیەك لەم بارەیەوە دەدا بە سەفیری بەریتانیا وبۆی روون دەکاتەوە کە کوردەکان بە خۆیان بۆ باکۆ چوون،ئەم سەفەرە چ گفتوگۆیەکی سیاسی لە پشتەوە نەبووە .

کەمی مابوو ئەم رووداوە ببێتە مایەی ئاژاوەیەکی سیاسی،سێرئانتۆنی ئەدەن یاداشتنامەیەکی کە دەزگای خزمەتگوزاری وەزارەتی دەرەوەی ئینگلیز بۆ بەکارهێنانی (ناوخۆ) ئامادەی کردبوو،بۆ مولوتوف نارد،لەم یاداشتنامەیەدا ئەوە گوترابوو کە((کێشەی گەورە ئەمەیە کە سیاسەتی یەکێتیی سۆڤیەت لە ناوچە ئێرانیەکانی بندەستی سۆڤیەتدا،رێکخراوێك سەروکاری دەکات کە سەفیری سۆڤیەتی لە تاراندا دەسەلاٚتێکی ئەوتۆی بەسەرییەوە نیە)). "١١"

٨- ترسی ترکەکان:

لە راستیدا ترکەکان باعیسی ئەم هەلاٚوبگرە وبەردەیە وتەدەخولی سیاسی یەکێتیی سۆڤیەت بوون: ترکەکان لە ١٩٤١/١٢/٢ بەملاوە سەبارەت بە رەفتاری ئەو هێزانەی ئێرانیان گرتبوو،((بێ ئەوەی ئەو هێزانە بە وردی دەست نیشان بکات)) نارەزایی دابووە ئینگلیزەکان وگوتبویان کە ئەم هێزانە((کورەکان هاندەدەن بۆئەوەی ولاٚتێکی سەربەخۆ دابمەزرێنن)) ودووپاتیان دەکردەوە کە پەیوەندی نێوان تورکیا وئێران بە((کردەوە پچراوە))و کوردەکان لە ناو خاکی تورکیا دەستیان بە هێرش کردووە.

بەلاٚم وەکو سیاسەتوانێکی ئینگلیزی دەلێ ئەوەی ترکەکانی نیگەران دەکرد،کوردەکان نەبوون ، بەلکو ئەو کارانە بوون کە سۆڤیەت لە کوردستاندا، دەیانکرد، ئەوانیش وەکو ئێرانیەکان دەترسان راستەخۆ داوا لە روسەکان بکەن.

٩- دەنگدانەوەی سەفەرەکەی باکۆ لە ناوچەکەدا:

ئینگلیزەکان کە دیتیان روسەکان لە مەیدانی بانگەشەوپروپاگەندەدا سەرکەوتنی یەکجارەکیان بەدەست هێناوە، ئیدی لەوە ژێوان بوونەوە کە کاربەدەستانی خۆیان بۆ مەهاباد بنێرن.لەمە بەدواوە ئەم ناوچەیەیان بە ناوچەی دەسەلاٚتی سۆڤیەت حەساوکرد.

شارۆچکەی مەهاباد کە هەرگیز لەلایەن هێزێن سۆڤیەت و ئینگلیزەوە نەگیرابوو بە کردەوەش لە حوکمداریوسەرپەرشتی رژێمی ئێران دور بوو،لە نکاودا پێگەو وەزع وحالێکی وەهای گرتە خۆ کە

زۆر لە باربوو بۆ سەرهەڵدانی راپەرین و بزووتنەوەیەکی دەگمەن و بێوێنە لە مێژووی بزاڤی کوردایەتیدا .

١٠- رق بەرقێی ناوخۆ:

لە کۆتایی ساڵی ١٩٤١و سەرەتای ساڵی ١٩٤٢دا مەهاباد هێشتا زۆر دوور بوو لە ژیانی قارەمانێتی خۆی،دانیشتوانی مەهاباد باجی ئەو رقەبەرایەتییەیان دەدا کە لە نێوان قازی محەمەد و میر ئەسعەدی دیبوکریدا سەری هەڵدا بوو .

ئێران لەلایەن هێزێن بەریتانی وسۆڤیەتیەوە گیرا، شیرازەی حوکم‌ودەسەلاتی ناوەندی پچڕا ، دوای چەند هەفتەیەك لەم هەراوهەنگامەیە قازی محەمەد کە پیاوێکی بە دەسەلاتو ئیحتوباری کۆمەلایەتی بوو.بە رەزامەندی ناراستەخۆی دەوڵەتی تاران،راگرتنی وەزع وحاڵی شاری وە ئەستۆ گرت.

بەلام لە شوباتی ساڵی ١٩٤٢میر ئەسعەدوژمارەیەك لە پیاوانی مەهاباد کە ترسی ئەوەیان هەبوو بە ئاگری شەڕی نێوان دەوڵەت‌وحەمە رەشید خان‌وتەدەخولی سۆڤیەتیەکانەوە بسوتێن،هەڵبەتە سات بە سات وەزع بەرەو خراپ تر دەچوو ، چونکە ئەم کێشە لە گوینەش لە ناوچەی ئەوانەوە نزیك بوو ترسی ئەم جۆرە تەدەخولەش هەبوو و لە سەقز پەیوەندیان بە سوپا سالار شابەختی یە وە کردو ئامادەیی خۆیان دەبڕی کە بەناوی دەوڵەتی ئێرانەوە کاروباری ناوچەکە وەئەستۆ بگرن و بەرێك وپێکی وەرێوەی بەرن .

میر ئەسەعد کە بۆتاران دەعوەت کرابوو لە کۆتایی مانگدا بۆ مەهاباد گەرایەوە ،ئەوەی دەیویست بە دەستی هێنابوو ،کرابوو بە فەرمانداری مەهاباد.بە ترومبێلێك وشۆفێرێکەوە هاتبووەوە کە لەوسەروبەندەدا کەسایەتی و ئیحتوبارێکی بەو دەبەخشی،هەروەها بڕێ پارەی باشیشی وەگرت بوو کە دەسەلاتی ڕاستی بەو دەدا .

قازی محەمەد بە دامەزراندنی میر ئەسعەد(بە فەرمانداری مەهاباد) رازی نەبوو.بۆیە هەر زوو بۆ تاران رۆیی،میر ئەسعەد نەیتوانی حوکم ودەسەلاتی خۆی بەسەر مەهابادا بسەپێنێ ولە ئابی ١٩٤٢دا ناچار ئیستیقالەنامەی نووسی،پاشاگەردانی و هەراو هەنگامە سەرانسەری کوردستانی ئێرانی تا رۆژئاوای دەریاچەی رەزایە گرتبووەوەو گەیی بووە لوتکە.

١١-دەوری ((نابژیوانی)) سۆڤیەتەکان لە کوردستاندا ساڵی ١٩٤٢

تۆمەتبارکردنی روسەکان بەوەی کە مایەی ئەو فیتنە وهەراوهەنگامە وئاژاوانە بوون کە لە ساڵی ١٩٤٢دا هەموو کوردستانی ئێرانی گرتبووەوە ، لە هاندان ودەست بەدەرنیە ، ئەمەکارێك بوو کە هەندێ لە سیاسەتوانانی رۆژئاوایی دەیانکرد.

چونکە دیتنی ئەرشیفی یەکێتیی سۆڤیەت قەدەغەیە،بۆیە نووسینەوەی مێژووی ئەم قۆناغەش زەحمەت ولە توانا بەدەرە ، بەلام وا دێتە بە چاو کە روسەکان لەم قۆناغەدا ،کە هێشتا لە بەرەی قەفقازەوە هەرەشەی گەورەیان لەسەر بوو،سیاسەتێکی روون وئاشکرایان لە کوردستاندا نەبووبێ ،زۆر کەس ئەوە فەرامۆش دەکەن کە لە ئابی ١٩٤٢دا هیتلەر لەیەکێك لە بێشەکانی ئۆرکرانیاو لە دووری ١٥٠٠ کلیۆمەتری ئەڵەمانیاوە لەسەر کورسیەك دانیشتووەو توانیویەتی بیر لەمە بکاتەوە کە ((لە ئایندەیەکی نزیکدا دەتوانێ شۆرشڤانانی ئێران‌و عێراق دژی ئینگلیزان هان بدات)) وبە

شادمانییەوە خەیاڵی ئەوە لێبدات کە لە((ئاخر وئۆخری ١٩٤٣دا دەتوانێ چادری عەسکەرییەکانی لە تاران وبەغدا تا کەنداوی فارس هەڵبدات))

ئەم ((خەیاڵانە)) بە هاتنی هێزی زرێی ئەلمان کە ١٢٠٠ کیلۆمەتر لە قۆڵی رۆژهەڵاتەوە هاتبوونە پێشەوەو لە خۆ سازدانا بوون بۆ گرتنی بەشی ئاسیایی یەکێتیی سۆڤیەت ،بەهێزتر دەبوون."١٢"

لە هەڵومەرجێکی نالەباری ئاوهادا ناچێتە ئەقڵەوە کە دەسەلاّتدارانی سۆڤیەتی لە ئێراندا، کە نیگەرانی ودوو دڵییان ئاشکرا بوو، بێن بە خۆیان هەراو هەنگامە وئاژاوە لە قۆڵی باشوری خۆیاندا بنەنەوە .

دوو رووداو هەن کە هەڵوێستی بە پارێزی روسەکان سەبارەت بە چالاکی نەتەوەیی کوردان لەم ساڵەدا ١٩٤٢دا بە جوانی بەرجەستە دەکات، لە مانگی ١٩٤٢/١دا دەسەلاّتدارانی سۆڤیەت کۆمیتەی((حیزبی ئازادیخواز) کە کوردوئاشوری‌وئەرمەنیانی یەکدەخست، دوای ئەوەی ئەندامانی ئەم حیزبە بە گژ جەندرمەی ئێراندا چوون ، روسەکان هەڵیانوەشاندەوەو مەفرەزەی سوپای سووریان خستە ناو شار"١٣".

١٢- ئاژاوەی رەزاییە ٤-١٩٤٢/٥:

دوای بڕیاری چەککردنی کوردەکان و بەکارهێنانی جەندرمەی شیعە مەزەبی ناوچەیی(واتە ئەو ئازەریانەی کە بەزمانی تورکی قسە دەکەن) لە رەزاییەدا ئاژاوە وپەشێوی تازەترو توندتر لە جاران سەرهەڵدەدات.لە جاران پتر شت رووددەدات،لە ١٩٤٢/٤/٢٨ عەشایەری کوردی دەوروبەر، پەلاماری شاردەدەن ،خەتی تەلەفۆنات دەپچرن و شار گەمارۆدەدەن، پارێزگار بۆ تەورێز هەڵدێ .

رۆژی ١٩٤٢/٤/٣٠ کونسوڵی سۆڤیەت لە تەورێز وسەرۆکی سەرکرادیەتی هێزێن سۆڤیەتی لە ناوچە کەدا، بە فرۆکە بۆ رەزایە دێن ، ولەگەڵ سەرانی کوردا دیداردەکەن،سەرانی کورد عەرزو حاڵ‌وسکالاّنامەیەکیان دەدەنێ ولەو عەرزوحاڵەدا بەتایبەتی داوای ئەوەکراوە کە مۆڵەتیان بدرێتێ ئازادانە چەك هەڵگرن وهەر هەموو ئەو جەندرمە ئێرانیانەی کە لە ناوچەی نێوان خوی و مەهابادا جێگیر بوون لەم ناوچەیە نەمێنن.لە ئاستی سیاسیدا سەرانی کورد خوازیاری ئەوەن کە ((ئازادبن لە بەرێوەبردنی کاروباری خۆیاندا)و لە هەر هەموو دام ودەزگا دەوڵەتییەکانی رەزاییە و لە قوتابخانەکانی شاردا نوێنەریان هەبێ ولە قوتابخانەکاندا بە زمانی کوردی بخوێنرێ وبیست زیندانی کورد ئازادبکرێن .

روسەکان کە دەبینن ژمارەی چەکدارانی کورد خۆی لە ١٠٠٠٠ هەزار جەنگاوەر دەدا، بە ئاشکرا خەمی ئەوەیان لێدێت کە چۆن قوەتێك بۆ بەرپەچدانەوەی ئەم هێزە گەورەیە بنێرن، وئیدی بە پێی پێویستی وەخت رەفتاردەکەن.

رۆژی ١٩٤٢/٥/٧ سەرۆکی سەرکردایەتی سوپای روس(لە ناوچە داگیرکراوەکەدا) دەگەڵ وەزیری جەنگی ئێران‌وفەهیمی پارێزگاری تازەی ئازربایجانا دێتەوە بۆ رەزاییە .. کوردەکان هێشتا لە قەراغ شاردان، لێ لە ئەنجامی زنجیرە گفتوگۆیەکدا، سەرانی کورد بە گەرانەوەی هێزێن ئێرانی قایل دەبن وئەم هێزانە لە ١٩٤٢/٦/٧دا بە سەلامەتی وبێ چ قەماوێك دەچنەوە ناو رەزاییە .

١٣-كۆنفرانسی شنۆ ئەیلولی:١٩٤٢

لـە ١٩٤٢/٩/٤دا هـەموو سـەرانی کـوردی ناوچـەی باشـوری رۆژئـاوای ئازربایجـان وبـاکووری کوردستانی ئێران و بۆ ماوەی چەندین رۆژ لـە شـنۆ کۆبوونـەوە . بـە گـوێرەی راپـۆرێن پرمەترسـیێن کـو دەگاتـە دەسـتی سیاسـەتوانانی ئینگلیـزی ئـاکنجی تـەورێز ،روسـەکان ئـەم کۆبونەوەیـەیان سازداوەو لە کۆبونەوەکەدا داوایـان لـە کـورد کـردووە (کـە دۆسـتی ئەکەمەکداری یـەکێتیی سـۆڤیەت بن) و ((بەرەیەکی یەکگرتووی کورد)) پێکبهێننن"١٤"

بەلاّم لە راستیدا سۆڤیەتیەکان لە پشت ئەم کۆبوونەوەیە نەبوون،هۆی ئەم کۆبوونەوەیـە زەماوەنـدی کوڕی قەرەنی ئاغا بوو،کە یەکێك بـوو لەسـەرگەورەکانی ناوچەکە،هەرچەنده پـەیبردن بـەو نـەقش و رۆڵەی کە سۆڤیەتیەکان لەم کارەدا بوویانە،لە تواناداا نیە،بەلاّم پێدەچێت کـە کوردەکـان لـەم کـارەدا ختوکەیەکی سۆڤیەتیەکانیان دابێ .

دوو مەسـەلەی سـەرەکی یـەخانگیری سـەرانی کـورد بوو،لەلایەکـەوە نـەبوونی یەکێتیـەکی تـەواو لەلایـەکی دییـەوە دابینکردنـی پشـتیوانی ولاّتێکـی گـەورە.هـەڤرکی و دووبـەرەکی وسـاردی نێـوان سەرانی کورد هەرگیز تـا ئـەو رادەیـە تونـد و تیـژ نەبوو،لـە نێـو سـەرانی عەشیرەتەکاندا سیانیان لـە سەرپێ بوون بۆ رووبەرووبوونەوەی یەکتری، میر ئەسعەد دیبوکری ، عەبدوللاّ بایەزیدی مـەنگوری ، قەرەنی ئاغای مامەش.

رێبەرانی سیاسی تر لەوان ، واتە قازی محەمەد و حەمەرەشید ، هەستیان بـە زەرورەتـی یـەکبوونی بزووتنـەوەی کوردایـەتی دەکرد، بەتایبـەتی قـازی محەمـەد وردە وردە ترسـی ئـەوەی لێدەنیشـت کـە ئەگـەر کوردەکـان زوو فریانەکـەون و ریزەکـانی خۆیـان رێـك نەخـەن، ئـەوا لـە کۆتـایی جەنگدا هێـزە گەورەکان لەوە گرفتارترو ماندوتر دەبن کە بیر لـە چارەنووسـی کـورد بکەنـەوە،هـەنگینێ بـە ئاسـانی دەبن بە نێچیری دەوڵەتی ناوەندی.

١٤- مانۆڕەکانی قازی محەمەد:

رەفتـاری قـازی محەمــەد دەرهــەق بــەو دوو هێــزە گەورەیــەی کــە لــە کوردســتاندان واتــا بەریتانیاوسۆڤیەت "١٥" تا رادەیەك ئاڵۆزە، قازی محەمەد لە راستیدا بەتەمای ئەوە بوو پەیوەنـدی بـە ئینگلیزەکانـەوە بکات،بـە تایبـەتـی لـە نیـوەی مـانگی دەدا کـە میوانـداری ئیرواسـی مارشـاڵی بــــەریتانیا لــــە عێــــراق وئۆرکــــوتی کونســــولی بــــەریتانیا لــــە تــــەورێزی کــــرد. ئینگلیزەکـان زۆ دوودڵ و بـە پـارێزن ، پێیـان وایـە کـە لەوەیـە قـازی محەمـەد پەیوەنـدی بـە سۆڤیەتەکانەوە هـەبێ ، ئـەم دووانـە تەنانـەت ((داوێـك))ی بـۆ دەنێنەوە،ستایشـی بـەرگری کردنـی روسـەکان لـە سـتالینگراد دەکـەن ، قـازی محەمـەد بـە پێچـەوانەوە ستایشـی ئینگلیزەکـان و شـێوەی رەفتاریـان لەگـەل کـوردی عێراقدا دەکـات ،لـە سـەری دەوات کـە ((تـەنێ بـە پشـتیوانی و هاوکـاری بەریتانیای مەزن بووە کە کوردەکان توانیانە بیر لە باشـکردنی وەزعـی خۆیـان و سـوود وەرگـرتن لـە ئازادی بکەنەوە)) ئورکوت بە گێرانـەوەی سـەربوری چیانیشـینەکانی ئەسـکاتلەندا کـە بـە پشـتیوانی هێـزی بێگانـە –واتـە فەرەنسا– بـەگژ پاشـای ئینگلیـزدا چـوون و سـەرەنجام کارەکـەیان شکسـتی تەواوی هێنا،بە گومانی خۆی زیرەکی کرد .

ئینگلیزەکان دڵنیابوون کە قازی محەمەد بەم مەبەستە خۆی لە ئینگلیزەکان نزیك دەکاتەوە تا رووسەکان نیگەران بکات و ناچاریان بکات تا پشتیوانی لە نەخشەکانی بکەن،قازی کە شاد و بە کەیف لە باکۆ گەرایەوە ، زۆری پێناچێ کە بێ ئومێدی خۆی لە رەفتاری روسەکان دەردەخات و دەیەوێ سەر لەنوێ پەیوەندی وان بە کوردەوە بیراز بکاتەوە .

ئینگلیزەکان بە شێوەیەکی ناراستەوخۆ هەست دەکەن کە کورد لە کۆبوونەوەی شنۆدا، ویستویانە سوود لە روسەکان وەربگرن ، واتا وایان لێبکەن کە بیانەوێ و نەیانەوێ پشتیوانی لە بزووتنەوەی یەکخستنی کورد و ئۆتۆنۆمی کوردستان بکەن.

لە کاتێکدا مقۆمقۆی پەیدابوونی بزاڤێکی شۆرشگێرانەی کورد، کە لە پێناوی ئۆتۆنۆمی کوردستاندا دەخەبتێ،بڵاودەبێتەوەو زیاد دەکات ،سۆڤیەتەکان لە ئێرانیەکان بە گومانن وریگەیان نادەن هێزێکی گرنگ بۆ ئەم دەڤەرە هەستیارە بنێرن. لە هەمان کاتدا ناشیانەوێ خۆیان ئەرکی پۆلیس ببینن. لەبەر ئەمە داوا لە سەرانی کورد دەکەن کە ئارامی و بەرێوەبردنی ناوچەکە بگرنە ئەستۆ"١٦".

خولاسە.پێناچێت سۆڤیەتەکان زەمینەیان بۆ سەربەخۆیی کوردستان خۆشکردبێ، بەڵام ترسیان لەوەیە کە ئینگلیزەکان شتی وەها بکەن و بە پێچەوانەوە .

ئێستا وەزع وحاڵی کوردستان هەندێ سەیر دەنوێنێ، یاریدەدەری کونسوڵێکی سۆڤیەتی دوای سەفەرێك لە ناوچەی مەریواندا بە یاریدەدەری کونسوڵی بەریتانی دەڵێ کە ((لەم ناوچەیەدا بە عەمەلی چەند وردە کۆمارێکی کوردی هەیە))و هێزێن ئێرانی بۆ رۆیشتن لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دی لە ناو خاکی خۆیدا ((دەبێ چل پەنجا کیلۆمەتر لە رێ لابدات ودوور بکەوێتەوە))

لە باری بژێوییەوە وەزع خراپە،لە کرمانشادا گرانی وقاتی بەرادەیەك بوو،کە کونسوڵیەتی ئینگلیز بەرنامەیەك بۆ دابەشکردنی خوادرنی خۆرایی دادەنێ ورۆژانە دووسەد نەفەر نان دەدات.

لە سەرەتای ساڵی ١٩٤٣دا هەزار حاڵەتی تیفوس لە شاردا هەبوو،نەخۆشخانەی شار دەبوو دابخرێ ، رۆژانە پازدە کەس لە هەژاری و برسێتیدا دەمرن."١٧"

شار، ئەمرۆ بە سبەی دەسپێرێت ، یەدەکی ئازووقە بەشی یەك رۆژ زیاتر ناکات.وەزعی تەورێز زۆر لەمە باشترنیە ،هەموو یەدەگی گەنم و ئاردی شار بەشی یازدە رۆژی خەڵکەکەی دەکات .

١٥- دامەزراند نی کۆمەڵە :

لەم هەلومەرجەدا،ژمارەیەك لە خەڵکی مەهاباد کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردستان دادەمەزرێنن ، لەوانە رەحمانی زەبیحی، کە پاشان دەبێت بە سکرتێری کۆمیتەی ناوەندی کۆمەڵە، محەمەدی شەرەفی کە بازرگان بوو، قاسم قادری ،مامۆستا بوو ،ئەحمەدی عیلمی فەرمانبەر بوو ،قادری مودەریسی ،حوسەینی فروهەر کە فەرمانبەری شارەوانی بوو ،عەزیزی زەندی کەسایەتیەکی زانا بوو کە دانووی دەگەڵ قازی محەمەددا نەدەکولا، چونکە خۆی لەم مەیدانەدا لە قازی محەمەد بە شایستەتر ولەپێشتر دەزانی،مەحمەدی یاهو،کاسبکار بوو.

بەڵێ ئەمانە خەڵکانێکی نەتەوەیی بوون و لە چین وتوێژە جیاجیاکانی کۆمەڵگەی مەهابادەوە، لە وردە بورژواوە بیگرە تا ماڵباتی زۆر هەژارو بێنەوا، هەڵقوڵابوون وسەریان هەڵدابوو، رەحمانی زەبیحی کوڕی پیاوێکی کاسبکاری زۆر هەژار بوو، کە خۆیوهەموو ماڵومنداڵەکەی لە یەك ژووردا

دەژیان، زەبیحی بەناچاری لە پۆلی سێیەمی ناوەندی وازی لە خوێندن هێنا، چونکە بە هۆش‌وزیرەك بوو هەر زوو ناوبانگی کەوتە سەرزاران وبوو بە مامۆستای منداڵانی ماڵە دەوڵەمەندانی ناوچەکە، ئەو هەژار فێری زمانی کوردی دەکات،کە پاشان لەگەڵ هێمندا بوون بە دوو شاعیری گەورەی هاوچەرخی کورد.هەر هەمان زەبیحی یەکێك بوو لە هەوەڵین نەتەوەییەکانی مەهاباد کە چەشنە پەیوەندییەکی دەگەڵ بزاڤی کوردایەتی لە سلێمانیدا بەر قرارکرد .

دەوری کوردێن نەتەوەیی عێراقی لە دامەزراندنی((کۆمەڵە))دا یەکێکە لە ((نهێنیە)) بچووکەکانی مێژووی بزووتنەوەی کورد.کوردێن ئێرانی هێندە خۆیان بە کوردێنی خۆوە بادەدەن کە رەنگە بە پێچەوانەی هەموو راستیە مێژووییەکانەوە بێ،ئیدیعا دەکەن قەرزباری کوردی عێراق نین .

بەلاّم لە راستیدا هەموو شتێك ئەوە دەردەخات کە ئەم بزاڤە سەرەتا بە دامەزراندنی کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد لەلایەن مەحمود جەودەت لە سلێمانی،دەستی پێکرد کە پاشان گروپی ئەفسەرانی ناسیۆنالستی هیوا.لەوانە میرحاج درێژەیان بەچالاکییەکانی دا.ئایا میرحاج لە یەکەمین کۆبوونەوەی کۆمەڵەدا کە لە ١٩٤٤/٩/١٦دا لە باغێکی دەرەوەی مەهابادا ئەنجامدرا.بەشداری کرد؟ ئایا ئەو پێشنیازی کرد کە حیزبێکی تازەی نهێنی‌وشانەی نهێنی‌وجیا لە یەکدی دابمەزرێ؟ ئایا بە رەزامەندی ئەو بوو کە دامەزرێنەرانی کۆمەڵە بڕیاریاندا کە ئەندامانی تازە بەر لەوەی بێنە ریزی حیزبەوە سوێند بخۆن؟"١٨"

ئایا کۆمەڵە لقێك بوو لە هیوا؟ کوردێن ئەمرۆی عێراق لەم باوەرەدان.بەهەر حاڵ هیواو کۆمەڵە پەیوەندی نزیکیان پێکەوە هەبوو.لە مانگی ١٩٤٤/٣دا محەمەد شەرەفی بۆ دیداری ئەفسەرانی نەتەوەیی هیوا(ئەمین رەواندوزی، عەبدولعەزیزشەمزینی،عزەت عەبدولعەزیز و مستەفا خۆشناو) دەچێ بۆ کەرکوك وچەند مانگێك لەوە بە دواوە (هەمزە عەبدوڵلا کە لە رێبەرنی چەپی هیوا بوو) ،چەند سەفەرێك بۆ مەهاباد دەکات،لە دوای ئەویش قەدری بەگی نەوەی جەمیل پاشای دیاربەکری لە سوریاوەو مەلا وەهاب لە تورکیاوە بۆ مەهاباد دێن.

کۆمەڵە هەر زوو بە زوو سنووری جوگرافی وکۆمەلاّیەتی چەلەنگییەکانی خۆی فراوان دەکات، ئەم رێکخراوە کە لە بنەرەتدا رێکخراوێکی شاری بوو، لە سنوری مەهاباد بوو، لە راستیدا دەنێو سەرانی عەشایەردا، لەناوچەی خوی وبۆکان وسەقزدا، دەکەوێتە ئەندام وەرگرتن، سنوری باشوری بلاّوبوونەوەی کۆمەڵە سنورێکی نەبینراوە کە کوردستانی سوننی مەزەبی ئێران لە کوردستانی شیعە مەزەبی ئەم وڵاتە جیادەکاتەوە .

بە دەگمەن دوو رێکخراو دەبینرێ کە بە ئەندازەی هەردوو حیزبی هیواو کۆمەڵە لێکدی جیاوازبن هیوا، لە خەڵکی رۆشنبیری شاریی مارکسی خولیا پێك هاتبوو، بەلاّم کۆمەڵە بەزۆری لە خەڵکی دەوڵەمەندوپیاوماقول‌وخەڵکی عەشایەر پێك هاتبووکە زۆر مەحافەزەکاربوون وجیهانبینیەکی فیکری تایبەتی وروونیان نەبوو.

جا هیواوکۆمەڵە لە بنج وبناواندا یەك رێکخراو بوون یان نا، ئاسایی بوو کە هەریەك لەم دوو لقەی بزاڤی کوردایەتی بە شێوەی تایبەتی خۆیان پەرەبسەنن.لە ئاخروئۆخر ساڵی ١٩٤٤دا لە هەردوو کوردستانی ئێران‌وعێراقدا وەزعێکی تا رادەیەك نائاسایی لە گۆرێ بوو.لە مەهابادا خەڵکی لە ١٩٤٣دا پەلاماری شارەوانیان دابوو . حەوت پۆلیسی ئازەریان کوشتبوو وئەوانی دی هەلاّتبوون ودوا شوێنەواری دەسەلاّتی دەوڵەتی ناوەندییان لە نێو بردبوو،لە ناوچەی بارزانیش مەلامستەفا لە

نزیکەوە موراقەبەی پێگەکانی پێشەوەی سوپای عێراقی دەکرد، بەڵێ ئەم دوو شوێنە دوو تاقیگەی بچووك بوون کە لەوێندەر ناسیۆنالیستانی کورد بە ئازادییەوە شێوە جۆراوجۆرەکانی ئۆتۆنۆمی یان سەربەخۆییان دەجەڕباند.ئەوسا کەس خۆی بە زیاتر نەدەزانی ، نوێنەرانی هەموو ناوچە جوگرافیایی وڕێبازە سیاسیەکانی کوردستان دەهاتن وئەم ئەزمونەیان دەبینی کە ئەنجام دەدراو هەرکەسە و تەگبیر وپێشنیازی خۆی دەکرد.

لەم قۆناغەدا واتا لە مانگی ١٠/١٩٤٤دا"١٩" قازی محەمەد پەیوەندی بە ریزەکانی کۆمەڵەوە دەکات،دوو ساڵ بوو ئەم حیزبە دامەزرابوو بەلاّم بەرێوەبەرانی حیزب،بەتایبەتی ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی،ئەو قەناعەتەیان لادروست نە بوو بوو کە داوای بە ئەندامبوونی قازی محەمەد بکەن.کەسایەتی دیاری قازی محەمەد لە مهابادوترسی(دیکتاتۆریەت)ئەم کارەیان دواخستبوو"٢٠"،و سەیر ئەوەیە کە قازی محەمەد هرگیز بەئەندامی کۆمیتەی ناوەندی کۆمەڵە هەڵنەبژێردرا،بەلاّم ترسەکەی دامەزرێنەرانی کۆمەڵە بەراست دەچوو، قازی محەمەد بەلەز زاڵ بوو بەسەر ڕێکخراوەکەدا وبەجۆرێ هەڵیدەسوراند لە تۆوایە ئەو سەرۆکیەتی .

لەسەرتای هەیڤی دەی ١٩٤٤دا قازی محەمەد بۆ تاران چوو بوو،سەرۆك وەزیری ئێران دەگەڵ سەرانی دیکەی کوردا بۆ تارانی (دەعوەت کردبوو)."٢١"

قازی محەمەد لەو ماوەیەی کە لە تاران دەبێت دەگەڵ سەرلەشکر حەسەنی ئەرفەعی سەرۆکی سەرکردایەتی سوپای ئێرندا گفتوگۆی کردبوو، بە گوتەی ئەرفەع،سەدری قازی بڕای قازی محەمەد کە ئەندامی ئەنجومەنی ئێران بوو، سەیفی قازی ئامۆزای قازی محەمەد ،خۆیان بە میان رەوو(ئاشتیخواز) نیشانداوەو بە هومێد بوونە کە دەوڵەتی ئێران وەزعوحاڵی تایبەتی ئەوان لە بەرچاوبگرێ و، گوتویانە کە((ئامادەن لە پێناوی خۆشگوزەرانی ئێراندا هاوکاری دەگەڵدا بکەن))

قازی محەمەد زۆر(راشکاو) بوو، باسی دەردوئازاری دێرینی گەلی کوردوخراپی بەرێوەبردنی ناوچە کوردنشینەکانی لەلایەن فەرمانبەرانی بێ تواناوە کردبوو وئاواتی خواستبوو کە دەوڵەت لە ئێستە بەدواوە فەرمانبەرانی کورد لە ناوچە کوردنشینەکاندا دابنێ،"٢٢"سەرلەشکر ئەرفەع قازی محەمەد بە پیاوێکی((سەخت))تێدەگات، لێ داخوازییەکانی قازی محەمەد هێشتا هەر ئاساییێن وتاقە قسەیەك لەمەڕ ئۆتۆنۆمییەوە نییە چجای جیابونەوە.

١٦- دامەزراندنی حیزبی دیموکراتی کوردستان:

بەلاّم ریتمی رەوتی ڕوداوەکان خێرا دەبن،لە ١٦/٨/١٩٤٥دا لە کۆبونەوەیەکی کۆمەڵەدا قازی محەمەد پێشنیازی کرد،ئەم بزوتنەوە نهێنیە بکرێ بەحیزبێکی ئاشکرا بەنێوی((حیزبی دیموکراتی کوردستان)) وبکەوێتە چەلەنگی ئاشکرا."٢٣"

دەوری سۆڤیاتیەکان لە دروستکردنی ئەم حیزبە تازەیەدا کە لە سەر شێوەی(دیموکراتیك)ی شێوازی سۆڤیەتی ڕێکخرابوو،چ بوو؟کەس نازانێ،هەروەها چ کەسێك زانیاری وردو تەواوی لەمەڕ ئەو هەلومەرج وبارودۆخە نیە کە بوونە مایەی دامەزراندنی حیزبی دیموکراتی کوردستان تەنانەت مێژوونوسانی سەرەکی کۆماری مەهابادیش،کەسانی وەکو ویلیام ئیگلتن و ئارچیبالد ڕۆزفولتی(کوڕ) میژوی دامەزراندنی حیزبی دیمرکراتی کوردستان،بەچەند هەفتەیەك دوای مێژووی ناوبراو ،واتە پاش دووەم سەفەری قازی محەمەد بۆ باکۆ لە ١١/١٩٤٥دادەنێن.

شایەدانی ئەم قۆناغە کەمتر خۆ لە باسی دوا ساتەکانی ژیانی کۆمەڵە دەدەن وبە تایبەتی باسی دەوری پیاوانی ئینگلیزدەنێو کۆمەڵەدا کە(بریتی بوون لە کوردێن عێراقی وەکو سەید عەبدوڵڵا گەیلانی وعەبدولعەزیز شەمزینی کوڕی ومحەمەد سەدیقی کوڕی تەها ناسراو بە پوشو) دیارە ئەمە بووبووە مایەی ناکۆکی ودووبەرەکی."٢٤"

بەهەر حاڵ حیزبی دیموکراتی کوردستان بەلەز بەرنامەی خۆی لە (بەیاننامەیەك)دا بە ئیمزای سەد کەسێك لە کەسایەتییەکانی کورد وبەم داخوازیانەوە بڵاودەکاتەوە .

- ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستان لە چوارچێوەی وڵاتی ئێراندا.
- بەکارهێنانی زمانی کوردی وەکو زمانی رەسمی.
- دامەزراندنی فەرمانبەر، لە خەڵکی ناوچەکە .
- دانانی یەك یاسا بۆ موڵکداران وجوتیاران"٢٥"
- هاریکاریکردن دەگەڵ بزووتنەوەی ئازربایجاندا.
- چاککردنی وەزعی ئابووری وکۆمەلایەتی کوردستان، بە تایبەتی لە بەکارهێنانی سەرچاوە سروشتیەکان، ریفۆرمی کشتوکاڵی و پەرەپێدانی ساغڵەمی وپەروەدەو فێرکردن .

ئەم بەرنامەیە کە لە بناغەدا بەرنامەیەکی نەتەوەییە،چ نیشانەیەکی شۆرشگێری تێدانیەو رەنگدانەوەی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی حیزبە تازەکەیە.

١٧- سەفەری دووەم بۆ باکۆ، ئەیلۆلی ١٩٤٥

قازی محەمەد پاش چوونی بۆ تەورێز وبەشداری کردن لە رێورەسمی دامەزراندانی حیزبی دیموکراتی ئازەربایجان ١٩٤٥/٩/٣ کە لە حیزبی تودەوە دروست بووبوو،هەر لەم مانگی ئەیلولەدا لەگەڵ چەند کەسایەتیەکی کوردا،لەوانە سەیفی قازی ئامۆزای و مەنافی کەریمی، سەفەری دووەمی باکۆ دەکات

هەل ومەرجی ئەم سەفەرە لە هەلومەرجی سەفەری یەکەم جیاوازە،لە ئەیلولی ١٩٤٥دا دووەم جەنگی جیهان تازە کۆتایی هاتبوو،پەیوەندێن هاوپەیمانانی جاران لە خراپی دابوو.بەتایبەتی لە ئێراندا روون بوو کە یەکێتیی سۆڤیەت لە خەیاڵی ئەوەدا نیە کە بە پێی پەیمانی سێ قۆڵی ساڵی ١٩٤٢،کە دای نابوو گەرانەوەی هێزێن هاوپەیمانان ئەوپەڕی تا شەش هەیڤان پاش کۆتایی شەڕ درێژە بکێشێت،هێزەکانی خۆی لە ئێران بکێشێتەوە . لەسەفەری دووەمی قازی محەمەد بۆ باکۆ، هەموو شتێك بەرووني دەخرێتە روو،ئەمجارەیان سەفەرەکە سەفەرێکی(رۆشنبیری) نیە،بەڵکو سەفەرێکی سیاسیە،نوێنەرانی کورد تەنانەت یاداشتنامەیەکیان ئامادەکردبوو وئەوەی لە سۆڤیەتیەکان چاوەنۆردەکرد،بە وردی نووسیبوویان،پشتیوانی کردنی دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کورد،هاوکاری دارایی وچەك.بەگوێرەی گوتەی ولیام ئیگلتۆنی نووسەری کتێبی کۆماری ساڵی ١٩٤٦ی کوردستان، باقروف لەسەرەتادا بەسەرسامی دەڵێ کە کورد پەلەی چیانە لە دامەزرادنی دەوڵەتی جیا،بەرای ئەو ئازادی کوردستان پەیوەستە(بەسەرکەوتنی خەباتی جەماوەری خەڵکەوە) نەك هەر لە ئێراندا بەڵکو لە تورکیاوعێراقیشدا،وکوردی ئێرانی تا وەدی هاتنی یەکێتیی هەموو میللەتی کورد خۆشحاڵ بن بەوەی کە بەشێك بن لە ئازربایجانی ئۆتۆنۆمی دار."٢٦" لەراستیدا ئەمە دەقاودەق هەمان سیاسەتە کە پاشان باقروف گرتیە بەر.

بەلاّم قازی محەمەد ونوێنەرانی دیکەی کورد،قەبوڵیان نەبوو کە کوردستان سەر بە ئازربایجان و لەسایەی حوکمی ئەودا بێ،بۆیە گوتەکەی باقروفیان رەفز کرد و وادیارە ئەم رەفز کردنەش جێی خۆی گرت.چونکە باقروف لەکاتێکدا مشتی بەمێزەکەی بەردەمیا دەکێشا پێی گوتن(مادامێکی یەکێتیی سۆڤیەت هەبێ کورد بە ئاواتی بەسەربەخۆیی دەگەن)"٢٧"

دوای ئەم وەرچەخانە تەواوە،باقرۆف بەڵێنی چەك بە کورد دەدات(زرێپۆش وتۆپ ورەشاش)و هەروەها بەڵێنیان دەداتێ کەچەند شوێنێك لە قوتابخانە سوپاییەکانی باکۆ بۆ خوێندکارانی کورد تـــەرخانبکات.

باقروف باسی هەندێ کۆمەکی دارایش دێنێتە گۆرێ،و بەڵێن دەدات کە کەرەستەی چاپیان بۆبلاّو کردنەوەی رۆژنامە وکتێبی کوردی بۆ دابینبکات وئەم وەعدە دەباتە سەر.

قەرار بوو نوێنەرانی کورد ماوەیەکی زیاتر لە یەکێتیی سۆڤیەتدا بمێننەوە،تەنانەت لە بەرنامە دا بوو کە سەفەرێکی تەفلیسیش بکەن ،بەلاّم بەهۆی روداوێکی چاوەنۆڕنەکراوەوە سەفەرەکەیان تەواونەکرد.بارزانی کە باقروف بە جاسوسی ئینگلیزی دەزانیّ لەسەر سنور بوو ئامادەبوو بێتە ناو ئێرانـــەوە،باقروف نوێنـــەرانی کـــوردی بـــۆ ئێـــران ناردنـــەوە تاکـــارێکی وەهابکـــەن رەوشـــەکە نەقڵیشێتەوە."٢٨"

١٨- راگەیاندنی کۆمار ١٩٤٦/١/٢٢

لە ئازربایجاندا ریتمی رەوتی روداوەکان بە گوڕتردەبێت:لە ١٩٤٥/١١/٢٠دا جەعفەر پیشەوەری ئۆتۆنـــۆمی ئازربایجـــان رادەگەیـــەنێ ولـــە ١٩٤٦/١٢/١٥دا وەکـــو((ســـەرۆکی دەوڵـــەتی ئۆتۆنۆمیدار))ئەنجومەنی نیشتمانی دەکاتەوە،پێشتر داوای لە قازی محەمەد کردبووکە پێنج نوێنەری حیزبی دیموکرات بۆ ئەنجومەنی نێوبراو بنێرێ.

دوای چەند رۆژێك واتە لە ١٩٤٥/١٢/١٧دا،دوای خۆپیشاندانێکی جەماوەری گەورە بەرەو دادگای مەهاباد کە دوا پاشماوەی دەسەلاّتی حکومەتی مەرکەزی بوو،ئالاّی کوردستان،کەبریتیە لەسێ پارچەی ئاسۆیی سەوزوسپیوسور(سوروسپی وسەوز تەواوە) کە هەتاوێکی زەردی دەورەدراو بە دوو گوڵەگەنم لە ناوەندیدایە،لەسەر بینا دەوڵەتیەکانی مەهابادوشنۆونەغەدە هەڵدەکرێ.

بەلاّم لە راستیدا هێشتا هەوداکانی پەیوەندی دەگەڵ تاراندا نەپچڕاون وقازی محەمەد لە هەڤ پەیڤینێکدا دەگەڵ رۆژنامەی(شاهبازی چاپی تاران)دا ئامارە بۆ بەرنامەی حیزبی دیموکراتی کوردستان دەکات ودەڵێ حیزبی نێوبراو کومونیست نیە،بەلاّم لە ناو سیستەمی نەتەوەکانی یەکێتیی سۆڤیەتدا((ئەو دیموکراسیەتە راستەقینەو ئەو رێکخراوە دەبینێ کە ئەو ئارەزووی دامەزراندنی هەیە)) قازی محەمەد پەیوەندی خۆی بە کوردێن دەرێی ئێرانەوە بە درۆدەخاتەوەو دووپاتی دەکاتەوە کە باوەری بە دەستوری ئێران هەیەو رایدەگەیەنێ کە ئەو(ئەنجومەنی بالاّ)یەی ناوچەی مەهاباد بەرێوەدەبات،پەیوەندی بە دەوڵەتی مەرکەزیەوە هەیە ولە کۆتاییدا دەڵێ: خیانەتکاران بەمەبەستی شاردنەوەی نیازی شومی خۆیانو بۆ ئەوەی ئێمە وێران بکەن،بە زۆر بانگەشەی ئەوە دەکەن کە کوردستان خوازیاری سەربەخۆییە ، دەوڵەت ئەوەندە سەردەکاتە سەر ئازەربایجان وکوردستان و ئەوەندە بە جوداخوازیان تاوانبار دەکات کە سەرەنجام))."٢٩"

له ئاخروئۆخری مانگی ١٢/١٩٤٥دا قازی محەمەد لە ڕێگەی عەبدورەحمانی زەبیحییەوە پەیوەندی دەکات بە کونسوڵی بەریتانیاوە لە تەورێز، مەبەستی ئەم پەیوەندیە ئەوەبوو کە ڕای کونسوڵی بەریتانیا وەربگیرێ لەمەڕ ئەگەری بەرقەرارکردنی پەیوەندی ڕەسمی دەوڵەتی بەریتانیا دەگەڵ کوردستاندا،پاش ڕاگەیاندنی ئاییندەی ئۆتۆنۆمی بەڵام ئینگلیزەکان دیسان ساردییان نیشاندا، وەڵامی کونسوڵ((ئالۆز ودڵ ساردکەرەوە)) بوو."٣٠"

هیچ دیارنیە کە قازی محەمەد لەلایەن رووسەکانیشەوە دڵنیاکرابێ، بەڵام لە دوا دیداریدا دەگەڵ نوێنەری سۆڤیەتیدا لە تەورێز بڕیاری دا((ئۆتۆنۆمی کۆماری کوردستان))رابگەیەنێ ولە ٢٢/١/١٩٤٦دا لە کۆبوونەوەیەکی گەورەدا لە مەیدانی چوارچرای مەهابادو بە ئامادەبوونی مەلا مستەفای بارزانی کە لە ریزی پشت قازی محەمەدەوە وەستا بوو، ئۆتۆنۆمی کۆماری کوردستانی ڕاگەیاند.

پاش چەند ڕۆژێك ڕۆژنامەی کوردستان(ژمارەی ١١ شوباتی ١٩٤٦) ناوی وەزیرانی (دەوڵەتی نەتەوەیی کوردستان) ی بەمجۆرە بڵاو کردەوەو.

سەرەك وەزیران :حاجی بابە شێخ .

وەزیری جەنگ : سەیفی قازی .

وەزیری پەروەدە : مەنافی کەریمی

وەزیری ناوخۆ : محەمە ئەمینی موعینی(بازرگان)

وەزیری ساغلەمی : محەمەد ئەیوبیان (دەرمانفرۆش)

وەزیری راوێژکاری : عەبدورەحمان ئیلخانی زادە (موڵکدار)

وەزیری ڕێگا : ئیسماعیل ئیلخانی زادە (موڵکدار)

وەزیری ئابووری : ئەحمەد ئیلاهی

وەزیری پۆستە : کەریم ئەحمەدی

وەزیری بارزگانی مستەفا داودی (بازرگان)

وەزیری دادوەری : مەلا حسێن مەجدی

وەزیری کشتوکاڵ : مەحمود والی زادە (بازرگان)

وەزیری ڕاگەیاندن : سەدیق حەیدەری

لەم حکومەتەدا کە زۆربەی ئەندامانی لە بازرگانان وموڵکداران پێکهاتووە،دەوڵەمەندان پایە و پێگەی باڵاتریان هەیە.

١٩- سوپای مەهاباد و ((بارزانیەکان)):

قازی محەمەد کە پەی بەلاوازی(کۆمارە) ساوەکەی خۆی بردبوو خێرا کەوتە هەوڵدان بۆ دامەزراندنی هێزی بەرگری.

شێخ ئەحمەد،دوای ماوەیەك بە خۆ وشەش سەت جەنگاوەرەوە لە دەوروبەری نەغەدە گیرسایەوە وتا کۆتایی کۆماری مەهاباد هەر لەوێندەر مایەوە.کچی یەکێك لە سەرانی عەشیرەتی قەرەپاپاخی (کە کوردنین بەڵام جلی کوردی لەبەر دەکەن) (١) خواست ((ئەم زانیاریە هەڵەیەو راست نیە-وەرگێڕی کوردی)) وکەم و زۆر تێکەڵی ژیانی سیاسی کۆمار نەبوو .

مەلامستەفا بارزانی کە لە مەهاباد گیرسابووەوە،چەکدارەکانی خۆی کە بە پێی هەندێك مەزندە ۱۲۰۰-۲۰۰۰ جەنگاوەر بوون خستە خزمەتی کۆمارەوە، کە بە خۆی بوو بە یەکێك لە چوار جەنەراڵەکەی (۱۹٤٦/۳).(۲)

بەڵام قازی محەمەد کە نەیدەویست بە تەواوەتی پابەندی نیازچاکی بارزانیی یان خەڵکانی سەربە عەشیرەتەکانی ناوچەکە بێ، سوپای مەهابادی واتا یەکەمین سوپای رێکوپێکی لە مێژووی بزاڤی نەتەوەیی کوردا دامەزراند.ژمارەی ئەندامانی ئەم سوپایە هەر زوو گەییە ۱۲۰۰ سەربازوچل دەرەجەدارو ۷۰ ئەفسەر، کە لە شاری مەهاباد ودەوروبەری مەهاباد بە سەربازی گیرابوون.

هەرچەندە بارقرۆف لە ئەیلولی ۱۹٤٥دا ولە باکۆ وادە وبەڵێنی گەورەی بە قازی محەمەد دابوو ، بەڵام هاوکاری و کۆمەکی رژێمی سۆڤیەت زۆر کەم بوو، ئەم کۆمەکە بە هەر هەمووی بریتی بوو لە ۱۰۰۰۰ تفەنگ ودەمانچە ورەشاشی چیکۆسلۆڤاکی و نزیکی ۲۰ لۆری."۳۱"

سۆڤیەتەکان لە ئازاری ۱۹٤٦دا سەروان سەلاحەدین کازمۆف یان بۆ مەهاباد نارد، ئەم پیاوە کە لە نێو کوردەکان بە(کاك ئاغا)ناسرابوو، لە سوپای کوردستاندا گەیی بووە پلەی عەقید،لەگەڵ ئەو ئەفسەرە کوردانەی کە لەگەڵ مەلامستەفادا بۆ ئێران هاتبوون،کەوتە سەرپەرشتی و مەشقدادان و راهێنان ورێکخستنی ئەم سوپا نۆباوە، قازی محەمەد هەرچی کردوکۆشا، یارمەتی وهاوکاری سۆڤیەت لەوە تێنەپەری وویڕای ئەو هەواڵانەی کە رۆژنامەوانی رۆژئاوا لەم بارەیەوە بڵاویان دەکردەوە،چ هەواڵێك لەو تۆپ وتانکانەوە نەبوو کە قەرار بوو بێن"۳۲".

۲۰-قەیرانی نێوان ئازەربایجان و کوردستان:

ئەوەی سەیرە ئەمەیە کە نەك تاران بەڵکو تەورێز یەکەمین قەیران لە مەهاباددا دروست دەکات.

زۆری پێناچێت کە پێنج نوێنەرەکەی کورد لە ئەنجومەنی نیشتیمانی تەورێزدا بە هەندێ هەنجەت ناگەڕێنەوە بۆ تەورێز، بەمجۆرە نیشانی دەدەن کە مەهاباد سەر بە تەورێز نیە .

لە شوباتی ۱۹٤٥دا جەعفەرپیشەوەری،داوا لە قازی محەمەد دەکات بۆ تەورێز بچێت تا روونی بکاتەوە بۆچی لە کاتێکا کە ئازەربایجان تازە ئۆتۆنۆمی راگەیاندووە، ئەو دەوڵەتێکی سەربەخۆی دامەزراندووە، قازی محەمەد بە پیشەوەری دەڵێ: بەرلەوەی ئەم کارە بکات قسەی دەگەڵ بریماکۆفدا(لە ئەفسەرانی سیاسی سۆڤیەت بوو لە تەورێز) کردووەوپریماکۆف بە خۆی لە دوورەوە بەشداری لە ئاهەنگی راگەیاندنی کۆماردا کردووە"۳۳". بەڵام پێکڤە هەڵکردنی ئەم دوو حکومەتە زەحمەت بوو، چونکە هەردوولایان داواکاری یەك سەر زەمین وخاك بوون.

خەڵکی گوندەکانی کوردستانی ئێران، وەکو کوردستانی تورکیاوعێراق کەم و زۆر یەك دەست و یەك نەژادبوون . بەڵام لە نێو شار وباژێرەکاندا وەزع بە جۆرێکی دی بوو. شایەکانی ئێران بە هەنجەت وجیهانبینی سیاسی وکۆمەلایەتیەوە بۆ رووبەڕووبوونەوەی دەسەلاتی کوردانی سوننە مەزهەب کە سەر بە سوڵتانی عوسمانی بوون، بە بەردەوامی پشتیوانیان لە خەڵکی شیعە مەزەب دەکرد، بە جۆرێ کە بەشی هەرە زۆری جەماوەر ودانیشتوانی شاری خوی (۳۵۰۰۰) کەس و شاپور(۱۲۰۰۰) کەس و میاندواو (۸۰۰۰) کەس و رەزاییە(۵۵۰۰۰) کەس.بریتی بوون لە خەڵکی غەیرە کورد، بە تایبەتی ئازەریەکان(واتە شیعەیانی ترکزمان)، ئەمە ئەمە جگە لە خەڵکانی دیان

وجولەکە،بۆ نموونە لە خودی شاری رەزاییەدا کوردەکان بە ئاشکرا کەمینە بوون و لە گەرەکێکی شاردا دەژیان و ژمارەیان بە حاڵ لە ژمارەی جوولەکەکانی شار زۆرتر بوو.

لەبەر ئەمە دەوڵەتی پیشەوەری داوای شارەکان ودەشتە بە پیت وبەرەکەتەکانی دەوروبەری شارەکانی دەکرد وجگە لە بناری چیاکانی سنووری تورکیاوعێراق وناوچەکانی تەنیشت مەهاباد ، باقی شوێنەکانی دیکەی بە کوردستان نەدەزانی.

بەپێچەوانەوە کوردەکان پێیان وابوو کە هەرهەموو ناوچەکانی رۆژئاوای دەریاچەی رەزاییە (ئازەربایجانی رۆژاوا) بەشێکن لە کوردستان.

رەزاییە،کە نوێنەرێکی بە نێوی غەنی خوسرەوی لە کۆماری مەهابادا هەبوو،هەرگیز نەبوو بە بەشێك لە خاکی کوردستان.لە روانگەی سیاسیەوە رەوشەکە هەندێ مایەی سەرسامی بوو،لە نێو ئەو لاوە کوردانەدا کە پێشتر لە((رێکخراوی لاوان))ی حیزبی تودەدا کاریان کردبوو وپاشان بووبوون بە بە شێك لە((رێکخراوی لاوانی دیموکراتی ئازەربایجان))ئەوانەیان کە نەتەوەیی تربوون لەوانی دی هاتنە ریزی (ریکخراوی لاوانی دیموکراتی کوردستان)ەوە. ئەمە لە ئاستی حیزبیشدا روی دابوو، بەمجۆرە لەم شارەدا دوو رێکخراوی لاوان و دووحیزبی دیموکرات هەبوو!

پێکادان لە نێو ئەم رێکخراوانەدا زۆر لەگوین ونزیك بوو.کوردەکان وئازەربایجانیەکان بۆ چارەسەر کردنی ئەم کێشەیە پەنایان بۆ سۆڤیەتەکان برد،لە دیدارێکدا دەگەڵ هاشمۆفی کونسوڵی یەکێتیی سۆڤیەتدا ،مارشال زیرۆ بەهادری کە یەکێك بوو لە سەرانی عەشایەری هەرکی بە شێوازی تایبەتی خۆی سەلماندی کە ((بێگانانی رەزاییە)) کەمترین مافیان بەم شارەوە نیە. کورسیەکی هەڵگرت ولە ناوەندی ئە ژوورەی دانا کە کۆبونەوەکەی تێدا سازدرابوو،لەسەری دانیشتو پاشان لە کونسوڵەکەی سۆڤیەتی پرسی:((ئەم ژوورە هی تۆیە، ئایادەتوانم بێم ولە ناوەراستیدا دانیشم و بڵێم ئەم ژوورە هی منە !نا ، کەواتە دیارە نابیّ)).

بە پێچەوانەی ئەوەوە کە چاوەنۆردەکرا، پیاوماقوڵان وسەرانی ئازەری حەزیان نەدەکرد بە ((کۆماری ئازەربایجانەوە پەیوەست بن.ئەمانە کە لە کرداری((پێشکەوتوخوازانەی)) رێبەرانی تەورێز ترسابوون، بە پیچەوانەوە حەزیاندەکرد سەر بەمەهابادبن، کە موحافەزەکاری رێبەرانی مەهاباد،دڵنیایی و ئاسودەیی زیاتری دەدانێ، ئەم داخوازییەیان لە دیدارێکی قازی محەمەد کە بۆ دیداری پیشەوەری دەرۆیی،خستە روو. بەڵام قازی محەمەد بە هەنجەتی((ددان یەشە)) بێدەنگ بوو وچ قسەیەکی نەکرد.ئەم کێشەیەی رەزاییە لەزگبوو کێشەیەکی وەکو کێشەی کەرکوکی لێبکەوێتەوە،لە عێراقیشدا لە پاش ٢٥ ساڵ لەوەدوا کێشەیەکی وەها هاتە پێشیّ،کە هێشتاش هەر بەو دەقەوە ماوەتەوە، لە هەقیقەتدا یەکێك لە هۆیەکانی ناخۆشی نێوان جەنەراڵ بارزانی و دەوڵەتی بەغدا پاش ئیمزای رێکەوتننامەی ١٩٧٠ هەمان مەسەلەی کەرکوك بوو.

دوای چەند پێکدادانێك لەم رووەوە، تەنانەت قازی محەمەد بەخۆی بۆ دامرکاندنەوەی ناخۆشی نێوان کوردو ئازەرییەکان و بەرقەرارکردنی ئارامی چوو بۆ میاندواو،سۆڤیەتیەکان هەردوو دەوڵەتی کوردستان وئازەربایجانیان ناچارکرد کە دانوستان بکەن وهەردوودەوڵەت لە ١٩٤٦/٤/٢٣دا پەیمانی دۆستایەتی و یەکێتییەکی بیست ساڵەیان ئیمزا کرد.ئەم پەیمانە بریتی بوو لەم خاڵانە :

– دامەزراندنی نوێنەری سیاسی هەردوولا لەنك یەکدی.

– دامەزراندنی فەرمانبەرێن کورد لەو ناوچانەی کە ژمارەی کوردیان تێدا زۆرینەیەو بە پێچەوانەوە دامەزراندنی فەرمانبەرانی ئازەری لەو ناوچانەی کورستاندا کە زۆربەی خەڵکەکەی ئازەرین.

– مۆرکردنی قرێری بازرگانی .

– هاوکاری سوپایی لە حاڵەتی پێویستدا .

– هەر جۆرە دانوستانێك دەگەڵ دەوڵەتی ناوەندی ئێراندا دەبێ بە رەزامەندی و ئیمزای هەردوو کۆماری کوردستان و ئازەربایجان بێ.

– پاراستن ودابینکردنی مافی رۆشنبیری و زمانەوانی ئەو میللەتانەی کە لە خاکی هەردوو دەوڵەتی ئیمزاکەری پەیمانەکەدا دەژین.

– هاوکاری نێوان هەردوو لایەنی پەیمانەکە بۆ سەرکوتکردنی ئەو پیلانانەی دژی هەر یەکێك لەوانە دەکرێ."٣٤"

کاردانەوە هەر زوو دەستی پێکرد:

دەوڵەتی بەریتانیا لە لەندەن رایگەیاند کە ئەم پەیمانەی نێوان ئەم دوو لایەنەی کە ئەم دانیان پێدا نانێ،رەت دەکاتەوە."٣٥"

تاران سەرسامە ! هەڵبەتە ئەم کاردانەوەیە لەلایەن دەوڵەتێکەوە کە لە نکاودا دەبینێ دوو شاری خۆی وەکو دوو دەوڵەتی سەربەخۆ رەفتار دەکەن، کادانەوەیەکی ئاساییە.

پاشان تاران لەگەڵ جەعفەر پیشەوەری دا کە بە سەرۆکایەتی شاندێکی گەورە دێتە تاران، دەست بە دانوستان دەکات.دوو نوێنەری سەلاحیەتداری تەواوی کوردیش لەم شاندەدان،ئەم گفتوگۆیە کە شازادە موزەفەرفیروزی یاریدەدەری سەرەك وەزیران سەرۆکی شاندی حکومەتی ناوەندی بوو.هەر زوو لەبارى سوپاییەوە کۆسپی دێتە رێ ولە ١٩٤٦/٥/١٣ بە مۆلەقی دەمێنێتەوە.پیشەوەری،قەوامسەڵتەنەی سەرەك وەزیرانی ئێران بەوە تاوانباردەکات کە گوایە دەیەوێ رژێمی ئازەربایجان ناچاری((تەسلیم بوونی بێ قەید ومەرج)) بکات. بەلآم هەردووك لا خۆ لە بڕینی دانوستانەکە دەدزنەوە.!

دوای مانگێك لە ١٩٤٦/٦/٢٢دا ، شازادە موزەفەر فیروزی لەگەڵ یاریدەدرانی وەزارەتی جەنگدا ، سەرلەشکر هیدایەت و سەرلەشکر موحەمەد موقەدەم دا دەچێت بۆ تەورێز.لە ٦/١٥دا رێکەتن نامەیەك مۆردەکرێ،جەعفەرپیشەوەری لەو روانگەیەوە کە ئازەربایجان دەیەوێ لە چوارچێوەی وڵاتی ئێران بمێنێتەوە، قایل دەبێت کە دەوڵەتی مەکەزی پارێزگاری ئازەربایجان،کە دەبێ لە نێو (رێبەرانی حیزبی دیموکراتی ئازرەبایجاندا بێتە هەلبژاردن،دابمەزرێنێ: دکتۆر سەلامولڵا جاوید ((وەزیری جارانی ناوخۆ)) لە((دەوڵەتی دیموکراتدا)) لەم پۆستە دابمەزرێ.بەمجۆە ئابڕوی تاران دەپارێزرێ،وەزیرانی جاران دەکرێن بە((بەرێوەبەری گشتی)) بەلآم ئەم رێکەوتننامەیە کە چ شتێك لە رەوشی باوی ئازەربایجان ناگۆڕێ، لەلایەن کاربەدەستانی سوپای ئێرانەوە قەبووڵ ناکرێ .

ئەم کارە بەلای رێبەرانی مەهابادەوە خراپترین کار بوو، رێبەرانی تەورێز وتاران بێ راوێژ بەوان وبێ گوێدان بە((کۆماری مەهاباد،رێککەوتبوون،دکتۆر جاوید، سەیفی قازی بە فەرمانداری مەهاباد دامەزراند بوو، وخودی قازی محەمەد لە ((سەرۆکی دەوڵەتی نەتەوەیی)) یەوە کرابوو بە رێبەرێکی سادەی حیزب، واتە کرابوو بە پێشەوای حیزبی دیموکراتی کوردستان)).

کوردەکان،گوێیان بەم ڕێکەوتننامەیە نەدا،بە جۆرێ ڕەفتاریان دەکرد وەك بڵێی چ ڕێکەوتنێك رووی نەدابێ.خۆلاسە.تەم ومژم باڵی بەسەر هەموو شتێکدا کێشابوو.

٢١- ئاگر بڕ (٥-٩/١٩٤٦)

لە ١٩٤٦/٤/٢٤دا بارزانییەکان، قوەتێکی سوپایی هەشت سەد سەربازییان لە قاراوای چەند کیلۆمەتری باکووری سەقزدا غافلگیرکرد وزەرەرێکی گەورەیان لێدا. ٢١کەسیان لێ کوشتن، ١٧ کەسیان زامدار کرد وچل کەسیان بە دیل گرت.پاش ئەم سەرکەوتنەی کوردان،سەرلەشکر ڕەزم ئارای سەرپەرشتیاری گشتی سوپای ئێران،لە سەقزدا دەگەڵ شاندێکی نوێنەرانی هاوبەشی کورد وئازەربایجانیدا دەستی بە گفتوگۆکرد.

لە ٥/٣دا سەرلەشکر ڕەزمئارا قرێری ئاگربڕی دەگەڵ کورد وئازەربایجانییەکاندا ئیمزاکردو بە پێی ئەو قرێرە کوردەکان بۆ چەند کیلۆمەتری باکوری جادەی سەقز – سەردەشت،کشانەوە .

کشانەوەی هێزەکانی سۆڤیەت لە ئێران لە ١٩٤٦/٥/١٠دا، گرژییەکانی سوککرد ولە راستیدا ئەم کارە وەکو ئیمزا کردنی حوکمی مەرگی کۆماری مەهاباد بوو،دوای ئەم((قرێری ئاگربڕە ناوچەییە)) قۆناغێکی ئارامی لە کوردستادا هاتە ئاراوە کە تا ئەیلولی ساڵی ١٩٤٦ درێژەی کێشا.دوای ئاگربڕی مانگی پێنج،چەند کەسێکی بێگانە،لەوانە ژمارەیەك ئەمەریکایی ویەك فەرەنسی چوون بۆ مەهاباد وهەر هەموو کەوتنە ژێر کاریگەری کەسایەتی بە وەری قازی محەمەدەوەو بۆیان دەرکەت کە بۆچی((بۆ هەموو کوردستان بووە بە نموونەی ناسیۆنالیزمی کورد))"٣٦"

٢٢- سەرکۆمار قازی محەمەد:

قازی محەمەد کە لە هەیڤی پێنجی ساڵی ١٩٠٠دا لە دایك بووبوو هەنووکە تەمەنی چل وشەش ساڵ بوو،بە پشتیوانی شۆرەت وپایەی خانەوادەیی خۆی وبە زەبری زیرەکی وزرنگی ودەوڵەمەندی فیکری خۆی،زۆر بە چاکی دنیای بچوکی مەهابادوکوردستانی دەوروبەری مەهابادی کۆنترۆل کردبوو.

قازی محەمەد جگە لە زمانی کوردی وفارسی وتورکی وعەرەبی، کەمێك بە ئینگلیزیش قسەی دەکرد ،بەڵام چاك لە ئینگلیزی حاڵی دەبوو، خۆی فێری خوێندنەوەی زمانی ئەلمانی وفەرەنسی و هەندێك روسی کردبوو، کتێبخانەکەی پڕبوو لە کتێب وبەرهەمێن ئەدەبی و مێژوویی بەو زمانانە، تەنانەت هەندێ نمایشنامەی مێژوویی ونیشتیمانیشی نووسیبوون، لەوانە نمایشنامەی سەلاحەدین کە باسی خەباتی کورد دژی سەلیبییەکان دەکات، هەروەها نمایشنامەی (دایکی نیشتیمان) کە باسی چارەنوسی کوردان لە دوای پەیمانی سێ قۆلی سەعد ئابادی نێوان ئێران و عێراق و تورکیا ١٩٣٧ دەکات. ئەم دوو شانۆنامەیە لە مەهابادا پیشاندران.

قازی محەمەد کە پیاوێکی زۆر بەدین وسادە و بێ فیزو دەعێ بوو نە جگەرەی دەکێشاو نە مەشروبی دەخواردەوە.وێنەکەی خۆی کە لە پشت مێزی کارکرنەکەی وبە دیوارەکەوە لە سەروی نەخشەیەکی جوگرافیایی دنیاوە هەڵواسرابوو،ڕەنگدانەوەی دەقاودەقی خۆی بوون، لەم وێنەیەدا پیاوێکی ڕەنگزەردی سیما زاهیدانەی قژکورتی ڕدێن تۆپ دەبینرێ،کە شتێکی تێدایە کە زۆر کار لە بینەر،دەکات ئەویش پرشنگی نیگایەتی.بێگومان قازی محەمەد ((پیاویك بوو بە بیروباوەڕ، بە

شەهامەت‌وئامادەی فیداکاری بوو،بەلاَم لە پالْ ئەم تایبەتمەندیانەوە،پیاوێکی عاقلْ و میانەرەوش بوو))"٣٧" هەموو ئەو کەسانەی کە لە نزیکەوە دیتویانەو تەنانەت ئەو کەسانەش کە ویستویانە لەمەڕ دەسەلاَتی سۆڤیەتەکان بەسەر کۆماری مەهابادا زیادەرەوی بکەن،دەلْێن کە قازی محەمەد نەتەوەییەکی سەرسەخت‌وبە هەلوێست بوو((ئەولە هەمانکاتدا کە پشتیوانی سۆڤیەتیەکانی قەبولْ کردبوو، بەلاَم هەروەك نەتەوەپەروەرێکی سەرسەخت و بێغەل وغەش مایەوەو نەگۆرا، هەر لەبەر ئەمەش بوو هەموو هاوشاریانی خۆی،جگە لە چەند کەسێکی کەم، بەدووی خۆی دەخست))"٣٨"

قازی محەمەد وێڕای ئاوات‌وئارەزووی (پان کوردی)) خۆی((چونکە بە ئاشکرا دەیویست مەهاباد لەبری سلێمانی ودیمەشق بکات بە مەلْبەندی بزووتنەوەی کوردایەتی)) لە داخوازییەکانی خۆیدا تارادەیەك میانرەو بوو،ئەوەتا لە١٩٤٦/٦/١دا لە گفتوگۆیەکی دوورو درێژیدا دەگەلْ پەیامنێری ئاژانسی(فرانس پریس)ی فەرەنسیدا دەلْیَ: ((ئەگەر فەرمان بدەم ئەو چوار هەزار جەنگاوەرەی کە هەمن هەلْبەتە جگە لە هێزی یەدەگ،بە ٣-٤ رۆژ دەچنە ناو کرمانشاری گرنگترین شاری کوردنشین ومەلْبەندی کۆمپانیای نەتەوە.بەلاَم بۆ رێگرتن لە برا کوژی وخوێن رشتن هەموو هەولْ و توانایەکی خۆم دەخەمە کار.کوردەکان لەم رووەوە هەرگیز دەست پێشکەرنابن))."٣٩"

لە وەلاَمی ئاژانسی دەنگوباسی فرانس پریسی فەرەنسیدا کە داوای لێکرد باسی وەزعی ئێستای کوردستان بەرانبەر بە دەولْەتی مەرکەزی بکات.قازی محەمەد جەختی لەسەر سیَ خالْ کرد :

١- ئەگەر دەولْەتی ناوەندی بیەویَ یاسای بەراستی دیموکراتی لە هەموو ولاتدا جێبەجیَ بکات و دان بەم یاسایانەی کوردستاندا بنیَ،واتە خوێندن بە زمانی کوردی وئۆتۆنۆمی دامودەزگای بەرێوەبردن و سوپای ناوچەیی بە رەسمیەت بناسیَ وئیعترافی پیَ بکات،ئەوا کوردەکان رازی دەبن،ئێمە بەم چارەسەرە شاددەبین وئامادەین سەر لەنویَ پەیوەندی خۆمان دەگەلْ تاراندا ئاسایی بکەینەوە .

٢-دەولْەتی ناوەندی جاریَ ناتوانێت ئەم یاسایانە جێبەجیَ بکات.

٣-ئێمە دەمانەوێت تا زووە هەلْبژاردنی ئەنجومەن ئەنجام بدریَ،بەو مەرجەی کە بەوپەڕی ئازادی و بەدەر لە گۆشاری سوپای ئێران ئەنجام بدریَ.

لە وەلاَمی ئەم پرسیارەدا کە((ئایا ناترسیَ پێکدادانی نێوان دەولْەتی ناوەندی و کوردستان،تەدەخولی بێگانانی لیَ بکەوێتەوە؟))قازی محەمەد دەلْیَ: ((رەوشی کوردستان زۆر جیاوازە لە رەوشتی ئازربایجان.خاکی ئێمە هەرگیز لەلایەن هێزێن سۆڤیەتەوە نەگیراوەو لەزەمانی لاچونی رەزاشای پەهلەوی بەملاوە نە جەندرمەو نە سوپا لە کوردستاندا نەبوونە،لەو سەردەمەوە تا نهو ئێمە بەکردەوە سەربەخۆ بووین.ئێمە هەرگیز تەدەخولی بێگانە لەهەر لایەکەوە بێت قبولْ ناکەین.مەسەلەی کوردستان مەسەلەیەکی ناوخۆییە دەبێت لەنێوان کوردەکان و دەولْەتی ناوەندیدا حەل و فەسلْ بکریَ.))

قازی محەمەد لەم گفتوگۆیەدا ئەوە وەبیردەخاتەوە کە مێژوی گەلی کورد،زۆرجار خەباتی ئەم گەلەی لەپێناوی ئازادیدا بەخۆوە دیتوە،جەخت لەسەر ئەم خالە دەکات کە لە دوای جەنگی جیهانی یەکەم،لەکاتی بەستنی پەیمانی ڤێرسایدا،پرۆژەی دامەزراندنی دەولْەتێکی کوردی لەئارادا بوو،بەلاَم ئەم پرۆژەیە جێبەجیَ نەکرا.

قـازی محەمـەد لـەکۆتایی گفتوگۆیەکـەدا دەڵـێ: ((ئەگـەر ئێمـە ئـەوڕۆ ئەوەنـدە لەسـەر ئۆتۆنـۆمی سنورداری ولاٌتـی خۆ سورین،ئەمە گوناهەکەی لەئەستۆی دەوڵـەتی ناوەندیدایـە کـە چ کارێکی بـۆ پێشـکەوتنی ئێمـە ئـەنجام نەداوە،ئێمـە نامانـەوێ لاسـایی ئەمەریکاییـەکان یـان روسـەکان بکەینەوە،بـەلاٌم ئێمـە ئـەوەش قـەبوڵ ناکـەین کـە لـە هەڵومـەرجێن حـەیواناتی ولاٌتـانی شارسـتانیدا زنەگی بکەین.))"٤٠"

قـازی محەمـەد هـەرگیز بـەم رونی وراشـکاوییە لەمـەڕ بیروبۆچـوونی خـۆی نـە ئاخفیوە،ئـەم سـەربەخۆیی فکری وئـەم ویسـتەی کـە سـەر بـە فرمـانی کـەس نەبێ،رەنگـە رونکردنەوەیـەك بـێ بـۆ ئەوەی کە بۆچی رۆژاواییان دەستیان بەرویەوە ناوبەچاوی((هاوڕێی))یەکیەتی سۆڤیەتەوە سەیریان کرد،حـاڵبوکی سـۆڤیەتەکان وێـڕای هـەموو هـەوڵێکیان نـەیانتوانی بەگـەڵ خۆیـانی بخـەن و وەکـو خۆیانی لێ بکەن.

رەحیمـی قـازی دەڵـێ:((لـەباری فیکرییـەوە قازی محەمـەد نـە مارکسـی بوو،نـە سوسیالیسـت و نـە لیبرالی بوو،قازی محەمـەد رێبـەری هۆشیاری بزاڤێکـی رزگـاریخوازی نەتـەوەیی و رێبـەری نەتـەوەیی کوردی بە هۆش وگۆش بوو))رەحیمی قازی لەسەری دەڕوات((بەلاٌم دیدوبۆچونەکانی رۆژ بـە رۆژ لـە دیدوبۆچونی مارکسیانە نزیك ونزیکتر دەبوەوەو تـا دوا ساتی ژیانی خـۆی متمانەیـەکی قـوڵی بـە یەکیەتی سۆڤیەت هەبو))"٤١"

٢٣- مەهاباد لەسەردەمی(کۆماری)دا :

کۆماری مەهاباد رواڵەت وسیمایەکی(شادو بـە کـەیف)ی هـەبوو کـە سـەرنجی هـەموو ئـەو کەسـانەی رادەکێشـا،کە لـە مـاوەی ئـەم ئـاگربرە درێژەدا،لـە هـاوینی ١٩٤٦دا سـەریان دابوو،بـە پێچـەوانەی ئازەربایجانی دراوسێییەوە، چ شوێنەوارێکی رژێمـی پۆلیسـی لـە مـەهابادا بـەدی نـەدەکرا. لـە مـاوەی تەمەنی یازدە مانگەی (کۆمار)دا تەنیا باسی یەك حاڵەتی کوشتن دەکەن کە ئەویش ئـەنجامی سـەهو وهەڵەی کاربەدەستان بووە.

دەوڵەتی مەهاباد دەستی نەدایە چ کارێکی شۆرشگێڕانەی وەك خۆماڵیکردنی بانقەکان و ریفۆرمی زەوی وزارو دابەشـکردنی زەوی وئـەو شـتانەی کـە لـە تایبەتمەندییـەکانی رژێمـی تـەورێز بوون،خەڵکی مەهاباد دەیانتوانی بە ئازادی هاتوچۆ بکەن.ئەگەرچی لە ١٩٤٦/٥/١٠بەملاوە رادیـۆی هەبوو،بەلاٌم بوردی ئەم رادیۆیە هێندە کەم بوو کـە لـە سنووری کۆمـار هێـوەتر نـەدەرۆیی و خـەڵکی دەیانتوانی بە ئازادی وبە ئاشکرا گوێ لە رادیۆی ولاٌتانی بێگانە بگرن .

لایەنی پەروەردەو فێرکردن یـەکێك بوو لـەو مەیدانانـەی کـە قازی محەمـەد بایـەخێکی فـرەی پێـدەدا (قازی محەمەد بەخۆی لـە ١٩٢٦-١٩٣١) سـەرۆکی پـەروەدەو فێرکردنـی مـەهاباد بـوو)"٤٢" هـەر لـە سەرەتای راگەیاندنی کۆمارەوە خوێندن بە زمانی کوردی دەستی پیکرد.لـە سـەرەتادا مامۆسـتاکان بابـەتی کتێبـە دەرسیەکانیان وشـە بـە وشـە لـە فارسیـەوە دەکرد بـە کـوردی.کتێبـە کوردیـەکان لـەو بابەتانەوە ئامادەکرابوون کە لە عێراقەوە نێردرابوون،بەلاٌم بـە کـردەوە سـوودیان لێوەرنەگیرا،چونکە تا ئەم کتێبانە چاپ بوون ولە چاپ دەرچوون کۆمار روخا .

هەر لەم سەروبەندەدا شەست لاوی کورد کە خوێندنی سەرەتاییان تەواو کردبوو لە مانگی چواری ساڵی ١٩٤٦دا بۆ فێرگە سوپایی ودەزگا تایبەتی وپسپۆرییەکانی باکۆ نێردران،چەند کەسێك لەمانە هەر لە باکۆ مانەوە.

قازی محەمەد توانی بەو چاپخانەیەی کە روسەکان پێیاندابوو ژمارەیەك رۆژنامە وگۆڤاران چاپ وبڵاوبکاتەوە.کوردستان، رۆژنامەی (رەسمی کۆمار) بوو.لە یەکەم بەرپەڕی ژمارەکانی ئەم رۆژنامەیەدا کە تەقریبەن هەموو رۆژ دەردەچوو،ئەم دەستەواژەیە نووسرابوو:بەناوی یەزدانی گەورە وبیٚ هاوتا."٤٣"

هەندیٚ لە بڵاوکراوەکانی تری کۆمار،بریتی بوون لەم گۆڤارانە،نیشتیمان کە عەبدورەحمان زەبیحی سەرنووسەری بوو، هەڵاڵە کە گۆڤاری ئافرەتان بوو،گۆڤاری ئەدەبیی هاوار کە شیعری دووشاعیری نەتەوەیی،واتە هێمن(محەمەدەمین شێخ ئەلئیسلامی) وهەژار(عەبدورەحمان شەرەفکەندی) بڵاودەکردەوە.

٢٤- دوا گفتوگۆ

ئەو دانوستانەی کە لە مانگی شەشدا وەستا بوو، لە مانگی هەشتدا لە تاران دەستی پێکردەوە، قازی محەمەد بە زەمانەتی سەفارەتخانەی سۆڤیەت چوو بۆ تاران .لە کەین وبەینی ئەم دانوستانەدا کە دەگەڵ قەوام وئەلسەڵتەنەی سەرەك وەزیراندا ئەنجامدرا، قازی محەمەد داوای ستانی کوردستانێکی کرد کە لە سنوورەکانی یەکێتیی سۆڤیەتەوە تا سنورەکانی نێوان سنە وکرمانشا بگرێتەوە کە خودی قازی یەکەم پارێزگاری دەبوو"٤٤"، بە پێی هەندێك ریوایەتان قەوام ئەلسەڵتنە بەم پێشنیازە قایل بوو، بە مەرجیٚ کە دکتۆر جاویدی پارێزگاری ئازەربایجانیش قایل ببیٚ"٤٥" بە پێی هەندیٚ ریوایەتی دی قەوام ئەلسەڵتنە بیٚ چەندوچۆن ئەم پێشنیازەی قەبووڵ کرد.بەڵام رووسەکان بەمە رازی نەبوون"٤٦"، بە هەرحاڵ ئەنجام هەر یەك ئەنجامە.قازی محەمەد بیٚ ئەوەی توانیبێتی چ مافێك بۆ کۆمارەکەی خۆی فەراهەم بکات، بۆ مەهاباد گەرایەوە .

لە ١٩٤٦/٨/٢٠دا شاندێکی ئازەربایجانی بە سەرۆکایەتی شەبستەری سەرۆکی ئەنجومەنی نەتەوەیی(کە پاشان ناویان گۆڕی بۆ ئەنجومەنی((نیشتیمانی))چوو بۆ تاران.شاندی ئازەربایجانی چەند هەفتەیەك لە تاران مایەوەو وێرای هەوڵی شەخسی سادچیکۆفی سەفیری سۆڤیەت لە ئێران، نەیتوانی مەرجەکانی خۆی لەمەڕ چەسپاندنی وەزعی سوپای خەڵکی ئازەربایجان بە شا بسەلمێنیٚ ئارچیبالد رۆزفلتی(کوڕ) یاریدەدەری پاشکۆی سوپایی سەفارەتی ئەمەریکا لە تاران، لە ئەیلولی ١٩٤٦دا سەری مەهابادی دا،شاری لە حاڵێکی زۆر ئاساییدا بینی، پاش فراڤینی رەسمی دەگەڵ ئەندامانی دەوڵەتی کوردستاندا، گفتوگۆیەکی دوورودرێژو تێروتەسەلی دەگەڵ پێشەوا قازی محەمەد کرد،لەم گفتوگۆیەدا قازی محەمەد بۆی دەرخست کە کوردستان وڵاتێکی ئازادەو کۆماری مەهاباد بوکەڵەی دەستی سۆڤیەتیەکان نیە، لە سەری رۆیی((ئەگەر وابوایە ئەدی سەربازێن سۆڤیەتی لە کوێندەرن؟))"٤٧" .

لیٚ لە راستیدا کار بەرەوکۆتایی دەچوو:

لە مانگی ١٩٤٦/١٠دا دکتۆر جاویدی پارێزگاری ئازەربایجان دەربارەی گۆڕینەوەی ویلایەتی خەمسە بە سەردەشت وتەکاب،دانوستانێك دەگەڵ قەوام ئەلسەڵتنەدا دەکات.(ویلایەتی خەمسە

کەوتووەتــە ســنووری ڕۆژهــەڵاتی ئازەربایجانــەوەو لەلایــەن ســوپای میللــی ئازەربایجانــەوە داگیرکرابوو.)سەرەك وەزیری ئێران بەم پێشنیازە((!)) قایلە بەڵام شا و سوپا دژن. کاتێ بە قەواڵەیەکی ئیمزا کراوبە ئیمزای قەوام ئەلسەڵتنە دەچێت بۆ سەقز تا سەرلەشکر هەمایوونی بدینێ.سەرلەشکر هەمایوونی دەستی پێوەدەنێ و لە کۆڵ خۆی دەکاتەوە.

٢٥-روخانی کۆماری مەهاباد (١٩٤٦/١٢/١٧):

ئەو سەردەمو قۆناغە سەیرە پڕ ئاشتی وئارامیەی کە لە مانگی پێنجەوە باڵی بەسەر کۆماردا کێشا بوو،بەلەز روو لە کۆتایی بوو، لە ناوەڕاستی هەیڤی ١٩٤٦/١١دا شا پاش راوێژو تەگبیر دەگەڵ قەوام ئەلسەڵتنەی سەرەك وەزیران وحەسەن ئەرفەعی سوپا سالارو وێرای ترسی سەرەك وەزیران لەوەی کە روسەکان پشتیوانی لە پیشەوەری بکەن، شا بریاری دا لەشکر بنێرێتە سەر ئازەربایجان.لە ١٩٤٦/١١/٢٣دا لە شکری سێ بێ ئەوەی توشی چ مقاوەمەتێگ بێ، چووە نێو زنجانی مەرکەزی ویلایەتی خەمسەوە .شا بۆ رێکخستنی هێرشی یەکجارەکی بۆ سەر کۆمارەکانی ئازەربایجان وکوردستان ((مەهاباد)) بە خۆی چوو بۆ زنجان. لەشکری سێی ئازەربایجان و لە شکری چواری کوردستان ونزیکەی سێ هەزار چەکداری مەدەنی، واتە بە هەمووی بیست هەزار کەسێك دژی (جوداخوازان) کەوتنە کار .

ئەو هێزانە بە کردەوە رووبەرووی بەرگرییەکی ئەوتۆ نەبوونەوە .لە باکوردا، رژێمی پیشەوەری بەبێ تەقە رووخا، زۆربەی رێبەرانی لە ١٢/١١دا بۆ یەکێتیی سۆڤیەت رایانکرد،لە کاتێکدا جەماوەر راپەری بوون و هەر((دیموکرات))ێکیان دەبینی دەیانکوشت یەکێك لەو کوژراوانە محەمەد بیریای وەزیری پەروەدە بوو کە جەنازەکەیان خستە دووی جێبێك وبە کوچەو شەقامەکانی تەورێزدا رایان کێشا.

بەهەرحاڵ لە رۆژانی پاش روخانی کۆماری تەورێزدا ژمارەی کوژراوان گەییە ٥٠٠ کەسێك ولە ١٩٤٦/١٢/١٣دا ودوای پاش نێوەرۆیەکی درەنگ یەکەمین قوەتی سوپایی ئێران لەگەڵ سەرتیپ هاشمیدا چوونە ناو تەورێزەوە.

لە باشووردا، واتە لە کوردستاندا ، هەندێ کەس لە سوپای میللی ئازەربایجان چوار رۆژان، لە ١١-١٩٤٦/١٢/١٧دا لە گردۆلکەکانی دەوروبەری شارۆچکەی شاهیندژ لە ناوەندی رێگەی نێوان تەکاب ومیاندواوادا بەرگرییان کرد، بەڵام سەرەنجام بەر لە گەیشتنی هێزێن بارزانی ، هێزەکانی ئێران بەرگرییەکەیان دامرکاندەوەو شەڕبڕایەوە. پاش ئەوە ئیدی بە کردەوە چ شەڕێك روی نەدا، بارزانیەکان بۆ مەهاباد گەرانەوەو میانداواو لە ١٩٤٦/١٢/١٣ دا تەسلیم بوو.

لە ١٢/٥دا قازی محەمەد لە (ئەنجومەنی جەنگ)داو بە بەشداری دە کەس لە رێبەرانی سیاسی سوپایی و بە ئامادەبوونی سەدری قازیی برای کە نوێنەری ئەنجومەن بوو، بە درێژایی ئەم ماوەیە رۆڵی ناوبژیوانی لە نێوان تاران ومەهابادا دیتبوو، توانی بۆچوونی خۆی بە ئامادەبووان بسەلمێنێ ورۆژی دوایی بەیاننامەیەك لەمەڕ زەرورەتی بەرگری چەکدارانە دژی هێزەکانی ئێران لە مزگەوتی عەباس ئاغا خوێندرایەوە"٤٩".لە ١٩٤٦/١٢/١٥ دا ئەسەدۆف (نوێنەری بازرگانی سۆڤیەتی) لە مەهاباد نووسینگەی کاری خۆی بە جێهێشت و چوو بۆ کونسولیەتی سۆڤیەت لە

ڕەزایە، لە هەمانکاتدا هەوڵی دابوو کاری وڵاتەکە ی سەبارەت بە ((دەست بەردان)) ی تەواو لە کۆمار، بەوە پینە بکات کە یەکێتیی سۆڤیەت لە ئەنجامی شەڕدا (لە توانا کەوتووە)."٥٠"

سەرانی مەهاباد، کە بەچاوی خۆیان روخانی کۆماری تەورێزیان بینی،بۆیان دەرکەوت کە یەکێتیی سۆڤیەت دەستی لێهەڵگرتوون، بڕیاری تەسلیم بوونیان دا . لە ١٩٤٦/١٢/١٦دا قازی محەمەدوسەیفی قازیوحاجی بابە شێخ وچەند کەسێکی دی لەسەرانی مەهاباد چوون بۆ میاندواو تا خۆیان تەسلیمی سەرلەشکر هومایونی بکەن، پاش گفتوگۆیەکی تارادەیەك گەرم دەگەڵ سەرلەشکر هومایۆنیدا، قازی محەمەد مۆلەتی وەرگرت بۆ مەهاباد بگەرێتەوە، لە وێندەر بۆ دواجار مەلامستەفابارزانی بینی.بارزانی(تکای))لێکرد کەلەگەڵ ئەودا بروات ،لێ قازی محەمەد لێ بڕابوو لە پێناوی پاراستنی خەڵکدا لە مەهاباد بمێنێتەوە، بە گوێی بارزانی نەکرد.

لە ١٩٤٦/١٢/١٧دا بەرەسمی شاری تەسلیم بە کاربەدەستانی ئێرانی کرد.دوای چەند رۆژێك هەموو سەرانی کۆمار کە نزیکەی سی کەس بوون گیران.

٢٦- دادگایی کردنی قازی محەمەد:

لە سەرەتاکانی مانگی یەکەمی ساڵی ١٩٤٧دا قازی محەمەد وسەدری برای وسەیفی پسمامی لەدادگایەکی سوپاییدا بەسەرۆکایەتی عەقید پارسی تەباروعەقیدفەیوزی،سەرۆکی سەرکردایەتی سەرلەشکر هومایونی دادگایی کران.دادگایەکە نهێنیٚ بوو،وێرایی ئەوەی کە هاوسەری قازی محەمەد هەوڵی دا بەدانی ١٨ هەزارتومان(بەرانبەر بە ٣٦هەزاردۆلار)دڵی سەرلەشکر هومایونی نەرم بکاتوقازیویاوەرەکانی ببەخشێت.دادگا لە رۆژی ١٩٤٧/١/٢٣دا واتە رێك یەك ساڵ و یەك رۆژ دوای راگەیاندنی کۆمار حوکمی مەرگی بەسەر ئەم سیٚ کەسەدا بڕی.

بەلاٚم لەم کاتانەدا قەوام ئەڵسەڵتەنەی سەرەك وەزیر سەرگەرمی ئەنجامدانی گفتوگۆیەکی حەساس بوو دەگەڵ یەکێتیی سۆڤیەتدا، جێبەجێکردنی حوکمی دادگا پێنج مانگ دواخرا، بەگوتەی هەندێك ژێدەران"٥١"لەم ماوەیەدا چوارجاران قازی محەمەدیان بۆ تاران بردولە تاران((دادگایەکی تایبەتی)) لە رۆژانی ٢٨-١٩٤٧/٣/٣٠دا بەوحوکمەدا چووەوە کە لە دادگای ((مەهاباد))ەوە دەرکرابوو، پاش هەنگیٚ حوکمەکە بەلەز جێبەجیٚ کرا .سەر لەشکر هومایونی هەنگینیٚ لەرەزاییە بوو،لەوێندەرەوە رێبەریوسەرپەرشتی شەڕەکانی دەکرد دژی بارزانییەکان،کە پەیامی ئەنجامدانی مەرگەکەی پێگەیی،ئەو لەرادیۆوە دەستوری خنکاندنی هەرسیٚ قازیەکەی دا ئەم سێیانە لەسپێدەی ١٩٤٧/٣/٣١ لەمەیدانی چوارچرادا،هەمان ئەو مەیدانەی کە قازی محەمەد لە ١٩٤٦/١/٢٢داوبەجلی عەسکەری سۆڤیەتیەوە مژدەی دامەزراندنی کۆماری راگەیاندبوو،لە سێدارە دران.

جەنازەی ئەم سیٚ کەسە هەربۆ وەی ببیٚ بە عیبرەت بۆ ئەوانی دی بەدرێژایی رۆژەکە بەسەر قەنارەوە،هێڵرانـــەوە.

لە ماوەی چەند رۆژێکدا هەموو شوێنەوارێکی کۆماری کوردیان لە مەهاباد سڕییەوە،ئەو کەسانەی کە لە شۆڕشدا بەشداریان کردبوو،بەلەز هەموو قەواڵەو بەڵگەنامە خەتەرەکانی وەکو وێنەو رۆژنامەو ئالاٚو....یان لەنێوبرد،دەوڵەت خوێندنی زمانی کوردی قەدەغە کردوسەربازان هەرهەموو کتێبە کوردییەکانیان لە مەیدانی مەهاباددا کەچوبوەوە قاوغە کۆنەکەی جاران،سوتاند.

٢٧- هۆکارێن روخانی کۆمار:

((ئەمە شکستی کورد لەبەرانبەر سوپای ئێراندا نەبوو،بەڵکو ئەمە سۆڤیەت بوو کە لە هەنبەر ولاَتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکاوبەریتانیای مەزندا شکا!))ئەم بۆچوونەی کە بارزانی لە ١٢/١١/"١٩٤٦دا"٥٢" لە بۆکان دەری بڕی نیشانەی رۆشنبینی و زیرەکی ئەوە،بەتایبەتی لەم ڕووەوە کەرێبەرانی کۆماری مەهاباد سەبارەت بە هۆکارە نێو دەوڵەتییەکان زۆر نەشارەزایی و بێ ئاگاییان نیشان دا.

قازی محەمەد وسەرانی تری مەهاباد دەبوایە هەر لە نیشانە خەتەرەکانەوە ئەوەیان دەرك بکردایە کە((کۆمارەکەیان))لە مەترسیدایە،یەکەمین وبەرجەستەترین ئەم نیشانانە چۆڵکردنی ئێران لە لایەن هێزەکانی سۆڤیەتەوە لە ١٩٤٦/٥/١٠دا لەدوای سەرهەڵدانی قەیرانێکی نێو نەتەوەیی بوو"٥٣"،دوەمین نیشانە،دەرکردنی وەزیرانی((تودە))بوو لە دەوڵەت لە ١٩٤٦/١٠/١٩دا .سێیەمین نیشانە،قسەکانی رۆژی ١٩٤٦/١١/٢٧ی جۆرج ئاڵنی سەفیری ئەمەریکابوو لە تاراندا کە دوپاتی کردەوە،دەوڵەتی ئەمەریکا پارێزگاری لە ((سەرانسەری خاك و سەروەری ئێران)) دەکات."٥٤"

جا کۆماری مەهاباد بۆ ئەوەی بیتوانیایە لە دەرێی سایەی سیاسی وسوپایی سۆڤیەتدا بژی،دەبوایە رێبەرەکانی خەڵکانێکی بەورە وبە توانا بوایەن،کە قازی محەمەد وچەند کەسێکی کەمیان نەبێ،ئەوانی دی هیچ ویست و ورەو توانایەکیان نەبوو.

کۆماری مەهاباد وێڕای بچووکی خاکەکەیوکورتی عەمری خۆی،جێیەکی گرنگی لەمێژوی بزوتنەوەی نەتەوەیی کورداهەیە،ئەمە یەکەمین بزوتنەوەی کوردی بوو کە ((رۆشنبیرێك))سەرۆکایەتی دەکرد ونیشانی دا کە کوردەکان ئەگەر دەرفەتیان هەبێ تەنیا ((تالاَنچی))نین،کە پاش زێدرۆییەکەی سمکۆ بە بالأیاندا بڕا،بەڵکو دەتوانن بناغەی حکومەتێك بەمانای حوکومەت دابڕێژن.

بەلأم کۆماری مەهاباد لە هەمان کاتدا نیشانەی ئەم ناکامی وشکستەشە کە کوردان بەدرێژایی سی ساڵ لەوەودواش نەیانتوانی بەسەریدا زاڵ بن، ئایا بزووتنەوەیەکی نەتەوەیی خالیسە دەتوانێ بە بێ ئایدولۆژیایەکی دیارو تایبەتی شۆرشێکی ئازادیبەخش بەرێوە ببات ؟

٢٨- چارەنووسی هەڤالأنی بارزانی:

بارزانی، کە هێزەکانی چەکدارو ئامادەبوونو بە دەقی خۆیاەوە مابوونەوە، لە ١٩٤٦/١٢/٢٠دا ،چوو بۆ مەهابادو چاوی بە سەرلەشکر هۆمایونی کەت وپێی گوت کە ئامادەیە بۆ عێراق بگەرێتەوە بە مەرجێ سەفارەتی بەریتانیا زەمانەتی سەلامەتی بکەن(بارزانی کە لە مەهاباد وەدەر کەوت ٣ هەزار تفنگ و ١٢٠ رەشاش و دوو تۆپی لە جبەخانەی کۆمار دەرێنا بوو لە گەڵ خۆی بردبووی.

مەلامستەفا بارزانی، نامەیەکی وەفاداری بە زمانی عەرەبی نووسی و دەگەڵ میر حاج وعیزەت عەبدولعزیزو نوری تەهادا بۆ گفتوگۆ لەمەڕ چارەنووسی خۆی وهەڤاڵەکانی لەگەڵ دەسەلأدارانی ئێرانی و سیاسەتوانانی سەفارەتی بەریتانیادا بۆ تاران رۆیی .

بارزانی کە لە میوانخانەی ئەفسەران بەرانبەر بە نووسینگەی سوپاسالاری سوپای ئێران . جێی بۆدانرابوو، یەك هەیڤی تەواو لە تاراندا مایەوەو بەر لە گەرانەوەی بۆ مەهاباد لە ١٩٤٧/١/٢٩ دا دیداری دەگەڵ شاوسیاسەتوانانی بەریتانیایی و ئەمەریکاییدا کرد.

بارزانی کە نەیتوانی بوو زەمانەتی پێویست لە ئینگلیزەکان بەدەست بێنیٚ،رازی بووبوو بەو پێشنیازە ئێرانیەی کە نزیکەی ۱۰۰۰۰ کەسێك لە ئەندامانی عەشیرەتەکەی لە ناوچەی ئەلوەندی نزیك هەمەداندا نیشتەجیٚ بن.
بەڵام شێخ ئەحمەد کە لە نەغدە بوو بەم نەخشەیە رازی نەبوو لە دیدارێکی سەرلەشکر همایونیدا لە۱۹۴۷/۲/۱۹مەلا مستەفاوشێخ ئەحمەد همایونیان تێگەیان کە لێبڕاون تەسلیم بە عێراق ببنەوە .
سوپای ئێران بۆ ماوەی مانگێك لە ۳/۱۱ تا ۱۹٤۷/٤/۱۲ کەوە تاقیب و شەڕی هێزی بارزانی لە ناوچە شاخاویەکانی رۆژاوای شنۆ، لە نزیکی سنوری ئێران و عێراق و تورکیا .
هەڤالانی بارزانی لە باری عەسکەریەوە وەکو جەنگاوەری بەدەست وجەربەزە خۆیان نواند. لە ناوەراستی ئازاردا سوپای ئێران ۱۲ کوژراووهەفتا ئەسیری دا ، دوای یەك هەفتەی دیکە دیسان بیست کوژراو ونزیکەی پانزە دیلی دا."٥٥"بەڵام هەڤالانی سڤیلی بارزانی-کە چەند هەزار ژن ومناڵێك دەبوون ،پیاوەکانیان لە ژێرگوشاری سەرمای توندی زستانێکی تووش ونائاسایی وبۆردومانی ئاسمانیدا بوون- لێبڕان دەگەڵ شێخ ئەحمەدا خۆیان تەسلیم بە حکومەتی عێراق بکەنەوە.
شێخ ئەحمەد پاش وەرگرتنی زەمانەت، لەگەڵ بەشی هەرە زۆری عەشیرەتەکەیدا تەسلیم بوو.دوای چەند رۆژێك واتە لە ۱۹٤٦/٤/۱۳(دەبیٚ ۱۹٤۷ بیٚ) بارزانی بەخۆ وقوەتێکی چەند سەد نەفەرییەوە،لە سنوری عێراق پەڕییەوەو بۆ بارزان چوو .

۲۹-رێپێوانە دوورودرێژەکەی بارزانی بەرەو تاراوگەی یەکێتیی سۆڤییەت:

رەنگە بارزانی بە تەمابوبیٚ کە دەوڵەتی عێراق لە ئەنجامدا لێی خۆش بیٚ ،بەڵام هەر زوو ئەو ئومێدەی سڕدڕایەوە. وێرای هەوڵدانی نوێنەرانی کورد لە (ئەنجومەنی عێراق) ئەو چوار ئەفسەرەی لە گەڵ شێخ ئەحمەدا خۆیان تەسلیم کردبووەوە واتە مستەفا خۆشناو، خەیروڵڵا، محەمەد مەحمود وعیزەت عەبدولعەزیز گیران و لە سێدارە دران (۱۹٤۷/٦/۱۹)
ئیدی تەنیٚ یەك ریٚ مابووەوە،ئەویش رێگەی تاراوگە، واتە یەکێتی سۆڤیەت بوو.چونکە ئێران وترکیا لەبەر هەندیٚ هۆی دیارو ئاشکرا ،حەزیان لێنەبوو کە وەکو پەنابەر بیگرنە خۆیان.
پێدەچێت بارزانی هەر لەسەرەتای چوونی بۆ ئێران لە ۱۹٤٥دا ، ئەمەی بۆ خۆی دانابیٚ کە ئەگەر نەیتوانی لە ئێرانا بمێنێتەوە ، ئەوا پەنا وەبەر یەکێتیی سۆڤیەت بەریٚ ،لە راستیدا پاش ئەوەی چووە ئێران و یەکەم پەیوەندی دەگەڵ جەنەراڵ لیوبوفدا کرد، هەمزە عەبدوڵڵا بەناوی ئەوەوە نامەیەکی بۆ ستالین نووسی وداوای لێکرد کە رێی بدەن بەمەبەستی بەرگری لە کۆمار، لە ئێراندا بمێنێتەوە و لە حاڵی روخانی کۆماردا پەنا بەرێتە یەکێتیی سۆڤیەت."٥٦"
پاش تێپەربوونی ساڵێك، بارزانی ناچاربوو داواکەی خۆی لە سۆڤیەت دووبارە بکاتەوە،لە ۱۹٤۷/٥/۲۷دا عێراقییەکان ئێرانیەکانیان ئاگادارکردەوە کە بارزانی لە باکوری بارزانەوە لە سنوری تورکیا پەڕیوەتەوە بەرەو ئێران دێت."٥٧"
بەمجۆرە مەلامستەفا بارزانی دەگەڵ ٥۰۰ پیاوی جەنگاوەردا رێپێوانە دوورودرێژەکەی خۆی بەرەو ئاراس وسەرەنجام بەرەو یەکێتیی سۆڤیەت دەست پێکردو ۳٥۰ کیلۆمەتر رێگەی بە چواردە رۆژان بڕی.بارزانی و هەڤاڵەکانی بەزیرەکی و خۆدزینەوە لە شەڕی هێزەکانی ئێران و لە حاڵێکدا کە

بەپێیان سنوری تورکیاو ئێرانیان دەبڕی ، توانیان وردە وردە بگەنە ناوچەی ئارارات هەر کاتێك کە لە نزیکەوە دەکەوتنە ژێر گوشاری هێزی ئێران ،خۆیان بە خاکی تورکیادا دەکرد و پاشان بە دزییەوە ،لە شوێنێکی دییەوە سەریان دەردێنا،(شا کە لەم سەروبەندەدا لە ئەردەبیل بوو بەخۆی دەستوری دا کە هەموو هەوڵێك بۆ دەستگیرکردنی بارزانیەکان بخرێتە کاروهەر ئەفسەرێك لەم رووەوە دریغی بکات بدرێتە دادگای سوپایی) .

بارزانی وهەڤاڵانی لە ١٩٤٧/٦/٩دا دوا شکستیان لە باکوری خوی دا بەسەر سوپای ئێراندا هێنا،یەك هەفتە دواتر لە ئاراس پەرینەوە و بۆ ماوەی یازدە ساڵ لە یەکێتیی سۆڤیەت((دوور لە چاوان)) مانەوە.

٣٠- سەرچاوەو پەراوێزان :

١- نامە گۆرینەوە دەگەڵ رەحیمی قازی ١٩٧٦/٣/١٩، باکۆ

٢- ئینگلیزەکان ریگەیان بە هێزەکانی ئێران دا کە لە دیواندەرەوسەقز،دەسەلاتی دەوڵەتی مەرکەزی دابنەنەوە، لە حالێکدا کە یەکێك لەسەرانی کورد(حەمە رەشید) کە هاولاتی عێراقی بوو تا ساڵی ١٩٤٤ حکومەتێکی نیمچە سەربەخۆی دامەزراندبوو .

٣- نووسراوی رۆژی ١٩٤١/٩/٢٧ی جەنەراڵ ڤیول ،جەنەراڵ کینان وجەنەراڵ سەلیم، و نوسراوی رۆژی ١٩٤١/١٢/٢٥ ی سەرکردایەتی هاوبەش ، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٢٧٢٤٤.

٤- نووسراوی رۆژی ١٩٤٢/١/١٧ وەزارەتی دەرەوە ، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٣١٨٨

٥-پەیامی تەلەگرافی ١٩٤٤/١٠/٢٢ . ئورکرت ، کونسولی بەریتانیا لە تەورێز، لەسەر بنەمای گوتەکانی خانمی نەرویجی – میس داهل – کە شووی بە پیاوێکی خەڵکی مەهاباد کردبوو ، دەوری تەرجومانی لە ئەستۆ گرتبوو(خانم حەبیبی).

٦-بە گوتەی (کوك) کونسولی بەریتانیا لە تەورێز ١٩٤١/١١/٣٠، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٣١٤٢٦

٧-پزیشکێك و رۆژنامە نووسێك ومووسیقازانێك ، دەگەڵ ئەم گروپە دابوون ، نووسراوی کوك ، هەمان سەرچاوەی پێشوو .

٨-راپۆری رۆژی ١٩٤٢/٥/١٣ی سەرهەنگ فلچر کە راوێژکاری سیاسی بوو لە کرمانشا، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٣١٩١.

٩-هەمان سەرچاوەی پێشوو.

١٠-نووسراوی رۆژی ١٩٤١/١٢/٢٠و ئانتونی ئایدنی وەزیری کاروباری دەرەوەی ئینگلستان . وەزارەتی کاروباری دەرەوەی بەریتانیا ٣٧١٣١٣٨٨

١١-نووسراوی ئەشیاندا وئالبیرت ئەشپیر((هەڤپەیڤین دەگەڵ هیتلەردا لە وینیسا) ناوەراستی ١٩٤٢/٨، ل ٦٢-٦٣.

١٢–تەلەگرافی ١٩٤٢/١/١٤ی رید پۆلاردی سەفیری بەریتانیا لە تارانێ ،وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٣١٣٨٨، نووسراوی رۆژی ١٩٤٢/١/٢٨ی (کوک)ی کونسولی بەریتانیا لە تەورێز ، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٣١٤٢٦.

١٣–لە ناوەندی نیسانی ١٩٤٢دا بیٚ ،أی، کونیل هوم ، لە تەورێزا دەکریٚ بە کونسولی ئەمەریکا ، ئەم پیاوە پسپۆری کاروباری سۆڤیەت و دەوڵەتانی باڵتیکە، بەئاشکر((سەگی پاسەوانە)) و دەبیٚ چاودێری کارەکانی رووس بکات ، بەلاٚم خەیاڵی خاوەو لە مەسەلەکە دوور و بیٚ خەبەرە .

١٤–پەیامی تەلەگرافی ئورکرت دەربارەی ئەو دیدارەی کە لە نێوان رۆژانی ١٣،١٥/١٠/١٩٤٢دا کردوویەتی، وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٣١٢٩١.

١٥–پەیامی تەلەگرافی کونسولی بەریتانیا لە کرماشان.

١٦–بۆ زانیاری پتر لەمەڕ مێژووی کۆماری مەهاباد، بڕوانە کتێبە نایابەکەی ویلیام ئیگلتۆن، (کۆماری کوردی ١٩٤٦، لەندەن ١٩٦٣) ویلیام ئیگلتۆن کە لە ساڵانی ١٩٥٤–١٩٥٥ بەرێوەبەری بنکەی رۆشنبیری ئەمەریکا بوو لە کەرکوك‌وپاشان لە ساڵانی ١٩٥٩–١٩٦١ کوسنوڵی ئەمەریکا بوو لە تەورێز دیارە، پایەیەکی وەهای هەبووە کە دیدار دەگەڵ زۆر کەسدا بکات کە لە نزیکەوە ئاگایان لە رووداوەکانی ساڵانی ١٩٤٥–١٩٤٦–١٩٤٧ بووەو دیتویانە.کتێبەکەی کە تەنیا کتێبە لەم بارەیەوە لە رۆژاوادا بلاٚوبووەتەوە، زۆر چاك وبە بەڵگەیە و بیٚ چەندوچۆن یەکێکە لەو کتێبە زۆر باشانەی کە دەربارەی مەسەلەی کورد نووسراون.

١٧–هەمان سەرچاوە.

١٨–ئەمە بەهەرحاڵ شتێکە کە ویلیام ئیگلتۆ ن وئارچیبالد رۆزفلت دەڵێن : میدل ئیست جرناڵ ١٩٤٧/٧.

رۆزفلت کە لە هەیڤی ١٩٤٤/٧–٩/١٩٤٥یاریدەدەری پاشکۆی عەسکەری بوو لە عێراق و پاشان لە ئێران بوو. یەکێکە لەو ئەوروپاییە زۆر کەمانەی کە لە سەردەمی کۆماری مەهابادا سەردانی ئەم شارەی کردووە،ئەو گوتارەی کە دەربارەی ئەم دیدارە لە گۆڤاری ئیست جرناڵدا بلاٚوی کردەوە زۆر بە کەڵکە.

١٩–وەزارەتی کاروباری دەرەوەی ئینگلستان ٣٧١٤٠١٧٣.

٢٠–حەسەن ئەرفەع ، کوردەکان ،ل ٧٥

٢١–مێژووی رەسمی بە گوتەی نووسەرانی مێژووی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران .

٢٢–نامەی نووسەر بۆ رەحیمی قازی ، باکۆ هەیڤی ١٩٧٦/٣.

٢٣–بە گوتەی ، رۆزفلت، سەیر لەمەدایە کە دەقی ئەم((بەندە))کە تاقە بەندێکە ئاماژە بۆ سیاسەتی کۆمەلاٚیەتی حیزبی دیموکرات دەکات لە سەرچاوە جیاوازەکاندا بە شێوەی جیاواز تۆمارکراوە.لە کتێبەکەی ئیگلتۆندا بەم شێوەیە تۆمارکراوە :((دەرامەتی کوردستان دەبیٚ بۆ خودی ناوچەکە خەرج بکریٚ)) لە گۆتارەکەی رۆندودا بەناوی لەسەر زەمینی ئیسلامدا (١٩٤٦ ژمارە ٣٤) دەڵیٚ دامەزرێنەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان ((خوازیاری چاوخشاندنەوەن بە پەیوەندی نێوان موڵکداران وجوتیاران))دا، کەچی دکتۆر قاسملو لە کتێبەکەی خۆیدا بەناوی کوردستانی ئێران (١٩٧٦)دەڵێت: دەبێت هاوئاهەنگی وریکەتنێك لە نێوان جوتیاران و موڵکداران دا بکریٚ بە مەبەستی پاراستنی بەرژەوەندی دوو لایەنەی نێوانیان))

٢٤-و. ئیگلتۆن ، هەمان سەرچاوە ، حەسەن ئەرفەع ، کوردەکان ،ل ٧٨

٢٥- و ، ئیگلتۆن ، ل ٤٥

٢٦- هەمان سەچاوە ل ٤٦ ئەم ریوایەتەی ئیگلتۆن لەگەڵ ریوایەتی هەمزە عەبدوڵلاَ یەك ناگرێتەوە (بەشی سێیەم : فەسڵی یەکەم) بەرواڵەت وێنای ئەمەیە کە چ کەسێك هاتنی بارزانی بۆ ئێران پێ خۆش نەبووە .

٢٧- شەهباز ١٩٤٥/١٢/٣١ لە پییر روندوەوە وەرگیراوە، بڕوانە: لەسەر زەمینی ئیسلامدا ١٩٤٦ ژمارە ٣٤، ل ١١٨

٢٨- ویلیام ئیگلتۆن ، ل ٦١-

٢٩- هەمان سەرچاوە .ل ٧٨

٣٠- ویلیام لین وسترمن ، کاروباری دەرەوە ١٩٤٦/٧ ، باسی دانی بیست زرێپۆشی روسی لەسەربازگەی روسی میاندواوە بە هێزەکانی مەهاباد دەکات (گوتارێکی دیکە لەمەڕ ئەم بابەتە لە نیۆرك تایمز).

٣١- ویلیام ئیگلتۆن .ل ٧٤

٣٢- ((بزاڤی نەتەوەیی کورد لە ١٩٤٦))دا نووسینی پیروندو، لەسەر زەمینی ئیسلامدا ، ١٩٤٧ ل ١٢٩ کە لە پەیامی رۆژی ١٩٤٦/٥/٤ ی رۆیتەر لە تارانەوە کە لەوێدا کورتەیەك لە گوتاری رادیۆی تەوریز نەقڵ دەکات ، هەروەها بڕوانە ویلیام ئیگلتۆن .ل١٣٠

٣٣- روندو هەمان سەرچاوە ل. ١٣٠

٣٤- ئا. روزڤلت ، میدل ئیست جورناڵ ١٩٤٧

٣٥- هەمان سەرچاوە .

٣٦- ویلیام ئیگلتۆن . ل ,٥٨

٣٧- بە گوتەی ئینگلتۆن ، قازی محمەد نەخشەیەکی بۆ هێرش کردن لە باشوورەوە دانابوو ، کە قەرار بوو دوای چەند رۆژێك، واتە لە ناوەراستی هەیڤی ١٩٤٦/٦ جێبەجێ بکرێ ، قازی محمەد ،مەنافی کەریمی بۆ دەرکردنی فەرمانی هێرشەکە بۆ شەرگە ناردبوو، بەلاّم بە هەوڵی هاشمۆفی کونسوڵی سۆڤیەتی لە رەزاییە ، ئەم بەرنامەیە هەڵوەشایەوە ، ئیگلتنۆ ن ل ,٩٧

٣٨- پەیامی تەلەگرافی ئاژانسی فەرەنسا ، کە لە رامبووە وەری گرتووە ل ١٠٦-,١٠٧

٣٩- رەحیمی قازی نامە بۆ نووسەر ، ١٩٧٦,/٣

٤٠- هەمان سەرچاوە

٤١- رامبۆ، کوردەکان وهەق ، ل١٠٤

٤٢- ئا . روزفلت میدل ئیست جۆرناڵ ١٩٤٧

٤٣- هەمان سەرچاوە.

٤٤- و .ئیگلتۆن ، ل ١٠٦

٤٥- نامە بۆ نووسەر ١٩٧٦/٤

٤٦- حەسەن ئەرفەع ، کوردەکان ل ٩٦

٤٧- و. ئیگلتۆن ، ل ١١٢

٤٨- هەژار ، هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا ، بەغدا ١٩٧٣

٤٩- رەحیمی قازی نامە بۆ نووسەر ، ١٩٧٦,/٣

٥٠- و. ئیگلتۆن ، ل ١٤٦

٥١- بۆ زانیاری لەمەڕ ئەم رووداوە بڕوانە: ((جەنگی ئازەربایجان)) نووسینی رابرت روسو، لە میدل ئیست جورناڵ ، زستانی ١٩٥٦ و((بزاڤی کومونیستی دە ئێراندا)) نووسینی جۆرج لنس زوفسکی ، میدل ئیست جورناڵ ،١٩٤٧/١

٥٢- ر . روسو ، میدل ئیست جورناڵ ، ١٩٥٦ ، ل ٢٩

٥٣- و، ئیگلتۆن ، ل ١١٥

٥٤- هەڤپەیڤین دەگەڵ هەمزە عەبدوڵلا بەغدا ١٩٧٣

٥٥- و ئیگلتۆن ، ل ١٢٨

تێبینی :ئەم زانیارییانە لە رێزدار ساڵح مەحموود بارزانی وەرگیراون:(وەرگێڕی کوردی)

{١}ئەم زانیارییە لەمەڕ ژن هێنانی شێخ ئەحمەدی بارزانی لە خێڵی قەرەپاپاغ دروست نیە ، بەڵکو ئەوەی ژنی لەو خێڵە هێنا سەید ئەحمەدی سەید تەهای نەهرییە ونێوی ژنەکەی مەنیجەخانە و خوشکی دکتۆر بەهمەنی قەرەپاپاغە

{٢} پاش چوونی بارزانی بۆ مەهابادودامەزراندنی کۆماری مەهاباد، ماڵی لە شنۆوە چوو بۆ بە مەهاباد.

فەسڵی سێیەم :حزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران،
لەدوای روخانی کۆماری مەهابادەوە،
تا شۆڕشی چواردەی تەموزی١٩٥٨ی عێراق.

پاش روخانی کۆماری مەهاباد وخەنەقاندنی قازییەکان وگرتنی ژمارەیەك لە ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی حزبی دیموکراتی کوردستان وراکردنی ئەندامانی دیکەی حزب بۆ عێراق، بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد بەکردەوە هەرەسی هێنا ودامرکایەوە.

١- کۆمیتەی کومونیستی کوردستان وحزبی دیموکرات:

لەسەرەتاکانی ساڵی ١٩٤٨وە هەندێ هەوڵ وتەقەلا بەمەبەستی تازەکردنەوەی رێکخستن دەبینین،لەلایەك ك.ك.ك(کۆمەڵەی کومۆنیستی کوردستان)بەرێبەری رەحیم سوڵتانیان"١"و بەتایبەتی لەلایەن حزبی دیموکراتی کوردستانی میراتگر ودرێژەدەری رێگەی حیزبی دیموکراتی قازی محەمەد،هەندێك هەوڵی عەمەلی لەم بوارەدا دەدرێ،حیزبی دیموکراتی کوردستان لە ساڵی ١٩٤٨دا لەراستیدا لقێکی حیزبی تودە بوو لە کوردستاندا،ئەندامانی حزبی دیموکراتی کوردستان (مەهاباد)دانیشتووی تاران خۆ بە خۆ دەبونە ئەندامی حزبی تودەو بەپێچەوانەشەوە.
بەڵام وەزع باش نییەو ئەندامانی حزبی تازە، ئەزمونی خەباتی نهێنیان نییە،ئەمن زوو بە زوو رێبەرانی حیزب لەوانە عەزیزی یوسفی ویوسفی دەگرن لە ١٩٤٨وە تاساڵی ١٩٥٢دە زندانیدا بوو.

٢- حیزبی دیموکراتی کوردستان لە سەردەمی موسەدەق دا :

لەساڵی ١٩٥١دا موسەدەق دەسەڵاتی گرتەدەست،حزبی دیموکراتی کوردستان تارادەیەك سودی لە کەش وهەوای تا رادەیەك ئازادی ئەو سەردەمەی ئێران وەرگرت وبەرێبەری عەزیز یوسفی و غەنی بلوریان هەندێك بوژایەوەو رەونەقی پەیدا کردەوە."٢"
زۆری پێناچێت لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی ١٩٥٢دا،وێڕای گوشاری ئەمن وپۆلیس،سادق وەزیری خەڵکی مەهابادوئەندامی حزبی دیموکرات بۆ ئەنجومەن هەڵدەبژێردرێ ودەبێ بەنوێنەر.
بەڵام شا بەخۆی هەڵبژاردنی ئەو پیاوەی رەفز کردو ئیمام جومعەی تارانیان کە پیاوێکی شیعە مەزەبە و خەڵکی مەهاباد هەرنەیان دەناسی ،لەبری ئەو هەڵبژارد.
پاشان،لە ساڵی ١٩٥٣دا هەراوهەنگامە ناوچەی مەهاباد دەگرێتەوەو لەناوچەی بۆکاندا جوتیاران دژی فیودال و موڵکداران ڕادەپەڕن.
لەمانگێن ٥و١٩٥٣/٦دا خۆپیشاندان لە مەهاباددا رودەدەن، پۆلیس و خەڵکەکە لێیان دەبێ بە شەڕو لاوێکی خەباتکاری کورد دەکوژرێ ،ژمارەیەکیش دەگیرێن.
لە ١٩٥٣/٨/١٦دا خۆپیشاندانێکی گەورە بۆپشتیوانی موسەدەق لەمهاباددا بەرپا دەبێت، هێمنی شاعیر لە دوای روخانی کۆمارەوە تاهەنگێ بۆ یەکەمجار پارچە شیعرێك بۆ خۆپیشاندەران دەخوێنێتەوە.
بۆیادی ئەو خۆپیشاندانە وبۆیادی دامەزراندنی حزبی دیموکراتی کوردستان لەلایەن قازی محەمەدەوە لە ١٦/ئابی/١٩٤٥دا،ناوی شەقامی پەهلەوی دەگۆڕن بە شازدەی ئاب.

بەڵام گۆڕانکاری سیاسی و لە نکاو یەك بەدوی یەکدا دێت.شا پاش ڕۆیشتن بۆ ڕۆما ولە دوای دژە کودەتایەکی دەستکردی ئەمریکی لە ١٩٥٣/٨/١٩دا سەر لەنوێ جلەوی دەسەڵات دەگرێتەوە دەست .!سوپا شەوانە گەمارۆی شاری مەهاباد دەدا وخەباتکارانی حزبی دیموکراتی کوردستان هەمـــــــدیس بەناچـــــــاری ون دەبـــــــن و خۆدەشـــــــارنەوە.

٣- جیابونەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان لە حیزبی تودە:

خەباتگێرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان بەتەما بوون حیزبی تودە شۆرشێکی چەکدارانە بەرپا بکات،چونکە هیچ کاتێك رێکخستنی ئەم حیزبە بەم رادەیە بەهێز نەبوو،نزیکەی ٧٠٠ئەفسەری سوپایی ئەندامی حیزبی تودە بوون وبەکردەوە خۆیان گەیاندبووە هەموو شوێنێك،یەکێك لەسەرانی سەرکردایەتی سوپا وهەروەها ئەفسەرێکی دی کە((دەسەڵاتێکی زۆری درابویێ))بۆسەرکوتکردنی حیزبی تودە ،بۆ ئابادانی مەڵبەندی گەورەی کۆمپانیا نەوتیەکانی وڵات نێردرابوو،لە ئەندامانی حزبی تودە بون!خەڵکی حیزبی تودە تەنانەت گەیی بوونە نووسینگەی تایبەتی پاشایەتیش.

بەڵام هەڵسوڕێنەرانی حیزبی تودە کە لەئەیلولی ١٩٥٣دا رایانگەیاندبوو کە بەو زوانە راپەرین بەرپا دەبێت، لەئەنجامدا لە خەباتی چەکداران ژێوان بوونەوە.مێژووی ناکۆکی نێوان حیزبی دیموکراتی کوردســـتان وحیزبـــی تـــودە کـــە لـــە ئەنجامـــدا لەســـاڵی ١٩٥٥ بەیـــەکجارەکی لەیەکـــدی جیابوونەوە،دەگەرێننـەوە بـۆ ئـەم سـەردەمە،ئەمەش سـەردەمێك بـوو کـە پۆلیسـی(ئـەمن) ئێـران رێکخستنی عەسکەری تودەی سەرکوتکرد.پاش ئەوەی پۆلیس توانی بخزێتە ریزەکانی حیزبی تودەوە،حیزبی دیموکراتی کوردستان لێبرا کە هەموو پەیوەندییەکی رێکخراوەیی خۆی دەگەڵ حیزبی تودەدا بپچرێنێ.

٤- کۆمیتەکانی مەهاباد و سنە :

لـەم قۆناغـە ناهـەموارو پـڕ مەترسـییەدا،نەدەکرا یـەك رێکخـراو بـۆ هـەموو کوردسـتانی ئێـران هەبێ،بەڵکو چەند لیژنە وکۆمیتەی ناوچەیی هەبوون کە لە مەهابادا لەلایەن عەزیز یوسفی و غەنی بلوریان وعەبدورەحمان قاسملو و رەحیم سوڵتانیان و کەریم ئاوەیس وعەبدوڵڵا ئیسحاقی (ئەحمەد تۆفیق)"٣"و لەسنەدا لەلایەن شەریعەتی و کەسانی دییەوە بەرێوە دەبران.

غەنی بلوریان توانی لەساڵانی ١٩٥٤-١٩٥٥ دا چەند ژمارەیەکی خولی تازەی رۆژنامەی کوردستان کە لە تەورێز چاپ دەبوو،بڵاوبکاتەوە.بەڵام چونکە پۆلیس چاپخانەی نهێنی رۆژنامەکەی کەشفکرد و پێنجـەمین ژمـارەی کوردسـتانی(سـاڵی ١٩٥٥)کەتایبـەت بـوو بەسـاڵیادی دامەزرانـدنی حـزب، گرت.ناچار بوو بڵاوکردنەوەی رۆژنامەکە رابگرێ.

٥- کۆمیتەی ناوەندی ساڵی ١٩٥٤

لە ساڵی ١٩٥٤دا هەردوو کۆمیتەی مەهاباد وسنە تێکەڵ دەبن وکۆمیتەیەکی ناوەندی لە هەردوو کۆمیتەی ناڤبری دروستدەکەن .

لـه هـەیڤی ١٩٥٥/٥دا کۆمیتـەی ناوەنـدی یەکـەمین((کـۆنفرانس))ی حیزبـی دیمـوکراتی کوردسـتان دەبەسـتیٚو نزیکـەی بیسـت کەسـێك لـە ئەندامـە چـالاکەکانی حیـزب لـەدووری چـەند کیلۆمـەتری مەهاباددا لەدەوری یەك کۆدەکاتەوە.
لەم قۆناغەدا زۆربەی خەباتگێرانی چالاکی حیزب بە نهێنی لە گوندەکاندا دەژیان،ژمارەی ئەندامانی حیزبـی دیمـوکراتی کوردسـتان کەچـەندین شـانەیان لەشـارانی گـەورەی وەکـو سـنە و کرماشـان هەبوو،دەگەییە چەند هەزار کەسێك.
حیزبی دیموکراتی کوردستان وێڕای گۆشار وسەرکوت،بە چاکی جێی خۆی کردبووەوەو لەباری رێکخستنەوە کۆك بوو،لەم قۆناغەدا پەیوەندی نزیکی دەگەڵ حیزبە چەپەکانی عێراقدا،واتە دەگەڵ حیزبی کۆمۆنیست وحیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراقدا هەبوو،ئەم پەیوەندییە بەرادەیەك بوو کـە هـەردوو حیزبـی نـاڤبری لـە ململانـیٚ ئایدۆلۆژیـەکانی خۆیانـدا،حیزبی دیمـوکراتی کوردسـتانی ئێرانیان دەکردە حەکەم.

٦- **پرۆگرامی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران(١٩٥٦)**

حیزبـی دیمـوکراتی کوردسـتانی ئێـران لەسـاڵی(١٩٥٦)دا یەکـەمین پرۆگرامـی خـۆی،بڵیٚ یەکـەمین(رەشـنووس)ی پرۆگرامـی خـۆی لـەدوای بەرنامـەی حیزبـی دیمـوکراتی قـازی محەمـەد بڵاودەکاتەوە .
تۆنی پرۆگرامەکە گۆراوە.
نووسەرانی ئەم قەواڵەیە دروشمی ((خەبات دژی ئیمپریالیزم ولەپێناوی حوکمڕانی گەل))دا سەرەتا بەدورودرێژی ئەو((ستەمە نەتەوەییە)) تاوتویٚ دەکەن کە لە کوردی ئێران دەکریٚ.
((منداڵی کورد هەرلەمنداڵییـەوە ناچارە زمانێك فێر بێت کـەزمانی زکماکی خۆی نییە،واتـە زمـانی فارسی.هـەموو شـتێکی کـوردی قەدەغەیە،کاربەدەسـتانی گـەورە هـەموو لـە تارانـەوە دێن،کوردسـتان ناوچەیەکی عەسکەرییە،سوپا وپۆلیس لە وێندەر دەسەڵاتی بیٚ سنووریان دراوەتیٚ.))
نووسـەرانی بەرنامەکـە لەسەرشـیکردنەوەی خۆیـان بـەردەوام دەبـن ودەگەنـە ئـەم ئەنجامگیرییـەی کە((نەتەوەی کورد لە ژێر زوڵمی سیٚ لایەنەی ئیمپریالیزم ودەوڵـەتی فیوداڵ بورژوای ناوەندی و موڵکدارانی گەورەی کوردایە))
رێبـەرانی حیزبـی دیمـوکراتی کوردسـتان رایدەگەیـەنن کـە((حیسـابی گـەلانی ئێـران بـە جیـاواز لـە حیسابی حوکومـەتی ناوەندی))دەزانـن ورایدەگەیـەنن کە هـەم دژی شـۆڤینزمی ئێـرانین کـە دان بـە بوونی میللەتی کوردا نانیٚ و هەم دژی ئەو کوردە ناسیونالستانەشن کە هەوڵ دەدەن رقی خۆیان لـە دەوڵـەتی مەرکەزی،بەسـەر گـەلانی ئێرانیشدا برێژن،پێشنیازی خـەباتی هاوبـەش دەکـەن دژی دام و دەزگـای پاشـایەتی-فاشیسـتی((شـا))ولـەپێناوی دامەزرانـدنی((کۆمـارێکی دیمـوکراتی))کـە کوردسـتانی ئێـران لـە چـوار چـێوەی ئـەو کۆمـارەدا ((حـوکمی نەتـەوەیی))و((ئەنجومـەنی نەتـەوەیی))خـۆی هـەبیٚ وئەنـدامانی بەئاشـکرا وراسـتەوخۆ بێنـە هەڵبـژاردن و ئـافرەتیش مـافی ڕادانیان دەبیٚ،زمانی کوردی دەبیٚ بـەزمانی رەسمی کوردستان،بەڵام مـافی زمانـەوانی کەمینـەکانی دیکەش دەپارێزیٚ.

حیزبی دیموکراتی کوردستان لە بەرنامەیەکدا یەکسانی ئافرەت وپیاو دووپات دەکاتەوە ، یەکسانی لە ((مووچەی چوون یەك، هەقدەستی چوون یەك)) یەکسانی لە ئازادییە بنەڕەتیەکاندا ((ئازادی رادەبڕین،ئازادی چاپەمەنی،ئازادی ئاینی))هەروەها حیزب پیشنیازی حکومەتی ((عەلمانی)) دەکات کە سوپا وپۆلیس تێیدا نەمێنێ و((میلیشا))ی گەلّ و((سوپای میللی)) جێی بگرێتەوە.

نووسەرانی بەرنامەکەی حیزبی دیموکراتی کوردستان بە زنجیرە پێشنیازێکی فرە لایەن کۆتایی بە گوتەکانی خۆیان دێنن لەوانە لە باری پیشەسازییەوە(خۆماڵیی کردنی سەرچاوەکانی ژێر زەمین وجەنگەڵەکان) و لە باری کشتوکاڵییەوە(دابەشکردنی زەوی وزاری فیودالانی گەورەو ((دژمنانی حکومەتی میللی)) بەسەر جوتیارانی هەژاردا) ولەباری نیشتەجێ کردنەوە (ئاکنجی کردنی دەوارنشینان وکۆچەران)و لەباری رۆشنبیری وفەرهەنگییەوە (خوێندنی ئیجباری تا تەمەنی چواردە ساڵی ودامەزراندنی شانۆیەك وئێزگەیەکی رادیۆو زانستگەیەك ودام ودەزگای هەمەجۆری زانستی(سەرانسەر)هەروەها ((حکومەتی نەتەوەیی))(کوردستان) بە پێی دەرفەت یارمەتی کوردی ولاّتانی دراوسێ و خەبات لە پیناوی ئازادی هەموو کوردستان، بدات .

شتێکی بەڵگەنەویستە کە تەنێ لە ساڵی ١٩٧٣دا وپاش هەراوهەنگامە وکێسشەمەکێش و گۆڕانکارییەکی زۆر ئەوجا حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران سەرەنجام بە رەسمی پشتیوانی لە (خەباتی چەکداری) دژی رژێمی شا دەکات ،بەلاّم حیزبی دیموکراتی ساڵانی ١٩٥٥-١٩٥٨ بە ئاشکرا بزووتنەوەیەکی نەتەوەیی – شۆرشگێرییە و ئەم دوو تایبەتمەندیەش خۆی لە خۆیدا بڤەیە و بەسە بۆ ئەوەی دەزگای سەرکوتکاری بکەوێتە گیانی و بەسەریدا داباریێ .

٧- سەرچاوەو پەراوێزان:

١-کوری مستەفا سوڵتانیانە.

٢-غەنی بلوریان برای وەهاب بلوریانە،یەکێك بوو لە پێنج نوێنەرەکەی مەهاباد لە ئەنجومەنی تەورێز،بروانە و.ئیگلتون ل ٤٢و٦٠.

*- عەزیزی یوسفی مامۆستا بوو.

٣-ئەحمەد تۆفیق پاش ساڵی١٩٦٠دەگاتە پلەی سکرتێری گشتی حیزبی دیموکراتی کوردستان

فەسڵی چوارەم:حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق لە دامەزراندنییەوە(١٩٤٦) تا شۆرشی ساڵی ١٩٥٨

پێشـوازی پارێزئـامێزی قـازی محەمـەد لـە مەلامسـتەفای بـارزانی ودەهـەزار کـوردی هـاورێی بارزانی،هەنـدێك سـاردبوو.قـازی محەمـەد هـەوڵی دابوولـە بـارزانی بگەیـەنێ کـە هـاتنی ئـەو هـەموو خەڵکـە بـۆ کوردسـتانی ئێـران کـەخۆی لـە قـات وقـریو برسـێتی دایـە،زۆر ئاریشـەی لـە چارەسـەر نەهاتوی لیێ دەکەوێتەوە.

بـەڵام بـارزانی کـە هێـزێن عێراقـی لـە نزیکـەوە تاقیبیـان دەکـرد وبەدوایـدا دەهـاتن،بێ ئـەوەی کـە چاوەنۆڕی وەڵامی قازی محەمەد بکات یاخود گوێی بداتی لە مانگی ١٩٤٥/١٠دا لە سنوری ئێران دەپەڕێتـەوە.هەڤاڵـەکانی لەگونـدەکانی دەور وبـەری شـنۆ ومـەهاباد بڵاودەبنـەوە.وتوشـی وەزع و حاڵێکی نالەبار دەبن و گرانی وتیفوس وگرانەتێ حەشریان پێدەکات.

کوردەکـانی ئێـرانیش وەکـو کـوردی عێراقـی لـە باسـی پەیوەندییـەکانی قـازی محەمـەد وبارزانیـدا هەندێ پەردەپۆشیان دەکەن. ئەو پەیوەندییانە بە ڕەسمی چاك و بگرە زۆر چاکیش بوون.بـارزانی تاکۆتایی هەر وەفاداری قازی محەمـەد بـوو حوکموەدەسـەڵاتی ئـەوی بـەهێز کـرد.بـەڵام وێـڕای هـەموو ئەمانەش،ئــەم دوو پیــاوە هەریەکــەیان بــاوەڕی بــە((پــەیامی مێــژوویی))خــۆی هــەبوو.قوربــانی ((پاوانخوازی))خۆی بوو.بەڵام بابەتی ناتەبایی و ناکۆکیش لەنێوانیاندا کەم نەبوو.

لە شوباتی١٩٤٦دا واتە مانگێك دوای ڕاگەیاندنی کۆمار لەلایـەن قازی محەمـەدەوە (١٩٤٦/١/٢٢)نۆ کوردی عێراقی لەوانە بارزانی وهەمزە عەبدوڵڵا(کۆمیتەی حیزبی دیموکراتی کوردستان ئێرانیان بۆ سەرپەرشتی و فریاکەوتنی بارزانیانی دانیشتوانی ئێران))دامەزراند.

هەڵبەتە ئامانجە مرۆڤدۆستەکانی ئەم ڕێکخراوە تازەیە ئاشکرابوو،بەڵام دامەزرێنەرانی ڕێخراوەکە دەیانویست،بەتایبەتی کە تازە هاتبونە ئێران((ناسنامەی عێراقیەتی))خۆیان بپارێزن.!

قازی محەمەد لە سەرەتادا یارمەتی ئـەم کۆمیتـە تازەیـەی دا،بارەگایـەك و تـایپێکی دانێ،بـەڵام دوای ماوەیەك بەبارزانی وهەمزە عەبدوڵلای گوت:((هەر یەك حیزب هەیە ئێوە دەتوانن لەناو ئەم حیزبـە دا کاربکەن،((بەڵام نەك بەجیا.))"١"

بە ماوەیەکی کەم دوای ئـەم ئاگادارکردنەوەیـە هـەمزە عەبدوڵڵا بـە نامەیـەکی بـارزانی یـەوە هـات بـۆ عێراق.لەم نامەیەدا بارزانی داوای ئەمـەی کردبوو کـە ڕێگەیـەك فەراهـەم بکرێـت تـا هـەمزە عەبدوڵڵا بەمەبەستی گفتوگۆ دەگـەڵ دەوڵـەتی عێراقـی دەربـارەی گەڕانـەوەی بارزانی،پەیوەنـدی بـە بابا عـەلی کوڕی شێخ مـەحمودەوە بکـات. بـارزانی داوای لـە خـەباتگێرانی کـوردی عێـراق دەکـرد کـە یارمـەتی هەمزەعەبــدوڵڵا بــدەن بــۆ دامەزرانــدنی((حیزبــی دیمــوکراتی کوردســتانی عێــراق)).(١)

١-گەڕانەوەی بارزانی بۆ عێراق:

دەبێ پەیوەندی بارزانی دەگەڵ قازی محەمەد زۆر خراپ بوبێت تا بارزانی بیر لە گەڕانەوە بۆ عێراق بکاتەوە،لەکاتێکدا کە((دادگای جەنگی))بەغدا لەمانگی ١٩٤٥/١٢ حوکمی ئیعدامی غیابی بۆ شێخ ئەحمەد و سێ کوردی دی دەرکردبوو.بێگومـان ئەمـە تاکتیـك بـوو پەیوەنـدی نێـوان قـازی محەمـەد و بارزانی هیچ کاتێك زۆر (باش) نەبوو،بارزانی نەیدەویست بۆ عێراق بگەڕێتەوە، بەڵام وای بۆ دەچوو

کە((ئەگەر قازی محەمەد بزانێ کە خەیاڵێکی وای هەیە پەیوەندییەکانی دەگەڵیا چاك دەکات، هەرواش دەرچوو))"٢"

بەهەرحاڵ تەکتیك بوو یان نا،ئەم دەست پێشخەرییەی بارزانی بووە هۆی ناڕەزایی رێکخستنی حیزبی دیموکراتی کوردستان(ئێران) لقی سلێمانی.بەتایبەتی ئیبراهیم ئەحمەد کە بە هیچ جۆرێ حەزی بە گەڕانەوەی بارزانی نەدەکرد،کە(کۆماری مەهابادی لاوازدەکرد)و نامەی بۆقازی محەمەد ناردو داوای لێکرد کارێك بۆ چاککردنی وەزع وحاڵی بارزانیانی دانیشتووی ئێران بکات (کاری وەکو دابەشکردنی ئازوقە وخواردەمەنی)"٣"

بڵاوبونەوەی هەواڵی بەرزبونەوەی پلەی بارزانی بۆجەنەڕاڵی سوپای کۆمار لە ژمارەی سەرەتاکانی ئازاری رۆژنامەی کوردستاندا نیشانەی ئەوەبوو کە مەسەلەکە چارەسەربووە.

٢- دامەزراندنی حیزبێکی کوردی لەعێراقدا:

دوەمین بەشی کارەکەی هەمزە عەبدوڵڵا،ئاکام وکاریگەریی گرنگی لە ئایندەی بزوتنەوەی نەتەوەیی کورد هەبوو.بارزانی بەوەی کەداوای دامەزراندنی(حیزبی ددیموکراتی کوردستانی)ی تایبەت بە عێراقی کرد،لە راستیدا تەسدیقی ئەو دابەشکردنە دەسکردەی کوردستانی کرد کە بە هێڵێك لەنێوان عێراق وئێراندا ئەنجامدرابوو(کەلەجیاتی سنورەکانی جارانی ئێران و عوسمانی بوو)کۆتایی بە یەکێتیی ئەو بزوتنەوەیە هێنا کە لە گەڵ گەشەکردنی لقی سلێمانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێراندا لە حاڵی گەشەکردندا بوو.

لەسەرەتادا ئەم پێشنیازە لەلایەن برایم ئەحمەدەوە قەبوڵ نەکرا،چەندین ساڵ لەوە دوا مێژووی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق رکابەری وهەڤڕکی ئەم دوو پیاوەی بەخۆوە دیت،ئەویش رکابەرییەك کە مەسەلە شەخسییەکان دەوری زۆر گرنگیان تێدا بینی،زیاتریش لەم روەوە کە هەمزە عەبدوڵڵا مێردی خوشکی بایم ئەحمەد بوو وبرایم ئەحمەد مێردی برازای هەمزە عەبدوڵڵا بوو!.

برایم ئەحمەد دەڵێ بەبێ((ئیزنی))قازی محەمەد ناتوانێ رێکخراوەکەی هەڵوەشێنێتەوە،و باوەڕی وایە کە((نابێ ئەو خەباتگێڕە کوردانەی کەبەشێوەی جیاو لە ناوچە جیاوازەکانی کوردستاندا خەبات دەکەن،دابەش بکرێنە سەرکۆمەڵێك لق))چونکە کاری وەها((کۆماری مهاباد لاواز دەکات))"٤"

دەبێت ئیعتراف بەوە بکرێ کە ئەو هەنجەتو بەڵگانەی سی ساڵ لەوەدواتر لەلایەن دامەزرێنەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق بۆ پاساوی ئەم کارەیان دەهێنرایەوە تا رادەیەك غەریب دەینواند:بە بۆچوونی ئەم کەسانە هەڵو مەرجی ئێران زۆر(جیاواز بوو)لە هەڵومەرجی عێراق:لە کوردستانی ئێراندا کۆمارێکی کوردی هەبوو(کە لە ئۆتۆنۆمی زیاتری هەبوو)حاڵبوکی لە عێراقدا((ئێمە دەبوایە لەپێناوی مافێن زۆر سەرەتایی بخەبتین))"٥"

دامەزرێنەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق باسی(زەحمەتی پەیوەندی کردن)بە مەهابادیشەوە دەکەن ودەڵێن دەستوری کارکردنیان،یان بەرنامەکانیان بەزەحمەت دەگەیییە دەست. دوا هەنجەتیش ئەمە بوو کە دروشمی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران (خودموختاری بۆ کوردستان) دەگەڵ وەزعی کوردستانی عێراقدا نەگونجێنرابوو"٦".

هاندەری واقعی بارزانی ونزیکانی بارزانی هەرچیەك بووبیٚ، گومان لەوەدا نیە کە ئەم کارە مشت ومڕ وباس وخواسێکی توندی لەناو((شۆرش))دا واتە لە ناو حیزبی کۆمونیستی کوردستانی عێراقدا ،کە بەخۆی لەحیزبی هیواوە سەری هەڵدابوو ،نایەوە.هەمزە عەبدوڵڵا چوو بۆ بەغدا تا رێبەرانی حیزب بدینیٚ،لەئەنجامی کۆنگرەیەکدا ،کەمینەیەکی شۆرش دەگەڵ جەمال و ساڵح حەیدەری ونافیع یونسدا،پێشنیازەکەی بارزانی پەسەند ناکەن ودەچنە ناو حیزبی کۆمونیستی عێراقەوەو(لەوێندەر برایانی حەیدەری ونافیع یونس بە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی حیزب دەردەچن"٧"لە هەمان کاتدا زۆرینە دەنگ بۆ هەڵوەشاندنەوەی حیزب و چوونە ناو حیزبی دیموکراتی کوردستان دەدەن.

لەمانگی شەشی ساڵی ١٩٤٦دا هەمزە عەبدوڵلا بە((پێشنیازەکانی)) بارزانیەوە لەمەر رێکخستن ودامەزراندنی حیزبی تازە،بۆعێراق دێتەوە،بارزانی بە سەرۆکی حیزبی دیموکراتی کوردستان هەڵدەبژێردریٚ و شێخ لەتیفی کوری شێخ مەحمودو،زیاد محەمەد بەجێگری یەکەم ودوەمی سەرۆك هەڵدەبژێردرێن.

٣- **یەکەمین کۆنگرەی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق (١٩٤٦/٨/١٦):**

لە ١٩٤٦/٨/١٦دا نوێنەرانی هەموو رێکخراوە کوردییەکان دوای قەبوڵکردنی پێشنیازەکانی بارزانی،بۆ بەستنی یەکەمین کۆنگرەی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق بە نهێنی لە بەغدا کۆدەبنەوە،بارزانی بە خۆی لە مەهابادەوە هەمزەعەبدوڵلای بەنوێنەرایەتی خۆی بۆ کۆنگرە ناردووە.

برایم ئەحمەد دەیەویٚ لەکۆنگرەدا بەشداری بکات،بەلاّم رێی نادەن بچێتە کۆبونەوەکانی کۆنگرەوە،چونکە نەی ویستبوو،پەیوەندی بەم حیزبە تازەیەوە بکات!(برایم ئەحمەد لە ئازاری ساڵی ١٩٤٧داوپاش روخانی کۆماری مەهاباد،پەیوەندی بەم حیزبەوە کرد.)

لە ئاستی رێکخراوەییدا،هەمزە عەبدوڵلا بەسکرتێری گشتی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق هەڵدەبژێردریٚ،حیزب لەسەر شێوازی حیزبی کۆمونیستی سۆڤیەت هاتبووە دامەزراندن.کۆمیتەیەکی ناوەندی هەبوو کە ئەفسەرانی ناسیونالستی وەك میر حاج و عیزەت عەبدوڵعەزیز و مستەفا خۆشنا ونوری ئەحمەد تەها ئەندام بوون تێیدا،هەروەها مەکتەبی سیاسی هەبوو کە دەسەلاّتی راستەقینە لەدەستی ئەو دابوو،لە مەکتەبی سیاسیدا ناوی هەمزە عەبدوڵلاو جەعفەر عەبدوڵکەریمان بەر گویٚ دەکەون.

بەرنامەی ئەم حیزبە تازەیە بەرنامەی حیزبێکی پێشکەوتوخواز بوو،وێرای خواستێن نەتەوەیی خالیسە،(ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستانی عێراق،خواستی کۆمەلاّیەتیش بەرچاودەکەون.ریفورمی زەوی و زار،چاکردنی هەلومەرجی زنەگی چینی کرێکار،ریفۆرمی ئابوری و کۆمەلاّیەتی(خۆماڵی کردنی ژێدەرێن سروشتی، جیاکردنەوەی ئایین لە دەسەلاّت)خۆلاّسە حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق هەر لەسەرەتای لەدایك بوونیەوە حیزبێکی دژە ئیمپریالیزم و دژی کۆنە پەرستی بوو،لەدامەزراندنی((بەرەی نیشتیمانی))دا دەگەڵ حیزبی عەزیز شەریف و حیزبی دیموکراتی نیشتمانی و حیزبی کۆمونیستی عێراقدا بەشداری دەکات.

ڕێکخستنێکی شۆڕشگێری و ژێر زەمینیش هەبوو،کە ئەندامەکانی کەم بوون:بەگوتەی هەندێك کەس ژمارەیان ٥٠٠کەس و بەگوتەی هەندێکی دی ژمارەیان ٢٠٠٠ کەس دەبوون"٨".

حزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق هەر زوو دەکەوێتە دەرکردنی ڕۆژنامەی ڕزگاری بەزمانی عەرەبی.دیاریکردنی جێ دەستی بارزانی لە تۆمارکردنی بەرنامەی حزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق کارێکی زەحمەتە،بەڵام ناچێتە ئەقڵیشەوە ئەوێك کە هەمیشەوتەنانەت لەو ساتانەدا کە زۆر پێویستی بە ڕۆشنبیرانی هیوا هەبوو ،خۆی لێ دووردەگرتن ،مایەی تەئید بوو بێت.

بەڵام بەهەرحاڵ ئەوەی کە حاشای لێناکرێ ئەوەیە کە حزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق،هێشتا هەر ساوابوو کە((هەتیو))کەوت، لە هەیڤی چواری ساڵی ١٩٤٧دا بارزانی چوو بۆ یەکێتیی سۆڤیەت،حزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق تا ساڵی ١٩٥٥ نەیتوانی هیچ پەیوەندییەك بەوەوە بکات.

٤- حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق بەبێ بارزانی (١٩٤٧-١٩٥٨)

حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق کە زادەی دەستپێشخەری بارزانی وئایدۆلۆژیای ڕۆشنبیرانی مارکسی((شۆڕش))بوو لە هەڵومەرجی گۆشاری دولایەنەی سەرکوت و جەنگی ساردا گەشە دەکات.

لەساڵی ١٩٤٦ەوە،واتە لەو کاتەوە کە دامەزرێنەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق لە بەغدا کۆبوونەوە،ئیدی زەبر و زەنگ و سەرکوتکارییەکی ترسناك نیشتبووە سەر عێراق،ئەو حیزبە چەپانەی کە لە حکومەتە لیبرال ئامێزەکەی تۆفیق سویدیدا مۆڵەتی کارکردنیان وەرگرتبوو ،لەلایەن حکومەتی دوای ئەو ،واتە لەلایەن حکومەتی ئەرشەد ئەلعومەرییەوە قەدەغە کران.ڕێبەرەکانیان گیران.لە خۆپیشاندانێکی جاماوەریدا لە بەغدا وکەرکوك پۆلیس تەقەی لە خەڵکەکە کرد و ژمارەیەك کوژران و بریندار بوون .

لەمانگی ١٩٤٧/١دا نوری سەعید گەرایەوە سەر حوکم،پۆلیس یوسف سەلمان یوسفی سکرتێری گشتی حزبی کۆمونیستی عێراق وزۆربەی ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی حیزبی نێوبراویان لە ناغافڵدا گرت.ئەم ژمارەیە دادگایی کران وحوکمی خەنەقاندن وحەپسی درێژخایەنیان بەسەردا درا."٩"

کوردەکانیش بەشیان لەم سەرکوتکاریە دەبێت لە ١٩٤٧/١١/٩دا ئەو چوار ئەفسەرەی کە لەگەڵ بارزانیدا چووبوون بۆ ئێران،واتە عەقید عیزەت عەبدولعەزیزورائید مستەفاخۆشناو،ڕەیس خەیروڵلاعەبدوڵکەریمومولازم محەمەدمەحمود لە بەغدا لە سێدارە دەدرێن.!

خێزان و خانەوادەی هەڤاڵانی بارزانی کە پاش ڕوخانی کۆماری مەهاباد بۆ عێراق گەرابونەوە و ژمارەیان نزیکەی ٥٠٠٠ ژن و منداڵ و پیربوون،لەئوردوگایەکی نزیکی دیانە حەپس دەکەن،ئەو پیاوە تەندروستانەی(لەش ساغانە)کە لەگەڵ بارزانیدا بۆ یەکێتیی سۆڤیەت نەچوبوون کە نزیکەی هەزار کەسێك دەبوون لە کەرکوك وسلێمانی زیندانی دەکرێن،شێخ ئەحمەدیش زیندانی دەکرێ.!

بەڵام لەساڵی ١٩٤٨دا پێکدادانی زۆر جیدی لەنێوان چەپی عێراق وکاربەدەستانی حکومەتدا ڕوو دەدات،دەوڵەتی تازە بە ڕێبەری ساڵح جەبر،سەرگەرمی گفتوگۆیە دەربارەی بەستنی پەیمانێکی تازە بە نێوی پەیمانی پورتسمۆس،یەکێك لە خاڵە دیارەکانی ئەم پەیمانە بریتیە لە دامەزراندنی ئەنجومەنی بەرگری هاوبەش لەنێوان عێراق و بەریتانیادا.

بەدرێژایی هەیڤی ١٩٤٨/١ زنجیرەیەك خۆپیشاندانی توند لە بەغدا روودەدات،كە زۆر جار شێوەی شۆرش دەگرنە خۆ،دوا ئەڵقەی ئەم خۆ پیشاندانانە ،خۆپیشاندانی ١٩٤٨/١/٢٧بوو كە بە توندی دامركێنرایەوە.سێ كەس كوژران و ٣ سەد كەس بریندار بوون،هەر ئەو رۆژە بۆ شەوەكەی حكومەت ئیستیقالەی داوحكومەتەكەی دوای ئەو پەیمانی پۆرتسموسی ئیمزا نەكرد. لەكاتی جەنگی ئیسرائیل وعەرەبدا،حكومەتی عورفی رایدەگەیەنرێ و سەركوتكاری بەرەو دەسەنێ،هەندێك لە سەرانی حزبی دیموكراتی كوردستانی عێراق بەتۆمەتی((شیوعیەت))دەگیرێن،یەكێك لەوانە ئیبراهیم ئەحمەد دەبێ كە حوكمی دوو ساڵ حەپس دەدرێ،ژمارەیەك پەنا دەبەنە دەرێی وڵات و ژمارەیەكی دی خۆ دەشارنەوە.بەدرێژایی ئەم ماوەیە حیزبی دیموكراتی كوردستانی عێراق شان بە شانی حیزبی كۆمونیستی عێراق و هەموو حیزبە پێشكەوتوخوازەكانی دی خەباتی كرد.

لەراستیدا حیزبی دیموكراتی كوردستانی عێراق هێندە لە حیزبی كۆمونیستی عێراقەوە نزیك بوو كە بە قەولی ئیبراهیم ئەحمەدی سكرتێری گشتی ئایندەی حیزبی دیموكراتی كوردستانی عێراق((یەدەكی حیزبی نێوبراو بوو))"١٠"

٥- بارزانی لە یەكێتیی سۆڤیەتدا:

مەلامستەفا كە لە مێژبوو سۆڤیەتەكان بەداردەست وجاسوسی ئینگلیزیان دەزانی هەر كە پێی نایە خاكی سۆڤیەتەوە ،لە روانین وبۆچونی رۆژاواییانەوە بوو بە((بووكەڵەی دەستی موسكۆ)) سایرۆس سالزبورگ لە گوتارێكدا لە نیویۆرك تایمز بلاَوی كردۆتەوە كە گوزارشت لە بۆچوونی وەزارەتی دەرەوەی وڵاتە یەكگرتوەكانی ئەمەریكا لەمەڕ چالاكی روسەكان لە رۆژهەلاَتی نزیك دەكات،ئەوە شەرح وشرۆڤە دەكات كە چۆن كوردەكان بیانەوێ ونەیانەوی((تابووری پێنجەم))پێك دەهێنن،((دووپاتی دەكاتەوە))كە بارزانی یارمەتی سۆڤیەتەكانی داوە كە قوتابخانەیەكی تایبەت بە پەروەردەكردنی(عوامل)ی كورد لەنەخچەوانە دروستبكەن وئەم عەوامل وپیاوانە لەوێندەرەوە بۆ عێراق و توركیا دەنێرن.))"١١"

سەیر ئەوەیە كە هەندێ خەڵكی كوردی ((پەراگەندە))ی ئەوروپاش دەیانەوێ شاخ و باڵ لەم ((ئەفسانەی جەنەراڵی سوور))ەوە بنەن.ئەگەر قسەی راگەیاندنی ناوەندی لێكۆڵینەوەی كوردی ، كە لەلایەن كامەران بەدرخانەوە دەردەچێت قبوڵ بكەین كە جەنەراڵ بارزانی بەردەوام وهەموو رۆژێك بۆ ماوەی سەعاتێك لە رادیۆی باكۆوە قسان دەكات ونەتەوەی كورد هاندەدات كە سەبر بكەن وبەڵێنیان دەداتی كە سەرەنجام رۆژێ دێ كە خەونی یەكبوونی كورد بێتە دی و رۆژانی خۆشی نزیكن))"١٢"هیچ دیار نیە كەمیر بەدرخان ئەم زانیاریانەی لەكوێوە هێناوە،چونكە ئەو لەو سەروبەندەدا لە پاریس بوو...زۆر گۆشەگیربوو بەهەرحاڵ ئەم زانیاریانە زیاتر لە درۆدەچن تا لە راستی.

بارزانی هەركە گەییە یەكێتیی سۆڤیەت لەراستیدا لەگەڵ گەورەترین كەسایەتی ناوچەكەدا،یانی لەگەڵ باقروفی سەرۆكی ئەنجومەنی بالاَ كۆماری سۆسیالستی سۆڤیەتی ئازربایجاندا ،كە ناوچەی رۆژاوای دەریاچەی رەزاییەی بەبەشێك لە كۆماری ئازربایجان دەزانی لێیان بوو بە ناخۆشی.

بارزانی نەیویست بوو ببێ بە ئالەتی دەست وبوکەڵەی باقرۆف:بەلای ئەویشەوە وەکو قازی محەمەد، ئەم ناوچەیە بەشێك بوو لە خاکی کوردستان وزۆری پێ نەچوو کە پەیوەندی نێوان ئەم دووە((باقروف ومەلامستەفا))زۆرخراپ بوو.

دەگێرنەوە لە میوانداریيەکدا کە بارزانیش دەعوەت کرابوو،ئەو پێکەکەی خۆی هەڵنەگرت گوتی((من ناخۆمەوە و هیچیش ناخۆم!لەکاتێکدا ٥سەد کورد(واتە هەڤاڵانی ئەو)خەریکە لە برسان دەمرن وچۆن دەتانەوێ من شتێك بخۆم))!ئەم سەربورە دروست بێت یان نا.خۆی لەخۆیدا نیشانەی ساردی پەیوەندی نێوان بارزانی و کاربەدەستانی ناوچەیی یەکێتیی سۆڤیەتە.دوای ماوەیەك بارزانیەکان بەسەر گوندەکانا دابەش دەکەن،سەرەتا لە ئەرمەنستان و پاشان لە ئوزبەکستان،وەکو پەنابەری ئاسایی رەفتاریان دەگەڵ دەکەن نەك وەکو پەنابەری سیاسی.

گوایە بارزانی بۆخۆی هەمیشە لە باری مادی و داراییەوە لە وەزع و حاڵێکی تا رادەیەك باشدا بووە.بەڵام هیچ جۆرە دەورێکی سیاسی نەبوو،ئەگەر((رادیۆی نهێنی))هەردوو حیزبی دیموکراتی ئازربایجان و دیموکراتی کوردستان تا ساڵانی ١٩٥٤-١٩٥٥ هەندێ بەرنامەی بە کوردی بڵاودەکردەوە،ئەوا گومانی تێدا نییە کە بارزانی لەم بەرنامانەداو لە رۆژنامەی ئازربایجاندا کە لاپەرەیەکی بۆ (کوردستان)تەرخان کردبوو،قسەی نەکردووە.

تەنێ دوای مەرگی ستالین ودادگایی کردنی باقروف وەزع و حاڵی کوردێن پەناهەندەی یەکێتیی سۆڤیەت باش دەبێت،بارزانی بە فرۆکە دەچێت بۆ مۆسکۆ وخۆی بە کۆمیتەی ناوەندیدا دەکات و لەوێندەر ماندەگرێ تا سەرەنجام لەلایەن خرۆشۆف و مالینکۆف و مولوتوفەوە پێشوازی دەکرێ.

لە هەوەڵێرا زۆر بەرەقی رەفتاری دەگەڵ دەکرێ،بەڵام ئەو نارەزایی لەمەڕ ئەم رەفتارە دەربری کە دەگەڵ هەڤاڵەکانیدا دەکرا، و گوتی((ئەو بۆیە داوای پەناهەندەیی لەیەکێتیی سۆڤیەت کردووە، چونکە بەدۆستی گەلی کوردی زانیوە))"١٢"

داوای کرد کە هەموو لاوانی کورد بۆیان هەبێ بچنە قوتابخانەی پسپۆری و قوتابخانەی حیزب،بۆ خۆیوگروپێکی بچکۆلەی کادیران مۆڵەتی وەرگرت کە لە موسکۆ دانیشن،ئەم گروپە لە قوتابخانەکانی مۆسکۆدا دەستیان بە خوێندنی زمانی روسی و زانستێن سیاسی ومارکسیزم کرد.پاش چەند مانگێگ جەلال تاڵەبانی کە بۆ فیستیڤاڵی لاوانی جیهانی ١٩٥٥ چوو بوو بۆ وارشۆ،بە مۆسکۆدا رەت بوو لەوێندەر پەیوەندی بەبارزانیەوە کرد، ئەمە یەکەمین پەیوەندی بارزانی بوو لەگەڵ بزوتنەوەی کوردی عێراقدا لەدوای ساڵی ١٩٤٧وە.

بارزانی کە بە دەرکردنی شێخ لەتیفی شێخ مەحمودی،لە حیزبی دیموکراتی کوردستانی زانی،بە تاڵەبانی گوت کەدەبێت پەیوەندی حیزب دەگەڵ ئەو جێگری سەرۆکەی کە بەخۆی لەساڵی ١٩٤٦دا دایئابوو،تازە بکاتەوەو لەسەری رۆیی((ئێوە دەبێت پەیوەندی بەربڵاوتان دەگەڵ خەڵکی دا هەبێ،حزب نابێ رێخراوێکی تەنگ و دەرگا داخراو بێ))!جەلال تاڵەبانی بەبۆنەی فیستیڤاڵی لاوانەوە لە ساڵی ١٩٥٧دا جارێکی دی بۆ مۆسکۆ هات، ئەمە دوەمین و دوا پەیوەندی حیزبی دیموکراتی کوردستان بوو بە ((سەرۆکی))خۆیەوە لەوەتای چوو بووە یەکێتیی سۆڤیت،لەو زەمانەدا هەموو لەوە ئومێدبڕ بوو بوون کە رۆژێ بێت جارێکی دی بارزانی لە عێراقدا ببیننەوە.

٦- بونیاتنانەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق:

پاش تەنگانەو زەبر و زەنگ وگوشاری سالانی ١٩٤٧ و ١٩٤٨ و ١٩٤٩ حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق بە کردەوە بی ڕێبەر بوو،لە ئەیلولی ١٩٥٠ ژمارەیەك لەو کادرانەی کە هێشتا ئازاد بوون هەوڵێکیان بۆ تازەکردنەوەی ڕێکخستنی حیزب دا کە کۆنگرەی دووەمی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراقی لێکەوتەوە (ئازاری ١٩٥١)

یەکێك لە کارە باشەکانی ئەم کۆنگرەیە سارێژکردنەوەی کۆنە زامان بوو"١٣" ویەکێکی دیکەش ئەوە بوو بە کودەتایەکی نێوخۆ هەمزە عەبدوڵلا لابرا وبرایم ئەحمەد بەرزکرایەوەو بوو بە سکرتێری گشتی حیزب ، برایم ئەحمەد دوو مانگان بەر لە کۆنگرە لە زیندان هاتبووە دەرێ .

سێیەمین کۆنگرەی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق لە ساڵی ١٩٥٣دا لە کەرکوك ساز دەکرێ،نوێنەرانی کۆنگرە بە دانانی ئیبراهیم ئەحمەد وەکو سکرتێری گشتی حیزب قایل دەبن وبەرنامەیەك پەسند دەکەن کە لە ڕادە بەدەر حیزب بەلای چەپدا دەبات،بە بۆچوونی هەندێك تەنانەت چەپتر لە حیزبی کومونیستیش"١٤".حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق کە خۆی بە حیزبێکی مارکیسی لینینی دادەنا،دەنگ بۆ خەباتی چەکداری دەدات وداوای حکومەت بۆ کوردستان لە چوارچێوەی وڵاتێکی فیدراڵیدا دەکات،لێ حیزب خەباتی چەکداری دژی کۆنە پەرستی و دژی ئمپریالیزم لە ریزی پێشەوە دادەنێ .

نوری شاوەیس کە لە سەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان بوو"١٥" لە بیرەوەریەکانیدادەڵێ: ((بڕیارمان دابوو بەرژەوەندییەن نەتەوەیی فیدای بەرژەوەندییەکانی کۆمار بکەین، بۆ ئێمە جگە لە ئیمپریالیستان وسوسیالستان چ شتێکی دی نەبوو، ئەوانەی کە لە و بەینەدا بوون خزمەتی بەرژەوەندی ئیمپریالستیان دەکرد)).

بەڵام ناکۆکی و ناتەبایی بۆچوونەکانی ئیبراهیم ئەحمەد وهەمزە عەبدوڵلا هەر زوو تازە دەبنەوەو سەر هەڵدەدەنەوە، لە ساڵی ١٩٥٥دا حیزب دەبێ بە دوو بەشەوە:حیزبی دیموکرات بە مانای تایبەتی لە ژێر دەسەڵاتی برایم ئەحمەد، و((بەرەی پێشکەوتن خوان)) بە ڕێبەری هەمزە عوبدوڵلا.

حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق لە ڕۆژی دامەزراندنییەوە لە ١٩٤٦ تاکو نهۆ نەیتوانیوە لەم دووڕیانە دەربازبێ، ئایا دەبێ ئەولەوییەت بە مەسەلەی نەتەوەیی بدات یان بە مەسەلەی کۆمەلایەتی؟ حیزب کە بەردەوام لەبەر هەڕەشەی داردەستانی حکومەتی دایە،لەم حاڵەتەدا دەبێ لە هەنبەر حیزبی کومەنیستیشدا بەگری لە خۆی بکات، چونکە لە ژێر دەسەڵاتی مارکسیەکاندایە یان لەژێر دەسەڵاتی کەسانی مارکسی مەیلدایە، نازانێ چ شتێك ئەو لەحیزبی کومونیستی عێراق جیادەکاتەوە .

حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق تا دوای دە ساڵیش لە دامەزراندنی هەرگیز ئایدۆلۆژیایەکی تایبەتی نەبووە،لە ساڵی ١٩٥٥دا ناسۆنالیستان و پێشکەوتنخوزانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران دەیانەوێ داوەرییەك لەمەڕ ((هەق بوون یان هەق نەبوونی)) ئەوان بکەن و حیزبی نێوبراو((بە شێوەی سلێمان پێغەمبەر)) حوکمێکی ئاقڵانە لەم رووەوە دەدات ، هەردوو مەسەلەی کۆمەڵایەتی و نەتەوەیی دەبێ پێکەوە حەل بکرێن و دەبێ هەردووك ڕێکخستن یەك بگرن.هەر لەم قۆناغەدا یەکێك لەم دوو ڕێکخراوە پێشنیازی کۆبوونەوەیەکی هاوبەش لە نوێنەری حیزبێن کوردی

عیراق وئێران وتورکیا دەکات،سێ ساڵان دوای ئەوە حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران و عێراق سەرلەنوێ کار بۆ بەستنی کۆنگرەیەکی لەو بابەتە دەکەن، کە سەر ەنجام وەلا دەنرێ .
لە ساڵی ١٩٥٦دا هەردوو باڵی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق سەر لە نوێ یەك دەگرنەوە و(حیزبی دیموکراتی یەکگرتوی کوردستان) پێك دەهێنن کە هەمزە عەبدوڵلا دەبێت بە سکرتێری گشتی و رۆژنامەیەك بە نێوی خەباتی کوردستان دەردەکات .

٧- حیزبی کومونیستی عێراقی و مەسەلەی کورد:

حیزبی کومونیستی عێراقی لە ئەیلولی ساڵی ١٩٥٦داو لە دووەمین کۆنفرانسی خۆیدا سەرەنجام لەمەڕ مەسەلەی بنەڕەتی، واتا مەسەلەی کورد، لە قەواڵە نامەیەکی تێروتەسەلدا هەڵوێستی خۆی روون دەکاتەوەو هەنگاوی زۆر گرنگ سەبارەت بە بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد دەنێت.
لەم قەواڵە نامەیەدا حیزبی کومونیستی عێراق ئەم خاڵە دووپات دەکاتەوە کە((شوێنە عەرەب نشینەکانی عێراق، بەشێکی لە جیابوونەوە نەهاتوون لە خاکی عەرەبی)) بەلأم لە نێو ئەم سنوورانەی ئێستای وڵاتی عێراقدا کە ئیمپریالیزم دروستیکردوون،بەشێك لە خاکی کوردستانیش هەیە،هەنگێ لەسەری دەڕوات:
گەلی کوردی عێراق بەشێکی لە جیابوونەوە نەهاتووی نەتەوەی کوردن،کە حاڵی حاز لە نێوان تورکیا و ئێران وعێراقدا دابەش کراون، نەتەوەی کورد هەر یەك نەتەوەیە، ئەم نەتەوەیە لە راستیدا هەموو بنەماو تایبەتمەندیەکانی نەتەوەی تێدایە، ئەم نەتەوەیە پێکهاتووە لە کۆمەڵە مرۆڤێك کە بە درێژایی مێژوو وبەپێی پێداویستیەکانی مێژوو((پێکهاتووەوشێوەی خۆی وەرگرتووە))ووێڕای تەقسیمبەندی ئیمپریالیستی، لە خاکێکی هاوبەشدا دەژین، یەك زمانی هاوبەش وهەموو ئەو رەگەزوفاکتەرە پێویستانەیان تێدایە کە سوود لە ئابووری نەتەوەیی گشتی وەربگرن وئازادی نەتەوەییان هەبێ))
حیزبی کومونیستی عێراقی پاشان دەڵێ:خەباتی هاوبەش وشان بە شانی نەتەوەی عەرەب((دەرفەت بۆ کوردیش دەرەخسێنێ کە رێ بۆ وەدیهێنانی مافێن کورد خۆشبکات و چارەنوسی خۆی بگرێتە دەستی خۆی و مافی دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ لە سەرانسەری کوردستاندا بەدەست بێنێ))."١٦"
بەلأم وێرای ئەمەش هەڵوێستی حیزبی کومونیستی عێراق هەر هەندێ تەم ومژاوی وئاڵۆز بوو.
حیزبی کومونیستی ئێراقی لە راستیدا لەم قەواڵەنامەیەدا چەندین جار دووبارەی دەکاتەوە:((حاڵی حازرو لەم هەلومەرجەدا تەنیا یەك رێگەمان لە پێشە :رێگەی خەباتی هاوبەش دەگەل جەماوەری گەلی عەرەبدا دژی ئیمپریالیزم وهاوپەیمانانی ئیمپریالیزم،رێگەی خەباتی هاوبەش لە پاڵ بزووتنەوەی رزگاریخوازی عەرەبدا،بە مەبەستی ئازاد کردنی جەماوەرێن خەڵکی عێراق بە عەرەب وکوردەوە))
حیزبی کۆمونیستی عێراقی بەم شێوەیە کۆتایی بە قسەکانی دێنێ: ((حیزبمان بە تایبەتی لقی کوردستانمان – سوورە لەسەر داواکردنی هەموو مافێن گەلی کوردوچالاکانە کار بۆ وەدەست هێنانی ئەم مافانە دەکات.حیزبمان لە هەمانکاتدا دژی بیرێن جووداخوازانە دەوەستێ وریسوا و مەحکومی دەکات ، چونکە تەبیعەتێکی ناسیونالیستانە وتەنگبینانەی هەیە))

ئەم قەواڵەنامەیە،یەکجار گرنگە، هەرگیز لە عێراقدا هیچ حیزبێك بەوڕاشکاوی و روونی وبنجڕیە سەبارەت بە مەسەلەی کورد هەڵویستگیری نەکردبوو، بەم راشکاوی و روونییە ئیعترافی بە مافی کوردی عێراق نەکردبوو، کە وەکو نەتەوەیەك هەموو مەرجێن مێژوویی وئابووری وکۆمەڵایەتی و رۆشنبیری تێدایە کە بوونی نەتەوەیی ئەو بسەلمێنیٚ .

بەڵام دووپات کردنەوەی((خەباتی هاوبەش))و نەبوونی راشکاوی سەبارەت بە ئەرك ومەسئولیەتی هەر یەك لەم دووحیزبە لە ئاستی ئەم خەباتە هاوبەشەدا، بە تایبەتی مەسەلەی لە قاودان وریسوا کردن ومەحکوم کردنی ((ناسیۆنالیزمی تەنگبین)) هەوێنی ئەو ناکۆکیانەیە کە ساڵانێکی دوورودرێژ ئەم دوو حیزبە لێکدی جیا دەکاتەوە .

٨- حیزبی دیموکراتی کوردستان و (لقی کوردستانی) حیزبی کۆمونیستی عێراق:

لە هەیڤی ١٩٥٧/٦داو لە دوای زنجیرە پەیوەندییەك لە نێوان کارگێرانی حیزبی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستانی عێراق وبەرپرسانی کوردی(لقی کوردستانی) حیزبی کۆمونیستی عێراق ، لقی کوردستانی حیزبی کۆمونیستی عێراق بە مەبەستی دابینکردنی یەکێتیی ئۆرگانی هێزە دیموکراتییەکانی کوردستانی عێراق،بڕیاری خۆ هەڵوەشانەوەو یەکگرتن لەگەڵ حیزبی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستانی عێراق دەدات ."١٧"

کاردانەوەی حیزبی کۆمونیستی عێراق توندە ،حیزبی کۆمونیست سەرزەنشتی حیزبی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستانی عێراق دەکات، لەبەر ئەوەی گوایە((خۆی بە حیزبێکی عێراقی نازانیٚ)) و((کەوتووەتە سەر رێگەی جوداخوازی))و تەنانەت بزووتنەوەیەکە ((لە سایەی رێبەری ئەمەریکاییەکاندا))! حیزبی دموکراتی کوردستان بەوە تاوانبار دەکات کە((سەربەخۆیی درۆینە، کە لەئەنجامدا دەبیٚ لە چواچێوەی دا خەبات دژی ئیمپریالیزم بکریٚ بۆ وەدەست هێنانی ئازادی تەفزیل دەدات بەسەر ئازادی راستەقینەدا لە عێراقێکی ئازادو سەربەخۆدا))"١٨" .

حیزبی کۆمونیستی عێراق پاش هەندیٚ (لقێکی) نویٚ لە کوردستاندا دروست دەکات .

٩- حیزبی دیموکۆاتی کوردستانی عێراق بەر لە شۆرشی١٩٥٨:

لە ساڵی ١٩٥٨دا پاش ئەوەی سوریاو میسر یەکێتیان کردوکۆماری یەکگرتوی عەرەبی هاتە ئاراوە ،سەران ورێبەرانی کورد بە تەمابوون دژی رژێمی شاهنشایی عێراق دەست بە شۆرش بکەن . ئیدی بۆ ئەوەی هاوکاری ناسر وەدەست بێنن پەیوەندی پێوەدەکەن و رێگەیان پێدەدات هەندیٚ بەرنامان بە زمانی کوردی لە رادیۆی قاهیرەوە بڵاو بکەنەوە .

لە ناوەراستی هەیڤی ئایاری ساڵی ١٩٥٨دا حیزبی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستان نزیکەی پێنج سەد چەکداری هەبوو کە ئامادەی شەڕی پارتیزانی بوو لە کوردستاندا، کارگێرانی حیزب لێدەبڕێن بۆ دیاری کردنی رۆژی دەست پێکردنی شۆرش لە ١٩٥٨/٧/١٦داو لە کەرکوك کۆبوونەوەیەکی کۆمیتەی ناوەندی بکەن .

بەڵام لە ١٩٥٨/٧/١٤ قاسم ، رژێمی پاشایەتی دەڕوخێنیٚ ، ((قاسم نیوەی کارەکەی ئێمەی ئەنجام دا، بۆیە لە کۆبوونەوەکەی خۆمانا لە کەرکوك بڕیارماندا کە پشتیوانی لێبکەین، وشاندێکمان بۆ دەف وی نارد))"١٩" .

١٠- سەرچاوەی پەراوێزان:

١- هەمزە عەبدوڵڵا هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا،بەغدا,١٩٧٣

٢- نـــوری شـــاوەیس، هەڤپـــەیڤین دەگـــەڵ نووسەردا،ناوپردان،شـــوباتی ١٩٧٥.

٣- ئیـــبراهیم ئەحمـــەد، هەڤپـــەیڤین دەگـــەڵ نووســـەردا، نـــاوپردان، ١٠/١٩٧٣

٤-هەمان سەرچاوە.

٥- هەمزە عەبدوڵڵا،هەمان سەرچاوە.

٦- نوری شاوەیس،هەمان سەرچاوە.

٧- هەمان سەرچاوە.

٨- هەمزە عەبدوڵڵا هەمان سەرچاوە.

٩-و،لاکر،کۆمونیزم و ناسیونالیزم لەرۆژهەلاتی ناڤیندا.ل١٩٢.

١٠-ئیبراهیم ئەحمەد ،هەمان سەرچاوە.

١١-نیۆیـــــــــــــــــــــۆرك تـــــــــــــــــــــایمز٣/٤/١٩٥٠.

١٢-بۆلتنی بنکەی تەحقیقاتی کوردی،ژمارە ١٠/,١٩٥٠

١٣- نوری شاوەیس،هەمان سەرچاوە.

١٤- هەمان سەرچاوە.

١٥- هەمان سەرچاوە.

١٦- ئەم((بەندە))لـەدەقی بەڵگەنامەکەی حیزبی کۆمونیستی عێراقدا بەجۆرێکە لە ژمارە ١/٣٠ی گۆڤاری لاوانی گەلدا دوای سێ ساڵ بلاۆبووەتەوە،بەلام لە گوتارەکەی جەمال حەیدەری دا کە لە گۆڤاری عێراق بلاۆبووەتەوە،ئەم بەندە هەرلابراوە(٤/٦/١٩٥٩).ئەم دەقە فەرەنسییەی لـەم کتێبەدا بلاۆبووەتەوە لە ژمارە ١٠ی گۆڤاری رۆژهەلات١٩٥٩ل١٥١ وەرگیراوە،ئەم دەقە جیاوازی هەیە لەو دەقە نوقستانەی کە عیسمەت شەریف وانلی لە کتێبەکەی خۆیدا کوردستانی عێراق لە بەر پەڕێن ١٤٦و١٤٧دا بلاۆی کردوەوەتەوە.

١٧-عیسمەت شەریف وانلی هەمان سەرچاوە ل١٦٦

١٨-هـــــــــــــــەمان سەرچـــــــــــــــــاوە .

١٩- نـــــــــوری شـــــــــاوەیس ،هـــــــــەمان سەرچـــــــــاوە.

تێبینی:ئەم زانیاریانە لە رێزدار ساڵح مەحمود بارزانی وەرگیراون:

(١)بـارزانی هـەمزە عەبدوڵلای بـۆ عێـراق نـاردەوە تـا تـەگبیری دامەزرانـدنی پـارتی دیمـوکراتی کوردستان بکات،نەك زەمینە بۆ گەرانەوەی بارزانی خۆش بکات

فەسڵی پێنجەم :لە شۆڕشی عێراقی ساڵی ١٩٥٨ وە تا شەڕی قاسم

١- قۆناغی ئومێد :

((ئێرە کۆماری عێراقە، ئەمڕۆ ڕۆژی سەرکەوتن وشانازی ئەنگۆیە، دوژمنی خواو ئاغاکەی کوژراون ولە کۆڵانەکاندا کەوتوون)) بێژەری رادیۆی بەغدا کە لە سەعات حەوتی بەیانی رۆژی ١٩٥٨/٧/١٤دا،راستەوخۆو بە دەنگی بەرز ئەم قسانە لە رادیۆی بەغداوە پەخش دەکاتەوە، چەند سەعاتێك پێش رەوتی رووداوەکان کەوتووە،((نوری سەعید)) ((دوژمنی خوا)) نۆکەری ئینگلیز وسیاسەتوانی بێزراوی عێراق، ئەگەر نەڵێین بێزراوی رۆژهەلاّت چەند سەعاتێك لەوە دواتر دەمرێ ، واتا پاش عبدالالەی ئاغای و جێنیشینی پاشایەتی، بەلاّم لە هەموو لایەکەوە هەق بە بێژەری رادیۆکەیە، راست دەڵێ،بۆ کوردەکان روخانی رژێمی پاشایەتی عێراق ومردنی ئەندامانی ماڵباتی هاشمی کە جگە لە ستەم وسەرکوت وبەدبەختی شتێکی تریان بۆ وان نەهێناوە ((رۆژی سەرکەوتن))ە زۆر هیواو ئومێدیان لە لا دەبورژێتەوە .

بۆ سبەینێ کەسایەتیەکی کورد، واتا شێخ خالید نەقشبەندی خەڵکی بامەڕنی لەگەڵ دوو کەسایەتی عەرەبدا ،یەك شیعە ویەك سوننی، دەبن بە ئەندامی(مجلس السیادە:ئەنجومەنی سەروەری)

لە ١٩٥٨/٧/٢٠دا، واتە یەك هەفتە دوای راگەیاندنی کۆمار، حکومەت فەرمانی عەفواتی گشتی دەردەکات وهەموو زیندانیان ونەفی کراوەکان دەگرێتەوەو شێخ ئەحمەد و شێخ لە تیف و گۆرانی شاعیر لە پێشی ئەو کەسانەوە دەبن کە بەر عافواتەکە دەکەن وبەردەبن.

بەلاّم لەمە گرنگتر مادەی سێی دەستووری عێراقی ١٩٥٨/٧/٢٧ کە دەڵێ: ((کۆمەڵی عێراق لەسەر بناغەی هاوکاری هەموو هاولاّتیان ولە سەر بناغەی رێزگرتنی ماف وئازادی ئەوان رۆنراوە، عەرەب و کورد لەم ولاتەدا هاوبەش وشەریکن، دەستوری عێراقی مافی نەتەوەیی ئەوان لە چوار چێوەی ولاّتی عێراقدا دابین دەکات))"٢"

ئەم یەکسانیەی هەردوو شەریکی عەرەب وکورد لە چوارچێوەی ولاّتی عێراقدا ،کە بۆ یەکەمجار لە رۆژی دامەزراندنی دەوڵەتی عێراق بەملاوە باسکراوە، لە ئارمی رەسمی کۆماردا کە بریتیە لە خەنجەرێکی کوردی وشمشێرێکی عەرەبی و بە شێوەیەکی یەکتر بڕ دانراون، وەکو رەمزێك بەرجەستە دەبێت .

٢- گەشانەوەو رەونەق پەیدا کردنی چاپەمەنیێن کوردی:

یەکێك لە دەستکەوتە فەورییەکانی شۆڕش کە بۆ کورد یەکجار بە بایەخە ،ئازادی چاپەمەنییە ، هەڵبەتە کوردەکان لە سایەی رژێمی پێشوشدا دەیانتوانی ژمارەیەك گۆڤار ورۆژنامە دەربکەن ، بەلاّم ئەم بلاّوکراوانە هەموو ئەدەبی ولێکۆڵینەوەی مێژوویی و ئەدەبی و چیرۆك وشیعران بوون ، کەم و زۆر بەلای باسی رووداوە سیاسیە هاوچەرخەکاندا نەدەچوون .

هەتاو کە مانگانە بوو لە ساڵی ١٩٥٣ وە لە سلێمانی دەردەچوو وەکو گەلاوێژ، کە دوای شۆرش هیوا جێی گرتەوەو، ژین گۆڤارێکی دوو هەفتانەبوو.

پاش شۆرش ،کوردێن سلێمانی جگە لەمانە، پێشکەوتن و شەفەقیان بڵاودەکردەوە، لە کەرکوك گۆڤاری بەیان و رۆژی نویێ بڵاودەبوونەوە، حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق لە نیسانی ۱۹۵۹ بەملاوە رۆژنامەی خەبات دەر دەکات.

لە قۆناغی پرجۆش وخرۆشی دوای روخانی رژێمی پاشایەتی، چاپەمەنیە کوردییەکان بەرێزەوە سەرکەوتنی هاوبەش بەسەر((رژێمی رەشی پاشایەتیونۆکەرانی ئیپریالیزمو کۆیلەیەتی وکۆنەپەرستی))دا باس وبەرجەستە دەکەن و رێزی ((برایەتی کورد و عەرەب)) دەگرن

هەر لەم روانگەیەوە هیوا لە ژمارەی هەیڤی ۱۹۵۸/۱۱دا لە گۆتارێکدا بەنێوی((برایەتی ودۆستایەتی گەلانی عێراق)) بە زمانێك کە بۆنی برا گەورەیی لیدیێت، باسی ئەو بەپرسیارێتیانە دەکات کە گەلانی زۆرینەی وەکو کوردوعەرەب دەرهەق بە کەمینەی ئاشوری و تورکمان و ئەرمەنی لە سەریانە. پەیامی ئەم گۆتارە روونە: کوردەکان خۆشحاڵن بەوەی کە پەیمانێکیان دەگەڵ هاوسیێ عەرەبەکانیان بەستووە و بە پێی ئەم پەیمانە یەکسانن لە بەرێوەبردنی کاروباری عێراق.

((ناوەرۆك)) یا ئەفسانەی ،برایەتی کورد وعەرەب مایەی رێزو حورمەتە ، ناوچە کورد نشینەکانی عێراق دەبن بە قەلاّیەك بۆ بەرگری کردن لە عێراق)). "۳"

٣- ناکۆکیەکانی رژێمی تازە:

بەلاّم رژێمی تازە لە حەقیقەتدا لە ((ناکۆکی))بەدەر نەبوو، لە نێو((ئەفسەرانی ئازاد))دا کە شۆرشەکەیان رێکخستبوو خەڵکانی زۆر جیازە هەبوون،وەکو جەنەراڵ عبدالکریم قاسم،کە پۆستی سەرەك وەزیرو وەزیری بەرگری بۆ خۆی وەرگرتبوو وسەرهەنگ عەبدوسەلام عارف،کە پۆستی یاریدەدەری سەرەك وەزیرو وەزیری ناوخۆی وەرگرتبوو،جگە لە کومۆنیستەکان هەر هەموو حیزبە جیاوازەکانی عێراق لە دەوڵەتی تازەدا نوێنەری خۆیان هەبوو:بەعس ، سەربەخۆیی،حیزبی دیموکراتی نیشتمانی کامل چادرچی،وحیزبی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستانی عێراق.

ومادەی دووەمی دەستوری کاتی دەیگوت کە:(ولاّتی عێراق بەشێکە لە نەتەوەی عەرەب وجیاناکرێتەوە)

((ئەفسەرانی ئازاد)) هەرکە جڵەوی حوکم دەگرنە دەست وئەو مەسەلەیە دیێتە ئاراوە کە ئایا پێویستە عێراق بچێتە ناو((کۆماری یەکگرتووی عەربی))یەوە کە چەند هەیڤێك پێشتر، واتە لە شوباتی ۱۹۵۸بە یەکێتیی میسروسوریا چێبووبوو،یان نا؟! ئیدی جیاوازی بیر وبۆچوونیان کەوتە ناو.

عارفی هەوادارو لایەنگری ناسر دەگەڵ بەعسیەکاندا، بە گەرمی لایەنگری ئەم یەکێتیەیە، عارف لە ۱۹۵۸/۷/۱۹دا واتە پێنج رۆژ دوای روخانی رژێمی پاشایەتی، لە دیمەشقداو لە بەردەم هەزاران کەسدا، رایگەیاندبوو وبەڵێنی دابوو کە یەکێتیی کۆمارانی یەکگرتوی عەرەب و عێراق لە داهاتویەکی نزیکدا رادەگەیەنریێ، هەڵبەتە بێ ئەوەی لەم رووەوە تەگبیرێکی بەناسر کردبیێ کە دەڵیێ((ئەم عارفەش مینا زارۆکان رەفتار دەکات!))

عارف کە دەیویست قاسم بخاتە گێژەنگی ئەو کارەوە کە کردبووی، لە ئابی ۱۹۵۸دا دەکەوێتە گەران بەسەرانسەری عێراقدا وخوتبە لە دوی خوتبە دەدات وبەجۆری خۆی دەنوێنیێ لە تۆ وایە

پیاوی هەرە بەهێزی رژێم و ناسری کۆماری تازە پاڕۆکەیەوقاسم لە ناوەرۆکا لە جەنەراڵ ((نەجیب)) یێك زیاتر نیە،(جەنەراڵ نەجیب، رێبەری کودەتای میسر دژی حکومەتی فاروق بوو)

لە مانگەکانی داهاتوودا ،کوردەکان دەیانەوێ سیاسەتی خۆیان دەگەڵ رەوتی خەباتی بە دەست هێنانی دەسەڵات لە عێراقدا، بگونجێنن: سەرەتا دەگەڵ کومونیستەکاندا پشتیوانی لە قاسم دەکەن ،پاشان بەرلەوەی بەخۆیان لەگەڵ قاسمدا تێك بگیرێن، لایەنی قاسم دەگرن ودژی کومونیستەکان دەوەستن .

لە ئابی ١٩٥٨دا لە کوردستان جۆش وخرۆشێك بەدی دەکرێ، تەنانەت هەندێ جار باس، باسی شۆرشە،دوای ئەو هەموو ئۆمێدەی لە ئەنجامی شۆڕشەوە لە دەف کوردان چێدەبێ،هەولێن بانگەشەیی وعەرەبچیاتی عارف، کوردەکان نیگەران دەکات، کوردەکان لە خۆیان دەپرسن:((لە حاڵی سەرگرتنی ئەم یەکێتیەدا)) لە ناو ئەم دەریای سی وشەش ملیۆن عەرەبەدا، کە کوردەکان دەبنە قەترە لە دەریا،چی بەسەر کۆمەڵگەی شەریکایەتی هەردوو شەریکی کورد وعەرەب دێت؟

کوردەکان بە یەکێتیی عێراق دەگەڵ کۆماری یەکگرتوی عەرەبدا رازی نابن ولەم رووەوە هاوڕەئی حیزبی کومونیستی عێراقن،حیزبی کومونیستی عێراقیش کە لەلایەن یەکێتیی سۆڤیەتەوە پشتیوانی لێدەکرێ بەم یەکێتیە ،کە بە مانای سرینەوەی ئەو دەبێت لە مەیدانی سیاسەتدا زۆر ناڕازییە.

بەڵام لە ناوەراستی یەلولی ١٩٥٨دا هەڤرکی دەکەوێتە نێوان قاسم وعارف و قاسم سەردەکەوێت و عارف کە لە ١٩٥٨/٩/١٣هەموو پلەوپایەیەکی یاریدەدەری فەرماندەی سوپای عێراقی لێ دەسێنرێتەوەولە ١٩٥٨/١٠/١ دەگیرێ ولە ١٩٥٨/١٠/١٣دا دەکرێ بە سەفیرو بۆ بۆن دەنێردرێ قاسم کە بەعسیانی نەتەوەیی لە خۆ دوورخستونەتەوە،ئێستا دەبێ پشت بە کومونیستان و هاوپەیمانە کوردەکانیان ببەستێ،رێك لەم سەروبەندەدا جەنەراڵ بارزانی لە یەکێتیی سۆڤیەتەوە دەگەرێتەوە .

٤-گەڕانەوەی جەنەراڵ بارزانی لە تاراوگە:

جەنەراڵ بارزانی هەر کە بەسەرنگونی دامودەزگای رژێمی پاشایەتی دەزانێ ، بۆ پراگ دەچێت لەوێندەر دەگەڵ میرحاج و ئەسعەد خۆشەویدا لە ئوتیلی حیزب هەوار دەخات، نزیکەی هەیڤەك لە پراگ دەمێنێتەوە، بە گوتەی هەندێك ژێدەران ، روسەکان کە نەیانویستووە سەرنجی خەڵکی بە ئاکنجی بوونی بارزانی لە یەکێتیی سۆڤیەت راکێشن، ناردیان بۆ چیکۆسلۆڤاکیا تا لەوێندەرەوە دەربارەی گەڕانەوەی خۆی دەگەڵ کاربەدەستان ودەسەڵاتداراندا بکەوێتە گفتوگۆ.بارزانی بروسکەیەك بۆ قاسم دەنێرێ ،وداوای لێدەکات کە رێی بدات بۆ عێراق بگەرێتەوە .

عارف،زۆر دژی گەرانەوەی بارزانی بوو، تەنانەت ئامۆژگاری قاسمی کرد کە لە وەڵامی بروسکەکەیدا تەنێ ئەوەندەی پێ بڵێ:((برۆ،برۆ)) حیزبی یەکگرتوی کوردستان لە سەرەتاکانی ئەیلولی ١٩٥٨دا شاندێکی تایبەتی لە ئیبراهیم ئەحمەد ،نوری ئەحمەد تەها ،سادق بارزانی (یەکێك لە کوڕانی شێخ بابۆ) وعوبەیدوڵڵا بارزانی (کوری مەلا مستەفا) بۆ دیداری بارزانی بۆ پراگ نارد .

سەرەنجام بەغدا ڕێگەی گەڕانەوەی بارزانی بۆ عێراق دەدات و بارزانی پاش هەڵوەستە و لادانێك لە میسر، کە لەو ماوەیەدا ناسر دەبینی، لە ١٩٥٨/١٠/٦ بە فڕۆکە بۆ بەغدا دەگەڕێتەوەو میناکی سەرۆکی دەوڵەتێك لەلایەن جەماوەرێکی گەورەی بەجۆش وخرۆشەوە پێشوازی دەکرێ .

بارزانی چەند ڕۆژی هەوەڵی گەڕانەوەی لە ئوتێلی سەمیر ئەمیس بەسەر دەبات وپاشان قاسم کۆشکی کوڕی نوری سەعیدی وێدەدات ولە وێندەر ئاکنجی دەبێت .

لە مانگی چواری ١٩٥٩دا کەشتیەکی نەفر هەڵگری سۆڤیەتی بە نێوی گروزیا، هەڤاڵانی بارزانی لە تاراوگە دێنێتەوە، ئەمانە بریتی بوون لە ٤٦٠ پیاوو ١٨٠ ژنی سۆڤیەتی نەژاد، بە تایبەتی قەرغیزی،و ٢٢٥ منداڵ"٨".

٥- بارزانی کێ بوو ؟

بارزانی پاش یازدە ساڵان دەربەدەری وەکو قارەمانێکی نیمچە ئەفسانەیی کە لەگەڵ ئینگلیزان و دوو ڕژێمی پاشایەتی عێراق و ئێران جەنگیوە،دێتەوە بۆ عێراق.

بەڵام جەنەراڵ بارزانی وێڕای مانەوەی دوورودرێژی لە یەکێتیی سۆڤیەت هەر وەکو ((ڕۆژهەڵاتیەکی))بە توێکڵ دەمێنێتەوەو ڕێگە لە هەموو شیکردنەوەیەك دەبەستێتەوە. جەنەراڵ بارزانی کەمێك پاش گەڕانەوەی بۆ عێراق ،چوو بۆ بارزان بۆ دیداری شێخ ئەحمەد ،ئەمە یەکەمین دیداریان بوو پاش یازدە ساڵان لە ڕوخانی کۆماری مەهابادوەهێوە.پاش ئەوەی یەکدیان لە ئامێز گرت،شێخ ئەحمەد گوتی:لەمێژە ڕۆیشتوی،نا؟پاش بێدەنگیەکی ٢٠دەقەیی شێخ ئەحمەد لێی پرسی((لە سۆڤیەت بەراز ڕاو دەکەن؟)) (١)

لە ئاستی سیاسیدا زەحمەتە بزانرێ بارزانی لە کوێ بووە.

ئەو کەسانەی کە لە پراگ دیتبویان،ماتوسەرسام بوون،دیار بوو کە بارزانی(لە سۆڤیەت مارکسیزمی خوێندبوووموتالای کردبوو،کەسێکی((پێشکەوتوخوان))بوو.لە قسەو باسی دەگەڵ دۆستانی کوردیدا وشە وزاراوەی (بێگانەی سەر بە مارکسیزمی بە کاردێنا،بەڵام دیار نەبوو کە توانیبێتی ئەو وانانەی لەدوا ساڵانی مانەوەی لە سۆڤیەتدا خوێندبوونی هەرسی کردبن،نوری ئەحمەد تەها کە بۆ دیداری وی چوبووە بەغدا بە سوعبەتەوە دەیگوت:((بارزانی مارکسیزم بەروسی باش دەزانێ بەڵام نازانێ چۆن بەکوردی یان بەعەرەبی بەکاری بێنێ))"٩"

پێدەچێت بارزانی بەخۆی ڕونبینیەکی ئەوتۆی لەمەر ئەو شتە نەبووبێ کە دەبوایە بیکات.باسی ((مافێن کوردی))دەکرد،بەڵام بەشێوەیەکی گشتی.گومانی تێدانیە کە بارزانی پەیوەندیەکی زۆر نزیکی دەگەڵ سۆڤیەتەکان هەبوو،بارزانی هەر لە سەرەتاوە لایەنگری قاسم ونەیاری عارف بوو ،ئەمەش بێگومان بەقسەی سۆڤیەتەکان بوو ودەستی ئەوانیشی لەپشت بوو.

بەڵام بە چ مەبەستێك؟ئەم خاڵە ئەوەندە ڕوون نییە.

لەم قۆناغەدا واتە لە قۆناغی پاش گەڕانەوەی بۆعێراق،پەیوەندی بارزانی دەگەڵ سۆڤیەتەکان و کۆمونیستیەکان وهەمزە عەبدوڵڵادا زۆر نزیك دەبێت:هەمزە عەبدوڵڵا دەبیرخانەکەی بەڕێوە دەبات،جالەم قۆناغەدا حیزبی دیموکراتی یەکگرتوی کوردستانی عێراق لە ١٩٥٨/١١/١٠دا بە مەبەستی گۆشار بۆ ئەوەی لە دەستوری دایمیدا شەریکایەتی کورد وعەرەب وەکو بەو جۆرەی لە

مـادەی سـێی دەسـتوری کاتیـدا هاتوە،تۆماربکرێ،پـەیمان لەگـەڵ حیزبـی کۆمونیسـتی عێـراق دەبەستی"١٠".

٦- پێشنیازی بارزانی سەبارەت بە کۆنگرەی سەرانسەری کوردستان:

دیسـان هەرلـەم قۆناغەدا،واتـە لـە ئـاخروئۆخری هـەیڤی ١٩٥٨/١١ لـە کۆبونەوەیەکدا بـە ئامادەبونی هەمزەعەبدوڵا وبرایم ئەحمـەدو نوێنـەرێ حیزبـی دیموکراتی کوردسـتانی ئێران،بـارزانی پێشنیازی ئەوە دەکات کە یەك حیزب بۆ سەرانسەری کوردستان دابمەزرێنێ،دەڵێ:((بەلای منەوە سنور نیە))و بۆ سەلماندنی ئەم قسەیەی خۆی بە یەکێك لەو ئێرانیانەی کە لە کۆبونەوەکـەدا دەبن دەڵـێ کە ببێ بە سکرتێری گشتی ئەو حیزبە تازەیە.

کە ئێرانی نێـو بـراو دەڵـێ ((مـن ئێـرانم)) بـارزانی لـە وەڵامـدا دەڵـێ:((تـۆ کوردیـت))! بـەڵام کوردە ئێرانیەکان خۆ لەم کارە دووردەگرن ، بارزانی کـەدەبینێ کۆمۆنیستەکانی عێراق و سۆڤیەتەکان و کوردەکـانی ئێـران دژی ئـەم بەرنامەیـەن کـە خـۆ بـەخۆ ئـەوە دەکـات بـە رێبـەری سەرتاسـەری کوردستان،چاوپۆشی لە ئەنجامدانی کارەکە دەکات، لە روانگەی هەڤرکانەوە،لایەنگرانی بارزانی لـە رادە بەدەر راسترەون و بەرنامەیەکی روون ودیاریان نیە .

دوای چەند هەفتەیەك، واتە لە ئاخروئۆخری ساڵی ١٩٥٨دا دەوڵەتی تورکیا کوردێکی تورکیا کە بەکرێگیراوی حکومـەتی تورکیا دەبێت،دەنێرێتە نك بارزانی وداوای چەك وپارەی لێدەکات، بـەڵام بـارزانی ئـەم تەڵەیـە پوچـەڵ دەکاتـەوەو پێـی دەڵـێ:((بـڕۆ لـە ئەمەریکاییـەکان، یـان لـە روسـەکان وەربگرە))"١١"

لـە سـەرەتای سـاڵی ١٩٥٩دا بـارزانی بـە دەسـەڵات وئیحتوبارێکـەوە کـە لـە ئـەنجامی هاوکـاری و پشتیوانی یەکێتیی سۆڤیەتەوە بە دەستی هێنا بوو، لـە کاتێکدا کە برایم ئەحمـەدی تـڕۆ کردبـوو، دەگەڵ هەمزە عەبدوڵڵا، خەسرەوتۆفیق، نوری شاوەیس، نەژاد عەزیز وحەمید عوسماندا کە هـەموو (چەپڕەو بوون) حیزبی دیموکراتی یەکگرتوی کوردستان بەڕێوە دەبات."١٢"

جەنـەراڵ بـارزانی وێـرای ئـەو تایبەتمەندیانـەی کـە کەسـانێکی بەگلـەیی دەیاندایـە پـاڵ ئەسـڵی خێڵەکیانەی ئەو، ئێستا بێ چەندوچۆن لـە کەسایەتیە((پێشکەوتووخوازەکانی))بەغدایـە و بەڵگـەی ئەم (پێشکەوتنخوازیە)ش ئەوەیە کـە لـە کودەتـای موسڵدا بـە یارمـەتی جـەنگاوەرانی کـورد رژێمـی قاسم لە کەوتن دەرباز دەکات.

٧- کودەتای موسڵ (١٩٥٩/٣/٨)

لـە شـوباتی سـاڵی ١٩٥٩دا، قاسم کابینەکـەی تـازە دەکاتـەوەو نوێنـەرانی راسـترەوی عێـراق ، واتـە لایەنگرانی یەکێتی دەگەڵ کۆماری یەکگرتوی عەرەبی لە کابینەکە وەدەر نابوو.

پاشان خەڵکی بۆیان وەدەردەکەوێ کە سـەرهەنگ عـارف لـە ١٩٥٩/١١/٥ لـە پـاش کەشفی پیلانیك لەلایەن دادگایەکی نهێنییەوە دادگایی کراوەو حوکمی مەرگی دراوە."١٣"

لایـەنگرانی ناسـر هـەرزوو کاردانـەوە پیشـاندەدەن.رۆژی١٩٥٩/٣/٧ خۆپیشـاندانێك لـە شـەقامەکانی موسڵی دووەمین گەورە شاری ولاتی دراوسێی سوریا، بەرپادەبێت .

لە بەیانی رۆژی ١٩٥٩/٣/٨دا عەقید عەبدولوەهاب شەوافی فەرماندەی لەشکری پێنجەمی عێراق لـە موسڵ،لە رادیۆی موسڵەوە بـەیانێکی توند دەخوێنێتـەوەو خـۆی بـەوەوە بـادەدات کـە ((عێراقـی لـە

شەڕی داروودەستەی قاسم نەجات دا)) شەواف هەر هەموو ئەو کەسایەتیە چەپانەی گرت کە بۆ بەشداری لە کونگرەی((لایەنگرانی ئاشتی)) (٥-١٩٥٩/٣/٧) هاتبوونە موسڵ وئالای کۆماری یەکگرتوی عەرەبی لەسەر بینای پارێزگادا هەڵواسی وعەرەبی بەدووی (شەممەر) لە دەوروبەری شارەوە دێنە هاوکاری ویارمەتی .

بەڵام حکومەت هەرزوو بارودۆخەکە کۆنترۆڵ دەکات، لەو شەش فڕۆکەیەی کە لە پایەگای موسڵدا پەیوەندیان بە کودەتاچیەکانەوە کردبوو تەنێ دووانیان بۆ بەغدا دەچن،بەڵام هێزی فڕۆکەوانی سەر بە دەوڵەت بارەگای عەقید شەواف بۆردومان دەکەن و شەممەرەکان بڵاوەپێدەکەن .

کودەتاکەی عەقید شەواف زێدەباری ئەوەی کە یارمەتی وپشتیوانی چاوەروانکراو بە دەست ناهێنێ، سەرتیب تەبەق چەلی فەرماندەی لەشکری دووەم لە کەرکوك بە پێچەوانەی چاوەروانی کودەتاچیەکانەوە،لە بری پەیوەندی بە کودەتاچییەکانەوە بکات بروسکەیەکی پشتیوانی بۆ حکومەت دەنێرێ.

بارزانی بێ سێ دوو پەیوەندی بە قاسمەوە دەکات وبەیانی رۆژی ٣/٩ جەنگاوەرانی کوردی هەڤبەندی(هیزێن بەرگری میللی) ئەمە رێکخراوێك بوو کە لە رۆژی دوای کەشفبوونی پیلانی ١٩٥٩/١١/٤دامەزرا بوو، دەچنە ئاقاری موسڵ و ئەم دەرفەت ودەلیڤەیە بۆ خۆ دەقۆزنەوە تا تۆڵەی خۆیان لەو مۆڵکدارە فیودالانە بکەنەوە کە پشتیوانییان لە هەڵگەرانەوەکەی شەواف کردووەو هەروەها تۆڵە لە عەشایەری عەرەبی شەممەریش دەکەنەوە .

کودەتاکەی شەواف، بەکوژرانی رێبەرەکەی کە بە بریندارى لە خەستەخانە کەوتبوو،هەرەس دێنێ و پۆچەڵ دەبێتەوە.موسڵ بۆ ماوەی ٤٨ سەعات لە دەست جەنگاوەرانی کورددا دەبێت ، کە بێ بەزییانە سەرتاسەری شار گەرەك بە گەرەك بە زەبری تفەنگی ئۆتۆماتیکی وچەقۆ لە گومان لێکراوان پاك دەکەنەوە. کودەتاچییەکان کە شەڕی ماڵ بە ماڵ دەکەن، لە کاتێکدا ژمارەیان بۆ ٤٠٠ کەس کەم بۆتەوە، سەرەنجام لە مزگەوتێکدا دەکەونە داوەوەو لە وێندەر لە ماوەیەکی کەم دا هەر هەموویان دەکوژرێن."١٤"

لە هەمان کاتدا لەسەرانسەری دەڤەری موسڵدا جۆرە((شۆرشێکی جوتیاری)) روودەدات: دێهاتیانی کورد بە گژ گەورە موڵکداران ودەرەبەگاندا دەچن و ماڵەکانیان دەسوتێنن ولەم بابەتە کارانە .

دەوری گرنگی کوردەکان لە سەرکوتکردنی کودەتای موسڵ، لە نێو خودی شارەکەدا کە خەسرەو تۆفیق رێبەری رێکخستنی حیزبی دیموکراتی کوردستانی لە وێندەر دەکردو هەروەها لە دەرێی شاردا کە رێگەی پاشەکشەی شەممەرەکانیان بۆ سوریا گرتبوو . شایەنی ئەوە بوو کە کوردەکان بە پارێزەر وپشتیوانی قاسم پێناسە بکات.

ئەم رووداوە دامەزراندنی((بلۆکی قاسم – حیزبی کومونیست – حیزبی دیموکراتی کوردستان))، کە لەو زەمانەدا حوکمڕانی عێراقی دەکرد،دەکات بە کارێکی پیرۆز. خولاسە ئەمە قۆناغی مانگی هەنگوینی نێوان حیزبی یەکگرتووی دیموکراتی کوردستان وقاسمە کە مۆڵەتی حیزب دەدات لە ١٩٥٩/٤/٤ رۆژنامەی دووەمی بە نێوی خەباتەوە دەربکات.

٨- نەورۆزی ١٩٥٩:

پانزە رۆژ پاش سەرکوتکردنی کودەتای موسڵ، کوردەکان لە سلێمانی ئاهەنگێکی یەکجار گەورە و شکۆدار بەبۆنەی نەرۆزەوە،واتە بەبۆنەی رۆژی یەکەمی ساڵی هەتاویی ئێرانییەوە دەگێرن.شار بە وێنەی گەورەی جەنەراڵ قاسم و بارزانی و((قارەمانانی نەتەوەیی) وەك شێخ سەعید و شێخ مەحمود دەرازێتەوە.کوردەکان رێپێوانێکی هەزاران کەسی گەورە بە هاوبەشی رێکخراوی لاوان و جوتیاران و یەکێتی کرێکاران، ساز دەکەن .

لەم خۆپیشاندانەدا، ڕێبەرانی حیزبەکان، وتاری گەرم وگوڕو پڕ جۆش وخرۆشیان لە مەڕ ستایشی جەنەراڵ قاسم و کۆماری عێراق ویەکێتی کورد وعەرەب خوێندەوەو سڵاو ودرودیان بۆ نەتەوەی کوردی ((هێشتا بندەست وزوڵملێکراو نارد)) ئەم ئاهەنگە گەورەیە بە نمایشی، نمایشنامەی ئەفسانەی ئێرانی، شۆرشی کاوەی ئاسنگەر دژی زوحاك کۆتایی هات:ئەم نمایشنامەیە لە سەرسەکۆو کەژاوەی گەرۆك نمایشکرا، لەم نمایشنامەیەدا کاوە رەمزو نیشانەی کورد و زوحاك نیشانەی ئیمپریالیزمی ئینگلیزو ئەمەریکا و((رەگەز پەرستی)) ناسری بوو .

٩- *بەیاننامەی حیزبی دیموکراتی یەکگرتوی کوردستانی عێراق* (١٩٥٩/٥):

حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق ،لە ئاخر وئۆخری بەهاری ١٩٥٩دا،بە رێبەری بارزانی و بە مودیریەتی هەمزەعەبدوڵڵا ئەوەندە لە وەرگرتنی تێزی ئەنتەرناسیونالیستی ورێبازی شیتەڵکاریانەی حیزبی کومونیستی عێراقی نزیك بوو بووەوە کە هەرگیز جارێکی دی ناگاتە ئەو نزیکییە. ئەو بەیاننامەیەی کە لەلایەن خودی حیزبەوە بڵاو بوەوە بەڵگەی تەواوی ئەم کارەیە:

((حیزبی ئێمە هەمیشە حیزبی خەباتی هاوبەش دژی ئیمپریالیزم وکۆنە پەرستی وفیودالیزم بووە ودەبێت.حیزبمان بەرگری لە بەرژەوەندی خەڵکی عێراق ، بە هەموو کەمە نەتەوەییەکانەوەو بەرگری لە بەرژەوەندی چینێن ئەنتی ئیمپریالیست و ئەنتی فیودالیزم کردووەودەکات .

حیزبمان لە چوارچێوەی کوردستانی عێراقدا، لە پێناوی دابینکردنی مافی نەتەوەیی و مکوم کردنی یەکێتی دەنێو کوردوعەرەب کە دەست لە نێودەست بەرەو بەدیهێنانی ئامانجە دیموکراتییەکەیان وپتەکردنی کۆمار وبوژاندنەوەی ئابووری و کۆمەلایەتی کۆمار کار دەکات و پەیوەندی عەرەب وکوردێن عێراق لەسەر بناعەی ئامانج وچارەنوسی ئەم دوومیللەتە وبرایەتی راستگۆیانە ویەکێتیی ئازادانە لە پێناوی موکوم کردنی سەربەخۆیی و پشتیوانی دیموکراسی رۆنراوە.

جا لەم روانگانەوە حیزبمان دژمنانی عەرەب ودژمنانی ئازادی ویەکێتیی عەرەب، بە دوژمنانی میللەتی کورد و ناسیۆنالیزمی کورد ودژمنانی خۆی دەزانێ.بیرتەسکانی ناسیۆنالیستی گۆشەگیری نێو کورد، دژمنانی حیزبی ئێمەن، کۆنەپەرستانی ئەنتی دیموکراتی کورد، خراپترین دژمنانی گەلی کورد وحیزبی ئێمەن))"١٥"

ئێستا کوردەکان سەبارەت بە مافی نەتەوەیی خۆیان زۆر بە پارێزو پەردەپۆشانە قسە دەکەن خەبات، رۆژنامە رەسمیە تازەکەی حیزبی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستان لە یەکەمین ژمارەی خۆیدا تەنێ داوای((مافی ئیداری و رۆشنبیری بۆ کوردستان)) دەکات"١٦" .

بەڵام پچڕانی پەیوەندی نێوان بارزانی وکومونیستەکان،زۆر دوورنیە، ئەم پەیوەندی پچڕانە لە زەمانی هەستان وڕابوونی فیوداڵە کوردەکانی ناوچەی ڕەواندزو لە هەڵومەرجێکی زۆر ئاڵۆز و تەم و مژاویدا روو دەدات.

١٠- هەستانی فیوداڵە کوردەکانی ناوچەی ڕەواندز:

(٥ /١٩٥٥ (دەبێ ساڵی ١٩٥٨ بێ)!

چەند هەفتەیەك دوای هەراوکودەتاکەی موسڵ، سەرانی کوردی ناوچەی ڕەواندزیش لەلای خۆیانەوە لە هەڵومەرجێکی تا رادەیەك ئاڵۆزدا،دەهاروژێن وهەڵدەستن: تاکو ئەمرۆکەش هۆکاری ئەم شۆڕش وهەستانە،کە شێخ رەشیدی لۆلان وزاواکەی مەحمود خەلیفە ومەحمود ئاغای زیباری وداود بەگی جاف، یانی دژمنانی تەقلیدی بارزانی لە دەوری یەك خڕکردەوە، بە تەواوی نەزانراوە ، لەم ڕاپەڕینەدا شێخ محەمەد سەدیقی کوڕی سەید تەهاش بەشداری کرد جاران بەینی دەگەڵ بارزانیدا باش بوو، دوور نیە سەرانی کورد،کە پێشتر بەهۆی یاسای ریفرۆمی کشتوکاڵی ٣٠/ یەیلولی/ ١٩٥٨ لە دەوڵەت رەنجا بوون ، نیگەرانی ئەوە بووبن کە کوردستان بەرە بەرە بەرەو ئەوە دەچوو بکەوێتەدەست نیمچە سوپاییانی کومونیست(هێزی بەرگری میللی)، کە ماوەیەك لەوەو بەر لە ڕووداوەکانی موسڵدا بەدرەفتاریان دەگەڵ ژمارەیەك لە موڵکداران کرد .

ئەم ڕاپەڕین و((ئاژاوە))یە بەزویی لەلایەن سوپای عێراقەوەو بە بەشداری پارتیزانانی(یەکێتیی جوتیاران)و لایەنگرانی بارزانی سەرکوتکرا وزۆربەی سەرانی شۆڕش وچەکدارەکانیان بۆ تورکیا وئێران هەڵاتن،(چوار هەزار بۆ تورکیا ودوو هەزار بۆ ئێران) هەڵاتن.

لەم سەروبەندەدا بەینی بارزانی وکومونیستەکان تێك دەچێت: بارزانی کە لە کوردستانەوە دێتەوە دەڵێ(کۆمونیستەکان دەیانویست بمکوژن!))... ئایا بەراستی هەوڵی کوشتنی درابوو؟ یان بارزانی لەو رەفتارەی چەکدارانی کومونیست توڕەبوو بوو کە لە دێهاتییانی کوردیان دەپرسی:((کوردیت یان کۆمونیست)) ئەمە یەکێکە لە ڕووداوە نهێنی ئامێزەکانی ژیانی بارزانی ، کە کوردەکان لە خەمی روونکردنەوەیدا نین و باسی ناکەن .

بەڵام دوای ماوەیەکی کەم لەوە بەدواوە بارزانی لە هەمزە عەبدوڵڵا کە بەرگری لە کۆمونیستەکان دەکرد توڕەوزویر بوو.

دوورنیە کە بارزانی لەو دەسەڵاتە گەورەیەی کە هەمزە عەبدوڵڵا لە ناو((لقی کوردستانی)) حیزبی کۆمونیستی عێراقیدا پەیدای کردبوو،ترسا بێت، چونکە ئەم دەسەڵاتە بە رادەیەك بوو کە ((کادرانی حیزبی دیموکراتی یەکگرتوی کوردستان)) ناچار بوون بە شێوەی نیمچە نهێنی بژین! لە سلێمانی وهەولێروکەرکوك جەماوەری خەڵکی، سەر بە حیزبی کۆمونیست بوون و پەیڕەوی ڕێنوێنییەکانی حیزبی کومونیستیان دەکرد"١٧".

کۆنگرەی چوارەمی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق(جارێکی دی حیزبی دیموکراتی یەکگرتوی کوردستانی عێراق ، ناوی خۆی گۆڕی و بوو بە حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق) لەم سەروبەندو لەم هەڵومەرجەدا کە نووسەرانی کورد باسی ناکەن ، کرا. گروپی هەمزە عەبدوڵڵا بە زەبری هێز لادەبرێن وگروپی نێردراوی بارزانی شوێنی دەگرنەوە، برایم ئەحمەد سەر لە نوێ دەبێتەوە بە سکرتێری گشتی ،و لە ناو مەکتەبی سیاسیشدا لەلایەن جەلال تاڵەبانیەوە کە((گورگی

گەنجی رادیکاڵ))ی حیزبە، پشتیوانی لێدەکرێ وپاشان دەبێت بە زاوای برایم ئەحمەد، هەروەها عمر مستەفا ونوری شاوەیس وعەلی عەبدوڵڵا کە بێ چەند و چۆن گوێرایەڵی بارزانین."١٨"
پاش ئەم روداوە، هەندێ کەسی سەر بە باڵی چەپی حیزبی دیموکراتی کوردستان، لە حیزب جیادەبنە وە. دکتۆر مەحمود عوسمان یەکێك دەبێت لەوانە، بەڵام لە ساڵی ١٩٦٢ دەگەڕێتەوە ناو حیزب و دەبێت بە ((گوێرایەڵ))وهاوکاری نزیکی بارزانی."١٩"

١١- تێکچوونی بەینی بارزانی و قاسم:

جەنەراڵ قاسم،سەرەنجام لە ١٩٦٠/١/٦دا مۆڵەتی کارکردنی یاسایی بە سێ حیزب دەدات، حیزبی دیموکراتی نەتەوەیی، حیزبی تازەی دیموکراتی کوردستان، حیزبی کۆمونیست، بەڵام نەك حیزبی کۆمونیستی راستەقینە ،کە قاسم دوای هەراوپەشێوییەکانی کەرکوك (١٩٥٩/١/١٤) لەگەڵی تێکی دابوو، بەڵکو ئەو باڵەی کە جیابوو بووەوە،و حیزبی دیموکراتی کوردستان مۆڵەت وەردەگرێ کە بڵاوکراوەیەکی نوێ دەربکات : کوردستان .
لێ سەردەمی ئاشقێنی قاسمو کوردان هەر لە هەمان سەروبەندا کۆتایی دێت، وەکو عیسمەت شەریف وانلی مێژوونووسی کورد دەڵێ جەنەراڵ قاسم لە دیدارێکی (دۆستانە) دا لە سەرەتای هەیڤی (١٩٦٠/١)داوا دەکات ((بەپەلە))ئەو مادەیەی دەڵێ یەکێك لە ئامانجەکانی حیزبی دیموکراتی کوردستان((بەدەست هێنانی ئۆتۆنۆمیە لە چوارچێوەی عێراقدا))لابرێ."٢١" برایم ئەحمەد و کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق قایل دەبن ئەم ئاماژەیە بۆ ئۆتۆنۆمی لە بەرنامە لابرێ، بەڵام کۆنگرەی پێنجەمی حیزب کە لە ٥-١٩٦٠/٥/١٠ بەردەوام بوو ، لەم بارەیەوە سەرزەنشتیان دەکات،مادەی شەشەمی بەرنامەی پەسندکراوی ئەم کۆنگرەیە بڕیاردەدات کە حیزبی یموکراتی کوردستانی عێراق دەبێ ((پتر هەوڵ بۆ مکوم کردنی پەیوەندی برایەتی نێوان میللەتانی کورد وعەرەب وکەمە نەتەوەییەکانی دی بدات)) و ((مافی نەتەوەیی گەلی کورد ودابینکردنی ئۆتۆنۆمی لە چوار چێوەی عێراقی یەکگرتوودا و چەسپاندنی ئەم مافە لە دەستوری هەمیشەییدا بەرەوەپێش بەرێ))
بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا کەموزۆر پەشێوی هەیە، هۆی ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ جۆری پەیوەندی بارزانی دەگەڵ حیزبی دیموکرات و پەیوەندی کوردان دەگەڵ قاسم وکۆمونیستەکان .
قاسم لە مانگی ١٩٦٠/٣دا ڕێبەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران کە دوای شۆرشی تەمووزی ١٩٥٨ هاتبوونە عێراق،و بە کومۆنیستی دەزانین لە عێراق وەدەریان دەنێ .
یەکێك لەوانە پەیام دەداتە بارزانی((قاسم گەمەی پێدەکات، پاش ئەوەی کومونیستەکان سەرکوت بکات ، ئەوسا ولەوەختی خۆیدا ئەویش سەرکوت دەکات))
لێ بارزانی لەلای قاسم هیچ شەفاعەتێکیان بۆ ناکات ولێدەگەرێ کە کوردە ئێرانیەکان لە عێراق وەدەر بنێن .
حیزبی دیموکراتی کوردستان لە پێنجەمین کۆنگرەی خۆیدا لە مانگی ١٩٦٠/٨ لە کاتێکدا کە بارزانی بە کردەوە لە کۆمونیستەکان دوور کەوتۆتەوە، سروشتی (شۆرشگێری) حیزب وەکو نوینەر((کرێکاران، جوتیاران، فەرمانبەران و پیشەوەران و رۆشنبیرانی شۆرشگێری کوردستان))

دوویات دەکاتەوەو((لە خەباتی سیاسی و شیکردنەوەی کۆمەڵایەتی خۆیدا سوود لە بنەما زانستیەکانی مارکسیزم – لینیزم))وەردەگرێت .
بارزانی لە ١٩٦٠/١١/٣دا بۆ بەشداری لە ساڵیادی شۆرشی روسیادا،بۆ مۆسکۆ دەچێت خرۆشۆف لەم دیدارەدا زۆر بەرێزەوە رەفتاری دەگەل دەکات، بارزانی تا ناوەراستی مانگی ١٩٦١/١ بۆ بەغدا ناگەرێتەوەوکەس چ شتێك لەمەڕ ئەوەی دەنێو ئەو ورێبەرانی سۆڤیەتدا ڕویداوە نازانێ
لەم سەروبەندەدا پەیوەندی بارزانی وقاسم زۆر بە خراپی بەرەو تێك چوون دەچێت .

١٢- هۆکاری بڕینی پەیوەندی دەگەڵ قاسم دا :

قاسم لە قۆناغەکانی یەکەمی حوکمڕانی خۆیدا لە ١٩٥٨/٧/١٤-١٩٥٩/٧/١٤ پشتی بە کۆمونیستەکان بەستبوو، کە زیاد بوونی دەسەلاتی کۆمەنیستەکان دەبینێ هەست بە خەتەر دەکات ، ئەوجا بادەداتەوە و پشت (بەڕاست)ی عێراقی دەبەستێ، یانی پشت بە باڵی راستی حیزبی دیموکراتی گەل وتەنانەت ناسۆنالیستانی عەرەب دەبەستێ،ئەم دووروویی وئالۆزەییەی کە لە تایبەتمەندیەکانی رژێمی قاسم دەرهەق بە کوردەو لە دژایەتی مادەی ٢و٣ ی دەستوری کاتیدا رەنگی داوەتەوەو بەرجەستە بووە، سەرەنجام لە ١٩٦٠/١١/١٩دا دەکەوێتە روو: لەم رۆژەدا برایم ئەحمەدی سکرتێری گشتی حیزبی دیموکراتی کوردستان، لەبەر ئەوەی لەسەرگوتاری رۆژی ١٩٦٠/١١/١٩ی رۆژنامەی خەباتدا ،ئەم ناکۆکیەی دەست نیشان کردووە، بۆ دادگا گاز دەکرێ .
دوای چەند مانگێك ئەم باس ومشتومڕە لە((الثورة))ی ئۆرگانی حکومەتدا دەست پێدەکاتەوە ، رۆژنامەی نێو براو لە گوتارێکدا بە نێوی ((نەتەوەی عەرەب ومەسەلەی کەمە نەتەوەییەکان)) دوپاتی دەکاتەوە کە چارەنووسی((کەمە نەتەوەیی کورد لە عێراق))دا بەندە بە چارەنووسی نەتەوەی عەرەبەوە((دەبێ ئەم کەمە نەتەوەییە رام بکرێ ورابکێشرێ))"٢٣"
رژێمی قاسم رێبەرانی کورد دەخاتە ژێر گوشار: لە مانگی ١٩٦١/٣دا برایم ئەحمەد بە کوشتنی یەکێك لە فیودالانی شەقلاوە بە نێوی سەدیق میران عوسمان کە لە ساڵی ١٩٦٠دا لە ئەنجامی پێکدادانی یاران و نەیارانی بارزانیدا کوژرا بوو ، تاوانبار دەکرێ .
عومەر مستەفا، کە ئەندامێکی دیکەی مەکتەبی سیاسی دەبێ ،دەگیرێ و بۆ باشورر نەفی دەکرێ
قاسم شان بە شانی ئەم کارانە دەکەوێتە گیانی چاپەمەنی وبلاڤۆکێن کوردی: کوردستان ، ئازادی، دەنگی کورد، هەتاو یەك لە دوای یەك رادەگیرێن، و خەباتی ئۆرگانی رەسمی حیزبیش لە ئازاری ١٩٦١دا دەکەوێتە نەدیوی.
هەروەها لە هەیڤی ١٩٦١/٣دا جەنەراڵ بارزانی کە چیتر لە بەغدایە هەست بە ئەمینی ناکات بۆ بارزان دەڕوات!تا شەش مانگان لەوەدواش شەڕ دەست پێناکات.بەلام دەتوانرێ بگوترێ کە لە هەیڤی ١٩٦١/٣وە بەینی بارزانی و قاسم بە عەمەلی تێکچوو.
وەزع بە ئەندازەیەك خراپە کە لە هەیڤی ١٩٦١/٤دا کۆمیتەی ناوەندی حیزبی دیموکراتی کوردستان، کۆمبونەکی دەکات سەبارەت بەوەی بڕیار بدات کە ئایا پێویستە ((بە خۆی شۆرش رابگەیەنێ یان بە پێچەوانەوە هەڵوێستێکی دیفاعی وەربگرێ ، تا قاسم بەخۆی پەلاماری بارزان بە تایبەتی یان کوردستان بە گشتی، بدات))"٢٤"

جەلال تاڵەبانی لایەنگری دەست بە جێی شەڕ بوو، بەڵام رای کەمینەی دەگەڵ بوو. لە هاوینی ساڵی ١٩٦١دا حیزبی دیموکراتی کوردستان،لە هەیڤێن شەش"٢٥"وحەوتدا"٢٦" دوو جار هەوڵی ئاشت بوونەوە دەدات ، بەڵام قاسم هەردوو هەوڵەکە رەت دەکاتەوە و زۆر بە زیرەکانە و بە هێنانەکایەی مەسەلەی کوێتەوە خۆی لە بابەتەکە دەدزێتەوە .
حکومەت رێگە لە کۆنگرەی ساڵانەی حیزبی دیموركاتی کوردستان دەگرێ و تەنانەت لە گەرمەی ئاهەنگی سێیەمین ساڵیادی شۆرشی تەمووز لە بەغدا، شەڕی توند لە دەڤەری بارزان دەنێو لایەنگرانی بارزانی ومەحموود ئاغای زێباریدا روو دەدات .

١٣- تەرازنامە و ئەنجامی کاران:

ئەم سێ ساڵە ئاشتییەی کە لە مێژووی کوردا بێ پێشینەیە، یەکجار گرنگە .
هەرچەندە لە روی سیاسیەوە ئالۆزیوپەشێوی زاڵ بوو، باس ومشتومڕ لەسەر وەزعی کوردستانومافی نەتەوەیی گەلی کورد زۆر توند بوو، لەگەڵ ئەمەشدا کوردێن عێراق وێرای تەبیعەتی تاکڕەوانەی حکومەت ودکتاتۆریەتی قاسم، کە رۆژ بە رۆژ توندتر دەبوو ،لەم سێ ساڵەدا ئازادی دەربڕین و کۆبوونەوەی کۆمەڵایەتی تەواویان هەبوو، چاپەمەنی وبڵاوکراوەی کوردی بوژاندنەوەو گەشانەوەورەونەقێکی بێ وێنەیان بەخۆوە بینی. بوونی ژمارەیەك لە رێبەرانی کوردی ئێران لە بەغدا، لەم قۆناغە کورتەی ئاشقێنی نێوان قاسم وکوردان خۆی لە خۆیدا رەنگدانەوەی ئەو بایەخەیە کە عێراق لە بزاڤی کوردایەتیدا هەیبووە .
حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق کە دەرفەتی کارکردنی ئاشکرای بۆرەخسا بوو، توانی خەڵکێکی زۆر بە ئەندام وەربگرێ و رێکخستنێك بنیات بنێ کە سەرانی بەغدا هەرزوو، و بەداخەوە زەبت ورەبتی ئەم رێکخستنەیان جەڕباند .
بەڵام لە هەمووی گرنگتر ئەوەیە کە ئەم سێ ساڵەی پاش شۆرشی ١٩٥٨/٧/١٤ هاوکاتە دەگەڵ دەرکەوتنی بارزانیدا وەکو رێبەری راستەقینەی نەتەوی کورد: پاش ساڵانی قاڵبوونەوەو کارامە بوون وفێر بوون (ساڵانی ١٩٢٤- ١٩٣١)ویەکەمین نەفی لە عێراقدا (١٩٣٤-١٩٤٣)،ساڵانی ئەزموون(١٩٤٣-١٩٤٧)وسەرەنجام دووەمین نەفی ودور کەوتنەوە بۆ یەکێتی سۆڤیەت (١٩٤٧-١٩٥٨) مەلا مستەفا بارزانی کە تا ئەو زەمانە پارتیزانێك، رێبەری سوپایی گروپێك، رێبەرێکی عەسکری بە بیروبۆچوونی ناسیونالستی ئاشکرا، بەڵام کەم و زۆر تەموومژاوی بوو، دەبێت بە پیاوێکی سیاسەتوان .جڵەوی چارەنووسی گەلی کوردی عێراق دەگرێتە دەست و دەسەڵاتی خۆی بەسەر حیزبێکدا کە خۆی((سەرەك‌ودامەزرێنەر))ی بوو دەسەپێنێ ،سەرکێشان لە حیزب وەدەر دەنێ و خۆی وەکو رێبەری نەتەوەیی هەموو کوردێن عێراق بە هەمووان ،بە جەماوەری خەڵك، بە جەنەراڵ قاسم و بە سۆڤیەتەکان دەناسێنێ.
بارزانی،زاهیری پێی ناخۆش نەبوو کە رێبەری هەموو کوردان بێ ،بەڵام ئەمەی بۆ نەچووە سەرو ، ئەمە یەکەمین ناکامی ئەو بوو، بەڵام تەنێ ئەمە نەبوو .
جەنەراڵ بارزانی عەیبێکی گەورەی هەیە:نازانێ حیزب چییە!.. و حیزب بە ((هۆوئەوزار)) دەبینێ، بە پێی تواناودەسەڵات بیردەکاتەوە، بەڵام بیری((باس‌ومناقەشە))و((بەشداری))،واتە بە شێوەیەکی سەرەتاییانەش((دیموکراسییەت))وەرناگرێ وحیسابی بۆ ناکات(٢) .

جەنەراڵ بارزانی لە ساڵانی جۆش‌وخرۆشی شۆرشدا هەرگیز بە راستی دەگەڵ حیزبی دیموکراتی کوردستاندا تێکەڵ نابێ وناگونجێ ، کاتێك کە لە سیاسەتی حیزب نارازی دەبێت ، سکرتێری حیزب لادەبات ویەکێکی دی لە جێی ئەو دادەنێ ، پاشان ئەو لە کار لادەبات و یەکەم دەگەرێنێتەوە...بەڵام لەبەر ئەم هۆیە،هەمیشە لەنگییەك لە پەیوەندی نێوان ئەم حیزبە شۆرشگێرە ورێبەرەکەیدا دەبینرێ.هەر ئەمەش هەوێنی قەیرانی ساڵی١٩٦٤وداروخان‌وهەرەسی یەکجارەکی حیزبە لە ساڵی ١٩٧٥دا.

١٤- سەرچاوە و پەراوێزان :

١- لۆمۆند ١٩٥٨/٧/١٥

٢- رژهەلات ١٩٥٨، ژمارە ٧ ،پ روندۆ.((مەسەلەی کورد لە بەردەم بزاڤێن عەرەبیدا)).

٣-دکتۆر شاکر خەسباك،کوردو مەسەلەی کورد،بەغدا شوباتی ١٩٥٩کە لە روندوەو لە رۆژهەلات ١٩٥٩وە وەریگرتووە ، ژمارە ١٠.

٤- ژیاننامەی عارف نووسینی ئەریك رولو،لۆمۆند ،١٩٦٣/١١/٢٠

٥- رۆژهەلات ١٩٥٨ ، ژمارە ٨ ((بارودۆخ لە عێراق)) دا نووسینی جۆرج کلن.

٦- بزووتەنەوەی نەتەوەیی کورد، و. جوەیدە.

٧- بڕوانە سیاسەتی سۆڤیەت لە رۆژهەلاتی ناڤیندا لە ١٩٥٥- ١٩٧٥ ل ١١٩، نووسینی هیلن کاردانکوس .

٨- بڕوانە پەراوێزی ژمارە ٣ل ٣٤٨ی کوردستانی عێراق ، نووسینی عیسمەت شەریف وانلی.

٩- بە گوتەی یەکێك لە بینەران .

١٠- بڕوانە کتێبەکەی عیسمەت شەریف وانلی، ل ١٦٧

١١- سەرچاوەی نهێنی .

١٢- حەمید عوسمانی سکرتێری گشتی جارانی حیزبی کومونیستی عێراق.

١٣- بۆ زانیاری لەمەڕ ئەم رووداوە، بڕوانە رۆژهەلات ١٩٥٩،ژمارە ١٢((دادگایی عارف)) نووسینی سیمون جارجی،هەروەها رۆژهەلات ژمارە ٨((باروودۆخ لە عێراقدا)) نووسینی جۆرج کلن .

١٤-رۆژهەلات ١٩٥٩، ژمارە ٩ ((هەرای موسڵ)).

١٥- لەلایەن یەکێتیی گەلەوە ١٩٥٩/٥/٧ بڵاوبووەتەوە.ر.کوستی وەریگێڕاوەو لە بەرپەڕێن ١٥٩- ١٦٠ گۆڤاری رۆژهەلات ،١٩٥٩ بڵاوی کردۆتەوە.

١٦- بڕوانە گوتاری نەرەوان ، لە رۆژهەڵاتدا ١٩٥٩، بەرپەرێن ١٥٥-١٥٧

١٧- عیسمەت شەریف وانلی ل ٩١

١٨- عیسمەت شەریف وانلی ، شوێن‌ورۆژی کۆنگرەکە ناو نابات

١٩- عیسمەت شەریف وانلی ل١١٧

٢٠- ئەم کەسانە سەرکردایەتی حیزبی کومونیستی راستەقینەی عێراقیان دەکرد، سەلام عادل سکرتێری گشتی، عەزیر محەمەد(سکرتێری گشتی لە ساڵی ١٩٧٦)ەوەو زەکی خەیری، بەڵام ئەو گروپە لادەرەی کە قاسم پشتیوانی لێدەکرد لە لایەن داود سایغەوە رێبەری دەکرا .

٢١- عیسمەت شەریف وانلی ل ٨٨

٢٢- هەمان سەرچاوە ، بەپەڕێن ٩٠-٩١
٢٣-هەمان سەرچاوە ل ٩٤
٢٤- نامەیەکی جەلال تالەبانی بۆ عیسمەت شەریف وانلی ل ٩٩
٢٥- بڕوانە کتێبی عیسمەت شەریف وانلی ، ل ٩٥-٩٦ و پەراوێزی ل ٣٤٩
٢٦- هەمان سەرچاوە ل ٩٦-٩٧-٩٨

تێبینی : ئەم زانیارانە لە رێزدار ساڵح مەحمود بارزانی وەرگیراون :(وەرگێڕی کوردی)
(١) بارزانی کە چووە خزمەتی مورشیدی گەورە شێخ ئەحمەدی بارزانی زۆر بە گەرمی یەکتریان لە ئامێزگرت ،حاڵ و ئەحواڵی خۆی و هەموو هەڤالانی پرسی، کێ ماوە، کێ بە رەحمەتی خوا چووە ؟.. پاشان شوکری خوای دەهەندەودلۆڤانی کرد کە هەمووان جارێکی دی لە سایەی مەشایەخان یەکیان گرتەوە ودیتەوە .
(٢) بارزانی، بوونی حیزبی بەلاوە گرنگ ومەبەست بوو و هەمیشە دەیگوت هیچ شۆرشێك بێ حیزبێکی سیاسی سەرناکەوێ..خۆی بەلای کەمەوە بۆخۆی دامەزرێنەری لێژنەی ئازادی بووە ، دامەزرێنەروسەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان بووە ، ئەمەش بەڵگەی ئەوەیە کە بوونی حیزبی بەلاوە گرنگ بووە .

فەسلی شەشەم :شەڕی قاسم

بەمجۆرە ئەو هیوا گەورەیەی کە لە ئەنجامی شۆرشی تەمووزی عێراق وروخانی رژێمی پاشایەتی عێــراق پەیـــدا بـــوو، هـــەڵوەری:ســـێ ســـاڵ دوای بلاوبوونـــەوەی دەســـتوری کـــاتی ۱۹۵۸/۷/۲۷،کوردوعەرەب نەیانتوانی بوو قەواڵەوپەیمانێك بۆ پتەوکردنی پەیوەندی خۆیان لە ناو کۆماری عێراقدا ئامادە وتۆمار بکەن.گەنگەشەومشتو مڕ دەنێوان ناسیونالیستانی کوردو عەرەب بەرەو ئەوە دەچوو بە زەبری چەك چارەسەری بکرێ .

لە راستیدا، ئەو شەڕەی کە لە ساڵی ۱۹٦۱دا دەستی پێکرد و ناو بە ناو بۆ ماوەیەکی کەم نەبێ ، تا ساڵی ۱۹۷۵ بەردەوام بوو، سەرەنجام چ شتێکی حەل وفەسڵ نەکرد، ئەم شەڕە کە بە مانای وشەی شەڕ، شەڕ بوو. بریتی بوو لە زنجیرە شەڕێکی بچووك کە ناو بە ناو ئاگربڕێکی کەم تا زۆریان بە پێی گۆرانکاری بارودۆخی سیاسی عێراق دەکەوتە بەین، هەڵبەتە ئەم بارودۆخە سیاسیانەش دەکەوتنە ژێر کاریگەری ئەو شەڕانە وهەندێ جاریش بارودۆخە سیاسیەکان، دەبوونە مایەی هەڵگیرسانی شەڕەکان .

لە ماوەی ئەم چواردە ساڵە دا، بەلای کەمەوە چوار رژێم ،بە زەبری چوار کودەتای کەمدابێژێك خێناوی، جێی یەکتر دەگرنەوەو لە بەغدایا دێنە سەر حوکم .

سیناریۆی ئەم رووداوە شتێکی ئاسایی وتەقلیدیە: لە دوای هەر کودەتایەك، ئەو گروپە تازەیەی دێتە سەر حوکم، پەیوەندی بە کوردەکانەوە دەکات، کوردەکانیش کە ماندووی شەڕی رژێمی پێشودەبن، ئاگربڕ قبوڵ دەکەن وئەم ئاگربڕە دەرفەتی رێبەرانی تازەی بەغدا دەدات کە دەسەڵاتی خۆیان قایم بکەن .

هەڵبەتە رژێمی تازە هەر کە هەستی کرد ئیدی دەتوانێ لە کورد بێ منەت بێ، بەهەمان سەرسەختی رژێمی پێشو دێتە مەیدان و شەڕ وپێکدادان دەست پێدەکاتەوە .

تەنیا رێکەوتننامەی ۱۹۷۰/۳/۱۱ توانی، هەرچەندە بە شێوەیەکی نوقستان بوو، بناغەیەکی تازەی ماف و پەیوەندی لە نێوان هەردوو کۆمەڵگەی کورودوعەرەبدا دابڕێژێ: بەلام ئەم رێکەتنامەیەش پووچەڵ بووەوەو دوا بۆیەرێن شەڕ،بە هەرەسی ئەو بزووتنەوەیە شکایەوە کە بارزانی رێبەری بوو .

۱- سەرەتای شەڕ وشۆڕ:

شەڕ لە هەلومەرج و بارودۆخێکی هەندێك ئالۆزدا دەست پێدەکات"۱"، بارزانی لە ئازاری ۱۹٦۱ دەچێتە بارزان، بەرە بەرە شەڕی نێوان بارزانیان وزێباریان زیاد دەکات تومەز قاسم ژێراو ژێر چەك و پارەیان وێدەدات .

جەنەراڵ بارزانی لە ۷/۱۵دا ژمارەیەك چەکدار بۆ تەمبێ کردنی زێباریەکان دەنێرێ، شەڕ وپێکدادان تا ۱۹٦۱/۷/۱۹ بەردەوام دەبێت، شەڕەکە بە شکستی سەرۆکی زێباریەکان کۆتایی دێت و بەناچاری پەنا وەبەر تورکیا دەبات.

لە راستیدا حیزبی دیموکراتی کوردستان لە رەوتی رووداوەکان دوا دەکەوێ، لە مانگی ئەیلولی ۱۹٦۱دا کوردستان لە جموجۆڵدا بووە، ژمارەیەك لەسەرانی عەشیرەتەکان بەبێ پرسی حیزبی دیموکراتی کوردستان خۆ ساز دەدەن ودەکەونە شەڕفرۆشتن بە(یەکەکانی سوپای عێراقی) ئەگەر چی هەڵوێستی حیزبی دیموکراتی کوردستان سەبارەت بەم بۆیەرە روونە، لێ هیچ ئاشکرا نیە

هەڵوێستی بارزانی لەم سەروبەندەدا چی بووە، ئایا ئەو بووەتە مایەی ئەم هەرا وهەنگامەیە ؟ ئایا لێبڕاوە جڵەوی وەزع و حاڵەکە بگرێتە دەست خۆی ، زۆر پرسیاران لەم بابەتەوە هەن کە تاکو ئەمرۆ بێ وەڵام ماونەتەوە .

لە ١٩٦٠/٩/٦دا حیزبی دیموکراتی کوردستان، بە بۆنەی یادی شەهیدانی خۆپیشاندانەکەی ١٩٣٠/٩/٦ی سلێمانییەوە مانگرتنێکی گشتی ساز دەکات، سێ رۆژان لەوە دوا سوپای عێراقی هێرش دەکاتە سەر عەشیرەتە کوردەکان، لە رۆژی شازدەیەمدا ،(بارزان) یش بەر هێرش و پەلامار دەکەوێ و لە ١٩٦١/١٢/٢٤ جەنەراڵ قاسم لە هەڤپەیڤینێکی رۆژنامەوانیدا جاڕی لە دایك بوون و ((هەرەسی)) شۆرشی کوردان و هەڵوەشانەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان رادەگەیەنێت"٢"

٢- هەڵوێستی حیزبی دیموکراتی کوردستان:

لێ حیزبی دیموکراتی کوردستان چەند هەیڤێك دوای رووداوەکە دەکەوێ، رێبەرانی حیزب ، بە تایبەتی ئیبراهیم ئەحمەد لە بەغدا دەمێنێتەوەو درێژە بە گفتوگۆیان دەگەڵ قاسمی دەدەن .

برایم ئەحمەد دوای چەند مانگێك بە ئەریك رولیوی پەیامنێری تایبەتی لوموند دەڵێ"٣":((حیزبی دیموکراتی کوردستان هەنگینێ پێی وانەبوو بتوانی لە بەرانبەر هێزی سوپای عێراقی بوەستێ و مقاوەمەتێکی جیدی پێ بکرێ ، دێهاتییەکان شەڕێکیان بۆ نابووینەوە کە ئێمە پێشوەختە بە دۆڕاومان دەزانیێ، بۆیە حیزب لە هەیڤی ١٩٦١/١٢دا ئەوجا بە رەسمی چووە ژێر باری بەرێوەبردنی شەڕەکان))

لە راستیدا حیزبی دیموکراتی کوردستان تا هەیڤی ئازاری ١٩٦٢ بە شێوەیەکی جدی بەشداری شەرەکان ناکات .رێبەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان، هەرگیز دەربارەی ئەم سیاسەتی سەبر و چاوەراونیە ،کە بە هەمووحاڵێك سەیرە، رونکردنەوەیەکیان بڵاونەکردووەتەوە.

ئایا بە تەمابوون کە سوپای عێراق ئەم شۆرشە ،کە لە روانگەی ئەوانەوە ، بێ ئەنجام و ئایندە بوو، تیك بشکێنێ و بەهیوا بوون بەمجۆرە لە شەڕی بارزانی کە رۆژ بە رۆژ پتر دەست و پێی دەگرتن بخەڵسێن ؟ ئایا هۆی ئەم دودڵیی وڕاڕاییە، ئەوەبوو کە حیزبی کومونیست بۆ((دابین کردنی داواکارییەکان لە دەرێی چوارچێوەی خەباتی بزاڤی دیموکراتی عێراقدا دژی دەسەڵاتی تاکرەوانەی جەنەراڵ قاسم))دژی بەکارهێنانی چەك بوو؟ بێگومان کومونیستەکان ترسی ئەوەیان هەبوو کە شۆرشی کوردان خێرایی بە کەوتنی قاسم ببخشێت و فریا نەکەون لە چوارچێوەی ((بەرەی نیشتیمانی))دا چارەسەرێك بدۆزنەوەو شوێنی قاسمی پێ پڕبکەنەوە، بۆیە بەم بزاڤەی کە لە باکووری عێراقدا هەڵگیرسابوو ناقایل بوون"٤" .

پێناچێت ئەمە رێکەوتێکی سادە یان ئاسایی بێ کە رێبەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان تا مانگی ئازاری ١٩٦٢ بە شێوەیەکی جیدی بەشداری شەڕەکانیان نەکرد، چونکە بەراستی حیزبی کومونیست لە مانگی ئازاری ١٩٦٢دا هەڵوێستی خۆی لەمەڕ مەسەلەی کورد دەگۆرێ و دان بەوەدا دەنێ کە((گەلی کورد مافی دیاریکردنی چارەنووسی خۆی هەیە))و هەر بەوەندەوە ناوەستێ و دان بەمافی((جیابوونەوە)) و((دامەزراندنی وڵاتی سەربەخۆ))دا دەنێ"٥" .

٣- هەوەڵێن تێکشکانێن کورد:

ئەنجامی هەوەڵین رووبەروو بوونەوەکان، بە رواڵەت دروستی بۆچوونی هەردوو لایەنی شەڕەکان دەسەلمێنیٚ .لە راستیدا ئاکامی شەڕەکان ودەستکەوتی شەڕەکان بۆ کوردەکان باش نەبوو، لە باشوردا واتە لە پارێزگای سلێمانیدا ،چەکدارانی عەشایەر بەرگەی هێزی عێراقیان نەگرت و خراپ شکان .لە دەڤەری هەولێریش هەر وابوو، لەوێندەر چەند سەد کەسێك بە سەرکردایەتی عەبدوڵلا ئیسماعیل"٦" دوومانگێك لە بەرانبەر هێزی عێراقیدا وەستان و بەرگریان کرد.جوتیارانی کورد بیٚ رێبەر ، بیٚ چەك ، نەیان توانی بەرانبەر بە سوپایەکی زۆر بە هێز ، کە هێزێکی فڕۆکەوانی بەهێز پشتیوانی دەکرد ، مقاوەمەت بکەن.

جەنەراڵ بارزانی کە لەو سەروبەندەدا تەنیٚ ((٦٦٠)) جەنگاوەری دەگەڵ بوو وئەم جەنگاوەرانەش تەنیٚ تفەنگی ئاساییان"٧" پیٚ بوو، بڕیارێکی دلێرانەوبوێرانە دەدات: ناوچەی بارزان کە شێخ ئەحمەد بیٚ لایەنی ناوچەکەی راگەیاندبوو، بە جیٚ دێڵی و روو دەکاتە کۆسارەکانی زاخۆ و ئەوپەری رۆژ ئاوای بادینان و زستانی سالانی ١٩٦١-١٩٦٢ لە وێندەر دوور لە خەتەری هێزی فڕۆکەوانی بەسەر دەبات .

لە هەیڤی ١٩٦١/١٢ دا برایم ئەحمەد وهەموو ریبەرانی حیزب دیموکراتی کوردستان کە بۆیان دەردەکەویٚ چ ئومێدێکی رێکەوتن دەگەڵ رژێمی قاسمدا نییە ، لە بەغدا هەڵدێن ودەچنە ناوچەی سلێمانی ولە وێندەر بارەگای خۆیان دادەنێن ولە بەهاری ساڵی ١٩٦٢دا لەگەڵ خۆیاندا رێکخستن ودیسپلینێك دەبەنە نێو شۆرشی کورد کە شوێنی لە نێو بزاڤدا تەواو خاڵی بوو .

٤- حیزبی دیموکراتی کوردستان و هێزی رێکخراوی دەزگای بەرگری:

پارە کۆکردنەوە"٨"، بلاوکردنەوەی رۆژنامەی خەبات،دابینکردنی ئازوقە وخواردەمەنی بۆ خەڵکی، دامەزراندنی دەزگایەکی زانیاری و رێکخراوێکی تایبەت((بۆ کوشتنی خائینان)) ئەمانە ئەو ئەرکە زۆر رووالەتییە هەنووکەییانە بوون کە لە بەردەم رێبەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستاندا بوون .

بەلام ئەرکی بنەرەتی ئەوان دامەزراندنی((لەشکری شۆرشگێری کوردستان))ە،لەشکرێکی بە زەبت و رەبتی ئەوتۆ کە بەرەبەرە جێی خەڵکی عەشایەر بگرێتەوە .ئەم لەشکرە لە دەستە، پەل ولق پیکهاتبوو ولە ٧٥٪ ئەندامانی حیزب دەگرێتە خۆ"٩".دەستە١٠، پەل ٤٠،لق ٥٠ چەکداربوون : مانگانەی هەر پێشمەرگەیەکی سەڵت ٧٥٠ فلس بوو(١٢ فرانکی فەرەنسی)ئەگەر خودان ماڵ و منداڵ بیٚ سیٚ دینار (بەرانبەر بە ٤٥ فرانکی فەرەنسی) .

زەبت رەبت و سەبر وتوانای جەنگاوەرانی ئەم لەشکرە، کە زۆر بە دیققەت و بەپێی تایبەتمەندی بەدەنی و ئەخلاقی هەڵبژێردرابون هەر زوو کارێکی وا دەکات لەشکری شۆرشگێری کوردستان ببیٚ بە هێزێکی ئەوتۆ، کە وێرای کەمی چەکدارانی، کەلە ساڵی١٩٦٢دا ژمارەیان لە ٧هەزارکەس تێنەدەپەریٚ ، بتوانیٚ شکستی زۆر گەورە بەسەر سوپای قاسمدا بێنیٚ .

رێبەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان شان بە شانی دامەزراندنی ئەم دەزگا عەسکەریە دەزگایەکی سیاسیش دادەمەزرێنن کە لە رێگەی شانەی حیزبییەوە هەموو ناوچەکەی دەگرتەوە))"١٠".

ئەم بەشەی کوردستان کە لە ژێر دەسەڵاتی حیزبدایە ،دابەش دەکرێ بەسەر پانزە بەشداو، هەر بەشەیان لەلایەن (کۆمیتەی ناوچەوە) بەڕێوە دەبرێ، دیارە ئەم کۆمیتە ناوچەییانە بە شێوەی ((ڕێبەرایەتی بە کۆمەڵ)) دامەزرابوون وهەر یەکێکیان پێك هاتبوو لە یەك بەرپرسی عەسکەری ، رابەرێکی سیاسی، بەرپرسێکی سیاسی، بەرپرسێکی ئیداری، بەرپرسێکی لۆجستیکی"١١" وبەر لەوەی حکومەتێکی ناوچەیی هاتبێتە سەرکار، لە راستیدا حکومەتێك پێك دەهێنن کە حوکم ودەسەڵاتی لە رێگەی ((ئەنجومەنی گوندەکانەوە)) دەگاتە بچوکترین گوند .

٥- پەیوەندی بارزانی و حیزبی دیموکراتی کوردستان:

بەڵام بنیاتنانی ئەم دەزگا گرینگە لە زەحمەت ودژواری بەدەر نەبوو: دەزگای حیزب و بارەگای رابەرانی حیزب کە بە زۆری لە باشوری کوردستانی عێراقدا جێگیربووبوو ، زۆر لە مەرکەزەوە نزیك نەبوو،چەند بەرەو باکور دەچویت،ئەوەندە دەسەڵاتی حیزب کەمتر دەبووەوە(بارەگای برایم ئەحمەد لە چوارتا وبارەگای جەلال تاڵەبانی لە چەمی رەزان بوو)،بارەگای عومەر مستەفا لە بێتواتە بوو،کە باکوریترین بنکەو پێگەی دەسەڵاتی حیزب بوو.

جەنەراڵ بارزانی حەزی نەدەکرد کەس لەلای ئەو باسی حیزب بکات،بارزانی لە مانگی ١٩٦٢/١٢ کە رۆژنامەوانێك داوای لێکرد باسی دەوری حیزب لە شۆڕشدا روون بکاتەوە((بۆیتر سەرنج راکێشانی ئامادە بووان،دەنگی بەرز کردەوەوگوتی:((ئەوەندەی پەیوەندی بە منەوە هەیە،چ حیزبێك لە گۆڕێ نییە!گرنگ گەلی کوردە.ئەگەر سەربکەوین ئەوە گەلی کوردە سەرکەوتوە))"١٢"

دوای چەند مانگێك واتە لە ئازاری ساڵی ١٩٦٣دا بارزانی لە ناوەرۆکا هەموو پەیوەندییەکی خۆی دەگەڵ حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراقدا بڕی و((هەر جارێ ناوی حیزب دەهات تورە دەبوو))بەو رادەیەی کە گوتی:((من هەرگیز نە سەرۆکی ئەم حیزبە ساختەیە بووم کە زیانی بۆ ئامانجە شۆڕشگێرییەکانمان پتر بووە تا قازانج،نە سەرۆکیم))"١٤"

٦- رۆشنبیرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان:

راستە،هەمووشتێك بارزانی لەم رۆشنبیرانە جیادەکردەوە کە حیزبیان بەڕێوە دەبرد. برایم ئەحمەد کە لە ساڵی ١٩١٣دا لە سلێمانی لەدایك بوو بوو،لەو کاتانەدا کە خوێندکاری ماف بوو لە بەغدا پەیوەندی بە بزوتنەوەی نەتەوەیی کوردەوە کردبوو،نامەی کۆتایی خوێندنەکەی (١٩٣٧) کە دەبارەی پەیوەندییەکانی کورد وعەرەب بوو،بووە هۆی ئەوەی لە دادگا بانگ بکرێ."١٥"

برایم ئەحمەد کە لەساڵی ١٩٣٩دا بەڕێوەبەری گۆڤاری گەلاوێژ بوو،لە ساڵی ١٩٤٦داو بەر لەوەی بێتە ریزی حیزبی دیموکراتی بارزانیەوە، بەرپرسی لقی سلێمانیی حیزبی دیموکراتی قازی محەمەد بوو،کە پەیوەندی بەحیزبی دیموکراتی بارزانیەوە کرد،ئەم کارەی بە نابەدڵی کردوپاشان ناکۆکی کەوتە نێوان ئەو وبارزانی لە سەر دامەزراندنی حیزبێکی جیا وتایبەت بۆ کوردستانی عێراق وکاتێ کە پەیوەندی بە حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراقەوە کرد،ئەم حیزبە ئیدی لە ژێر دەسەڵاتی بارزانیدا نەبوو:بارزانی لە یەکێتیی سۆڤیەت بوو پاش چوونی بۆ یەکێتیی سۆڤیەت پەیوەندی حیزب لەگەڵیدا بڕا.

له باری مەعنەوییەوە،ئیبراهیم ئەحمەد كەسێكە خوێنەوار"١٦"، بەڕەوانی قسە بە زمانی كوردی و عەرەبی وفارسی وئینگلیزی دەكات،چەند مانگێك لەوەو دوا،كاتێ بۆ بەڕێوەبردنی مقاوەمەتی حیزب بۆ كوردستان دەڕوات،ئەو ڕۆژنامەوانانەی كە دیداری دەگەڵ دەكەن،لە بارەگاكەیدا كە لەناو ئەشكەوتێكدا دەبێت،لەكتێبخانەكەیدا بەرهەمی برتراندڕسل ودۆستوفسكی ومارکس ولنین و باستەرناك و ئێچ سالزبوری و جان پۆل سارتەر،بەریزی یەكەوە دەبینین"١٧"،بەمجۆرە گێژەنگێكی مەعنەوی ئەوی لە بارزانی جیا دەكرەوە،كە چ كەسێك نەیدیتبوو كتێب بخوێنێتەوە جگە لەو وێنانەی كەداڤید ئادامسونی ڕۆژنامە نووسی بەریتانی گرتبونی وجەنەراڵ بارزانیان لە حاڵێكدا نیشاندەدا كە زۆر بەقوڵی چاپێكی تازەی چوارینەكانی عومەری خەیامی موتالا دەكرد."١٨"

لەباری سیاسیەوە،پێناسەووەسفی برایم ئەحمەد زۆر دژوارە هەر بەهەوڵوتەقەلای ئەو بوو كە((حیزبی دیموكراتی كوردستانی عێراق بوو بە حیزبێكی ماركسی-لینینی،هەڤركێن ڕاسترەو برایم ئەحمەد بە((كۆمونیستێكی پەنهانی))دەزانن،كە خۆی لە پێستی((دیموكراتێكی لیبرال))دا حەشارداوە."١٩"

بەلای چەپڕەوانیشەوە بابایەكی ناسیونالستە كە زۆر لە عارفەوە نزیكە تا لە قاسم،خالید بەگتاشی سكرتێری حیزبی كۆمونیستی سوریا كە بەخۆی كوردە،لە ئەیلولی ساڵی ١٩٥٨دا لە پراگ دیتبوی و هەنگێ دەیوت كە((وەك بەعسییەك قسەی دەكرد))"٢٠".

جەلال تاڵەبانیش ((لە ساڵی ١٩٣٣دا لە كۆیە لەدایك بووە)) لە بەغدایەو لە بەشی ماف خوێندویەتی،بەڵام نەوەی پاش بارزانی و هەمزە عەبدوڵڵا بوو،تاڵەبانی زاوای ئیبراهیم ئەحمەدە. تاڵەبانی هەر زوو وەكو((بێچوە گورگی ڕادیكاڵی حیزب))"٢١"خۆی بەهەمووان ناساند.بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا پەیوەندی دەگەڵ بارزانیدا زۆر باش بوو،بارزانی بە چاوی((كوڕی))خۆی سەیری دەكرد. تاڵەبانی كە لایەنگری خەباتی چەكداری بوو،یەكێك بوو لەو گروپە كەمەی ناو كۆمیتەی ناوەندی كەباوەڕیان وابووحیزب دەبوایە هەر لەمانگی چواری ١٩٦١وە دەستی بەشۆڕش بكردایە.لەهەمان كاتدا((تیوریسێنێكی باش وپیاوێكی زۆرجەماوەری))یە"٢٢" و گەشەسەندنی چەلەنگی وكارامەیی پێشمەرگەكانی حیزب تا ڕادەیەك قەرزباری هەوڵوتەقەلاكانی ئەوە.

٧- ناكۆكیەكانی بزوتنەوەی كوردایەتی:

بەمجۆرە بزاڤی كوردایەتی لە ساڵانی ١٩٦٢-١٩٦٣دا دووسەری هەیەوئەم ناكۆكیەش بە ئاشكرا لە ئامانجەكانیا دەبینرێ:شۆڕشی چەكداری،بەشی قەواعیدی حیزبە، ئەم قەواعیدە بناغەیە.شەوانە پێشمەرگەی كورد لەدەوری ئاگر دادەنیشن وسرودی ئەی ڕەقیب دەڵێن:ئەی ڕەقیب هەر ماوە قەومی كوردزمان،نایشكێنێ دانەری تۆپی زەمان،كەس نەڵێ كورد مردووە،كورد زندوە، زندوەو قەت نانەوێ ئاڵاكەمان)

بەڵام لەناخی دڵەوە سرودێكی شۆڕشگێرانەی دیكەش دەڵێن:ئازادی خوای كوردین ئێمە....

ڕێبەرانی حیزبی دیموكرات هەرچەندە بەلای بارزانیەوە((ڕادیكاڵ))بووبن،بەڵام بە خۆیان لەوە دەترسان كە بكەونە داوی جوتیارانەوە،ئەو جوتیارانەی كە دەیانویست وشەیەلی((شۆڕشی كورد))مانا و چەمكیان هەبێ.

برایم ئەحمەد لەلای پەیامنێری تایبەتی لومەند"٢٤" ئیعتراف دەکات:((من لێتی ناشارمەوە کە ئێمە لەوە دەترسین جوتیارەکان لە دەست دەربچن،هەڵبەتە ئێمە وەعد و بەلێنێکی دیاریکراومان نەداونەتێ،بەڵام زاراوەی ئۆتۆنۆمی لەنك وان رەهەندومەودای بەهەشتێکی زەمینی وەرگرتوە،ئێمە ناتوانین بەم زوانە ئەم بەهەشتەیان نیشان بدەین،نەك بەم زوانە بگرە چەندین ساڵی دیکەش ئەمەمان پێ ناکرێ!))

بەلای جوتیاری کوردەوە مەسەلەی سەرەکی مەسەلەی زەوییە،بەڵام حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق بەهەمووو((رقێکیەوە لە سیستەمی دەرەبەگایەتی و مسکێنی))و بەهەمووو تاسەیەکەوە بۆ ئەنجامدانی ریفۆرمی زەوی و زار)"٢٥"رای وایە کە لەماوەی شەردا دەگەڵ حکومەتی بەغدایە،بەمەبەستی نە وروژانی سەرانی تەقلیدی کورد،ئەم مەسەلە کۆمەڵایەتیە دوابخات و بەردێکی بخاتە سەر.

٨-مەسەلەی ئۆتۆنۆمی

لە قەواعیدی حیزبدا،دروشمی((کوردستان یان نەمان))بەتەواوی ئامانجی خەباتەکە رۆشن دەکاتەوەو مەبەستی((سەربەخۆیی))کوردستان دەگەیەنێ.

بەڵام هەڵویستی رێبەرانی حیزب تا ئەندازەیەك لێڵ بوو: رێبەرانی حیزب کە لەلایەکەوە نەیاندەویست قاسم گیرۆدەی شەرێکی توند دژی کوردەکان بکەن و لەلایەکی دییەوە نەیاندەویست ولاتانی عەرەب لە خۆیان بتۆرێنن و بڕەنجێنن، لەشەش مانگی یەکەمی شەڕدا خۆیان لە بەکارهێنانی زاراوەی((ئۆتۆنۆمی))دەپاراست کە یەکێك بوو لە بەندەکانی پەیرەو پرۆگرامی حیزب.

لە مانگی چواری ١٩٦٢دا ،خەبات ،ئۆرگانی رەسمی حیزبی دیموکراتی کوردستان، پاش ئەوەی ئەم لایەنە دوپات دەکاتەوە کە بزاڤی کوردێنی بە تەما نیە کوردستانی باشور لە عێراق جیابکاتەوە، ئامانجە سەرەکیەکانی شۆرشی کورد بەرێبەرایەتی رۆڵەی ئەمەکداری عێراق بارزانی قارەمان"٢٧" ، بەم جۆرە دیاری دەکات .

١- کشانەوەی هێزەکانی عێراق بۆ ئۆردوگاکانی بەر لە دەست پێکردنی شەڕوهەڵوەشانەوەوچەك کردنی جاشەکان

٢- ئاوەدان کردنەوەی ناوچە بۆردومان کراوەکان .

٣- ئازاد کردنی زیندانیانییە سیاسییەکان .

٤- لابردنی حوکمی عورفی وکۆتایی هێنان بە قۆناغی رەوتەنی ودابینکردنی ئازادییە دیموکراتیەکان .

٥- دانانی دەستورێکی تازە لەلایەن کۆمیتەکەیەوە کە نوێنەری هەموو هێزە سیاسیەکانی عێراقی تێدا بێ، بەمەبەستی سەقامگیری رژێمێکی شورایی و بەمەبەستی دانی ئۆتۆنۆمی بە گەلی کورد لە چوارچێوەی کۆماری عێراقدا.

٦- ئەنجامدانی ریفۆرمی زەوی وزار لە کوردستاندا بەپێی هەلومەرجی ناوچەکە و بە مەبەستی پتر پشتیوانی کردن لە بەرژەوەندی جوتیاران ، بایەخدان بە باری پیشەسازی لە کوردستاندا ، بەرز کردنەوەی ئاستی ژیان و بژێوی گەلی کوردستان و ... هتد.

زاراوەی((ئۆتۆنۆمی)) سەرەنجام وەکو بەشێکی داخوازییەکانی گەلی کورد بە دیاردەکەوێ ، بەڵام ئەم بەدیارکەوتنە لە کۆتایی بەندی (٥) دا تێکەڵ بە جۆرە پارێزوترس وشەرمنۆکییەکی زۆرە .
حیزبی دیموکراتی کوردستان ،کە سەرەنجام ئەم هەنگاوەی لە بواری داواکردنی ئۆتۆنۆمیدا نا ، ئیدی هەموو شێوازێکی گرتە بەر بۆ ئەوەی قەناعەت بە عەرەبەکان بێنێ —بە عەرەبی بەغداو بەتایبەتی سەرانی قاهیرەو وڵاتانی دیکەی عەرەب—کە شۆرشی کورد،تەنێ لە چوارچێوەی عێراقدایە وحیزبی دیموکراتی کوردستان بزووتنەوەیەکی جوادخوازی نیە ، هەرچەندە حاشا لەوە ناکات کە لە کوردستانی عێراقدا رەوتێکی جوادخوازیش هەیە ."٢٨"
ئەمەش یەکێکە لەلایەنە هەرەسەیرەکانی بزاڤی کوردێنێ کە لەودیمانە و چاوپێکەوتنانەی بارزانی وبرایم ئەحمەد لە ساڵانی ١٩٦٢-١٩٦٣دا دەگەڵ پەیامنێری لوموند ونیویورك تایمز و سەندەی تەلەگرافدا دەیکەن چ ئاماژەیەك بەم مەسەلەیە نایەتە کرن.

٩- بارزانی و گەمەی دەسەڵات:

دەرکەوتنی جەنەراڵ بارزانی لە مەیدانی سیاسەتی جیهانیدا لەم قۆناغەوە دەست پێدەکات: بارزانی کە لە یەکەم شۆرشی خۆیدا (١٩٤٢-١٩٤٥) ولە رووداوەکانی کۆماری مەهاباددا ، بە تەواوی لە لایەن رۆژنامەوانی جیهانییەوە فەرامۆش کرابوو، بە لێ هەروەها کە لە کاتی پەناهەندەیی ناچاریی لە یەکێتی سۆڤیەت، چاپەمەنی رۆژاوایی ناوی ((جەنەراڵی سووریان)) لێ نابوو، لە ناکاودا ئەم پیاوە بووە مایەی سەرنج و ئاوەردانەوەی گەورەترین رۆژنامەێن ئەوروپا و ئەمەریکا ونێردەوپەیامنێرانی ئەم چاپەمەنییانە لە هەمان کاتدا کە دڵبەندوشیفتەی ئەم((خانەدانە شۆرشکێرە)) دەبوون ، لە مامەڵە کردنیاندا دەگەڵ وی سەرسامیش دەبوون"٢٩" .
بارزانی هەنگێ تەمەنی شەست ساڵ بوو .
لێ نهۆ دەورانی چالاکییەکانی ئەو چالاکی((پیاوێکی سیاسەتوان بوو))، لە هەڵسوکەوتیا لە رادەبەدەر بە پارێز بوو: دوو شەو لە شوێنێکدا نەدەنووست ، هەمیشە زێرەڤانانێکی لە دەور بوون کە دەهاتن ودەچوون ،بێ ئەوەی کەسێك بەراستی بە جێگایەکەی بزانێ، جگە لە چەند کەسێکی زۆر کەم و ئەمین و ئەمەکدار.
بارزانی بە ئەنقەست پەردەیەکی نهێنیئامێز بەسەر رابردووی خۆیدا دەدات، بێ خۆ شێلو کردن پێت دەڵێ کە ((باپیرانی لە ١٢٠٠ ساڵ))"٣٠"لەوەوپێشەوە رێبەرانی عەشیرەتی بارزان بوونە !
بەڵام سەبارەت بە مانەوەی لە یەکێتیی سۆڤیەت وپەیوەندی دەگەڵ سۆڤیەتەکاندا زار هەڵناهێنێ
بارزانی کە بە زمانی کورد ی وعەرەبی وفارسی و روسی قسەی دەکرد زمانی ئینگلیزی نەدەزانی و ئەم زمانە هەر فێرنەبوو، هەروەها زمانی فەرەنسیش فێر نەبوو،هەمیشە لە رێگای تەرجومانەوە قسەی دەگەڵ رۆژنامەوانانی بێگانەدا دەکرد."٣١"
جەنەراڵ بارزانی کە پیاوێکی دەستە باڵایە، بە جلی کوردی ئاسایی وبە نیگای زیندوو زیرە ك و چاوانی گەش، لە ژێر بڕۆی کوردی بژەوە کار لە بەرانبەرەکەی دەکات، وێڕای زۆری تەمەنی و تۆزێك قەڵەوی ،هێز و توانایەکی بەدەنی و تاقەتێکی بە گوڕی پێوە دیارە،هەیکەلی بەجۆرێکە لەتۆ وایە لە بەردێکی یەکپارچە داتاشراوە ، ورەیەکی پۆلایینی هەیە .بەڵام ئەو رۆژنامەوانانەی کە لە ساڵانی یەکەمی شەڕدا (١٩٦٢-١٩٦٣)دەچنە کوردستان و بۆ ماوەیەك،هەندێ جار بۆ دوو رۆژ

لەگەڵ جەنەراڵ بارزانیدا دەمێننەوە بە دیتنی ئەو نیشانە تایبەییەی لە کەسایەتی ئەودا هەیە سەرسام دەبن .

جەنەراڵ بارزانی بە بێ توانایی خۆی لە وەڵامدانەوەی راستەوخۆی ئەو پرسیارانەی کە لێی دەکرێن، هەموو ئەو کەسانەی رووبەرووی دەبنەوە سەرسام دەکات.

پیاوێکی زۆر بە پارێزە، هەمیشە (لە حاڵی بەرگری دا) بووە و هەمیشە دەبێ بەر لە قسە کردن ، بەرانبەرەکەی باش هەڵسەنگێنێ: بە سەعاتان بێ ئەوەی قسەیەك بکات، دادەنیشێ و لەبەر چاوی رۆژنامە نووسانی سەرسام لەم وەزعە چاوەڕوان نەکراوە، بۆ داوی کەو شول دەتاشێ ، هەروەها سورانەوەی بە دەوری باسەکەدا، لە باری زهنییەوە بەرانبەرەکەی زۆر سەرسام دەکات، بە سەعاتان لە ئەسڵی مەبەست دەردەچێت و دێتە سەر هەندێ مەسەلەی دیاری کراوی وەك تەدەخولی نەتەوەیەکگرتووەکان، هاوکاری بەریتانیای مەزن، وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا یان فەرەنسا((ئیدی بە گوێرەی نەژادو قەومیەتی ئەو رۆژنامە نووسەی کە قسەی دەگەڵ ەکات)) یان ئەگەری وەدەست هێنانی چەکی قورس ، ئیدی بەو جۆرە بە دەوری بابەتەکەدا دەسورێتەوە .

پاشان گریمانەیەك دەخاتە روو کە میوانی بێگانە بە ئاسانی نادروستی گریمانەکە دەردەخات ، هەنگینێ دەچێتە سەر بابەتێکی دی، پاش سەعاتێك، دوو سەعاتی دی دێتەوە سەر هەمان بابەت کە لە سەرەتادا خستوویەتی روو، باسەکە لە سفرەوە دەست پێدەکاتەوە .

زۆر بابەت هەبوون کە بارزانی خۆی لێ دەپاراستن،خۆپاراستن: لە باسی ئەم بابەتانە، وەکو باسی پەیوەندیەکانی دەگەڵ یەکێتیی سۆڤیەتدا، بێگۆمان زادەی دووربینیو هۆشیاری بە پارێزی بوو !

بەڵام بە مەزندەی ئەو رۆژنامەوانانەی کە بەسەعات دەگەڵ بارزانیدا بوون هۆی پارێزی جەنەراڵ بارزانی لە بابەتانی هونەری میناکی ئۆتۆنۆمی خواستی کوردان، یان مەسەلەی ئابوری((لە ترسی ئەوە بوو کە نابادا لێی نەزانێ و دوچاری هەڵەیەك ببێ لەو رووەوە)) .

ئەگەر هەر جارێ،لە ئەنجامی تاقیبی گفتوگۆوە بابەتێك بێنێتە پێشێ وپێی سەیربێ کە بابەتەکە بووەتە مایەی سەرنج و وڕوژانی بەرانبەرەکەی، ئیدی وازی لێدێنێ .

لە باسی مەسەلەی ئۆتۆنۆمیدا ،لە ئاخروئۆخری ساڵی ١٩٦٢دا رایگەیاند کە سێیەکی دەرامەتی نەوتی عێراق وکورسییەکانی ئەنجومەنی بەغدا دەبێ بدرێت بە کورد. بدرێ بە حکومەتێکی ناوچەیی کە دارایی وفێرکردن وپۆلیس وهێزی بەرگری خۆی هەبێت.تەنێ کاروباری دەرەوەی دەوڵەتە ناوچەییەکە لە دەسەڵاتی دەوڵەتی بەغدا دەبێت،بە باوەڕی ئەو لە کاتی شەڕدا دەبێ دەوڵەتی مەرکەزی بۆ ڤرێ کردنی هێز بەرەوسنوور وتێپەر بوونی ئەم هێزانە بە کوردستاندا،مۆڵەت ((لە دەوڵەتی ناوچەیی)) وەربگرێ"٣٢" .

کاتێ کە دڵنیاکرا کە ئەمە پتر لە سەربەخۆیی دەچێت تا لە ئۆتۆنۆمی،ولێیان پرسی جیاوازی لە نێوان ئەو دووانەدا چییە،بێدەنگی لێکرد!..

جارێکی دی، کە لەوە نائومێد بووبوو دەگەڵ بەغدایە پێکبێن،گوتی ئەگەر بیەوێ دەتوانێ کوردی عێراق بخاتە سەر ئێران! .بیرێکی سەیر بوو!، بەڵام هەرکە ئەم بۆچوونە بووە مایەی سەرنج ئیدی خۆی لێ بە خاوەن نەکرد"٣٣".

لە گفتوگۆیەکی دیدا دەگەڵ هەمان رۆژنامەنووسدا ئیعتراف دەکات کە نامەیەکی بۆ ئێرانیەکان ناردووەو داوای یارمەتی لێکردوون، بەڵام وەڵامی ئەم نامەیەیان نەداوەتەوە."٣٤"

له راستیدا بارزانی هەرگیز ناتوانیٚ بەو چاوە سەیری رۆژنامە نووسان بکات کە رۆژنامە نووسن ! لەم قۆناغەدا بە جاسوسیان دەزانیٚ.... یان بە مامورانی وەزارەتی دەرەوەی ئینگلیز یان وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فەرەنسایان دەزانیٚ،وکاتیٚ کە دلنیادەبیٚ کە نە ئەمیانن ونە ئەویانن حەز دەکات خۆی پرسیاریان لیبکات نەك وەلامی پرسیارەکانیان بداتەوە.بەلام ئەو شتەی کە لە هەموو شتیك پتر میوانانی بیگانە سەرسام دەکات ئەو نائومیدیە زۆرو ماندوویەتییەیە کە چنگیان لیداوە.بە خەمیکی زۆر ئاشکراوە دووبارەی دەکاتەوە:((کوردان بیٚ دۆستن)).

راستە جەنەرالٚ بارزانی لەم قۆتاغەدا جگە لە چەند سەرۆك عەشیرەتیکی هاوپەیمانی وەك هەمزاغای مەنگوڕ، کە نەوەی یەکیك لە یارانی شیخ عوبەیدوللایە ((دۆستی)) نین .

سەرهەنگی دووەم عەزیز عەقراوی لەم سەروبەندەدا گوتوویەتی:((جەنەرالٚ بارزانی ریبەریکی گەورەیە، بەلام سیاسەتوان نییە))"٣٥"

بیگومان ئەمە داوەریەکی یەکجار توندە،بەلام رۆژنامە نوسیکی رۆژاوایی کە بە هۆشیاری و سەرناسی و تیگەیشتنیکی زۆرەوە پەی بە توخمەکانی پیکهاتەی دەرونی ئەم کەسایەتیە دژوار و ئالۆزە بردووە،بە جۆرە سۆزیکی بەزەیی ئامیزەوە دەلیٚ:((جەنەرالٚ بارزانی هەرگیز هیچ فیرنابیت ئەوەی مایەی داخ بوو ئەمە بوو کە پیدەچوو خۆشی ئەمەی زانیبیٚ))...هەمان رۆژنامەنووس کەکەوتبووە ژیر کاریگەری((غرور وکبریا))و تارادەیەك ((نەجابەتی))کەسایەتی ئەوەوە ناچار دان بە بوونی((شتیکی ویرانکەر و سەلبی لە سروشتی ئەودا)) دەنیٚ."٣٦"

تەنیا یەك شت بەلای بارزانی یەوە گرینگ بوو:((دبلۆماسیەت لە ئاستی بالادا))ئەو کە ماوەیەکی زۆر،تا سالی ١٩٤٥ باوەڕی وابوو کە چارەنوسی کورد پەیوەستە بە ئینگلیزەکانەوە،پاشان رەنگە لە ئەنجامی روداوەکانی کۆماری مەهابادەوە بووبیٚ،بەلای سۆڤیەتدا بایدایەوە. کاتیکیش کە سۆڤیەتەکان دەستبەرداری قازی محەمەد بوون،ئەو قەناعەتەی لەدەف چیبوو کە دەسەلاتی گەورە لە رۆژهەلاتی ناڤیندا ولاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکایە.وهەولی دەدا بەهەر شیوەیەك بووە پشتیوانی دەولەتی ناڤبری وەدەست بینیٚ،و لەبری ئەوە((سەرەنگونی حکومەتی عەبدولکەریم قاسم وگۆرینی عیراق بۆهاوپەیمانیکی یەکجارمکومی رۆژاوا،لە رۆژهەلاتی ناڤیندا بۆ ئەمەریکاییەکان پیشنیاز دەکرد))بارزانی بەجۆرەسادەیی وساویلکەییەکەوە، بە نۆرە جاریٚ هەرەشە دەکات و جاریك دان رۆدەکات:((ئەگەر ئەمەریکاییەکان تەنیٚ بیر لەبەرژەوەندی تورکیا و ئیران بکەنەوە،کە نایانەویٚ چ کەسیك یارمەتی مە بدات،ئەوسا رەنگە ئیمەش ناچار بین یارمەتی کۆمونیستیەکان قەبولٚ بکەین....ئەمە خەتەریکە کە ناکریٚ،لە بەرچاونەگیریٚ))پاشان لەسەری دەروات:((ئەگەر شەریك قەومی،پیویستتان بە ئیمە دەبیت،ئەم پیگە ستراتیژییەی کە ئیمە لەسەر ریگەی پیشرەوی هیزین سۆڤیەت لە قەفقازەوە بۆ رۆژهەلاتی ناڤین هەمانە ببینن، ئەوەش فەرامۆش مەکەن کە لە رووی هیزی مونەزەم و نامونەزەمەوە،باشترین جەنگاوەران وسەربازانی رۆژهەلاتی ناڤینین...دەتوانین بە کەلکی ولاتە یەکگرتوەکانی ئەمریکابیین،وەکو چۆن حیزبی کۆمونیست بۆ پیشڤەبرنی قازانجین سۆڤیەت کاردەکات،ئیمەش دەتوانین بە قازانجی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا کاربکەین))"٣٧"

دە سالیکی خایەند تا ئەم قسە چەورانە سەرنجی ئەمریکاییەکانی راکیشا،ئەویش نەك سەرنجی دەولەتی ئەمەریکابەلکو سەرنجی(SIA)وئەمەش بوو بە مایەی رۆژڕەشی کوردان. لیٚ بارزانی لە راستیدا پەیوەندی دەگەلٚ یەکیتی سۆڤیەت نەبری بوو.بەپیی هەندیٚ زانیاریان

سۆڤیەتەکان لەم قۆناغەدا،واتە هاوینی ١٩٦٢ چەندین جار لە ڕێگەی حیزبی کۆمەنیستی عێراق و حیزبی تودەی ئێرانەوە پەیوەندییان پێوە کرد.
سۆڤیەتەکان ئاگاداریان کردەوە کە ئەگەر بزوتنەوەکەی بۆ تورکیا وئێران تەشەنە بدات و بارەگاکەی لە نزیکی سنووری یەکێتیی سۆڤیەتدا دابنێ، دەوڵەتی یەکێتیی سۆڤیەت هەموو یارمەتیەکی پێویستی لە چەك و تەقەمەنی و پارە وێدەدات،کە بارزانی هەنگێ زۆری پێویست بەو کۆمەکانە هەبوو."٣٨"
ئەگەرچی بارزانی لەم کاتەدا چ وەڵامێکی ئەو پێشنیازەی نەدایەوە،چونکە دەوڵەتی یەکێتیی سۆڤیەت لەو سەروبەندەدا سەرچاوەی سەرەکی دابین کردنی چەك و پێداویستیە سوپاییەکانی حکومەتی قاسم بوو،لێ دوای روخانی قاسم هەندێ کۆمەکی مادی و مەعنەویی لە دەوڵەتی یەکێتیی سۆڤییەت وەرگرت.

١٠- شەڕ و کریا ڕێن سوپایی:

بارزانی لە هەیڤی شوباتی ١٩٦٢،لە پەناگاکەی خۆی لە کۆسارەکانی نزیکی زاخۆ،دێتە دەرێ و هێرش دەکاتە سەر مەخفەرێن پۆلیس وبنکە وبارەگاکانی سوپای عێراق، لەم شەڕانەدا سوود لە ئیمکاناتی ناوچەکە، کە بۆ شەڕی پارتیزانی یەکاویەکە ،وەردەگرێ و لەگەلی سپی و گەلی زاویتە زنجیرە سەرکەوتنێك وەدەست دێنێ .
بارزانی لە ئاخروئۆخری مانگی ئازاری ١٩٦٢دا دێتە کۆسارەکانی ئاکرێ.لەم قۆناغەدا دەگەڵ جەنەراڵ عەبودی نوێنەری قاسمدا دیدار دەکات،(٣٩) داخوازیەکانی بارزانی زۆر میانڕەوانەن:زێدەباری ئازادی زندانیانی کورد داوا دەکات کە دەوڵەت خێرا زنجیرە بەرنامەیەکی بوژانەوەی کشتوکاڵی و پیشەسازی لە کوردستاندا دەست پێبکات و قوتابخانان بکاتەوە و زمانی کوردی ببێ بە زمانی رەسمی ناوچە کورد نشینەکان"٤٠" .
لێ ئەم گفتوگۆیانە سەرناگرێ.شەڕ دەست پێدەکاتەوە.لە ئاخروئۆخری هەیڤی ١٩٦٢/٥دا بارزانی بادینان لە هێزێن عێراقی وبەکرێگیراوان،واتە ئەو جاشانەی کە یارمەتی سوپای عێراقییان دەدا، پاك دەکاتەوە، سەرکردایەتی ناوچەکە بە ئەسعەد خۆشەوی دەسپێرێ،خۆشەوی لە یاوەرانی دێرینەی بارزانی بوو، لەگەڵی چووبوو بۆ یەکێتیی سۆڤیەت. بە خۆی لە زێی گەورە دەپەڕێتەوە و دوای گەمارۆیەکی سی وسێ رۆژە"٤١" مەخفەرەکانی حاجی ئۆمەران و رایات دەگرێ و بەمجۆرە جادەی هاملتۆن،کە لە رەواندزەوە دەگاتە سنوری ئێران ولە رووداوەکانی دواتری مێژووی ئەم شۆرشەدا رۆڵێکی گرنگ دەبینێ،کۆنترۆڵ دەکات .
سوپای عێراق ئیدی تا هەرەسی شۆرشی بارزانی لە ١٩٧٥دا، ناگەرێتەوە ئەم ناوچەیە.بارزانی لە مانگی٧ /١٩٦٢دا چەکدارەکانی شێخ رەشیدی لۆلان بەرەو تورکیاوئێران ڕاودەنێ ودەبێ بە دەسەڵاتدارو حوکمڕانی هەموو بەشی باکووری کوردستان، لە زاخۆی سنووری تورکیا وسوریاوە تا دەگاتە سنووری ئێران .
لە هەموو ئەو شەڕوشۆڕانەدا هێزەکانی بارزانی تەنێ دەگەڵ هەندێ یەکەی بچووکی سوپای عێراق و یەکەی پۆلیس و جاشەکاندا رووبەروو بونەوە: ئەم جاشانە سەر بەو عەشیرەتانەن کە دوژمنایەتی

کۆنیان دەگەڵ بارزانیدا هەبوو، وەکو زێبارییەکان یا- لە زەمانی شێخ ئەحمەدا- پیاوانی شێخ رەشیدی لۆلان و ((برادۆستەکانی)) مەحمود خەلیفە .
لە ساڵی ١٩٦٢دا سوپای عێراق تەنێ چوار لەشکر بوو، قەیرانی کوێت لەشکر ونیوێکی ئەم سوپایەی لە باشوری عێراقدا مژول کردبوو، جەنەراڵ قاسم هەوڵدەدات کەمترین قوەتی سوپا لە چیاکانی باکوری کوردستان بهێڵێتەوە .
قوەتە عەسکەریەکان پتر لە باشووری کوردستاندان، واتە لە ناوچەی سلێمانی وشەڕگەی چوارتا خڕبوونەتەوە. بەڵام سوپای عێراق کوردێکی زۆری تێدایە- چواریەك تا سێ یەکی سوپا پێك دێنن- ژمارەی هەڵاتن لە خزمەت زۆرە: بە تایبەتی لەم سەروبەندەدا کە لە شەڕگەی چوارتاوە عەبدولوەهاب ئەتروشی پەیوەندی بە بارزانیەوە دەکات.عەبدولوەهاب ئەفسەرێکی جارانی سوپای عێراقی.لە ساڵی ١٩٣٨دا لە گوندی ئەتروشی سەر بە دهۆك لە دایك بووە. لە ساڵانی ١٩٦٥- ١٩٦٦دا فەرماندەی ناوچەی سلێمانی بوو، لە دوا ساڵەکانی شۆڕشدا دەبێتە بەرپرسی مەکتەبی عەسکەری شۆڕش"٤٢" .
وەکو نێردەوپەیامنێری سەندەی تەلەگراف لە کۆتایی ساڵی ١٩٦٢دا دەڵێ،سوپای عێراق دەست لە گرتنی کۆسارەکان دەشوات و هەموو جموجۆڵێکی دێتە سەر چالاکی سوپایی-ئەویش بێ باوەڕو بێ ئیمان-لە دەشتەکانداو بە پشتیوانی بەردەوامی هێزی فڕۆکەوانی و بۆردمانکردنی ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی کوردەکان .
عەزیز عەقراوی لە دەروازەکانی هەولێر، عەلی عەسکەری و جەلال تاڵەبانی لە دەشتی کەرکوك چالاکی دەکەن.دامەزراوەودەزگا نەوتییەکانی عێراق لە دەستڕەسی پیشمەرگە بەدەرنین شارەکانی کەرکوك وهەولێر وسلێمانی و کۆیە بە شەوان لە ژێر دەسەڵات و حوکمی پێشمەرگەدان.

١١- کەوتنی قاسم:

شەڕ،دەگەڵ شۆڕشڤانانی کوردا کە لە هەوەڵەوە سووکە شەڕ بوو، بوو بە زۆنگاوێکی بێ پایانی ئەوتۆ کە رێژەیەکی زۆری دەرامەتی عێراقی قوت دەدا – نزیکە لە ٤٠٪ی بودجەی عێراق بۆ سوپا ترخان کرا،- حکومەتی دیکتاتۆریەتی قاسم رۆژ بە رۆژ پتر لە بەرچاو دەکەوت و نەیارانی زیاتری بۆ پەیدا دەبوو .بە کردەوە زۆربەی هەرە زۆری بیری گشتی عێراقی دژی قاسم بوو: سوپا کە پێی وابوو تفاق وکەرەستەی پێویستی شەڕی کوردانی ناخاتە بەردەست ، کۆڕوئەنجومەنە ناسیونالیستەکانی عەرەب،ناسری و بەعسییەکان.لە نێو بەعسیەکاندا ،رێکخراوێك بە نێوی ((ئەفسەرانی ئازاد)) دروست دەبێت وپەیوەندی دەگەڵ رێبەرانی شۆرشی کوردا چێدەکەن ، یەکێتی بەعسیان وکوردەکان شتێکی نا سروشتی بوو، پاشان هەر لایەنێك لەم دوو لایەنە هەر جۆرە ((پەیمان)) یان ((رێکەتننامەیەك)) لەم رووەوە بە درۆ دەخاتەوە .
لە ساڵی ١٩٦٢دا جەنەراڵ تاهیر یەحیا سوپاسالاری ئایندەی سوپای حکومەتی بەعسی حەسەن ئەلبەکر(شوباتی/ ٦٣-٦٣/١١) لە رێگەی ئەفسەرێکی گەنجی کوردەوە بە ناوی کەریم قەرەنی، پەیوەندی دەگەڵ رێبەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستاندا کرد،هەرچەندە کوردەکان لە ناسونالیستانی عەرەب زۆر بە گومان بوون، ئەوجاش ئەم پەیوەندی ودیدارانە چەند هەفتەیەك بەردەوام بوو.

مەبەستی هەنوکەیی بارزانی لە راستیدا((نەمانی دووپشکەکەی بەغدا))"٤٣" واتە قاسم بوو . ئەگەر بۆ ئەم کارە ناچاربێ دەست دەگەڵ دژمنانی ئایندەی کوردیشدا تێکەڵ بکات، هەر ئەم سیاسەتە بوو کە دوانزە ساڵان لەوەدوا بووە مەرگەساتی شۆرشی نەتەوەیی کورد بە رێبەرایەتی جەنەراڵ بارزانی .

لە ١٩٦٢/٤/٢٨ برایم ئەحمەد سیاسەتی هاوکاری هێزێن نەیاری قاسم قبوڵ دەکات، بەڵام لە نامەیەکی دوورودرێژدا وبەوپەڕی راشکاوی و وردی مەرجەکانی کورد بۆ بەشداری لەم هاوکاریەدا روون دەکاتەوە و مەرجەکان بریتن لە:

((گەلی کورد هەقی جیابوونەوەی لە عێراق هەیە ، بەڵام نایەوێ ئەم مافە پیادە بکات.بۆ نەهێشتنی هەر جۆرە بەدحاڵی بوونێك لە ئایندەدا ،پێویستە ئێوە بەر لە هەموو شتێك ئۆتۆنۆمی ناوخۆی کوردستان قەبوڵ بکەن،ئەم بابەتە لە یەکێك لە یەکەمین بەیاننامەکانی حکومەتی شۆرشدا رابگەیەنن))"٤٤" .

برایم ئەحمەد هەر لەم نامەیەدا داوا دەکات کە ((ئەفسەرانی ئازاد)) رازی بن کە ((جەنەراڵ مەلا مستەفا بارزانی وەکو سەرەك وەزیر یان حوکمڕانی کوردستان دابنەن ومافی دامەزراندنی دەوڵەتی کوردستانی ئۆتۆنۆمیدار بەو بسپێرن.))"٤٥"

کوردەکان، هەرگیز بە نووسین ئەو بەڵێنەیان پێ نادرێ، بەڵام ئەفسەرانی ئازاد لە هەیڤی ئابی ١٩٦٢دا لە رێگەی فواد عارفەوە،کە یەکێك بوو لە حکومەتەکەی قاسم پاشان بوو بە یەکێك لە حکومەتەکەی حەسەن ئەلبەکریش بە زارەکی ئەم بەڵێنە دەدەن!.

رۆژی هەینی ١٩٦٣/٢/٨،سەعات هەشت ونیوی بەیانی رادیۆی بەغدا لەنکاو بەرنامەکانی دەبڕێ.دوای بێدەنگیەکی چەند ساتی، لە پڕ یەکێك لە مایکرۆفۆنی رادیۆکەوە هاواردەکات: ((دیکتاتۆری خیانەتکار وەکو مشك لە ژێر دارو پەردوی وەزارەتی بەرگریدا تۆپیوە...))"٤٦"

لە راستیدا قاسم هێشتا زیندووە،بەڵام مردنەکەی وەستاوەتە سەر وەخت ولە ئان وساتدایە، قاسم دوای ئەمە بۆ بەدرۆخستنەوەی مردنی خۆی، لە تەلەفزیۆندا دەردەکەوێ و وا خۆی پیشان دەدات کە جەماعەتێکی کەمی خەڵکی بەغدا بۆ تازە کردنەوەی بەلێن و وەفاداری هاتوونەتە لای و بەرێوە پێشوازی کردون، هەوڵ دەدات بەگرییەك رێك بخات،بەڵام شەوی وەزارەتی بەرگری لەلایەن قوەتی زرێی سەربازخانەی رەشیدەوە کە پەیوەندی بە کودەتاچیەکانەوە دەکات گەمارۆ دەدرێ، قاسم کە گەمارۆ دراوە. بە بێهودە هەوڵ دەدات کە خۆی بگەیەنێتە روباری دیجلە،لە سەعاتی شەشی بەیانی شەممەدا تەسلیم دەبێ. دەیبەن بۆ بارەگای رادیۆ ،لە وێندەر لە لایەن ئەو عەبدوسەلام عارفەوە تەحقیقی لەگەڵ دەکرێ و دادگایی دەکرێ،کە قاسم لە ١٩٦١/٧/١٤ دا ئەوی عەفووکردبوو، عارف دەیەوێ تێی بگەیەنێ کە((ئەو سەرۆکی راستەقینەی شۆرشی ١٤/تەمووزی ١٩٥٨)) نەبوو، سەرەنجام قاسم لە بەردەم کامیرای تەلەفزیۆنیدا بە دەسترێژێك دێتە کوشتن .

١٢- ڕاوی کۆمۆنیستان:

روخانی قاسم ،خۆی لە خۆیدا نیشانەیەکی ((ڕاوی کۆمۆنیستان)) بوو، شتی وا تەنانەت لە سەردەمی حکومەتی پاشایەتیشدا لە عێراقدا، رووی نەدابوو .

((بازوبەند کەسکانی))حەرەس قەومی(میلیشیای بەعسیان)کەوتنە راووشکاری راستەقینەی مرۆڤان،ژمارەیەکی زۆریان گرت، ئەوەندە زۆربوون،ناچاربوون لە سەربازخانەکانی بەغدایەدا، شوێنی تازەیان بۆ بکەنەوە، ژمارەیەکی زۆریشیان لە کۆمۆنیستان هەر لە جێوە بێ دادگایی کوشت کودەتای بەعسیان لە بەغدادیەدا بەلای کەمەوە بووە مایەی مەرگی هەزار کەس و"٤٧" یەك هەفتە کوشتاری کۆمۆنیستان بەردەوام بوو،دوای راگەیاندنی مەنعی تەجەول، سوپا بە تانکەوە رێی هاتوو چۆی گەرەکە((هەژار نشینەکانی)) بەغدای گرتو ماڵ بە ماڵی تەحەڕی کرد .

ژمارەی گیراوان،کە هەرگیز بە تەواوی دەرناکەوێ ، بە رادەیەك زۆر بوو کە لە وەزارەتخانەی نەوتدا تەنێ دوو فەرمانبەر مابوونەوە، ئەوانی دی لە بەرێوەبەرەوە بیگرە تا دەگاتە دەرگاوان هەموویان هەر گیرابوون"٤٨" .

ژمارەیەك لە خەباتکارانی حیزبی دیموکراتی کوردستانیش بەو هەنجەتەی کە کۆمۆنیستن گیران .

١٣- کاردانەوەی کوردان :

جەنەراڵ بارزانی لە ١٩٦٣/٢/٨دا یەك لایەنە ئاگربڕی راگەیاندبوو و کوردەکان لە حالێکدا کە گوێیان بە رادیۆ نابوو،وبە پەرۆشەوە چاوەڕوانی خوێندەنەوەی بەیاننامەی راگەیاندنی ئۆتۆنۆمیان دەکرد.بەڵام بەیاننامان یەك لە دوای یەك خوێندرانەوەو چ هەواڵێك لە((خەبەری جادویی) ئۆتۆنۆمیەوە نەبوو .

هاونیشینانی بارزانی ئیدی بێ تاقەت بوون و گوتیان ((ئەم جارەش کڵاومان کرایە سەر !))

١٤- سەرچاوەو پەراوێزان :

١- بڕوانە کتێبی کوردستانی عێراق ل ٩٤-١٠٠-١٠١ نووسینی عیسمەت شەریف وانلی.

٢- کوردستانی عێراق بە سەرپەرشتی هێسترەوە II ((پارتیزانەکان)) ئەریك رولۆ.لوموند ١٩٦٣/٤/١١.

٣- هەمان سەرچاوە .

٤- هەمان سەرچاوە IV ((سیاسەتوانانی ئەشکەوت نشین)) ١٤-١٩٦٣/٤/١٥

٥-بڕوانە کتێبی عیسمەت شەریف وانلی ، بەرپەڕێن ١٧٠-١٧٤.

٦-هەمان سەرچاوە ل ١٠١ لە ساڵی ١٩٧٤دا عەبدوڵڵا ئیسماعیل یەکێك بوو لە رێبەرانی حیزبی شۆرشگێری کورد ، کە هاوکاری دەگەڵ بەعسدا کرد .

٧- ئەریك رولۆ ،لوموند ،١٩٦٣/٤/١١.

٨- لە ساڵی ١٩٦٢ دا تەنێ لە شاری کەرکوکدا دەهەزار دینار کۆکرایەوە ((ئیبراهیم ئەحمەد)) ناپردان، ١٩٧٣)).

٩- ئەریك رولۆ ،لوموند ، ١٩٦٣/٤/١١

١٠- هەمان سەرچاوە ١٤-١٩٦٣/٤/١٥

١١-هەمان سەرچاوە١٩٦٢/٤/١١.

١٢-دانا ئادامز سمیس ، نیویورك تایمز ١٩٦٢/٩/١١.

١٣-بە پێی پەیرەو و پرۆگرام بە درێژایی تەمەن سەرۆکی حیزب بوو .

١٤-ئەريك رولۆ ((پاتريسينێكی شۆرشگێر)) لوموند ١٩٦٣/٤/١٣.

١٥-ئەريك رولۆ ، هەمان سەرچاوە ١٤-١٩٦٣/٤/١٥.

١٦-عيسمەت شەريف وانلی ،ل،١١٧.

١٧-ئەريك رولۆ ،لوموند ١٩٦٣/٤/١٣.

١٨-سەندەی تەلەگراف١٩٦٣/١٢/٣٠.

١٩-حەسەن ئەرفەع ، كوردەكان ، ل ١٣٦.

٢٠-ژێدەرێ نهێنی .

٢١-عيسمەت شوريف وانلی ل ١١٧.

٢٢-هەمان سەرچاوە

٢٣-ئەريك رولۆ (لەگەڵ قاچاخچياندا)) لوموند ١٩٦٣/٤/١٠.

٢٤-هەمان سەرچاوە ١٤-١٩٦٣/٤/١٥

٢٥-هەمان سەرچاوە .

٢٦-عيسمەت شەريف وانلی ل.١٢٠.

٢٧-هەمان سەرچاوە ل ١٢١.

٢٨-بڕوانە ژمارەی ١٩٦٢/١٠/١ی خەبات، كە لە لاپەڕە ١٢٢-١٢٣ی كتێبەكەی عيسمەت شەريف وەريگرتووە .

٢٩-ئەريك رولو ، لوموند ١٩٦٣/٤/١٣.

٣٠-دانا ئادامز سميس . نيويورك تايمز ١٩٦٣/٤/١٣

٣١-جگە لە ئەريك رولو ، كە دەيتوانی بە زمانی عەرەبی گفتوگۆی دەگەڵدا بكات .

٣٢-ديڤيد ئادامسن ، جەنگی كوردستان ، لەندەن ١٩٦٤، ل ١٤٧.

٣٣-هەمان سەرچاوە ل ١٦٦

٣٤-هەمان سەرچاوەل ١٨١

٣٥-هەمان سەرچاوە ل ١٥١

٣٦-هەمان سەرچاوە ل ١٨٦-١٨٧.

٣٧-دانا ئادامز سميس ، نيويورك تايمز ١٦٢/٩/١٠.

٣٨-و . هاول ، يەكێتيی سۆڤيەت و كوردەكان ل ٤١١، هەروەها پەراوێزی ل ٤١٢

٣٩-بە گوتەی دانا ئادامز سميس ئەم ديدارە لە ١٩٦١/١٢/١٧ داو لە سەرسەنگ رووی داوە ، ل ٢٠٧گەشتی نێو جوامێران .

٤٠-جەرجيس فەتحوڵڵا ، وەرگێری عەرەبی كتێبەكەی دانا ئادامز سميس ، هەڤپەيڤێن دەگەڵ نووسەردا ، حاجی ئۆمەران ، ١٩٧٤.

٤١-د.ئادامس ، جەنگی كوردستان ل ١٩٦، سەربازگەی رايات ١٠٥ سەربازی عێراقی تێدابوو، كە وێرای نە بوونی خۆراك و ئاو بەڕەڤانيان كرد.

٤٢-بە گوتەی ديڤيد ئادامس ٧٠ ئەفسەر كە يەكێكيان جەنەراڵ بوو كە لە ئاخروئۆخری ساڵی ١٩٦٣دا لە سوپای عێراق هەڵاتبوون ، جەنگی كوردستان ،ل ١١٧

٤٣-ئەريك رولو ، لوموند ١٩٦٣/٣/١٢،

٤٤-هەمان سەرچاوە.

٤٥-عیسمەت شەریف وانلی ، کوردستانی عێراق ل ١٧٥.

٤٦-پەیامی تەلەگرافی ئاژنسی فرانس پریس ١٩٦٣/٢/١٤.

٤٧-هەمان سەرچاوە

٤٨-هەمان سەرچاوە.

تاکو ئەمرۆکەش پەردەیەکی ئەستور بەسەر ئەو هەڵومەرجانەوەیە کە کودەتایی ١٩٦٣/٢/٨ تێدا ئەنجامدراو رۆڵی عەسکەرییەکان ومەدەنیەکان لەو کودەتایەدا چ بوو،چۆن بوەو...ئەندازیارانی ئەسڵی ئەم کودەتایە ،کە زۆر خراپ ئەنجامدرا ،بەعسیەکان بوون((ئەم یاوەران وموریدە عێراقیانەی میشێل عەفلەق کە خەڵکانی هەرزەکاروبیٚ ئەزموون بوون ولە لای خەڵکی نەناسرابوون،"بۆ بەردەم کامیرا" پێویستایان بە کەسایەتیەك-بە جەنەراڵ نەجیبێك- هەبوو))"١"

ئەمانە خوویان بە خەباتی نهێنیەوە گرتبوو، بەڵام لیاقەتی ئەوەیان نەبوو کە بەم زوویە جڵەوی دەسەڵات بگرنە دەست و ژمارەیەکی زۆر لە رێبەرەکانیان هێشتا لە زینداندا بوون،وایان بیر دەکردەوە، کە ئەگەر عەبدوسەلام عارف بەسەرۆکی حکومەت دابنەن،بەو حەساوەی کە نێوبراو وەکو یەکێك لە قارەمانانی شۆرشی ١٩٥٨/٧/١٤ ناوبانگ وپایەی هەیە،دەرفەت ودەلیڤەیەکی چاکتریان بۆ دەرەخسێت کە لە دەسەلآتدا بمێننەوە،بۆیە هەرکە رادیۆی بەغدا لە هەمان رۆژی کودەتاکەدا دامەزراندنی((ئەنجومەنی نەتەوەیی سەرکردایەتی شۆرش)) بە سەرۆکایەتی عەبدوسەلام عارف و بیٚ ناوهێنانی ئەندامەکانی تری ئەنجوومەنی نێوبراو وبیٚ ئاماژە کردن بە کوردستان ،رادەگەیەنیٚ ،لایەنگرانی بارزانی دەیانەویٚ دەم ودەست، دەست بە هێرش بکەن و ئەو وەزع وحاڵە پەشێوە بقۆزنەوەو دەست بەسەر شارە گەورەکانی کوردستاندا بە تایبەتی کەرکوك و سلێمانیدا بگرن و لە رژێمی تازەی بکەن بە ئەمری واقع"٢" .

بەڵام بارزانی بە پەیرەوی ئەو رێبازەی کە لە هەموو تەمەنیدا هەر پابەندی بوو،خۆی لە ((موغامەرە)) نادات و دەیەویٚ هەوەڵجار وبەرلەوەی دەست بداتە شەرێکی تازە، هەموو رێگاکان و شێوازەکانی گفتوگۆ کەشف بکات و بدۆزێتەوە"٣" .

دوای هەفتەیەك حکومەتی تازەی عێراق، کە دوو وەزیری کوردیشی تیدایە.نیازی خۆی سەبارەت بە((چارەسەری ئاشتیانە))ی مەسەلەی کورد، پاش زانینی بۆچوونی خودی کوردەکان ، رادەگەیەنیٚ.

١- پەیوەندییە سەرەتاییەکان:

دوابەدوای ئەم کارە،بارزانی رۆژی ١٩٦٣/٢/١٩ جەلال تاڵەبانی وساڵح یوسفی بۆ تاقیکردنەوەی نیازی حکومەت بۆ بەغدا دەنێریٚ.هەوەڵین پەیوەندییەکان یەکجار بە فیڵ و فەندو پڕ لە تەڵەکەبازی دەبن:جەنەراڵ تاهیر یەحیا کە لە بەهاری ساڵی ١٩٦٢دا بەخۆی لە نێوان ((ئەفسەرانی ئازاد))وکوردەکاندا بوو،ونەهۆسوپاسالاری سوپایە ((زۆر زۆر عوزردێنێتەوە))و دەڵێت ئەگەر ئەو پەیمانانەی بە کودر دراون جێبەجیٚ نەکراون،هۆیەکەی ئەمە بووە کە((لەوکاتە بەملاوە ژمارەیەك لە ناسیونالیستان هاتوونەتە ناو ئەنجومەنەوەو زۆریان کەیف بە ئۆتۆنۆمی کوردستاندا نایەت))."٤"

رێبەرانی بەعسی بەغدا بە زەبری لێهاتوویی و زیرەکیان لە فروفێڵان دا ،لە سەری دەرۆن ودەڵێن نەیاندەتوانی هەر دوای دەسەڵات وەرگرتن بە ((هەراج کردن))ی باکووری عێراق، هەموو ولآتانی عەرەب لە خۆیان بشەمزێنن وپێشنیاز بۆ جەلال تاڵەبانی دەکەن لە گەڵ ئەو شاندە رەسمیەدا کە بۆ گفتوگۆ دەگەڵ سەرۆك ناسر دەچێت بۆ قاهیرە،بڕوات بۆ نك وی- لە ناخی دڵەوەش ئومێدەوارن

ناسر كه لەو سەروبەندەدا بە تەمای یەكخستنی جیهانی عەرەب بوو لە سایەی ڕێبەرایەتی خۆیدا وەكو ئەوان جموجوڵی جوداخوازانەی كوردان ریسواومەحكوم بكات .

٢- سەرۆك ناسر و مەسەلەی كورد :

بەڵام گەورەترین سەرسامی بەلای عەرەبێن ئەندامی شاندی عێراقییەوە- واتە بەلای عەلی ساڵح ئەلسعەدی یاریدەدەری سەرەك وەزیران ووەزیری ناوخۆ ،تالیب شەبیب ، وەزیری كاروباری دەرەوە ،جەنەراڵ عەماشی وەزیری جەنگ"٥" ،ئەمە بوو كەسەرەك ناسر((بە تەواوەتی لایەنی كوردەكانی گرت)) وگوتی:((چ كەسێك ناتوانێ نكۆڵی لە بوونی نەتەوەی كورد بكات.ئەم میللەتە مافی خۆی هەیە، یەكێك لەم مافانەی داواكردنی ئۆتۆنۆمی یە))"٦" ئەوجا بە دوپات كردنەوەی ئەم بابەتەی كە عەرەب ((دوژمنی بە هێزی)) وەكو ئیسرائیلی هەیە ،لەسەری رۆیی((ئێمە وەختی ئەوەمان نیە كە بە كێشمانەكێشی ناوخۆوە بیكوژین، كوردەكان دەبێ لە چوارچێوەی عێراقدا بە مافی خۆیان بگەن و مافی خۆیان هەبێ، بۆچی لە زاراوەی ئۆتۆنۆمی دەترسن))"٧".

بەڵام بە هەموو راشكاوییەكەوە كە ناسر لەم بارەیەوە نواندی، ئەم هەڵوێستە نیمچە فەرمی بوو، لە هەڵوێستی رەسمیدا دەبوایە ئەوپەڕی پارێزی بەكار ببردایە، هەڵبەتە تەنانەت دوای دەست پێكردنەوەی شەڕیش دەستبەرداری ئەم هەڵوێستە پارێزئامێزە هەر نەبوو .

ناسر لەمە حاڵی بووبوو كە ئەگەر یەكێتی دەگەل عێراق و سوریا سەربگرێ وئەو((ناسر)) قاییل بێ بەوەی ئۆتۆنۆمی بە كوردان بدرێ ئەوا پلەوپایەی خۆی لە ناو عەرەباندا دەخاتە خەتەرەوە ،بەڵام لە هەمان كاتدا هیچ مەیلی لەسەر ناردنی هێز بۆ شەڕی كوردستانی عێراق نەبوو، ئەویش لە كاتێكدا كە هێزەكانی میسر لە زەلكاوی یەمەن دا چەقی بوون."٨"

شاندی عێراقی لە جەزایریشدا تووشی هەمان سەرسامی دەبێ: سەرۆك بن بلا دەڵێ:((من بەر لەوەی عەرەب بم مرۆڤم، من ئاگام لەم مەسەلەیە هەیە،ئێمە بەخۆشمان لە پێناوی وڵاتەكەماندا خەباتمان كرد))"٩" بەمجۆرە شۆرشی كوردان وشەڕی بەرەی نەتەوەیی ئازادییەخشی جەزائیر لەیك ریزدا دادەنێ.

٣- خۆ دزینەوەی عێراقیەكان :

ڕێبەرانی عێراقی گوێیان لە وڵاتانی برا گرت،بەڵام بە قسەیان نەكردن، كە گەڕانەوە بۆ بەغدا سەرلە نوێ كەوتنە بیانوو گرتن ومەسەلەی زەرورەتی ((ئامادەكردنی ڕای گشتی جەماوەری خەڵكی عێراق)) یان هێنایە گۆرێ وبەمەبەستی خۆدزینەوەو دواخستنی ساتی بڕیاردان هەزارو یەك بیانوو دێننەوەو پێشنیازی جۆراو جۆر دەكەن،جەنەراڵ عەماش پێشنیازدەكات كە كۆنفرانسێكی گشتی بە بەشداری هەموو حیزبەكانی عێراق، بۆ باسی مەسەلەی كورد بگیرێ ، ئەوجا پێشنیازی ئەوە دەكات كە ریفراندۆم سەبارەت بەم مەسەلەیە ئەنجام بدرێ،پاشان پێنیشاز دەكات رێككەوتننامەیەكی نهێنی بكرێ."١٠"

لە ئاخروئۆخری شوباتی ١٩٦٣(٢٨شوبات)جەنەراڵ بارزانی لە هەڤپەیڤینێكی رۆژنامەوانیدا لە قەلادزێ تورە دەبێت و رایدەگەیەنێ فەرمانی بە پێشمەرگەكانی داوە بگەرێنەوە سەنگەرەكانی خۆیان،ولەسەری دەڕوات كە ئامادەیە دەست بە شەڕبكاتەوەو تەنانەت ئەگەر دەوڵەتی عێراق بە

ئۆتۆنۆمی کوردستان رازی نەبێ،سەربەخۆیی رابگەیەنێ"١١"، هەڵبەتە ئەم هەڕەشانە کاری خۆ دەکەن .

٤- دیداری کانی ماران:

ئەگەر چی زۆری نەمابوو، ئەم قەرارە لە دوا ساتەکانی خۆیدا هەڵوەشێتەوە بەڵام سەرەنجام و لە ١٩٦٣/٣/٤دا لە گوندی کانی ماران دیدارێك لە نێوان جەنەراڵ بارزانی وشاندێکی عێراقیدا دەکرێ .شاندە عێراقیەکە بە سەرۆکایەتی جەنەراڵ تاهیر یەحیا بوو وبریتی بوولە عەقیدێك ، فەرماندەی هێزی فڕۆکەوانی وئەندامی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆرش(رەنگە حەردان تکریتی بووبێ)جەنەراڵ فەتاح شاڵی و سێ کەسایەتی کورد، بابا عەلی و فوئاد عارف کە وەزیر بوون ،و حەیدەر سلێمان سەفیری عێراق لە وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا.

پەیامنێری تایبەتی لوموند، کە لەم دیدارەدا ئامادە بووە، هاتنی شاندە عێراقیەکەی بە هەلیکۆپتر ، وەسف کردووە((ئەندامانی شاندەکە لە رووتەنێکی کانی ماراندا ولە ناو بازنەی پیشمەرگەی سەراپا چەکداردا کە لە گەشتیارانی خۆشگوزەران دەچوون،بە جل و بەرگی پۆشتە وپەرداخەوە ، قایشی کامیرای رەسم گرتن بە شانا هاتووەخوار))"١٢"

یەکەم بەرخوردیان زۆر ساردبوو.

جەنەراڵ تاهیر یەحیا ئەوەی روونکردەوە کە ئەم شەڕو((براکوژییە رژێمی قاسم بەسەر کوردو عەرەبیدا سەپاند)) وئەوجا گوتی کورد وعەرەب هەمیشە ((دوو نەتەوەی تەبا)) بوون.

بارزانی بەشێوازە تەمسیلیە تایبەتیەکەی خۆی بەرسڤی دایەوە((من وتۆ هەردووکمان سەر بە تیرەی بەشەرین .. لەگەڵ ئەوەشدا تۆ ناوت تایەرەومن ناوم مستەفایە! ئیدی بێفایدەیە ئەگەر بلێین دوو مرۆڤی تایبەتی نین ،کە هەریەکەو کەسایەتی تایبەتی خۆی نییە))

بە زمانێکی توندتر گوتی((دیارە هەر رایەکی پێچەوانەی ئەمە بە ناچاری دەبێتە مایەی ململانێی بەردەوام ،گەلی کورد چیتر باوەڕ بەوە ناکەن کە ئاشتی ودۆستایەتی بە قسەی جوان دابین بکرێ ، قاسم زۆری لەم قسانە بۆ کردین ولە هەمان کاتیشدا ژن و منداڵانی کوشتین!))

جەنەراڵ بارزانی پاشان لەسەری دەروات وهەر بەو زمانە دەڵێ: ((من بۆیە لایەنگری و پشیتوانیم لە رژێمی ئەنگۆ نەکردووە، بارێك ورەوان پێت بڵێم ، لەبەر ئەمەیە کە بەغدا خۆی لەوە دزییەوە کە دان بە مافی ئۆتۆنۆمی گەلی کورددا،لە چوارچێوەی وڵاتی عێراقدا بنێ،جا ئەم داوایە ئەمڕۆکەش هەمان داوای دوێنێیەولایەنی کەمی داوای ئێمەیە بۆ کۆتایی هێنانی شەڕ!))

ئەوجا جەنەراڵ تاهیر یەحیا داوا دەکات کە گفتوگۆکە لە کۆمیتەیەکی بچووکدا بەردەوام بێ...

دوای سێ سەعاتان، کوردەکان وشاندی دەوڵەتی بەغدا بە رووخۆشی وزەوقەوە لێکدی جودا دەبنەوەو ماڵاوایی دەکەن- ئەمە مایەی سەرسامیە،چونکە بارزانی داواو داخوازی زۆر قورسی تەسلیم بە جەنەراڵ تاهیر یەحیا کردووە.

٥- داخوازیەکانی بارزانی:

ئەم لیستە بە تایبەتی ئەم بابەتانەی لە خۆ گرتبوو :

- داننان بە مافی ئۆتۆنۆمی گەلی کوردا .

- دانـانـی ئەنجومـەنێکی جێبـەجێکردنی تایبـەت بـە کوردسـتان، لەگـەڵ سـەرۆکێکدا کـە لـە ئەنجومەنێکی کورد،کە ئەندامەکانی لە ریفراندۆمێکی گشتیداو راستەوخۆوبەنهێنی هەڵبـژێردرابن، بەرپرسیاربێ.
- دانانی جێگرێکی کورد بۆ سەرۆك کۆمار
- هەرێمی کوردستان باژێرێن سلێمانی وکـەرکوك وهـەولێر وئـەو بەشانەی شارانی موسڵ و دیالـە دەگرێتەوە کە زۆربەی دانیشتیوانیان کوردن .
- دامەزراندنی هێزێکی جەندرمەی کورد .
- دابەشکردنی دەرامەتی نەوت."١٣"

بارزانی بە رێکخستنی ئەم لیستە بۆ یەکەمجار بیروبۆچوون وتێگەیشتنی کوردی لەمەڕ ئۆتۆنۆمی بە شێوەیەکی ورد خستە روو، لە شێوەی جۆرە هۆشداریەکدا، تەسلیم بە دەوڵەتی عێراقی کردبوو، بـەو مەرجـەی ئەگـەر ئـەم داخوازیـەی لـە مـاوەی سـێ رۆژنـدا وەڵام نەدرێتـەوە ئـەوا شـەڕ دەسـت پێدەکاتەوە.

دەوڵەتی بەغدا کە سەری لەم زێدەخوازییەی کوردان سوڕدەمێنێ،رایدەگەیەنێ کە ئەم داخوازییانـە قـابیلی دانوسـتان نیـە، لـەرۆژی شەشـەمی ئـازاری ١٩٦٣دا ، تاڵیـب حوسـەین شـەبیبی وەزیـری کاروبـاری دەرەوەی عێـراق ویـەکێك لـە رێبـەرانی بـاڵی راسـتی بەعسیان رایدەگەیـەنی : ((باسـی رەزامەنـدی لەسـەرئۆتۆنۆمی نیـە ، تـا ئێسـتا لـە زیـادە گفتوگۆمـان دەگـەڵ ئـەم ((یـاخی)) یـەدا، کـە تەنانەت لە لایەن خودی کوردەکانیشەوە پشتیوانی لێناکرێ، دانوستانمان کردووە، ئەگەر جەنـەراڵ بـارزانی نەیـەوێ سـازشمان لەگـەدڵ دا بکـات، ئـەوا لـە ماوەیـەکی کەمـدا بـۆ هەمیشـە کۆتـایی بـە شۆڕشەکەی دێنین))"١٤" .

لـە بەغدایـە کـۆڕ وئەنجومەنـە نەتەوەییـەکانی کـورد، بەرانبـەر بـە بـێ دەنگـی رەهـای ئەنجومەنـە حکومەتیەکان دەربارەی ئەو دانوسانە، زۆر بێ تاقەت و حەوسەڵە دەبن.

٦- خەیاڵ و گومانان:

بـەڵام لـە رۆژی ١٩٦٣/٣/٩دا ئەنجومـەنی سـەرکردایەتی شۆڕشـی عێراقی((دان بـە مـافی لامەرکـەزی گـەلی کـوردا دەنـێ))! لـە روانگـەی رۆژنامـەوانی جیهانییـەوە،کوردەکان سـەرکەوتوون، رۆژنامـەی لوموند بـە مانشـێتی درشـت دەنوسـێت:((بەغـدا ئۆتۆنـۆمی بـە کوردسـتانی عێـراق دەدات!))(١٩٦٣/٣/١٢)

بەڵام لە راستیدا شتەکان روون نین.حکومەتی بەغدا ئەم ((لامەرکەزییە))بە بێ رەزامەنـدی بـارزانی رادەگەیەنێ،بێگومان ئـەم بەیاننامەیـە بەهیچ جۆرێ داخوازی کوردەکـان- کـە هێشـتا هـەر نهێـنین- وبەو شێوەیەی کە جەنـەراڵ بـارزانی لـە دیـداری ١٩٦٣/٣/٤یـدا دەگـەڵ جەنـەراڵ تـاهیر یـەحیا داوای کردووە،دابین ناکات.

ئەگەر عەلی ساڵح ئەلسەعدی، یاریدەدەری سەرەك وەزیرانی عێراق لـە هەڤپـەیڤینێکی رۆژنامەوانیدا لە ١٩٦٣/٣/١١ لە دیمەشق بەرگری لە نەخشەوبڕیارەکانی وڵاتەکەی دەکات و دەڵێ کە((کوردەکـان لـە هـەموو بوارەکاندا،جگـە لـە کاروبـاری دەرەوەوبـەرگری ودارایی کـە لـە ژێـر دەسـەڵاتی حکومـەتی ناوەنـدیدا دەبن، ئیدی دام ودەزگای ئیداری تایبـەتی خۆیـان دەبێ، ئەمـە بـە واتایـەك بەرگرییـە لـە

سیاسەتی ولاّتی خۆی ولە حەقیقەتدا چ ڕێکەوتنێك لەگەڵ کوردا نەکراوە، چونکە داواکانی بارزانی دەقاودەق لە هەمان بواری دارایی و بەرگریدایە کە دانوستانەکەی ڕاگرتووە.

بارزانی لەلایەن هەندێ کۆڕوکۆمەڵی کوردییەوە گوشاری لێدەکرێ کەدەگەڵ بەغدایە سوڵح بکات ،ئەویش داوای((کۆنفرانسێکی جەماوەری دەکات))، ئەم کۆنفراسە لە ١٩٦٣/٣/١٨دا لە کۆیە بە بەشداری ٢٥٠ نوێنەر کە ((٢٠٠یان مافی دەنگدانیان دەبێ)) بە نوێنەرایەتی حیزبی دیموکراتی کوردستان وڕێکخراوە عەسکەریەکان وناوداران وپیاوماقولان وڕۆشنبیرانی کورد ، دەکرێ

کۆنفراس لیستێکی تازەی داواکاری ئامادەکات ودەیکات بە یاداشتنامەیەك وبە((یاداشتنامەی ١٩٦٣/٤/٢٤))ناو دەردەکات، ئەوجا شاندێك بە سەرۆکایەتی جەلال تاڵەبانی هەڵدەبژێردرێ و ڕای دەسپێرێ کە دان وستان دەگەڵ حکومەتی بەغدایە بکەن."١٥"

٧- **چاو وڕاوی بەغدا:**

گفتوگۆ سێ قۆلییەکانی(میسروسوریا وعێراق) لە قاهیرە جارەکی دی نیشانی دەدا کە سەرانی بەعسی بەغدا گەمەیەکی دوو لایەنەیان کردووەو هەرگیز نیازومەبەستیان نەبووە بەڕاستی دەگەڵ کوردا ڕێکبکەون.

لە ٨/ئازار /١٩٦٣دا واتە ڕێك مانگێك دوای روخانی قاسم،حیزبی بەعسی سوریا بە زەبری کودەتایەك دەسەلاّتی وەرگرت،هەرچەند ڕۆژێك دوای کودەتایەکە لە قاهیرە گفتوگۆ لەمەڕ یەکخستنی میسر وسوریاو عێراق لە چوارچێوەی یەك کۆماردا بە نێوی(کۆماری یەکگرتوی عەرەبی)) دەستی پێکرد.

سەرەك ناسر پێشنیازدەکات نوینەرانی جەنەراڵ بارزانیش بۆ بەشداری لە دوا قۆناغی گفتوگۆیەکە دەعوەت بکرێن کە قرێر بوو لە ناوەراستی نیساندا لە قاهیرە ئەنجام بدرێ.لێ سەرانی بەغدا دەڵێن پێویست بەم کارە ناکات، چونکە مەسەلەکە ((لە نێو خودی عێراقییەکان))دا حەڵوفەسڵ بووە! کەچی لە هەمان کاتدا ڕێبەرانی بەغدا بەو جۆرە پاساو بۆ جێبەجێ نەکردنی داواکاریەکانی بارزانی دێننەوە کە گوایە مەسەلەی کورد لە((چوارچێوەی نیشتیمانی)) دەرچووەو ناسر دژی هەر جۆرە(ئاشتەواییەك کە زیان بە یەکێتیی عەرەب بگەیەنێ دەوەستێ))"١٦".

٨- **خاوبوونەوەی پەیوەندی بارزانی و بەعسییەکان:**

لە ناوەراستی نیسانی ١٩٦٣دا ڕۆژنامەی ترود Troud ئۆرگانی یەکێتیی کرێکارانی یەکێتیی سۆڤیەت باسی ئەگەری هەڵگیرسانەوەی شەڕ دژی کوردان دەکات"١٧".

لە ڕاستیدا پچڕانی پەیوەندی زۆر دوو نییە:جەلال تاڵەبانی دوای پازدە ڕۆژان یاداشتنامەکەی ١٩٦٣/٤/٢٤ی کوردان لە بەغدا بلاّدەکاتەوە- ئەم یاداشتنامەیە وێنەیەکی دەستکاری کراوی ((لیستی ئەو داخوازییانەیە)) کە لە ٣/٤دا درابوون بە جەنەراڵ تاهیر یەحیا و لە کۆنفرانسی کۆیەدا پەسند کرا.

لەم یاداشتنامەیەدا نە وشەی(ئۆتۆنۆمی)و نە وشەی(لامەرکەزی) بەکارنەهاتووەو بەرچاو ناکەوێ لێ داخوازیەکان لە ڕادە بەدەرن.کوردەکان لە ڕاستیدا خوازیاری ولاّتێکی دوو میللەتین لە سەر شێوازی ولاّتانی ئەوروپایی ((وەکو یۆگسلاڤیا،یان تا ئەندازەیەك وەکو سویسرا)).

تاڵەبانی دوای ئەوەی ئەم یاداشتنامەیە بڵاودەکاتەوە–کە هەر بڵاوکرنەوەکە بەخۆی مانای بڕینی پەیوەندی دەگەیەنیٚ– رایدەگەیەنیٚ:((ئێمە بۆ گفتوگۆ بۆ بەغدا هاتووین،بەڵام ئەگەر حکومەتی بەغدا چاکنیازی نیشان نەدات، ئەوا هەفتەیەکی دی بۆ باکوور دەگەرێینەوە))"١٨"
لێ تاڵەبانی رۆژی ١٩٦٣/٥/٣١ بە دیدارێکی زۆر دۆستانەی سەرۆك ناسر بۆ میسر دەروات.لێ ناسر چ کارێکی لە دەست نایەت جگە لەوەی دانیشێت وتەماشای هەڵگیرسانەوەی شەڕی بەغدا لەگەل کوردەکاندا بکات .

٩- سەرچاوە و پەراوێزان :

١- ئەریك رولو ، لوموند١٩٦٣/١١/٢٠
٢- بڕوانە کتێبی (حیزبی سوسیالیستی بەعسی عەرەبی) نووسینی کەمال جابر ، زانکۆی سیراکۆز ، نیۆیورك ١٩٦٦، نووسەر باسی دیدارێکی خۆی دەگەڵ تاریق عەزیزدا دەکات ،لە شوباتەوە تا ١٩٦٣/١١ کە سەرنووسەری رۆژنامەی الجماهیر بوو، دوای گەرانەوەی بەعس بۆ سەر حوکم بوو بە سەرنووسەری الپورە،لە کۆتایی ساڵی ١٩٧٤ تاریق عەزیز بووە وەزیری رۆشنبیری و تا ساڵی ١٩٧٦ لەم پۆستەدا مایەوە.
٣- ئەریك رولو ، لوموند ١٩٦٣/٣/١٢
٤- هەمان سەرچاوە .
٥- ئەندامانی نوێنەرانی کورد ، بریتی بوون لە دوو وەزیر، بابا عەلی و فوئاد عارف .
٦- ئەریك رولو ، لوموند ١٩٦٣/٣/١٢
٧- جەرجیس فەتحوڵلا، هەمان سەرچاوە .
٨- کامیل ئەبو جابر ، حیزبی سوسیالسیتی بەعسی عەرەبی . ل ٧٩
٩- جەرجیس فەتحوڵلا ،هەمان سەرچاوە .
١٠–ئەریك رولو ، لوموند ١٩٦٣/٣/١٢
١١– نیویورك تایمز ١٩٦٣/٣/٢
١٢–ئەریك رولو ، لوموند ١٩٦٣/٣/٨ گوتەکان لەم گوتارەوە وەرگیراون .
١٣–پێرستەکە جەرجیس فەتحوڵلا کردویەتی ، حاجی ئۆمەران ١٩٧٤.

١٤–لوموند ١٩٦٣/٤/١٦.
١٥–هەمان سەرچاوە .
١٦–ئەریك رولو ،((سەرەك ناسر خۆی لە دەست تێوەردانی جەنگی کوردستان دوور دەگریٚ)) لوموند ١٩ /١٩٦٣/٦
١٧ –لوموند ١٩٦٣/٤/١٦
١٨ –هەمان سەرچاوە ١٩/٤/٣٠

فەسڵی هەشتەم :شەڕی یەکەمی بەعسیان،(٦-١٢/١٩٦٣):

ڕۆژی ١٠/٦/١٩٦٣ ڕادیۆی بەغدا بڵاوی دەکاتەوە کە((ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش بڕیاری داوە دەست بە جێ کریارێن عەسکەری دژی مەلا مستەفا بارزانی دەست پێبکات)).

بەلای کەمەوە نهۆ شتەکان روونن.دەوڵەتی عێراق پاش چوار مانگان گفتوگۆودانوستان و چاووراو وفێڵوفەند وخۆدزینەوە،سەرەنجام لە هەڵگیرسانەوەی شەڕدا دەست پێشکەری کردو بێ ئەوەی هەوڵبدات مەسئولیەتی ئەم کارە بخاتە ئەستۆی کوردەکان .

ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش،وێرای ئەوەی شۆڕشڤانان بە((کۆمەڵێك جوداخواز وفیودالّ و ستەمکار وچەتەوجەردەودژمنی کۆماری عێراق))وەسف دەکات کە لە دەوری بارزانی خربوونەتەوە،لە هەمانکاتدا زنجیرە هەنگاوێکیش،بەڕای خۆی((بۆ دابینکردنی ئاشتی هەمیشەیی لە نێوان کورد وعەرەبدا))"١"دەنێ .

١- پرۆژەی لامەرکەزی ئیداری

لە راستیدا ئەم پرۆسەیە بریتی بوو لە پرۆژەیەکی تازەکردنەوەی رێکخستنی ئیداری، بە دامەزراندنی چەند پارێزگایەك لەلایەن پارێزگارانێکەوە بەڕیوەببرێن کە راستەوخۆ پەیوەست بن بە حکومەتی ناوەندییەوە، کۆمەڵێك فەرمانبەر یارمەتی ئەم پارێزگارانە دەدەن."٢"

کوردستان-لەم پرۆژەیەدا بە هیچ جۆرێ ناوی نابڕدرێ- بەسەر دوو ستاندا دابەش بووە: پارێزگای کەرکوكوپارێزگای سلێمانی،کە باژێرێن سلێمانیو هەولێرو دهۆك،لەگەڵ شارۆچکەکانی زاخۆ و ئامێدی و ئاکرێ و زێبار دەگرێتەوە.

تاقە دەستکەوتی ئەم پرۆژەیە بۆ کورد، ئەوەیە کە زمانی کوردی لە پارێزگای سلێمانیدا زمانی رەسمی دەبێ-پارێزگای کەرکوك لەم حاڵەتە بەدەرە!.

بەڵام لەم پرۆژەیەدا کە پەیوەندی بە سەرانسەری عێراقیەوە دەبێ، چ شتێك((کەسایەتی کورد))ی باکووری عێراق لە شوێنەکانی دیکەی کۆمار جیا ناکاتەوە، لە هەموو روویەکەوە روون و ئاشکرایە کە ئەم کارە تەنیا بۆ پروپاگەندەیە ومەبەستی چەواشەکردنی رای گشتی جەماوەری خەڵکی ناوخۆیە.

٢- سەرەتای ئۆپەراسیۆنی سوپایی:

لە راستیدا سوپای عێراق لە سەعات پێنجی سپێدەی ڕۆژی ٩/٦/١٩٦٣دا بەر لەوەی تەنانەت جەنەراڵ بارزانی ئینزارنامەکەی دەوڵەتی عێراقی پێبگات کە داوای لێدەکات لە زەرفی ٢٤ سەعاتدا خۆی تەسلیم بکات، شارانی کەرکوك وهەولێر وسلێمانیدا حکومەتی سوپایی ((ئەحکامی عورفی)) بەرپاکردبوو. سوپای عێراق بە تانك و زرێپۆشەوە گەمارۆی ئەو شارانەی داو کەوتە گرتنی بە کۆمەڵی خەڵکی وتالانکردنی دوکان و موغازەکان وکوشتنی ئەو خەڵکە سڤیلەی کە دەیانویست هەڵێن: بە تایبەتی لە سلێمانیدا چەند سەد کەسێکیان گرت و(٢٧٦) کەسیان کوشت و لە کەناری شاردا خستیاننە گۆڕی بە کۆمەڵەوە"٣"

٣- شەڕی بەعسیان:

ئەو شەڕە قورسەی کە سەرانی بەغدا لە مانگی شەشەوە تا مانگی یازدەی ١٩٦٣هەڵیان گیرساند((یەکەمین شەڕی بەعسیان بوو))

هەرچەندە کە عارف لە مانگی شوباتەوە خۆی کردبوو بە مارشاڵ، بەڵام لەو سەروبەندەدا سەرۆکی وڵات بوو.

بەڵام لەو سەروبەندەدا هەر بەناو سەرۆکی حکومەت بوو. هەموو کاروبارە گرنگەکان لە دەستی بەعسییەکاندابوو:وەزارەتی بەرگری(عەماش)!وەزارەتی ناوخۆ(حازم جواد) هێزی فڕۆکەوانی((حەردان تکریتی)) بوو ،ئەمە جگە لە سەرۆك وەزیران کە (حەسەن ئەلبەکر))... ئیدوارد ساب کە یەکێکە لە باشترین چاودێرانی بویەرو ڕووداوەکانی ڕۆژهەڵاتی ناڤین،هەر بەوەوە ناوەستێ ودەنوسێت :((لە سوپا ودام دەزگا دەوڵەتیەکانی عێراقدا تەنانەت تاقە یەك پۆستی گرنگ نییە کە بەعیسەکان داگیریان نەکردبێ)) ودەڵێ(تەنانەت یەك سەرباز نییە کە ئەندامی بەعسی نەبێت))"٤"

وێڕای ئەمەش مارشال عارف،کە هەڵبەتە خودان ئەقڵێکی سیاسی گەورە نەبوو، لەم شەڕدا کە بەناوی ئەوەوە دەکرا بەشدار وبەرپرسیار بوو. بەڵام بەلای ئەوەوە مەسەلەی کورد لەم قسەو قسەلۆکانەدا بەرجەستە دەبوو کە((کوردەکان عەرەبن)) و((چەتە ڕێگرەکانی بارزانی بە ئاسانی ڕاودەنرێن))."٥"

شەڕێکی توندی بێ پێشینە :

بەعس ،کە پێویستی بە کارێکی نمایشی هەبوو، تا خۆی لەبەر چاوی سەرەك ناسر بنوێنێ و وای دەربخات کە تاقە لایەنە شایستەی ئەوە بێ گفتوگۆی دەگەڵ بکرێ، بە دڕندەیی وتوندییەکی وەها پەلاماری کوردەکانی دا کە تا ئەو دەمە لە مێژووی شەڕێن کورد وعەرەبدا وێنەی نەبوو .

پیاوانی سوپای عێراق ، کە پێیان وابوو قاسم (عەودالی سەرکەوتن) بە سەر کوردەکاندا نەبوو ، وتەنیا دەیویست(سوپا لە بەغدا دوور بخاتەوە) دڵنیا بوون کە بە چەك وهێزی بەشەریی پێویست ((لە زەرفی یەك حەوتودا شۆڕشی کورد لە ناو دەبرێت!))"٦" هەر بۆیەش هێرشێکی توندیان دژی کوردان دەست پێکرد،لەم هێرشەدا تازە ترین وکوشندەترین چەکیان بەکارهێنا:ناپاڵم ، بۆمباری سوتێنەر ، بۆردومانی یەك لە دوای یەك ، زرێپۆش، تۆپخانەی قورس و ... هتد .

بەعسیان لە پاڵ ئەم هێرشەدا، بڕیاریاندا کە خەلاتێکی سەد هەزار دیناری(واتە یەك ملیون ونیو فرانکی فەرەنسی)دە قەبەڵی سەری بارزانی بکەن ، لە ملی(شۆڕش بدەن) ودەستیان بە گرتن و ئەشکەنجەدان وکوشتاری بەرنامەداری ئەندامانی حیزبی دیموکراتی کوردستان کرد.ساڵح یوسفی کە بەمەبەستی پەیگیری گفتوگۆکان لە بەغدایە مابۆوە، گرتیان و بۆ ماوەی چەندین هەیڤ لە زینداندا ئەشکەنجەیان دا."٧"

٤- سیاسەتی عەرەباندنی (هەندێ بەشی کوردستان):

بەڵام تازەگەری وداهێنانی بەعس،بریتییە لە عەرەباندنی بەردەوامی بەرنامەداری ناوچە کوردنشینەکان،بەعس پاشان کە لە ساڵی ١٩٦٨دا هاتە سەر حوکم جارێکی دی بایداوە سەر هەمان سیاسەتی عەرەباندن،هەر لە هەوەڵێڕا ، سوپا دانیشتوانی کوردی لە ناوچە ستراتیژیەکان ، واتا لە ناوچە سنوری و بە نەوتەکان وەدەردەنێ،گوندێن کورد بۆردومان دەکات و دەسوتینێ و بە

بۆلدۆزەر تەختی دەکات"٨"،بەمجۆرە تەنیٚ لە ناوچەی کەرکوکدا نزیکەی چل هەزار کورد لە ماڵ و گوندی خۆ وەدەردەنرێن! لە دەشتی هەولێریش سیاسەتی((عەرەباندن) بەپێی بەرنامە پەیرەو دەکریٚ .

٥- شەڕێن سوپایی

هێزەکانی عێراق هاوکات هێرش دەکەنە سەر باکور (بادینان) کە بە دەستی بارزانیەوە بوو، هەروەها ئەو بەشەی کوردستان کە لە ژێر حوکم‌ودەسەلاٚتی پارتی دیموکراتدا بوو ،(ناوەندو باشور) دەست بە سیٚ هێرش دەکات.سەبارەت بەم شەڕانە زانیاریەکی ئەوتۆ دزە ناکات، بەلاٚم هەمووان دەزانن کە لە بادینانداً ،بارزانی وەکو پێشەی جارانی ڕێگەی هێزەکانی عێراقی دا، زاخۆ و ئاکریٚ و ئامێدی بگرن. هەر کاتیٚ کە گوشار زیاتر دەبوو ،مەیدانی چۆڵ دەکرد وپەنای وەبەر کۆسارەکان دەبرد.

لە ئابی ١٩٦٣دا سوپای عێراق گەیی بووە زێبار وناوچەی بارزانی لە (٨/١) دا گرتبوو وبارزانی وەکو ساڵی ١٩٣٢ بۆ چیاکانی باکوری بارزان ،بەرەو سنوری تورکیا ڕاونرابوو، بەلاٚم هێزە دەوڵەتیەکان تین وتاوو جۆش وخرۆشەکەی هەوەڵجاریان لە دەست دابوو وهێزەکانی بارزانی بە دەقی خۆیانەوە مابوونەوە.

لە شەڕگەکانی دیکەش شەڕەکان بە دڵی هێزی عێراق نەبوو: لە شەڕگەی ڕەواندز فەوجێکی تەواو لە گەلی عەلی بەگدا، کە بۆ ماوەی چەند هەفتەیەك وتا ناوەراستی مانگی ئاب، مەیدانێکی سامناکی شەڕ بوو ، کەوتە داوەوە.پێشمەرگەی کورد ، کە بەدەست هێرشی فرۆکەوە حاڵیان شڕ بوو،سەرەنجام دەستێکی باشیان لە هێزەکانی عێراق وەشاند، زەرەروزیانێکی زۆریان لێدان ، ڕێگەی هاتوچۆیان لێبڕین ئەوجا پاشەکشێیان کرد .

لە باشووردا،کوردەکان لە ٦/١٧/دا دامەزراوەکانی نەوتی جەنبوور ولە ٦/٢٢ دا دام ودەزگای نەوتی کەرکوك دەتەقێننەوە.بەلاٚم پێشمەرگەی کوردان خۆیان لە بەر ئەو هێزە گەورەیە ناگرن ، کە سەرکردایەتی سوپای عێراق خستبوویە مەیدانی شەڕەوە،ناچار پاشەکشە دەکەن.هێزەکانی عێراق لە هەیڤی نۆدا بارەگای جەلال تاڵەبانی(کە هەنگیٚ لە ئەوروپا بوو) لە چەمی ڕێزان دەگرن و لە مانگی یازدەدا بە ناچاری چۆلی دەکەنەوە"٩" .

مارشاڵ عارف لە ١٩٦٣/٧/١٤دا ،واتە مانگێك دوای دەست پێکردنی شەڕ، لە گوتەیەکیدا ، بە بۆنەی پێنجەمینساڵیادی شۆرشی تەموزی ١٩٥٨، ڕایگەیاند کە هێزێن عێراق((حاڵی حازر بەشێکی گەورەی ناوچەکەیان لە یاخیان پاك کردۆتەوە))"١٠" بەلاٚم حەقیقەت ئەمەیە کە جەنگی بەعسیان بۆ سوپای عێراق ((ئەو گەشتو گوزارە)) نەبوو کە جەنەراڵ عامەش و جەنەراڵ حەردان تکریتی بەڵێنیان دابوو.

٦- بەشداری سوریا لە شەڕدا:

لە ڕوانگەی سوپاییەوە،خاڵی هەرە دیاروبەرجەستەی ئەم یەکەم شەڕەی بەعسییان ،بەشداری کردنی سوپای سوریا بوو لە شەرەکاندا دژی کورد: بەشداری هێزێن سوریا لە مەیدانەکانی شەڕدا دژی کوردەکان کە لە سەرەتادا لەلایەن بەغداوە حاشای لێدەکرا،لە ١٩٦٣/١٠/٢٢داو دوای ئەوەی مارشاڵ عارف سەری ناوچەی زاخۆی دا ، بە ڕەسمی کەشف بوو.ئەم قوەتە بریتی بوو لە تیپی

یەرموك كە بۆخۆی لە شەڕگەی ئیسرائیلدا بوو، بریتی بوو لە نزیکەی سێ هەزار سەرباز بە زرێپۆش و تۆپخانەوە .بەشداری ئەم هێزە لە باری جوگرافیاییەوە تەنیا ناوچەی زاخۆ و دهۆکی دەگرتەوە وماوەی مانەوەکەشی کەم بوو.چونکە روخانی بەعسیەکان لە هەیڤی یازدەی ١٩٦٣دا ، ئەم هێزەی ناچارکرد بەلەز عێراق بە جێ بێڵێ.

لە باری سوپاییەوە بەشداری سوریا هاوتای سەرکەوتن نەبوو و کوردەکان زیانی گەورەیان لە یەکەکانی سوریا دا.بەڵام لە باری دەروونیەوە ئەم بەشداریە((جەزرەبەیەکی گەورەبوو بۆ جەنگاوەرانی کورد ، چونکە ئەوەی دەگەیاند کە ولاتێکی دیکەش دژیانە))"١١" .

بە هەرحاڵ ، ئەمە یەکەم جارودواجار بوو کە هێزێن بێگانە بەشداری سەرکوتکردنی شۆڕشی کوردی عێراقی کرد .

٧- هەڵوێستی ناسر:

كە شەڕ لە کوردستانی عێراقدا هەڵدەگیرسێتەوە ،چاپەمەنی ورۆژنامەوانی میسر زۆر واقع بینانە رەفتار دەکەن،راگەیاندنەکانی هەردولایەنی کوردی و بەعسی بێ چ شرۆڤە و لێکدانەوەو سەرنجێك بڵاو دەکەنەوە .

لە راستیدا سەرۆك ناسر کە دەرۆژ بەر لە هەڵگیرسانەوەی شەڕ،بە گەرمی پێشوازی لە جەلال تاڵەبانی کردبوو،هەڵبەتە بەبێ لە ئەستۆ گرتنی هیچ جۆرە پەیمان و بەڵێنێك.پاش دەست پێکردنەوەی شەڕ ئیدی نەیدەتوانی هەڵوێستگیری بکات- هەر چەندە وا باو بوو کە لایەنگری چارەسەری مەسەلەکە،لە رێگەی گفتوگۆوە بوو.

دوای تێکشکانی شۆڕشی ١٩٦٢/٥/٨ی لایەنگرانی ناسر لە حەلەب وشکستی پیلانی ٤/٢٥ ی لایەنگرانی ناسر لە بەغدا، ئیدی بەینی ناسر وبەعس رووەو تێکچون چوو، ناسر کە هەستی کرد بەعسیانی عێراق وسوریا دەستیان داوەتە (مانۆرێکی لادەرانە) نەیدەتوانی لەم رووەوە دەست پێشکەری بکات وپەیوەندییەکان بپڕێ وبە ((هاوکاری دژمنانی نەتەوەی عەرەب)) لە قەڵەم بدڕێ."١٣"

بەڵام دوای چەند هەیڤەك،پاش شکستی پیلانی ناسر لە دیمەشق (١٩٦٣/٧/١٨) ئیدی پەیوەندی نێوان ناسرو بەعسییان پچڕا ورادیۆی(دەنگی عەرەب)کە لە قاهیرەوە بەرنامەی پەخش دەکرد کەوتە دژایەتی کردنی بەعسییان و(گەلی موسوڵمانی سوریا وعێراقی هاندەدا کە دژی میشیل عەفلەقی کافر ڕابن)"١٤" وحیزبەکەی کە بە تەمابوو کوفر وبێدینی لەسەر زەمینی ئیسلامدا بڵاوبکەنەوە ،ترۆ بکەن))"١٥"

بەڵام لەم شەڕی راگەیاندنەدا چ باسێکی چارەنووسی کورد نەبوو.

٨- مامەڵەی وڵاتانی رۆژاوا دەگەڵ مەسەلەکەدا:

وڵاتانی رۆژاوا بە ژنەوتنی روخانی قاسم،کە رژێمەکەی لە روانگەی ئەوانەوە رژێمێکی کۆمونیستی بوو،ئاهوسێبورییەکیان پێدا هاتەوە،ئەم خۆشحاڵی وسێبورییە بە تایبەتی لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا ولە بەریتانیای مەزندا،پاش گوتەکانی رۆژی ١٩٦٣/٢/١٦ی حازم جەواد بەئاشکرا هەست

پێدەکرا:حازم جەواد لە قسەکانی خۆیدا گوتی دەوڵەتی تازە((ڕێزی ئەو قەراردادانە دەگرێ کە دەگەڵ کۆمپانیا نەوتیەکاندا مۆرکراوە))."١٦"
هەرکە یەکێتیی سۆڤیەت بانگەشەی ڕاگەیاندن دژی عێراق توند دەکات بەریتانیای مەزن وولاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا بەلەز رایدەگەیەنن کە ئامادەن جێی ئەو پربکەنەوە.لە ئاستی دیبلۆماسیدا،سیاسەتوانانی بەریتانیا لە ساڵی ١٩٦٣دا ئاسانکاری بۆ گفتوگۆ لەمەڕ ڕێکەوتنێکی جەنتلمانانەی نێوان عێراق وتورکیاوئێران دەکەنوبەپێی ئەم ڕێکەوتنە تورکیاوئێران بەڵێن دەدەن کە((زۆر بەجیدی))هەوڵ بۆ((گۆشەگیرکردنی کورد))بدەن....هەردوابەدوای ئەم ڕێکەوتنە ژمارەیەك لە خوێندکارانی کوردی عێراق لە تورکیادا دەگیرێن ولە ئێرانیشدا چاودێری سەر مەرزەکان توند دەکرێ."١٧"

٩- هەڵوێستگیری یەکێتیی سۆڤیەت:

بەڵام لە باری سیاسی ودیبلۆماسیەوە،گرنگترین ڕووداوی ئەم یەکەم شەڕی بەعسیە دژی کوردان ،بێگومان هەڵوێستگیری دیارو ئاشکرای یەکێتیی سۆڤیەتە بە قازانجی بزاڤی گەلی کورد بەرێبەرایەتی جەنەراڵ بارزانی ...
ڕەوتی پەرەسەندنی ئەم سیاسەتەی یەکێتیی سۆڤیەت کە لە سەردەمی قاسمدا لەسەر بناغەی سەبروچاوەڕوانی ڕۆنرابوو ، لە سێ قۆناغدا گەلاڵە بوو وشێوەوقاڵبی خۆی وەرگرت:
لە سەرەتادا ،مۆسکۆ کە رووبەرووی راووشکاری راستەقینەی کۆمۆنیستەکان لە عێراقدا بووەوە، لەگەڵ رژێمی عێراقدا تێکیدا: ،رادیۆی مۆسکۆ لە ١٩٦٣/٢/١٤دا هەواڵەکانی ئاژانسە رۆژاواییەکان بلاودەکاتەوەو((نیگەرانی))ڕای گشتی خەڵکی سۆڤیەت لە هەنبەر ئەم((کارە سامناکانە))ی کە دژی ((هێزە دیموکراتییەکانی عێراق))ئەنجام دەدرێن، دەردەبڕێ"١٨".بۆ سبەینێ رۆژنامەی(الجماهیر)ی نیمچە رەسمی بەعسی عێراق کە تارق عەزیز بەرپرس و بەرێوەبەری نووسینی بوو،بەو ئومێدەی کە نەیەڵێ پەیوەندی مۆسکۆ دەگەڵ عێراقدا بپچڕێ ، رایدەگەیەنێ:((تیر بارانکردنی کۆمۆنیستەکان رێگر نییە لەبەردەم ئەمەی کە ئێمە پەیوەندی باشمان دەگەڵ مۆسکۆدا هەبێ!)) دەبێ ئەوە بزانرێ کە دژایەتی کۆمونیستانی ئیدەخۆن دژاییەتیەکی ئایدولۆژی نییە.))"١٩"
مۆسکۆ هەر زوو دێتە وەڵام: لە ١٩٦٣/٢/١٦ کۆمیتەی ناوەندی حیزبی کومونیستی سۆڤیەت ((حکومەتی ترس وخوێنین وئەو کاری سەرکوتکارییەی لە عێراقدا ئەنجام دەدەرێ،ریسواو مەحکوم دەکات)) لە روانگەی ئەم بیروباوەڕەوە کە((ئەم سیاسەتی چەتەگەریانەی کوشتاری باشترین رۆڵەێن عێراق،ئاکامەکەی هەر شکستە))"٢٠"
جاری دووەم:پاش تێکچوونی پەیوەندی دەگەڵ بەغدایە،مۆسکۆ بەقازانجی بارزانی هەڵوێسگیری دەکات"٢١"،مەسەلەکە لێرەوە دەست پێدەکا کە بزووتنەوەی کوردایەتی((لە جەوهەروکرۆکدا بزاڤێکی دیموکراتییە))وقاسم بەوە تاوانبار دەکات کە(بێ چ هۆیەك هەوڵ دەدا) ((رێبەرانی دلێر))ی ئەم بزاڤە ((بە نۆکەر ودارەدستانی ئیمپریالیزم)) بە دنیا بناسێنێت"٢٢"
پراڤدا ،لە ١٩٦٣/٥/٦و لە گوتارێکی درێژدا، هەنگاوێکی دی بە رێگەی هاودڵی وهاوسۆزی دەگەڵ کوردانـدا دەنێ ، بەڵام هێشتا هەر لایەنی پارێزکاریی بەرنادات:((بە پێی ئەو زانیاریانەی لە چاپەمەنی فەرهەنگیدا! بلاوبونەتەوە) کوردەکان خوازیاری ئەوەن کە مافی دامەزراندنی دەوڵەت

وپەرلەمانی تایبەتی خۆیان هەبێ کە رەنگدانەوەودەنگدانەوەی ویست وخواستی گەلی کورد بێ و لە چوارچێوەی عێراقدا کار بکات. لە حاڵی حازردا کوردستانی عێراق لە باری ئابووریەوە یەکێکە لە پاشکەوتووترین ناوچەکانی وڵات، بۆیە ئاساییە کوردەکان سووربن لەسەر پەرەپێدانی پیشەسازی وکشتوکاڵی و رێگەوبان وگواستنەوەو سووربن لەسەر ئەوەی پشکێکی دادوەرانە لە دەرامەتی نەوت بۆ هەرێمی ئۆتۆنۆمی کە دەوڵەمەترین کانگای نەوت کەوتۆتە خاکی کوردستانەوە،بۆئەو مەبەستە تەرخان بکرێ."٢٣"

کە لە ١٩٦٣/٦/١٠دا شەڕ دەستی پێکردەوە، ئیدی یەکێتیی سۆڤیەت بەڕاشکاویو بێ پێچ و پەنایان دەوڵەتی بەغدا بەوە تاوانباردەکات کەتەنێ بەومەبەستە دانوستانی دەگەڵ کوردان کردووە تا((لە باری سوپاییەوە باشتر خۆی ئامادە بکات))ودەوڵەتی ناڤبری بەوە تاوانباردەکات کە لە رەفتاردا ((لاسایی هیتلەرییەکان)) دەکاتەوە."٢٤"

لە ١٩٦٣/٧/٣دا کۆماری گەلی مەگۆلستان، داوا لە سکرتێری گشتی رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان دەکات کە مەسەلەی((کورد کوژی لە عێراقدا)بخاتە بەرنامەی کاری کۆبوونەوەکانی ئایندەی ئەنجومەنی گشتییەوە .

یاداشتنامەی ١٩٦٣/٧/٩ی یەکێتیی سۆڤیەت:

گرۆمیکۆی وەزیری کاروباری دەرەوەی سۆڤیەت لە ٧/٩دا یاداشتنامەیەك دەداتە سەفیری عێراق و ئاگاداری دەکاتەوە کە((رووداوەکانی باکووری عێراق رێگە بۆ دەست تێوەردانی وڵاتان لە کاروباری عێراق خۆش دەکاتورایدەگەیەنێ کە(ئەو سەرکوتکاریە خوێناویەی دژی کوردان بەکار دەهێنرێ،تەنێ وڵاتی عێراق لاواز دەکات .وهێزێن ئیمپریالیستی سوود لەم روداوانە وەردەگرن و ئەمەش زیان بە سەربەخۆیی عێراق دەگەیەنێ و لەوەی پتر چ ئەنجامێکی دی نابێ))"٢٥"

گرومیکۆ، لە هەمان رۆژدا یاداشنامەیەکی دی بە سەفیرانی ئێران و تورکیاوسوریا دەدات: لەم یاداشتانامەیەدا دوای ئەوەی ئاماژە بە((کوشتاری خوێناوی) کوردان دەکرێ ،دەوڵەتی یەکێتیی سۆڤیەت دەری دەخات کە((هەندەك وڵاتان،بە تایبەتی ئێران وتورکیا وسوریا کەوتوونەتە دەست وەردان لەو رووداوانەی کە لە باکوری عێراقدا روودەدەن وتەنانەت هەندێك هەنگاویان لەو رووەوە ناوە کە لایەنی سوپاییان هەیە))سۆڤیەت پێی وایە کە ئەم سیاسەتەی وڵاتانی (سەنتۆ) ئاقیبەت و ئاکامی ترسناکی لێدەکەوێتەوە))"٢٦" .

مەترسی تەدەخولی سۆڤیەت :

لە ١٩٦٣/٧/٩دا نیکۆلای فدرینکو، نوێنەری هەمیشەیی یەکێتیی سۆڤیەت لە رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکاندا، لە نامەیەکدا بۆ سەرۆکی ئەنجومەنی ئاسایش،لەو((زولم زۆروسەرکوتکاریەی لەلایەن دەوڵەتی عێراقەوە لە باکووری ئەو ولاتەدا ئەنجامدەدرێ))ولە((تەدەخولی وڵاتانی بێگانە))ی ئاگاداردەکاتەوەولە کۆتاییدا دەگاتە ئەو ئەنجامگیرییەی کە((رەنگە بۆ کۆتایی هێنان بەو وەزع وحاڵەو رێگەگرتن لە تەدەخولی بێگانان پێویست بەوە بکات کە داوای کۆبونەوەی ئەنجومەن بکرێ))و تەنانەت هەڕەشەی ئەگەری تەدەخولی یەك لایەنەی یەکێتی سۆڤیەت لە وڵاتانی رۆژاوایی دەکاتودەڵێت :((بەردەوامبوونی تەدەخولی بێگانە لەم رووداوانە،دەشێت هەموو ولاتێك ناچار

بکات، بۆ کۆتایی هێنان بەم تەدەخولانە وبە مەبەستی بەرگری لە ئاسایشی خۆی،هەنگاوی عەمەلی بنیٚ!))"٢٧".

بادانەوەی یەکێتی سۆڤیەت :

بەڵام یەکێتیی سۆڤیەت لە هەنبەر کاردانەوەی وڵاتانی عەرەبیدا،بە پەلە لەو هەڵوێستگیریانەی خۆی کە بەقازانجی مەسەلەی کورد نواندبووی،ژێوان بووەوەو هەڕەشەکەی خۆی کە بەتەمابوو مەسەلەی کورد لە ئەنجومەنی ئاسایشدا بخاتە روو نەبردە سەر.کۆماری میللی مەنگولیاش داواکەی خۆی دەربارەی دانانی مەسەلەی کورد لە بەرنامەی کاری کۆبونەوەکانی ئەنجومەنی ئاسایش،بەر لە دەستپێکردنی کۆبوونەوەکان کێشایەوەو ئەویش بایداوە!.

ئەم بادانەوە کوتوپڕە هەرگیز روون نەکراوەتەوە: بە گوتەی هەندێك ژێدەران،دەوڵەتی عێراق بە یەکێتیی سۆڤیەتی راگەیاند کە ئەگەر مەسەلەی کورد لە رێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکاندا باس بکات، ئەوا زۆربەی وڵاتانی عەرەب پەیوەندی خۆیانی دەگەڵدا دەبڕن"٢٨" .

مۆسکۆ بە خۆیشی لەوە دەترسا کە نەبادا عێراق لیٚبریٚ پشتیوانی وڵاتانی دی، بەتایبەتی چین ، بەدەست بێنیٚ!.

هەروەها دوورنییە،هۆی ئەم بادانەوە کوتوپڕەی سۆڤیەت رەفتاری خودی بارزانی بووبیٚ ، کە ئامادەی قەبوڵکردنی هەموو مەرجە پێشنیازکراوەکانی یەکێتیی سۆڤیەت نەبوو.

١٠- لە دەسەلأت کەوتنی بەعسییان :

لە سەرەتای هەیڤی یازدەی ١٩٦٣دا شەر گەیی بووە بن بەست!بەفروزستان بەڕێوە بوو وبەو زووانە ئەنجامدانی هەر جۆرە ئۆپەراسیونێکی دەوەستاند،لە هەمان کاتدا تالیب حسێن شەبیبی وەزیری کاروباری دەرەوەی عێراق لە لەندەنو لە کۆبونەوەیەکی تایبەتیدا گوتی:ئێمە چۆن دەتوانین ئەوەی کە کوردەکان داوای دەکەن وێیان بدەین؟رێك وەکو ئەوە وایە کە بمانەویٚ وڵاتێکی سەربەخۆیان بۆدابمەزرێنین،ئەمە نابێت بە وڵاتێکی فیدراڵ."٢٩"

لەم کاتانەدا چ چارەسەرێکی سیاسی یان سوپایی،لە بەرچاو نەبوو. رێك لەم وەزع وحاڵەدا بوو کە هەمدیس کودەتاییەك ئەنجام دراو وەزع و حاڵی سیاسی لە عێراقدا ژێر وژور بوو.!

لە مانگی ١٩٦٣/١٠ بەملاوە بەعسی عێراق لە ئەنجامی کێشەیەکدا کە باڵی چەپی بەعسی بە رێبەرایەتی عەلی ساڵح ئەلسعدی یاریدەدەری سەرەك وەزیران ونەیاری ناسر رووبەڕوی باڵی راستی بەعس بە رێبەرایەتی تالیب شەبیب و حازم جوادی وەزیری ناوخۆ کردبووەوە، دووچاری ناکۆکی و دوو بەرەکییەکی توندبوو.ساڵح ئەلسعدی لایەنگری سۆسیالستاندنی خێرای ئابووری عێراق بوو تاڵیب شەبیب وحازم جەواد بە ((کۆمونیست))یان دەزانی.

لە کۆنگرەی حیزبی بەعسدا کە لە لایەن نەیارانی ئەلسعدیەوە سازدرابوو،ولە ١٩٦٣/١٠/١١دا ئەنجامدرا السعدی دەنگی پێویستی نەهێناو بەفرۆکە رەوانەی ئەسپانیا کرا.دوای چلوهەشت سەعاتان لایەنگرانی السعدی ڕژانە نێو شەقامەکانی بەغدا وفرۆکەکانی سوپای عێراق کۆشکی سەرۆکایەتی کۆمارو،وەزارەتی بەرگرییان بۆردومان کرد، لەسەر داوای رادیۆی بەغدا((سەرکردایەتی نەتەوەیی))بەعس لە ١٠/١٤دا هاتنە بەغدا ،میشیل عەفلەقی دامەزرێنەری

حیزبی بەعس وجەنەراڵ ئەمین ئەلحافیزی سەرۆکی ئەنجومەنی شۆرشی سوریا وجەنەراڵ ساڵح جەدیدی سەرۆکی سەرکردایەتی سوپای سوریا هەوڵیاندا قەیرانی نێوان هەر دوو باڵی ناکۆکی حیزبی بەعسی عێراقی چارەسەر بکەن، بۆیە هەر بەم مەبەستە رێبەرایەتی حیزب وبەرێوەبردنی کاروباری عێراقیان"!" تا هەڵبژاردنی((سەرکردایەتیەکی ناوچەیی)) گرتە ئەستۆی خۆیان .
ئەم گروپەش،هەستان بە دوورخستنەوەی تاڵیب شەبیب و ژمارەیەك لە لایەنگرانی،بەم ئومێدەی بەم کارە جۆرە هاوسەنگیەك لە نێوان هەردوو گروپی هەڤرکدا چێ ببێ."٣٠"
لە راستیدا عەفلەق وئەلحافز بەم کارە حیزبی بەعسیان بەتەواوەتی لە رێبەرایەتی داماڵی و ئیدی رێگە لە بەردەم سوپاییاندا تەخت بوو بۆ وەی حوکم بگرنە دەست.
رۆژی ١٩٦٣/١١/١٨ رادیۆی بەغدا لە سەعات شەش وچل دەقیقەی سپێدەدا بەرنامەکانی خۆی بڕی ورایگەیاند کە سوپا بە سەرکردایەتی مارشاڵ عارف جڵەوی حوکمی گرتووەتە دەست. بۆ ماوەی یەك ساڵی تەواو هەموو دەسەڵاتێکی سوپایی ودەوڵەتی بە عارف سپێردرا"٣١". رێبەرانی بەعسی سوریا کە لە سپێدەی ٢/١٨ دا گیرابوون تا سبەینێ ، واتە تا دوای دامرکانەوەی هەموو بەرگرییەك دەرهەق بە کودەتاکەی عارف، ئازاد نەکران.
حیزبی بەعس، پاش تێپەربوونی قۆناغێکی دە مانگی لە حوکمڕانی،کە ماوەیەکی ئەوەندە درەخشانیش نەبوو،هەرەسی هێنا:هەندێ لە (میانرەوان) پەیوەندیان بە رژێمی عارفەوە کرد ، جەنەراڵ تاهیر یەحیا بوو بە سەرەك وەزیران ،جەنەراڵ حەردان تکریتی بوو بە وەزیری بەرگری ، هەشت وەزیری کابینەی پێشوو لە حکومەتی تازەدا مانەوە.لە کاتێکدا کە((توندرەوەکان)) کە لە بەرەی دژدا مانەوە، یان وڵاتیان جێهێشت یان خۆیان شاردەوە، بێ ئەوەی توانیبێتیان مەسەلەی کورد (یەك لایی) بکەنەوە.
چاپەمەنیەکانی ئەو دەمەی ئێران باسی هەندێك بانگەشەیان کرد کە گوایە دوای لە کارکەوتنی بەعسیانی توندڕەو، کوردەکان لە بەرەکانی موسڵ وخانەقیندا ،دەستیان بە هێرشێکی گشتی کرد ، بەڵام هاتنی زووبە زوی زستان هەموو هێرشەکانی پەکخست ودوای پەیامەکەی ١٩٦٣/١١/٢٨ی"٣٢" عارف بۆ کوردان ، ئیدی پەیوەندی نهێنی وژێراوژێر لە نێوان دەوڵەت و جەنەراڵ بارزانیدا چێ بوو.

١١- سەرچاوە و پەراوێزان :

١- لوموند ١٩٦٣/٦/١١.
٢- بۆ زانیاری تەواو لەمەڕ دەقەکە ،بڕوانە عسیمەت شەریف وانلی، کوردستانی عێراق ل ٣٧٢- ٣٧٥,
٣- خەبات ، ژمارە ٤٩٦ ٦ .١٩٦٣ لە لاپەرە ١٩٦ی کتێبەکەی عسیمەت شەریف وانلی وەریگرتووە .
٤- لوموند ، ١٩٦٣/٦/١٨
٥- لوموند ، ١٩٦٣/٢/٢٠
٦- ئەریك رولو ، لوموند ١٩٦٣/٤/١٦
٧- عسیمەت شەریف وانلی ل ١٩٧

٨- دەیلی تەلەگراف ، ١٩٦٣/٦/١٩
٩- دەیڤید ئادامسن،جەنگی کوردستان،ل١١٧
١٠- لوموند ، ١٩٦٣/٧/١٦
١١- عەبدولوەهاب ئەتروشی ، هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا ، ناوپردان ، شوباتی ١٩٧٥
١٢- ئەریك رولو ((سەرەك ناسر،خۆی لە دەستوەردان لە شەڕی کوردستان دور دەگریٚ)) لوموند ١٩٦٣/٦/١٩
١٣- هەمان سەرچاوە.
١٤- میشێل عەفلەق ی دامەزرێنەری بەعس،دیانە
١٥- لوموند ١٩٦٣/١١/٢٠.
١٦- هەمان سەرچاوە . ١٧-١٩٦٣/٢/١٨
١٧- دیڤێد ئادامسن ، ل ١٦٤ ناوی سەرچاوەکەی نەبردووە .
١٨- لوموند ١٩٦٣/٢/١٦
١٩- هەمان سەرچاوە ١٩٦٣/٢/١٩
٢٠- هەمان سەرچاوە
٢١- بەڵام یارمەتیەکانی سۆڤیەت تا هەیڤی حەوت هەر بەردەوام بوو .
٢٢- پڕاڤدا،١٩٦٣/٢/٢٣، لە کتێبی سۆڤیەتوکوردەکان،ل ٤١٢-٤١٥ نووسینی:هاول وەریگرتوە.
٢٣-پراڤـدا٦/٥/١٩٦٣،وەرگێرانـی گوتارەکـە لـە ژمـارە٢٦ی سـاڵی ١٩٦٣دا،ل١٧٠-١٧٣ بڵاوکراوەتەوە.
٢٤- ئاژانسی دەنگوباسی تاس،لوموند،١٩٦٣/٦/١٨
٢٥- لوموند،١٩٦٣/٧/١١.
٢٦- هەمان سەرچاوە.
٢٧- واشنگتون پۆست،١٩٦٣/٧/١١ لە و .هاوڵ وە ل٤٢٢-٤٢٣ وەرگیراوە.
٢٨- و.هاوڵ.ل٤٢٤ نەقڵی گوتەکانی سەرهەنگ محەمەد کشمو،پاشکۆی عەسکەری سەفارەتخانەی عێراق لە واشنگتون.
٢٩- دیڤید ئادامسن،جەنگی کوردستان،ل١٩٧
٣٠- بروانە کتێبەکەی کامیل ئەبوجابر(حیزبی سۆسیالستی بەعسی عەرەبی)ل٨٢-٨٣
٣١- لوموند،١٩٦٣/٧/١١.
٣٢- رۆژهەڵات، ١٩٦٣/١١/٣٠

فەسڵی نۆیەم : پشووی دووەم (١٩٦٤/٢-١٩٦٥/٤)

قەیرانی ساڵی ١٩٦٤

١- ئاگر بڕی ١٩٦٤/٢/١٠

بەناوی خوای دەهەندە و دلۆڤان

برایان

((**قسەی راست کەلامی خوای هەموو عالەمە کە لە کتێبەکەی خۆیدا دەفەرموێ**: ياايهاالذين أمنو اتقوا الله حق تقاته و لا تموتن الا وانتم مسلمون ، واعتصموا بحبل الله جميعا ولا تفرقوا واذكروا نعمة الله عليكم اذ كنتم اعداء فألف بين قلوبكم فاصبحتم بنعمته اخوانا.))

ئەم بانگەوازە سەیرەی ١٩٦٤/٢/١٠ ی جەنەراڵ بارزانی بۆ (برایانی) کورد کە یەکسەر ئەو ئاگربڕە رەچاو بکەن ،کە ئەو بەپێی رێکەوتننامەیەك دەگەڵ مارشاڵ عارفدا رایگەیاندوە،بەو جۆرە دەست پێدەکات."١"

ئەم بانگەوازە ئەگەرچی سەبارەت بە ئاماژە بۆ خوای موسلمانان زۆر روون و رەوان و ئاشکرا بوو بەڵام دەربارەی چارەنووسی کوردستان ،زۆر ئالۆز وناروون بوو.بارزانی هەر ئەوەندەی راگەیاندبوو کە پاش (شەڕێن برا کوژی) دەوڵەتی عێراق هەنگاوی شایستە ((بۆ بوژانەوەی ژیان وسەقامگیری ئەمن وئاسایش لە ناوچەکەدا دەنێ وپێکەوە کار بۆ ئەوە دەکەین کە زەمینەیەکی لە بار بۆ راگەیاندنی مافی نەتەوەیی هاووڵاتیانی کورد ،لە چوار چێوەی عێراقێکی یەکگرتودا ،خۆش بکەین)). لەم پەیامەدا نە وشەی (ئۆتۆنۆمی) ونە وشەی (کوردستان) بەکار نەهێنراوە، لەگەڵ ئەمەشدا پاش ئامازەیەکی ئالۆز بە ((مافی نەتەوەیی هاولاتیانی کورد)) داوا لە جەماوەر دەکات کە ئەمن و ئاسایشی ناوچەکە بپارێزن و بەم گوتەیە کە((خوا پشتیوانی بڕیار ونیازی ئێمەیە)) کۆتایی بە پەیامەکە دێنێ! .

هەر لە هەمان رۆژدا سەرۆك عارف لە بەیاننامەیەکی فەرمی دووروودرێژدا دەربارەی ئاگربڕ ،ئەم خاڵانەی راگەیاند:

- **داننان بە مافی نەتەوەیی برایانی کوردا.ئەم مافە لە دەستوری کاتیدا تۆمار دەکرێ .**
- **عەفواتی گشتی وئازادکردنی هەموو زیندانیان.**
- **گەراندنەوەی دام ودەزگای ئیداری بۆ ناوچەکانی باکوور .**
- **گەراندنەوەی فەرمانبەرانی دەرکراو بۆ سەر کار .**
- **لابردنی گەمارۆی سەر بازرگانی بەروبوومی خۆراکی،لە ناوچەکانی باکور**
- **ئاوەدانکردنەوەی دەم ودەست و بەلەزی باکور .**
- **قەرەبوکردنەوەی ئەو موڵکدارانەی کە زەوی وزارەکانیان کەوتووەتە ژێر ئاوی بەنداوەکان .**
- **گەراندنەوەی ئەمن وئاسایش .**

ئەم بڕیارەی بارزانی کە لە ئەنجامی پەیوەندی کردنی نهێنی ئەو وعارفەوە درابوو-هەڵبەتە چ شتێك لەمەڕ ئەم پەیوەندیانەوە نەزانراوە-"٢"، گەورەترین قەیرانی ناو بزاڤی کوردی لە رۆژی سەرهەڵدانییەوە تا ئەوکاتە لێکەوتەوەو ئەم قەیرانە بە درێژا بۆ بارزانیش کوشندە بوو.

جەنەراڵ بارزانی ورێبەرانی حیزبی دیموکرات هەر لە سەرەتای گەرانەوەی بارزانییەوە، لە ساڵی ١٩٥٨لە سۆڤیەت نەیانتوانی بوو پەیوەندی ئاسایی لە بەینی خۆیاندا بەرقەرار بکەن. دوای تێکچوونی بەینی بارزانی وقاسم، ئەم پەیوەندییانە زۆر بە خێرایی بەرەو خراپی چوون و کار گەییە ئەوەی کە هەموو ئەو رۆژنامەوانانەی کە لە ساڵانی ١٩٦٢و ١٩٦٣دا"٣" بەکاری رۆژنامەوانی

دەچوونە کوردستان، باسی ئەم قەیرانەیان دەکرد،کە ژێراوژێر بە شێوەکی پەنامەکی دەنێو ڕێبەرانی حیزب وجەنەراڵ بارزانیدا لە حاڵی دروستبووندا بوو، هەرچەندە (چ حاڵەتێکی هێرشی) لە نێوان لایەنگرانی حیزبدا نەبوو،بگرە لە خۆیان دەپرسی لەوەیە (ژێراوژێر) لەگەڵ دەوڵەتی بەغدایەدا کەین وبەینێکیان هەبێ."٤"

دوای ئەوەی بارزانی لە ١٩٦٤/٢/١٠دا ئاگربڕ ڕادەگەیەنێ، قەیرانەکە ئاشکرا دەبێ وشەڕێ نێوخۆ هەڕەشە لە کوردستان دەکات! .

٢- بیانوی بارزانی بۆ (ڕاگەیاندنی ئاگر بڕ)

بە بۆچوونی بارزانی،ماندوویەتی جەماوەری کورد، خۆی لە خۆیدا بەڵگەی دروستی و هەقانیەتی- هەڵبەتە بەلای خودی ئەوەوە-ئاگربڕ بوو .بارزانی بە هەمان شێوە وشێوازی نمایشی خۆی بۆ پاکانەی ئەم بڕیارە ئەم حیکایەتەی دەگێڕایەوە:

((جارێك لە دیلێك کە بە درەختێکەوە بەسترابوو و دەم بێنێکیان لە زاری کردبوو،دەپرسن چ ئارەزوویەکت هەیە،وتی: لەم درەختەم بکەنەوە و بمبەن لەو درەختەم ،کە سی شەقاوێك هێوەترە ببستەنەوە))پاشان ئەم دیلە کە بینی نیگابانەکانی ئەم داوا بێ سوودەیان پێ سەیرەوهیچ حیکمەتێکی تیا نابینن گوتی:((بۆیە ئەم داوایەم کرد تا بتوانم سی شەقاوێك بڕۆم)).

هەڵبەتە لەم حیکایەتەدا دیلەکە کوردەو سێ شەقاوەکە ماوەی ئەو ئاگربڕەیە کە لە نێوان کوردان و بەغدادا بە درێژا ئەنجام دەرێ"٥" .

بە گوتەی مێژوونووسی کورد، عیسمەت شەریف وانلی، بارزانی زۆر جار ئەم فرمۆلە کورتەی دووبار دەکردەوە:((لە سەرەتادا لەشکری ئێمە لەسەر خەڵکی دەژیا، پاش دوو ساڵان شەڕ(وەزع بە جۆرێ گۆڕا) کە خەڵکی لەسەر لەشکر دەژیان.))"٦"

ئەم دوو خاڵە ،ئەم دوو فرمۆلە ،ئەم دوو ڕێسایە ،بۆ بارزانی هەردووکیان نیشانەی یەك چەمك بوون: دوای دوو ساڵان شەڕ، بەتایبەتی دوای ئەو وێرانکاریانەی کە لە شەڕی یەکەمی بەعسیان کەوتنەوە،خەڵکی کورد ئیدی توانای بەردەوامیان لەسەر شەڕ نەما.ڕۆژنامەوانێك ،کە دوای ئاگربڕی ١٩٦٤/٢بە مانگێك سەری کوردستانی دا لە وێندەر جگە لە (کاولکاریو وێرانی) چ شتێکی دی نەدی بوو دەڵێ: هەمو گوندەکانی کەناری جادەو ڕێگا سەرەکیەکانی سلێمانی بۆردومان کرابوون و بە ناپاڵم سوتێنرابوون وبوو بوو بە خاك وخۆڵەمێش ((هەلاْتوان لە کەپری پەرپوتی بە گەڵاو چیلکە داپۆشراو دەژین، لەماوەی ٥ هەیڤاندا سێ هەزار گوند وێران بوون! دانیشتوانی سەدان گوند لە گوندەکانی خۆیان دەرکراون))"٧"

هەڵبەتە بیانوو بەڵگەی زاتیش بۆ ئەم ئاگربڕە هەبوون:ماندویەتی ونائومێدی ... و لەوەیە شتێکی نە گوتەنیش هەبێ: ڕێکەوتننامەی ئاگربڕ دەگەڵ عارفدا،لەوەیە لە حەقیقەتدا کارێك بووبێ دژی ڕێبەرانی حیزبی دیموکرات.قسە سەیرەکانی جەنەراڵ عارف بە ڕواڵەت پشتیوانییە لەم بۆچوونە.((لێ ئەندامانی حیزبی دیموکراتی کوردستان، کە دەوری بارزانیان گرتووە- ئەمانە شەڕفرۆشن، جاسوس وداردەستی ئیمپریالیزمن.بارزانی وەکو ئێمە دەیەوێ ئەم حیزبە سەرکوتبکات!))"٨".

٣- جیابوونەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان و بارزانی:

رێبەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان کە باوەڕیان وابوو دەوڵەتی عێراق پاش کودەتایی هەیڤی ١٩٦٣/١١ لە باری سیاسی وسوپاییەوە لاواز بووە ،خوازیاری ئەوە بوون کە شەڕ توندتر بکرێ ،تابتوانرێ لە پێگەی قوەتەوە دانوستان دەگەڵ دەوڵەتدا بکرێ. ئەم ژمارەیەی کە سەریان لە رازیبوونی بارزانی بە ئاگربڕ سورمابوو،بێ ئەوەی ئۆتۆنۆمی یان لامەرکەزی لەلایەن دەوڵەتەوە رابگەیەنرێ،هیڤیخازبوون بەلای کەمەوە رێکەوتننامەکەی عارف و بارزانی هەندێك خاڵی(نهێنی) تیابێ ،جەلال تاڵەبانی تەنانەت لە کۆنفراسێکی چاپەمەنیدا کە بارزانی لە ١٩٦٤/٢/٢٢دا لە رانیە ئەنجامی دەدات،بەشداری دەکات ، بێ ئەوەی کەمترین نیشانەی نارەزایی دەرببڕێ .

بەڵام دوا بە دوای راپۆری پەیامنێری رویتەر لەمەڕ ئەوەی بارزانی لەم کۆنفرانسەدا ئاماژەی بۆ((هەندێ رێکەوتنی نهێنی))کردووە،بارزانی لە ١٩٦٤/٣/٣بوونی رێکەوتنی لەو بابەتە بەدرۆ دەخاتەوە."٩"

لی بە گوتەی رێبەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستان هۆی ئەم جیابوونەوەیە هەڵوێستگیری بارزانی بوو دەربارەی چارەنووسی لەشکری کورد.بارزانی لە بروسکەیەکی دوورودرێژدا لە ١٩٦٤/٣/٢ داوا لە (سەرانی حیزب) دەکات کە((هێزێن دەوڵەتی پێوەن ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی ئەنگۆ بگرن)) با هێزێن حیزب هەقیان بەسەرەوە نەبێ و بکشێنەوە بۆشوێنی دی.لە بروسکەکەدا لە سەری دەروات:((هەرجۆرە پێکدادانێکی نێوان ئێوەوهێزێن دەوڵەتی ،پێکدادانی چەکدارانەی لە نێوان ئێوەو ئێمەدا لێ دەکەوێتەوە))"١٠"

کە ئەم بروسکە هەرەشە ئامێزە وەردەگرن، شەش ئەندامی مەکتەبی سیاسی وکۆمیتەی ناوەندی حیزب لە قەلادزێ دەگەڵ جەنەراڵ بارزانیدا دیدار دەکەن.

هەمدیس بەگوتەی حیزبی دیموکراتی کوردستان،جەنەراڵ بارزانی لەم دیدارەدا (سەرسەختی)کرد ودڵنیای کردن کە دەبێ گوێرایەڵی((رابەر))و((نوێنەری نەتەوی کورد) و((فەرماندەی گشتی هێزەکان)) و((سەرۆکی حیزب)بن– لە کاتێکدا کە پیشتر بە هەموو ئەو کەسانەی کە دەهاتنە نك وی،رادەگەیاند کە چ پەیوەندیەکی بەم حیزبەوە نیە!.

لەئاخرئۆخری هەیڤی سێدا،پاش کۆنگرەیەکی سوپایی کە هەموو سەرانی سوپایی کورد،تیایدا بەشدار دەبن بارزانی عومەر مستەفا و عەلی عەسکەری لە پۆستەکانیان لادەبات وعەقید عەزیز عەقراوی ونوری مەعروف لە جێی ئەوان دادەنیٚ"١١".

٤- کۆنفرانسی حیزبی دیموکراتی کرودستان(٤-١٩٦٤/٤/٩):

سەرانی حیزب پاش فەشەلی دیدارەکەیان دەگەڵ بارزانیدا، لەوقەناعەتەوە کە بارزانی دەیەوێ (شۆرشی کورد لە نێو بەرێ)بڕیاری گرتنی(کۆنفرانسی)حیزب دەدەن،ئەم کۆنفرانسە بە بەشداری ئەندامانی مەکتەبی سیاسی وکۆمیتەی ناوەندی ونوێنەرانی ریکخستنە حیزبی و لەشکرییەکان، بۆ بڕیار وەرگرتن لەمەڕ هەڵوێستی بارزانی پاش راگەیاندنی ئاگربڕ، لە بارەگای شارۆچکەی ماوەتدا دەبەسترێ .

سەرەنجام حیزبی دیموکراتی کرودستان لە بەیاننامەیەکی شازدە لاپەرەییداوبە ناونیشانی ((ئایا رێکەوتنی عارف – بارزانی پەیمانی ئاشتیە یان تەسلیم بوون)) هەڵویستی خۆی دەردەبڕێ ، ئەم

بەیاننامەیە لە ١٩٦٤/٤/١٩دا بڵاودەکاتەوە (لە راستیدا ئەم قەواڵەیە بە تیراژی زۆر کەم‌و سنووردار بڵاوبووەوە)

حیزب،لەم بەیاننامەیەدا ،جەنەراڵ بارزانی بەمە تاوانبار دەکات کە :

– بێ ئەوەی دەوڵەتی ناوەندی دانی بە هیچ مافێکی بنەرەتی گەلی کوردا نابێت ،پەیمانی ئاگربڕی دەگەڵدا بەستووە

– لە ئەندازە بەدەر متمانەی بە دەوڵەت کردووە .

– ئاسانکاری زۆری بۆ گەرانەوەی سوپا و دام و دەزگای ئیداری عێراق بۆ کوردستان کردووەو لە هەمان کاتدا هەوڵیداوە حیزب و هێزە چەکدارەکانی حیزب لە ناو بەرێ .

– بۆ کۆتایی هێنان بە شۆرشی کورد ،بە کردەوە دەگەڵ دەوڵەتدا یەکی گرتووە.

بەیاننامەکەی حیزبی دیموکرات دوای ئەو ئەنجامگیرییەی کە بارزانی لە حاڵی حازردا گەورەترین هەڕەشەوخەتەرە بۆ شۆرشی کورد،دەڵێ:((ئەرکی بنجڕی حیزب ئەمەیە کە بە ئومێدی دەست هەڵگرتنی بارزانی لەم رەفتارە، بەهەموو شێوەو توانایەکیەوە، رووبەرووی ئەم سیاسەتە ببێتەوە))..."١٢"

دوای کۆنفرانسی ماوەت شاندێك لە لایەن حیزبەوە راسپێردرا کە بڕوات بۆ لای بارزانی و دەقی نیوەڕۆکی ئەم بەیاننامەیەی پێ رابگەیەنێ.بارزانی وەڵامی دانەوە کە کۆنفراسی ماوەت یاسایی نەبووە ،چونکە بێ ئامادەبوونی رابەری حیزب بەستراوە، پێشنیازی کرد کە لە ماوەی یەك مانگدا کۆنگرەی حیزب لە قەلادزێ بگێرێ ،بەڵام مەکتەبی سیاسی حیزب قایل نەبوو، بەم کۆنگرەیەی کە((لە سایەی چەکدارانی بارزانی دەگیرا)).

لە ئاخروئۆخری مانگی شەشدا ،شاندێکی دیکەی حیزب لە برایم ئەحمەد وعەلی عەبدوڵڵا (ئەندامانی مەکتەبی سیاسی) وعەزیز شەمزینی (نەوەی سیناتۆر عبدولقادروکاندیدی ئەندامەتی مەکتەبی سیاسی) لە هەوڵێکی ئاشتیانەدا،بۆ قەلادزە بۆلای بارزانی چوو"١٣".

٥- دیداری بارزانی – تاهیر یەحیا (سەرەتاکانی ١٩٦٤/٦):

لەم کاتەدا بارزانی چاوەنۆری هاتنی جەنەراڵ تاهیر یەحیای سەرەك وەزیرانی عێراق بوو . جەنەراڵ بارزانی شان‌و شەپیلك داکەوتوو،شەکەت وسیما ماندوو، هەرگیز تا ئەم رادەیە نائومێد نەبووە،کار گەییە ئەمەی کە گوتی:((من ئیدی بۆ هەمیشە عێراق بە جێدێلم،ئیدی ماندوو بووم))"١٤"

زۆر بەدڵتەنگی‌ونارەحەتی باسی تەنیایی‌و((بیکەسی)) کوردانی دەکرد،کە نەك هەر عێراق دژیەتی، بەڵکو تورکیاو ئێرانیش دژین.جەنەراڵ دیگول خۆی لە ئاستی داواکارپیەکانی کەڕ کردووە ،ئەمریکاییەکان و ئینگلیزەکان لەبەر بەرژەوندیە نەوتییەکانی خۆیان پشتیوانی لە عێراق دەکەن ، تەنانەت سۆڤیەتەکانیش دەستیان لێ بەرداوە!.

بێگۆمان دەنێو شۆرشیشدا هەستی بە جیاوازی وناکۆکی دەگەڵ سەرانی حیزبدا دەکرد:عەلی عەبدوڵلاوبرایم ئەحمەد وجەلال تاڵەبانی لە راستیدا چووبوون تا بەشداری لەم دیدارەی بارزانی و سەرەك وەزیرانی عێراقدا بکەن ، بەڵام بارزانی عەلی عەبدوڵلاو برایم ئەحمەد پشتگوێ دەخات‌و رووی قسان دەکاتە تاڵەبانی، ئەوەش بە زمانێکی توند... ."١٥"

لەم هەلو مەرجەدا((شاندی بارزانی بە نزیکەی ٢٠ ترومبێلی جێبەوە کە بەم تەرتیبە بوو:شێخ لەتیف و ساڵح یوسفی، عەزیز عەقراوی(کە ئەو دەمە ((بەرپرسی حیمایەی)) بارزانی بوو) و دەگەڵ ژمارەیەك لە سەرانی عەشایەر دەگەنە دیدارگەی خەلەکانی نزیکی رانیە.دوای گفتوگۆیەکی یەك سەعاتی،بارزانی کە لە نیازی دەوڵەت حالی بوو،بە دەم گوتنی ئەم قسەیەوە:((چاکە بەرێزان:ئێستا دەبێ دەگەڵ نوێنەرانی گەلدا گفتوگۆ بفەرموون))ئاماژە بۆ سەرانی حیزب دەکات وکۆبوونەوەکە بە جێ دێڵێت.

زمان وتۆنی ئەم گفتوگۆیە خێراو بە شێوەیەکی مەترسیدار گۆڕاو توندبوو، نوێنەرانی دەوڵەت جگە لە یەکێکیان، دکتۆر فەلوجی، بەرێوەبەری ئیدارەی چاپەمەنیانی وەزارەتی دەرەوە، هەموویان سوپایین ،لەم باوەڕەدا بوون کە مەسەلە سیاسیەکان((حەل و فەسڵ)) بووە،نەهۆ تاقە شتێك کە ماوە((سڕینەوەونە هێشتنی نیشانەوشوێنەوارەکانی شەڕە)

سەرانی حیزب گفتوگۆیەکە بەرەو باسی پرەنسیپیان رادەکێشن ودەیانەوێ پێناسەیەکی وردو دیارکراو لەمەڕ ئۆتۆنۆمی ئیداری،کە کوردستان بەتەمایەتی،بەدەستەوە بدرێ.لەم کاتەدا سەرەك وەزیران دەئالۆزێ و دەڵێ ((بێ کردنەوەی دەرگای جیابوونەوە، ناکرێ باکوری عێراق بە هیچ ناوێکی دیکە پێناسە بکرێ))"١٦"

سەرەك وەزیران لە قسەکانیدا داوای هەڵوەشانەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان دەکات، جەنەراڵ هانی خەماسی سەرۆکی ئیدارەی دووەمی سوپا، داوا دەکات ئەفسەرانی کومونیست یان ئەو ئەفسەرە (پێشکەتوخوزانەی)ی کە پاش روخانی قاسم پەنایان وەبەر کوردستان بردوە بە دەوڵەت تەسلیم بکرێنەوە!.

کاتێ سەرانی حیزبی دیموکرات پێشنیازی عەفواتی گشتی دەکەن، سەرەك وەزیران بە توندی ئەم پێشنیازە رەت دەکاتەوە!

پاشان سەرەك وەزیران پێشنیازی ئەوە دەکات کە مەسەلەکە تا هەڵبژاردنی پەرلەمان لە زەرفی... سێ ساڵاندا دووا بخرێت وبەردێکی لەسەر دابنرێ! هەرچەند گفتوگۆیەکە تا درەنگانی شەو دەخایەنێ، هەردووك لا بێ ئەوەی لە بۆچوونی یەکتر نزیك بووبنەوە، لێکدی جیا دەبنەوە .

دکتۆر فەلوجی، بە شێوازی تایبەتی خۆی بۆچوونی دەوڵەت لەمەڕ هەڵویستی کوردان،بەم شێوەیە خۆلاسە دەکات:((کوردەکان دەیانەوێت هەموو تایبەتمەندیەکانی سەربەخۆییان هەبێ بەڵام لە هەموو سەریەشەیەکیشی بە دوور بن.))"١٧"

٦- پچرینی پەیوەندی لەگەڵ حیزبدا :

بارزانی کە بەکردەوە لەگەڵ دەوڵەتدا تێکی داوە،پەیوەندی دەگەڵ سەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستانیشدا دەپچرێ.

سەرانی حیزب لە راستیدا بەوە قایل بووبوون کە کۆنگرەی حیزب لە ٦/٢٥دا ((بە چاودێری کۆمیسیۆنێکی بێلایەن))"١٨"بگیرێ،بەڵام بارزانی لە نکاولە هەڵومەرجێکی وەهادا،کە چ کەسێك زانیارییەکی دروستی دەربارەی نییە،دەستوری گرتنی عەلی عەبدوڵلا وعەزیز شەمزینی دەدات،بەڵام برایم ئەحمەد دەتوانێ خۆی بگەیەنێتە بارەگای حیزب. لە سەرەتاکانی مانگی ١٩٦٤/١دا جەنەراڵ بارزانی شەشەمین کۆنگرەی حیزبی دیموکراتی کوردستان لە رانیەو بە بەشداری نزیکەی نۆسەد نوێنەرو بێ ئامادەبوونی ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندیومەکتەبی سیاسی

حیزب،كە ئەم كارەی بارزانی بە((كودەتا))ناوبردوە،دەكاتەوە"١٩".كۆنگرەی رانیە چواردە ئەندامی كۆمیتەی ناوەندی حیزب بە تۆمەتی((چالاكی وچەلەنگی جوداخوازیو كەچرەویوخەراپەكاری))لە حیزب دەردەكات ومەكتەبێكی سیاسی تازە لە پێنج ئەندام هەڵدەبژێرێ:لەوانە حەبیب محەمەد كەریم ،سكرتێری گشتی حیزب، ودكتۆر مەحمود عوسمان.

مەكتەبی سیاسی حیزب بە رێبەرایەتی برایم ئەحمەد لە وەڵامی ئەم كۆنگرەیەدا بارزانی ((بە كەسایەتیەكی خێڵەكی)) وەسف دەكات و رادیۆی حیزب داوا لە هێزی پێشمەرگە دەكات كە دژی ((سەركردایەتی))تازەی حیزب راپەرن!دیارە بەم كارەی برایم ئەحمەد هەموو پەیوەندییەك دەبرێت.

لەباری سوپاییەوە نایەكسانی هێزەكان دیار بوو،لە راستیدا وێرای داوای ئیبراهیم ئەحمەد و تاڵەبانی لە هێزی پیشمەرگەی حیزب، ژمارەیەكی كەم لە هێزی پێشمەرگە پەیوەندییان پێوەكردن كە ژمارەیان لە هەزار كەس تێنەدەپەڕی،لە كاتێكدا هێزی پێشمەرگەی سەر بە بارزانی خۆی لە ١٥ تا ٢٥ هەزار پێشمەرگە دەدا."٢٠"

لە ناوەراستی ١٩٦٤/٧ هێزێن سەر بە جەنەراڵ بارزانی، بەسەركردایەتی عوبەیدوڵڵای كوڕی ، چوونە ناوچەیەكەوە كە تا ئەو كاتە لە ژێر دەسەڵاتی حیزبدا بوو و هێرشیان كردە سەر بارەگای ماوەت . یەكەمین شەڕ لە رۆژی ٧/١٧ دا روویدا،كە كوژراوێك و چەند بریندارێكی لێكەتەوە.

٧- برایم ئەحمەد لە ئێران دا:

سەرانی مەكتەبی سیاسی((جەماعەتی برایم ئەحمەد))(جەلال تاڵەبانی ،عومەر مستەفا، عەلی عەسكەری ،حیملی عەلی شەریف) بۆ خۆ پاراستن لە تەشەنەكردنی شەڕ یان لەوەیە لە رووی ناچاریەوە بووبێ، پەنایان وەبەر ئێران برد.حیزبی دیموكراتی كوردستانی عێراق بە بێ رابەر مابووەوە ،چونكە دوو ئەندامی دیكەی مەكتەبی سیاسی (عەلی عەبدوڵڵا و عەزیز شەمزینی) لە زیندانی بارزانیدا بوون و یەكێكی دیكەیان كە نوری شاوەیس بوو لە ئینگلتەرا بوو.

پاشان جەلال تاڵەبانی دووپاتی دەكردوە كە پێشتر هەرگیز پەیوەندی بە نوێنەرانی دەسەڵاتداران و كاربەدەستانی ئێرانیەوە نەبووە، بەڵام هەر كە ئێرانیەكان ئەندامانی ئەم حیزبەیان كە ساواك ((لەو دیوی سنورەوە بە نیگەرانییەوە چاودێری كاروكردەوەكانی دەكردن وبە كۆمۆنیست))ی دەزانین،قەبوڵ كرد، ئەمە خۆی لە خۆیدا لە گومان وسەرسوڕمان بە دەرنەبوو.

مەگەر ئێمەش ببین بە هاوپاساوی و بڵێین كە ئەم كارەی ئێران((زیاتر زادەی دژمنایەتی ئێران دەرهەق بە بەغدا وقاهیرە بوو تازادەی خۆشەویستی كوردان بێ))"٢٢".

بە هەرحاڵ مەسەلەكە هەر چۆنیك بوو، تاڵەبانی بەمەبەستی گفتوگۆ دەربارەی چارەنووسی خۆی و هاورێكانی دەگەڵ دەسەڵاتدارانی ئێرانیدا،چوو بۆ تاران. سەرەنجام هاورێكانی لە هەمەداندا جێگیر بوون،جەنەراڵ بارزانی دژی هاتنی هێزی ئێرانی بۆ كوردستانی عێراق و((پشتیوانیان)) لەلایەنگرانی تاڵەبانی وەستاو نارەزایی دا بە ئێران .

سەرانی حیزبی دیموكراتی كوردستان ولایەنگرانیان تادەست پێكردنەوەی شەڕ لە كوردستانی عێراقدا لە ساڵی ١٩٦٥دا،لە ئێران مانەوە،لەو ساڵەدا مۆڵەتیان وەرگرت كە بگەرێنەوە ناوچەكانی ژێر دەسەڵاتی بارزانی.كە گەڕانەوە كوردستان،بارزانی جەلال تاڵەبانی وعومەر مستەفا وعەلی عەسكەری وحیملی عەلی شەریفی دەست بەسەركرد"٢٣" .

٨- ئاقیبەت و شوێنەوارێن قەیرانی ١٩٦٤:

پچرانی پەیوەندی بارزانی دەگەڵ ڕێبەرانی حیزبی دیموکرات وچوونی ئەم جماعەتە بۆ ئێران ، ئاقیبەت وشوێنەوارێکی زۆری بەسەر بزوتنەوەی کوردایەتیەوە بەجێ هێشت .

لە باری فیکرییەوە، جەماعەتی برایم ئەحمەد- تاڵەبانی بێگومان باشترین ڕۆشنبیرانی کوردیان لە خۆ خرکردبووەوە.دوای ئەم قەیرانە کە((لەگەل سیاسەتوانانی ئەشکەوتنشین))دا هاتە ئاراوە ، بارزانی کەوتە ناو هاوکارانێکەوە کە پتر لەبەر وەفاداری وپابەندیان بە شەخسی خۆیەوە،نەك لەبەر توانا و شایستەیی فیکری و مەعنەوییان،هەڵی بژارد بوون:لەمە بەدواوە،واتە لە ساڵی ١٩٦٤ بەملاوە ئیدی دەنێو حیزبدا جێگەیەك بۆ هزر ڤانان وکەسانی خودان هزری سەربەخۆ نەما،تا ساڵی ١٩٧٠ و بەتایبەتی ساڵی ١٩٧٤ کە ڕۆشنبیرانی کورد بە کۆمەڵ پەیوەندی بە شۆرشی بارزانیەوە دەکەن، بارزانی چ جۆرە جێیەکی بۆ ئەم جۆرە کەسانە نابێ و چ جێیەکیش بەم جۆرە کەسانە نادات .

بارزانی هەرگیز نابێ بە دیکتاتۆر،بەڵام دە ساڵان لەوە دواتر، واتە لە ساڵی ١٩٧٣-١٩٧٥دا هەموو بڕیاروقرێرە گرنگەکان بە نهێنی ولەلایەن ژمارەیەکی زۆر کەمەوە، لە حەقیقەتدا لەلایەن گروپێکی سێ کەسییەوە دەدرێن،کە بریتییە لە شەخسی بارزانی وئیدریس ومەسعود.ئیدی کەس نیە زاتی ئەوە بکات لە قسەی بارزانی دەربچێت-و لە کاتی روخانی شۆڕشدا کەس نابێ جێی ئەو بگرێتەوە. وێڕای ئەوەش مەسئولیەتی جەماعەتی برایم ئەحمەدیش کەم نیە:تاکو ئەمرۆکەش هۆ وسۆنگە و فاکتەرێن پچرینی پەیوەندییان دەگەڵ بارزانیداو ئەو هەڵومەرج وباروودۆخەی کە ئەم ڕووداوانەیان لێکەوتەوە بە دروستی دیار نیە،بەڵام شتێکی بەڵگە نەویستە کە ئەم جەماعەتە بایەخ ودەسەڵاتی بارزانییان دەنێو شۆرشدا زۆر بەکەم نەگرت بوو،وەکو چۆن گۆشەگیری دواتریان وهەڵسوکەوتەکانی سەرەتایان دەگەڵ بارزانی، وپەنا بردنە بەرئێرانیان ئەمەی نیشان دا.

پاشان،ڕێبەرانی حیزب لە ساڵی ١٩٦٤دا هەمان هەڵەیان کرد ،کە حیزبی کۆمۆنیستی عێراق لە ساڵانی ١٩٥٩-١٩٦٠دا کردیان:بە سەرسەختی و بادانەوەی خۆیان زەمینەیان بۆ تەسلیم بوونی بارزانی خۆش کرد .

٩- توند بوونی مامەڵەی بارزانی دەگەڵ بەغدادا :

ئەگەر چی یەکێك لە تایبەتمەندیەکانی کۆنگرەی شەشەمی حیزبی دیموکراتی کوردستان عێراق بریتی بوو لە پچرانی پەیوەندی بارزانی دەگەڵ دامودەزگای ڕێبەرایەتی کۆنی حیزبدا، لەهەمان کاتدا نیشانەی ئاڵۆزبوونی بە ینی بارزانی وبەغداشە: بارزانی ڕێگە لە گەڕانەوەی دامو دەزگای ئیداری حکومەت بۆ ناوچە ئازاد کراوەکان دەگرێ و لێدەبڕێ بە یاداشتنامەیەك داوای ئۆتۆنۆمی بکات .

هەر لەم کۆنگرەیەدایە کە هەرجۆرە ئاماژەیەکی راستەخۆ بە مارکیسزم-لینینزم لە پرۆگرام وبەرنامەی حیزب لادەبرێ .

بارزانی و مەکتەبی سیاسی تازە،پاشماوەی ساڵی ١٩٦٤ بۆ دامەزراندنی هەندێ دامودەزگایان تەرخان دەکەن کە لە باری پراتیکییەوە هەرێمی کوردستان بگۆرێ بۆ هەرێمێکی ئۆتۆنۆمیدار وەك:

- دامەزراندنی ئەنجومەنێکی شۆڕشگێری و(پەرلەمانێك)لە پەنجا ئەندام.
- دامەزراندنی مەکتەبێکی جێبەجیٚ کردن ، یانی لە راستیدا کابینەی وەزیران .
جەلال تاڵەبانی وهەڤاڵانی ئەم دوو دامەزراوەیە بە چاوی (تۆماری ئەحوال) تەماشا دەکەن"٢٥"

١٠- قەلاٚ و حەساری کوردستان:

لەم قۆناغەدایە – واتە لە ساڵی ١٩٦٤دا- جەنەراڵ بارزانی حوکم ودەسەلاٚتی خۆی بەسەر ناوچەیەکدا دەچەسپێنیٚ کە تا هەرەسی شۆڕش لە ساڵی ١٩٧٥دا، بەدەستیەوە دەمێنیٚ.ئەم ناوچەیە کەپشتی بە سنوورەکانی ئێران وتورکیاوەیە لە رۆژهەلاٚتەوە تا خانەقینی سەر سنووری ئێران و لە رۆژاواوە تا زاخۆی سەر سنووری تورکیاوسوریا درێژەی هەیە ،تێکڕای رووبەرەکەی نزیکەی سی وپێنج هەزار کیلۆمەتری چوارگۆشەیە،ولە دوو بەشی سەرەکی پێك هاتوە: ناوچەی بادینان،کە لە ژێر دەسەلاٚتی ئەسعەد خۆشەوی دایە ، بارزانی بارەگای خۆی لە بەشی رۆژهەلاٚتدا ،واتە لە نزیکی جادەی هاملتۆن داناوە.
هیچ شارێکی گەورەی کوردی واتە سلێمانی، کەرکوك، ئاکریٚ،دهۆك وزاخۆ،لە نێو ئەم حەسارەدا نیە،بەلاٚم نزیکەی نیوەی جەماوەری خەڵکی کوردستان،واتە نزیکەی یەك ملیۆن کەس"٢٦" لەم ناوچەیەدا کە لە ژێر حوکم وفەرمانی نەتەوەپەروەرانی کوردا یە،دەژین .
بەکردەوە هەموو سنوری نێوان عێراق وتورکیاو پتر لە سیٚ یەکی سنووری عێراق وئێران لە دەستی دەوڵەتی بەغدایە دەرچووە .
بارزانی لە نێو ئەم((قەلاٚیەدا)) دەسەلاٚتی ڕەهاو بیٚ چەندوچۆنە: سنووری دەسەلاٚتی زۆر لە دەسەلاٚتی سەرەك وەزیرانێکی ناوچەیەکی ئۆتۆنۆمیدار پترە .
لە حەقیقەتدا بارزانی سوڵتانی بیٚ تەختوتاجی کوردستانی عێراقە.لە سەردەمی نیمچە ئەفسانەیی بەدرخان بەملاوە بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد هەرگیز پایە وبناغەیەکی جوگرافیایی... وستراتیژی وەهای نەبووە.

١١- سەرچاوە و پەراوێزان :

١-وەرگێرانی س.گانتز((ژان پی یروینو)) رۆژهەلاٚت ١٩٦٥،٣٣/٢٣
٢- لە دیداری سەرانی عەرەبدا،١٩٦٤/١،سەرەك ناسر،گۆشاری لە عارف کرد کە بۆ چارەی مەسەلەی کورد،بە مەبەستی ئەوەی کە سوپای عێراق بە کێشەی ناوخۆوە مژول نەبیٚ،لەگەڵ کوردەکاندا رێك بکەویٚ.(لوموند،١٢/٢/١٩٦٤)
٣- دانا ئادامز سمیس،لە نیویۆرك تایمزوسەفەری نێو جوامێراندا،دیڤید ئادامسن،سەندەی تەلەگراف،جەنگی کوردستان،ئەریك رولو،لومود.
٤- دیڤیدئادامسن،جەنگی کوردستان، ل١٦٢
٥-ئەم بابەتە لە نامەکەی س.کانتز ژ.پ وینودا دەربارەی بزاڤی کورد،باسکراوە:رۆژهەلاٚت١٩٦٥
٦- عیسمەت شەریف وانلی،ل٢٢٠
٧- ئەریك رولو((هەڵوەستەیەك لە کوردستانی عێراقدا))لوموند،١٩٦٤/٧/٧
٨- هەڤپەیڤینی سەرۆك عارف دەگەڵ ئەریك رولودا،لوموند،١٣/٦/,١٩٦٤

٩- عیسمەت شەریف وانلی دەقی یەکێك لەم((ڕێکەوتنە نهێنیانەی))لە کتێبەکەی خۆیدا تۆمار کردوە،ل٢١٨-٢٢٠

١٠- جەنەراڵ پی یرونیو،بەیاننامەی ١٩٦٤/٤/١٠حیزبی دیموکراتی کوردستانی دەربارەی ئاگربڕ لە نامەکەی خۆیدا تۆمارکردووە،ڕۆژهەڵات ١٩٦٥

١١- عیسمەت شەریف وانلی،ل٢٢٢

١٢- ژ.پ.وینو ڕۆژهەڵات ١٩٦٥

١٣- عیسمەت شەریف وانلی،ل٢٢٣

١٤-ئەریك رولو،لوموند،١٩٦٤/٧/٧

١٥-هەمان سەرچاوە،١٩٦٤/٧/٨

١٦-ئەم زانیاریانە لە گوتارێکی ئەریك رولووە کە لەم دیدارە ئامادە بوون،وەرگیراوە،لوموند،١٩٦٤/٧/٨

١٧-هەمان سەرچاوە

١٨- عیسمەت شەریف وانلی،ل٢٢٣

١٩-ژ.پ.وینو هەمان سەرچاوە،ل١٠٥

٢٠-هەمان سەرچاوە.

٢١-بەگوتەی ژ.پ.وینو،ڕۆژهەڵات،ل١٠٦،عیسمەت شەریف وانلی ژمارەی کوژراوەکان بە ١٢ کەس دادەنێ،ل٢٢٣

٢٢-ڕۆژهەڵات ١٩٦٥ل١٠٧

٢٣- عیسمەت شەریف وانلی،ل٢٢٤

٢٤-ناوی گوتارێکی ئەریك رولویە.

٢٥-بۆ زانیاری لە مەڕ چۆنیەتی ئەم بنەمایانە بڕوانە لێکۆلینەوەکەی عیسمەت شەریف وانلی،ل٢٣٢-٢٤٠

٢٦-هەمان سەرچاوە،٢٤٩

فەسڵی دەیەم :شەڕی عارف:(١٩٦٥/٤-١٩٦٦/٦):

ئایا شەڕی مارشال عارف دژی جەنەراڵ بارزانی،لە حەقیقەتدا شکستی ڕێکەوتننامەیەك بوو،یان تەنێ کۆتایی هاتنی سەردەمێکی دوورودرێژی ئاڵۆزی و سەرگەردانی بوو؟چونکە ئەو هەلومەرج وبارودۆخەی کە ئاگربڕی ساڵی ١٩٦٤ی تێدا ئەنجامدرا،هەل ومەرجێکی نهێنی بوو،تانهۆژی نهێنیەکانی ئاشکرانییە،ناتوانرێ لەم ڕووەوە چ داوەرییەك بکرێ. بەلام بەر لە دەست پێکردنەوەی شەر،جۆرە ساردییەك لە پەیوەندییەکانی نێوان بارزانی و دەوڵەتی

ناوەندیدا دەبینین،کە ئاڵ و گۆڕی یاداشتنامەودەرکردن و بڵاوکردنەوەی بەلاغ و بەیان و هەڕەشە کردن لە تایبەتمەندییەکانێتی.
لە ١٩٦٤/١٠/١١دا جەنەراڵ بارزانی یاداشتنامەیەك بە دەوڵەتی عێراق دەدات،کە نوسخەیەکی تری یاداشتنامەکەی ١٩٦٣/٤/٢٤یە،لەگەڵ ئەم جیاوازیەدا کە داوا لە دەوڵەت دەکات((لە دەستوری عێراقدا دان بە مافی کوردان لەسەر بنەمای ئۆتۆنۆمی))بنرێ.لەم یاداشتنامەیەدا مادەیەك هەیە سەبارەت بە سوپا،کە زۆر قورسە،بارزانی داوا لە دەوڵەت دەکات کە یەکە جەنگاوەرییەکانی کورد((بەهەمان شێوەی خۆیان))بمێننەوە تا((دامەزراندنی ئەنجومەنی ویلایەت))(لە سیستەمی ئیداری عوسمانیدا ویلایەتی موسڵ شارانی سلێمانی وهەولێرو کەرکوکی دەگرتەوە،لێرەدا نووسەر مەبەستی لەم جۆرە تەقسیم بەندییە ئیدارییەیە.وەرگێڕی فارسی)کە ئەوساکە دەکرێن بە حەرەسی سنووری منەزەم و ژمارەیان لە بیست هەزار کەس تێناپەڕێ."١"
لە هەیڤی ١٩٦٤/١٢دا لە ناوچەی چەمچەماڵ کە لە ژێر دەسەڵاتی پێشمەرگەی کوردایەو سوپای عێراق پێوەیە بیگرێ ،هەروەها لە دەربەندیخان و لە خانەقیندا هەندێ شەڕ وپێکدادان لە نێوان سوپای عێراق و هێزی پێشمەرگەدا روودەدەن.بەڵام ئەم شەڕوپێکدادانانە هێشتا شەڕی ڕاستی نین بەڵام لە ١٩٦٥/١دا عەبدولحەمید سوبحی،وەزیری ناوخۆی سەرەك عارف رایدەگەیەنێ کە تا لەشکری کورد هەڵنەوەشێتەوەو چەکەکانی تەسلیم بە دەسەڵاتدارانی حکومەت نەکرێتەوە ، دەوڵەتی عێراق ئامادەی گفتوگۆ نیە! هەروەها دەڵێ عێراق بە تەما نییە ئۆتۆنۆمی((نە لە ئێستاداو نە لە ئایندەدا)) بە کورد بدات"٢" .
ئێستا ئیدی پچڕانی پەیوەندی زۆر دوور نییە .

١- سەرەتای شەڕ :

سەرکوتکردنی هەراوهەنگامەکانی سلێمانی لە ١٩٦٥/٤/٢وبەکارهێنانی زرێپۆش بۆ ئەم مەبەستە،کە کوشتنی نزیکەی شەست کەس وبریندار بوونی نزیکەی سەد کەسی لێدەکەوێتەوە ، لە راستیدا راگەیاندنی شەڕی عارفە دژی کوردان.دوا بە دوای ئەم کارە سوپای عێراق دەست بە هێرشێکی گشتی دەکات،بەم نیازە کە هێڵی بەرگری کوردەکان بشکێنێ و بگاتە سنوورەکانی ئێران وتورکیا .
دەوڵەتی عێراق سانسۆرێکی زۆر توندی خستبووە سەر ئەم کارە سوپاییانە وتا چەند هەفتەیەك هەر حاشای لێدەکرد، بە ڕادەیەك کە جارێك رۆژنامە وانێکی لەسەر ئەوەی کە بروسکەیەکی پێ گەیی بوو وشەی (کوردی) تێدا بەکارهاتبوو، بۆ دەزگای ئاسایشی سوپایی بانگ کرد."٤".تەنیا جەنازەی ئەو ئەفسەرانەیان بۆ باشور دەبردەوە کە لە کوردستاندا دەکوژران وداوایان لە کەسوکاریان دەکرد کە بەوپەڕی کڕیو پارێزەوە بیانێژن.
بە کردەوە هەموو سوپای عێراق ٤٠-٥٠ هەزار سەرباز بە پشتیوانی فڕۆکەی مێك وهانتەرەوە لە کوردستاندا، لەشەڕدا بوون .
توندی وبەربڵاوی لە تایبەتمەندییەکانی شەڕەکانی عارفە.کوردەکان چەکی قورسیان دەست دەکەوێ وشەڕی بەرەیی زیاتر جێی شەڕی پارتیزانی دەگرێتەوە:نەهۆ کۆمەکێن ئێران دەستی پێکردبوو!.

له سەرەتادا هێزەکانی عێراق روو دەکەنە هەندێ ناوچەی دیاریکراو: چوارتا،پێنجوێن و قەلادزێ دەگـرن .شـەڕی زۆر قـورس بـۆ مـاوەی چـەندین هەفتــە لــە ناوچــەی هــەولێر وزنجـیرە چـیای سەفین،بەردەوام دەبێت .

بەڵام لە پایزی ١٩٦٥دا کوردەکان دەست بە هێرش دەکەن،پەلاماری ڕێگەوبان وتـەداروکاتی سـوپای عێراق کە ئیستا لـە رادەبـەدەر درێژبووە، دەدەن وگـەلێك لـە ناوچـە داگیرکراوەکان،لەوانە چوارتاو سەفین دەگرنەوە .

بۆ یەکەمجار لە مێژووی شەڕەکانی عێراق دەگەڵ بارزانیدا،هاتنی زستان نابێتە مایەی وەستانی شـەڕ: لـە راسـتیدا لـە بەرەبـەری هـاتنی سـاڵی نـوێی زاینـی(١٩٦٠)دا،سـوپای عێـراق لەبـەرەی پێنجوێنەوە دەست بە هێرش دەکات وشەڕ تا شوبات بەردەوام دەبێ.

دوای لابردنی بەعسییەکان لە دەسەڵات، سێ حکومەت دوا بە دوای یەك دێنە سەر کار: لـە ئـەیلولی ١٩٦٥دا پیـاوێکی مـەدەنی دەبـێ بـە سـەرۆکی حکومـەت:دکتـۆر بـەزازی مافنـاس.بـەڵام لـە راسـتیدا حوکم بە دەستی سوپاییەکانەوەیە،وجەنەراڵ عوقیەلی وەزیری بەرگرییە کە پیاوێکی توندرەوی دژە کوردە.

٢- پەیوەندی بارزانی دەگەڵ ئێراندا:

جەنەراڵ بارزانی،لەم قۆناغـەدا بڕیـارێکی گـرنگ دەدات، کـە بـۆ ئاینـدەی شـۆڕشـی کـورد، بڕیـارێکی کوشندەیە:پەیوەندی دەگەڵ ڕژێمی ئێراندا تازە دەکاتەوە.

بارزانی هەمیشە بەینی دەگەڵ خێڵە کوردەکانی ئەو دیوی سنووردا خۆش بوو:هـەر لـە کۆنـەوە لـە هەیڤی هەشتی ١٩٤٥وە چەند سەد پێشمەرگەیەکی کوردی ئێران هاتنە هانای بارزانیەوەو بـە گـەلی کـەوتبوون ودژی هێـزێن عێراقـی خـەبتی بـوون.هـەنگێ کـەمی مـابوو ئـەم رووداوە قـەیرانێکی نێودەوڵەتی"٥" لێبکەوێتەوە.

لـە سـاڵی ١٩٦٢وە ،هاوکـاری کـوردێن ئێـران بـۆ بـارزانی بایـەخێکی پـتر وەردەگرێ،بـەڵام نـەو ئـەم کۆمەکە جۆرێکی دییە: کوردەکان لەو خاڵە سنووریانەوە کە کۆنترۆڵی سوپای عێراقی بەسـەرەوە نیە،یارمەتی خۆیان دەگەیەننە بارزانی،ئەم یارمەتییانـە دەکەنـە کارێك کـە بـارزانی وێـڕای گـەمارۆی ئـابووری حکومـەتی بەغـدا لەسـەر کوردسـتانی عێراق،بتـوانێ درێـژە بـە بـەرگری وبـەرەڤانی خـۆی بدات.

خۆراك،پۆشـاك ،پـارە ،چـەك وتەقەمەنی"٦"،لەلایـەن خـەڵکی ئاسـاییەوە،بەڵام زیـاتر بـە ئەنـدامانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێراندا، بۆ بارزانی دەنێردرێ.

ئـەوەی راسـتی بـێ جەنـەراڵ بـارزانی لـە هـاوینی سـاڵی ١٩٦٢وە،تـۆڕێکی بـە ڕێبـەری عەبـدوڵڵا ئیسحاقی کە زیاتر بە ئەحمەد تۆفیق ناسراوەو لە سـەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێرانـە ،لە ئختیاردا دەبێ.هەر هەمان تۆڕە کە کاری هێنانی ئەو رۆژنامەوانانەی کە لـە ئـاخروئۆخری سـاڵی ١٩٦٢ وە دێنـە کوردسـتان ویەکەمین راپـۆری خۆیـان لەمـەڕ شـۆڕشـی کـورد ئامـادە دەکەن،دەگرێتـە ئەستۆ"٧".

پەیوەندی بارزانی دەگەڵ کوردێن ئێراندا لـە سـاڵی ١٩٦٢وە تـا سـاڵی ١٩٦٤ وپـێ بـە پـێی تەشـەنە کردنی شەڕ،پەرەدەسێنێ ژمارەیەك لە سەرانی عەشایەری کوردی ئێران،لە کوردستانی عێراقدا و لە

پـاڵ بارەگـای جەنـەراڵ بارزانیـدا،بارەگا دادەنێن وجـێگیردەبن.بـەڵام ئـەم پەیوەندیانـە پەیوەنـدی شەخســـی وتایبـــەتین...ئەوکۆمەکانـــەی دەنێـــردران لەلایـــەن ئەوکوردانەوەیـــە کـــە هاوسۆزیی وپەیوەندییەکیان دەگەڵ شۆڕشدا هەیە.

٣- بارزانی و شا...

بارزانی،دوای قەیران وتەنگژەی ساڵی ١٩٦٤ئەوە بوو سەبارەت بە جەماعەتی برایم ئەحمەد ،بۆ یەکەمجار پەیوەندی بە حکومەتی ئێرانەوە کرد"٨"، هەرەشەی ئەوەی کرد کە ئەگەر یارمەتی ((ئەوناڕازیانە))ی کە لە هەمەداندا خۆیان پەنا دابوو، بدەن.ئەوا تۆڵە دەکاتەوە .
خویا نییە ئەم ((پەیوەندیە سەلبیە)) کەی ولە چ هەڵومەرجێکدا گۆڕاو بوو بە((پەیوەندی ئیجابی))! شا،پەی بەوەبرد کە جەماعەتی برایم ئەحمەد وجەلال تاڵەبانی لە ئاستی ئەو شۆڕشەدا کە بارزانی رێبەری بوو، سەنگ وبایەخێکی ئەوتۆیان نیە، لەم بوارەدا واقیعبینییەکی زۆر زیاتری لە سەرانی عێراقی نیشاندا،کە تا ساڵی ١٩٧٠چارەنوسی خۆیان بەچارەنووسی ئەم (نارازییانەوە) بەست.
فاکتەرێکی دی کە بێگومان کاری کردە سەر بڕیاردانی شا کە کۆمەکی جەنەراڵ بارزانی بکات، ئەو یارمەتیە فراوانە بوو کە کوردێن ئێران پێشکەش بە شۆرشی کوردی عێراقیان دەکرد: ئاشکرا بوو کە باشترین رێگە بۆ کۆنترۆل کردنی ئەم یارمەتیە،ئەوەبوو کە شا بە خۆی سەرپەرشتی بکات و جڵەوی بگرێتە دەست.
لە مانگی پێنجی ١٩٦٥وە پەیامنێرانی تایبەتی رۆژنامە جیهانییەکان،رۆژ بە رۆژ چەکی نویٚ ، چەکی((قورسی)) زیاتر لە کوردستاندا دەبینن.
لە پایزی ساڵی ١٩٦٥دا یارمەتی شا بۆ بارزانی،دەبێت بە یەکێك لەومەسەلانەی کە شا حوسەینی شای ئوردن لە سەفەرە تایبەتیەکەی خۆیدا بۆ تاران،بە مەبەسی چارەسەرکردنی، باسی دەکات(سەفەرەکە لە ٢٥-١٩٦٥/٩/٢٨ی خایاند"١٠".
زۆری پێناچێت کە دنیای عەرەب کاردانەوە،دژی کورد وئێرانیەکان نیشان دەدەن،حکومەتی میسر لە ئاخروئۆخری هەیڤی دەدا ،دوای سەفەری دکتۆر بەزازی سەرەك وەزیری عێراق بۆ میسر ، شەوکەت عەقراوی نوێنەری بارزانی لە قاهیرە دەردەکەن.

٤- یەکەمین رووداوێن نێوان ئێران و عێراق :

ئەو کێشماکێشەی کە لە ناوەراستی هەیڤی ١٩٦٥/١١وە کەوتبووە نێوان عێراق وئێرانەوە، لەمانگی ١٩٦٦/١دا،کاتیٚ سەفیری ئێران لە بەغدایە،داوا لە دەوڵەتی عێراق دەکات((زیاتر ئاگای لە سنوری خۆی بێت))"١١" ئاشکرادەبێت : کوردەکان لە قوڵی پێنجوینەوە بە سەرکرایەتی عەزیز عەقراوی هێرش دەکەن ودوای شەرێکی توندی سیٚ رۆژە زەرەروزیانێکی قورس لە سوپای عێراق دەدەن و دوای گرتنی (قەڵای)پێنجوین سیٚ ئەفسەر وچل ویەك سەربازی عێراقی دەکوژن.

جەنەراڵ عوقەیلی وەزیری بەرگری عێراق (ئومێد) دەخوازێت کە دەوڵەتی ئێران سنوورەکانی لە رووی شۆرشڤانانی کورد دابخات،چونکە (ئەم کەلێنە سنوریانە.... زۆربەی پێویستیەکانی کوردان لە رووی دارایی وبەشەرییەوە دابین دەکەن)وبەشێوەیەکی ناراستەوخۆ((هەندێ دەسەلاتی بێگانان بەوە تاوانباردەکات کە کوردەکان هاندەدەن تا ئیسرائیلێکی تازە لە باکوری عێراقدا دابمەزرێن))"١٢"

دەوڵەتی عێراق لە ١٩٦٦/١/٤دا بەرەسمی نارەزایی خۆی سەبارەت بە((پشتیوانی مادی و مەعنەوی))ی ئێران لە کوردەکان،دەردەبڕێ.

عەدنان پاچەچی وەزیری دەرەوەی عێراق، یاداشتنامەیەك دەدات بە کارداری سەفارەتخانەی ئیران لەم یاداشتنامەیەدا ئێران بەوە تاوانبار دەکات کە((رێگەی ئاژاوەچی و یاخیانی داوە تا لەناو خاکی ئێرانەوە سەنگەری هێزەکانی عێراق)) بەتایبەتی لە ١/٢دا تۆپباران بکەن،هەر لەم یاداشتنامەیەدا وەزیری دەرەوەی عێراق،ئێران بەوە تاوانبار دەکات کە ((ئەوزاری جەنگی گرنگی ، بە تایبەتی هاوەن و تۆپ و مینی دژە تانك و نارنجۆکی دە ئیختیاری یاخیان ناوە))"١٣".

بەلام وەزیری دەرەوەی عێراق هەر بەوەندەوە ناوەستێ:((هەمان رۆژ سەفیرانی ولاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا وبەریتانیای مەزن وفەرەنسا بۆ دیوانی وەزارەتی دەرەوە بانگدەکات تا لە بۆچوونی ولاتی خۆی دەربارەی ئەو قەیرانەی کە کەوتۆتە بەینی عێراق ئێرانەوە، ئاگاداریان بکاتەوە.دوای چەند رۆژێك جەنەراڵ عەبدولرەحمان عارفی برای سەرۆك کۆمار عبدولسەلام عارف سەرۆکی سەرکردایەتی سوپا،ئەمیر عەباس هوەیدای سەرۆك وەزیرانی ئێران بە((پیلانگێری)) دژی عێراق تاوانبار دەکات ،چونکە لە سەرەتای هەیڤی ١٩٦٥/١١دا دیدارێکی دەگەڵ بارزانی کردبوو."١٤"

هەڵبەتە زۆرکەس ئەوخاڵە فەرامۆش دەکەن،کە لە زستانی ١٩٦٥ – ١٩٦٦وە ئیدی زەمینەیەکی نێونەتەوەیی ئەوتۆ خۆش بووبوو کە دە ساڵی ئایندەی شۆرشی کوردی بە جۆرێ ئاراستە کرد کە بووە مایەی هەرەسی شۆرش .

٥- سەرچاوەێن دابینکردنی چەك:

جگە لە ئێران زانیاری لەمەڕ ئەو کەنالانەی بمانگەیەنێتە ئەو ولاتانەی کە چەکیان بە بارزانی دەدا،یەجگار کەمە .

کەچی لەگەڵ ئەوەشدا لە هەوەڵی هەیڤی ١٩٦٦/١دا پۆلیسی ئەڵمان لەساربروکدا،چوار هاوولاتی ئەڵمانیای رۆژاوایان بە چەند لۆریەکەوە کە لە چیکۆسلۆفاکیادا تۆمارکرابوون گرت چونکە تفەنگی ئۆتۆماتێکیان لە چیکۆسلۆڤاکیاوە بۆ جەنگاوەرانی کورد بارکرد بوو.ئەم چەکانە کە لە چیکوسلۆفاکیا کڕدرابوو قەراربوو لە ئەستەمولەوە رەتبکرێن...بەلام پۆلیسی ئەلمان ئەوە روون ناکاتەوە کە ئایە ئەم راسپاردەیە تایبەتی بووە یان رەسمی"١٥".

٦- پەیوەندی کردنی جەماعەتی تاڵەبانی بە دەوڵەتەوە:

لە هەیڤی ١/١٩٦٦دا عومەر مستەفاوعەلی عەسکەری‌وحیملی شەریف،لە مەرز ئامدیوو دەبن خۆ لەو گوندەی سەر ڕێگەی گەرانەوە لە ئێران،کە بووبوو بە بارەگای بارزانی، دەبوێرن((هاوینی ١٩٦٥))و پەیوەندی بەحکومەتی عێراقەوە دەکەن."١٦"

زۆری پێناچێت کە شان بە شانی سوپای عێراق تاقمە بە کرێ گیراوێکی تازە لە مەیدانی شەڕدا دەردەکەون:((جاشانی١٩٦٦))بەلآم ئەمجارەیان ئەم جاشانە خەڵکانی عەشایەر نین کە دەوڵەتی عێراقی سوودی لە ڕکابەریان دژی بارزانی وەرگرتبێ- ئەمجارە ئەم جاشانە ڕۆشنبیرانی حیزبی دیموکراتی کوردستانن.

برایم ئەحمەدو جەلال تاڵەبانی وعەلی عسکەری وحیملی شەریف وعومەردەبابە بە بیانوی ((ڕزگار کردنی شۆڕشی کورد لە سەرکرایەتی خێڵەکی‌وپاشکەوتوو(ئەمە لایەنی کەمی ئەو شتەیە کە لە بلآوکراوەکەی خۆیاندا بە نێوی النور،بلآوی دەکەنەوە) نزیکەی دوو هەزارکەسێك ساز دەدەن حکومەتی عێرا ق پارەوچەکی پێویستیان بۆ دابیندەکات،ئەم جەماعەتە لە شەڕی عێراق لەگەڵ بارزانیدا تا ساڵی ١٩٧٠ ڕۆلێکی تا ڕادەیەك گرنگ دەبینن.

ئەم ڕەفتارە کە دەرککردن‌وتێگەیشتنی بۆ کەسێکی ڕۆژاوایی دژوارە،لە ڕاستیدا ئەنجامی ئەم هەڤرکیە شەخسییەیە کە سکرتێری گشتی جارانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ڕووبەرووی سەرۆکی بیست ساڵەی حیزب کردەوە-واتە دەگەڕێتەو بۆ سەردەمی مەهاباد،بۆ ئەو دەمەی کە بارزانی هەمزە عەبدوڵلآی بۆ دامەزراندنی حیزبی دیموکراتی کوردستان(جیا لە حیزبی قازی محەمەد)بۆ عێراق ناردەوە.

٧- **شەڕی هندرێن**(١٩٦٦/٦،٥):

شەڕی هندرێن فەسڵێکی تازە لە مێژووی کوردستان دەکاتەوە:لە ڕاستیدا کوردەکان و عێراقیەکان بۆ یەکەمین جار بۆ چەندین هەفتە شەڕی بەرەیی دەگەڵ یەکتری دەکەن وخەڵکانێکی زۆر دێننە مەیدانی شەڕەوە: دوو لەشکری تەواو لە سوپای عێراق بە پشتیوانی تۆپخانە وهێزی فڕۆکەوانی وبەکرێگیراوانی جەماعەتی برایم ئەحمەد.

ئەم شەرە لەسەر گرتنی چیای هندرێنە(٢٨٧٥مەتر لە دەریاوە بەرزە)کە لە گەڵ چیای زۆزکدا زاڵە بەسەر هەموو ئەو ڕێگایانەدا کە دەچنەوە سەرجادەی هاملتۆن.

لە ١٣/٤دا مارشاڵ عارف لە ڕووداوی کەوتنە خوارەوەی هەلیکۆپتەردا مرد ودوای چەند ڕۆژێك لە مردنی وی،هێزێن عێراقی دەست بە هێرش دەکەن‌ودکارن یەکێك لە لوتکەکانی هندرێن بگرن . بۆ ماوەی دە ڕۆژان هێرش ودژەهێرش پەیتا پەیتا و بە توندیەکی بێ وێنەوە بەردەوام دەبێت.لە ١٢/٥/١٩٦٦دا هێزەکانی عێراق پاش دژە هێرشێکی کوردان بەوپەڕی پەشێوی‌وسەرگەردانیەوە مەیدان چۆڵ دەکەن،ڕنیە موریەی ڕۆژنامەوانی فەرەنسی کە بە خۆی شایەدی ئەم شەڕە بووە ، چۆنیەتی ئەم شەڕە مێژوویەی بە درودرێژی نووسیوە."١٧"

تەرازنامەی شەڕی هندرێن بۆ سوپای عێراق کارەساتێکە بۆ خۆی: چەند سەد کوژراو بەرانبەر بە شەست کوژراوی کورد."١٨" لەمەش گرنگترین ئەمەیە کە قوەتەکانی عێرا ق لە مەیدان هەلآتوون وچەك تفاق‌وتەقەمەنییەکی زۆریان لە دوای خۆ بە جێ هێشتووە:چوار تۆپی جەوەڵی، چوار هاوەنی قورس، شەش ڕەشاشی قورس وسەدان تفەنگ"١٩".

٨- **ریکەتنی ١٩٦٦/٦/٢٩:**

بەغدا ئەم ساتە بۆ ڕاگەیاندنی((تێشکانی)) شۆرشی کوردومردنی ئیدریس بارزانی هەڵدەبژێرێ.بەڵام لەهەمان کاتدا ژێراوژێر دەگەڵ بارزانیدا دەکەوێتە گفتوگۆ:لە ١٩٦٦/٦/١٣دا شاندێکی کورد بە سەرۆکایەتی حەبیب کەریمی سکرتێری گشتی تازەی حیزبی دیموکراتی کوردستان وئەندامیەتی ساڵح یوسفی ومحسین دزەیی ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی،بۆ بەغدایە دەچێت ولەلایەن جەنەراڵ عەبدورەحمان عارفەوە،کە لە بری براکەی بووە بەسەرۆك کۆمار، پێشوازی دەکرێ."٢٠"

گفتوگۆیەکە بە شێوەیەکی غەریب دەست پێدەکات.حەبیب کەریم دەڵێ:((لەگەڵ جەنەراڵ عارفدا ،کە کەسایەتیەکی لاواز بوو،جگە لە هەندێ گفتوگۆی گشتی چ قسەیەکی دیمان نەکرد... . بۆچی لەگەڵ یەکدا شەڕ دەکەین؟ ئێمە هەردوو لامان موسوڵمانین، موسوڵمان برانە،ئیدی کورد بن یان عەرەب! ئێمە چ ناکۆکیەکمان لە بەیندا نیە!))

گفتوگۆی راستەقینە دەگەڵ عەبدورەحمان بەزازی سەرەك وەزیراندا دەستی پێکرد،کە لە زانستگەی ماف،لە بەغدایە،مامۆستای حەبیب کەریم بوو.گفتوگۆیەکە لە کەش و هەوایەکی گەرم ودۆستانەدا"!" ئەنجام درا.

پاشان نوێنەرانی بارزانی داوا لە دکتۆر بەزاز دەکەن کە بەرەسمی ئۆتۆنۆمی کوردان رابگەیەنێ،بەلام دکتۆر بەزاز رازی نابێت ودەڵێت سوپا بەمە رازی نابێت وپەناوەبەر قوەت دەبات... ولە ١٩٦٦/٦/٢٩دا دوای چەند جارێك هاتووچوو لەبەینی بارەگای بارزانی و بەغدایەدا سەرەك وەزیرانی عێراق لە تەلەفزیۆنی عێراقەوە ئاشتی وریکەوتن بەگوێرەی داننان بە((مافی نەتەوەیی کوردان)) لە سەر بناغەی لامەرکەزی رادەگەیەنێ.

رێکەوتننامەی بەزاز ١٢ خاڵی گرتبووەخۆ لەوانە: هەڵبژاردنی ئەنجومەن ودەرکردنی عەفواتی گشتی و بەکارهێنانی زمانی کوردی بە شێوەی رەسمی وهێشتنەوەی هێزی پێشمەرگە وەکو ((هێزێکی دەوڵەت)) تا ئاسایی بوونەوەی ژیان و گوزەران لە ولاتدا."٢١"

لە خاڵە نهێنیەکانی پاشکۆی ئەم رێکەتننامەیەدا،سەرەك وەزیر ئەوەی لە ئەستۆ گرتبوو کە حیزبی دیموکراتی کوردستان بکات بە حیزبێکی قانونی،زیندانیانی سیاسی ئازاد بکات و لە دەوروبەری دهۆك لە بادینان‌دا،ستانێك((لیوایەك))دروست بکات"٢٢".

کوردەکان جارێکی دیکەوپاش چواردە هەیڤان شەڕو وەدەستهێنانی سەرکەوتنێکی گەورە بەشتێکی کەمتر لە ئۆتۆنۆمی،کە لە بەرنامەی حیزبەکەیاندا وەکو ئامانجی سەرەکی خەبات دیاری کرابوو،رازی بوون و سوڵحیان کرد! .

حەبیب کەریم ماوەیەك لەوە دوا دەڵێت:((وەزعمان باش نەبوو.چەك وتەقەمەنیمان نەبوو، و پاش چواردە مانگان شەڕی قورس،تەواو ماندوو بووبووین و تواناما لەبەر بڕا بوو))"٢٣"

چاردە ساڵ دواتر ئەندامێکی دیکەی مەکتەبی سیاسی،واتە دکتۆر مەحمود عوسمانیش کە ئەودەمە بە((وەزیری دەرەوی بارزانی دەژمێردرا)) ویستی بەم قسانە پاساو بۆ کرداری بارزانی لەم بارەیەوە بێنێتەوە:((دەمانتوانی بەپشتیوانی ئەم سەرکەوتنە بێ پێشینەیە،داوای دەستکەوتی زیاتر لە بەغدایە بکەین،بەڵام بەهەرحاڵ سیاسەت هونەری مومکیناتە، ئێمە پێمان باشتربوو رێگەی بەرەبەرە بەرەو ئامانج بگرینە بەر))"٢٤"

جارێکی دیکە کوردەکان، کە شەڕیان بردبووەوە ئاشتیان دەدۆراند.

٩- سەرچاوەو پەراوێزان :

١- فەجری نویێ،یەکێکە لە گۆڤارەکانی بەغدا،١٩٦٥/٢/١١،لە عیسمەت شەریف وانلیەوە وەرگیراوە،ل٢٥٨

٢- گۆڤاری المحرری لوبنانی لە کتێبەکەی عیسمەت شەریفەوە((مێژووی شۆرشی نەتەوەی کورد))رۆژهەلات١٩٦٥،٣٢،٣٣

٣- هەمان سەرچاوە.

٤- پیتەر منسفیلد،سەندەی تایمز،١٩٦٥/٥/١٦

٥- بروانە کتێبەکەی عیسمەت شەریف وانلی،ل٢٦٠

٦- چەك وتەقەمەنی لە ئەفسەرانی ئێران دەکڕدران.

٧- دانا ئادامز سیمس،١٩٦٢/٨ودیڤید ئادامس،١٩٦٢/١٠

٨-جگە لە نامەکانی بارزانی کە وەلام نەدرابونەوە.دیڤید ئادامسن ئاماژە بۆ ئەم نامانانە دەکات.

٩- پیتر منسفیلد،((کوردەکان،جەنگ بە چەکی تازە))سەندەی تایمز،١٩٦٥/٥/١٦

١٠- لوموند، ١٩٦٥/٩/٣٠

١١- هەمان سەرچاوە،١٩٦٥/١١/١٧

١٢- هەڤپەیڤینی جەنەراڵ عوقەیلی دەگەڵ المناردا،١٩٦٦/١/٣،لە لوموندەوە،وەرگیراوە،١٩٦٦/١/٥

١٣- پەیامی تەلەگرافی١٩٦٦/١/١٥ی ئاژانسی دەنگ‌وباسی فەرەنسا،لوموند،١٩٦٦/١/٦

١٤- جەواد عەلامیر،پەیامنێری لوموند،لە تاران ١٩٦٦/١/١٥

١٥- لوموند،١٩٦٦/١/٢٥

١٦- بە گوتەی عیسمەت شەریف وانلی،ل٢٦٤

١٧- ر.موریە، کوردستان یان نەمان،ل١٧٥-١٨٥

١٨- حەبیب کەریم،هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا، ناوپردان،شوباتی ١٩٧٥

١٩- راپۆری عەبدوڵلا پشدەری بۆ عیسمەت شەریف وانلی،ل٢٦٦

٢٠- هە ڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا، ناوپردان ،شوباتی ١٩٧٥

٢١- هەمان سەرچاوە.

٢٢- بۆ زانیاری تەواو لەمەڕ دەقی تەواوی رێکەوتنامەکە بڕوانە عیسمەت شەریف وانلی ل٣٧٩-٣٨٠

٢٣- هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا،ناوپردان،شوباتی ١٩٧٥

٢٤- هەمان سەرچاوە.

فەسڵی یازدەیەم: پشوی سێیەم:١٩٦٦/٦-١٩٦٩/١

١- جەنەراڵ عارف و مەسەلەی کورد:

جەنەراڵ عەبدورەحمان عارف کە پیاوێکی بە ئاوەز نەبوو،رێگەی پێشڤەچوونی بیّ رەونەق و جیلوەی خۆی لە دوای روخانی قاسم بڕی بوو:ئەو کە((دوای روخانی قاسم))پلەی جەنەراڵی وەرگرتبوو، لە ۱۹٦۳/۱۱/۱۷لە کوردەتای دژە بەعسیدا بەخۆی و قوەتە زرێپۆشەکەیەوە رۆڵێکی گرنگ و بنجڕی بینی... .لە دوای ئەوە گەییە پلەی یاردەدەری سەرکردایەتی سوپا،ئەوجا بوو بە فەرماندەی لەشکر(۱۹٦٤)و پاشان بوو بە بریکاری سەرکردایەتی سوپاو برایەکەی نەیتوانی وەکو سەرۆکی سەرکرایەتی سوپا بەسەرسوپای عێراقدا پیسەپێنیّ، هەمووپێشکەوتن و پێشڤەچوونێکی لە سۆنەگەوسایەی برایەکەیەوە بوو:سەرانی سوپای عێراقی کە لە ئەنجامی مەرگی لەناکاوی عارفدا غافڵگیربوو بوونولە نێو خۆیاندا زۆر ناکۆکوناتەبا بوون سەرەنجام هەموو رازی بوون کە ئەم کەسایەتیە ((گاڵتەجارە)) لە جێی ئەو دابنریّ .

لە ۱۹٦٦/٦/۲۹ واتە چوارهەیڤان پاشی ئاگربڕ،جەنەراڵ عارف لە ۱۹٦٦/۱۰/۲۸ لە ئۆردوگای دووریانی (مەفرەق))رەواندزدا"۱" دیداری دەگەڵ جەنەراڵ بارزانیدا کرد.یەکێك لە نوکەتە عەنتیکەکانی ئەم دیدارە ئەوە بوو کە عارف قورئانێکی بە دیاری دا بە بارزانی،و بارزانیش ئەو تۆپانەی لە شەڕی هندرێندا لە سوپای عێراقی گرت بوون دایەوە بەو"۲".

بەڵام جگە لە ئازادکردنی ژمارەیەك لە زیندانیانی سیاسی کوردو وەگرتنەوەی هەندیّ سەروەت و سامانی دەست بەسەرگیراو ودەرکردنی رۆژنامەیەك(بە زمانی عەرەبی)بە نێوی التاخی بە سەرپەرشتی ساڵح یوسفی و ئیدی رێکەوتنەکی بەزاز بوو بە مەرەکەبی سەر کاغەزو پەیوەندیەکانی سەر لەنویّ بەرەو تێکچوون چوو.

لە هەوەڵی هەیڤی ۱۹٦٦/۱۱دا جەنەراڵ عارف پاش سەردانێکی یەك هەفتەیی بۆ باکور بەهەمان گەشبینی ئاسایی خۆیەوە رایگەیاند:((مەسەلەی کورد کۆتایی هاتووە...جەنەراڵ بارزانی بەراشکاوی پێی گوتین کە خوازیاری ئۆتۆنۆمی کوردستان نیە دژی هەرجۆرە جوداخوازییەکە.))"۳"

لیّ چەند رۆژێك دوای کۆنگرەی حەوتەمی حیزبی دیموکراتی کوردستان کە لە۱٥-۱۹٦٦/۱۱/۲۱ لە گەلاڵە گیراومەکتەبێکی سیاسی پێنج کەسی هەڵبژێردراو بریتی بوون لە : ((حەبیب کەریم، سکرتێری گشتی، مەحمود عوسمان ، نوری شاوەیس ،عەلی عەبدوڵلا و، ساڵح یوسفی ،کە هەرهەموویان گوێرایەڵ وسەربەفەرمانی بارزانی بوون،ئەم کۆنگرەیە دەسەلاّتی بارزانی چەسپاند.جەنەراڵ بارزانی یاداشتنامەیەکی هەڕەشە ئامێزی دا بە جەنەراڵ عارف و ناجی تاڵیبی سەرەك وەزیرانی عێراق. جەنەراڵ بارزانی لەم یاداشتانامەیەدا ئەوەی دووپات کردووەتەوە کە بەردەوامی چالاکی ئەو نارازیو نەیارانەی کە لەلایەن هەندیّ نوێنەرانی دەوڵەتەوە پشتگیری دەکرێن.نیشانەی ئەوەیە کە شەڕ بە کردەوە کۆتایی نەهاتووەو دەوڵەتی بەوە تاوانبار کرد کە دەیەویّ وڵات بخاتە گێژەنێکی شەڕی ناوخۆوەو داوای دەکرد فەوری ((کۆمیتەیەکی باڵا)) بۆ ئەو مەبەستە دروست بکریّ"٤"... .

ئەمە بەمانای پچڕینی پەیوەندی نیە،بەلاّم سەرەتای ((فشە سوڵحێکە)) کە تا بەهاری ساڵی ۱۹٦۹درێژە دەکێشێت...وێڕای زنجیرەیەك شەڕوپێکادان،کەچی سەرنجی گشتی لەسەر مەسەلەی کوردان لادەچێتودەکەوێتە سەر مەسەلەی کێشەی عەرەب وجوولەکە،لە پاش شەڕی شەش

رۆژە(حوزیرانی ١٩٦٧) بە چەند مانگێ بەعس دەگەڕێتەوە سەرکارودەسەلأت،کە تا ئەمڕۆکەش(١٩٧٨) هێشتا هەر لەسەرحوکمە.

٢- بارزانی و شەڕی شەش رۆژە:

لە حالی حازردا ناتوانرێ بە دروستی ئەوە دیاری بکرێ کە جەنەراڵ بارزانی وجوولەکان لە کەیەوە پەیوەندیان پێکەوە هەبووە، لێ لە بویەرەکانی شەڕی شەش رۆژەدا(١٩٦٧/٦)دا جەنەراڵ بارزانی بە ئاشکرا لەدەرەوەی بازنەی کێشەکەدا مایەوە،وکاتێ جەنەراڵ عارف داوای لێکرد کە ژمارەیەك لە پێشمەرگەکانی بۆ شەڕی جوولەکە بنێرێ،بەرسڤی دایەوە:((شەش ساڵە دەگەڵ ئێمەدا شەڕدەکەی و دەتەوێ قربخەیتە گەلی کورد،چۆن چاوەنۆڕی ئەوەی کە من یارمەتیتان بدەم ؟))وەختێ عارف پێدادەگرێ کە بارزانی بەلای کەمەوە هێزێکی رەمزی بۆ بەغدا بنێرێ بارزانی دەڵی:((من وەکو چون باوەڕم بە ئەفسانە نیە باوەڕم بە ڕەمزیش نیە!)). "٥"

ئەم بێ موبالاتیە سەبارەت بە شتێك کە بەلای عەرەبەوە مەسەلەیەکی بنەرەتییە، خۆی لە خۆیدا سەرەتای ئەو جوداییەیە کە لە بەینی بارزانی ورژێمدا توند دەبێت.لەباری تیێوریەوە، ئەو ناوچە شاخاویانەی باکوری عێراق ،کە بارزانی تێدا جێگربووە،هەمیشە بەبەشێك لە کۆماری عێراق حەساو دەکرێ، بەلأم بارزانی پاش ئەوەی لە ماوەی چەندین ساڵدا بۆ خۆی لە ناوچەکەدا جۆرە نەزم و نیزامێکی لەدەرێی حوکم ودەسەلأتی بەغدایە دامەزراند بوو، وردە وردە بە شێوازێکی هەست پێنەکراو، بەرەودیبلۆماسیەتی سەربەخۆیی هەنگاو دەنێ .

ساڵح یوسفی ڕاشکاوانەتر لە بارزانی رایدەگەیەنێ:((ئێمە دژی هەر جۆرە زێدەگاڤیەکین،لێ لایەنگری مافی دیاریکردنی چارەنووسی هەموو میللەتانین)) بەم جۆرە هاوبەستەگی کوردان بۆ جوولەکە لە شەڕا دژی عەرەب تەئید دەکات.

لە بواری پراکتیکیدا،جگە لە سەردانی نوێنەرانی جەنەراڵ بارزانی بۆ ئیسرائیل،چ شتێك لەمەڕ ئەو کۆمەکانەی کە ئیسرائیل توانیبێتی پێشکەش بە بارزانی بکات،دزەی نەکردووەتە دەرێ.

٣- بەهای یارمەتیەکانی شا:

لە ماوەی ئەم ((فشە سوڵحەدا)) کە چەند مانگ درێژە دەکێشێت.بارزانی پەیوەندی خۆی دەگەڵ شادا پتەودەکات وشا یارمەتی گرنگ وگرنکتری دەداتێ .

لێ دەبێ تا ساڵی ١٩٦٧ سەبر بکرێ تا ئەوە بزانرێ کە ئەم یارمەتیانە بە چ نرخ وبەهایەك پێك دێت:لە مانگی ١٩٦٧/٥دا دەستەیەك لە جەنگاوەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران((لە خاکی عێراقەوە))بۆ ناو ئێران دەگەڕێنەوە تا لەوێندەر((بنکەی پارتیزانی))دابمەزرێنن،سامی (محەمەد مەحمود عەبدورەحمان) ی نوێنەری کۆمیتەی تەنفیزی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق ،سێ رێگە بۆ ئەو کوردانەی کە لایەنگیری شەڕی چەکدارین دژی رژێمی شا،دادەنێ: یان لە بەغدا وەمێنن،یان بێنە کوردستانی عێراقەوە،یان بۆ ئێران بگەڕێنەوە،بەلأم لەم حاڵەدا هەموو پەیوەندیەکییان دەگەڵ بارزانیدا بڕن. "٦"

دوای چەند هەیڤێك،واتە لە مانگی ١٩٦٨/١٠دا دکتۆر مەحمود عوسمان دەڵێ:((ئێمە دەست لە کاروباری ئێران و تورکیا وەرنادەین و تاران وئەنقەرە باش دەزانن کە ئەگەرسەکێشی بکەن و

پەلامارمان بدەن،ئەوا دەتوانین لە نێو کوردی ئەو وڵاتانەدا شۆڕش هەڵگیرسێنین))."٧"((وەزیری دەرەوە))ی جەنەراڵ بارزانی لە ژێر ئەم ((نیمچە حەقیقەتەدا)) درۆیەکی گەورە دەشارێتەوە.
بارزانی لە بری ئەم کۆمەکانەی ئێران،بەڵێن دەدا کە ڕێگە لە هەڵگیرسانی شۆڕش لە کوردستانی ئێراندا بگرێ،وبارزانی بۆ دابینکردنی ئەم مەبەستە دژی ئەو کوردە ئێرانیانەی کە زات وجورئەتی ئەوەیان هەبێ کە لەم حوکمە دەربچن،تەنانەت پەنا وەبەر چەك دەبات.
بارزانی تاسەر پابەندی ئەم بەڵێنە دەبێت:لە هەیڤی ٤-٥/١٩٦٨دا سلێمانی موعینی ئەندامی ((کۆمیتەی شۆڕشگێری)) ** وخەلیل شەوباش دەگرێ ودەیانکوژێت وجەنازەکانیان تەحویلی دەسەڵاتدارانی ئێران دەداتەوە"٨".

٤- لابردنی جەنەراڵ عەبد ورەحمان عارف:

ڕژێمی جەنەراڵ عارف کە نەیتوانی بوو مەسەلەی کورد چارەسەر بکات،وپاش شکستی حوزەیرانی١٩٦٧تەواو بێ ئیحتیوبار بووبوو،لە ئاخروئۆخری ساڵی ١٩٦٧دا،بە سەرهەڵدانی دەستەیەکی پارتیزانی کاسترۆیی لە زۆنگاوەکانی باشوردا،لە جاران لاوازتربوو."٩"
کە جەنەراڵ عارف لە هەیڤی ٥/١٩٦٨دا جارێکی دی درێژەپێدانی((قۆناغی ڕەوتەنی)) ڕاگەیاندوئەنجامدانی هەڵبژاردنی بۆساڵی ١٩٧٠دواخست-کە ئەم دوو خاڵە بەپێی ڕێکەتننامەکەی بەزاز دەبوایە لە ساڵی ١٩٦٦دا ئەنجام درابان- بەم کارە لە ڕاستیدا چارەنوسی خۆی دیاری کرد .
ئەوە بوو پاش کودەتایەکی((سپی)) لە ١٩٦٨/٧/١٧دا کە لەلایەن دوو کەس لە هاوکارانی نزیکی خۆیەوە- جەنەراڵ عەبود، فەرماندەی گاردی سەرۆکایەتی کۆمار وعەقید نایفی سەرۆکی ئیدارەی دووەمی سوپا وسەربەرێکخراوی ئەفسەرانی ناسیۆنالیست- ڕێکخرابوو،لە فڕۆکەیەکیان ناو بۆ لەندەنیان نارد.
جەنەراڵ حەسەن ئەلبەکری سەرەك وەزیرانی جارانی مارشاڵ عارف لە ساڵی ١٩٦٧دا،بوو بە سەرکۆماروعەقید نایف بوو بە سەرەك وەزیران.
لە ١٩٦٨/٧/٣٠دا،دوای کودەتای دووەم،عەقید نایفیش نەفی کراوجەنەراڵ حەسەن ئەلبەکر هەموو دەسەڵاتێکی گرتە دەست وحکومەتێکی دامەزراند کە جەنەراڵ حەردان تکریتی بوو بە وەزیری بەرگری و جەنەراڵ عەماش بوو بە وەزیری ناوخۆ.بەعس،دوای شکستە حەیابەرەکەی ساڵی ١٩٦٣یان بە پێنج ساڵ ، هاتەوە سەرکارو لەسەر حوکم مانەوە.

٥- کورد و بەعس:

گەرانەوەی بەعسیان بۆ سەر حوکم،نیشانەی ڕووداوێکی شوم بوو بۆ کوردان:لە نێو هەموو ئەو ڕژێمانەی کە لە دوای روخانی ڕژێمی پاشایەتی هاشمی بەملاوە یەك لە دووی یەك هاتنە سەر حوکم،بێگومان بەعس سەرسەخترین وخوێن ڕێژ ترین،دژمنی کورد بوون .
هەڵبەتە جەنەراڵ بارزانی لە((قەڵا وحەساری کوردستانە)وە لەم بارەیەوە غافڵ نەبوو،بارزانی دوای چەند هەفتەیەك گوتی:((ئێمە ئەوانە کە وادەنوێنن،بەرپەرێکی تازە لە نێوانماندا هەڵدەدەنەوە،چاك دەناسین.لە ساڵی ١٩٦٣دا جەنەراڵ تکریتی نزیکەی ٣٠٠٠ گوندی بۆردومان کردین،جەنەراڵ

عەماش باسی((گەشتی)) سوپای عێراقی لە باکوردا دەکرد.ئەمرۆکەش هەموو خەمێکیان ئەوەیە کە جیّ پێی رژێمەکەیان قایم بکەن))"١٠".

پەیوەندی بەینی کورد وحکومەتی بەغدا،سروشت و تایبەتمەندییەکی ئەوتۆی هەیە کە ئەقڵیەتی غەیرە رۆژهەڵاتی و مەنتقی بە ئاسانی هەرسی ناکات،رێك وەکو ئەو پەیوەندیانەیە کە لە ساڵی ١٩٧١دا وپاش ئیمزای رێکەوتننامەی ساڵی ١٩٧٠ومانگی هەنگوین لەگەل بەعسیاندا دەیبینین"١١"

لە لایەکەوە لە باکوری عێراقدا هەر کە شەو دادیّ چ جۆرە هاتوچۆیەك نامێنیّ و ((سنووری)) واقیعی ناوچەکانی ژێر دەسەلاّتی بارزانی لە باقی ناوچەکانی عێراق جیا دەکاتەوە(ناوچەکانی ئەو بەری رەواندن).

کەچی لە باری تیۆرییەوە،بەرنامە دوانزە مادەییەکەی حوزەیرانی١٩٦٦وەکوقەواڵە وبەڵگەنامەیەك بناغەیە بۆ پەیوەندییەکانی دەوڵەت وجەنەراڵ بارزانی:دەوڵەت بیّ هیچ بنج و بناوانێك،لافی ئەوە لێدەدا کە ئەم دوانزە مادەیە جێبەجیّ کراون.بەڵام کوردەکان گویّ بەم شتانە نادەن.

هەر لەم کەین وبەینەدا حکومەتی عێراق رۆژنامەوانانی بێگانە بۆ دیداری جەنەراڵ بارزانی دەنێریّ،بەڵام بارزانی ئەم دیدارانە دەقۆزێتەوە بۆ هێرشکردنە سەر رژێمی بەغدا.

جەنەراڵ بارزانی لە بەغدایەش رۆژنامەی(التاخی) بە سەرپەرشتی ساڵح یوسفی دەخزمەتدایە کە لە نێو هەموو بلاّوکراوەکانی عێراقدا ، تاقە بلاّکراوەیەکە کە زات دەکات دەربارەی مەسەلەیێن رۆژ- هەموو ئەو مەسەلانەی بە عێراق و بە کوردەوە پەیوەست بوون،هەڵوێستگیری بکات.

جەنەراڵ حەسەن ئەلبکر دوو وەزیری کورد- ئیحسان شێرزاد وموحسین دزەیی کە سەر بە بارزانی بوون،لە کابینەکەی خۆیدا دادەنیّ،بەڵام لە هەمان کاتدا یارمەتییەکی چاك دەخاتە بەر دەستی نارازییانی دەستەوبەستەی برایم ئەحمەد وتاڵەبانی،کە رۆژنامەیەکی تایبەت بە خۆیان بە نێوی النور بلاّو دەکەنەوە، کە لە رووی هونەریەوە"١٢" باشترین بلاّوکراوەی عێراقیەوهەموو رۆژێك هێرش دەکاتە سەر بارزانی وبە((خێڵەکی))و((فیودال))وداردەستی ئیمپریالیزم ناوی دەبات .

لەو مانگانەدا کە لە دوای ئەو وەزع وحاڵانەوە دێن،ئەمجارەیان زیاتر ئەم جەماعەتەی((النور)) دەبنە مایە فیتنەوئاژاوەو پێکادانەکان،کە ئەمێستا ژمارەیان خۆی لە ٢٠٠٠ کەسێك دەدات و بەشی هەرە زۆریان لەو((بەکرێگیراوانەن))کە لەبەرخاتری چواردەدینار مانگانە لە دەوریان خڕ بوونەتەوەو سەد و پەنجا کەسێك لەمانە کوردی ئێرانین.

کاربەدەستانی بەغدا خۆ لە پچڕینی پەیوەندی دەپارێزن ودەیانەویّ وەزعەکە بەوە رابگرن کە ((سەگ بەربدەنە سەگ وخۆیان لە دوورەوە تەماشا بکەن)) وا مەزندە دەبەن کە بتوانن بە بیّ تەدەخولی راستەوخۆ بزووتنەوەی کورد لە نێو بەرن"١٣" .

شان بە شانی ئەم کارە،حکومەتی عێراق هەندیّ شتان بۆ((لادەران)) دەکات:زانستگەیەك لە سلێمانی و،ئەکادیمیایەکی کوردی(کۆڕی زانیاری)لەبەغدایە دادەمەزرێنیّ.هەڵبەتە ئەم شتە کەم خەتەرانە لەگەڵ تاقمێکدا دەکات کە بەبیّ کۆمەکی ئەو خۆ بە پێوە ناگرن.بەڵام بۆ حکومەتی بەغدایە ،لە حاڵی بڕینی پەیوەندی دەگەڵ بارزانیدا دەرفەتی بۆ دەرەخسێنیّ لافی ئەوە لێبدا کە

مافی کوردان دراوەو لایەنگرانی بارزانی بە ڕێگر وچەتەو((داردەستانی ئیمپریالیزم وزایونیزم)) تۆمەتبار بکات.

یارمەتیەکانی ئێران :

جەنەراڵ بارزانی کە دەکەوێتە نیمچە گەمارۆی ئابورییەوەودڵنیا دەبێت کە کاربەدەستانی بەغدا ((بە تەما نین هیچ جۆرە مافێکی نەتەوەیی بە گەلی کورد بدەن)) پەیوەندییەکانی خۆی دەگەڵ ئێراندا پتەودەکات.کاتێ کە لە هەیڤی ١/١٩٦٩دا شەڕ دەست پێدەکاتەوە،کوردەکان لە حاڵێکی وادا دەبن کە هەرگیز کۆمەك وهاوکاری وا فراوانیان لە هیچ وڵاتێکەوە وەرنەگرتبوو.

پێشمەرگەی کورد لەمە بەدواوە بوون بە خودانی چەکی قورس،واتە بوون بە خودانی هاوەن و رەشاشی قورس وتۆپ و چەند چەکێکی فڕۆکە شکێن- وزۆری پێناچێت کە سوپای ئێران راستەخۆو شان بە شانی کوردەکان دێتە مەیدانی شەڕ.

٦- سەرچاوە و پەراوێزان :

١-پەیامی تەلەگراف فەرەنسا ،لۆمۆند،٣٠-١٩٦٦/١٠/٣١

٢-عیسمەت شەریف وانلی،ل٢٦٩

٣-لوموند،١٩٦٦/١١/١٣

٤-هەما سەرچاوە،١٩٦٦/١٢/٢٩

٥-ئەریك رولو،((وزنە کوردستان))لوموند،١٩٦٨/١٠/١٢

٦-هەڤپەیڤین دەگەڵ یەکێك لە ڕێبەرانی شۆرش لە بەغدایە،١٩٧٣

٧-ئەریك رولو،لوموند،١٩٦٨/١٠/١٢

٨-کاروانی شەهیدان،کەریمی حیسامی،ل٧٥-٧٩

٩-((عەزیز الحاج))ی سکرتێری گشتی حیزبی شیوعی عێراق، ڕێبەری باڵی قیادەی مەرکەزی بوو.عەزیز محەمەد ڕێبەری لیژنەی مەرکەزی سەر بە سۆڤیەت بوو.

١٠-ئەریك رولو،لوموند،١٩٦٨/١٠/١٢

١١- هەمان سەرچاوە.

١٢-عیسمەت شەریف وانلی،ل٢٧٥

١٣- هەمان سەرچاوە.

١٤-لوموند،١٩٦٨/١٠/١٢

فەسڵی دوانزیەم: شەڕی دووەمی بەعسییان : (بە هاری ١٩٦٩- ٣/١٩٧٠):

پاش ئەو((فشە سوڵحەی)) کە لە ئەنجامی ئاگربڕی حوزەیرانی ١٩٦٦ بەرقەراربوو، حاڵەتێکی ((نیمچەشەڕونیمچە ئاشتی)) هاتە ئاراوە.ئەم حاڵەتی ((نە شەڕو نە ئاشتیە)) ناو بە ناو شەڕو سووکە شەڕی تێدەکەوت وڕۆژ بە ڕۆژ بەرەو زیاتر دەچوو بە تایبەتی کە هێزەکانی عێراق بە ئاشکرا پشتیوانی لە(جاشەکانی ١٩٦٦)واتە لە تاقمی (النور) دەکرد...بۆیە ناتوانرێ مێژوویەکی دیاریکراو بۆ سەرەتای شەڕی دووەمی بەعسیان دیاری بکرێ،بە تایبەتی کە لە کوردستاندا قۆناغێکی((دوواخستن))ی هەندێك دوورودرێژ هەیە کە ساتەکانی بڕیاردانوئەنجامدانی بڕیارەکان لێکدی جیادەکاتەوە .

١- **هێرشی کەرکوك ١٩٦٩/٣/١:**

لە راستیدا لەسەرەتای هەیڤی دوانزەی ١٩٦٨دا سەرانی کورد لێدەبڕێن هێرش بکەنە سەر دام ودەزگا نەوتیەکانی کۆمپانیای نەوتی عێراق.ئەم بڕیارە لە کۆبونەوەیەکی گەرموگوڕی ئەندامانی مەکتەبی تەنفیزی حیزبدا دەدرێ،کە جەنەراڵ بارزانی دژی ئەم هێرشە دەبێت،بەلاّم کەمینەی دەنگی دەگەڵدا دەبێت."١"

سەرەنجام رابەرانی کورد بڕیاردەدەن دامودەزگای ((کۆمپانیای نەوتی عێراق)) بتەقێننەوە ، بەلاّم رادەی خەسارەتەکە لە سنوورێکی دیاریکراودابێ.هەڵبەتە مەبەست لە هێرش بۆ سەر کەرکوك وویرانکردنی دامودەزگا نەوتیەکان نیە،بەڵکو گەیاندنی پەیامێکە:تا کاربەدەستانی بەغدا بزانن کە ئەگەر هەر سووربن لەسەر ئەوەی بەپارەی نەوت چەك بکڕن، سەرچاوەی دەرامەتەکەیان – کە لەو سەرو بەندەدا مانگانە دەگەییە دە ملیۆن دۆلار–دەکەوێتە خەتەرەوە... هەڵبەتە رووی ئەم پەیامە لە کاربەدەستانی(کۆمپانیای نەوتی عێراق)یشە،کە کۆنسرسیومێکی نێو نەتەوەییە."٢"

دوای شناسایی سەرەتایی ناوچەکە لە ١٩٦٨/١٢/٢٦دا سامی– محەمەد مەحمود عەبدورەحمان کە لە مانگی ئابی ١٩٦٤دا بووبە ئەندامی مەکتەبی تەنفیزی– دەکرێ بە فەرماندەی ئەم چالاکیە. ئەویش لە ١٩٦٩/٢/٢٣دا قوەتێکی دووسەد نەفەری بە سەد هێستروشەش هاوەن ودوو سەد گوللە هاوەنەوە دەبا بۆ شوێنی چالاکیەکە.

ئەم قوەتە،هێڵەکانی عێراق دەبڕن ولە سەعات هەشت و٤٧دەقیقەی شەوی یەکەمی مانگی ٣ دا،یەکەمین گوللە هاوەن دەگرنە دەزگاکانی((کۆمپانیای نەوتی عێراقی)) لە نیو بابا–ی ((New baba)) باکوری رۆژئاوای کەرکوك و دوای هاویشتنی کەمتر لە سەد گوللە هاوەن،قوەتەکە بە ئاسانی بۆ باکور گەڕانەوە .

زەرەرو زیانەکان زۆر بوو، بە دوو ملیۆن دۆلار مەزندە دەکرا،وکۆمپانیای نەوتی عێراقی ناچارکرد بۆ ماوەی یەك مانگی تەواو بەرهەمهێنانی خۆی بە رادەی ٧٠٪کەم بکاتەوەو بەمجۆرە زیانی کۆمپانیای نەوتی عێراق گەییە دە ملیۆن دۆلار."٣"

دەوڵەت لە بەغدایە،بێدەنگی تەواوی لەم هێرشە کردو هەواڵەکە بلاّو نە بووەوە،تا((کۆمپانیای نەوتی عێراقی)) لەم بارەیەوە نامەیەکی نەنارد.

بەلاّم وێرای چەند هێرشێکی دی بۆ سەر بۆریە نەوتەکانی کۆمپانیای نەوت،ئومێدی سامی بەوەی کە بەریتانیای مەزن و ولاّتە خودان بەرژەوەندیەکانی دی بە نیگەرانی بدینێ وسەرنجیان بۆ مەسەلەی کورد رابکێشێت، پوچەڵ بووەوە."٤"

٢- هێرشی بەهاری ساڵی ١٩٦٩:

چەند هەفتەیەك دوای هێرشی كوردان بۆسەر كەركوك،دەوڵەتی عێراق چوار لەشكری گەورەی دژی كوردان خستە شەرێكی زۆر بەربلاۆوەوەو بۆ ماوەی چەند مانگێك شەڕێكی توند وپشت گوێ خراو لەلایەن جیهانەوە،هێڵەی بە كوردستان كرد:دەوڵەتی عێراق لەم هێرشە بەهارەیەدا سانسۆرێكی توندی خستە سەر ئەو هەواڵانەی لە باكوری عێراقەوە دەهاتن .

٣- كێشمانە كێشی نێوان ئێران و عێراق:

بەلاّم هێرشەكانی عێراق بۆ سەر كوردان،لە ئەنجامی ئەو رووداوانەی لە كێشەی بەینی ئێران وعێراق كەوتنەوە،و لە شەش ساڵی ئایندەدا شەڕەكانی كوردستانیان خستە ژێرەوە،بە سنووورداری مانەوە.

لە ناوەراستی مانگی یەكی ١٩٦٩دا دەوڵەتی ئێران((مافی مێژوویی))ئێرانی لە دوورگەی بەحرێن هێنایە گۆڕێ ولە هەمان كاتدا سەرانی بەعسیانی بەغدایە،كەوتنە لاف وگەزافی ئەوەی كە هەردوو رەخێن كەنداوی فارس هی عەرەب وعەرەبین.پەیوەندی نێوان هەردوو ولاّت زۆر بە زوویی تێكچوو،لە ١٩/٤دا دەوڵە تی ئێران،پەیمانی ساڵی ١٩٣٧ی كە سنوری نێوان ئێران وعێراقی لە رەخی رۆژهەلاّتی شەتی عەرەبدا دیاری كردبوو،هەڵوەشاندەوە"٥".دەوڵەتی عێراق لە وەلاّمی ئەم كارەدا هەندێ هێزی لە سەر سنووری ئێران،لە نێوان خانەقین وئابادان مۆڵ داوكێشەكەی گەیاندە رێكخراوی نەتەوە یەكگرتووەكان.

٤- سێكووچكەی ئێران – عێراق – كوردستان:

بەمجۆرە سێكوچكەیەك چێبوو،كە پاشان كێشەی كورد لە عێراقا كەوتە ناوییەوە: رژێمی تاران كە دەیوست دەسەلاّت بەسەر ناوچەی كەنداوی فارسدا بگرێ،ئامادەبوو جگە لە شەڕی ئاشكرا پەنا وەبەر هەر كارێكی دی ببات لە پێناوی روخانی رژێمی بەعسی بەغدا یان لاواز كردنی رژێمی ناڤبری، رژێمی بەعسیش لەو وەتر.

لە هەردووك بەری كێشەی كەنداوی فارسدا،دووكیشەی دی بوون بە مەیدانی ململانێی ئەم دووە:یەكێكیان شەڕی كوردستان و ئەوی تریان شەڕی زەفار بوو.

شەڕی كوردستان لە هی زەفار نزیكتر بوو، تایبەتمەندیەكی دیكەشی بۆ شای ئێران هەبوو، ئەویش ئەوە بوو كە دەیتوانی راستەخۆ قورتمی رژێمی بەغدا بگرێ و لە پەلوپۆی بخات: شەڕی كوردستان لە ساڵی ١٩٦١ وە تا ١٩٦٩ بۆ رژێمە یەك لە دوای یەكەكانی عێراق یەك ملیار دۆلاری تێچوو بوو...ئەمە جگە لەوەی زەمینەی بۆ روخانی هەندێ لەو رژێمانە هەموار وخۆشكرد بوو .

باشترین رێگە بۆ لاوازكردنی بەعس كە هەم لە باری نەفەرەوەو هەم لە باری پارەوە كەمی تێ دەچوو وكەمتر مایەی ناو زڕان بوو،یارمەتی دانی بەردەوامبوونی شەڕی كوردستان، بە دانی هەندێ كۆمەك وهاوكاری بە جەنەراڵ بارزانی بوو .

بارزانی باش لە مەبەستی شا حاڵی دەبوو- بە تایبەتی لە ساڵی ١٩٧٢دا ئەم حاڵی بوونەی بە چاکی نیشان دا- بەڵام وا تێدەفکری کە دەتوانیٚ هەڤرکی تاران‌وبەغدایە بەقازانج وبەرۆژەوەندی کورد بقۆزێتەوە .

لەگەل ئەوەشدا بارزانی هەڵەیەکی گەورەی کرد کە هاوکاری شای بە بەهاونرخێك قەبولٚ کرد کە شا بەسەریا سەپاند: پاراستنی ئارامی لە کوردستانی ئێراندا بە هەر نرخیٚ بیٚ-ئەوشتەی کە سەرانی کوردی ئێران ئامادە نەبوون قەبوڵی بکەن.

جەنەرالٚ بارزانی کە لە ساڵی ١٩٤٦دا بە دامەزراندنی حیزبێکی جیا لە حیزبی دیموکراتی قازی محەمەد مەسئولیەتی پارچە پارچە کردنی بزووتنەوەی کوردی کەوتبووە ئەستۆ،پاش بیست ساڵان هەمان هەڵەی دووبارە کردوە!بەڵام جەنەرالٚ بارزانی ئەمجارەیان بە تەئیدکردنی ئەو سنوورە دەستکردانەی کە هێزە گەورەکان بەسەر کوردستانیاندا سەپاندبوو،لە راستیدا لقە جیاوازەکانی بزووتنەوەی کوردایەتی رووبەرووی یەك دانا.

٥- گروپی وە فاداران:

جەنەرالٚ بارزانی توانی لە ساڵی ١٩٦٩وە گروپێکی وەفادار وپابەند بە خۆی پەیدا بکات ولە رێگەی ئەوانەوە تا هەرەسی یەکجارەکی شۆرش لە ئازاری ١٩٧٥دا،حوکمڕانی کوردستان بکات .

جگە لەو پێنج کەسەی کە لە ١٩٦٦دا کرابوون بە ئەندامی مەکتەبی سیاسی واتە(حەبیب کەریم ،دکتۆر مەحمود عوسمان ،ساڵح یوسفی ،نوری شاوێس وعەلی عەبدوڵڵا) سامی وعەزیز عەقراویش کران بە ئەندامی مەکتەبی سیاسی.

بەڵام ئەم ئەندامانە لە رووی سەنگ و بایەخەوە زۆر نا یەکسان بوون- ((کۆنەکان)) ساڵح یوسفی و نوری شاوەس و عەلی عەبدوڵڵا- دەورێکی کەمیان هەبوو .

جگە لە دکتۆر مەحمود عوسمان،کە لە ساڵی ١٩٥٥وە ئەندامێکی چالاکی حیزب بوو،وئەو زەمانە یەکێك بوو لە باڵی چەپی حیزب،ئەوانەی کە ئێستا لە سەرکردایەتیدا حەساویان بۆ دەکرا و بارزانی گوێی لە قسەیان دەگرت((تازەکان)) بوون کە بروسکە ئاسا پلەکانی بەرزبونەوەیان بڕی.

سامی کە نێوی ڕاستەقینەی(محەمەد مەحمود عەبدورەحمان)ە لە سالی ١٩٣٩دا لە دەڤەری ژەنگار لە دایك بووە،دوای خوێندنی ئەندازە لە مانچستەرودرێژە پێدانی خوێندنی ئابووری لە لەندەن، کە لە ریزەکانی حیزبدا کاری کردبوو، لە ساڵی ١٩٦٣دا پەیوەندی بە بارزانیەوە کرد.سەرەتا لە رادیۆی کوردستان دەستبەکاربوو. پاشان وەکو زۆربەی ئەو خوێندکارە کوردانە کە لە هەندەران گەرابوونەوە،وەکو تەرجومان‌ورێنوێنی رۆژنامەوانان دەست بەکاربوو- لەم پۆستەدا بوو کە رێنوێنی((لوردکیل براکن)) ی لە یەکەم سەفەریدا بۆ کوردستان لە ساڵی ١٩٦٦دا کرد.دوای سیٚ ساڵان بوو بە ئەندامی مەکتەبی تەنفیزی ومەکتەبی سیاسی.سامی یەکێکە لە هاوکارە هەرە نزیکەکانی بارزانی.لە کوڕەکانی بترازیٚ، لە هەموو کەسێکی دی نزیکترە لە بارزانی .

سامی کە بووە بە ئەنتی کۆمونیستێکی سەرسەخت،لە دوای ساڵی ١٩٧٠وە لە شۆڕشی کوردا دەورێکی گرنگ دەگێریٚ.لە قۆناغی ئاگربڕی ساڵانی ١٩٧٠-١٩٧٤دا دەبیٚ بە وەزیری کاروباری باکور لە کابینەی حکومەتی عێراقدا ولە دوا ساڵانی شۆرشی بارزانیدا بە کردەوە((سەرەك وەزیر))ی کوردستان بوو.

حەبیب کەریم لە کوردە فەیلیەکانی بەغدایەو، لە دایکبووی ساڵی ١٩٢٨(باب وباپیرانی کوردی لورستانی ئێران بوون و لە بەغدایە ئاکنجی بووبوون).حەبیب کەریم،بە پێچەوانەی جەعفەر عەبدولکەریمی برایەوە،کە بۆ ماوەی چەندین ساڵ یەکێك بوو لە سەرانی باڵی چەپی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق،پیاوێکی((ئیدیۆلۆگ)) نییە.حەبیب مافناسەولە زانستگەی بەغدایە خوێندوویەتی. ،لە ساڵی ١٩٦٤داو لە شەشەمین کۆنگرەی حیزبدا- لەو کۆنگرەیەدا کە بارزانی جڵەوی حیزبی گرتە دەست- بە سکرتێری گشتی هاتە هەڵبژاردن.کارگێرێکی چاکەو لە دوای ساڵی ١٩٦٤وە زامەکانی حیزبی سارێژکرد.

بەڵام ئەو دوو کەسەی لە رێبەرایەتی شۆڕشی کوردا رۆڵی هەرە گرنگ دەبینن: دوو کورە لاوەکەی بارزانی:ئیدریس ومەسعودن.

ئیدریس کە لە ساڵی١٩٤٤دا لە بارزان و لە داکێکی شیهانی(تیرەی هەڤبەندی بارزانی)هاتووەتە دنیا،لە ساڵی ١٩٦٢وە وەکو سکرتێری بابی دەست بەکاربوو.بەڵام دوای ساڵی ١٩٦٦دەستی بە بینینی رۆڵی گرینگ کرد:لە گەڵ عەبدوڵڵا پشدەری لە شەڕی هندرێندا((هەیڤی٥/١٩٦٦)) سەرکردایەتی هێزەکانی کوردی کرد.

لەمە بەدواوە زۆر بە خێرایی دەرکەت وبەرز بووەوە:لە ساڵی ١٩٦٨دا،لەگەڵ مەسعودی برایدا، بە کردەوە،نەك بە هەق وبەگوێرەی شایستەیی شەخسی،دەبێ بە ئەندامی مەکتەبی تەنفیزی ئەنجومەنی سەرکرایەتی شۆرشی کورد.دوای ماوەیەکی دیکە بە هەمان شێوە، دەبێ بە ئەندامی مەکتەبی سیاسی حیزب و لە ساڵی ١٩٧٣ بەملاوە لە گەڵ بابی و برایەکەیدا بە عەمەلی جڵەوی بڕیاردان دەگرێتە دەست.

ئیدریس بارزانی کە سیمایەکی کەمێك خەمینی هەیە،پێناچێت نە لە رووی هێزێ بەدەنییەوە ونە لە رووی بەهێزی کەسایەتیەوە چووبێتەوە سەر بابی.ئیدریس بارزانی کە تەبیعەتێکی شەرمنانەی هەیە،پاشان لە ئەنجامی تێکەڵ بوون وهەڵسوکەوتی لەگەڵ بێگانانندا(بە تایبەتی لەگەڵ رۆژنامەوانان)ولەو قۆناغەدا کە زمانی ئینگلیزی ئەوەندە فێربووبتوانی دەگەڵ ئەواندا تێکەلاو ببێ(١٩٧٤)باشتر بوو،و توانی رووبە روویان ببێتەوەو تەنانەت هەندێ جاران بە باشی باس وخواسیان دەگەڵدا بکات.بەڵام لەم رووەوە چووبووەوە سەر بابی کە بەوچاوە بروانێتە رۆنامەوانان کە نێردراوی تایبەتی ولاتەکانیان بن .

مەسعود کە لە ساڵی ١٩٤٦دا لە هاوسەری دووەمی جەنەراڵ بارزانی هاتبووە دنیایە،سەرەتاو پاش رۆیشتنی بابی بۆ تاراوگەی یەکێتیی سۆڤیەت لە نێو عەشیرەتەکەی دایکیدا(کە کیژی مەحمود ئاغای زێباری بوو)گەورە بوو.لە ٧-٨ ساڵێدا پێی لەسەر ئەوە داگرتبوو کە لە نێو کەس و کاری خۆیدا، واتا لە نێو بارزانیەکاندا بژی!.

ئەویش وەکو ئیدریسی برای،لە ساڵی ١٩٦٨وە بەشداری کۆبونەوەکانی مەکتەبی تەنفیزی دەکرد،بەڵام تا ساڵی ١٩٧٠ رۆلێکی بەراستی گرنگی نەبوو.لە دوا قۆناغەکانی شەڕدا(١٩٧٤-١٩٧٥) لەگەل ئیدریسدا بە شداری ڕێبەری کردنی شەڕەکان دەکاتوسەرپەرشتی دەزگای ((پاراستن)) دەکات.

ئیدریسومەسعود وێڕای هەموو سوخەتوخەسڵەتێکی خۆیان- واتە بوێری لە رادەبەدەرو دڵسۆزیان سەبارەت بە دۆزو رێبازی کورد-بێگومان لە بەرزبوونەوەو بە دیارکەوتنی بروسکە

ئاساییاندا، قەرزارباری ئەم حەقیقەتەن کە کوڕانی بارزانین.ئەم دووە کە شەهادەیان نەبوو،وجگە لەچەند مەئموریەتێکی کورتی دیبلۆماسی بۆ ئەوروپا وڕۆژهەڵاتی ناڤین،یارەنگە بۆ وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا، ئیدی بە کردەوە بە دنیای دەرەوە نا ئاشنابوون وبێگومان ئەو شایستەیی ولیهاتوویییەیان نەبوو بتوانن لەگەڵ ئەو دیبلۆماتکارودەڵەتڕانانەدا کە لەم ساڵە چارەنووس سازانەدا گەمەیان بەچارەنووسی گەلی کورد دەکرد،واتە شای ئێران وسەدام حوسێن و... دکتۆر هنری کیسنجەردا رووبە روو ببنەوە!.

٦- هێرشی هاوینی ١٩٦٩:

سوپای عێراق،لە ناوەراستی ئابی ١٩٦٩دا پاش هێنانەوەی ئەو یەکەو قوەتانەی کە بۆ سنووری ئێرانی ناردبوون ومۆڵدانیان لە کوردستان،دەست بە هێرش بۆ سەر کوردەکان دەکات .

هەر لە زاخۆوە،کە دەکەوێتە ئەوپەڕی رۆژاوەوە، تا پێنجوێنی سەر سنووری ئێران ،هەر هەموو شەڕگەکانی کورد،دەکەونە بەر بۆردمانی فرۆکەوتۆپبارانی تۆپخانەکانی عێراق.لە دەڤەری بادیناندا شەڕی یەکجار توند،لە ناوچەی زاخۆ وئاکرێ روودەدەن.

سەعدون غیدانی ئەندامی ئەنجومەنی سەرکرادیەتی شۆرش،وجەنەراڵ عەماشی یاریدەدری سەرەك وەزیران ووەزیری ناوخۆ بە خۆیان سەر پەرشتی وبەرێوەبرنی شەرەکان دەگرنە ئەستۆ.لێ سوپای عێراق،وێرای بەدەستهێنانی هەندێك سەرکەوتنی ناوچەیی،ناتوانن خەتی بەرگری کوردان بشکێنن.

ئەم شەڕە رووداوی خوێناوی بەگەڵ کەوت: لە ناوەراستی ئابی ١٩٦٩دا سەربازانی سوپای عێراق لە گوندی داکانی سەربە شارۆچکەی شێخانی باکوری رۆژاوای ئاکرێ، ٦٧ ژن و منداڵ کە پەنایان وەبەر ئەشکەوتێك بردبوو ، قانگدەدەن و هەموویان دەخنکێنن.

لە ١٩٦٩/٩/١٦دا لە گوندی سورەیای شەش سەعاتە رێی زاخۆدا ،ئەفسەرێکی عێراقی هەموو پیاوانی گوند لە باخێکدا کۆدەکاتەوە: دێهاتیەکان وا خەیاڵ دەکەن کە دەیەوێ قسەیان بۆ بکات لێ ئەفسەرەکە لە ناکاودا دەست دەداتە کلاشینکۆفەکەی ولەگەڵ سەربازەکانیدا خەڵکەکە بەر دەستریژان دەدا:لەم رووداوەدا پەنجا وسێ کەس کوژران و ژمارەیەکی نادیارش بریندار دەبن .

سوپای عێراق،بە حوکمی بالادەستی چەکییەوە هەندێك سەرکەتن بەدەست دێنێ ،لە ئاخرو وئۆخری ئەیلولی ١٩٦٩دا شارۆچکەی کۆیە دەگرێتەوە، بەڵام مەبەستی هێرشەکەی کەگەیشتن بە سنووروکۆنترۆل کردنی بوو نایەتە دیوسەرناگرێ.

٧- تەدەخولی ئێران ((ئەیلولی ١٩٦٩)):

ئەم هێرشە بێ وێنەیەی سوپای عێراق،بە تەواوی هێزی پێشمەرگە تەنگەتاو دەکات،و جەنەراڵ بارزانی داوای کۆمەکی پتر لە ئێران دەکات:بۆ یەکەمین جار قوەتی ئێرانی بە مەبەستی یارمەتیدانی کوردان، دێنە ناو کوردستانەوە .

لە ناوەراستی ئەیلولی ١٩٦٩دا تەلەفزیۆنی عێراق، دەستەیەکی لەو((سەربازە ئێرانیانەی)) کە لە خاکی عێراقدا یەخسیر بوو بوون نیشان دا."٧"

دەوڵەتی عێراق کە ئێستا بەربلاوی یارمەتی ئێرانی بۆ کوردەکان دەبینێ،هەوڵ دەدات قەناعەت بە ئێران بکات کە ئەم یارمەتیانە ببڕێ.شاندێکی عێراقی بەوپەڕی نهێنی دەچێ بۆ تاران و لەوێندەر چاویان بە ئەمیر عەباس هوەیدای سەرەك وەزیرانی ئێران دەکەوێ.عێراقیەکان لەم دیدارەدا گوتیان

كە((ئامادەن هەر جۆرە ئیمتیازێك بدەن،بەمەرجێ دەوڵەتی ئێران سنووری خۆی دابخات))...هوەیدا پاشان بەو كەسەی كە دیداری دەگەڵ كردبوو، گوت:((من پێم گوتن،ئێمە ناتوانین سنوور دابخەین...دەبێ ئێوە سنووردابخەن،ئەگەر دەتوانن))"٨"

٨- گفتوگۆ:

سەرانی بەعس لە مانگی حەوتی ١٩٦٩ بەملاوە لە رێگەی خوێندكارانی كوردی ئاكنجی بەغداوە،پەیوەندیان دەگەڵ حیزبی دیموكراتی كوردستاندا، كردبوو،بەڵام لە ئەیولی ١٩٦٩دا بوو كە یەكەمین پەیوەندی جیدی كرا:سەرتیپ تاریقی فەرماندەی هێزەكانی عێراق لە بەرەی رەواندز ، چوو بۆ دیداری بارزانی لە ناوپردان‌ورایگەیاند كە دەوڵەت ئامادەیە گفتوگۆ دەربارەی گەییشتن بە رێكەوتنێك بكات .

لێ لە حەقیقەتدا تێشكانی هێرشەكەی پاییزی سوپای عێراق ومەترسی تەدەخولی زیاتری ئێران سەرانی عێراقی ناچاركرد كە بڕیاری گفتوگۆیەكی جدی بدەن.پاش دیداری نیمچە رەسمی عەزیز شەریفی سەرۆكی بزووتنەوەی ئاشتی عێراق لە سەرەتای مانگی دوانزەی ساڵی ١٩٦٩دا، ئەوجا یەكەمین پەیوەندی رەسمی لە ١٢/١٩دا دەستی پێكرد.بەعسیەكان سمیر عەزیز نەجمی ئەندامی سەركردایەتی نەتەوەیی وبەپرسی سوپایی دەگەڵ فوئاد عارفدا بۆ ناپردان نارد .

نوێنەری بەعس پاش گفتوگۆیەكی تەسەل دەگەڵ جەنەراڵ بارزانی وئیدریس ومەسعود ودارا تۆفیق ودكتۆر مەحمود عوسمان وسامی دا،بە روویەكی خۆشی(زۆر دۆستانە)وە گوتی دەوڵەت كەیفی لەوەیە كە كۆتایی بەم شەڕە بهێنێ ولەسەری رۆیی:((ئێمە دەزانین كە كورد بۆچی شەڕ دەكەن...ئەنگۆش حیزبێكی پێشكەوتووخوازن))! جەنەراڵ بارزانی بۆ ئەوەی بیسەلمێنێ كە حیزبی دیموكراتیش كەیفی لە گفتوگۆیە،دارا تۆفیقی،كە پاشان بوو بە ئەندامی كۆمیتەی ناوەندی،لەگەڵ سەمیر عەزیزدا بۆ بەغدا نارد.

هەڵبەتە هەندێ گروپی بەعسی وسوپا دژی هەر جۆرە گفتوگۆیەك بوون،لەلایەكی دیكەشەوە دەبوایە بەهەرنرخێك بووە نەیەڵن تاقمی برایم ئەحمە وتاڵەبانی پەی بەم كەین‌وبەینە ببەن، جا بۆئەوەی هیچ خەبەر ودەنگۆیەك لەم بارەیەوە دزە نەكات، دارا تۆفیق پێنج رۆژی مانەوەكەی لە بەغدایە((لە ٢١/تا ١٩٦٩/١٢/٢٥)) وەكو زیندانیەك لە كۆشكی سەرۆكایەتی كۆماریدا بەسەربرد.

٩- رۆڵی سەدام حوسێن:

ئەم گفتوگۆیە سەرەتاییانەی نێوان كوردوبەعسیان پاڵپشتی((بەرزبوونەوەی))سەدام حسەین بوو بە زنجیرە پۆستەكانی دەزگای دەوڵەتدا.لە راستیدا دار تۆفیق یەكەم دیداری دەگەڵ ئەودا كرد:هەر لە سەرەتاوە سەدام حسێن دەری خست كە سوورە لەسەر ئەوەی لەم بوارەدا رێكەوتنێك بەدەست بێنێ.بەڵام لە هەمانكاتدا بە رونی ئەوەی لە نوێنەری بارزانی گەیاند كە كوردەكان نابێت بۆ گەیشتن بە دەسەڵات پشت بە هێزێن سیاسی دیكە ببەستن:سەدام حسێن لەلای دارا تۆفیق ئەو پیلانەی كە دژی ریكخرابوو وبە خۆی پۆچەڵی كردبووەوە،باسكرد.سەدام لە حەقیقەتدا پاش ئەوەی هەندێ پیاوی خۆی ژێراوژوێر خستنە نێو پیلانگێرەكانەوە لە مانگی یەكی ساڵی ١٩٧٠ گرتنی وپتر لە حەفتا كەسی،كە زۆربەیان سوپایی بوون،لێ لە سێدارە دان.

هەروەهاسەدام حسێن لە١٩٦٩/١٢/٢١داپاش وتوێژێکی کورت دەگەڵ حەسەن البکردا،سەرۆکایەتی یەکەمین کۆبونەوەی((گروپی کاری))گرتە ئەستۆ کە زۆربەی رێبەرانی بەعس تێیدا بەشدار بوون:ئەم گروپە بریتی بوون لە جە نەراڵ عەماش،مرتەزا حەدیسی ئەندامی ئەنجومەنی شۆرش ،عیزەت مستەفا،سەعدون غیدان،عەبدوڵڵا سەلوم سامەرایی و ژمارەکی دیکە لە بەرپرسان.

لەم کۆبونەوەیەدا سێ بابەتی سەرەکی خرانە بەرباس ولێکۆڵینەوە:ماڤی نەتەوەیی کورد،پێویستی دیاریکردنی سنوری کوردستان،و مەسەلەی پەیوەندی دەگەڵ ئێراندا.

سەبارەت بە دوا بابەت سەدام حسێن بە وەڵامی دارا تۆفیق قایل بوو:دارا تۆفیق گوتی کورد هاتوون کۆتایی بە پەیوەندی خۆیان دەگەڵ ئێراندا بهێنن،وهەموو پەیوەندییەکیان دەگەڵ دەوڵەتی ناوەندیدا بێ.

دارا تۆفیق پاش چوونی بۆ بەیروت ودیتنی میشێل عەفلەقی دامەزرێنەری بەعس، بەم قەناعەتەوە بۆ ناوپردان گەرایەوە کە بەعس دەیەوێ ئۆتۆنۆمی بە کوردان بدات و جەنەراڵ بارزانی دەبێ ئەم ئۆتۆنۆمیەی لە بەعس بوێت"١٠".

سەدام حسێن پاش ئەوەی بیروبۆچونی خۆی لە مەر ئەم رێکەوتنە ئیحتیمالیە گەڵاڵە کرد،لە بەغدایە ولە ئاخروئۆخری مانگی ١٩٦٩/١٢دا نزیکەی ٦٠٠ئەفسەری سوپایی خرکردەوە تا لەمەر ئەو گفتوگۆیانەیان ئاگادار بکاتەوە کە لە گۆرێ بوو،وپێی راگەیاندن:((ئەوانەی کە شەر دەکەن تەنێ دەستە و تاقمێکی یاخی نین.))

سەدام حسێن بە زمانێکی روونورەوان گوتی کە دەبێت سوپا گوێرایەڵی قەرار و بریاری دەوڵەت بێت:وەکو چۆن لابردنی حەردان تکریتی ودورخستنەوەی بۆ کوێت نیشانی دا،ئاشکرا بوو کە هەموو فەرماندەکانی سوپا چاوەنۆری شتێکی وەها نەبوون.(حەردان تکریتی پاش دورخستنەوەی بە چەند هەفتەیەك لە کوێت کوژرا).

لەوە بەدواوە ئیدی دیدارەکان دوبارە بوونەوە:لە ١٩٦٩/١٢/٣١ شاندێکی گرنگ بۆ ناوپردان چوو.کە بەعسیەکان بریتی بوون لە:حەردان تکریتی و عەبدولخالق سامەرایی و تاریق عەزیز، لەگەڵ دوو کەسایەتی سەربەخۆدا کە بریتی بوون لە: عەزیز شەریف و فوئاد عارف ،کە یەکەمیان زۆر لە کومونیستەکان نزیکە.پاش چەند رۆژێکی دی شاندێکی کورد بۆ بەغدایە چوو کە پێکهاتبوو لە دکتۆر مەحمود عوسمان،سامی،نوری شاوەیس،دارا تۆفیق،نافیز جەلال،موحسین دزەیی،ساڵح یوسفی،ئیدریس ومەسعودیش چەند سەفەرێکی کورتیان بۆ بەغدایە کرد. لەهەمانکاتدا کە هەموو شاندی کورد هێشتا لە بەغدایە بوون،سەدام حسێن چوو بۆ ناوپردان تا دیدارێکی دورودرێژ دەگەڵ جەنەراڵ بارزانی ئەنجام بدات.

هەردوو لایەن سورن لەسەر ئەوەی بگەنە رێکەوتنێکی پایەدار وبەردەوام،دەقی رێکەوتنامەکە،وشە بە وشە،بەند بە بەند خرایە بەر باس وگفتوگۆ.یەکێك لەو کوردانەی کە بە خۆی بەشداری ئەو گفتوگۆیانەی کردبوو پاشان گێرایەوە((هەندێك جار دوو رۆژان بە باسی یەك خاڵەوە یان بەچۆنیەتی دارشتنی یەك دەستەواژەوە دەبووین))."١١"

کۆسپی سەرەکی لە بەردەم هەردووك شاندی بەعسی و کوردا،مەسەلەی دیاریکردنی سنووری جوگرافیایی ناوچەی ئۆتۆنۆمی بوو.

بەلای کوردەکانەوە ئۆتۆنۆمی بیٚ خاك،بیٚ سنووری دیاروئاشکرا،چ مانا وچەمکێکی نەبوو!.

بەلام بە پێچەوانەوە وەکو چۆن لە رۆژنامەی الثورةدا بلاوەکرایەوە بەلای بەعسیەکانەوە ((ناسیونالیزمی کورد پێویستی بە دامەزراندنی هەرێمێکی تایبەتی نەبوو،تا کوردەکان لە چوارچێوەیدا ماڤی نەتەوەیی خۆیان پیادەبکەن))...گرینگ ئەمە بوو لە سایەی کاروچالاکی ((مەدەنی وياسايی))دا کە بەگیانێکی دیموکراتییەوە مومارەسە دەکرێن بتوانن ئەم((مافانە نەك هەر لە هەولێروسلێمانیدا واتە(لە کوردستاندا) پیادە بکەن، بەلکو لە بەغداولە بەسرەش سودی لێوەربگرن))."١٢"

لە راستیدا رێبەرانی بەعس ئامادەبوون هەرێمێك بۆ کوردان دیاریبکەن،وەکو چۆن ئینگلیزەکان لە سالی ١٩١٩و١٩٢٤دا ئەمەیان دەگەل شێخ مەحمودا کردبوو،ئەوانیش لاریان لەوە نەبوو پارێزگاکانی هەولێر وسلێمانی ودهۆکیان بدەنیٚ.

گیروگرفتی کارەکە کەرکوك بوو.!

لە هەوەلی ئازاری سالی ١٩٧٠دا چ کارێك سەری نەگرتبوو،بە گوتەی دکتۆر مەحمودعوسمان رێبەرانی بەعس لە هەولی ئەوەدا بوون ناوچە کوردنشینەکانی کەرکوك وهەموو ناوچە نەوتییەکان لە کوردستان دابڕن.

لیٚ لە ١٩٧٠/٣/١٠دا،دوای سیٚ هەیڤان گفت وگۆ ،لە نکاو جەنەرال بارزانی و سەدام حسێن لە قوتابخانە بچووکەکەی ناوپرداندا پێشنووسی رێکەوتنامەیەکیان کە بە رێکەوتنامەی ((یازدەی ئازاری سالی ١٩٧٠))نێوی دەرکرد،ئیمزا کرد.

١٠- رێکەوتننامەی ١٩٧٠/٣/١١:

مادەی بنەرەتی وسەرەکی ئەم رێکەوتننامە پازدە مادەییە،بێگومان مادەی چواردەمیەتی کە بریتیە لە داننان بە ئۆتۆنۆمی گەلی کورد لە چواچێوەی شارە کوردەکان وهەموو ئەو شوێنانەی کە بەپێی سەرژمێرییەك کە لە ئایندەدا ئەنجام دەدریٚ، زۆربەی دانیشتوانیان کوردن)).

باقی خالە گرینگەکانی ریکەوتننامەکە بریتین لە قاییل بوون بەوەی کە زمانی کوردی وەکو زمانی رەسمی خوێندن(لەگەل زمانی عەرەبی))دا لەو ناوچانەدا بەکاربێت کە زۆربەی دانیشتوانیان کوردن،دامەزراندنی کوردەکان بەبیٚ چ جیاوازی کردنێك لە دام ودەزگا حکومەتی و لەشکرییەکاندا،تەرخانکردنی بەشێکی((دادوەرانە))لە داهاتی ئاوەدان کردنەوە بۆ ناوچە کوردنشینەکان، دامەزراندنی کوردێك بە جێگری سەرەك کۆمار،بەشداری کورد بە گوێرەی رێژەی خۆیان لە عێراقدا،لە ئەنجومەنی یاسا دانان."١٣"

بۆ یەکەمین جار لە پەیمانی سیڤەر بەم لاوەو پاش دەسالان شەڕ کە ناوەناوە ئاگربڕو رێکەوتنی درۆینەی تێدەکەوت،بەشێك لە گەلی کورد ئۆتۆنۆمیان وەرگرت،ئەمجارەیان ئەمە بەلێنێك نەبوو کە دەسەلاتێکی مردەلەی لە حالی گیانەللادا دابێتی،بەلکو قەرارێك بوو کە لە ئەنجامی باس وگفتوگۆی نێوان دەولەتێك وشۆرشی نەتەوەیی کوردەوە هاتبووە دی.

دارا تۆفیق کە بەخۆی یەکێك بوو لە سەرانی بزاڤی کوردی عێراق-چەند رۆژێك دوای هەرەسی یەکجارەکی شۆرشەکەی جەنەراڵ بارزانی-دەربارەی ئەم رێکەوتنامەیە گوتی:رۆژی ١٩٧٠/٣/١١بوو بە خۆشترین رۆژی مێژوی عێراق:لە یازدەی ئازاردا خەڵکی لە هەموو شوێنێکی عێراق بەبێ چ پێشەکیەك لە شادیاندا کەوتنە سەما وهەڵپەرکێ)).

لێ مەخابن ئەمجارەش ئەو ئومێدە گەورەیەی کە لە رێکەوتنی١٩٧٠/٣/١١وە هاتبووە دی،هەرەسی هێناوخۆشی وشادی کوردان تەمەن کورت بوو.

١١- سەرچاوەو پەراوێزان:

١-بڕوانە گوتارەکەی لورد کیل براکن،لە سەندەی تایمز، رۆژی ١٩٦٩/٥/١١ بەناوی((هێرشبەران بۆ سەر کۆمپانیای نەوت))کە زۆربەی ئەو زانیاریانەی خوارەوە لەو گوتارە وەرگیراوە.

٢-لەم کاتەدا دەوڵەتی بەریتانیا تەنیا٦/١١٪وئەمەریکا وفەرەنسا٥/٢٣٪وهۆڵەندە١٤/٢٥٪یان هەبوو.

٣-نیۆیۆرك تایمز،١٩٦٩/٣/٣٠ لەم سەردەمەدا دەرامەتی نەوت بە پێی رێسای پەنجا بە پەنجا دابەش دەکرا.

٤- سەندەی تایمز رۆژی ١٩٦٩/٥/١١

٥-عەیبی گەورەی ئەم پەیمانە کە میراتی ((ئیمپرالیزمی بەریتانیا))بوو لە روانگەی شاوە ئەمە بوو کە کەشتیە جەنگیەکان نەیاندەتوانی بەبێ رەزامەندی هەردوولا رەت بن وبەپێی مادەیەکی دی،کە زۆر گرنگ نەبوو،بەڵام هەندێ سوکایەتی تێدا بوو،ئەوەبوو کە کەشتیوانانی هەر کەشتییەك لە شەتاوی عەرەبەوە رەت دەبوو،عێراقی بوو.

٦-بەگوتەی جەنەراڵ عوقەیلی وەزیری جەنگی عارف،لە ئەریك رولۆوە وەرگیراوە،بڕوانە لوموند،ژمارە نۆ مانگی ١٩٦٨/١٠

٧-((نیو یۆرك تایمز))١٩٦٩/٩/١٥

٨-سەرچاوەیەکی نهێنی.

٩-سەدام حسێن لە ساڵی ١٩٣٧دا لە تکریت لە دایك بووە.

١٠-هەڤپەیڤین دەگەڵ دارا تۆفیق دا،دەربەند،شوباتی ١٩٧٥

١١-هەمان شوێن،دەگەڵ دکتۆر مەحمود عوسماندا.

١٢-ئاژانسی فەرەنسا،لوموند،١٩٧٠,/٢/١٩

١٣-نامەیەك بۆ عیسمەت شەریف وانلی ل٣٤١

فەسڵی سێزدەیەم :ئاگر بڕی دێژ خایەن :(ئازاری ١٩٧٠ ئازای ١٩٧٤):

رێکەوتننامەی١٩٧٠/٣/١١نوقوستانییەکی بنەڕەتی هەبوو:دەم ودەست جێبەجێ نەکرا.

دیاریکردنی سنوری هەرێمی ئۆتۆنۆمی بەئەنجامدانی سەرژمێریەك سپێردرابوو،کە دەبوایە ئەو ناوچانە دیاری بکات کە زۆربەی دانیشتوانیان کورد بوون:بە پێی یەکێك لە خاڵە نهێنیەکانی ئەم رێکەوتننامەیە قرێر بوو ئەو سەرژمێریە لە زەرفی شەش مانگدا ئەنجام بدریّ لیّ،رێکەوتننامەی ١٩٧٠/٣/١١سەبارەت بە رێکخستنی بونیادی سیاسی ناوچەی ئۆتۆنۆمی و چۆنیەتی پەیوەندی ناوچەی ئۆتۆنۆمی بە دەوڵەتی ناوەندییەوە،بە تەواوی بێدەنگ بوو:بە پێی ماددەیەکی نهێنی دیکەی هەمان رێکەوتننامە دەبوایە ئەم مەسەلەیە لە ماوەی ئەوپەڕەکەی چوار ساڵاندا چارەسەر بکرایە!.((لیژنەیەکی باڵا))کە لە سەرەتادا بە سەرۆکایەتی مورتەزا حەدیسی بوو بۆ جێبەجێ کردنی مادە جیاوازەکانی رێکەوتننامەکە دامەزرێنرا.

مرۆڤ تێناناگا،کوردەکان کە لە هەموو کەس پتر شارەزاوئاشنای بێ باریودەم دەمییەتی مجێزی سیاسە تی عێراق بوون چۆن بەوە قایل بوون رێکەوتننامەیەك ئیمزابکەن کە سنوورەکانی ناوچەی ئۆتۆنۆمی رانەدەگەیاندودیاری نەدەکرد!ئەم هەڵەیە زیاتر لەم رووەوە مایەی داخە کە لە بەهاری ساڵی ١٩٧٠دا سەرانی بەغدا بە خۆیان مەجبوری رێکەوتن بوونو ئامادەبوون هەموو جۆرە ئیمتیازێکی لە پێناودا بدەن.

ئیبراهیم ئەحمەد کە لە وەزعوحاڵێکی باشترا بوو بۆ تێگەیشتن وهەڵسەنگاندنی ورەی بەعیسەکان،دەڵێ:((بەعسیەکان بە تەواوی ماندوو بووبوون،من ئەمە دەزانم... وبارزانی دەیتوانی زۆر لەمانە پتر داوا بکات))"١"

جەنەراڵ بارزانی پاشان بۆ پاساوی ئەم کارە دەڵێ:((حکومەت سوور بوو لەسەر ئەم چوار ساڵە! ئەمەی کردبوو بەمەرجی بنەرەتی رێکەوتنەکە.ئەگەر بەم ماوەیە قاییل نەبوایەین رێکەوتننامەکەی ئیمزا نەدەکرد.... دەیگوت ئەم ماوەیە بۆ ئەوەیە کە فریابکەوێ ناوچەکە ئاوەدان بکاتەوە، سەرژمێری ئەنجام بدات و لەم بابەتە بیانوانە..بەڵام لە راستیدا ئەمە بۆ لە بەین بردنی بزاڤی کورد بوو،ئەوان دەیانزانی.ئێمەش دەمازانی. بەڵام لەسەر پێ وئامادە بووین بۆ بەرپەرچدانەوەی هەوڵەکانیان لە پێناوی لە بەینبردنی شۆڕشی کورد.وئاشتی بۆ ئێمە لە هەر شتێکی دی گرنگتر بوو))."٢"

١- سەرەتا و جێبەجێ کردنی رێکەوتننامەکە:

دوای ئیمزای رێکەوتنامەکە کەش وهەوایەکی شادی وخۆشی ئامێزی ئەوتۆ هاتە ئاراوە کەس باوەری نەدەکرد رۆژێ لە رۆژان ئەم رێکەوتنامەیە کۆسپ وتەگەرەی تێبکەوێ:سەرانی بەغدایە بەگوێرەی بەڵێنەکانی خۆیان کاریان کرد ، زیندانیانی سیاسیان ئازادکرد وعەفواتیان بۆ هەموو کوردەکان چ عەسکەریو چ ئەهلی دەرکرد،فەرمانبەرانی کورد گەرانەوە سەر کاروفەرمانیان، سێ کەسی کورد بە پارێزگاری هەولێرودهۆكوسلێمانی دامەزرێنرانوپێنج وەزیری کورد خرانە کابینەی حکومەتەوە"٣"

حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق مۆڵەتی وەرگرت کە سەرلەنوێ چالاکی خۆی بکات و رۆژنامەی التاخی سەرلەنوێ بەسەرپەرشتی دارا تۆفیق دەرچووەوە.دەوڵەتی عێراق بیست ملێون دیناری(بەرانبەر بە شەش سەد ملیۆن دۆلار) بۆ ئاوەدانکردنەوەی باکوری عێراق تەرخان کردو

کارەکان بەلەز دەستپێکران.لە ئەنجامدا بەعیسەکان چەکدارە بە کرێگیراوەکانی ئیبراهیم ئەحمەد و جەلال تاڵەبانیان هەڵوەشاندەوە"٤".

٢- یەکەمین پەڵە هەور:

لە هەیڤی تەموزی ساڵی ١٩٧٠وە واتە لەوکاتەوە کە هەشتەمین کۆنگرەی حیزبی دیموکراتی کوردستان لە گەلاڵە بەسترا (١-٧٠/٧/١٠) کەیف وخۆشی رەوییەوەو جۆرە نا ئۆمێدیەك جێی گرتبووەوە. وهەڵبژاردنی یەکەمین کورد بۆ جێگری سەرکۆمار کە لە رێکەوتنی یازدەی ئازاردا قرێری لە سەردرابوو،یەکەمین دەمبۆڵەی نێوان کوردوبەعیسان بوو: بەعسیەکان دەیانویست کە کورد جەنەراڵ بارزانی یان بەلای کەمەوە ئیدریسی کوڕی بۆ ئەم پۆستە کاندید بکەن...بەلاّم کۆنگرەی گەلاّڵە سکرتێری گشتی حیزب،واتە حەبیب کەریمی هەڵبژراد.سەرانی بەعس بە بیانووی ئێرانی نەژادبوونی حەبیب کەریمەوە،هەڵبژرادنی ئەویان بە جۆرە((هاندانێك)) دەزانی و لە هەیڤی ئەیلولدا رەفزیان کرد.

بەلاّم ئەوەی تەگەرەی بنەرەتی خستووەتە بەردەم جێبەجێ کردنی رێکەوتننامەکە،دیاریکردنی سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمیە.لە هەیڤی ١٠/١٩٧٠دا کاربەدەستانی بەغدا لێدەبڕێن جێبەجێ کردنی ئەو سەرژمێرییەی کە قەراربوو ناکۆکی وجیاوازیەکان-بە تایبەتی چارەنووسی کەرکوك- یەك لایی بکاتەوە،بۆ بەهاری ساڵی١٩٧١دوابخەن.

لە ئاخروئۆخری ساڵدا(١٩٧٠/١٢/١٧) لە هەلْ ومەرجێکی ئاڵۆزدا لە بەغدایە هەوڵی تیرۆرکردنی ئیدریس بارزانی دەدەرێ .

یەکەمین ساڵیادی ئیمزاکردنی رێکەوتنامەی ١٩٧٠/٣/١١نیشانەی کۆتایی ئەم قۆناغەیە.لە بەغدایەو پاش رێپێوانێك تا مەیدانی ئازادی ،شبل العیثمی یاردەدەری سکرتێری گشتی بەعس ، ومورتەزا الحدیسی سەرۆکی کۆمیتەی ئاشتی وجەنەراڵ عەماشی یاریدەدەری سەرکۆمار، گوتاری پڕ جۆش وخرۆش لە یادی ئەنجامدانی رێکەوتننامەکەدا دەدەن.

عەماش لە گوتەکانی خۆیدا دووپاتی دەکاتەوە کە ئەم رێکەوتننامەیە شتێکی((یەکجارەکییە))وهەر کەسێك بیەوێ کۆسپ بخاتە رێگەی ئەنجامدان وجێبەجێ کردنی((پەنجەی پەشیمانی دەگەزێ))"٥"

بەلاّم لە لایەن کوردانەوە، چ کەسایەتیەکی گەورە بۆ بەشداری ئەو خۆپیشاندان ورێپێوانە بۆ بەغدا نەهاتووە،و ساڵح یوسفی وەزیری داد بە ناچاری بەو بۆنەیەوە وتەیەك لەمەڕ((یەکێتیی نەتەوەیی لەسەر بنەمای متمانەکردن بە یەکدی))دەدات.لێ لە راستیدا قسەی دڵی وقسەی زمانی یەك نیە.

پاشان رێبەرانی بەعس لێدەبڕێن، کە سەرژمێریەکە بۆ رۆژگارێکی نادیاردوابخەن ولەسەر بنەمای سەرژمێری ساڵی ١٩٥٧ رێکەتننامەی ١١ی ئازار جێبەجێ بکەن! .

جەنەراڵ بارزانی لە هەڤپەیڤینە فەرمیەکانی خۆیداوبۆ ئەوەی وەزعەکە تێك نەچێت،بە نەرمی قسە دەکات ولە باسی زەرورەتی((رەخساندنی کەش وهەواری دۆستانە ومتمانە بەیەکدی)) دەرناچێت.بەلاّم لە قسەوکۆڕە تایبەتییەکانی خۆیدا توندی پتر نیشاندەدات:((دەساڵان لە ڕای ئۆتۆنۆمیدا خەبتین،ئەگەر پێویست بکات پێنج ساڵیش لە پێناوی کەرکوکدا دەجەنگین))"٦"

٣- قەیرانی ١٩٧١:

لە مانگی ٣-١٩٧١/١١زنجیرە رووداوێکی گرنگ‌وگرنگتر پەیوەندییەکانی نێوان بەغداوجەنەراڵ بارزانی دیاری دەکات:لە ماوەی چەند مانگێکدا ئەم وەزع وحاڵە لە قۆناغی بێ متمانەییەوە دەگاتە قۆناغی نیمچە بڕینی پەیوەندی.

مەسەلەی کوردە ئێرانی نەژادەکان لە عێراقدا:

کاربەدەستانی عێراق چەندین هەیڤ بوو کە سیاسەتی((عەرەباندنی)) ناوچە کوردنشینەکانیان گرتبووە بەرولەم ناوچانەدا،بەتایبەتی لە ناوچە ستراتیژیەکانی وەکو دەوروبەری کەرکوك‌و ژەنگار ، دەستیان دابووە دروستکرنی موهاجیرنشینانی عەرەبی.

لەلایەکی دییەوە کوردەکانی عێراق خوازیاری ئەوەبوون کە مافی هاووڵاتییەت بەکوردە((نا عێراقیەکان))بدرێ، کە زۆربەیان لەو کوردە ئێرانیانە بوون کە لە عێراقدا دەژیان.لە مانگی پێنجی ١٩٧١دا مشتومڕێکی توند لەم بارەیەوە دەکەوێتە بەینی رۆژنامەی الجمهوریەی ئۆرگانی دەوڵەتی عێراق ورۆژنامەی التاخی.التاخی دەڵێ دەوڵەتی عێراق بەڵێنی داوە کە مافی هاوڵاتییەت بەم کوردانە بدات،کە ژمارەیان ١٠٠٠٠٠ کەسە،الجمهوریە لە وەڵامدا داوا لە رێبەرانی کورد دەکات قەواڵەو بەڵگەنامەی ئەم بەڵێنە نیشان بدات، لە سەری دەروات ودەڵێ بەهەر حەساوێ بیگری، ژمارەی ئەم کوردانە لە ١٥٠٠٠کەس پترنیە!"٧"

سەرەنجام دەوڵەتی عێراق،بە شێوازی تایبەتی خۆی،بە وەدەرنانی چل هەزار کوردی فەیلی لە هەیڤی ١٩٧١/١٢دا کۆتایی بەم قەرقەشەیە دێنێ.

رووداوەکانی بارزان(ناوەراستی تەموزی ١٩٧١):

لە هەفتەی دووەمی تەمووزدا،سەرکردایەتی سوپای عێراق قوەتێکی زۆر لە دەڤەری بارزان خڕ دەکاتەوە:یەك تیپ بە پشتیوانی تۆپخانەوزرێپۆشەوە.بارزانی لە ٧/١١دا سەرانی کورد بەمەبەستی((تاوتوێ کرنی وەزعەکە))بانگدەکات.بەڵام سەرەك حەسەن ئەلبکر بەخۆی تێدەکەوێ و هەوڵ دەدات وەزعەکە ئارام بکاتەوە،بۆیە بارگرژییەکە بە خێرایی دادەمرکێتەوە:لە ڕاستیدا شەڕ لە ئان‌وساتا بووکە جڵەوی هەڵگیرسانەوەی دەگیرێت.

هەوڵی تیرۆر کردنی بارزانی (١٩٧١/٩/٢٩):

بەڵام بێ چەندوچۆن ئەوەی بووە سەرەتای دوورکەوتنەوەی بارزانی لە سەرانی بەغدا،ئەو هەوڵە تیرۆرکاریەیە کە لە ٩/٢٩دا دەرهەق بە خودی ئەودەکرێ کە بارزانی بە شێوەیەکی پەرجووئاسا لێی دەخەلەسێ.نۆ مەلابە بیانووی هەموارکردنی کاری نزیکخستنەوەی دەوڵەتی ناوەندیو کوردان ،بە دوو ئۆتۆمبێل لە بەغداوە دێنە دیدەنی بارزانی.لە بەغدایە((چەند میکرۆفۆنێکیان)) بە مەبەستی تۆمارکرنی قسەکانیان دەگەڵ بارزانیدا وێدەدەن تا لەبەر پشتێنەکانیاندا وەیشێرن. بەڵام لە راستیدا ئەوەی خستبویانە بەر پشتێنەکانیان دینامێت بوو، کە یەکێك لە شۆفێرکان لە دوورەوە تەقاندیەوە.هەموومەلاکان کوژران،جەنەراڵ بارزانی بەهۆی یەکێك لە گاردەکانیەوە کە لەوکاتەدا فنجانێك قاوەی بۆ دادەناوبەردەمی گرتبوو،لەمەرگ دەربازبوو.دکتۆر مەحمود عوسمانیش کە لەم کۆبوونەوەیە بەشداربوو لە خەتەر خەلەسی.

ئەمە بەلای کەمەوە ئەو شتەیە کە کوردەکان چەند هەیڤ لەوەدوا لەکاتی پێشاندانی ئەو ژوور یان((هۆڵەی)) کە بارزانی لە حاجی ئۆمەران،عادەتەن پێشوازی میوانانی خۆی تیا دەکرد بۆ خەڵکیو میوانانیان دەگێرایەوە:هێشتا شوێنەواری تەقینەوەیەکی توند لە نێو ئەم هۆڵەدا بەرچاو

دەکەوت، ورێنوێنەکان هەندێ پارچەی خوێناوی جلو بەرگیان،کە بەبن میچەکەوە نووسا بوو ، پیشانی بینەران دەدا.

بەڵی،پاش شەڕەتەقەیەکی کەم شۆفێرەکان کوژران،کوردەکان برێ دینامیتیان کە لە ئۆتۆمبێلەکاندا قایم کرابوو،دۆزییەوە.

جەنەراڵ حەسەن البکری سەرکۆمار دەمودەست بروسکەیەکی بۆ جەنەراڵ بارزانی ناردو پیرۆزبایی ئەوەی لێکرد کە بەسەلامەتی لەو رووداوە دەرچووە.لێ بارزانی دڵنیابوو کە ئەم تیرۆرکاییە کاری رێبەرانی بەعس بووە.هەڵبەتە بەغدا حاشای لەوە کرد کە بە هیچ جۆرێ دەستی لەم کارەدا بووبێ،لێ لە مانگی ١٩٧٣/٧دا، پاش تێکشکانی ((پیلانەکە))ی نازم گزاری بەرێوەبەری گشتی دەزگای ئەمنی عێراق،رێبەرانی بەغدایە بە شێوەیەکی نیمچە رەسمی گوتیان کە ئەو تیرۆرکاریەکەی رێکخستووە....بێ ئەوەی دیاری بکەن کە دەستوری سازدانی کارەکە کێ دابووی .

پاش ئەم رووداوە ئیدی جەنەراڵ بارزانی باوەڕی بە مەسەلەی ((تازە کردنەوەی متمانە)) یان ((دانوستان)) نامێنێ.لەمە بەدواوە ئیدی نەك لە بەغدا،بەڵکو لە تاران وواشنگتۆندا بۆ چارەسەری مەسەلەی کورد دەگەرێ.کە لە ناوەراستی هەیڤی١٩٧٣/١١دا سەرەك حەسەن ئەلبکر پیشنیازی بۆ حیزبی دیموکراتی کوردستان وهەموو((هێزێن نەتەوەیی ونیشتیمانپەروەرو پێشکەوتنخوان)) کرد کە لە((یەك بەرەدا)) کۆ ببنەوە ،جەنەراڵ بارزانی ئەم پێشنیازەی رەتکردەوەوگوتی ناتوانێ ((متمانە بە کەسانێك بکات کە لە هەر رەوشتێك بەدەرن.دەردی کارەکە لەمەدایە کە ئەمانە خاوەنی قسەی خۆی نین!))

٤- شای ئێران و رێکەوتننامەی ١٩٧٠/٣/١١:

ئەگەرچی نووکە ناتوانرێ ئەوە دیاری بکرێ کە جەنەراڵ بارزانی کەنگێ سەرلەنوێ پەیوەندی بە شای ئێرانەوە کردەوە،لێ گومان لەوەدا نیە کە پاش ئیمزاکردنی رێکەوتنامەی ١٩٧٠/٣/١١ بە تەواوی پەیوەندی دەگەڵ شادا بڕا.

یەکێك لەو کەسانەی کە لەو زەمانەدا لە بەینی ئەو وشادا بوو،دەڵێ :((شا تورە بوو)) رێکەوتنی نێوان کوردان وبەعسیان لە راستیدا بۆ شای ئێران بەومانایە بوو کە عێراق بە توانایەکی زیاتر لە هەر زەمانێکی دی لە شەڕ دەربازبووەو ئەمەش هەڕەشە لە دەسەلاّت و بالاّدەستی ئەو لە هەموو ناوچەی کەنداودا دەکات. ئەم رێکەوتنە بەمانای سەرهەڵدانی دەمودەستی شۆڕش بوو لە کوردستانی ئێراندا،ئەو شۆڕشەی کە ئیدی جەنەراڵ بارزانی مەجبور نەبوو رێی لێبگرێ.

لێ کاتێ نوێنەرانی شا دێنولە بارزانی دەپرسن:((ئایا دەیەوێ ببێ بە عەرەب؟!))بارزانی کە پێشتر رایگەیاندبوو هەرگیز لەگەڵ بەعسدا ریك ناکەوێ،وەلامی دایەوە:((شەرمەندەم ،لێ تەنانەت منداڵەکانیشم پێم دەڵێن:((ئێستا کە ئۆتۆنۆمیمان هەیە ئیدی بۆچی دەجەنگین؟))

٥- دوا میانچیاتی سۆڤیەت :

لە گینە،دوای ئیمزای پەیمانی عێراق وسۆڤیەت (١٩٧٣/٤/٨) کە شای ئێران لە بوونی دەسەلاّتی شۆڤیەت لە ناوچەکە نیگەران بووە، سەر لەنوێ پەیوەندی دەگەڵ بارزانیدا کردبێتەوە .

لە حەقیقەتدا جەنەراڵ بارزانی لە هەیڤی دوودا،لە ناوپردان پێشوازی لە شاندێکی روسی بەسەرۆکایەتی (ئیم.رۆمانسیڤ)ی ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی حیزبی کۆمونیستی سۆڤیەتی کردبوو.لەم دیدارەدا کە لە کەشوهەوایەکی زۆر دۆستانەدا کرا،سۆڤیەتیەکان داوایان لە جەنەراڵ بارزانی کرد،کە رابردوو ژبیربەرێ‌ولاپەرەیەکی تازە بۆ پەیوەندیەکانی دەگەڵ بەغدادا بکاتەوە .
جەنەراڵ بارزانی کە بەچاکی بە زمانی رووسی قسان دەکات بە هەمان راشکاوی خۆی وەڵامی دایەوە:((سەدام حوسێن سەرپا بە گو لەوتاوە! بۆیە یارمەتی ئێوەی دەوێ، تا خۆی پاك وخاوێن بکاتەوە.ئەگەر دەتانەوێ کۆمەکی پێبکەن،ئەوا بۆ ئەم کارە پێ مەخەنە سەرشانی میللەتی کورد ، وەکو تایوان!((ئەو دەمە نیکسۆن لە پەکین بوو)).
بارزانی داوای لە سۆڤیەتیەکان کرد کە بەرلە بەستنی هەر جۆرە پەیمانێك دەگەڵ رژێمی بەعسدا ، راوێژو تەگبیر دەگەڵ هەموو رێکخراوە سیاسییەکانی عێراقدا بکەن.
دوای چەند هەفتەیەك کاسیگین بە رەسمی سەفەری عێراقی کردولە رێگەی رادیۆوە بوو کە رێبەرانی کورد بە بەستنی پەیمانی دۆستایەتی عێراق‌وسۆڤیەتیان زانی. محەمەد مەحمود عەبدورەحمان(سامی)ی ئەندامی مەکتەبی سیاسی حیزبی دیموکرات‌و وەزیری کاروباری باکور ، بەفەرمانی بارزانی داوای لە کاسیگین کرد کە بیدێنێ‌ویاداشتنامەیەکی لەمەڕ وەزع‌وحاڵی وەخت،بە کاسیگین دا. کاسیگین قەوڵی دایێ کە دەگەڵ رێبەرانی عێراقدا مەسەلەی کورد باس بکات،داوای لە کوردەکان کرد کە شاندێك بە سەرۆکایەتی حەبیب کەریمی سکرتێری گشتی حیزب بۆ یەکێتیی شۆڤیەت بنێرن.
لێ کاسیگین،لە گفتوگۆکانیا دەگەڵ کاربەدەستانی عێراقدا،مەسەلەی کوردی باس نەکردو سەفەری شاندی کوردیش بۆ سۆڤیەت بە گوتەی کوردەکان،بەهۆی((بارودۆخ))ی عێراقەوە بۆ ئایندەیەکی نادیار دواخرا.
لە راستیدا،پاش نائومێد بوون لە سۆڤیەت ئیدی چ کەس و چ شوێنێك نەمابوو کە کوردەکان رووی تێبکەن.جگە لە شای ئێران‌و وڵاتەیەکگرتووەکانی ئەمەریکا! .

٦- رێکەوتن دەگەڵ(سیا- CIA)و شا دا:

بەلای کوردەکانەوە بەرژوەندی دوولایەنەی لەمە باشتر نەبوو:ئێران بە نیگەرانییەوە دەیبینی یەکێتیی سۆڤیەت پەیمانی دۆستایەتی دەگەڵ عێراقدا بەستووە:شاهەنشا کە بۆ خۆی لە باکورەوە سنوورێکی دورودرێژی دەگەڵ سۆڤیەتدا هەبوو،ئێستاش لەپڕێکا دەیبینی کە سۆڤیەتەکان لە قوڵی رۆژاواوە،واتە لە عێراقدا جێ پێیەکیان دۆزیوەتەوەو پێگەیەکیان لە کەنداو ی فارسدا- ئەم شادەماری ژیانەی ئێران- بە دەست هیناوە"١١".
ئەمریکاییەکان کە کاندیدی گرتنەوەی جێی ئینگلیزەکان بوون لە کەنداوی فارسدا"١٢"،بۆ لاواز کردنی رژێمی بەغدا هەمان ئەنگێزەوپاساویان هەبوو، بەڵام بۆ پشتیوانی بزوتنەوەیەکی دژ بە عێراق ،هۆ وفاکتەروپاساوی تایبەتی دیکەش هەبوو:کوردەکان بە بەستنەوەی بەشێکی گەورەی سوپای عێراق لە کۆسارەکانی باکوردا،دەیانکردە کارێك کە عێراق نەتوانێ بەشداری لە کێشمە کێشی عەرەب‌وئیسرائیلدا بکات.

جگە لەو تۆزە زانیارییەی کە دزەی کردبوو، کردبویە کارێك کە گۆڤاری((دەنگی گوند))بتوانێ ((راپۆری پایك))لەمەڕ چالاکی وچەلەنگیەکانی(سیا)"١٣"بلاّوبکاتەوە،ئیدی چ شتێك لەمەڕ دەستی (سیا) لە رەوتی شۆڕشی کورداندا نەزانراوە،ئەمە یەکێکە لەو کارە هەرە نهێنیانەی کە ((سیا)) سازی داوە.

لە راستیدا ((سیا)) پێشتر، واتە پێش ئیمزاکردنی رێکەوتنامەی ١١/٣/ ٩٧٠لە بەرنامەیدا بوو کە لە شەڕی دووەمی بەعسیاندا دژی کورد،کۆمەکی جەنەراڵ بارزانی بکات.بەلاّم ناچار بوو لە بەردەم گوشاری سەفیری وەختی ئەمەریکا لە تاران کە دژی هەر جۆرە تەدەخولێکی ئەمەریکا بوو کە ببێتە مایەی((بەردەوام بوونی شۆڕشی کورد و کەڵکەلەی جیابوونەوەیان لە لا دروست بکات و ئەگەری دەرفەت بۆ سۆڤیەتیەکان برەخسێنێ کە سەریەشەودژواری بۆ((باقی هاوپەیمانانی ولاّتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا))"١٤"دروست بکات،چاو لە بەرنامەی کۆمەکی کوردان بپۆشێت.

((سیا)) لە هەیڤی ١٩٧١/٨ومانگی ١٩٧٢/٥دا لە نوێ دەست بەکاردەبیتەوە.بەلاّم پێشنیازەکەی سیاجارێکی دی،پاش لێکۆڵینەوەی دۆسیەی کارەکە،لەلایەن دکتۆرهێنری کیسنجەر، شیرەتکاری نیکسۆن لە کاروباری ئاسایشی نەتەوەییدا رەتدەکرێتەوە.

پاش مۆرکردنی پەیمانی دۆستایەتی نێوان عێراق وسۆڤیەت،کیسنجەر ڕای گۆڕی، وسەرەك نیکسۆن پاش دیدارێکی((تایبەتی))دەگەڵ شادا- لە ٣٠ یان ١٩٧٢/٥/٣١ لێبڕا نەخشەکەی ((سیا))پەسند بکات،ئەم کارە بووە هۆی ئەوەی جەنەراڵ بارزانی بتوانێ لە ماوەی هەیڤی ١٩٧٣/٨ وە تا ساڵی ١٩٧٥ سوود لە کۆمەکی شازدە ملیۆن دۆلاری ئەمەریکا وەربگرێ.

چەند هەفتەیەك پێشتر شا لە دیدارێکی تایبەتیدا"١٥" دەگەڵ بارزانیدا ئاشت بووەوەو کۆمەکێکی وەهای کوردەکانی کرد کە ١٦ ملیۆن دۆلارەکەی سیا لە چاویا((زۆر کەم))بوو.

لێ بارزانی هەرگیز باوەری بە شا نەبوو ولە نیازومەبەستەکانی بە گومان بوو- لێ هاتنە پیشەوەی (سیا)لای ئەو جۆرە(زامنێك) بوو: بەرای ئەو هاتنە پێشەوەی ئەمەریکا رێگەی لەوە دەگرت کە شا ئەمرۆ دەگەڵی بێ و سبەینێ دەستی لێبەربدات.

لە راستیدا جەنەراڵ بارزانی بۆ بەدبەختی خۆی وبێ بەختی میللەتی کورد وای بیردەکردەوە کە یارمەتی وەرگرتن لە سیا بە مانای دان پێدانانێکی نیمچە رەسمیە بە شۆڕشی کوردا لەلایەن دەوڵەتی ئەمەریکاوە—کەوا نەبوو.

تەنیا سێ چوار کەس لە رێبەرانی کورد پەیوەندییان دەگەڵ نوێنەرانی((سیا))دا هەبوو: کوڕانی بارزانی،واتا ئیدریس ومەسعود،سامی(محەمەد مەحمود عەبدورەحمان) ئیدریس ومەسعود ئەزموونێکیان لەبواری دیبلۆماسیدا نەبوو،وتەنیا سامی بوو کە لەوەی ئاگادار کردەوە کە بە پێی پێناسە دەوڵەتیەکان ئەمەریکا مەسئولیەتی چالاکیەکانی دەزگایەکی زانیاری وەکو سیا هەڵناگرێت وپابەندی نابێ.

بەلاّم بارزانی کوێرانە متمانەی بە ئەمەریکا هەبوو- ((متمانەی بە هیچ زلهێزێکی دیکە نەبوو)) بارزانی بەخۆی ئەمەی بە زۆربەی ئەو ئەمەریکاییانە گوتبوو کە گفتوگۆیان لەگەڵیدا بووبوو، گوتبووی کە((ئەگەر شۆڕش سەربکەوێ ئامادەیە ببێ بە ویلایەتی پەنجاو یەکەمینی ئەمەریکا))"١٧"

جا لێرەدایە کە مرۆڤ لە خۆی دەپرسێ:تۆ بڵێی جەنەراڵ بارزانی لە دیداریدا دەگەڵ هنری کسینجەردا وادە وبەڵێنی رەسمی تری وەنەگرتبێ ؟

جەنەراڵ بارزانی،زۆر ستایشی وەزیری دەرەوەی ئایندەی ئەمەریکای دەکرد ، تەنانەت جارێ سێ ئۆرتەی بە دیاری دایێ وکە ژنیشی هێنا گەردانەیەکی زێڕومرواری بە دیاری دایە هاوسەرەکەی"١٨" لە حاڵێکدا کە هیچ پێویستییەك بە پیشکەشکردنی ئەو جۆرە دیاریانە بە ئەو یان بە سەرەك نیسکون یان وەزیری دەرەوە، ویلیام رۆجرز نەبوو"١٩" .

بە گوێرەی هەواڵی رادیۆی((دەنگی کوردستان)) بارزانی لە هەیڤی ١٩٧٤/١٠جارێکی دیولە تاراندا دیداری دەگەڵ کیسنجەردا کرد"٢٠"،لەم کەینوبەینەدا بارزانی لە حەقیقەتدا بوو بە قوربانییەکی((میکا ڤیلیزم))ی شیرەتکارەکەی سەرۆك نیکسۆن.

٧- **تێکچونی پەیوەندییەکانی بارزانی و بەغدایە :**

لەسەر داوای شا،سەرۆك نیکسۆنوکیسنجەر نهێنیکارەیەکی زۆریان کرد کە پەیوەندی بارزانی و ئەمریکییەکان دزە نەکاو نەچێتە دەرێ: سەرەك نیکسون لە ناوەراستی تەمووزی ساڵی ١٩٧٢دا ، جۆن کونالیی کۆنە وەزیری دارایی خۆی بۆ تاران نارد تا شا ئاگادار بکاتەوە کە ئەمریکا لێبڕاوە نەخشەکەی (سیا) پەسند بکات.وەزارەتی دەرەوە کە دژی ئەم کارە بوو،پێدەچێت لە پرۆسەکەدا نەبووبێ."٢١"

شای ئێرانیش زۆر بە پارێزەوە پەیوەندی دەگەڵ بارزانیدا دەکرد.ئەو سەردەمە لە ئێراندا کۆمیتەی لێکۆڵینەوەی پەرلەمانی – سەر بە ئەمەریکا نەبوو. بەلاّم وێڕای ئەم هەموو نهێنیکاریە سەرانی بەغدا هەرزوو بۆنی هەندێ شتیان کرد،ولە ئاخروئۆخری تەمووزی ساڵی ١٩٧٢دا رۆژنامە الثورةی ئۆرگانی بەعسی بەغدا،بارزانی بەوە تاوانبار کرد کە چەکی قورس ورادیۆیەکی تازەی لە ئێران وەرگرتووە،چەندین ئۆردوگای لە ئێراندا کردۆتەوە بۆ مەشقدادانی ئەو هێزە کوردانەی کە ((پرۆپاگەندەی روخانی حکومەت و دەسەلاّتی نیشتیمانی بلاّدەکەنەوە))."٢٢"

کوردەکان هێشتا پێنج (٥) وەزیریان لە کابینەی حکومەتدا هەبوو،بەلاّم پاش هەوڵێکی دیکەی تیرۆرکاریانە دژی جەنەراڵ بارزانی لە ١٩٧٢/٧/١٥دا"٢٣" هەرچەندە کۆمەڵێك نامەویاداشتنامە لەو بارەیەوە لە نێوان هەردووك لادا گۆڕدرایەوە،پەیوەندییەکان بە عەمەلی پچڕان.

لە ١٩٧٢/٧/٣١دا مەکتەبی سیاسی حیزبی دیموکراتی کوردستان یاداشتنامەیەکی یازدە خاڵی بە بەعس دەداو لەو یاداشتنامەیەدا((کاربەدەستانی بالاّی وەزارتی ناوخۆو بەرێوەبەرایەتی ئەمنی عێراق))بەوە تاوانباردەکات کە ئەوان هەردوو هەوڵەکەی تیروری بارزانیان سازداوە، دوویاتی دەکاتەوە کە لە رێکەوتننامەی ١٩٧٠/٣/١١ بەملاوە هەرگیز بەینی حیزبی دیموکرات و بەعس ئەوەندە خراپ نەبووەو رایدەگەیەنێ کە وەزع وحاڵەکە((لە تەقینەوەدایە))وئەگەر سەرانی عێراق (کە مەکتەبی سیاسی حیزب بەوەی تاوانبارکردون کە سیاسەتێکی فزونکاریان گرتۆتەبەر) رێبازێکی جیاواز لە رابردوو نەگرنەبەر،ئەوا حیزب ناچارە((بەرەڤانی بکات))"٢٤"

پاش ئالۆگۆڕی زنجیرە یاداشتنامەیەکی((نهێنی)) لە نێوان کاربەدەستانی بەعس (١٩٧٢/٩/٢٣) وحیزبی دیموکراتی کوردستان(١٩٧٣/١٠/٢٨)شەڕەکە ئاشکرادەبێتو رۆژنامەی الثورة(ئەندامانی بالاّی) حیزبی دیموکراتی کوردستان بەوە تاوانبار دەکات کە((زانیاری سوپایی لەمەڕ سوپای

عێراق دەدەن بە کاربەدەستانی ئێرانی وئەفسەرێکی پێناوی(رابیت)ئیسرائیلی))ولەسەری دەڕوات کە پەیوەندی بەینی((شۆڕشی چەکدارانەی کورد وسەرانی کۆنەپەرستی ئێران تەگەرەی هەرە جددیە لە رێی یەکێتیی هەردوو حیزبی دیموکراتی کوردستان و بەعسدا))"٢٥"

٨- فشە ئاشتی ساڵی ١٩٧٣:

لە بەهاری ساڵی ١٩٧٣دا عێراق بە عەمەلی بووە بە دوو لەتەوە: سنورێکی نادیار ((کوردستانی ئازاد))(کوردستانی ژێر دەسەلاتی پێشمەرگەکانی جەنەراڵ بارزانی)بە کردەوە لە بەشەکانی دیکەی ولات جیادەکاتەوە،ئەگەر کەسێك بیەوێ وبتوانێ لە بەغداوە بۆ کوردستان بڕوات،بە درێژایی رێگەی کەرکوك وهەولێر توشی چەندین بازگەوخاڵی پشکنین دەبێت وداوای ناسنامەی لێدەکرێ وئۆتۆمبێلیان تەفتیش دەکرێن.پارێزگاری هەولێر کوردێکە بە نێوی عەبدولوەهاب ئەتروشی کە لە ساڵی ١٩٦٢وە پەیوەندی بە بارزانیەوە کردووە،بەلام دەسەلاتی بەسەر((دەزگای ئەمنی))ناوچەکەدا هێندە کارتۆنی ورواڵەتیە کە حسێن شیروانی سەرۆکی پۆلیسی هەولێر، کە ئەویش کورد بوو، بە رۆژی روناك لە شاری بەغدا رفێنراو لە سەرەتای ١٩٧٣دا جەنازەکەی بە شێواوی درایەوە بە کەسوکارەکەی.

بەینی بەغداوجەنەراڵ بارزانی هەرگیز هێندە خراپ نەبووە،وەکو حەبیب کەریمی سکرتێری گشتی حیزبی دیموکرات دەڵێ پەیوەندی بەینی حیزبی دیموکرات وبەعس کە بە درێژایی ساڵی ١٩٧٢ بەردەوام روو لە خراپی بوو،سەرەنجام((گەییە سفر))."٢٦"بەڕای سەرانی حیزبی دیموکرات،مەبەستی سەرەکی سەدام حسێن ((کوشتنی بارزانی وجێبەجێ کردنی بەیاننامەی ١٩٧٠/٣/١١ بوو لەگەڵ تاقمێکدا کە بە دڵی بەعس بن)) کوردەکان هەمووساتێ چاوەنۆری هێرشی سوپایی عێراقن،لێ هێشتا گفتوگۆ نەبراوە.

عەبدولخالق سامەڕایی تیوریسێنی بەعسی عێراق بۆ چارەسەری ئەم قەیرانەی کە کەوتبووە بەینی هەردوولا ومتمانەیانی بەیەکدی لەق کردبوو،بۆ سڕینەوەی بەدگومانی((ئەو کەسانەی کە وا دەزانن سەدام حسێن لە پشت کەسانێکەوەیە کە دەیانەوێ حوکم ودەسەلاتی بارزانی لە بەین بەرن)) پێشنیاز دەکات کە دیدارێك لە نێوان سەراندا ئەنجامبدرێت ویەکێك لە کوڕانی بارزانی بە مەبەستی زەمینە خۆشکردن بۆ سەفەری سەدام بۆ ناوپردان،بچێتە بەغدا .

هەڵبەتە پاش ئەو هەوڵەی کە لە هەیڤی ١٩٧٠/١٢ولە بەغدایە بۆ تیرۆرکردنی ئیدریس درا، ناردنەوەی ئەو بۆ بەغدایە لە ئارادا نەبوو،بۆیە ئەمجارەیان مەسعود دەڕوات تا زەمینە بۆ سەفەرەکەی سەدام خۆش بکات."٢٧"

لە کوردستاندا چ شتێك لەمەڕ رێکەوتنی نێوان بارزانی وئێران وسیا دزە ناکات، بەلام لە ناو مەکتەبی سیاسی وکۆمیتەی ناوەندی حیزبدا جۆرە جوداییەك بەرچاودەکەوێ:ژمارەیەك لە ئەندامانی ئەم دوو ئۆرگانە- کە پێدەچێ چ شتێکیان لەم بارەیەوە نەزانیبێ- هێشتا پێیان وابوو کە دەکرێ لە رێگەی دانوستانەوە بگەنە چارەسەرێك،کەچی هێندێکی دی (لەوانە دکتۆر مەحمود عوسمان) بە هیچ جۆرێ لەگەڵ سازشدا نەبوون .

لە ناوەراستی هەیڤی١٩٧٣/٦دا جەنەراڵ بارزانی هەڤپەیڤینێکی سەیردەگەل پەیامنێری واشنگتۆن پۆستدا ئەنجام دەداولەو هەڤپەیڤینەدا داوا لە ئەمریکا دەکات((بە شێوەیەکی سیاسی ئینسانی،یان

سوپایی ئاشکرا یان نهێنی)) پارێزگاری لە گەلی کورد بکات!لەم هەڤپەیڤینەدا بارزانی لەسەری دەروات:((ئێمە ئامادەین ئەگەر وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا لەم گۆڕگانەمان بپارێزێ وپشتیوانیمان بکات ئەوا لەم دەڤەرەدا بە گوێرەی سیاسەتی ئەو کار دەکەین.ئەگەر بە باشی پشتیوانیمان لێبکرێ دەتوانین ناوچە نەوتیەکانی کەرکوك بخەینە ژێر دەستی خۆمان و ئیمتیازی نەوتەکە بدەین بە کۆمپانیا ئەمەریکاییەکان.ئەم دەڤەرە هی ئێمەیە،ئەم خۆماڵی کردنی نەوتە(خۆماڵی کرنی((کۆمپانیای نەوتی عێراق)) لە ١٩٧٢/٦/١دا) کارێك بوو کە دژی ئێمەی کورد کرا.))!

جەنەراڵ بارزانی لە کۆتایی قسەکانیدا دەڵێت کە ئامادەیە هاوکاری وکۆمەکی ئەمەریکا((لە ڕێگەی ئێران یان ئیسرائیلەوە وەربگرێ.بەڵام هەڵبەتە کۆمەکی ڕاستەخۆ بێ باشترە))"٢٨"

دیارە ئیدی باسی سەفەری مەسعود بۆ بەغدایەو دیداری سەران،باسێکی زیادو بێهودە بوو.

٩- بەرەی نیشتیمانی (١٩٧٣/٧):

دامەزراندی((بەرەی نیشتیمانی)) لە ١٩٧٣/٧/١٧دا کە تەنیا بریتی بوو لە حیزبی بەعس و حیزبی کۆمۆنیستی عێراق، دوای ئەوەی کە پارتی نەچووە ناوی،خۆی لە خۆیدا قۆناغێکی تازەی تێکچوونی یەکجارەکی پەیوەندییەکانی بەینی بارزانی وبەغدایە.

کوردەکان لە یاداشتنامەیەکدا مەرجەکانی خۆیان بۆ چوونە نێو بەرەی نیشتیمانی دیاری کرد کە بریتی بوون لە:

- ڕێکەوتنەکەی جاران لەمەڕ ئۆتۆنۆمی .
- ڕێکەوتنەکەی جاران لەمەڕ شێوازی دیارکردنی سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی .
- دانی ڕۆڵی ڕاستەقینە لە بەڕێوەبردنی کاروباراندا بە هەموو حیزبە بەشدارەکانی ناو بەرەی نیشتیمانی(حیزبی کۆمونیستی عێراق و حیزبی دیموکراتی کوردستان)تادامودەزگای حکومەت بە تەنێ لەدەستی بەعسدا نە بێ .
- وسەرەنجام، بە مەبەستی گێرانەوەی دیموکراسیەتی ڕاستەقینە بۆ وڵات،ریفراندۆمی ئازاد و گشتی،لەماوەی ئەوپەڕی ساڵێکدا دوای پەیوەندی کردنی حیزبی دیموکراتی کوردستان بە بەرەی نیشتیمانییەوە ئەنجام بدرێ .

دکتۆر مەحمود عوسمان هەست وبۆچونی کوردان لەمەڕ بەرەی نیشتیمانی ناڤبری بەم شێوەیە بە روونی دەردەبڕێ:((سێ ساڵ و نیوە لە حکومەتدا بەشدارین وچ شتێك ئەنجام نەدراوە.بۆیە ئێمە ناتوانین بچینە ریزی ڕێکخراوێکی تازەوە))"٢٩"

بەڵام دامەزراندنی بەرەی نیشتیمانی بۆ کوردەکان ئاقیبەت وئەنجامی گرنگی هەبوو: پەیوەندیان دەگەڵ کۆمونیستەکاندا دەپچڕێ.چەند مانگێك لەوە دوا پەیوەندی نێوان حیزبی دیموکراتی کوردستان وحیزبی کومونیستی عێراق بە رادەیەك تێك دەچێت و دەشێوێ کە شەڕو پێکادانی چەکدارانە لە نێوان کۆمونیستە کوردەکان وپارتیەکاندا روو دەدات.لەمە بە دواوە حیزبی دیموکراتی کوردستان بە تەواوەتی گۆشەگیر دەبێت.

١٠- جەنەراڵ بارزانی وشەڕی عەرەبو ئیسرائیل (١٩٧٣/١٠):

میسریوسورییەکان لە (١٩٧٣/١٠/٦)هێرشیان کردە سەر ئیسرائیل وئەمە بووە مایەی ئەوەی بۆ شەش مانگێك هەڵگیرسانەوەی شەڕ لە کوردستاندا دوابکەوێ: بەلای کەمەوە ئەمە بیرو بۆچوونی سەرانی کورد بوو، کە باوەڕیان وابوو ئەگەر شەڕی ئیسرائیل نەبوایە ئەوا سەرانی بەغدا هەڵبژاردەترین لەشکری خۆیان بۆ سەر کوردستان دەنارد"٣٠" .

لە ١٩٧٣/٩/١٨بەملاوە،ژمارەی شەڕەکانی سەرانسەری کوردستان زیادی کردبوو، دوو فەوجی سوپای عێراق لە ئەلقوش وشێخاندا هێرشیان کردبووە سەر هێزی پێشمەرگەو لە ١٩٧٣/١٠/١٣ دا سوپای عێراق هێرشی کردبووە سەر هێزەکانی جەنەراڵ بارزانی لە((دەربەندیخان))ی رۆژهەلاتی کوردستان ولەوێندەر دەریان پەڕاندبوون وپاشان ئەو شوێنەیان چوڵ کردبووەوە.

داوا لە مەکتەبی سیاسی حیزب کرا کە کۆبوونەوە لەسەر لێکۆلینەوەی بارودۆخەکە بکات، کە شەرێ رەمەزان دەستی پێکرد:جەنەراڵ بارزانی دەمودەس((کارتی هاوبەستەگی دەگەڵ ولاٚتانی عەرەبدا دژی ئیسرائیل خستە کار))و فەرمانی بە هەموو هێزەکانی خۆی دا کە خۆ لەشەڕی سوپای عێراق دووربگرنو لە رێگەی عەزیز شەریفی وەزیری راوێژکارو براوەی خەلاٚتی ئاشتی لینینەوە نامەیەکی بۆ جەنەراڵ حەسەن ئەلبکر نارد وپێشنیازی کرد(دان وستانێك) ئەنجام بدریٚو رایگەیاند کە ئامادەیە بۆئەو مەبەستە شاندێك بۆ بەغدا بنێریٚ یان پێشوازی هەر شاندێك بکات کە بەغدا بیەویٚ بۆ نك وی بنێریٚ"٣١".

بەلاٚم سەرۆك بەکر چ وەلامێکی ئەم پێشنیازەی نەدایەوە.

لیٚ لە راستیدا، جەنەراڵ بارزانی لە هەمانکاتدا کە دوو دیبلۆماتکاری سۆڤیەتی بۆ دیداری ئەو چووبوونە حاجی ئۆمەران تا داوای لێبکەن چ چەرمەسەرییەك بۆ عێراق چێنەکات، لە ١٠/١٥دا لە نامەیەکدا کە زانیارییەکی دروست لەمەڕ نێوەرۆکەکەی لەدەستدا نیە،پرسیاری لە کیسنجەر کرد چۆنە هێرشێکی سەرانسەری بکاتە سەر سەنگەرەکانی سوپای عێراق!

بەلاٚم وەکو لە((راپۆری پایك))دا بە دیاردەکەویٚ سەرۆك نیکسۆنش وەکو کیسنجەرو-شای ئێران زیاد لە هەر شتێك حەزی دەکرد ئەو بارودۆخ و رەوشەی هەیە وەکو خۆی بمێنیٚوئەم وەرەمە شێرپەنجەییە لە((جەستە عێراق))دا بمێنیٚ تا قورتمی رژێم بگریٚ،وهیچ یەکێك لەوانە خوازیاری سەرکەوتنی کوردەکان و بە دەستهێنانی ئۆتۆنۆمی راستەقینە نەبوو"٣٢".

کیسنجەر لە ١٩٧٣/١٠/١٦دا،واتە نۆ رۆژ دوای دەستپێکردنی شەڕی عەرەبوجولەکە، دەستوری دا کە وەلاٚمی بارزانی بدەنەوەو بلێن کە ئەو(کیسنجەر)ئەو هێرشە سەرتاسەریەی کە بارزانی پێشنیازی کردوە بە مەسڵەحەت نازانیٚ،لە حالێکدا بەگوتەی ئامادەکارانی((راپۆری پایك)) ئەگەر ئەو هێرشە بکرایە ئەگەری هەر جۆرە سەرکەوتنێکی هەبوو.

١١- پرۆژە و پێشنیازی پەیوەست بە دەستوری بنەڕەتی:

ئەگەر شەڕی جولەکەوعەرەب هەڵنەگیرسابایە،ئەوا سوپای عێراق بە هەموو ئەگەرێك لەسەرەتای هەیڤی ١٩٧٣/١٠دا هێرشی دەکردە سەر کوردەکان.

ئەگەر کیسنجەر بە مەسڵەحەتی زانیبا ورازی بوایە،بێگومان بارزانی پاش چەند رۆژێك لە هەڵگیرسانی شەڕی عەرەب وجولەکە ،هێزی پێشمەرگەی وەگەڕدەخست وپەلاماری سەنگەرەکانی

سوپای عێرقی دەدا.بەهەرحاڵ لە مەسەلەی ئۆتۆنۆمیدا بەڵێنی ئەوە درابوو کە کوردەکان بۆیان هەیە زانستگەیەك بە زمانی کوردی بکەنەوە.

بەڵام ویڕای هەموو ئەمانە دەبێ ئەوە بگوترێ کە ئەو پڕۆژەیەی کە پارتی لەمەڕ تۆمارکردنی دەستوری هەمیشەیی خستبویە روو مایەی سەرنج بوو،چونکە ئەو پرۆژەیە مەسەلەی ئۆتۆنۆمی کوردستان لە ئاستێکی تێروتەسەلتر وردتر لەوەی کە تا نهۆ شۆڕشی کورد داوای کردبوو، دەخاتە روو.

ئەم قەواڵە تێروتەسەلە کە بە ئاشکرا داوا دەکات((بەشی ناوچەی ئۆتۆنۆمی لە دەرامەتوبودجەی گشتی وڵاتدا دەگەڵ ڕێژەی دانیشتوانی ناوچەی نێوبراودا گونجاو بێ)) لە راستیدا پێشنیازی دامەزراندنی دامودەزگایەکی جێبەجێ کردنویاسادانان بۆ کوردستان دەکات،ئەویش بە دامەرزاندنی:

- ئەنجومەنێکی ناوچەیی،کە دەسەڵاتێکی فرەی هەبێ لە پەسند کردنی بودجەوبەرنامەدانان و دانانی یاساێن ناوچەیی.
- ئەنجومەنێکی جێبەجێ کردن لە (١٤) وەزیر وبە هەڵبژاردنی سەرۆکی ئەنجومەنی جێبە جێ کردن،کە بە خۆی لەلایەن پەرلەمانەوە هەڵبژێردرابێ .
- دادگای باڵای دەستوری بنەرەتی .

سەرۆکی ئەنجومەنی جێبەجێ کرن،کە سەرکۆمار بە فرمانێکی کۆماری ئەرکەکانی پەسندبکات، خۆ بە خۆ دەبێت بە یاریدەدەری سەرۆك وەزیری کۆماری عێراق.

کەموکوڕی سەرەکی ئەم بڵگەنامەیە،کە پەیوەندی نێوان دەسەڵاتی ناوەندی وناوچەیی بە وردی و تێروتەسەلی شرۆڤەدەکات ئەمەیە کە کەم وزۆر باسی پەیوەندی نێوان دەسەڵاتی ناوەندی و ناوچە عەرەب نشینەکانی وڵات ناکات یان ئیبهامی بەینی دەسەڵاتی ناوەندیوناوچە عەرەبییەکان وەکو حەقیقەتی حاشا هەڵنەگر قبوڵ دەکات.

بێ ئەوەی بمانەوێ سەراپای ئەم پڕۆژەیە لەسەری تا بنی بخەینە بەر لێکۆڵینەوە ئەوندە دەڵێین کە پڕۆژەی کوردەکان داوای دام ودەزگایەکی یاسادانان وجێبەجێ کردنی ئەوتۆی دەکرد کە تەنیا لە چوارچێوەی ولاتێکی فیدراڵدا دەشیا ولە چوارچێوەی هیچ رژێمێکی دیکەدا ئیمکانی نەبوو.

هەروەها بێ ئەوەی بچینە ناو وردەکاری پڕۆژەی حیزبی کومونیست وبەعس لە مبارەیەوە ، پێویستە بڵێین پڕۆژەی بەعسیان- چەندیش بە تول وتەفسیل بوو- ،زۆر لەم پرۆژەیە((دواکەوتوتر))بوو،بە تایبەتی لەم رووەوە کە دەیگوت سەرۆکی ئەنجومەنی تەنفیزی(جێبەجێ کرن) لەلایەن سەرۆك کۆماری عێراقیەوە هەڵدەبژێردرێ نەك لەلایەن گەلی کوردەوە.ئەمە جگە لەوەی کە پڕۆژەی بەعس وشەی((وەزیری)) بەکار نەدێناو تەنیا بە دە ئەمینداریێتی قاییل بوو، کە هەر یەکێکیان ئەمینداریێکی گشتی ناوچەیی هەبێ.

بەڵام لە هەموو ئەمانە گرنگتر ئەوە بوو کە پرۆژەکەی بەعس لە پێشەکییەکەی خۆیدا دەیگوت دەبێ پایەختی ناوچەی ئۆتۆنۆمی (سلێمانی یان هەولێر یان دهۆك بێ)و کەرکوکی لەم حەساوە دەردەکرد!

ئەمە بۆ جەنەراڵ بارزانی،خۆی لە خۆیدا بە مانای ڕاگەیاندنی جەنگ بوو.

١٢- كورستان لە نێون ئۆتۆنۆمی، سەربەخۆیی... نەماندا:

لە پاییزی ساڵی ١٩٧٣دا، بێ ئەوەی چ شتێك لەمەڕ كۆمەكی شاو(سیا)بۆ بارزانی دژەی كردبێ،ئەو گۆڕانكارییە بەرچاوانەی لە كوردستاندا روویان دابوو سەرنجی هەر بینەرێكی نائاگاشی رادەكێشا.

لە باری سوپاییەوە، تۆرێكی بەرگری دژە هەوایی گرنگ لە دەوروبەری بارەگای جەنەراڵ بارزانی لە ناوپردان و قەسرێ و نزیكی حاجی ئۆمەران دامەزرێنرا بوو.

پتر لە هەزار كورد-لە سەربازی سادەوەدەرەجەدارو ئەفسەر-كە نەیان توانی بوولە ریزی سوپای عێراقدا وەمێنن،پەیوەندیان بە جەنەراڵ بارزانیەوە كردبوو.

لە دەوروبەری بارزانیدا لە((حەسارو قەڵای كوردستان))دا گەلێك سیمای تازە دەبینران: هەندێك لەمانە لاوانی خوێندكاری زانستگایی بوون كە لە ئەروپا دەیانخوێند و بە پێچەوانەی باقی كۆششكارانی كوردەوە،لەبەر خاتری ئاكنجی بوون لە بەغدا پشتیان نەكردبووە كۆسارەكان.

بەڵام گۆرانكاری بەرچاو، گۆرانگاری سیاسی بوون:لە راستیدا سەرانی كورد ئەوئارامی وهێمنییەی جارانیان وەلانابوو.سەرسەختی وسەركێشیەكی ئەوتۆیان دەنواند كە دەشێت بگوترێت سەیر بوو!

گێچی مەبەست وتەماكان بە ئاشكرا بەرزبوو بووەوە.ئامانجی جەنەراڵ بارزانی وئەوانی دی لە شەڕ، ئیدی وەدەستهێنانی ئۆتۆنۆمی نەبوو.

عێراقیەكان یەكەم كەس بوون لە مەیدانی تاوانبارکردنی بارزانی بە پەروەردەكردن و بڵاوكردنەوەی((بیری جوداخوازانە،وشەی سەربەخۆیی كوردستانیان بەكاربرد. لێ كوردەكان تا ماوەیەكی دوورودرێژ، بەهەرحاڵ لە گفتوگۆیاندا دەگەڵ فەرەنگیاندا،خۆیان لەباسی سەربەخۆیی دەپاراست.ئیستا ئەم قۆناغە لە نكاودا هاتبوو بەسەرا.هەڵبەتە مەنتقی كوردەكان زۆر جوان وناسك بوو.حەبیب كەریمی سكرتێری گشتی پارتی دەڵێت:((سەربەخۆیی بەرەنجامی ئاسایی و سروشتی مێژووی هەموو میللەتانە)) ولەسەری دەڕوات((بزاڤی نەتەوەیی گەشە دەكات.بڕوانە جەزایرییەكان، لە سەرەتادا داوای سەربەخۆییان نەدەكرد، تەنێ خوازیاری یەكسانی و وەدەست هێنانی مافی سیاسی راستەقینە بوون. لە مەیدانی خەباتدایە كە بەرەی ئازادیخوازی جەزائیر داواكانی زیاتر دەكات وسەرەنجام داوای سەربەخۆیی دەكات. ئێمەی كوردیش لە سەرەتادا چیمان دەویست؟ مافی قسە كردن و فێربوون بە زمانی زكماكی خۆمان، رێزگرتن لە كەسایەتیمان.ئەمەیان پێ ڕەوا نەبینین ،ئەوجا داوای ئۆتۆنۆمیمان كرد وخەباتمان لە پێناویدا كرد،نوكەش لە بەرانبەر رەفتاری دەم دەمیانەی سەرانی بەعس و لەبەرانبەر رووداوانی وەكو دەسیسەكەی نازم گزاردا"٣٤" ناچارین بۆ پاراستنی مافەكانمان داوای ئۆتۆنۆمی بكەین، داواكانی ئێمە لەمەوە سەرچاوەیان گرتووە، بەڵام ئەگەر ئەمەشمان پێ ڕەوا نەبینرێ وئەگەر شەڕێكی دیكە هەڵگیرسێتەوە.هەنگینێ چاو دەبڕینە سەربەخۆیی)).

حەبیب كەریم لە كۆتایی پەیڤی خۆیدا دەڵێ:((رەوت ورەورەوەی رووداوەكان بۆ هەموو میللەتان هەر ئەمەیە ،نەوەسایە؟)) لەسەری دەڕوات:((پێویستە ئەم خاڵە رەچاوبكرێ كە خۆویستی و دوورەپەرێزی رژێمە عەرەبییە یەك لە دوای یەكەكانی بەغدا كردیانە كارێ كە ئێمە داوا كانمان زیاتر بكەین))"٣٥"

جەنەراڵ بارزانی هیچ نەگۆڕاوە، لە ساڵی ١٩٧٣شدا وەکو ١٩٦٢ لەسەر هەمان بیروباوەڕە کە ئەو ڕۆژنامە نووسانەی کە دێنە کوردستان، نوێنەرونێردراوی وڵاتەکانی خۆیانن،بەشی یەکەمی گفتوگۆ هەمیشە لە کەش وهەواو ژینگەیەکی تارادەیەك غەریب وناموٚدا ئەنجام دەدریٚو جەنەراڵ بارزانی هەمیشە بەبیٚ سەبرییەوە چاوەنۆڕە بەرانبەرەکەی پشتیوانی لە هیواوئاواتەکانی بکات.وکاتیٚ سەرەنجام ناچار دەبیٚ مل بدات بۆ ئەوەی کە یاڕۆی بەرانبەری((تەنیٚ ڕۆژنامەنووسەو هیچی دی)) هەنگینیٚ لە ڕێگەی ئەوەوە نامەیەك بۆ وڵاتەکەی ئەو دەنێریٚ.

جەنەراڵ بارزانی دەڵیٚ((ئێمە ئامادەین پەیوەندیمان دەگەڵ فەرەنسادا هەبیٚ.وڵاتو خاکی ئێمە دەوڵەمەندە.ئەگەر دەوڵەتی فەرەنسا کەسێك بنێریٚ دەتوانین سەبارەت بە هەندیٚ شتان.بۆ نموونە سەبارەت بە مەی کە ئایا ئۆتۆنۆمی بەسە . یان دەربارەی سەربەخۆیی فیعلی! قسە بکەین)).

لەوپەڕی نارەحەتی تەرجومانەکەیدا(دکتۆر مەحمود عوسمان،کە ئەم شتانە بە کۆمەڵە مەسەلەیەکی((خەیاڵی))وەسف دەکات) جەنەراڵ بارزانی نەیتوانی خۆی بگریٚ و ئەم قسانە نەکات کە پێویستە بە کەسێکی دیبلۆمات بگوتریٚ:((سەرزەمینی کوردستان لە رووی سەرچاوانی نەوتەوە دەوڵەمەندە.ئەمە خاکی ئێمەیە،هی ئێمەیە، ئێمە بە گرتنی ئەو خاکە مافی چ کەسێك داگیر ناکەین.ماڵی خۆمانە...)) جەنەراڵ بارزانی ئەوجا لەسەر ڕۆیی و((ئەگەر ناردنی نەوتەکەمان لە ڕێگەی سوریاو عێراقەوە مەیسەر نەبیٚ، گرنگ نیە ئێمە هەمیشە دەتوانین ڕێگەیەك بۆ بۆری نەوتەکەمان بدۆزینەوە.ئەگەر کۆمەکێکی باش بکرێین دەتوانین چارەسەرێك بۆ ئەم گرفتە وەدۆزین!))

جەنەراڵ بارزانیش وەکو ڕێبەرانی ناسیونالیستی ئەسەتەمبولیٚ پەنجا ساڵ لەمەوەبەر،دەیەویٚ سەربەخۆیی کوردستان بەو((سەروەتوسامانە))سەودا بکات کە دەکەوێتە بەر دەستی-واتە ئەگەر ڕۆژێك کوردستان سەربەخۆ ببیٚ!

جەنەراڵ بارزانیش وەکو هەمان ڕێبەرانی ساڵانی دەیەی بیست،سەبارەت بە وەرگرتنی ئۆتۆنۆمی یان سەربەخۆیی،کە یەکجار ئارەزووی دەکات،بێدەسەلاتی دەنوێنیٚ:لە هەیڤی ١٩٧٣/١٠دا لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا کە ئایا بەراستی بە ئۆتۆنۆمی قاییل دەبێت،لە حاڵێکدا هەنوکە کوردستانی ئازادکراو بە فیعلی سەربەخۆیی هەیە ،دەڵێت:((ئەمە ئێمە نین کە بڕیار دەدەین،ئەم بڕیاردانە دەربارەی ئەوەی کە هەمانە لە دەستی ئێمەدا نیە.... ئەم پرسیارە دەبیٚ لە زلهێزەکان بکریٚ: بۆچی کوردیان بەم حاڵەوە هێشتۆتەوە؟))

ئەم وەڵامە کە بۆ ئەوکات نامەفهوم بوو،ئێستا ئاشکرایە:((بارزانی خۆی لە حاڵەتی وابەستەیی تەوادا دەبینیەوە:لە باری دەروونیەوە بەتەما بوو زلهێزەکان سەربەخۆیی(بدەنیٚ) لە باری سوپایی مادیوداراییەوە ئەوەندە پایەندی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بووکە ئیدی سەربەخۆیی راوبۆچوونی لە دەست دابوو.

لیٚ ئەوسا کە چ کەسێك ئاگاداری ئەو مەسەلەوکێشانە نەبوو کە بارزانی دەگەڵ ئەمریکاییو ئێرانیەکاندا هەی بوو. چ کەسێك نەیدەزانی کە لە کاتی شەڕی ئۆکتۆبەری ١٩٧٣ی عەرەب و جولەکەدا، کیسنجەر رازی نەبووە بارزانی هێرش بەرێتە سەرسوپای عێراق....ئەوەی کە لە بەرچاو بوو وهەمووان دەیانبینی کۆمەکەکانی ئێران بوو.

تەنانەت لە بەغداش خەڵكانێك لە خۆیان دەپرسی ئایا دەشێت شای ئێران بەڕاستی بیەوێ كۆمەكی بارزانی بكات تا سەرەتا سەربەخۆیی وەربگرێ وپاشان بە هەردوو كوردستانی عێراق و ئێران كوردستانێكی گەورە دروست بكات، وئەوسا بیخاتە ژێر ركێف و سایەی خۆی؟- هەر لە ئێستاوە زاراوەی (كوردادش)یان بۆ ئەم وڵاتە تازەیە دارشتبوو(كوردادش لەسەر وەزنی بەنگلادش) چ كەسێك لەو سەروبەندەدا نەیدەزانی كە ئەم گومان ومەزندەیە لەمەڕ مەبەست ونیازی شا تەنێ خەیاڵ پڵاوەو هیچی دی!.

١٣- هووەیدا و مەسەلەی كورد:

سەرانی ئێران لە قسە رەسمیەكانی خۆیاندا زۆریان پارێز دەكرد.كاتێ لە ئەمیر عەباس هووەیدای سەرەك وەزیری ئێرانیان پرسی پەیوەندی ئێران دەگەڵ جەنەراڵ بارزانیدا چۆنە، لە وەڵامی مەبەستە سەرەكیەكە هەڵهات وگوتی:

((تەمەشا،كوردەكان.یەكەمین ئێرانیانن كە هاتوونەتە دەشتی ئێران.ئێمە ئەوان بە نەتەوەیەكی جیاواز نازانین ،ئێرانین.هەمووان دەڵێن ئێران بارزانی چەكدار كردووە.من پێم وانیە بارزانی پێویستی بەوە بێت كە ئێران چەكی بداتێ،خودی سوپای عێراق لە مەیدانەكانی شەڕدا ئەوەندەی چەكوتەقەمەنی بەجێهێشتووە كە بارزانی پێویستی بە چەك وتەقەمەنی كەسی دی نەبێت.ئەمە جگە لەوەی ئەو دەتوانێت بە ئاسانی لە دۆستە عێراقیەكانی لە ناوچەكانی دیدا چەكوتەقەمەنی وەربگرێ:لە رێگەی شەتی عەرەبەوە،ئێمە لەم بارەیەوە هەندێ شت دەزانین))"٣٦"

سەرەك وەزیری ئێران ئەوجا لەسەری دەڕوات:

((بەڵام خۆ ئێمە ناتوانین چارەنووسی كوردان پشتگوێ بخەین.ئەمانە.من ناتوانم بڵێم كە ئێرانین،ئەوساكە دەلێن كە ئێمە چاوی تەماحمان بریوەتە ئەو دیوی سنور!،نا، هەرگیز. ئێمە پێمان خۆشە ئەوان لەودیوی سنور بن!ئەوەی كە دەیانەوێت لەوێندەر بۆیان مەیسەر بێ.بەڵام لەگەڵ ئەمەشدا لە یەك نەژادین،ئەگەر وشەی نەژاد شتێك بگەیەنێ.تۆ تەمەشا،گوتنی ئەم قسەیە قورسە:لە دیوێكی سنوردا،ئێرە ئێرانە ،ئەودیوەكەی دی، ئەوێندەر عێراقە!بڕوانە لێرە پسمامان نیشتەجێن،لەو دیو پسمامان،هاتوچۆ لە نێوان هەردوو دیودا هەیە))

سەرانی ئێرانی هەرگیز بەئاشكرا لەمەی پتر خۆیان گیرۆدەی چارەنوسی (پسمامێن) كوردی خۆ ناكەن.لێ وەكو دیارە ئەم كارە هۆی نیگەرانی جەنەراڵ بارزانی نییە.لەوەیە وابیربكاتەوە كە((زەمانەتی))تری هەن.

١٤- لە فشە ئاشتیەوە تا شەر:

لە مانگی ١٩٧٣/١٠دا بەینی بەغدا وجەنەراڵ بارزانی بەتەواوی تێك چووبوو،سەرانی بەعس لێبڕابوون كە بەرنامەی ئۆتۆنۆمی خۆیان بەرەزامەندی یان بێ رەزامەندی ئەو كوردانەی لە دەوری بارزانی خربووبوونەوە جێبەجێ بكەن.

سەدام،دوای رێكخستنی پرۆژەی ((دەستوری))بنچی ناوچەی ئوتونومی لە ١٩٧٣/١٠/١٧دا،لە گەرمەی شەڕی عەرەب وجولەكەدا،پرۆژەی نێوبراوی خستە بەردەستی كۆڕێكی چەند سەد كەسی لە خەڵكانی((پێشكەوتوخوان))كە چەند كەسایەتییەكی سەربەخۆی كوردیشیان تێدا بوو.

بــــەلای ســــەرانی پارتییـــــەوە ئـــــەم کـــــارە جـــــۆرە تەحەداوشـــــەڕخوازییەك بـــــوو.
بەلای سەدام حسێنەوە پارتی نوێنەری هەموو کورد نەبوو- ئەمەش قسەیەکی دۆغری بوو.لێ سەدام پاش ئەوەی کە بەم شێوەیە خەڵکی کورد لە پارتی ولە بزاڤی کوردێنی بە ڕێبەرایەتی جەنەراڵ بارزانی جیا دەکاتەوە،زۆر زوو دەگاتە ئەم ئەنجامگیریەی کە جەنەراڵ بارزانی نەك هەر نوێنەری گەلی کورد نیە،بەڵکو((دوژمنی))گەلی کوردە-کە دیارە ئەمە قسەیەکی نادروستە.
وێڕای ئەوەی کە((جاشەکانی٦٦))(برایم ئەحمەدوتاڵەبانی)لەساڵی ١٩٦٦-١٩٧٠دا نەیانتوانی کار لە بیروبۆچونی بەشێکی فرەی گەلی کورد بکەن،کەچی سەرانی بەعس هەوڵدەدەن سەرلە نوێ دوو بەرەکی بخەنە ناو بزاڤی کوردێنیەوە.

١٥- کورتە مێژوویەکی پچڕانی پەیوەندییەکان:

بەر لە هەڵگیرسانەوەی شەڕ، سێ مانگێك بە دان‌وستانەوە برایە سەروپاش ئەوە شەڕ بەناچاری دەستی پێکرد .
(بەرەی نیشتیمانی)) لە ١٩٧٣/١٢/١٢دا پڕۆژەی دەستووری بنەرەتی ناوچەی ئۆتۆنۆمی، کە لەلایەن بەعسیەوە ئامادەکرابوو بە ڕەسمی دا بە پارتی.
لە سەرەتای هەیڤی ١٩٧٤/١دا شاندێکی کورد بۆ بەغدا دەچێت‌ومانگێکی تەواو لە بەغدایە دەمێنێتەوەو،هەڵبەتە هەندێ بەین‌وناوبڕ بەهۆی چوونەوە بۆ بارەگای بارزانی لە حاجی ئۆمەران‌و گەڕانەوە بۆ بەغدایە دەکەوێتە گفتوگۆکانەوە.
ئەندامانی ئەم شاندە کە بە سەرۆکایەتی حەبیب کەریمی سکرتێری پارتییە بریتین لە((سامی)) نوری شاوەیس ، سالح یوسفی ، دارا تۆفیق و ئیحسان شێرازاد.
سەدام حوسێن سەرۆکی شاندی (بەرەی نیشتیمانییە)
لە سەرەتادا هەر شاندێك راوبۆچوونی خۆی دەردەبڕێ، پاشان هەردوو شاند پێکەوە ئەو مەسەلە گرنگانەی کە لەسەری ناکۆکن، لیستبەندی دەکەن :
- دیاریکردنی سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی.
- مەسەلەی هێزێن پێشمەرگە.
- مەسەلەی چاودێری سنوور لەلایەن کوردانەوە .
- پەیوەندی کورد دەگەڵ ئێراندا .
- بەشداری کردنی کورد لە (بەرەی نیشتیمانی دا)
ئەوەی سەیرە حەبیب کەریم، سکرتێری گشتی پارتی دیموکراتی کوردستان،لە سەرەتادا تارادەیەك گەشبین بوو: ئەوەی وەبیران دێنایەوە کە((دان وستانەکانی ڕێکەوتننامەی ساڵی ١٩٧٠ش لە سەرەتادا دژوار بوو.))
ڕێبەرانی بەعس،جیا لە هەر باری سەرنجێکی دی،بە هەڵبژاردنی حەبیب کەریم بە سەرۆکی شاندی کورد ناڕەحەت بوون.لە ساڵی ١٩٧٠شدا،لەبەر ئەوەی بە ڕەچەڵەك ئێرانی بوو،ڕەفزیان کردبوو کە ببێ بە یاریدەدەری سەرکۆماری عێراق .
سەدام حوسێن، لە یەکێك لە دوا کۆبوونەوەکاندا جڵەوی لەدەست بەرداولە سکرتێری گشتی پارتی دیموکراتی کوردستانی پرسی:((تۆ نوێنەری کێی؟)) وەلامی حەبیب کەریمیش زۆر توند بوو:((من نوێنەری ئەو هێزەم کەتۆی ناچارکرد چەندین جار بێیتە چیا)).

لێ دوای تێپەڕبوونی پازدە ڕۆژان ئیدی حەبیب کەریم ڕەشبینی خۆی لەمەڕ دانوستانەکە نەشاردەوە.
لە کۆتایی هەیڤی یەکدا کوردەکان وبەعسیەکان لێبڕان کە لە هەیڤی دودا دیدارێکی دیکە بکەن . ئێستا ڕەوشەکە زۆر گرژبوو،ژمارەیەك لە کوردەکان بەرەبەرە گەرابوونەوە بۆچیا.حەبیب ونوینەرانی کورد لە ڕۆژی دیاریکراوی مانگی دوودا نەچوونەوە بۆ بەغدایە وفوئاد عارف و ئیسحان شێرازاد،دوو کەسایەتی ((سەربەخۆی)) کورد بوون لەبری ئەوان چوون.
بەلای سەدام حوسێنەوە ،نەهاتنی حەبیب کەریم وئەوانی تر بۆ بەغدا خۆی لە خۆیدا نیشانەی بڕینی گفتوگۆیەکە بوو،بارگرژییەکەش روو لە زیادبوون دەچوو.

١٦- دوا هەوڵی ئیدریس لە بەغدایە :

دارا تۆفیق لە ١٩٧٤/٣/٥دا،بە نامەیەکی بارزانیەوە بۆ سەدام حوسێن دێت بۆ بەغدا : بارزانی لەم نامەیەدا دەنووسێت:((دەبێ ڕێگە لە خراپتربوونی ڕەوشەکە بگیردرێ،دەبێ دانوستانی جیدی بێتە کرن ....))
سەدام حوسێن لە ٣/٧دا وەڵام دەداتەوەو((سەرسامی خۆی لەمەڕ نەچوونی شاندی کورد بۆ کۆبوونەوەی مانگی شوبات،دەردەبڕێ)) ولەسەری دەروات((هەمیشە چاوەنۆڕە کە بارزانی یەکێك لە کوڕەکانی خۆی بنێرێ))
ئیحسان شێرزادیش،نامە بۆ بارزانی دەنێرێ وداوای لێدەکات کە ئیدریس یان مەسعود بنێرێ. شێرزاد دەڵێ:((ئەمە فیداکارییەکە،بەڵام ئێوە لە ژیانی خۆتاندا فیداکاری زۆرتان کردووە. ئەمە بۆ ئایندە باشە!))
ئەوساخەتێکی تەلەگرافی راستەخۆ بەغدای بە بارەگای جەنەراڵ بارزانییەوە گرێدەدا.بارزانی داوای لە بەغدایە کرد کە فڕۆکەیەك بۆ ڕەواندن بنرێن وبۆ سبەینی واتە١٩٧٤/٣/٨ سەعات پێنجی پاش نیوەرۆ ئیدریس بارزانی لە تەك شاندێکی گرنگی کوردیدا کە هەموو وەزیرە کوردەکان و دارا تۆفیق وئیحسان شێرازادوفۆئاد عارفی لەگەڵ بووگەییە بەغدایە. بەڵام شوێنی کەسایەتیەکی بەرجەستە خاڵی بوو:حەبیب کەریم.
نوێنەرانی کورد لە کۆشکی((میوانانی ڕەسمی))دا جێگیربوون ودەم ودەست دان وستان دەستی پێکرد.
کوڕەکان وبەعیسەکان پێکەوەوبە هاوبەشی مەسەلەکانیان خاڵبەندی کرد:
١- باس وگفتوگۆ لەمەڕ ڕێکەوتنە سیاسییە بنەڕەتیەکان بەمەبەستی ئەوەی هەردوولا،بەعس و کورد بگەنە ستراتیژییەکی هاوبەش:پشتیوانی کردنی کورد لە عەرەب وفەلەستین ومافی عەرەب لە کەنداوی فارس وپشتیوانی کردنی عەرەب لە کورد نەك هەر لە عێراقدا بەڵکۆ لە تورکیا وئێرانیش!
٢-دیاری کردنی سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی، باسکردنی کێشەکانی کەرکوك وژەنگار وخانەقین (سەبارەت بە کەرکوك هەشت جۆرە چارەسە خرایە بەر باس و لێکۆلینەوە).
٣- بارودۆخی حقوقی ویاسایی ناوچەی ئۆتۆنۆمی،دامەزراندنی ئەنجومەنێك ،دیاری کردنی ئەو ڕێژە دەرامەتەی کە پێویستە بۆ ناوچەی ئۆتۆنۆمی دیاری بکرێ،مەسەلەی دەستووری ئەساسی
شەوی هەمان ڕۆژ (٣/٨) سەعات هەشت ،ئیدریس وسەدام پێکەوە دانیشن وکەوتنە گفتوگۆ، لەم دیدارە تایبەتیەدا ئیدرریس گوتی:((کە کوردەکان ئامادەن،ئەگەر ڕێکەوتنێکی تەواو بەدەست

بیٚ،هەموو پردەکانی پشتەوە دەگەڵ ئێراندا بروخێنن))وداوای کرد کە بۆ زەمینە خۆشکردن بۆ ڕێکەوتنێکی بەو ئاوایە دەرفەتی چەند ڕۆژێکی بدرێتیٚ.

دەربارەی کەرکوك،ئیدریس بە سەدام حوسێنی گوت((ئەگەر ئێوە یەك هەنگاو بینە پیشەوە، ئێمەش دێینە پیشەوە.))

سەدام پێی دەڵیٚ هەر سبەینیٚ داوای کۆنگرەی نائاسایی حیزبی بەعس دەکات.

١٧- ئینزار:

ڕۆژی ١٩٧٤/٣/٩ ئیدریس بارزانی گەشبینی خۆی دەردەبڕیٚ:وای بۆدەچێت سەدام حوسێن پێشنیازەکانی ئەوموۆڵتەخوازی چەند ڕۆژەی ئەو قەبوڵ دەکات.

بەڵام نیوەڕۆی هەمان ڕۆژ((غانم عەبدولجەلیل))ی ئەندامی سەرکردایەتی هەرێمایەتی عێراق و بەر پرسی کاروباری کوردستان دێتە دیداری ئیدریس ودەڵێت :

-((ئەگەر دەتانەویٚ گۆرانکارییەك لەم پرۆژەیەی ئێمەدا بکەن دەبیٚ بەر لە سەعات دوانزەی ڕۆژی ٣/١١ ئەم کارە بکەن!

- لە ٣/١١ بە دواوە پازدە ڕۆژتان هەیە تا پێشنیازەکانتان لەمەڕ دیاریکردنی سنووری ناوچەی ئۆتۆنۆمی بخەنە ڕوو،بەمەرجیٚ کە لەم ماوەیەدا دەست نەدەنە هیچ جۆرە کارێك.

- دەبارەی کەرکوك دەبیٚ یەکێك لەم دوو پێشنیازە هەڵبژێرن:یان ناوچەی کەرکوك لە لایەن دامو دەزگایەکی هاوبەشەوە بەرێوەببریٚولە سایەی حوکمودەسەلأتی دەوڵەتی مەرکەزیدابیٚ یان ستانی کەرکوك دابەش بکریٚ ودوو قەزای بخرێتە سەر ناوچەی ئۆتۆنۆمی وئەوی دی بۆ دەوڵەتی ناوەندی بیٚ!))

ئیدریس یەکسەر دەڵیٚ:((بەڵام ئەمە ئینزارە!))وکاتیٚ مەسەلەی سەرژمێری دێنێتە گۆڕیٚ، عەبدولجەلیل دەڵێت:((هەرگیز دەگەڵ ئەنگۆدا سەرژمێری ئەنجام نادرێت!))وکە ئیدریس دڵنیای دەکات کە سەرژمێری((لە یاسادا))بڕیاری لێدراوە(یاسای ١٩٧٠/٣/١١) غانم عەبدولجەلیل دووپاتی دەکاتەوە:((بەڵام لەگەڵ ئێوەدا نا!))

ئیدریس سەیر دەکات کە ئیدی چ کارێکی لە بەغدایە نیە،و بە غانم عەبدولجەلیل دەڵیٚ:((ئێمە پێشنیازەکانی ئەنگۆ دەبەینەوە بۆ جەنەراڵ بارزانی،بڕیار بە دەستی ئەوە،ئەگەر وەڵام ئیجابی بیٚ دەگەڕێینەوە))

شاندی نوێنەری کورد بەرەو ڕەواندز وەرێدەکەویٚو ڕادەسپێرن کە بۆ سەعات چواری دوای نیوەرۆی سەبەینیٚ فڕۆکەیان بۆ ئامادە بکەن.

١٨- دوا پێشنیازەکانی بارزانی:

لە ١٩٧٤/٣/١٠،دوای پاش نیوەڕۆیەکی درەنگ فرۆکەکە بە دارا تۆفیق وئیحسان شێرزادەوە دەگەڕێتەوە: ئەم دووانە هەندیٚ پێشنیازی بارزانییان دەربارەی ڕەوشی کەرکوك پیٚ دەبیٚ.کە دەمو دەست لە ڕێگەی غانم عەبدولجەلیل وە دەیگەیەننە دەست سەدام حوسێن

پێشنیازەکەی بارزانی سیٚ چارەسەری جیاوازی لە خۆگرتووە:

- ستانی کەرکوك وەکو خۆی وبێ دەستکاری بمێنێتەوەو لەلایەن دامودەزگایەکی هاوبەشەوە بەڕێوەببڕێ کەسەر بە ناوچەی ئۆتۆنۆمی بێ.
- ئەگەر دەوڵەت بەم چارەسەرە رازی بێ لەوحاڵەدا بارزانیش بێ چەندوچۆن ئەو پرۆژەی ئۆتۆنۆمی یەی لەلایەن دەوڵەتەوە پێشنیازکراوە قبوڵ دەکات .
- ستانی کەرکوك بکرێت بە دووبەشەوە:
حەویجەو قەرەتەپە بەدەست دەوڵەتی ناوەندییەوە بێ وئەوی تری،لە گەڵ شاری کەرکوکدا سەر بە ناوچەی ئۆتۆنۆمی بێ.
- ستانی کەرکوك بەو شێوەیەی سەرێرا دابەشبکرێ، بەڵام بۆ شاری کەرکوك وەزع وحالێکی تایبەتی لەبەرچاو بگیرێ.لەم حاڵەدا دەبێ ئەم گۆرانکارییە لەو پرۆژەیاسای ئۆتۆنۆمیەدا جێ بکرێتەوە کە لەلایەن پارتیەوە پێشنیازکراوە.
سەعات دەی شەو غانم عەبدولجەلیل تەلەفۆن بۆ دارا تۆفیق دەکات ودەڵێت:((پێشنیازەکانی پارتی بەوردودرشتیەوە لەلایەن((بەرەوە رەفزکراوە))بەڵام دەڵێ حەزدەکات ئەو ببینێ،دارا تۆفیق لە نیوەشەودا بە نائومێدی لەم دوا دیدارە دێتە دەرێ.
بۆ سبەینێ،واتە ١٩٧٤/٣/١١دارا تۆفیق بە ئۆتۆمبێل بەرەو باکور وەرێدەکەوێ.ئەمە کۆتایی دان وستانەکان و پچڕانی پەیوەندکانە.
کەسایەتیانی سەربەخۆی کورد،خەڵکانی میناکی فوئاد عارف هەوڵدەدەن لە رێگەی پێشنیازکردنی فرمۆلانی مامناوەندییەوە هەڵوێستی پارتیو بەعەس لەمەڕ مەسەلەی کەرکوك لێکدی نزیك بکەنەوە.
لە ١٩٧٤/٣/٢٠ فەتاح شاڵی کە کەسایەتییەکی دیکەی کوردی سەربەخۆیە،دێتە بەغدایە تا رایگەیەنێ کە جەنەراڵ بارزانی دابەشکردنی کەرکوك لە نێوان ناوچەی ئۆتۆنۆمی ودەوڵەتی ناوەندیدا،کە لەلایەن ئیدارەیەکی هاوبەش لە نوێنەرانی ناوچەی ئۆتۆنۆمیودەوڵەتی ناوەندییەوە بەڕێوە ببڕێ،قەبوڵ دەکات..بەڵام بەعسیەکان دەڵێن ئەم پێشنیازە شتێکی تازەی تێدا نیە.ئەمە کۆتایی یەکجارەکی رووداوەکەیە!

١٩- بەرپرسیارێتیەکان:

هێشتا زووەو ناتوانرێ مەسئولیەتی پچڕاندنی دانوستانودەستپێکردنەوەی شەڕ بە شێوەیەکی بنجڕ دەستۆی لایەك لەو دوولایە بخرێ.
لێ هەموو کوردێن سەربە باڵی چەپی حیزبی دیموکراتی کوردستان،کە یەکجاردژی یەکێتیوهاوپەیمانی دەگەڵ ئێران بوون وبە جددی لایەنگری یەکێتیوهاوپەیمانی دەگەڵ بەعسیان بوون وباوەڕیان وابوو کە یەکێتییەکی لەو جۆرە دەرفەت بۆ عێراق دەرەخسێنێ ببێ بە هێزێکی پیشکەتووخوازی بە دڵی وان،لە بەهاری ساڵی ١٩٧٤دا هاتنە سەر ئەو قەناعەتەی کە سەدام حسێن وهەموو ریبەرانی تری بەعس رێکەوتنیان مەبەست نەبووە.
جەنەراڵ بارزانی چاوی بری بووە کەرکوك وبە هیچ جۆرێ ئامادەنەبوو دەست بەرداری بێ،وبە بۆچوونی ئەوان سەدام حوسێن لەم بارەیەوە خوازیاری رێکەوتن نەبوو.سەدام حوسێن لە

١٩٧٤/٣/١١لەو كۆبوونەوەيەدا كە پرۆژەياساى ئۆتۆنۆميەپێشنيازكراوەكەى بەعسى تێدا خرايە روو،بۆچوونى خۆى لەمەڕ دوو خاڵەناكۆكەكەى نێوان كوردو بەعسيان خستە روو.

بە بۆچونى سەدام حوسێن،ديارىكردنى سنوورى ناوچەى ئۆتۆنۆمى پێوستە بە رەچاوكردنى ئەم خاڵانەى خوارەوە ئەنجام بدرێ:

((ئەم سنووره بەپێى رێژەى چڕى دانيشتوانى ئەو شوێنانە ديارى بكرێ كە دەكەونە ناوچەى ئۆتۆنۆمييەوە،خاڵى سەرەكى لە ديارىكردنى سنوورى ناوچەيى ئەمەيە،بە مەرجێك كە ناوچەكە وەكو بەشێكى لە جيابوونەوە نەهاتووى وڵات وسەرزەمينى نيشتيمانى بمێنێتەوە.))

لە سەرى دەروات:

((ئێمە نامانەوێ كە ديارىكردنى سنوورى ناوچەكە وەكو جيابوونەوەى يەكجارەكى يان گۆشەگيرى وابێ،شتى واهى ماناى جياكردنەوەى كوردەكان لە كۆمەڵگەى عێراق و گۆشەگيركردنيانە لە ناوچەيەكى تەسكدا. ئێمە ئۆتۆنۆمى بەو مانايە وەرناگرين كە بريتى بێ لە دوور خستنەوەى عێراقيانى غەيرە كورد لە ناوچەى ئۆتۆنۆمى:ئێمە ئۆتۆنۆمى بە((پەيوەندى تەواو)) دەزانين،بەڵام لە ناوچەيەكى دياريكراو كە لەوسنوورەدا مافى ئۆتۆنۆمى لە چوارچێوەى دەسەڵاتدارێتى عێراقدا بەڕێوە ببرێ.))

وتەكانى ياريدەدەرى سەركۆمارى عێراق ، زۆر گرنگە و ئەم بۆچونە لاى پياو دروست دەكات كە بە قەولى كوردەكان بە دەستێك دەيدات وبە دەستەكەى تر وەريدەگرێتەوە.

سەدام حوسێن پاشان لە سەرى دەڕوات:((شتێكى ئاشكرايە كە ناكرێ دواى يەك بە يەكى ئەندامانى گروپێكى نەتەوەيى كە ئۆتۆنۆمى دەيگرێتەوە بكەوىو بە زۆر بيانكەى بە بەشێك لە ناوچەى ئۆتۆنۆمى ..))لە راستيدا دەيەوێ بڵێ كە((ناوچە تێكەلاوەكان)) بە تايبەتى كەركوك – نابنە بە شێك لە ناوچەى ئۆتۆنۆمى.

مرۆڤ واخەياڵ دەكات كە بۆ پەنجا ساڵ لەوەو پێش گەڕاوەتەوە،واتە بۆ ئەوسەردەمە گەڕاوەتەوە كە ويلسن ونۆئيل لەسەر سنوورى گروپە نەتەوەييەكان مشتومڕيان بوو.

سەدام حوسێن،سەبارەت بە دابەشكردنى دەرامەتى عێراق بەپێى رێژەى دانيشتوانوديارىكرنى بودجەى ناوچەى ئۆتۆنۆمى لەسەر ئەو بنەمايە،باوەرى وايە كە ئەم((ئەم پێشنيازە نە دەگەڵ ئۆتۆنۆميداو نە دەگەڵ يەكێتيى گەلدا،تێكناكاتەوەو ناگونجێت!))"٣٩"

كەواتە تێگەيشتنى سەرانى بەعس لەمەڕ((ئۆتۆنۆمى)) چ بوو؟ لە راستيدا هەرچەندە هەمووان زاراوەى((ئۆتۆنۆميان))بەكارديٚنا،لێ واديار بوو هەرگيز بيريان لە((سنوورى لامەركەزييەكى سادەى ئيدارى)) هێوەتر نەدەرۆيى.

ئەمانە هەرگيز بەتەما نەبوون وەكو شەريكوبەجۆرێكى يەكسان مامەڵە لەگەڵ كوردا بكەن، وەدەيانويست دەسەڵات بە هەموو شێوەيەكى وتا سەروبێ چەند وچوون لە دەستى خۆياندا بێ.

بە پێى گوتەى شايەدانى كورد، بە درێژايى دوا قۆناغەكانى دانوستانەكانى هەيڤى ١-١٩٧٤/٣رێبەرانى بەعس،بە تايبەتى سەدام حوسێن((بێ منەتىوسەرسەختىوخۆپەسندييان)) نواندووە.

سەدام حوسێن وباقى رێبەرانى عێراق پاش خۆماڵى كردنى((كۆمپانياى نەوتى عێراق)) وايان بير دەكردەوە كە ئيدى چ شتێك و چ كەسێك ناتوانێ لە بەرانبەريان بوەستێ.

هەرگیز ئەوەندە زەنگین وپارەدار نەبوون .(نرخی نەوت بوو بوو بە چوار بە رامبەری جاران!)
لە ئاستی سیاسی ودیبلۆماسییدا،بەعسیەکان بە حیساباتی خۆیان دەیانتوانی کوردەکان گۆشەگیربکەن:یەکێتیی سۆڤیەت دەست بەرداریان بووبوووحیزبی کۆمونیستی عێراقیش چوو بووە بەرەی نیشتیمانییەوە.
دەکرا بە هەوڵێکی بانگەشەیی زیرەکانە لە رۆژاواشدا((بسەلمێنرێ))کە رێبەرانی بەغدا بەڵێنی خۆیان بردووەتە سەرئۆتۆنۆمیان بە کوردان داوە، لێ بارزانی قەبوڵی نەکردووە.
کێ دەچوو تا خۆی لە لێکۆڵینەوەی وردەکارییە قانونی‌وحقوقیەکانی پەیوەست بە ناوچەی ئۆتۆنۆمی غەرق بکات؟وسەرەنجام دەبێ ئەوە بگوترێت کە ئەم قسەیە راست نیە کە چونکە بارزانی هەم وابەستەی شا وهەم وابەستەی((سیا)) بوو، ئیدی نەیدەویست یا نەیدەتوانی دەگەڵ بەعسیاندا پێك بێت.نا،بارزانی دەمێ بوو لە وەزع و پێگەی خۆی لە بەرانبەر یارمەتیەکانی شا و لە ساڵی ١٩٧٣ بەملاوە لە بەرانبەر کۆمەکەکانی سیا حاڵی بوو بوو. وەکو هەژاری شاعیری کورد دەڵێ:((بارزانی دەرهەق بە گەلی کورد وەکو دەروێشێك وابوو، دەروێش بە دەوری خۆیدا دەسوڕێتەوەودەخولێتەوە تا سەرەنجام کەسێك بدۆزێتەوە کە بۆ بە هەشت رێنوینی بکات.))"٤٠"
ئەگەر بەعس، زەمانەتی تەواوی بە بارزانی دابووایە، بارزانی دەیتوانی لە دوا ساتدا هەموو پردەکانی پشتەوەی دەگەڵ ئێران و ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا بە هەمان بێ موبالاتی‌وخوێنساردی بروخێنێ کە ئەم دووە پاشان پەیوەندییەکانی خۆیان دەگەڵ ئەودا برێ.

٢٠- سەرچاوەو پەراوێزان :

١- هەڤپەیڤینێك دەگەڵ نووسەردا، ناپردان ١٩٧٣
٢- هەمان سەرچاوە ، حاجی ئۆمەران ، مانگی ١٩٧٣/١٠
٣- ((سامی)) ئیحسان شێرزاد ، نوری شاوەیس ، ساڵح یوسفی ،نافیز .
٤- پاش ئیمزاکردنی رێکەوتننامەی ١٩٧٠/٣/١١برایم ئەحمەد داوای لە سەرانی بەعس کرد بەشی سێ هەیڤان پارەی وێدەن تا بڕوات بۆ ئێران .
٥- دەیلی ئەستار ، بەیروت ، ١٩٧١/١١/١٢ .
٦- ((عێراق:بۆنی توندی نەوت)) کریس کوچیرا ، ئەفریقای جەوان ١٩٧١,/٧/١٣
٧-دەیلی ئەستار،بەیروت١٩٧١/١٠/١٠
٨-هەڤپەیڤین دەگەڵ ((لۆرێنت-لیژۆر-Lejour-Lorient))بەلژیکی ئازاد،١٩٧١/١١/١٩
٩-سەرچاوەیەکی نهێنی.
١٠-((لەبەرەی ناوخۆی عێراقدا))کریس کۆچیرا،ئەفریقای جەوان١٩٧٢/٩/٩
١١-بروانە هەڤپەیڤینی ئەمیر عەباس هوەیدا،سەرۆك وەزیری ئێران دەگەڵ کریس کۆچیرا،ئێکس پرس١٩٧٣/٤/٨
١٢-بروانە((کەنداوی فارس،کەنداوێکی ئەمریکایە؟))نووسینی کریس کۆچیرا،لافرانس کاتولیك،١٩٧٢/١١/٣
١٣-دەنگی گوندی،نیویۆرك ١٩٧٦/٢/١٦
١٤-هەواڵ و رادیۆی پایك،نووسراوی٤٥٩

١٥-بەگوتەی سەرچاوە کوردییەکان،ژمارەی ئەم دیدارە تایبەتییانە بەلای کەمەوە ٣-٤جار بوو.
١٦-راپۆری پایك،دەنگی گوندی.
١٧-راپۆری پایك،نوسراوی٤٦٢
١٨-هەمان سەرچاوە.
١٩-راستە.و.راجرز کە لەساڵی ١٩٧٣دا لەسەر کار نەمابوو،هەمیشە نارەزایی خۆی دەربارەی هەرجۆرە،((سەرکێشی و ئاژاوەیەك لە کوردستاندا))دەربری بوو.
٢٠-ئاژانسی دەنگوباسی رویتەر،دەیلی ئەستار،١٩٧٥/١/١٠ئەم هەواڵە لەلایەن دەزگا رەسمیەکانی ئەمریکاوە بەدرۆ خرایەوە.
٢١-راپۆری پایك نووسراوی،٤٦٦
٢٢-ئاژانسی رویتەر،دەیلی ئەستار،١٩٧٢/٧/٢٦
٢٣-بروانە گوتاری(میکاڤیلی،بەعس وکوردەکان) نووسینی کریس کۆچیرا،کە لە ئەفریقای جەوانی رۆژی ١٩٧٣/٧/٢١ دا بلاوکراوەتەوە.
٢٤-دەیلی ئەستار١٩٧٢/٨/١٣
٢٥-رویتەر،دەیلی ئەستار١٩٧٢/١١/٣
٢٦-دیمانە دەگەڵ نووسەردا،ناوپردان،١٩٧٣/٤
٢٧-بروانە گوتاری((لە خەبات بۆ ئوتونومییەوە تا کەڵکەڵەی سەربەخۆیی))کە لە لۆمۆند دیپلۆماتیکی ١٩٧٤/٤دا بلاوبووەتەوە.
٢٨-هەڤپەیڤینی جەنەراڵ بارزانی دەگەڵ جیم هوگلاند،واشنگتۆن پۆست،ئینتەر ناشینال هیرالد تریبۆن ١٩٧٣/٦/٢٢
٢٩-((لە ئوتونومییەوە تا کەڵکەڵەی سەربەخۆیی))کریس کۆچیرا.
٣٠-هەمان سەرچاوە.
٣١-هەمان سەرچاوە،ئەم زانیاریانە لەلایەن حەبیب کەریم ودکتۆرمەحمودەوە دراون بە نووسەر،ناوپردان ١٩٧٣/١٠
٣٢-راپۆری پایك نووسراوی٤٦٥
٣٣-بڕوانە لوموند دیپلۆماتیك،ژمارەی مانگی،١٩٧٤/٤
٣٤-بەگوێرەی گوتەی بەرپرسانی رەسمی،نازم گزار ویستی لە ١٩٧٤/٦/٢٠دا دەسەڵات بگرێتە دەست وهەموو ئەو رێبەرانە لەناوبەرێت کە چووبوون بۆ فرۆکەخانە بۆ پێشوازی حەسەن بەکر(بەکر لە سەفەرێکی وڵاتانی ئەوروپای رۆژهەڵات دەهاتەوە)،نازم گزار،پاش شکستی ئەم پیلانەوپاش ئەوەی کە حەماد شەهابی وەزیری جەنگی کوشت وسەعدون غیدانی وەزیری ناوخۆی زامدارکرد،گیراو لە دادگایەکدا بە سەرۆکایەتی عیزەت دووری دادگایی کراو حوکمی ئیعدام درا،بروانە ژمارەکانی رۆژانی ٢١،٢٠،١٩٧٣/٧/١٩ی لوموند،گوتارێکی ئەریك رولو بەناوی((وڵاتێك لە سایەی پیلاندا)
٣٥-کریس کۆچیرا((لە خەبات بۆ ئوتونومییەوە تا کەڵکەڵەی سەربەخۆیی)ئەم دیمانەیە لە مانگی ١٩٧٣/١٠دا ئەنجام دراوە.

٣٦-هەڤپەیڤینێ سەرەك وەزیری ئێران دەگەڵ کریس کۆچیرادا،١٩٧٣/٣کە لە ژمارەی ١٩٧٤/٣/١٠ی دەیلی ئەستاردا بڵاو بوەتەوە.

٣٧-دکتۆر مەحمود عوسمان،ناوپردان ١٩٧٣/١٠

٣٨-لەوکەساییەتیە کوردانەوە وەرگیراوە کە لەم گفتوگۆیەدا بەشدار بوون.

٣٩-سەدام حسێن دەربارەی مەسەلەکانی رۆژ،الثورة،بەغدا.

٤٠-بروانە لوموند دیپلۆماتیك،١٩٧٤/٤

فەسڵی چواردەیەم: شەڕی سێیەمی بەعسییان: (١٩٧٤/٣-١٩٧٥/٣):

ڕێبەرانی بەغدا بە متمانەی تەواو بە سەرکەوتنی خۆیان کەوتنە دامەزراندنی دام ودەزگاکانی ناوچەی ئۆتونومی، دوای چەند هەفتەیەك وایان نواند کە مەلامستەفا بارزانییان لە زۆرینەی جەماوەری گەلی کورد دابڕیوە.

وەکو ساڵانی ١٩٦٣و١٩٦٩سانسۆرێکی توندیان خستە سەر هەواڵ وباسی ئەو شەڕە توندو تیژەی لە باکوردا حەشری دەکرد.

لە ١٩٧٤/٣/٢٦دا لە کۆتایی ئەومۆڵەتە چواردە رۆژییەی سەدام حسێن دابوی،ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆرش عەفواتێکی گشتی بۆ هەموو ئەو کوردانە دەرکرد کە لە زەرفی یەك مانگدا لە باکور بگەڕێنەوە.

لە سەرەتای مانگی چواری ١٩٧٤دا کابینەی تازەی حکومەت هەموار کرایەوەو پێنج((کەسایەتی کوردی وەفاداری))(بەعس) لە جێی ئەو پێنج وەزیرەی کە لە هەیڤی شوباتدا چوبوونەوە بۆ کوردستان،خرانە ئەم کابینەیەوە.

١- (هاودەستان)ی کورد:

یەکێك لە وەزیرە تازەکان عوبەیدوڵڵا بارزانی،کوری جەنەراڵ بارزانیە.خیانەت رەگەزێکی نەگۆڕی مێژووی کوردە-لە ئەمیر بەدرخانەوە بیگرە کە یەزدانشێری برازای خیانەتی لێکرد تا شێخ سەعید(١٩٢٥)وسەید رەزا(١٩٣٧)،بەڵام مرۆڤ بە زەحمەت لەوە دەگات کە چۆن کوڕی قارەمانێکی نەتەوەیی دەتوانێ دژی بابی خۆی بوەستێ و بداتە پاڵ خراپترین دوژمنانی ئەو.

سەدام حسێن بەمجۆرەپاساوی ئەم بابەتە دەداتەوە:((وەفاداری و خۆشەویستی وڵات پەیوەندییەکی ئەوتۆی بە ماڵبات وعەشیرەتەوە نیە! لە هەڵبژاردنی سیاسیدا،کوڕ دەتوانێت بە پێچەوانەی بابیەوە بێت.))"١"

لێ گریێ کوێرەی کارەکە لەمەدایە کە عوبەیدوڵڵا زۆر لە بابی ((خێڵەکی))ترە.عوبەیدوڵڵا لە ساڵی١٩٢٧هاتووەتە دنیایە.کاتێ کە بابی بۆ غەریبی بۆ سۆڤیەت رۆیی،ئەو بیست ساڵان بوو وەختێ بابی گەڕاییەوە،تەمەنی سی وهەندێك ساڵ بوو.....لەبەر ئەمە کاتێك کە بارزانی سەرکردایەتی شۆرشی کوردی لە عێراق گرتە دەست لەیەکدی بێگانە بوون.،لەساڵانی یەکەمی شەردا،بەتایبەتی لە ساڵی ١٩٦٤دا،عوبەیدوڵڵا شان بە شانی بابی رۆڵێکی دیاری لە ئەستۆ بوو.

بەڵام بێگومان بۆ ئەم پیاوە تەواوە،بوون لە پایەوپێگەی کوڕی کەسێکی وەکو بارزانیدا،ئەم ((دێوە پیرۆزە))بە زەبروسەرکێش وخۆسەرە،پێگە و پایەکی زۆر دژوار بوو.

لەم بارەیەوە ئەم خاڵە مایەی سەرنجە کە ئەو کوڕانەی بارزانی کە زۆر لێوەی نزیکن و هاوکاری دەکەن- واتە ئیدریس مەسعود- لە راستیدا کەسانێکن کە دەکرێ بەوەچەی دووەمی کوڕانی مەلا مستەفا بژمێردرێن:جیاوازی تەمەنیان ئەوەندە زۆرە کە دەکرێ لە جێی نەوەکانی بارزانی بن.بۆ ئەم دوو لاوە کە سەرەتا سکرتێری بابیان بوون وپاشان بوون بە یاریدەدەری،هەرگیز مەسەلەی یاخی بوون بەرانبەر بە دەسەڵاتی بابێك کە بە رۆشتنی خەمبار بوون و بەگەڕانەوی شاد بوون،لە گۆڕێ نەبووە.

یەکێکی دی لە ((هاودەستانی))ساڵی ١٩٧٤ عەزیز عەقراوییە،کە پیاوێکی تورەوتوندە تەبیعەتە وپێشتر دەگەڵ بارزانی وهەموو ڕێبەرانی حیزبدا تێکگیرابوو"٢"،بەڵام بەوەندە وازی لە شۆڕش هێنابووودانیشتبو، بەهەرحاڵ لەناوچە((ئازاد کراوەکانی کوردستان))دامابووەوە. پەیوەندی کردنی ئەم ئەندامەی مەکتەبی سیاسی کە جەنەراڵ بارزانی بە دکتاتۆریەت تاوانبار دەکات،بێگومان بۆ پروپاگەندەی بەعس سەرکەوتنێکی گەورەیە،بەعس لە دەرێی ولاتدا ئەوپەڕی سودی لێوەردەگرێ.
سیٚ وەزیری تازەی دی بریتین لە هاشم عە قراوی"٣"و دوو کەسایەتی پلە دووەم:عەبدوڵڵا ئیسماعیل"٤"وعەبدوڵسەتارتاهیرشەریف،کە حیزبی شۆڕشگێری کوردیان دامەزراند،کە ڕێکخراوێکی کارتۆنیەو چووە نێو((بەرەی نیشتیمانی))
دامەزراندنی ئەم پێنج وەزیرە((هاودەستە))ی حکومەت نیشانەی پچڕانی یەکجارەکی پەیوەندییەکانی نێوان بارزانی وسەدام حسێن بوو.سەدام حسێن چەند ڕۆژێك لەوە دواتر رایگەیاند کە بارزانی چ چارێکی نەماوە جگە لەوەی تا زۆردرەنگ نەبووە ئالای سپی هەڵبکات)).(هێمن)ی شاعیری کورد ئەم وەڵامە جوانەی ئەو گوتەیەی دایەوە:((لە کویٚ دەتوانریٚ پەرۆی سپی بۆ دوملیۆن وپێنج سەدهەزار کورد پەیدا بکریٚ؟))

٢- شەڕی سوپایی:

لە ناوەراستی شوباتی ساڵی ١٩٧٤دا زنجیرە شەرە تۆپێك لە نێوان ئێران وعێراقدا روویداو بووە مایەی کوشتنی دوو سەد کەسێك لە هەردوولا، بەمە شەڕ دەست پێدەکاتەوە.
ولە ناوەراستی هەیڤی ١٩٧٤/٣دا،بەچەند ڕۆژێك پاش ئەوەی کە((دەوڵەتی عێراق یەکلایەنە ئوتونومی کوردستانی))راگەیاند شەری راستەقینە،بەتایبەتی لە دەڤەری زاخۆی نزیکی سنووری تورکیا"٥" دەستی پێکرد بوو.
لە١٩٧٤/٤/٨دا،سەدام حسێن لە هەڤپەیڤینێکی ڕۆژنامەوانیدا لە بەغدایە گوتی:((ئێمە رایدەگەیەنین کە لە حاڵی حازردا چ کریار و شەڕێکی سوپایی لە گۆریٚ نییە.))
نیوەی ئەم گوتەیە دروست بوو:سوپای عێراق تا یەك مانگ هەر لە حاڵی بەرگریدا بوو: ٥-٦ ئۆردوگای سوپایی عێراق لە ناوچەرگەی کوردستاندا دابڕابوون،بەتایبەتی ئۆردوگای زاخۆو رەواندز،کە بەتەواوی لە سەربازخانەکانی کەرکوك وموسڵ دابڕابوون.
ئەم ئۆردوگایانە بۆ ماوەی چەندین هەفتە بە هەلیکۆپتەر ئازوقە وخواردنیان بۆ دەبرا،لە هەمان کاتدا سەرکردایەتی سوپای عێراق خۆی بۆ پەلاماردانی کوردەکان سازدەداوئەم هێرش و پەلامارە بە چەند رۆژێك دوای قسەکانی سەدام حسێن بە عەمەلی دەستی پێکرد.

٣- هێرشی بەهارە(١٩٧٤/٤):

فەرماندەکانی سوپای عێراق بەهەمان گەشبینی باوی خۆیانەوە پێیان وابوو کە لە ماوەی شەش مانگێکدا شەڕ تەواو دەبیٚ و بە خۆشحاڵیەوە رایاندەگەیاند کە ((لە مانگی نۆدا لە گەڵاڵە فراڤین دەخۆین.))
هێرشی قوەتی زرێپۆشی عێڕاق بەمەبەستی شکاندنی ئابلوقەی سەر ئۆردوگای زاخۆ (کە هەزار نەفەری تێدا بوو) لە ١٩٧٤/٤/١٥دا دەست پێدەکات.تانکەکانی عێراق بیٚ چ کۆسپ و تەگەرەیەك لە دەشتی موسڵ دا پێشڕەوی دەکەن ،بەڵام لە دەوروبەری ١٩٧٤/٤/٢٥دا کە دەگەنە کۆسارەکان، لە

پازده کیلۆمەتری زاخۆدا،پێشمەرگەی کورد بە فەرماندەیی عیسا سوار، ڕێیان لێدەگرن،لەهەمان کاتدا ئۆردوگای زاخۆ بەر هاوەنان دەدەن"٦".عێراقیەکان لە ئەنجامدا لە ١٩٧٤/٥/٨دا دوای دوو هەفتە شەڕی قورس لە دوو قۆڵەوە، کۆنترۆلی زاخۆ دەکەن. "٧"

بەڵام سوپای عێراق لەم هێرشە بە هارەیەدا پتر سوود لە هێزی فڕۆکەوانی وەردەگرێ و(مەڵبەندی خڕبوونەوەی) هێزەکانی کورد و بارەگای جەنەراڵ بارزانی لە ناوپردان بە بەردەوامی دەکوتێ .

بۆ یەکەمین جار فڕۆکەی تۆپ هاوێژی تۆپۆلوف ٢٢، کە زیاتر پێدەچوو لەلایەن فڕۆکەوانانی سۆڤیەتیەوە لێ بخوردرێن ، لە ئاسمانی کوردستاندا بە دیاردەکەون.

لە ١٩٧٤/٤/٢٤دا هێزی فڕۆکەوانی عێراق، شاری قەڵادزێ کە لە حاڵی ئاساییدا دە هەزار کەسێك دەبێت وئێستا بە هۆی پەیوەندی کردنی خەڵکی بە شۆڕشەوە(بە تایبەتی خوێندکارانی زانستگەی سلێمانی) بووبوو بە دوو بەرانبەر، بۆردومان دەکات .

هێزی پیشمەرگە کە تەنێ یەك دۆشکەیان هەبوو بۆ بەرگری کردن لە شار، بە نائۆمێدی دەڕواننە بۆردومان کردنی شار لەلایەن دوو فڕۆکەی (سوخۆ)وە.ئەنجام:چواریەکی شار وێران دەبێ و ١٣٠ کەس دەکوژرێن. "٨"

دوای دوو رۆژی دی ،واتە لە ١٩٧٤/٤/٢٦دا فڕۆکەکانی عێراق شارۆچکەی هەڵەبجە بۆردومان دەکەن و ٤٣ کەس دەکوژن، و لە ١٩٧٤/٤/٢٩دا پردی گەلاڵە بۆردومان دەکرێ و ٢٩ کەس دەکوژرێن و دەکەونە ژێر داروپەردوی پردەکەوە"٩".

بە درێژایی مانگی ٥و١٩٧٤/٦فڕۆکەکانی عێراق بەردەوام کوردستان بۆردومان دەکەن. لە هەمان کاتدا سوپای عێراق درێژە بە عەرەباندنی ناوچە هەستیارەکانی ژەنگار وکەرکوك وخانەقین دەدات:گوندە کوردنشینەکان بە بلدۆزەر تەختی زەوی دەکات و کۆمیسیۆنی((زەوی و زار))قۆچانی مۆڵکایەتی بە جووتیارانی کورد نادات و بە بەردەوامی زەوی و زاری جووتیارانی کورد بە عەرەبەکان دەدات.

٤- هێرشی هاوینە (٧-١٩٧٤/٨):

لە مانگی حەوتداوپاش چەند مانگێك لە خۆ ئامادەکردن وبانگکردنی مەوالیدی جیاوازی سەربازی،ئەوجا فەرماندەکانی سوپای عێراق دەست بە هێرش بۆ سەر(حەساروقەلاًی) کوردستان دەکەن.مەبەستی سوپای عێراقی دیارە: کە تانكوزرێپۆشان بۆ ڕەواندزوقەلاًدزێ دەنێرن،دەیانەوێ کوردستان بکەن بە سێ بەشەوە،چونکە پێیان وابوو کە ئەگەر کوردەکان لێکدی دابڕێنران هەنگینی زوو دێنە شکاندن وبەرگرییان پێناکرێ .

ئەوهێزەی کە سوپای عێراق بۆ ئەم هێرشە کۆی کردووەتەوە زۆر سامناکە: سەدان تانکی تی٥٤وتی٥٥وتی٦٢-تەنێ لەشەڕی ڕەواندزدا ١١٥ تانك بەشدارن-وچەندین لەشکر"١٠"بە پشتیوانی هێزی فڕۆکەوانییەوەو فڕۆکەی میك ١٧،میك ٢١،ودوای ماوەیەك میکی ٢٣، بە فڕۆکەوانانی سۆڤیەتی یان هیندیەوە، و تۆپۆلۆفی ١٧ و ٢٢....

کوردەکان لە هەنبەر ئەم هێزە چڕە زرێپۆشەدا،بە کردەوە دەسەوستان و بێ دیفاعن:جگە لە بازوکای بچووك وچەند ئاڕ پی جی ٢ و ئاڕ پی جی ٧ چ چەکێکی دیکەیان نییە((شەڕي تانك ، بە ئاڕ پی جی٢ ،لە دەشتی کراوەدا، جۆرە خۆکوژییەکە ،چونکە ئاڕ پی جی بە دەست دەبێ لە

دووری سەد،دوو سەد مەتری هەدەفەکەوە تەقە بکات ، ئاڕ پی جی٧ هەندێ چاکترە،دەکرێ بەم چەکە لە دووری ٥٠٠ مەترییەوە تەقە لە تانك بکرێت)) بەڵام بەرپرسانی شەڕگەی ڕەواندز تەنیا پێنج ئاڕ پی جی ٧یان لەلایە!.

درز دەکەوێتە بەرەی دیفاعی کوردەکان:لە ١٩٧٤/٨/١٩ دا سوپای عێراق قەلادزێ دەگرێ و لە ١٩٧٤/٨/٢٢دا ڕەواندز کە بە تەواوی چۆڵ کرابوو،وتەنێ چەند خێزانێکی کومونیستی هاوپەیمان وهاوکاری بەعس نەبێ، چ کەسێکی دی لە شاردا نەمابوو.دەگرێ."١١"

بەڵام سەرکەوتنی عێراقیەکان لە نیمچە سەرکەوتن زیاتر نییە:سوپای عێراق بەگرتنی قەڵادزە بەم خەتی لۆجستی سوپایی وهاتوچۆی خۆی لە ناوچەیەکی زۆر سەخت وناهەموارو دوورودرێژی خەتەرناك و لە بارا بۆ چالاکی وپەلاماری پێشمەرگەی کورد دەکاتەوە،ئەمە جگە لەوەی کە لە شەڕگەی ڕەواندزدا هێشتا چیای هەندرێن و زۆزگ هەر بەدەست کوردەوە بوون.

٥- پەیوەندی کردنی جەماوەری کورد بە بارزانیەوە:

شەڕی کورستان زووبە زوو ڕەهەند ومەودایەکی ئەوتۆ بە خۆوە دەگرێ کە تەنانەت لە خراپترین قۆناغی جەنگ و شەرەکانی پێشوی بەعسدا وێنەی نەبووە!

بە پێچەوانەی بانگەشەی بەعسیانەوە کە دەڵێن بارزانی لە میللەتی کورد دابڕاوە، ڕێك لەم کاتانەدایە کە زۆربەی جەماوەری خەڵکی کورد، بە تایبەتی خوێندکاران وماموستایانی زانکۆ و ئەندازیاران وپزیشکان- بە کورتیەکەی هەموو خوێندەوارانی کوردی شارە گەورەکانی عێراقی وەك بەغدا وکەرکوك وسلێمانی وموسڵ- پەیوەندی پێوە دەکەن. ئەم خوێنەوارانە لە هەمان کاتدا کە جەنەراڵ بارزانی بە(فیوداڵ)دەزانن ، ئەوجا بە چاوی قارەمانێکەوە سەیری دەکەن.

زانستگەی سلێمانی لە بەهاری ١٩٧٤دا بە ٤٢٥ خوێندکارەوە لە کۆی ٦٠٠ خوێندکار لەگەڵ هەموو مامۆستاکانی و کادیرە هونەری و ئیداریەکانی زانستگەی نێوبراودا یەکپارچە پەیوەندی بە شۆڕشی کوردەوە دەکەن. ئەمانە هەوەڵجار دەچنە قەلادزێ وپاشان دەچن بۆ دۆڵی چۆمان. هەموو قۆتابیانی خانەی مامۆستایانی دهۆکیش بە مامۆستاکانیانەوە پەیوەندیان بە هێزی پێشمەرگەوە کرد،هەروەها ٥٠٠ قوتابی خانەی مامۆستایانی هەولێریش .

هەروەها ١٦٠٠ مامۆستاوفێرکارو ٢٥٠ دەرسکارو ٢٥٠ ئەندازیارو ١١٠پزیشكونزیکەی ١٠٠٠ خوێندکار(جگە لە خوێندکارانی زانستگەی سلێمانی)"١٢"پەیوەندییان بە شۆڕشەوە کرد.

خوێندکاران،بەتایبەتی خوێندکارانی کورد لە ئەورووپا تا ڕوخان وهەرەسی یەکجارەکی شۆڕش دەسبەرداری خوێندن دەبن ودێنەوە بۆ کوردستان وپەیوەندی بە جەنەراڵ بارزانییەوە دەکەن ،بە ڕادەیەك زۆرن کە دەزگای ئیداری شۆڕش لە دامەزراندنیان لە ناو شۆڕشدا تووشی دژواری زۆر دەبێ .

ئەم کەسانە،ئەم کوڕوکیژە خوێندکارانە،سەر بە ڕەوت وڕێبازی سیاسی جیاوازن،جا چ خەباتکاری مارکسی بن-کە ئەمانە لە ڕاستیدا ژمارەیان کەمە- یان موحافزکاری بورژاوا بن، چ لە بەغداو لەندەن ومیونیخ ویان بوخارست بن واز لە خوێندن دەهێنن ودێن تا ((بەرگری وبەرەڤانی لە مافی گەلی کورد بکەن.))

زۆری پێناچێت کە((دەرکراوەکان))ش دێنە سەر ئەم ژمارەیە،ئەم دەرکراوانە بریتین لەوخێزانانەی کە یەکێکیان- مێرد،کوڕ،برا- یان بوون بە پێشمەرگەی بارزانی.

لێ ئەگەرچی ژمارەی ئەم ((دەرکراوە سیاسیانە))کەم بوو ولە چەند هەزار کەسێك تێنەدەپەرین ، بەڵام ژمارەی ئەو پەناهەندانەی کە بەتایبەتی دوای هێرشی سوپای عێراق لە مانگەکانی ٧ و ٨ دا لە ترسی شەڕ هەڵاتبوون یان لە لایەن عێراقیەکانەوە لەو ناوچانەی کە((سیاسەتی عەرەباندن)) دەیگرتنەوە ،وەدەرنرابوون زۆر زوو لە سەدان هەزار تێدەپەرێت.

دوای ماوەیەك ،هاتنی پەناهەندانی بێنەواودەسکورت بۆ دۆڵی چۆمان، کە لە ڕێگەی هامیلتۆن و حاجی ئۆمەران وسنوری ئێرانەوە دەگەنە وێندەر، کێشەی یەکجاردژواری بۆ سەرانی کورد دروستکرد:وەزعی ژێرخانی بزاڤی کوردێنی هەر ئەوەندە بوو کە بتوانێ پێداویستیە بنەڕەتییەکانی هێزی پێشمەرگە ودام ودەزگای ئیداری دابینبکات..

بەمجۆرە لە کۆتایی نیسانی ١٩٧٤دا جەنەراڵ بارزانی ناچاربوو داوا لە شا بکات کە جێی ژمارەیەك لە پەناهەندەی کورد لە خاکی ئێراندا بکاتەوە:لە ئاخروئۆخری ئەیلولی ١٩٧٤دا نزیکەی سەدودە هەزار پەناهەندەی کورد لە ئۆردوگاکانی ئێراندا گیرسابوونەوەو باری دام و دەزگای ئیداری کوردستان تەواو سووك بوو بوو....بەڵام دیار بوو کە ئەم پەناهەندانە بۆ شا شێوەی بارمتەیان وەرگرتبوو.

لە هەیڤێن ٩ و ١٩٧٤/١٠هەموو رۆژێ ژمارەیەك خێزانی پەناهەندە دەگەنە سنوور- واتە دەگەنە حاجی ئۆمەران- ئەمانە دەبوایە چەند رۆژێك و هەندێ جاران چەند هەفتەیەك لەو دەرودەشتە دا کە نزیکەی ١٧٠٠مەتر لە رووی دەریاوە بەرزبوو، لە نێو باروبنەی سووکی خۆدا وەمێنن تا بگوازرێنەوە بۆ ئەو دیوی سنوور، بۆ یەکێك لە ئۆردوگاکانی شێر وخورشیدی سوور.

زۆربەی ئەمانە، خەڵکی ئەو گوندانە بوون کە گوندەکانیان بە تۆپباران یان بۆردومانی فڕۆکە وێران بوو بوو. ئەوانی دی خەڵکی شارۆچکانی وەك رەواندز وئاکرێ و دهۆك وڕانییە بوون، کە تاك و تەرا خەڵکیان تێدا مابوون.

ئەمانە دوای ئەوەی ماوەیەك لە نێو ئەشکەوت ودارستانانی کۆسارەکانی دەوروبەردا خۆیان حەشاردابوو،کە زانی بوویان لە ئێراندا ئۆردوگا کراونەتەوە ئیدی بەرەو سنوور وەڕێ کەوتبوون: لە ترسی فڕۆکەی عێراقی کە بەر دەسرێژی ڕەشاشیان دەدان، بەشەوان ڕێیان کردبوو،بەختەوەر دەبوون ئەگەر قاترێکیان چنگ کەوتبا،باروونبە یان منداڵەکانیان لێ باربکردایە.ئەوانەی کە لە گوندە نزیکەکانەوە دەهاتن دە رۆژ بەرێوە دەبوون، بەڵام ئەوانی دی، بەتایبەتی ئەوانەی لە باکوری رۆژاوای کوردستانەوە،واتە لە بادینانەوە دەهاتن سێ مانگان بە رێوەدەبوون تا بگەنە حاجی ئۆمەران!

٦- هێرشی پایزە (٩-١٩٧٤/١٠):

وێڕای سەرکەتنەکانی قەلادزێ(٨/١٩) و ڕەواندز(٨/٢٢)خویا بوو کە سەدام حوسێن وەکو لە کاتی دەستپێکی هێرشەکەی بەهاردا، بەڵێنی بە فەرماندەکانی سوپای عێراق دابوو، لە ٩/١٥دا فراقێن لە گەلاڵە ناخوات.

لەمپەرێکی بە قوەت ڕێگەی گەیشتنە بارەگای بارزانی لە ناوپردان وگەلاڵە وحاجی ئۆمەران، گرتبوو:ئەم لەمپەرە سروشتیە لە نزیکی ڕەواندزبوووبریتی بوو لە چیاکانی زۆزك(٢٢٠٠)م وهندرێن(٢٨٧٥)م لە زارکی جادەی هاملتۆندا بوو،کە ڕەگی ژیانی شۆڕشی کوردی پێك دێنا و بارەگای بارزانی بەسنوری ئێرانەوە دەبەست.پێشتر ولە ساڵی ١٩٦٦دا،گەورەترین شەڕی مێژووی شەڕەکانی کوردستان لە چیای هندرێندا کرابوو(بڕوانە فەسڵی دەیەم لە هەمان بەش).

سەرکرایەتی سوپای عێراق لە سەرەتاکانی ئەیلولی ١٩٧٤دا کە دەیبینی هەمووی چەند مانگێگ ماوە بۆ زستان وهەرکە زستان بێت ئیدی ڕێگاوبانەکان بە کەڵکی تێپەڕبوونی هێزی زرێپۆش نامێنیٚ وکریارێن هێزی فڕۆکەوانیش تا ڕادەیەکی زۆر کەم دەبێتەوە.دەستی دایە هێرشێك کە بەگوێرەی قەوارەی هێزە بەشدارەکانی ئەم هێرشە بە تەمابوو هێرشی یەکجارەکی وچارەنووساز بێت:لەم هێرشەدا ٣٠٠ تانك و١٢ فەوج هوویتزر ویەك فەوجی تۆپخانەی ئۆتۆماتیکی پانهارد و ٣٠ هەزار سەربازی پیادە وهێزی هەوایی بەشداری بوون"١٣".

زنجیرە شەڕێکی یەك لە دوای یەك لە گەرووی عومەر ئاغا وبەراییەکانی زنجیرە چیای زۆزگدا رووی دا:ئەمە تاقە شەڕگەیەك بوو کە کەمی ڕێژەیی نشێوی ریگەکەی ئیمکانی بە سوپای عێراق دەدا، بە ئومێدی سەرکەوتن هێزی پیادە بخاتە شەڕەوە.

لە ١٩٧٤/٩/١٠دا یەکەمین شەڕ لەم شەڕگەیەدا رووی دا، عێراقیەکان ١٣٠ تانکیان هێنایە ئەم شەڕەوە،دوای ئەمە لە ٩/١٢وئەوجا لە ٩/١٤ چەند شەڕێکی دی روویدا،پاشان لە شەوانی ٢٧ و ١٩٧٤/٩/٢٨دا شەڕێکی(مێژوویی) رویدا،کە مەسعود بارزانی وای دەگێڕێتەوە:((بەدرێژایی شەو سەنگەرەکانی ئێمە لە ژێر تۆپبارانی توندی تۆپخانەوبۆردومانی قورسی هێزی فڕۆکەوانیدا بوو. لیٚ هێرشی راستی لە سەعات سێی سپێدەدا دەستی پێکرد:سەرکردایەتی باڵای سوپای عێراق چ درێغییەکی لە بەکارهێنانی چەکدا نەکردبوو، دەستی بە تەقەمەنیەوە نەگرتبوو:یەك لە شکری تەواوی پیادە، تیپی ٥ و ٢٩ی((هێزی تایبەت)) بە پشتیوانی دەیان تانکەوە کە لە نزیکی نزیکەوە تەقەیان لە هێزەکانی ئێمە کە لە چیادا سەنگەریان گرتبوو،دەکرد.

لە بەرانبەرئەم هێرشە گەورەیەدا،ئارایشی هێزەکانی تێکچوو!لیٚ ئێمە تۆزێك بەر لە سەعات پێنجی سپێدە، پێش ئەوەی کە هێزێن عێراق فریا بکەون پەنایەك بگرن و سەنگەرەکانی خۆیان قایم بکەن دەستمان بە دژە هێرش کرد.))

مەسعود بارزانی لەدرێژەی قسەکانیادەڵیٚ: ((ئێستا هەردوولامان تەقەمەنیمان تەواو بوو بوو.... بە نارنجۆك کەوتینە شەڕ...پاشانیش دەمانویست بە چەکی سپی بکەوینە شەڕی دەستە ویەخە! لەم کاتەدا بووپێیان وەهەڵاتنەوە نا.بەلای کەمەوە ٥٠٠ کوژراو ٥ تانکیان لە مەیدانی شەڕەکەدا بە جێهێشت. لە هێزی پێشمەرگەش تەنیٚ ٨ کەس شەهیدو ٢ کەس بریندار بووبوون))

مەسعود کە لە غیابی ئیدریسی برایدا(کە پێدەچوو بۆ ئێران یان دوورتر سەفەری کردبیٚ) راستەخۆ سەرکردایەتی شەڕەکەی کەوتبووە ئەستۆ"١٤"، لە کۆتایی قسەکانیدا دەڵیٚ:((ئەمە گەورەترین شکستی سوپای عێراقیە.))

ئەم شەڕە لە دوو روانگەوە مێژووییە،چونکە بە چەند رۆژێك لەوەدوا سوپای عێراق،سەنگەری کوردەکانی تەفروتونا کردو لە ١٩٧٤/١٠/٣دا گرتنی چیای زۆزکی ڕاگەیاند.هەڵبەتە دۆڵی

چۆمان وناوپردان هەموو کوردستان نەبوو،بەلآم ئەم هەواڵە بۆ کوردەکان وەکو ڕاگەیاندنی کۆتایی مەسەلەکە بوو.

٧- دامەزراندنی ((دەزگاکانی)) ئۆتۆنۆمی:

دەوڵـەتی بەغدایـە لـە دوا هەفتـەکانی هێرشـی پـایزەی سـوپای عێراقیـدا،دام‌ودەزگاکانی ناوچـەی ئۆتۆنـۆمی دامەزرانـد: لـە ١٩٧٤/٩/٢٤دا هاشـم عـەقراوی کـرا بـە سـەرۆکی(ئەنجومـەنی جێبـەجێ کـردن)ی ناوچـەی ئۆتۆنـۆمی–ئەندامـەکانی دیکـەی ئەنجومـەن هێشـتا دانەمـەزرابوون"!" لـە ١٩٧٤/١٠/٥دا دەوڵـەت لـە مەراسـیمێکی ڕەسمیـدا یەکـەمین کۆبوونـەوەی ئەنجومـەنی ناوچـەی ئۆتۆنۆمی سازدا.

دەوڵـەت تەخسـیری لـە بـەکارهێنانی هـیچ ئەوزاروکـەناڵێك نـەکردبوو وبـەم بۆنەیەوە،نزیکـەی سـەد ڕۆژنامەنووسـی بانگهێشـت کردبوو،عوبەیـدوڵلا بـارزانی بـەم ڕۆژنامەنووسـانەی گـوت کـە ((جگـە لـە تاقمە کۆنەپەرست وفیودالێك چ کەسێکی دی لە چیادا نیە))...لێ دەگەڵ هەمووئەمەشدا ڕۆژنامەوانە بێگانەکان گوتیان،وێڕای دروشمی ڕازاوەو پرستایش بۆ سەدام حوسێن وسەرەك ئەلبەکر ومـەحکوم کردنـی ئێـران و ئیمپریـالیزم‌و زایـونیزم بەسـەر دەرودیواریانـەوە، جـەماوەری خـەڵك زۆر ساردوسڕ بـوون‌و لـە(ئاهـەنگی شـادومانی)دا بەشـداریان نـەبوو"١٥".کوردەکـان نەهـەقیان نـەبوو:چـونکە ئـەم ئاهـەنگ ونمایشـەی هـەولێر چارەنووسـی ئـەوانی دیـاری نـەکرد، بەڵکو چارەنووس وقەدەری کورد بەنـدبوو بـەو شـەڕانەوە کـە لـە هـەمان کاتـدا لـە چیاوکۆسـارێن کوردسـتاندا گـەرم بـوو....وهـەموو شەوێك لە هەموو مالێکدا خەڵکی ماڵەکان هەوڵیان دەدا وێڕای خشە خشی توندی ڕادیۆیی، گوێیان لە بەرنامەکانی (ڕادیۆی دەنگی کوردستان) بێ.

٨- دوا ((ڕۆژانی خۆشی)) شۆڕشی جەنەراڵ بارزانی:

پایزی ساڵی١٩٧٤ دەکاتە لوتکەی دەسەڵاتی جەنەراڵ بارزانی.دەسەڵاتی جەنەراڵ بـارزانی بەسـەر ڕووبـــەرێکی ٣٥٠٠٠هەزارکیلۆمـــەتری چوارگۆشـــە ویـــەك ملیـــۆن نەفەریـــدا(جگـــە لـــە پەنابەرەکان)دەسەلاتێکی بێ هەڤڕك‌وڕەهایە.ئەم گوتەیـەی عـەلی عەبدوڵلا(وەزیـری دارایـی) دروسـتە کە جارێك لەژێر درەختێکدا جەماعەتێك لە دەوری خڕدەبنەوە،ئاماژە بۆ وەزارەتخانەکەی دەکات‌و بە تۆنێکی تەنزئامێزەوە پێیان دەڵێ:((ئەمە ئۆتۆنۆمی نییە،ئەمـە سـەربەخۆییە!)) وەزارەتخانەکەی بریتـی بوو لە چوار پێنج کولبەیـەکی لە گڵ‌ودار کە لـە کـەناری کەندێکدا، لـە چـەند سـەت مـەتری گوندی دەربەند دروست کرابوون).

ئەم قسەیە دروستە.بەڵام ناوبە ناو کەدەنگی دورە تۆپ لـە قـوڵی ڕەوانـدزەوە دەگاتـە گـوێ،دەڵێـی بـۆ ئەوەیە بیری بخاتەوە کە سنوور زۆر دوور نیە، بەڵام کوردستان لە حاڵی سەربەخۆییدا دەژی.

٩- کابینەی حکومەتی کوردستان:

سـەرانی کـورد بـە بێدەنگی‌وبێ بۆقی‌وکەڕەناحکومـەتێکیان لـە ٩ وەزارەتخانـە دروسـت کـردووەو کاروبـاری خـۆیـانی پـێ بەڕیوەدەبەن:لـە گوتـاری ڕەسمیانـدا دەگـەڵ ڕۆژنامـەوانانی بێگانـەدا، ئەمانـە ناویـان وەزارەتخانـە نییە،بـەڵکو ئیدارەن‌وبەرپرسـەکانیان(بەڕێوەبـەرن)،بـەڵام کوردەکـان لـە بـەینی

خۆیاندا(دەرهەق بەم دام و دەزگایانە)جگە لە زاراوەی(وەزیرو)و(وەزارەت)چ وشەیەکی دی بەکار نابەن.
سامی(محەمەد مەحمود عەبدورەحمان)هەم سەرۆکی حکومەتەوهەم وەزیری دەرەوەی حکومەتی کوردیشە.
وەزیرەکانی دی ئەمانەن:دکتۆر مەحمود عوسمان (وەزیری تەندروستی، کە کاروباری دەرێش دەکات)، عەلی عەبدوللا(دارایی)، دارا تۆفیق(راگەیاندن وفێرکردن)، سالح یوسفی(داد)، نوری شاوەیس(کاروباری گشتی)،موحسین دزەیی(ناوخۆ) و سەدیق ئەمین(کاروباری پەنابەران).
وەزارەتی بەرگری کە پۆستێکی هەستیارە لە دەست یەك کەسدا نییە، بەڵکو لەلایەن(مەکتەبێکی عەسکەرییەوە)بەڕێوە دەبرێ کە عەبدولوەهاب ئەتروشی بەرپرسی مەکتەبەکەیە،لەگەڵ ئیدریس بارزانیدا.
ئەوبودجەیەی کە بۆ حکومەتی کوردستان تەرخان کراوە بودجەیەکی بەرچاوییە: هەژدە ملیۆن دیناری عێراقی(بەرانبەر بە ٥٥ملیۆن دۆلار) بۆ ماوەی شەش مانگان (٤-٩/١٩٧٤) لە حەقیقەتدا ئەوەندەی ئەو بودجە ساڵانەیە بووکە بۆ وەزارەتی کاروباری باکوری عێراق تەرخان کراوە."١٦"
کاری دەزگائیداریەکانی کورد،لەم دوا رۆژە خۆشانەی کوردستانی ئازادا،زۆر کار لە بینەردەکا: (وەزارەتخانە) کانی کوردستان بە درێژایی جادەی هامیلتۆن،لە حاجی ئۆمەرانەوە تا ناوپردان، یەك لە دوای یەك بەریز هاتوون .
شارۆچکەی حاجی ئۆمەران،کە دوا گوندی عێراقی پێش سنووری ئێرانە،بووە بە ((پایتەختی)) کوردستان: زۆربەی سەرانی حکومەت لێرە نیشتەجێن:ئەمانە لە خانووی دوور لە هەر ئەوزارێکی ئیسراحەتوئاسایش ولە کەنار ئەو دۆکانچە دارینانەدا دەژین کە پڕن لە کالای ئێرانی.
جەنەراڵ بارزانی،کە خانەوادەکەی،واتە ژن و منداڵە بچوکەکانی بۆ ئێران ناردووە، بە خۆی لە شاخە بەرزەکانی دیار حاجی ئۆمەران دەژی ،بێگومان بەهۆی نزیکی لە سنووری ئێرانەوە، لە هێرش وپەلاماری رۆژانەی فڕۆکەی عێراقی پارێزراوە.بارەگا ونووسینگەکانی مەسعودوئیدریس چەند سەد مەترێك لە خوارترەوە بوون:ئەم بارەگایانە لە خانووی تازە بابەتی جوانی مۆدی هاوچەرخدان،کە(مەڵبەندی گەشت و گوزاری) عێراق لە ماوەی ئاگربڕی ساڵانی ١٩٧٠-١٩٧٤دا دروستی کردبوون،لە تەنیشت بارەگاکانی ئەوانەوە،پایەگایەك هەیە بۆحەوانەوەی پیشمەرگە تەرخان کراوەو چەکی فڕۆکە شکێنی باشی بە سەرەوەیەو پەناگای باشی هەیە کە تەلی دڕکاویان بە دەوردا کێشاوە.
ئەم تۆپە فڕۆکە شکێنانە کە بێگومان تازەترین چەك بوون لە کوردستاندا، ئێوارەی رۆژی ١٩٧٥/٣/٦ جارێکی دی بۆ ئێران دەبرێنەوە .
هەر لەو نزیکانەو لە نێو دۆڵەکەدا خێوەتەکانی وەزارەتی پەروەدە وفێرکردن دەبینرێن، ئەم وەزارەتە باشترین وپڕکارترین دەزگای حکومەتی کوردستانە،ئەم دەزگایە کە پەناگەی ئەو قوتابی و خوێندکارانەیە کە پەیوەندیان بە شۆڕشی جەنەراڵ بارزانیەوە کردووە، هەرچەندە لە وەزع و حاڵێکی وەکو پشوی هاوینەدایە، بەڵام زۆر بە جدی کاردەکات: ئیمکانیات هەمیشە کەمە، ئەم مامۆستایانەی جارانی زانکۆ یان ئەو کەسانەی لە وەزارەتخانەکاندا بەرپرس و بەڕێوەبەر بوون،

ئێستا له ژێر خێوەتاندا دەژین، هەموومۆبیلەو کەلوپەلی نوسینگەکانیان بریتیه له مێزێکی ئاسن و یەك دوو کورسی و چەند بۆکس فایلێك.
بەڵام دارا تۆفیق، وەزیری راگەیاندن رۆژنامەنووسێکی ئەزموونداره(له ساڵی ١٩٧٠- ١٩٧٤دا سەرنووسەری رۆژنامەی التاخی بوو).
بۆ یەکەمجار جەنەراڵ بارزانی دەبێ به خاوەنی دەزگایەکی چاپەمەنی زۆر کاراوچالاك، ئەم دەزگایه بەشێکی تایبەت به وەرگێرانی هەبوو،که دەرفەتی ئەوەی بۆ دەرەخساند چاو به رۆژنامه بیانیەکانا بخشێنێ.هەروەها به شێکی تایبەت به بۆڵتەنی(انصات) هەبوو که هەواڵی رادیۆکانی جیهانی دەگرت،دەستەیەکی زۆرگرینگی نووسەرانی هەبوو بۆ رێکخستن وبەرێوەبردنی بەرنامەکانی رادیۆی دەنگی کوردستان به زمانانی عەرەبی و کوردی.... هەروەها بۆ نووسین و بەرێوەبردنی بلاڤۆکێن هەمه جۆری وەزارەتخانەکه.
دەزگای پەروەردەش یەکجار چالاکه:سەرانی کورد سورن لەسەر ئەوەی کارێکی وەها بکەن که ئەو کیژوکوڕە خوێندکارانەی زانکۆ که پەیوەندیان به شۆرشەوە کردبوو له(کوردستانی ئازاد کراودا) درێژه به خوێندنی خۆ بدەن.
((نووسینگەی سەرەك وەزیران)) چەند کیلۆمەترێك له خوارتره.((نووسینگەی سەرەك وەزیران)) بریتیه له چەند خانویەکی گڵی قەدپاڵەکانی دەوروبەری دەربەند ،شوێنی کاری(وەزیرانی) دارایی و دادە.
بەڵام له کۆتایی داوێنی حاجی ئۆمەرانەوە،تۆزێك هێوەی چوار ریانی گەلاڵه،(مەکتەبی عەسکەری ومەکتەبی سیاسی) بەرچاو دەکەون،که هەمیشه لەبەر هێرش و پەلاماری ئاسمانیدان.
بێگومان سەرکردایەتی سوپای عێراق، ئاگای له هەموو وردو درشتێکی هەڵکەوتی ئەم شوێنەیه- ژمارەی جاسوسان زۆره،ئەمه جگه لەوەی بەرپرسانی عێراقی بەر له تێکچوونی نێوانیان دەگەڵ کوردا،چەندین جار هاتوونەته ناوپردان وحاجی ئۆمەران.هەرچەنده کوردەکان کەمتر هۆکاری خۆپاراستنیان له بەردەست بوو،لێ هێزی هەوایی عێراقی هەرگیز ناتوانێ ئەم بنکه بەرەڤانییه، ئەم شادەمارەی مقاوەمەتی کوردان وێران بکات- توپولوفی ٢٢ی بۆمباهاوێژ که له بەرزاییەکی زۆرەوه ئەڵڵا خوایی،بۆبەکانیان هەڵدەرشت له چیاکان دەکەوتنەوەوفرۆکەکانی دیکەش بەدەگمەن نیشانیان دەپێکا ، لەم بەینەدا تەنێ پردەکانی جادەی هاملتۆن جار جار بەدەکەوتن .
له مانگی ئەیلولی ١٩٧٤دا دام و دەزگاکانی کورد بەچاکی کاری خۆیان دەکرد:رۆژنامەنووسێك که لەو سەروبەندە سەری کوردستانی داوه، شایەتی بۆ ئەو حاڵەته دەدات:ئەم رۆژنامەنووسه له تاران دابەزی بوو، له تاران، شەفیق قەزاز، نوێنەری کوردان، پەیوەندی پێوه کردو بۆ ورمێی برد و له وێندەر به کاربەدەستانی ساواکی سپارد.
پاش ئەوەی که بەتەکسیەك گەییه سنوری عێراق، دەزگای پاراستنی کوردەکان وەریان گرت وبۆ قەسری سەلامیان برد، قەسەری چی! ناوی زل‌و دێی وێران، خانوویەکی پەرپووت بوو.
دیدارەکان به زوویی دەستیان پیکرد، قەرارەکان زۆر به ووردی رەچاوکران،له زەرفی چەند رۆژێکدا(رێگەیەکی دیاریکراو)بڕدرا.رۆژنامەوانی ناڤبری پاش دیداری دەگەڵ زۆربەی ئەندامانی مەکتەبی سیاسی(سامی ،دکتۆر مەحمود عوسمان ،حەبیب کەریم و... هیتد)وهەرسێ بارزانی(جەنەراڵ و ئیدریس و مەسعود)وسەردانێکی زیندان ونەخۆشخانه وسەفەرێکی شەڕگەی رەواندز

بەو باوەڕەوە لە کوردستان گەرایەوە کە شەڕی کوردستان وێڕای نەبوونی چەکی قورس وفرۆکە شکێن وچەکی دژە تانك، سەد ساڵ درێژە دەکێشێت.

١٠- ڕووی دووەمی دراوەکە :

لێ دۆڵی چۆمان و ڕێگەی حاجی ئۆمەران بۆ ناوپردان لە ڕاستیدا((شانزالیزە))ی کوردستان بوو: وەزع ورەوشی ئەم ناوچە تەسکە،زۆر لە وەزع وحاڵی کوردستانی ئازادکراو نە دەچوو.

١١- بیافرایەکی دی ؟

لە پایزی ساڵی ١٩٧٤دا،بەتایبەتی لە بادینان وەزع زۆر باش نەبوو.ئەم ناوچەیە کە لە زاخۆی سەرسنووری سوریاوتورکیاوە تا بارزان درێژەی هەیە،لە هەیڤی هەشت بەملاوە گەمارۆی ئابووری تەواوی لەسەربوو:لە باشوررەوە،سوپای عێراق نەیدەهێشت ئازووقەوخواردەمەنی بۆ باکور بڕوات.

لە باکوورەوە،سوپای تورکیا سنووری داخستبوو وتەنانەت شەوانیش بلاجکتۆری لە قاچاغە ڕێیەکاندا پێدەکرد.

ئەو تاقە ڕێگەیەش کە لە دۆڵی چۆمانەوە،بە مێرگە سووردا دەچووەوە بادینان، لە ژێر تۆپبارانی تۆپخانەی عێراقدا بوو چ سوودێکی لێ وەرنەدەگیرا.

لە مانگی ئابی ١٩٧٤دا سەرانی کورد کە پەیان بە خراپی بارودۆخەکە برد،دەستووری دروستکردنی ڕێگەیەکی دیکەیان دا:ئەم ڕێگەیە کە بۆخۆی شاکارێکی هونەرییە،ولە زەرفی چەند هەفتەیەکدا بە بلدۆزەر لە شاخدا کردیانەوە،کردیە کارێك ڕێبوار دەیتوانی بە ئاسانی-یا تەقریبەن بە ئاسانی-بگاتە بادینان،چونکە ئەم ڕێگەیە لە ملەیەکەوە دەڕۆیی کە لە خاڵە دیدەوانییەکانی عێراقەوە نەدەبینراو، لەبەر بۆردومانی فڕۆکە،تەنیا بەشەو هاتوو چۆی لێوە دەکرا.

بەڵام بەرپرسانی کورد لە جیاتی ئەوەی ئازوقەی پێویست بەقافڵەی لۆریان بگەیەننە بادینان،ئەم کارەیان بە خەڵکی سپارد،چونکە پێشتر لۆریەکان لەیەلان سوپاییانەوە دەستیان بەسەرا گیرابوو.

لە کۆتایی ئەیلولی ١٩٧٤دا وەزع و حاڵەکە زۆرخەمناك بوو، لە شارۆچکەیەکی وەکو سەرسەنگدا نرخی ئازووقەوخۆراك بەشێوەیەکی ترسناك سەرکەوت بوو:شەکر لە سەدا سێ سەد(لە چاومانکی سێدا) چای ٢٠٠٪ وبرنج ٤٠٠٪ وئارد ٥٠٠٪ بەرز بووبووەوە- خۆ ئاردوبرنج دەگمەن بوون!.

نرخی نەوت،کە دێهاتیانی کورد بۆ چێشت لێنان بەکاری دێنن بووبوو بە هەشت بەرانبەری جاران ونرخی بەنزین شەش قات زیادی کردبوو.

مەلەك چەکوی سەرۆکی(کۆمیتەی باڵای مەسیحیانی کوردستان) دەیگوت:((بەرزبوونەوەی نرخ بە جۆرێکە کە خەملاندنی ڕادەی کۆمەکی پێویست بۆ مانگەکانی داهاتوو لە تواناوا نییە))لەسەری دەڕۆیی:((ماوەیەکی دی پێ بچێت ئیدی پارەش دادنادات....تاقە چارەسەر ئەوەیە کە تا دەکرێ ئازووقە و خۆراکی زیاتر بۆ ئەم ناوچەیە بهێنرێ.))"١٨"

کەمی بەنزین هێندەی دی وەزعەکەی خرا دەکرد- سەرانی کورد بۆ دابین کردنی پێداویستیەکانی خەڵکی بادینان وبەو مەبەستەی کەس لە خۆیان نەرەنجێنن ونەتۆرێنن،ڕێگەیان بە قاچاغچیان دا

ئەو کارە بکەن وئەوانیش لە سایەی بەرەکەتی بازاڕی ڕەش وئیستیغلالی برسیەتی خەڵکەکە پارەیەکی مۆڵ پێکەوە بنەن.
ئەحمەد شاڵی ((پارێزگار))ی کوردی بادینان، کە نوێنەری دەسەڵاتی((ناوخۆ))ی حکومەتی کوردی بوو لە بادینان، چ شتێکی دەئیختیاردا نەبوو،بۆ بەرەنگاربوونەوەی ئەو وەزعەخەمناک و نالەبارە،تەنانەت بە زەحمەت ئەوەندەی بەنزین هەبوو کە خۆی لە جێیەکەوە بۆ جێیەکی دی بڕوات،مانگانە دوودیناری دەدایە هەر پەناهەندەیەکی ناونووسراو(هاوتای ٣٠فرانکی فەرەنسی):
ژمارەی ئەم پەناهەندانە نزیکە ٢٠ هەزار کەس بوون،جگە لەو خێزانانەی کە پیاوەکانیان پێشمەرگە بوون وکاریان بۆشۆڕش دەکرد. ژمارەی ئەم خێزانانە نزیکەی چوارهەزار بوو.
لێ ئەو دانی بەوەدا دەنا کە ژمارەی ڕاستەقینەی پەناهەندەکان نازانێ و بە مەزندەی ئەو سەد تا سەدو پەنجا هەزار کەسێك دەبوون.
شارۆچکەیەکی وەکو سەرسەنگ کە مەڵبەندێکی گەشتیاریی بە نێوبانگە و ژمارەی دانیشتوانی لە حاڵی ئاسایدا ٢-٣ هەزار کەس بوو، دوو هەزار خێزانی پەناهەندەی دهۆکی وزاخۆیی و ئاکرەیی دالڵدە دەدا.
ژمارەیەکی دیکەی پەنابەران لە گوندە دیاننشین وموسڵمان نشینەکانی دۆڵی سەرسەنگ و ئامێدی دا بڵاوبوو بوونەوە.
بەڵام جگە لەم پەناهەندە سەرژمێرکراونە،لە سەرانسەری دەڤەری بادیناندا خەڵکی دیکەش هەبوون کە لە هەرشوێنێك ڕێکەوتبا-لە ژێردارودرەختان،لەپەنائاودڕان،لەبناری گردۆلکان،ولەنێو ئەشکەوتاندا دەژیان.
ژمارەیەکی زۆر لە پەنابەران لە ترسی بۆردومانی فڕۆکەی عێراقی بەرەو باکوور ڕۆیشتبون،ڕۆیشتبوون تا زیاتر لە سنوری تورکیا نزیك بن، بەو هیوایەی ئەم نزیکییە لە هێرشی هێزی فڕۆکەوانی عێراقیان بپارێزێ.
جگە لەم پەنابەرانە،هەندێ خێزانیش هەبوون کە گیرۆدەی وەزع وحاڵێکی ناخۆش وناهەموار بوو بوون:ئەمانە ئەو خێزانانە بوون کە پیاوەکانیان یان یەکێك لە کورەکانیان بەر لە دەست پێکردنەوەی شەڕ لە بەغدایە یان کەرکوك کاریان دەکرد ومانگانە پارەیان بۆ خێزانەکانیان دەناردەوە.هەندێك لەو خەڵکانە خۆیان گەیاندبووە(کوردستانی ئازادکراو)وپەیوەندیان بە شۆڕشەوە کردبوو،بەڵام ژمارەیەکی زۆریان هێشتا لە بەغدایە مابوونەوەو لە ژن ومنداڵەکانیان دابڕابوون و وەزعو حاڵی ژن ومنداڵەکانیان زۆر خەمناك بوو.
خێزانی ئەو کادرە کۆمونیستانەش کە بەخۆیان بۆ باشور هەڵاتبون،وخێزانەکانیان لە باکور بە جێهێشتبو،دەبێ لە هەمان خانەدا دابنرێ. وەزع و حاڵی ئەم خێزانانەش خۆزیای پێ نەخوازرا!
ئەحمەد شاڵی لە مانگی ١٩٧٤/٨دا ٣٣ هەزار دیناری(دەکاتە سەد هەزار دۆلار) وەکو یارمەتی بەسەر پەنابەرانی دەڤەری بادیناندا دابەش کرد"١٩".ئەم بڕە پارەیە کە لە چاو بودجەی... کوردستاندا پارەیەکی زۆر کەمە،ڕادەی خەمساردیوبێ موبالاتی سەرانی کورد لەم بوارەدا نیشان دەدا! .
ئەسعەد خۆشەوی،کە یەکێك بوو لە یاوەرانی جەنەراڵ بارزانی بۆ ڕوسیاوجێی متمانەی تەواوی بارزانی بوو،ولە ساڵی ١٩٦٢ بەملاوە دەسەڵاتداری دەڤەرەکە بووا بەڵام وەکو خۆی دەیگوت هیچ

شتێکی ده ئیختیاردا نەبوو:بێ تۆپخانە،بێ تۆپی فڕۆکە شکێن، بێ چەکی تانك شکێن،جگە لە بازوکایەکی ٤ و ٥ چ شتێکی دی نەبوو. چ کارێکی لە دەست نەدەهات ئەوە نەبێ چاوەنۆڕ بێ، بەو ئۆمێدەی کە هێزی پێشمەرگە سەنگەرێت خۆ بپارێزن.

لەسەرەتای پایزی١٩٧٤دا وەزع وحاڵێکی(کافکایی)باڵی بەسەر کوردستاندا کێشا بوو:فەرماندەیەکی عەسکەری وپارێزگارێك،لە چوارچێوەی دیکۆرێکی سەیردا:ئەسعەد خۆشەوی لە ئەشکەوتێکدا نزیك بامەڕنێ،وئەحمەد شاڵی لە خێوەتێکداولە ژێر درەختێکدا– هەردوکیان بەناو گەورەوپڕ دەسەڵات،بەڵام بە کردەوە دەسەوسان وداماو.

ڕێگەوبانان لەبەر بێ بەنزینی ولە ترسی بۆردومانی فڕۆکە چۆڵ هۆڵ بوو لە هاتووچۆ،رووت لە هەر کوێ دەکرد تاپۆی قاتی وبرسێتی بوو!.

وێڕای هەموو ئەمانەش دەسەلاتی بارزانی بە سەر بادینانـدا ڕەها و بێ هەڤرکە– هەر کەسێك زاتی هەیە با بچێت بۆ ئەوێندەر و بەخۆی دروستی یان نادروستی ئەم قسەیە تاقیب بکات.

دوای چەند هەفتەیەك،لە نیوەی دووەمی هەیڤی یازدەدا،یەکەمین بەفرباری وڕێگەکەی نێوان بادینان دۆڵی چۆمان گیرا.

چارەوچارەنووسی ئەم دەیان هەزار مشەخت وئاوارانەی کە زۆربەیان لەم زستانە تووشەی ساڵی ١٩٧٤-١٩٧٥ی کوردستاندا تەنیا ئاسمانیان هەبوو بە خویانیدا بدەن چ بوو؟هیچ یەکێك لەوانەی کە دەربازبوون وماون تا نهۆ ئەم چیرۆکەی نەگێراوەتەوە،یەکێك لە بینەرانی ئەم ڕووداوانە دکتۆر ئالکسەندەری پزشکی هۆڵەندی بووکە هەرگیز نەیتوانی ئەزموونەکانی خۆی بگێڕێتەوە:دوای شکستی شۆڕشی کورد کاربەدەستانی عێراقی گرتیان وبە تۆمەتی ئەوەی کە بە رەچەڵەك جولەکە بوو لە سێدارەیان دا.

دیار نیە بۆچی جەنەراڵ بارزانی ئەم ٥٠٠٠٠٠وبە ئاوارەکانەوە ٧٠٠٠٠٠کەسەی خەڵکی بادینانی دایە دەست قەدەروچارەنووسی خۆیانەوە،بە تایبەتی کە ئەو بە خۆی بادینی بوو، هەر لە بادینانەوە بوو کە لە ساڵی ١٩٦٢دا خەباتی سەرکەوتوانەی خۆی دەست پێکرد؟

راستە لە مانگی ئەیلولی ١٩٧٤دا کوردەکان لە شەڕگەی رەواندزدا،کە دوای چەند هەفتەیەك تێکشکا،گیرۆدەو سەرقاڵی شەری زۆر سەخت بوون...بەڵام بێگومان گرفت وکێشەی راستەقینە لە ناو خودی شۆڕشی کوردا بوو.

١٢- بێ توانایی شۆڕشی کورد:

ئەگەر چی ئەوسا دەست نیشان کردنی رەوتی روداوەکان ئاسان نەبوو، لێ ئاشکرا بوو کە عەیب لە خودی بونیادی شۆرشی کوردا بوو:هەر هەموو بڕیارەکان لەسەرێراو لەلایەن جەنەراڵ بارزانیەوە دەدران.جەنەراڵ بارزانی کە پیروهەفتا ساڵە بوو،لە ترسی ئەوەی نەوەك هەوڵێکی دیکە بۆ تیرۆرکردنی بدرێ ئیدی بە ئاشکرا دەرنەدەکەوت ولە بارەگاکەی خۆی لە حاجی ئۆمەران نەدەهاتە دەرێ، مەگەر سەفەری... تارانی لە بەر بووایە!

ئەو بە خۆی دەیگوت:((من پیرم،ئیدی بۆ جەبهە ناڕۆم.... ،لێرەولەسەر ئەم کورسیە ،کاتی خۆم بە خوێندنەوەو ناردنی بروسکان دەقەتێنم))"٢٠"

بارزانی کە لە واقیع ورووداوەکان دابڕابوو،کەناڵی زانیارییەکانی کەسانێکی زۆر کەم بوون کە دەستیان دەگەییە ئەو یان نزیکانی ئەو:ئیدریس ومەسعود، کە کاروباری سوپایی وئاسایش هەموو وەختێکی گرتبوون.سامی زۆربەی کات لە سەفەری هەندەران بوو،دکتۆر مەحمود عوسمان کاتی خۆی لە نێوان پزیشك وکاروبای مەکتەبی سیاسیدا ،دابەش کردبوو، حەبیب کەریم، لەوان کەمتر،کە وەختی خۆی بۆ ئەنجامدانی ئەرکەکانی سکرتێری حیزب تەرخان کردبوو.

ئەندامەکانی دیکەی مەکتەبی سیاسی تەقریبەن بارزانیان نە دەبینی،خۆ ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی لەوانیش کەمتر.

پارتی ئیدی وەکو حیزبێکی سیاسی نەمابوو:دەزگایەکی ئیداری بوو کە وەکو هەر دەزگایەکی ئیداری ئاسایی کاری دەکرد:دەبووایە ئەو بڕیارانە جێبەجێ بکات کە لە سەرێڕا دەدران. رێکخراوی قوتابیان ولاوانی کوردیش، تەنیا رێکخراوی رواڵەتی بوون.

هۆی هەر هەموو ئەم شتانە تەنیا یەك شت بوو:لە کوردستانی ئازاد کراوی بارزانیدا، لە هیچ بوارو ئاستێکدا باس وموناقەشەو هەڵسەنگاندن لە گۆڕێدا نەبوو .

هاوپەیمانی دەگەڵ ئێراندا،کە تا هەیڤی۱۹۷٤/۹نهێنی وژێراو ژێر بوو،و پاش مانگی ۱۹۷٤/۱۰ ئیدی شتێکی ئاشکرا بوو،وهەروەها هاتنی سوپای ئێران بۆ کوردستانی ژێر دەسەڵاتی جەنەراڵ بارزانی،بێگومان هۆی سەرەکی ئەو دکتاتۆریەتە بوو کە لەو قۆناغەدا لە تایبەتمەندیەکانی (رژێمی))جەنەراڵ بارزانی بوو.

ئەم هاوپەیمانیە نا بەدڵەی جەنەراڵ بارزانی دەگەڵ شای ئێراندا، کە لە روانگەی زۆر کەسەوە جێگەی رەخنەوئیراد بوو،هەندێکیش رەخنەی توندیان لێدەگرت، شێرپەنجەیەك بوو کە لە ناوەوە شۆرشی کوردی دەپوکاندەوەو دەتواندەوە:ئەم هاوپەیمانییە کە لەسەربناغەی نهێنیەك رۆانرابوو،وئەم نهێنیە هێشا ئاشکرا نە بووبوو،بووبووە باعیسی ئەوەی ئەو خەڵکە کەمانەی لەو زەمانەدا لە نهێنییەکە ئاگادار بوون،بڕیارەکانی خۆیان بێ چ روونکردنەوەوپاساوێك پیادە بکەن.

لەمەش خراتر ئەم هاوپەیمانییە دەگەڵ شادا((تابو)) یەك بوو لەوگۆڕە:هەموو دەیانزانی کە رێکەوتنێك لە گۆڕێدایە،بەڵام دەگەڵ ئەوەشدا ئەمە بابەتێك بوو کە نەدەبوو بە هیچ جۆرێ قسەیەکی دەربارە بکرێ.

بەڵام ئەمە تاقە هۆی کارەکە نەبوو:رێبەران لە هیچ ئاستوبوارێکدا رێگەیان بەوجەماوەرە خوێنەوارورۆشنبیرانەی کە پەیوەندیان بە شۆڕشەوە کردبوو، نەدا کە بە شێوەیەکی کاریگەر لە شۆرشدا بەشداری بکەن:((سوود لە تواناو بەهرەی گەنج وتازە وەرنەدەگیرا)) ئەم قسەیە بەردەوام بەسەرزاری کادران وقوتابیان وخوێندکاران ودەرچوانەوە بوو.... کەم دابێژێك سوود لەو ۱۱۰پزیشکەی کە پەیوەندیان بە شۆرشەوە کردبوو، وەردەگیرا ،بەڵام ئەو ۲۵۰ ئەندازیارەی کە پەیوەندیان بە شۆرشەوە کردبوو، گلەییان لەوە بوو کە کاری پلە دوویان پێدەسپێرن .

خوێندکاران لەبری ئەوەی بخرێنە ریزەکانی لەشکری چەکدارو لە بواری بێتەل وتۆپخانە و پسپۆرییەکانی دیکەدا سودیان لێ وەربگیری،کە بەخۆیان خوازیاری کارکردن لەو بوارانەدا بوون، خرابوونە ئۆردوگای هاوینەی قوتابیانەوە یان لە نوسینگەکاندا دامەزرێنرابوون.

سەرانی وەکو داراتۆفیق پشتیوانیان لەم بڕیارە دەکردودەیان گوت کە پێگەیاندنی خوێندکارێکی زانکۆ یان تەکنۆکرات چەندین ساڵی دەوێت،و ڕاست نیە خوێندکارێکی وەها بۆ شەڕگە بنێردیٚ و ژیانی بخرێتە خەتەرەوە.

بەڵام ئەمە حاڵی ئەفسەرانی هەڵاتوو لە سوپای عێراقیش بوو:، تەنانەت سوود لە تاقە یەکێك لەوانە لە((مەکتەبە عەسکەریەکان))یان کارە فەرماندەییەکاندا وەرنەگیرا،یان تاقە پۆستێکی گرنگی سوپایی بە کەسێکیان نەسپێردرا!لە ڕاستیدا سەرانی تەقلیدی عەشایەر حەزیان نەدەکرد ((خوێنەواران)) لە یەکەکانی خۆیاندا ببینن. یەکێك لەم خوێنەوارانە دەڵێت:((لیمان دەترسن... ئاخر ئێمە دەمانەویٚ وەزع وحاڵەکە بگۆڕین))

ئەو کەسانەی کە لە ساڵی ١٩٧٤دا ئیدارەی شەڕیان دژی باشترین لەشکرێن عێراقی،ئەو لەشکرانەی کەلەلایەن راوێژکارانی رووسی وهیندیەوە یارمەتی دەدران،بە ڕێوە دەبرد هەر هەمان ئەو کەسانە بوون کە ١٣ ساڵ لەوەپێش لەلایەن جەنەراڵ بارزانیەوە بۆ ڕێبەری کرنی شەڕی پارتیزانی هەڵبژێردرابوون،ئەم هەڵبژاردنە زیاتر لەسەر بنەمای گوێرایەڵی و وەفاداریان بۆ خودی بارزانی بوو:ئەسعد خۆشەوی(سەرانسەری بادینان)،عەلی خەلیل(بەرەی دهۆك)، عەبدوڵڵا پشدەری (باڵەك)وگەلێکی دیکەش((کە بە حاڵ خوێندن ونوسینیان دەزانی))-ئەمە قسەی ئەو خوێندەوارانە بوو کە تارمایی لەشکر بوون و دوای قەرەباڵغی کەوتبوون وئەم قسەیە زادەی داخ ونائومێدی بوو.

ڕاستە،ئەم کەسانە کە بە هەر حاڵ نەیاندەتوانی نەخشەیەکی جەنگی بخوێننەوەودابڕێژن،تا ئابی ١٩٧٤ بە عەمەلی لە کوردستاندا نەناسرابوون!.

خۆلاسە ناکۆکی نێوان جەنگاوەران-گوندییان وجوتیاران-وخوێنەواران-کە زۆربەیان خەڵکی شارن،گەییوەتە ئەو پەڕی.ئەم خەڵکە خوێنەوارە، کە لە پشت شەڕگەوە،لە دۆڵی چۆمان،لە بنکەکاندا دانراون،بە کردەوە بەشداری خەباتی چەکداری نین،بەمجۆرە ڕێبەرانی کورد ئەم دەرفەتە مێژوییەیان لە دەستی خۆیان دا کە خەڵکانی هەمە جۆری میللەتی کورد لە بۆتەی جەنگ وخەباتا تێکەڵ وقاڵ بکەن!

ڕاستە،لە هەموو بەرخوادان و شۆڕشێکی ڕزگاریخوازی نەتەوەییدا بیٚ متمانەیی و بگرە تەوس و توانجیش دەرهەق بەو کەسانەی کە هەندێك درەنگتر هاتوونەتە ریزی شۆڕشەوە بەرچاو کەوتووە.

گروپانی دڵسۆزلە یاوەرانی ((مێژوویی)) لە دەوری جەنەراڵ بارزانی هەبوون:یاوەرانی ساڵانی ١٩٤٣-١٩٤٥ئەوجا یاوەرانی دوورە وڵاتی لە یەکێتیی شۆڤیەت، و یاوەرانی سەرەتاکانی شۆڕش، ئەمانە بە چاوی گومانەوە دەیانڕوانییە ئەو کەسانەی کە تا ساڵی ١٩٧٤ نەهاتبوونە ریزی شۆڕشەوە، هەڵبەتە ژمارەیەك هەلپەرستیش هەبوون.بەڵام ڕەفتارومامەڵەی جەنەراڵ بارزانی ودەروبەرەکەی باری سەرنج و تێبینیانی دی هەڵدەگرت:جەنەراڵ بارزانی پاش ناکۆکی و جیابوونەوەی لە((هیوا)) لە ساڵی ١٩٤٣، مخابن هەرگیز نەیتوانی دەگەڵ خوێنەواراندا ودەگەڵ حیزبێکدا کە شایستەی ئەم ناوە -ناوی حزب- بیٚ هاوکاری بکات.

١٣- دەوری ئێران:

هێزەکانی عێراق لە ١٩٧٤/١٠/٣دا زۆزکیان گرت، وەزعی(کوردستانی ئازاد کراو) زۆر زوو پەشێواوسەرانی کورد-جەنەراڵ بارزانی، ئیدریس ومەسعود،عەبدولوەهاب ئەتروشی بەرپرسی مەکتەبی عەسکەری-لێیان داوا لە ئێران بکەن بێتە ناوەوەو نەیەڵێ بەرەی رەواندز هەرەس بێنێ.

ئێرانیەکان بە زۆری تۆپخانەیان نارد: لە کاتێکدا کە بە تۆپی ١٧٥ ملم دوورهاوێژ لە نێو خاکی ئێرانەوە پشتیوانیان لە هێزی پێشمەرگە دەکرد، ژمارەیەك یەکەی تۆپخانەی قورسیان ناردە ناوخاکی کوردستان.ئەم یەکانە لەوێندەر سەنگەریان گرت:تا دوا هەفتەکانی مانگی شوباتی ١٩٧٥یەك فەوجی تۆپخانەی ئێران(١٢ تۆپی ١٥٥ ملم وچوار سەد نەفەر) لە نزیکی بارەگای ئیدریس بارزانی لە قەسرێ سەنگەری گرتبوو،دوو تۆپخانەی دیکەش(بە شەش تۆپ) وەکو یەدەگ لە دەربەندولە ژێر پەنجەرەکانی(بنکەی چاپ و بلاوکردنەوە)دانرابوون .

ئێرانیەکان ئێستا بەکردەوە لەلای بێگانان،واتە لای ئەو پزیشك وپەرستارورۆژنامەنووسە بێگانانەی کە لە کوردستاندا بوون،هیچ هەولێکیان بۆ وەشێرتنی تەدەخولی خۆیان نەدەدا:تەنیا ئەوەندەیان دەکرد کە عەلامەت ونیشانەی سێ رەنگی سەر کلاوەکانی خۆیان و قەد لۆری و جێبەکانیان قوڕ بدەن تا دیار نەبێ.

هەروەها تۆپخانەی ئێران هەموو شەوێ بۆ چوونە نزیکی جەبهە دەهاتنە خاکی کوردستانی عێراقەوە:لە بولێڵی ئێواراندا،دەوروبەری سەعات شەشی پاش نیوەرۆ، وێڕای تەنگی رێگاوبان، هات وچۆیەکی چڕ بە جادەی هاملتۆندا دەبینرا:دوا بە دوای کامیۆنی تەقەمەنی وسەرباز هەڵگر، ئیدی ئەو لۆریانە دەهاتن کە تۆپیان رادەکێشا وئەوجا جێبی فەرماندەیی ... رۆژنامە نووسێکی فەرەنسەوی لە بانیژەی ئوتێلی دەربەندەوە،کە مەڵبەندوبنکەی چاپوبلاوکردنەوە بوو، لە ماوەی نیو سەعاتدا،دوانزە ئۆتۆمبێل ودوانزە تۆپی دیتبوو."٢١"

لەسەرەتادا ئەو هێزە ئێرانیانەی کە لە کوردستاندا کاریان دەکرد ئەوەندە کاریگەر نەبوون: نیشانیان نەدەپێکا،وسەربازانی ئێرانی لە فڕۆکەی عێراقی دەترسان،بە تایبەتی پاش ئەوەی کە چەند کەسێکیان (لە هێرشێکی هەواییدا) کوژران.(بەڵام دواتر ڕاهاتن وشەڕی باشیان کرد)"٢٢"

ئێرانییەکان،بە موشەکی زەوی بە ئاسمان،هێزی بەرگری هەوایی کوردیان بەهێزکرد.لە ئاخرو ئۆخری شوباتی ١٩٧٤دا چەکی تانك شکێنی لە دوورەوە ئاراستە کراو لە کوردستاندا پەیدابوو. سەرانی سوپای عێراق سەرەنجام ناچار بوون دان بەوەدا بنەن کە شەڕ لە زستانیشدا بەردەوام دەبێت،بۆیە سەرکردایەتی سوپا بە پەلە ١٥٠٠٠٠ دەستە جلی زستانەی لە هند دایە رادان."٢٣"

لێ ئێرانیەکان وێڕای ئەوەی کارێکی وەهایان کرد کە کوردەکان بتوانن هێرشی سوپای عێراق تێك بشکێنن، تاکۆتایی هەر بە ((چکە چك)) چەك و تەقەمەنیان وێدەدان.

بۆ ئەمە بوو کە باشتر کۆنترۆڵیان بکەن ؟ ئەندامێکی مەکتەبی سیاسی پارتی پاشان ئەم وەڵامە ترسناکەی ئەو پرسیارەی دایەوە:((ئاە ،نە،چونکە دەیانزانی کە لە مەیل ورەزای ئەوان دەرناچین!)).

ئیتر؟...

١٤- بايەخ و باجی کۆمەکی ئێران:

شتێکی بەڵگە نەویست بوو کە ئەم کۆمەکە زۆرەی ئیران بێ بەرانبەر نەبوو،لە شوباتی ١٩٧٥دا کوردەکان پاش ناخۆشی وزەحمەتێکی زۆر توانی بوویان وەزعی جەبهە و بەرەکان بیرازبکەنەوەو جێگیری بکەن: بە گوێرەی گوتەی ئیدریس بارزانی، لە شەرگەی رەواندزدا سەربازانی عێراقی لایەکی کێوی زۆزکیان بەدەستەوە بوو ولایەکەی دیکەی بە دەستی هێزی پێشمەرگەوە بوو .

ئیدریس بارزانی پێی وابوو کە ئەم وەزعە دڵخۆشکەر نەبوو :((هەندێ هێڵی پەیوەندێین ئێمە لە بەرسێرەی ئەواندایە... ئەمە تەحەمول ناکرێ! دەبێ یەکێکمان بڕوا، یان ئەوان یان ئێمە !))"٢٤"

لێ لە روانگەی سیاسیەوە ،شەری کوردان بێ ئەنجام بوو، هەندێ لە کوردەکان، کە ژمارەیەکیان لە بارزانییەوە نزیک بوون، بەرە بەرە ئیعترافیان بەمە دەکرد..کەش‌وهەوای دەوروبەر تێك چوو بوو:ئێستا ئەو زەمانە نەمابوو کە رێبوارێك لە بەغداوە دەهات،بارسووك‌وسەر سەلامەت بە ئاسانی پێی دەنایە (کوردستانی ئازاد کراو))ەوەو بای باڵی خۆیدا دەدا.ئێستا هەر هەمووان لە یەکتر بە گومان بوون.

رۆژنامەوانان نەیاندەتوانی بەبێ (رێنوین) ئەم جێ و ئەو جێ بکەن،یان بەبێ تەرجومانی تایبەتی دەزگای پاراستن پەیوەندی بە هیچ کەسێکەوە،ئیدی هەر کێیەك بوایە،بکەن.

سەرانی کورد کە ناچار بووبوون بە یارمەتی ئێران شەڕی بەعسیان بکەن، سەرەنجام بەخۆیان گەیشتنە ئەم قەناعەتەی کە لە بەرێوەبەردنی کاروباری خۆیاندا شێوازی((دەزگا ئەمنیەکان)) ی ئێران بەکاربێنن...بەڵام ئەم خاڵە روون بوو کە سەرانی کورد ئیدی خاوەن ڕاو بڕیاری خۆیان نەبوون:کوردەکان پاش یازدە مانگ بەرگری‌وبەڕەڤانی لە بەرانبەر سوپای عێراق،دەبوایە بڕیارێك بدەن:راگەیاندنی ئۆتۆنۆمی، یان دەوڵەتی کاتی، یان سەربەخۆیی:دەبوایە سەرکەوتنە سوپاییەکانی خۆیان—لە راستیدا سەرکەوتنیان بەدەست هێنا بوو—بکردایە بە ئامیان‌و هەوێنی سیاسەت:بەڵام ئەم بڕیارەی کە لە پایزی ١٩٧٤وە چاوەنۆڕدەکرا، هەر نەدراونەدرا.

ئیدریس بارزانی دەیوسیت بەم قسەیە((قسە چییە؟ گرنگ دەسەڵاتە! دەسەڵاتی بەرپرسانی ئیدارەکانی ئێمە زۆر لە دەسەڵاتی وەزیران زیاترە!)) پاساو بۆ سیاسەتی سەرانی کورد بێنێتەوە و بەرگری لێبکات."٢٥"

بەڵام رێبەرەکانی دیکەی کورد راشکاوتر بوون،دکتۆر مەحمود عوسمان لە کۆتایی شوباتی ١٩٧٥لە بەرسڤی ئەم پرسیارەدا گوتی:((ئەمرۆ شای ئێران دژی ئۆتۆنۆمی نییە،لە گەڵیشی نییە!لەم ڕووەوە دڵی پێ خۆش ناکرێ))"٢٦"

ئاشکرایە کە سەرانی کورد دەربارەی مانا وچەمکی ئەم شەڕە بێ ئاکامە پرسیاریان لە خۆ دەکرد.

دکتۆر مەحمود عوسمان کە لە ساڵی ١٩٦٢وەوە دەگەڵ باڵی راستی پارتیدابوو لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا دەڵێ: ((ئێمە خوێنی گەلی کورد لە پێناوی خۆشی شا دا نارێژین!)) چەند رۆژێك بەر لە رێکەوتننامەی جەزائیر بەینی شای ئێران وسەرانی کورد تێك چووبوو.

کوردێك کە لە رووی پلە وپایەوە لە دکتۆر مەحمود عوسمان، بچوکتر بوو،وهەستی بە ئازادییەکی پتری دەربڕین دەکرد،بە نائومێدی‌و کەسەرێکی زۆرەوە دەیگوت:((ئێمە بۆ کەسێکی دی شەڕ دەکەین‌و هیچمان لەمە دست ناکەوێ! کوردستان وێران بووە، وەزع وحاڵی پەنابەران زۆر خراپە،بەڵام لە دان‌وستانی داهاتوودا((مافی)) کەمتر لە ساڵی ١٩٧٠ بەدەست دێنین.... .

درێژە کێشانی شەڕ دەوڵەتی بەغدای لاواز کرد، ئێمەشی لاواز کرد، لەم بەینەدا براوەی گەورە شایە!))

قسە لەمە رونتر نابێ.

دوای چەند رۆژێك ئەو ڕیکەوتنەی کە لە نێوان شای ئێران و سەدام حوسێندا لە جەزائیرمۆرکرا کۆتایی بە شۆرشی بارزانی و هەموو خەونەکانی سەربەخۆیی کوردستان هێنا.

١٥- سەرچاوەو پەراوێزان :

١-هەڤپەیڤینی رۆژنامەوانی ١٩٧٤/٤/٨

٢-بروانە کتێبی((کوردستانی عێراق))عیسمەت شەریف وانلی ل١٣٠-١٣١

٣-هاشم عەقراوی لە ساڵی ١٩٢٦لەدایك بووە،پەیمانگای مامۆستایانی بەغدای تەواوکردووە،لە ساڵی ١٩٥٩دا ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی پارتی بوو.

٤-عەبدوڵڵا ئیسماعیل،کە لە ساڵی١٩٢٧دا لە هەولێر لە دایکبووە،یەکێك بوو لە هەوە لێن کەسانێك کە لە ساڵی١٩٦١چەکیان هەڵگرت،ئەم ژمارەیە لەلایەن سوپای عێراقەوە سەرکوتکران،بروانە کتێبەکەی وانلی ل ١٠٠-١٠١.

٥-لوموند،رۆژی ١٦/٣/ ,١٩٧٤

٦- رویتەر، دەیلی ئەستار،رۆژی ١٩٧٤/٤/٢٥

٧- لومۆندی رۆژی ١٩٧٤/٣/١١ کە راپوری((دەنگی کوردستانی))بڵاوکردۆتەوە.

٨- ((رێپێوانی دورودرێژی کوردان))ئولیڤەر پوستیل وێنە،لوموند ١٩٧٤/٧/١٠

٩-ئەم هەواڵە لە بوڵتنی دەزگای پاراستنەوە وەرگیراوە.

١٠-بە گوتەی مەسعود بارزانی عێراقیەکان ئەم هێزانەیان لە شەڕگەی کوردستاندا مۆڵ دابوو،لەشکرێن ٦،٤،٢،١ بە(تەواوەتی)لەشکرێن٥،٣،پێنج بەتالیۆنی هێزی تایبەت وهەموو یەکەکانی کوماندو،واتە تێکرای ٨٠هەزار نەفەر،واتە نزیکەی٩٠٪ سوپای عێراق،بروانە گوتاری رۆژی ١٩٧٥/١/٩کوتیدین دوپاری،بەناوی((پێشمەرگە نەخشەکانی بەغدا پوچەڵ دەکەنەوە)).

١١-دەیلی ئەستار،١٩٧٤/٨/٢٧،ئەنتەرناشیناڵ هیرالد تریبیون،ئەسوشیتید پرس،١٩٧٤/٨/٢٨

١٢-بروانە گوتاری((جەنگی سەد ساڵە لە عێراقدا))نووسینی کریس کۆچیرا،کە لە کوتیدین دوپاری رۆژی ١٩٧٥/١/١٠دا بڵاوبووەتەوە.

١٣-ژمارەکان لە مەسعود بارزانی وەرگیراون،بروانە ژمارەی رۆژی ١٩٧٥/١/٩ کوتیدین دوپاری.

١٤-ئەم بابەتە لە حاجی ئۆمەران بۆ نووسەر باسکراوە،١٩٧٤,/٩/٢٨

١٥-((بەغدا سورە لەسەر ئەوەی بەر لە هاتنی زستان شۆرشی کوردان لە ناوبەرێ))ژ.پ.مرسیە،فیگارۆ،ژمارەی رۆژی ١٩٧٤/١٠/١٤.

١٦-عیسمەت شەریف وانلی رووبەری هەموو کوردستان بە ٧٠٠٠٠٠کم چوارگۆشە دادەنێ،ل٢٤٨

١٧-ژمارەکان لە عەلی عەبدوڵڵا وەرگیراون،دوا بودجەی ساڵانەی وەزارەتی کاروباری باکور ١٩ ملیۆن دیناری عێراقی،واتە ١٢٪هەموو بودجەی عێراق بوو.

١٨-هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا،سەرسەنگ،١٩٧٤/٩

١٩-هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا،ئامێدی،١٩٧٤/٩

٢٠- هەڤپەيڤین دەگەڵ نووسەردا،حاجی ئۆمەران،١٩٧٤/٩

٢١-نووسەر،کۆتایی شوباتی ١٩٧٥

٢٢-ئەندامێکی مەکتەبی سیاسی حیزبی دیموکراتی کوردستان.

٢٣-واشنگتۆن پۆست،١٩٧٤/١١/١٧

٢٤- هەڤپەيڤین دەگەڵ نووسەردا، حاجی ئۆمەران،شوباتی ١٩٧٥

٢٥-هەمان سەرچاوە.

٢٦- هەڤپەيڤین دەگەڵ نوسەردا، دەربەند،شوباتی ١٩٧٥

فەسڵی پازدەیەم :ڕێکەوتننامەی جەزائیر(١٩٧٥/٣/٦) و هەرەسی یەکجارەکی :

لە مانگی١٩٧٣/١٠دا ڕێبەرانی کورد کە لە چیاوە پەیگیری ڕووداوە دبلۆماسییەکانی شەڕی عەرەب وئیسرائیلیان دەکرد،بە دیتنی پێشوازیی گەرمی برجنێڤ لە کیسنجەر لە مۆسکۆدا، بە سەرسوڕمانەوە گوتیان((ئێمە نامانەوێ ئەمانە یەکدی لە ئامێز بگرن.حەزمان دەکرد یەکتریان بەر شاپان بدابوایە!))

سەبارەت بە ئێران وعێراقیش عەینی شت بوو:تا بەینی عێراق وئێران خراپتر دەبوو سەرانی کورد خۆشحاڵتردەبوون، وهەرکە باسی نزیك بوونەوەی ئەم دووانە دەهاتە پێشێ غەمبار دەبوون.

بەلام ئەو جۆرە نزیکبوونەوەیەیان بە مەحاڵ دەزانی:ئەمانە کە تورەبوونی شایان لە دوای مۆر کردنی ڕێکەوتنامەی ١٩٧٠/٣/١١ وەبیر دێنایەوە دەیانگوت مەحاڵە شا رۆژێ لە رۆژان دەگەڵ سەرانی بەعسدا ڕێك بکەوێ ((ئەمە جێی باس وگفتوگۆ نییە))"١"

لێ لە حەقیقەتدا،شای ئێران لە هەیڤی ١٩٧٢/١٠ بەملاوە لە ڕێگەی وەزیرێکی دەرەوەی وڵاتێکی جیهانی سێیەمەوە- کە بێگومان تورکیایە-دەوڵەتی عێراقی تێگەیاند کە ئەگەر دەوڵەتی ناڤبری قبوڵ بکات پەیمانی ساڵی١٩٣٧دەربارەی شەتی عەرەب، کە ئێران سێ ساڵان لەوەوبەر یەك لایەنە بەتاڵی کردبووەوە، بە ئاشکرا بە تاڵ بکاتەوە، ئەویش(شا) ئامادەیە کارێکی وابکات ئاشتی باڵ سەر دەڤەرەکەدا بکێشێت."٢"

((سیا)) لەم کین وبەینە ئاگادار بوو، بەلام کوردەکان لەم واریقاتە بێ خەبەر بوون.بەلام وێڕای ئەمەش هەندێ هێماوئاماژەی نیگەرانی ئەنگێز هەبوون کە دەبووایە کوردەکانی، کە پێشتر بوو بوون بە قوربانی ئاشتی بەعس وسۆڤیەتەکان (بە شێوەی تایوان) لەوە حاڵی بکردایە کە ڕێکەوتنی نێوان شا وسەدام کارێکی مەحاڵ نییە.

کە پەیوەندی دیبلۆماسی بەینی عێراق وئێران دەسی پێکردەوە، لە دووەم رۆژی هێرشی رەمەزان (مەبەست هێرشی سوپای میسرە لە ١٩٧٣/١٠) بەملاوە، وەزیرانی دەرەوەی بەغداو تاران هەر تاو ناتاوێ لە ئەستەمبوڵ دیداریان دەکرد،و لە هەمان کاتدا هەندێ پەیوەندی لە نەتەوە یەکگرتووەکاندا ئەنجام دەدرا.ڕاستە ئەم دیدارانە شتێکی لێ شین نەدەبوو، بەلام هەر دیداررەکان بۆ خۆیان نیشانەومایەی نیگەرانی بوون.

لە هەیڤی١٩٧٤/١٠دا ئەمیر عەباس هوەیدای سەرەك وەزیرانی ئێران لە هەڤپەیڤینێکی دوورو درێژدا،کە تایبەت بوو بە مەسەلەی کوردان لە هەڵویستەکانی جارانی بایدایەوەو زیاتر تاکیدی لە سەر((دابی مرۆڤدۆستانەی ئێران بوو،کە نەیدەتوانی دەرگای ماڵەکەی لە ڕووی کەسانێك کە لە ترساو لە برساولە تاو بۆردومان هەڵدێن دابخات.))

سەرەك وەزیری ئێران لەم هەڤپەیڤینەدا خۆی لە چوونە ناو قەڵەمرەوی سیاسەت دوورە پەرێز دەگرێ.بەدەم حاشاکردنەوە لە هەرجۆرە کۆمەککردنێکی کوردان دەڵێ: ((ئێمە دەست ناخەینە کاروباری نێوخۆی عێراق.ئەمە چیرۆکێکە عێراقیەکان کە خەریکە لەبەرکوردان هەڵدێن و شکست دێنن،دروستیان کردوەو رەنگ ورتوشیان کردووە.بەرای من ئەم مەسەلەیە پەیویستە بە عێراقەوە.بێ هیچ شك وگۆمانێك کوردەکان مافی خۆیان هەیەوناتوانن ئەوە قوبوڵ بکەن کە عێراقیەکان وەکو هاولاتی پلە دوو ڕەفتاریان دەگەڵ بکەن.))

که لێی دەپرسن کەواتە کێ یارمەتی کوردان دەدات، سەرەك وەزیری ئێران دەڵێ: ((کێ ؟ ڕەنگە ((سیا)). یان دەزگای هەواڵگری فەرەنسی.))"٣"

لە کۆتایی مانگی١٢/١٩٧٤دا شای ئێران چاوپێکەوتنێکی دەگەڵ ڕۆژنامەی(السیاسە)ی کوەیتیدا کرد کە زۆر لە دیمانەکەی هوەیدا پتر مایەی نائومێدیو نیگەرانی بوو.شای ئێران عێراقی بەمە تاوانبارکرد کە:((ڕاستگۆیانە کاری بەو ڕێکەوتنە نەکردوە))کە لە ئەستەمبوڵ لەسەری ڕێك کەوتوونوگوتی ئەو کوردەکان((هان نادا))کە داوای سەربەخۆیی بکەن،و لەسەری ڕۆیی:((ئەوان تەنیا خوازیاری ئۆتۆنۆمیەکی سنووردارن لە چوار چێوەی عێراقدا، نەك لە دەرێی عێراقدا))"٤".

لەم کاتەدا هەندێ ڕووداوی جددی سنووریی،ئێرانوعێراقی گەیاندە ئاستانەی جەنگ: فڕۆکەیەکی توپولیفی١٧ویەکێکی سۆخوی بە موشەکی ئێرانی،لە سنووری ئێران خرانە خوارەوە"٥"

چەند ڕۆژێك لەوەپاش شا لە ڤینا ڕایگەیاند کە مەسەلەی دانی((چەکی هجومی)) بە کوردان لە گۆڕێ نیە ،چونکە ئەو بە خۆی ((لەگەڵ سەربەخۆیی کوردستاندا نییە))."٧"

جگە لەم شتانە نیشانەیەکی تری ڕەوشورەفتاری زۆر تەمومژاویونادیاری پایەدارانی ئێرانی دەبوایە سەرانی کوردی نیگەران بکردایە.لە هەیڤی شەشدا دەوڵەتی ئێران داوای لە((کۆمیتەی نێو نەتەوەیی خاچی سوور))و((لێژنەی باڵای نەتەوەیەکگرتووەکانی تایبەت بە پەنابەران)) کرد نوێنەری خۆیان بۆ سەردانی ئۆردوگای پەنابەرانی کوردی عێراقی بۆ ئێران بنێرن.

ئەم نوێنەرانە لە کۆتایی سەردانەکەیاندا لە کاربەدەستانی ئێرانیان پرسی ئایا پێویستیان بە کۆمەك هەیە؟ وەڵامی ئێران:نەخێر.بوو.

نوێنەرانی نێوبراو پاشان داوایان لە دەوڵەتی ئێران کرد کە مۆڵەتی نوێنەرانی خاچی سوور بدات لە ئێرانەوە بۆ کوردستانی عێراق بڕۆنوکۆمەکەکانی خاچی سور لەم ڕێگەیەوە بۆ زەرەرمەندانی شەڕ بنێردرێ،بەڵام دەوڵەتی ئێران خۆی دزییەوەو ئەم مۆڵەتەی نەدان.

لە هەمان کاتدا سەرەك وەزیرانی ئێران لەگەڵ تاکید کردنەوی ئەوەدا کە دەوڵەتی ئێران تا نهۆ ٨٠ ملیۆن دۆلاری لەم ١١٢٠٠٠کوردە عێراقییە پەناهەندانە خەرج کردوەە(١٠/١٩٧٤) ڕایگەیاند کە((پێویستە ئەوە بلێم کە لەم خەمساردی وبێ موبالاتیەی ڕێکخراوێکی وەك(خاچی سووری جیهانی) یان((کۆمیتەی باڵای پەناهەندانی سەر بە نەتەوەیەکگرتووەکان،دەرهەق بەم مەسەلەیە خەمباروسەرسامین.))

سەرەك وەزیرانی ئێران لە وەڵامی ئەم پرسیارەدا کە دەقاودەق چاوەڕوانی چیە لەورێکخراوە جیهانیە،گوتی:((دەبوایە بهاتنایەوئەو پەناهەندانەیان بدیبوایە! چونکە بەپێی پرۆگرامی خۆیان لەسەریانە بێنومەسەلەکە تاوتوێ بکەن....ئاخر ئەم خەڵکە هەردەبێ ڕۆژێك بۆ ماڵی خۆیان بگەڕێنەوە))"٧"

لە ڕاستیدا مەبەستی ئێرانیەکان لە هاتنی نوێنەری ڕێکخراوێن نێو نەتەوەییوسەردانیان بۆ ئۆردوگای پەناهەندەکان((جۆرە بانگەشەوپروپاگەندەیەك بوو.))ئەوە بوو پاش وەرگرتنی مۆڵەتی ترانزێت لەلایەن خاچی سوری سویدیەوە(٢٤/١٠/١٩٧٤)ئەوجا خاچی سووری جیهانی ئەم مۆڵەتەی وەرگرت."٨"

زۆر زەحمەتە تەسەور بکرێ کە جەنەراڵ بارزانی ودەوروبەرەکەی بە تەواوی لەم کەین وبەینانە بێ خەبەر بووبن-بە تایبەتی هەڵوێستی شا دژ بە راگەیاندنی ئۆتۆنۆمی یان فیدرالی لە چوار چێوەی عێراقدا،دەبوایە ئەو بەدگومانیەی کە جەنەراڵ بارزانی لە ساڵی ١٩٤٧وە لە شای هەبوو ، زیاتر وتوندتر بکردایە!

رەنگە جەنەراڵ بارزانی ئومێدی بە بەڵێنەکانی ئەمریکا بووبێ،ونەی دەزانی کە((سیا)) بە هەمان بێ شەرمی وبێ هەستی شای ئێرانەوە((تەنیا وەکو هۆ وئەوزاروئالەتێك بۆلاوازکردنی بونیادو توانای سەرکێشی نێونەتەوەیی عێراق)) دەیڕوانیە ئەو."٩"

بە هەر حاڵ لە ١٩٧٥/٢/٢٠سەفیری میسر لە بەیروت بە نوێنەری بارزانی راگەیاند کە سەرۆك سادات حەز دەکات نوینەری جەنەراڵ بارزانی بدینێ.

دوای چڵ وهەشت سەعاتان سامی لە پڕ لە کوردستانەوە بۆ تاران رۆیی و(جەنەراڵ بارزانیش لە ١٩٧٥/٢/٢٦دا بۆ تاران چوو)لەوێندەرەوە بۆ قاهیرە چوو،ولەوێ دیداری دەگەڵ سەرەك سادات و هەیکەلدا کرد(هەڵبەتە لە ٢/٢٨)دا .

سەرۆك سادات لەم دیدارەدا بە سامی گوت کە لە جەزائیردا رێکەوتنێك لە بەینی ئێران وعێراقدا دەکرێ و ئەم رێکەوتنە پەیوەندی بە کوردیشەوە دەبێت.

لێ سەرۆك سادات لەسەری رۆیی کە وێڕای ئەمەش شا((بە رەڤانی لە کوردان دەکات)). سامی لە گفتوگۆیەکدا دەگەڵ هەیکەل بە زمانێکی بنجبڕ گوتی:((رێکەوتنی بەینی شاوسەدام هەرچییەك بێ،ئەگەر پێویست بکابە ساڵان درێژە بە شەڕ دەدەین و تەسلیم نابین.))"١٠"

١- دەوری سەرەك سادات و بۆمد یەن:

لەبەر ئەوەی هەوڵەکانی یەکەمی زەمینە خۆشکردن بۆ رێکەتنی جەزائیر زۆر نهێنی بوون،بۆیە زەحمەتە ئەوە بزانرێ کە یەکەم هەنگاو بۆ ئەم ئاشتیە سەیرە کێ نای- سەرۆك سادات، سەرۆك بۆمدیەن، یان مەلیك حوسێنی پاشای ئوردن ؟

ئەگەرچی دەوری سادات لەم روداوەدا گرنگ بوو،بەڵام (زەمانەتی) ئەو لە روانگەی شاوە کە خوازیاری زەمانەتی رێبەرێکی عەرەبی((توند))ی وەکو بۆمدیەن بووکافی نەدەهاتە بەرچاو.

مەبەستی سەرۆك سادات روون بوو:عەرەب نەیاندەتوانی لە گەڵ رووبەرووبوونەوەی ئیسرائیلدا ، جەبهەی دووەم لە خۆیان بکەنەوە، ئیدی ئەو بەرەیە بەرەی کوردستان با یان بەرەی زەفار فەرقی نەدەکرد.مەلیك حوسێنیش هەر هەمان مەبەستی هەبوو.

پرۆژەکەی بۆمدیەن لەمە بەرینتر بوو:لە باری جوگرافیاییەوە هەولی دەدا دەسەلاتی هەردوو زلهێزەکە-ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا ویەکێتیی سۆڤیەت-لە کەنداوی فارس ودەریای ناڤین کەم بکاتەوە، جا بۆ وەدیهاتنی ئەم ئاواتە دەبوایە کۆتایی بە شەڕی کوردستان کە زۆر بەلەزو بە جۆرێکی ترسناك گەشەی دەسەند، بهێنرێ.

لە مەیدانی نەوتدا،ئاشت کردنەوەی ئێران وعێراق لەلایەن جەزایرەوە، قازانجێکی زۆری تێدا بوو:شای ئێران وەکو جەزائیریەکان هەڵوێستی زۆر توندی لە بواری نەوتدا وەگرتبوو،وبەتوندی رەخنەی لەمەلیك فەیسەڵی پاشای سعودییە دەگرت،بەرادەیەك کە تەنانەت جارێکیان وتی:((ئەگەر

فەیسەڵ ویەمانی- وزیری نەوتی ئەوسای عەرەبستانی سعودی-دەیانەوێ دیاری بدەنە ئەمریکا،دەتوانن چەکیان(صك)بدەنێ!بەڵام ئێمە ناتوانین رێی کاری وا بەخۆ بدەین))"١١"

بەمجۆرە سەرۆك بۆمدیەن بە ئومێدبوو بەو ناوبژیوانیەی خۆی عێراق بگەرێنێتەوە بۆ ئۆپێك و بەرەی((تصدی))بەسێ کۆچکەی جەزایر-بەغدا-تاران بەهێز بکات.

هەروەها لە روانگەیەکی دیکەشەوە بەگوتەی هەندێك کەسان ،سەرۆك بۆمدیەن پێی خراپ نەبوو بەشداری لە وەدەرنانی سۆڤیەتەکان لە کەنداوی فارس بکات وبەمە چاوێك لە ئەمریکاییەکان دابگرێ.

یەکەم پەیوەندی لەم بوارەدا،لەپەراوێزی کۆنفرانسی سەران لە (رەبات)ئەنجام دەدرێ،(٢٦/١٠/١٩٧٤):بەگوتەی جەزایریەکان یەکەم هەنگاویان لەم بوارەدا ئەوە بوو لە سەدام حوسێنیان پرسی:((ئایا ئامادەیە لەگەڵ شای ئێراندا دابنشێت؟))

سەرەك بۆمدیەن کە وەڵامی ئەرێتی لە یاریدەدەری سەرکۆماری عێراقی زانی، ئیدی درێژەی بە هەوڵ و((دەم تاقیکردنەوە))کانی خۆی دا- هەڵبەتە لە ئاستی باڵادا.

شای ئێران لە ١٩٧٥/١/٦دا بە دیدارێکی فەرمی سێ رۆژە چووە عەمان.لە ٢/٨دا چووە قاهیرە و لەوێندەربە گەرمی پێشوازی لێکرا، بە تایبەتی کە بەر لە هاتنی بۆ میسر بەڵێنی قەرزێکی یەك ملیار دۆلاری بە وڵاتی نێوبراو دابوو."١٢"

ئەم هەوڵ وتەگبیروراوێژانە تا کۆنگرەی سەرانی ئۆپیك بەردەوام بوو،پێشڤەچوونی کارەکە هێندە رەزایەت بخش بوو کە دەرفەتی بە سەرۆك سادات دا بەر لە بەستنی کۆنگرەی سەران،کوردەکان لە سازش ورێکەوتنەکەی ئایندە ئاگادار بکاتەوە.

٢- کۆنگرەی سەرانی ئۆپیك و رێکەوتنی (١٩٧٥/٣/٦):

کۆبوونەوەی سەرانی ئۆپێك لە ١٩٧٥/٣/٤لە پایتەخی جەزائیر دەرفەتی بۆ سەرۆك بۆمدیەن رەخساند کە شاوسەدام پێك بگەینێ. هەموو شەوێك دوای کۆبونەوەی ئۆپێك ،شاو((پیاوی بە هێز))ی عێراق پێکەوە دادانیشتن وتا سپێدە بە جۆرێکی تایبەتی گفتوگۆیان دەگەڵ یەکدی دەکرد.

یەکەمین شەوی ئەم شەونخونیە مێژوویانە، گفتوگۆیەکی دووقۆلی وراستە خۆ بوو((بۆ رێ خۆش کردن.))

سەرەك بۆمدیەن لە دووەم شەودا بەشداری کرد:گفتوگۆکان بە زمانی فەرەنسی بوو،یەکێك لە هاوکارە نزیکەکانی سەرۆك بۆمدیەن بۆ سەدامی دەکرد بە عەرەبی.

سەرەك بۆمدیەن هەستی کرد کە سەدام حوسێن پیاوێکی((زۆر واقیع بینە))ودەزانێ کە بەهای شەڕی کوردستان(کە بە گوتەی عێراقیەکان بریتیە لە کوژرانی ١٠٠٠٠کەس لە سالێکداونزیکەی چوارملیار دۆلار خەرجی) ئەوەندە هەیە کە ئەگەر بیەوێ ئەم برە پارەیە بۆ پەرەسەندن و ئاوەدانکردنەوەی عێراق تەرخان بکات بە خێرایی(زامەکان) سارێژ بکاتەوە.

بەڵام سەبارەت بە پەیوەندیەکانی عێراق دەگەڵ مۆسکۆدا- یاریدەدەری سەرکۆماری عێراق قەناعەتی بە بەرانبەرەکانی خۆی کرد کە ئەمە زادەی گۆشە گیری عێراق بووە .

شای ئێرانیش دەمێك بوو(لە نیسانی١٩٧٢وە،واتە لە کاتی مۆرکردنی پەیمانی دۆستایەتی عێراق و یەکێتیی سۆڤیەتەوە) دەیوەست یەکێتیی سۆڤیەت لە دەڤەرەکە وەدەرنێ.

شای ئێران زۆر چاك دەیزانی كە پشتیوانی لە كوردان بۆ ئەو لە راستیدا ئاگربازییە:لە ئێراندا پێنج ملیۆن كورد هەبوون،كە هیچ جۆرە مافێكیان نەبوو،هەر ئەوەبوو كە بە ئێرانیانی باش دەژمێردران! ئەم گەلە لە قوتابخانەكاندا بە زمانی زكماكی خۆیان نەیاندەخوێندو لێیان قەدەغە بوو(هەر تاو ناتاوەش مامۆستایانی كوردیان بۆ ناوچەكانی دیكەی ئێران دەگواستەوە) بلاْوكراوە و چاپەمەنی بە زمانی كوردی یاساغ بوو،نەتەوەپەروەرانی كورد بەشیان هەر ئازارو ئەشكەنجە بوو.

شا بە كردنەوەی سنووری نێوان كوردستانی عێراق وكوردستانی ئێران،كارێكی كردبوو كە ئەنجام وئاقیبەتێكی نادیاری هەبوو:مانگانە هەزاران پێشمەرگە بۆ بەسەربردنی مۆلەتی دوو سێ رۆژەی خۆیان بۆ لای خێزانەكانیان لە ئێران،كە لە ئۆردوگای پەناهەندەكانی ورمێ وكرمانشادا دەژیان،دەهاتن.

ئەو چیرۆكانەی كەم ئەم پێشمەرگانە دەیانگێراوە چ كارێكی دەكردە سەر زەین وهزری كوردێن ئێران ؟

شا،كە هەمیشە ئاگای لەمە بوو، لە سەفەرەكەی دا بۆ فەرەنسا لە حوزەیرانی ١٩٧٤دا رایگەیاند :((ئەگەر بەلوعەكە بگرمەوە هەموو شتێك تەواو دەبێت!))"١٤"

جا ئێستا وەختی ئەوە هاتبوو كە شا((بەلوعەكە بگرێتەوە!))

پاش شەوێكی دیكەی شەونخونی،كە بە دانیشتن لە دەوری خوانی بەیانی كۆتایی هات،سەرەك بۆمدیەن لە كۆتایی كۆبوونەوەی سەرانی ئۆپیكدا رایگەیاند كە:((رێكەوتنێكی تەواو بە مەبەستی كۆتایی هێنان بە ناكۆكیەكانی بەینی هەرتك ولاْتی برا كراوە))شاوسەدام لە بەرچاوی سەرانی واق ورماوی ولاْتاندا یەكتریان لە ئامێز گرت.

ئێستا ئەو زەمانە بەسەر چووبوو كە سەرەك ناسر شای ئێرانی بە ((موسوڵمانی ئازیزو تاقانەی ئیسرائیل))ناودەبرد.

٣- خاڵە رەسمیەكانی رێكەوتنی ئازاری (١٩٧٥):

رێكەوتننامەی جەزائیر بە رەسمی چوارماددە بوو كە ئەم خالاْنە دەگرێتە خۆ:

- دیاری كردنی سنوری زەمینی لە نێوان ئێران و عێراق بە پێی قەواڵەنامەكانی ساڵی ١٩١٣ی قەستەنتەنیە وكارەكانی كۆمیتەی ساڵی ١٩١٤
- دیاری كردنی سنووری ئاویی، بە پێی خەتی ناوەراستی شەتەكە .
- چاودێری توندو(كاریگەری)ی سنوورەكان بە مەبەستی نەهێشتنی دزەكردنی ((خەرابكاران))
- ئەم خالاْنە،بناغەیەكی گشت گیرن وهەر لادانێك لێیان،روحی ئەم رێكەوتننامەیە دەخاتە خەتەرەوە."١٦"

٤- خاڵە نهێنیەكانی رێكەوتننامەكە :

رێكەوتنی جەزایر لە راستیدا رێكەوتنێكی سادەی سنووری نەبوو، بەڵكو رێكەوتنێكی بنەرەتی وستراتژی بوو،وئەگەر بە تەواوی جێبەجێ بكرایە ئاكام وكارگەرییەكی درێژخایەنی لە ناوچەی كەنداوی فارسدا دەبوو.

ڕێبەرانی بەعس بە ئیعتیراف کردن بەهێڵی سنووری کۆمیتەکانی سنووری ساڵانی ١٩١٣-١٩١٤ نەك هەر مەسەلەی شەتی عەرەبیان حەل وفەسل کرد،بەڵکو چاویان لە مافی مێژوویی عارەب لە خۆزستان(یان ئەوان گۆتەنی لە عەرەبستان)وکلکەی باکوری کەنداوی فارسیش پۆشی بوو،هەربۆیەش چاپەمەنیوبلاوکراوەکانی دیمەشق بەلەز بەزمانی توند لەم رووەوە سەرزەنشتیان کردن .

بەڵام ڕێکەوتننامەی جەزایر خاڵێکی تایبەتی تێدایە کە نابێ ولاتانی کەنداوی فارس بکرێن بە داشە هارەی گەمەی زلهێزان ،بە پشتیوانی لە کێشە ناوچەییەکان: بەم پێیە ئێران دەستەبەرداری کوردەکان دەبوو.

عێراقیش لەلایەن خۆیەوە پابەند دەبوو کە هەر جۆرە پشتیوانیەك لە ڕێکخراوە دژە ئێرانیەکان کە بەغدا مەڵبەندیان بوو-بە تایبەتی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران-وشۆرشڤانانی زەفار ببڕێ.

٥- کورد لە بەرانبەر ڕێکەوتنی ١٩٧٥/٣/٦:

کوردەکان هەواڵی ڕێکەوتنی جەزائیریان لە رادیۆوە ژنەوت،بەڵام نەك لە رادیۆی(دەنگی کوردستان)ەوە کە تاقە وشەیەکی لەم بارەیەوە نەگوت، بەڵکو لە بی بی سی،لە دەنگی ئەمریکا، لە رادیۆی قاهیرە، رادیۆی ئیسرئیل ورادیۆی بەغدا!

تەنیٚ چەند کەسێك لە خەڵکانی نزیکی سەرانی کورد لە شەوی ٣/٥دا لەم رووداوە ئاگادار بوون:ئیدی بۆ کوردەکانی دیکە،بە تایبەتی بۆ ئەو پێشمەرگانەی کە لە شەڕگەکانی زاخۆو رەواندزوقەلادزەدا دەجەنگین، هەروەها بۆ پەناهەندەکانوفەرمانبەرانی((وەزارەت خانە))کانی دۆڵی چۆمان،ئەم هەواڵە وەکو بۆمبا دەنگی دایەوە.

بەڵام کاردانەوە دەرهەق بەم هەواڵە لە شەڕگەو پشت شەڕگە جیاوازە.لە شەڕگەکاندای هێزی پیشمەرگە،هەرچەند سەریان لەم کارە سوڕمابوو،بە هیچ جۆریٚ باوەڕناکەن کە هەموو شتێك کۆتایی هاتبیٚ، بەهیوان لە ڕێگەی شاوە ئەم ڕێکەوتنە، ڕێکەوتنێکی دیکەی لە نێوان جەنەراڵ بارزانی و بەغدایە بەدوادا بیٚ.

ئەگەر بەراستیش سنور دابخرێت،ئەوان(پێشمەرگە)بەلای کەمەوە بۆئەوەی بیسەلمێنن کە دەتوانن بە بیٚ کۆمەکی ئێرانیش بەرگە بگرن درێژە بە شەڕ دەدەن!

لە پشت شەرگەوە، لە دۆلی چۆمان هەرەس،هەرەسی تەواو بوو....ژمارەیەك خوێندکاری زانکۆ کە چەند مانگێگ یان چەند هەفتەیەك بوو پەیوەندییان بە شۆرشی کوردە کردبوو، لە نائومێدیدا لێبڕان خۆ کوژی بکەن، ناچار تەفنگەکانیان لیٚ سەندن.

ئاشکرایە کە بۆچی وەها ورەیان بەرداوە: هەمان شەوی ٣/٦، ئێرانیەکان ئەو تۆپخانەوفڕۆکە شکێنانەیان،کە بۆ بەرگری لە بارەگای جەنەراڵ بارزانی لە حاجی ئۆمەران، هێنرابون ،کۆکردەوەو بردیانەوە بۆ ئێران.

ئەم خەڵکە کە دەیانبینی لۆرییە ئێرانیەکان بە جادەی هاملتۆندا پشت لە شەڕگە بەرەو ئێران دەرۆیشتنەوە، ئیدی حاڵی دەبن کە ڕێکەوتنی ٣/٦ ئاکامی کوشندەی بۆ شۆڕشی کورد دەبێت.

بۆ سبەینیٚ، واتە ١٩٧٥/٣/٧ هێزی فڕۆکەوانی عێراق کە هیچ ترسێکی لە تۆپی فڕۆکەشکێنوموشەکی ئێرانی نەبوو،سەرانسەری دۆڵیٚ چۆمانی لە گەلاڵەوە بیگرە تا ناوپردان و

دەربەند ونزیکی حدودی کرد بە مەیدانی هێرش وپەلاماری بەردەوام و بۆردومان وگوللەبارانی خۆی.ناوچەکە پەشێوە،پەشێوی بە رادەیەکە کە کاتێ تەرجومانێکی رێنوێنی رۆژنامەوانێکی بێگانە، لە شەڕگەیەکی دورەوە بۆ دەربەند دەگەڕێتەوە، تەماشا دەکات مەڵبەندی چاپەمەنی و بڵاوکردنەوەو هەموو(وەزارەتخانەکان) چۆڵ وهۆڵن،بەنی بەشەری تیا نییە:کادرە ئیدرایەکانی پشت بەرە هەموو پەنایان بردووەتە ئێران.

لە هەمان کاتدا سوپای عێراق دەستی بە هێرشێکی گشتی کرد. تەنیا لە شەرگەی رەواندزدا یەك لەشکرونیوی بە پشتیوانی نزیکەی ۲۰۰ تانکەوە دژی سەنگەرەکانی پێشمەرگەیان خستە گەڕ.عێراقیەکان(رەنگە ئێرانییەکانیش) کەمترین گومانیان لەوە نەبوو کە ئەم شەرگەیە تێك دەشکێت وهەرەس دێنێت و یەکەمین یەکەی سوپای عێراق لە زەرفی ٤٨ سەعاتدا دەگاتە سنووری ئێران.

لێ هێزی پشمەرگە بەوپەڕی سەرسەختی و ورەبەرزییەوە شەڕیان کرد،وبەرگەیان گرت،و زەرەرو زیانێکی زۆریان لە سوپای عێراق دا"١٧". رێك هەفتەیەك دوای رێکەوتنی جەزایر،دەوڵەتی عێراق رایگەیاند کە کریارێن سوپایی لە کوردستاندا رادەگرێ:ئەم ئاگربرە کە لە سەر داوای شای ئێران بوو، بڕیار بوو تا کۆتایی مانگ بەردەوام بێ ودەرفەت بە کوردەکان بدات خۆیان ساغ بکەنەوە، یان پەنا وەبەر ئێران بەرن و ببنە پەنابەر یان بۆ عێراق بگەڕێنەوەو تەسلیم بن.

٦- جەنەراڵ بارزانی و رێکەوتنی ٣/٦:

سەرانی کورد تا کۆتایی ئەو واقیعەیان پێ قەبوڵ نەدەکرا،بەوە دڵی خۆیان خۆش دەکرد کە ئەمریکیەکان لەلای شا بە قازانجی ئەوان ناوبژیوانی دەکات.

جەنەراڵ بارزانی کە لە ١٩٧٥/٢/٢٦دا بۆ تاران چوو بوو تا دوا هەوڵی خۆی لەگەڵ شادا بدات، بێ ئەوەی لەلایەن شاوە پێشوازی بکرێ بۆ کوردستان گەرایەوە.بەڵام پێیان وتبوو کە رێکەوتنێك دەبێت و ئەم رێکەوتنە بە قازانجی کورد دەبێت .

بەڵام لە١٩٧٥/٣/٥دا، شەوی پێش راگەیاندنی رێکەوتنی جەزایر،یەکێك لە ئەفسەرانی ساواکی ئێران ،هاتە نك وی‌و بە((زمانێکی توندوچاوەنۆڕ نەکراو)) پێی گوت کە((سنوور دادەخرێ و رێگەی هیچ جۆرە هاتووچۆیەك نادرێ.نابێ چیتر چاوەنۆڕی کۆمەك (لە ئێران)بکات.دەبێ مەرجەکانی عێراق قەبوڵ بکات هێزی پێشمەرگە رێگە نادرێت پەنا وەبەر(ئێران) بەرن، مەگەر بە شێوەی گروپی بچوك وپاش ئەوەی چەکەکانیان تەسلیم بە ئێران بکەن."١٩"

بارزانی ودەوروبەرەکەی هێشتا هەر بە تەمابوون،کە رێکەوتنی جەزایر((هەندێ شتی بۆ کوردانیش)) تێدا دەبێ، بەڵام دوای ئەوەی سوپای عێراق لە ١٩٧٥/٣/٧دەستی بە هێرش کرد، ناچار ئەم دوا خەیاڵاتەیان لە سەری خۆ دەرکردو لە ١٩٧٥/٣/١٠دا نامەیەکی نائومێدانەیان بۆ ((سیا)) لە تاران نارد:

((سەرگەردانی وپەشێوی باڵی بەسەر جەماوەروهێزی ئێمەدا کێشاوە.خەتەرێکی بێ پێشینە هەڕەشە لە چارەنووسی گەلی ئێمە دەکات.ئێمە لە بەردەم هەڕەشەی نابوودی تەواوداین.ئەم شتانە هەموو نادیارو بێ پاساوە.ئێمە روو دەکەینە دەوڵەتی ئەمەریکا و ئێوەو داواتان لێدەکەین کە بە پێی بەڵێنەکانی خۆتان بکەن وفریابکەون ومەیەڵن ها وپەیمانەکەتان تیا بچێ،وگیانی جەنەراڵ

بارزانی وکاروباری خێزانەکانمان بپارێزن، وچارەسەرێکی ئابرومەندانە بۆ ئەم مەسەلەیە بدۆزنەوە.))"٢٠"

هەر هەمان ڕۆژ جەنەراڵ بارزانی نامەیەکی بۆ کیسنجەر نووسی:((وڵاتە یەکگرتوەکانی ئەمەریکا بەرانبەر بە گەلی ئێمە کە بۆ پێشڤەچوونی سیاسەتی وڵاتی ئەنگۆ گیرۆدەی ئەم ڕووداوە بووە، بەرعۆدەیی ئەخلاقی و سیاسی دەئەستۆدایە، وداوای لێکرد لەم بوارەدا چەند هەنگاوێ بنێ:

– بەر لە هێرشی سوپای عێراق بگرێ ودەرگای دانوسان بۆ دۆزینەوەی چارەسەرێك (کە رواڵەت بپارێزێ) بکاتەوە.

– لەم ساتە مێژوویی و خەمناکەدا، بەمەبەستی کۆمەك کردنی گەلی کورد، گوشار بخاتە سەر ئێران ،تا بەلای کەمەوە خەڵك(ولەشکری ئێمە) بتوانن، بەلای کەمەوە تا ئەو دەمەی مەسەلەکەمان لە چوارچێوەی ڕێکەوتنێکی گشتیدا چارەسەر دەکرێ، درێژە بە شەڕی پارتیزانی خۆ بدەن."٢١"

کیسنجەر هەرگیز وەڵامی ئەم نامەیەی بارزانی نەدایەوە.

٧– دوا ڕۆژەکانی شۆڕشی کورد:

پاش ڕاگەیاندنی ئاگربڕ لە ١٩٧٥/٣/١٣دا ، هەموو سەرانی سوپایی کورد و زۆربەی ئەندامانی مەکتەبی سیاسی و کۆمیتەی ناوەندی حیزب سووربوون لە سەر ئەوەی کە وێڕای بڕانی کۆمەکی ئێران، درێژە بە شەڕبدەن.

بۆ درێژە پێدانی شەڕ نەخشەیەك دانرا: بەپێی ئەم نەخشەیە دەبوایە ژمارەی هێزی پیشمەرگە بەرادەیەکی بەرچاو کەم بکرێتەوە ،لایەنی هەرەزۆر ١٤–١٥ هەزار کەس بهێڵرێتەوە. گەنجەکان بە پێشمەرگایەتی بمێننەوەو ئەوانی دی بچنەوە ماڵی خۆیان. عەماری ئازووقە دروست بکرێ، سەرکردایەتی شۆڕش وئەندامانی مەکتەبی سیاسی لە پێنج ناوچەی جیاوازدا بڵاوببنەوە ، جەنەراڵ بارزانی لە((باڵەك)) جێگیر ببێ.

لە ١٩٧٥/٣/١٦دا لە کۆبوونەوەیەکدا لە گەلاڵە، بە ئامادەبوونی هەموو سەرانی سوپایی و فەرماندەیی هێزو بەتالیۆنەکان، جەنەراڵ بارزانی نەخشەی هێرشێکی لە شەڕگەی ڕواندز پەسند کرد: بریاردرا هەمو پێشمەرگەکانی ئەم بەرەیە، بەشداری ئەم هێرشە بکەن، سەرکردایەتی لەشکری کوردستان ئامادەبوو ٢٠٠٠ پێشمەرگە فیدابکات، بەو هیوایە کە باقی هێزی پێشمەرگە سەنگەری عێراقیەکان بکوتن و ڕابماڵن وتا((گەلی عەلی بەگ))پێشرەوی بکەن."٢٢"

٨– هەرەسهێنانی شۆڕش:

بەڵام هەر هەموو ئەم پرۆژەوبەرنامانە هەر زوو شێوەی خەونێکی پەریشانیان لە خۆ گرت: لە ١٩٧٥/٣/١٥ بە پێی ڕێکەوتنی جەزایر، وەزارەتی دەرەوەی ئێران وعێراق(عەباسعەلی خەلعەتبەری وسەعدون حەمادی)لە تاران وبەسەرۆکایەتی بوتەفلیقەی وەزیری دەرەوەی جەزایر پێکەوە کۆبوونەوە.

وەزیرانی نێوبراو پاش ٤٨ سەعات گفتوگۆ، دەربارەی چۆنیەتی جێبەجێی کردنی ڕێکەتنامەکە گەییشتنە ڕێکەوتی یەکجارەکی: لە ١٩٧٥/٣/١٧ دا قەواڵەیەکیان ئیمزاکرد کە بە پێی ئەو قەواڵەیە

بڕیاری دامەزراندنی سێ کۆمیتەومۆڵەتدانی چالاکی((٥٠)) ئەفسەری جەزایری لە هەردوو دیوی سنوردا درا.
لە ١٩٧٥/٣/١٨دا،ئەندامانی مەکتەبی سیاسی وکۆمیتەی ناوەندی پارتی، لە کۆبوونەوەیەکی تریاندا لێبڕان کە دەست لە شەڕ هەڵگرن.
دەست کێشانەوەی جەنەراڵ بارزانی لەشەڕ هێشتا یەکێکە لە نهێنیە گەورەکانی دوا ساتەکانی بزاڤی رزگاریخوازی کورد.گەورەیی تەمەن و ماندوو بوون رونکەرەوەوپاساوی هەموو شتێك نیە:((دەست بەردار بوونی ئێران))یش وەڵامی هەموو لایەنێکی ئەو نهێنیە نیە.
بە گوێرەی هەندێك ریوایەتان، پاش کۆبوونەوەی وەزیرانی دەرەوە لە تاران،ئەفسەرێکی گەورەی ئێران هاتە نك بارزانی وهەڕەشەی کرد کە ئەگەر درێژە بەشەڕی سوپای عێراق بدات،سوپای ئێران دەستەوئەژنۆ دادەنیشێت..حەمید بەرواری کە یەکێك بوو لە فەرماندەکانی لەشکری کوردستان، لە روونکردنەوەیەکیدا بۆ رۆژنامەوانێك، دروستی ئەو واریقاتەی سەرێ دەسەڵمێنێ :نێوبراو بەو رۆژنامەوانە بێگانەیەی گوت:((ئێستا ئەگەر شەڕ بکەین،دەبێ نەك لەگەڵ یەك دەوڵەتدا ،بەڵکو لەگەڵ چەندین دەوڵەتدا شەڕ بکەین)).
بە گوتەی هەندێك ژێدەرانی دی،جەنەراڵ بارزانی دوای رێکەوتنی ٣/٦ بۆتاران گەرایەوەو پاش ٢-٣ رۆژ،کە لە نیشیمەنگەکەیدا ،بە عەمەلی دەست بە سەر بوو، شا پێشوازی کرد.
شا بانگی کردبوو وداوای لێکردبوو کە دەست لە شەڕ هەڵگرێ،ودوای ئینزار پێشنیازی کردبوو کە ببێ بە پەناهەندەی ئێران وگوتبووی:((١٢ساڵان لە یەکێتیی سۆڤیەتدا مایتەوە،وەرە ئێرەو دوو سێ سالیش لە ئێراندا بژی)) .
یەکێك لەو رۆژاواییە دەگمەنانەی کە هەفتەیەك دوای رێکەوتنی جەزایر دیداری دەگەڵ بارزانیدا کرد(ئەمە دەمانێ بووکە جەنەراڵ بارزانی لە کوردستان بوو،وئازادانە قسەی دەکرد)ئەو رۆژنامەوانە بەم جۆرە وەسفی دەکات ((پیرەمێردێکی موو سپی بوو کە زامێکی قوڵ بە روحیەوە بوو.دوو سەعاتی تەواو قسەی لەمەڕ ئەو(خیانەتە) کرد کە دەرهەق بەو کرابوو. بەڵام خۆی بە بەزیووشکست خواردوو نەدەزانی!
بارزانی بە خۆی باوەڕی بە درێژەپێدانی شۆرش هەبوو،بەڵام ئەمەشی لەبەر چاوبوو کە خەڵکی مەدەنی(بەتایبەتی خەڵکی بادینان) ئیدی ئەو توانایەیان نەبوو کە دوای بکەون.
دەیگوت کە ئامادەیە دەم ودەست لەگەڵ بەغدایە بکەوێتە گفتوگۆوئەو دان وستانە دەست پێبکاتەوە کە یەك ساڵ لەمەوبەر بڕا بوو."٢٣"
((هەیکەل))ش یەکێك بوو لەوانەی دەرفەتی بۆ هەڵکەوت کە چەند هەفتەیەك لەوەدوا، واتە لە سەرەتاکانی مانگی ١٩٧٥/٥دا لە تاران بارزانی بدینێ و لێبڕا بچێتە بنج وبناوانی ئەو فاکتەرو هۆیانەی بوونە مایەی دەست کێشانەوەی بارزانی لە جەنگ.
جەنەراڵ بارزانی- کە نهۆبە عەمەلی بارمتەیەکە لە دەستی شاداولە ئازادی رەفتاروگوتار مەحرومە، وەڵامی دەداتەوە:((تەنانەت ئەگەر سنوورەکانیشیان دابخستایە من هەر لەگەڵ درێژەپێدانی شۆرشدا بووم، بەڵام وام بە چاك زانی کە لەوەی پتر نەبمە مایەی رشتنی خوێنی گەلی کورد وعێراق))!

لەسەری دەروات:((من تەسلیم نەبوومە))(!).پێم باشتر بوو جارێ بە شێوەیەکی کاتی شۆڕش رابگرم))"٢٤".

ژمارەیەك لە فەرماندە عەسکەریەکان نەیاندەویست دەست لە شەڕهەڵگرن.بەتایبەتی ئەسعەد خۆشەوی کە سەرپێچی لە فەرمانەکانی جەنەراڵ بارزانی کردوگوتی:((ئەنگۆش دەست هەڵگرن من بەخۆم ئەوەندەم چەك وتەقەمەنی هەیە کە تا دوو ساڵی دی درێژە بە شۆڕش بدەم!))

لێ بارزانی بروسکەیەکی دی بۆ ناردوئەمری پێکرد کە بە خۆی وخێزانەکەیەوە بۆ حاجی ئۆمەران بروات.

هەندێ لە فەرماندە عەسکەرییەکان وڕێبەرانی حیزب ماوەیەك، تا (٣/٢٤) ش هەر لە بیری ئەمەدا بوون کە شۆڕشی پارتیزانی لە دەڤەری پێنجوێندا هەڵگیرسێنن،بەڵام کە قەیرانی ساڵی١٩٦٤یان وەبیر هاتەوە کەسیان زاتی نەکرد مل بداتە ئەو کارە.

٩- هەڵاتنی بە کۆمەڵ:

کۆتایی روداوەکە نزیك دەبووەوە....ڕێبەران،ڕێگەی حاجی ئۆمەران و سنوری ئێرانیان گرتە بەر.لە بادینانـدا کـە دووری ڕێگـە کردبوویـە کارێـك کـە جـەماوەری خـەڵك وپەنابـەران بـەزوویی نەگەنـە داڵدەیەکی ئێران،هەندێ کاری خەمین رویدا.

ئەوەبوو کە عیسا سواری ئامیر بەتالیۆن کاتێ ویستی هەڤاڵەکانی خۆی بەجێ بهێڵێ بەدەستی ئەوان هاتە کوشتن.

لەسەرانسەری دۆڵی چۆماندا،هەرهەمووان،ڕێبەرانی خۆیان بەخیانەتکاردەزانی:لەم دوا ڕۆژانەی مـانگی ئازاردا،بـەر لـە هـاتنی رۆژی١/٤/٧٥(کـە کۆتـایی ئـاگربڕ بـوو)کـە رۆژێکـی چارەنووسساز بـوو((ئەگـەر ئەنـدامێکی کۆمیتـەی ناوەنـدی یـان مەکتـەبی سیاسـی حیزب،یـان یـەکێك لـە کوڕانی بـارزانی زاتیـان بکردایـەو لەسـەر ڕێگـەی چـۆمان وحاجی ئۆمـەران بەدیاربکەوتایە،دەمودەسـت دەکوژرا))ئەمە یەکێك لەو شایەتحاڵانە دەیگێڕێتەوە کە بە چاوی خۆی ئەو دیمەنە سامناکانەی دیتووە کە لە دوا ساتەکانی ژیانی ((قەڵای کوردستان))دا روویان دەدا.

دوادانیشـتوانی گەڵاڵەوچـۆمان ودەربەند،بەنزینیان بـە ماڵ ودوکانەکانیانـدا کرد وئاگریـان پێـوە نان،لەکاتێکـدا لـە بـێ دەسـەڵاتی ونائومێدیـدا دەگریـان،ودەنگی دەسـدرێژی تفەنگ ورەشـاش سەرانسـەری دۆڵەکـەی پڕ کردبـوو- پیشـمەرگە ئـەم تەقانـەیان دەکـرد، دەیانویسـت بـەر لـەوەی تفەنگەکەیان بشکێنن وئاودیوی ئێران بن، تەقەمەنیەکانیان تەواو بکەن.

لـە ١٩٧٥/٣/٢٠دا رەشید سندی، کـە یـەکێك بـوو لـە فەرمانـدە عەسـکەرییەکانی بـارزانی، فـەرمانی ڕاگرتنی شـەڕی (لەلایـەن بارزانیـەوە) قـەبوڵ کـرد.لـە بیست ویەکی ئازاری ١٩٧٥دا رادیـۆی (دەنگـی کوردستان) بێ هیچ روونکردنەوەیەك بەرنامەکانی خۆی راگرت.

لە ١٩٧٥/٣/٣٠ بەشەو، جەنەراڵ بارزانی کە لـە ٣/٢٢وە لـە ڕێگـەی کـەناڵێن دیبلۆماسیەوە داوای پەنابەری لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا"٢٥"کردبوو، بۆ دواجار لە حاجی ئۆمەرانـەوە لـە سـنور پەرییەوە.

جەنـەراڵ بـارزانی نزیکـەی(٣٠)سـی سـاڵ دوای قـازی محەمەد،سـەرۆکی کۆمـاری تەمـەن کـورتی مەهاباد،کە هەر خۆی بۆیە قازی بە خیانەت تاوانبارکردبوو کە بێ هیچ شـەڕێك ١٠٠٠٠ تفەنگی تەحویلی ئێران دابوو،ئەمیش دەستی لەو شۆڕشە هـەڵگرت کـە لـە پێنـاوی وەدەست هێنـانی(مـافی

گەلی کورددا) هەڵی گیرساندبوو،پاش ئەوەی چل ساڵی تەمەنی خۆی لە قەبەڵی ئەم خەباتە چەکدارییە کرد،دیسان ڕێی تاراوگەی گرتە بەر،و پشتی لە دام ودەزگایەك کرد کە لە سەردەمی ((ئەفسانە ئاسا))ی میر بەدرخان بەملاوە بە هێزترین(حکومەت)ی کورد بوو.

١٠- کۆتایی:

دوای چەند هەفتەیەك، دوا گروپی ڕێبەری کوردی وەفاداری بارزانیت لە ئۆردوگای نەغەدەی نزیکی مەهاباد دەبینی.

هیچ مسیبەتبارو کارەساتدیدەیەك بە ئەندازەی ئەمانە گوناح ومایەی بەزەیی نەبوو.

چەند خێوەتێکی قەراغ شارۆچکەی نەغەدە شوێنی مەکتەب وبارەگای سەرانی کورد بوو:ئیدریس، مەسعود،سامی، عەلی عەبدوڵلا .. مەسعود کە حەزی نەدەکرد کەوتن و بەدبەختی خۆی نیشان بدات، خۆی لە دیداری خەڵکی دەدزییەوە.

سامی لە تفاقی نوسینگە تەنیا یەك مێزی بچووکی هەبوو،لە ژێر خیوەتێکدا، لەگەڵ دوو کورسی وبۆکس فایلێکی نیمچە کراوە-ی بەتاڵیش بەسەر میزەکەیەوەبوو.بە دیتنی سیمای((سەرەك وەزیران))ی کوردستان،زەحمەت بوو تەسەور بکریٚ کە ئەم پیاوە شان وشەپلیك داتەکیوە،ڕەنگ و ڕوو سیسەڵە وچرچەڵەیەی کە لە بەر چاوت بوو،چەند هەفتەیەك پێشتر توانبێتی بەسەنگ و هێزی سی هەزار پێشمەرگەی لەشکری کوردستان-یەکێك لە باشترین سوپاکانی ڕۆژهەلاتی ناڤین-لەگەڵ شای ئێران و سەرۆك سادات وکیسنجەردا دانیشتبیٚ وگفتوگۆی کردبیٚ.

سامی هیچی پێنەبوو بیڵیٚ.هەر ئەوەندەی بۆ دەگوترا کە((شۆڕشی چەکداریی کورد تەواو بووە.... ولە ڕوانگەی سیاسیەوە کاری ئەم گروپە لە ڕێبەرانی کورد تەواو))

ئەم کەسایەتیە کە ئەندازیاری هاوپەیمانی دەگەڵ(سیا)دابوو بە داخ وکەسەرەوە لەسەری ڕۆیی: ((کەسێکی زۆر لە ئێران گەورەتر سۆزوبەڵێنانی ئاشکرای دابووینیٚ،وپەیمانشکێنی کرد))"٢٦"

بەلام وێڕای ترس ونیگەرانی(سیا)کوردەکان تا کۆتایی لەسەر بەڵێنی خۆیان مانەوەو چ شتێکیان لەمەڕ نەخشی ئەمریکا کەشف نەکرد.

لە ئۆردوگای نەغەدەدا،کادرانی ڕژێمی بارزانی، هەموو خەمبارو بێکار، لەم خێوەتەوە بۆ ئەو خێوەت دەگەڕان:فەرەنسۆ، فەرماندای جارانی گەلاڵە،عەلی عەبدوڵلا، وەزیری دارایی جاران، شوان شاخەوان، بەرپرسی مەکتەبی ئاوەدانکردنەوەی دێهاتان و زۆری دیکە.

بەلام بێگومان لە هەمووان نائۆمێدتر خوێندکارانی زانکۆ بوون کە بە نیگەرانی وپەشێوی لە خۆیان دەپرسی کیڤە بچن؟

ژمارەیەکیش پێشتر بڕیاری خۆیان دابوو،وەکو ساڵح یوسفی، کە لەگەڵ ڕاگەیاندنی ڕێکەوتنی جەزایردا،لە ڕەواندز خۆی تەسلیمی کاربەدەستانی عێراقی کرد...هەندێکی دی،کە بەو ئۆتومبێلانەی کە ساواك دە ئختیاری نابوون،لە تاران دەسوڕانەوە،دوای ماوەیەکی کەم بە پاسپۆرتی عێراقی بۆ بەیرووت ڕۆیشتن.

بەلام بۆ زۆربەی ئەو خوێندکارانەی کە لە عێراق یان لە ئەوروپادا دەستیان لە خوێندنی زانکۆ هەڵگرتبووپەیوەندیان بە بارزانیەوە کردبوو، وەزعەکە یەکجار بەزەیی ئەنگێزبوو:بەلای ئەمانەوە مەسەلەی سوود وەرگرتن لەو عەفواتەی کە دەوڵەتی عێراق دەری کردبوو،وئەنجومەنی

سەرکرایەتی شۆڕش لە ١٩٧٥/٤/٣٠دا بۆ ماوەی ٢٠ ڕۆژی دی درێژی کردبووەوە،تا ئەوانەی دەیانەوێ سوودی لێوەربگرن، بتوانن بۆ عێراق بڕۆنەوە، لە ئارادا نەبوو."٢٧"
سەرباری زەمانەتەکانی سەدام حوسێن،گەلێك لەوانە ترسی ئەوەیان هەبوو کە ئەگەر بۆ عێراق بگەڕێنەوە ئازادی خۆیان لە دەست بدەن وزۆریشیان نیگەرانی گیانی خۆیان بوون.سەدام حوسێن لە سەفەرێکی ڕەسمی خۆیدا بۆ تاران(٢٩/٤-١/٥/١٩٧٥) ڕایگەیاند کە تەنیا((چوار کەس هەقی گەڕانەوەیان بۆ عێراق نیە:جەنەراڵ بارزانی،ئیدریس ،مەسعود ،ومحەمەد خالید (یەکێکە لە دوو کوڕەکەی شێخ ئەحمەد). ئەوانی دی هەر کێیەك هەن و هەر خەتاو تاوانێکیان کردووە، هیچ شتێکیان لەگەڵدا ناکرێ: کەسیش لەسەر تاوانێك کە لە داهاتوودا دەکرێ پێشوەختە قەساس ناکرێ))"٢٨"

پاش خیانەتی شا، مانەوەی ئەم هەموو خوێندکارە لە ئێراندا، یانی لە وڵاتێکدا کە زمانەکەیان نەدەزانی ولە ڕژێمەکەی بێزاربوون،جێگەی باس نەبوو.

ئەم خوێندکارانە کە زۆریان بێ پەساپۆرت بوون،نا ئومێدانە لە هەوڵی ئەوەدا بوون بگەنە پاریس یان لەندەن،بەڵام دەرگاوانانی سەفارەتخانەکان دەستوریان پێدرابوو(نەیەڵن،بێنە سنووری سەفارەتخانەکان) ئەم خەڵکە تەنانەت نەیاندەتوانی کونسوڵیش بدینن....سەرەنجام وڵاتانی بچووکی وەکو هۆڵەنداوسوید ونەمسا ڕێزی یاسا وڕێسای پەناهەندەییان گرت،و هەریەکەیان چەند سەد کوردێکیان وەرگرت،و ئیستاش وەری دەگرن.

بەلای جەماوەرێکی زۆری پەنابەرەکانەوە، مەسەلەی گەڕانەوە بۆ عێراق یان مانەوە لە ئێرانداو پەرتەوازە بوون لەم وڵاتەدا ،بە هیچ جۆرێ لە ئارادا نەبوو..لە مانگی ١٠/١٩٧٥دەیان هەزار پەنابەری کورد کە هێشتا ئامادەنەبوو بوون بۆ عێراق بگەڕێنەوە، لە زۆر ئۆردوگایاندا شەڕ لە نێوان مامورانی ساواك وپەنابەرەکاندا قەوما! .

بەڵام جەنەراڵ بارزانی کە بۆ ماوەیەك لە مانگی٩ و ١٠/١٩٧٥ بە ڕەزامەندی وپشتیوانی(سیا) لە ئەمریکادا مایەوە، لە نیشیمەنگەکەی خۆیدا لە کەرەجی نزیکی تاراندا، لە ژێر چاودێریدا بوو.

لە سەرەتای هەیڤی ٥/١٩٧٥ڕۆژنامەیەکی ئێرانی دیمانەیەکی دەگەڵ بارزانیدا ئەنجام داو وێنەیەکی ئەم پێشەوا کوردەی بەجلی ئەوروپاییەوە بڵاوکردەوە.بارزانی لەم دیمانەیەدا ڕایدەگەیەنێ کە شۆڕش((تەواو بووەوهەرگیز سەر هەڵناداتەوە))ولە سەری دەڕوات کە:((درێژە پێدانی جەنگ بێهودە)) بوو."٢٩"

شابە بڵاوکردنەوەی ئەم قسە شێوێنراوانە یان درۆیانە، لە کاتێکدا کە جەنەراڵ بارزانی لە کەمترین مافی هەر کوردێك- واتە لە مافی پۆشینی جلی نەتەوەیی خۆی- مەحروم کردبوو دەیویست بە شێوازی تایبەتی خۆی خاڵی کۆتایی بۆ سەربوری کوردستان دابنێ.

بەڵام هەر لە هەمان کاتدا جەنەراڵ بارزانی لە دیدارێکی تایبەتی خۆیدا دەگەڵ هەیکەل، کە بە بێ ئامادەبوونی شایەتوچاودێری بێگانە ئەنجامدرا،توانی دوا پەیامی خۆی بە جیهانیان ڕابگەیەنێ:((دەوری شەخسی من تەواوبووە....بەڵام کۆتایی هێنان بە ژیانی نەتەوەی کورد مەحاڵە. ڕێبەرانی دیکە لە باوەشی نەتەوەی کوردا سەرهەڵدەدەن و ڕادەبن.))"٣٠"

١١- سەرچاوەو پەراوێزان:

١-دكتۆر مەحمود عوسمان،شوباتی ١٩٧٥

٢-راپۆری پایك نووسراوی ٤٦٦

٣-هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا،١٩٧٤/١٠/٣ زاهیدان.

٤-رویتەر، دەیلی ئەستار،١٩٧٤/١٢/٢٨

٥-بروانە فیگارۆ ژمارەی رۆژی ١٩٧٤/١٢/١٧و واشنگتۆن پۆست ١٩٧٤/١٢/١٧

٦-لوموند،١٩٧٥/١/١٦

٧-هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا،١٩٧٤/١٠/٣

٨-سەرەنجام خاچی سوری سوید ١٣٠٠٠هەزار پەتۆو ٣٥تۆن جل وبەرگ وداودەرمان و ئامێری نەشتەرگەری بۆ كوردانی عێراق نارد،كۆمیتەی نێونەتەوەیی خاچی سوریش ١/٥تۆن دەرمانی نارد،پاشماوەی كۆمەكەكانی ئەم كۆمیتەیە كە لەوانە١٠ تۆن گۆشت و٥ ئەمبولانس بوو،دوای مۆركردنی رێكەوتننامەی جەزایر گەییە تاران.

٩- راپۆری پایك نووسراوی ٤٦٦

١٠-دیمانەی بارزانی دەگەڵ هەیكەلدا،كە لە النوری بەیروتی ١٩٧٥/٩/١٢و گۆڤاری ئوزگورلوكی توركیا بلأوبووەتەوە.

١١-سەرچاوەیەكی دیبلۆماسی تاران

١٢-سەرگوتاری لوموند،١٩٧٥/١/١٠ دەربارەی نزیك بوونەوەی لە نوێی وڵاتانی عەرەب و ئێران.

١٣-واشنگتون پۆست ،١٩٧٥/٣/٧

١٤-بروانە ژمارەی رۆژی ١/١٢كوتیدین دوپاری،گوتاری كرێس كۆچیرا.

١٥-اخبارالیوم،لەالاحرارەوە وەریگرتووە،بروانە كتێبی حیزب سۆسیالستی بەعسی عەرەبی،ل٢١ نووسینی كامیل ئەبو جابر.

١٦-بۆزانیاری لەمەر دەقی ئەم بەڵگەنامەیە بروانە راپۆری ئاژانسی فەرەنسا لە لوموندی رۆژی ١٩٧٥/٣/٨و دەیلی ئەستار ١٩٧٥/٣/٧

١٧-بەگوتەی ئیدریس بارزانی ٣٠٠كوژراو،١٨ زرێپۆش و ٣فرۆكە.

١٨-بروانە لوموند ١٩٧٥/٣/١٥و دەیلی ئەستار ١٩٧٥/٣/١٤

١٩- راپۆری پایك، نووسراوی ٤٦٣

٢٠- راپۆری پایك، نووسراوی ٤٦٩

٢١- راپۆری پایك، نووسراوی ٤٧٠

٢٢-لە روانگەی سەرچاوە ئاگادارەكانی كوردەوە دەبێت ئەم بابەتە بە وریایی و پارێزەوە وەربگیرێ،جەنەراڵ بارزانی هەمیشە لەم بارەیەوە دورەپەرێزی دەكرد،بەتایبەتی كاتێك كە خەتەر رووی لە خەڵكانی خودی ئەو دەكرد.

٢٣-سەرچاوەیەكی نهێنی.

٢٤- دیمانەی بارزانی دەگەڵ هەیكەلدا،ئوزگورلوك.

٢٥-پەیامی تەلەگرافی جیم هوگلاند،پەیامنێری واشنگتۆن پۆست.ئینتەر ناشیناڵ هیرالد تریبۆن، ١٩٧٥,/٣/٢٤

٢٦- هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا،لە نەغەدە،١٩٧٥/٤/٢٦.

٢٧-ئاژانسی رویتەر، دەیلی ئەستار ،١٩٧٥,/٥/١

٢٨-کۆنفرانسێکی تایبەتی رۆژنامەوانی،١٩٧٥/٥/١ لە تاران.

٢٩-کەیهان ئینتەر ناشیناڵ،تاران ١٩٧٥/٥/٤

٣٠-دیمانە دەگەڵ هەیکەلدا، ئوزگورلوك.

بەشی چوارەم :تەرازنامەو چاوەنداز

فەسلی یەکەم :بزاڤی کورد لە تورکیا ١٩٥٨-١٩٧٥

لە سالأنی دووورودرێژی شۆڕشی بارزانی لە ڕای وەدەستهێنانی ئۆتۆنۆمی-یان سەربەخۆیی (١٩٦١- ١٩٧٥)کوردستانی عێراق بە جۆرێ پێشەوەی شانۆکەی گرتووە،پیاو بێ مەیل نییە کە ئەوەی لە کوردستانی تورکیا و ئێراندا روو دەدات فەرامۆش بکات: راستە ئەم دوو بەشە شایەتی قۆناغێکی دوورودرێژی هەڵکشان وداکشانی شۆڕش بوونە، کە دەکرێ لەچەند لاپەڕەیەکدا بە کورتی وپوختی بەرجەستە بکرێ.

لە ئازاری ١٩٧٥، دوای رێکەوتنی جەزایر وهەرەسی شۆڕشی جەنەراڵ بارزانی، وەزع وحاڵی کوردستانی عێراقیش هەمان خراپی و پەشێوی بەشەکانی دیکەی کوردستانی گرتە خۆ و بزاڤی نەتەوەیی کورد، کە غەمگینترین ساتەکانی مێژووی خۆی دەگوزەراند، وەکو جاران بە رووی هەر جۆرە ئاسۆیەکدا کراوەتەوە .

***

پاش سەرکوتکردنی خوێناوی شۆڕشی دەرسیم،بە نزیکەی بیست ساڵێك ئەوجا هەندێ هەوڵ کۆشش بۆ بوژاندنەوە و کۆکردنەوەی هێز،لە کوردستانی تورکیادا پەیدا بوو.موسا عەنتەرو جانب یولدورم، لە خوێنەواران و رۆشینبیرانی دیاربەکر،لە ساڵی ١٩٥٨دا هەفتەنامەیەك بەنێوی ئیللەری یورت دەردەکەن،کە بایەخ بە مەسەلە ناوچەییەکان دەدات.لە هەمان کاتدا خوێنەوارانی کوردی ئەستەمبوڵ وئەنکەرە لە نا و رێکخراوە رۆشنبیرییەکاندا کۆدەبنەوە.

کاریگەری رووداوەکانی عێراق،بە تایبەتی پاش ساڵی١٩٦٢وەدەستپێکردنی شەڕ لە نێوان بارزانی وقاسمدا، لە سەر ئەم چالاکیانەی کوردێن تورکیا چەندوچۆن هەڵناگرێ.

کوردی تورکیا ژێراوژێر یارمەتی بارزانی دەدن وبارزانی هەر زوو لەلای ئەوان وێنەی قارەمانی نەتەوەیی وەردەگرێ.

سەرکوتکاری یەکسەرو بێ درەنگ دەگاتە سەر ئەم جموجوڵە:لە هەیڤی ١٩٥٩/١١دا چڵونۆ رۆشنبیرو خوێنەواری کورد دەگیرێن وبەتۆمەتی ئەنجامدانی چالاکی جوادخوازانە لە ئەنکەرە دادگایی دەکرێن.ئەمانە کە بە((پیلانگێری بە مەبەستی دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی)) تاوانبارن،هەموو حوکمی حەپسی درێژخایەن دەدرێن، بەڵام دوای کودەتا عەسکەریەکەی ١٩٦٠/٥/٢٧ ئازاد دەکرێن."١"

((جەنەراڵ گوڕسەڵ))ی سەرکۆماری تازە، لایەنگری((زەبروزەنگە))، و بە رۆژنامەوانێکی سوێدی دەڵێت:((ئەگەر ئەم(کێویانە)ئەم ریفۆرم ناپەزێرانە نەحەوێنەوە سوپا لە تۆپبارانی شارو گوندەکانیان ناپرینگێتەوەو حەمامی خوێنێکی وەهایان بۆ دەداخات کە خۆیان و خاکیانی تێدا غەرق دەکات))"٢"

بەڵام عیسمەت ئینونوی سەرەك وەزیران لەگەڵ کاری وەهادا نەبوو، کوردەکان لە زەمانی حوکم ڕانی ئەم سەرەك وەزیرەدا کە((لایەنگری پاراستنی رواڵەتی دیموکراسی بوو)) تۆزە ئازادیەکیان پێ

بڕا:بڵاوکراوەی کوردی ڕێدران، بەڵام پاشان داخران.خوێنکارانی کورد دەیانتوانی شانۆنامەی فولکلۆری لەسەر شانۆ نمایش بکەن.

دەوروبەری ساڵی ١٩٦٣ سێ ڕێکخراوی سیاسی، نەتەوەپەروەروخوێنەوارانی کورد لە دەوری یەك خڕدەکەنەوە.

١- حیزبی دیموکراتی کوردستان تورکیا:

دامەزرێنەری حیزبی دیموکراتی کوردستانی تورکیامافناسێك بوو بە ناوی فایق بوجاك، خەڵکی ئۆرفە ونوێنەری ئەنجومەنی تورکیا بوو، ئەم حیزبە ڕێکخراوێکی تەواو نەتەوەییەو زۆر لە ژێر کاریگەری ناسیونالیستانی کوردی سوریادایە. ئەم ڕێکخراوە،پیشەوەران و ڕۆشنبیران و خوێنەواران وپیاوماقوڵانی گوندەکانی کوردستانی لە خۆدەگرت وخڕدەکردەوە،لە حاڵێکدا پاشینانی ڕێبەرانی ساڵانی دەیەی بیستەکان وگەورەموڵکداران بەلای ڕژێمدا دایانکێشاو پەیوەندیان بە حیزبی((تورکیای نوێ)) وە کردو بەگەڵ عەزیز ئۆغلو،نوێنەری دیاربەکر کەوتن، کە لە ساڵی ١٩٦٣دا بوو بە وەزیری ساغڵەمی وتەندروستی.

٢- کوردەکان و حیزبی کرێکارانی تورکیا:

لە تورکیاشدا وەکو عێراق حیزبی کومونیست لە نێو تێکۆشەرانی ناسیونالیستی کوردا دەسەڵاتێکی فرەی هەیە ،بۆیە خەڵکێکی زۆری پێشکەوتووی کورد،بە تایبەتی خوێنەواران، لە ساڵی ١٩٦٣ بەملاوە لە نێو حیزبی کرێکارانی تورکیادا چالاکی دەکەن.

حیزبی کرێکارانی تورکیا لە سەرەتادا هەڵوێستێکی زۆر خراپی لەمەڕ مەسەلەی کورد هەبوو- لە ساڵی ١٩٦٧دا سەرۆکی ئەم حیزبە،محەمەد عەلی ئایبار،کە بەخۆی ترکە،لە ستۆکهۆلم ولە کۆنفرانسێکی نێونەتەوەییدا ڕایگەیاند کە((مەسەلەی کورد لە تورکیادا نییە!))لە ساڵی ١٩٦٦وە کوردەکان گەیینە ئەم قەناعەتەی کە یان لە ناوحیزبی کرێکارانی تورکیادا ڕێکخراوێن ئۆتۆنۆمیدار بۆ خۆ دامەزرێنن یان بە جیا چالاکی خۆیان بکەن....

لە هەڵبژاردنی پەرلەمانی ساڵی ١٩٦٥دا پانزە پاڵێوراوی حیزبی کرێکارانی تورکیا،کە چواریان کورد بوون، بۆ ئەندامیەتی ئەنجوومەن دەرچوون،یەکێك لەو پازدە کەسە دکتۆر تارق ئەکینجی نوێنەری دیاربکر بوو، کە پاشان لە ساڵانی ١٩٦٨-١٩٦٩دا بوو بە سکرتێری گشتی حیزبی کرێکارانی تورکیا.لە ساڵی ١٩٦٩دا، محەمەد عەلی ئەسلان کە کوردەو لە ئاخروئۆخری ساڵی ١٩٦٩دا گەییە ڕێبەریی حیزبی کرێکارانی تورکیا،لە ئەنکەرەدا مانگنامەیەکی بە هەردوو زمانی (کوردی و تورکی)بە ناوی((یەنی ئاکوچ))دەرکرد ولەوێدا بۆ یەکەمین جار لە گۆڤارێکی مۆڵەتدراودا مەسەلەی مافی نەتەوەیی گەلی کوردی باسکرد.

ئەم گۆڤارە دوای ژمارە((٤))ی داخرا.

٣- قەیرانی ١٩٦٧:

ژمارەی گۆڤارێن جووت زمانەی ترکی-کوردی زیاد دەکات:دیجلە،فورات،ودەنگیش هەر یەکەیان دوای چەند ژمارەیەك دادەخرێن.موسا عەنتەر واژەنامەیەکی کوری-ترکی بڵاودەکاتەوە،هەروەها نووسەرێکی دیکە بە نێوی محەمەد ئەمین بۆز ئەرسەلان(دانەری لێکۆڵینەوەیەکی کۆمەلایەتی-

ئابوری لەمەڕ کوردستان) "٣"چاپێکی کوردی–ترکی مەم‌وزین کە بەرهەمێکی کلاسیکی بەناوبانگی ئەدەبیاتی کوردیە بلاوەدەکاتەوە.ئەم دووە هەر زوو دەگیرێن.

له مانگی ١٩٦٧/١دا حکومەتی سلێمان دەمیریل بە پەسندکردنی قەرارێك((هێنان و بلاوکردنەوەی هەر بەرهەم و بابەتێکی(کاسێت وبلاڤۆکی کوردی)لە دەرەوە ئامادەکراو بە هەموو شێوەیەك قەدەغە دەکات))."٤"

دوای چەند مانگێك گۆڤاری(ئۆتکێن)ی پان تۆرانی،کە پیشتر، لە نیسانی ١٩٦٧دا گۆتارێکی پڕ لە هێڕشی دژی کوردان بلاکردبووەوە،دیسان لە حوزەیرانی ١٩٦٧دا دەست بە کاردەبێتەوەو لە گوتارێکدا بە نێوی(لورەی کوردانی سوور))(!) دێتەوە مەیدان.

نووسەری گوتارەکە پەت دەپچڕێ ،وبەزمانێکی توندوزبری وەها کە قسەکانی سەرانی تورکیای سالانی بیست وەبیر دێنێتەوە(بڕوانە فەسلی چوارەم لە بەشی دووەم)دەنوسێت:((ئەگەر دەیانەوێت بە زمانە سەرەتاییەکەیان کە پتر لە٤–٥هەزار وشەی نیە، قسان بکەن،ئەگەر دەیانەوێت دەولەتێك بۆ خۆیان دامەزرێنن و بەردەوام بن لەسەر بلاوکردنەوەی بلاڤۆکەکانیان،با بڕۆن بۆ جێیەکی دیکە.

لەوانەیە،(لە شارەکانی خۆیاندا)لە سەداسەد زۆرینەبن.بەلام خەودیتنیان بە دامەزراندنی دەولەتێکەوە لە خاکی تورکیادا، وەکو خەون دیتنی یۆنانییەکانە بە دامەرزاندنی بیزانسەوە، وەکو خەون دیتنی ئەرمەنیەکانە بە دامەزراندنی ئەرمەنستانی گەورەوە... بۆکوێیان دەوێ با بڕۆن، بۆ ئێران ،بۆ پاکستان، بۆ هیند، بۆ لای بارزانی!با بڕۆن داوا لە رێکخراوی نەتەوەیەکگرتوەکان بکەن کە لە ئەفەریقا(!) شوێنێکیان بۆ بدۆزێتەوە.ئەنگۆ لە خزمەتی ناسیۆنالزمی کوردان. زمانی جیاو قوتابخانەی ئەلاحەدەوبەرنامەی رادیۆیی وچاپەمەنی و بلاوکراوەی تایبەت بە خۆتان،لە ئێمە دەوێ.بۆ دامەزراندنی حکومەتی خۆتان کۆبونەوەی نهێنی دەکەن،بارزانی بە رێبەری خۆتان دەزانن، لە تورکیاوە چەکی بۆ دەنێرن،ولە کۆڕوکۆبوونەوە تایبەتیەکانتاندا،شیعری کوردی بۆ مندالەکانتان دەخوێننەوە)).

نووسەری گوتار لە کۆتایی قسەکانیا دەلێ:((ئەو رۆژەی کە بۆ پارچە پارچە کردنی تورکیا ، شۆرش بکەن دەبینن کە ئیمە چین! دەبینین!))"٥"

کوردەکان دەمودەست کاردانەوە نیشان دەدەن.لە بەیاننامەیەکدا بەناونیشانی:((باشە،وەرنە مەیدان،تا بزانین کێ کێ ڕاودەنێ)) ئەنجومەنی قورتابیان وخوێندکارانی ١٩ شاری کورد،لەوانە بینگول وبەتلیس و ئەلعەزیز وجەزیرەودیاربەکر وئەرزەرۆم و وان و ئۆرفە وموش وسەڤەرەك، لە نووسەری ئوتیکن دێنە دەنگو پێی دەلێن:((تۆ دەتەوێ ئێمە بۆ شەڕی براکوژی رایکێشیت و ولات لە گۆمی خوێندا غەرق بکەیت وبیکەیت بە مەیدانی جەنگ. زۆر چاکە، فەرموو ئەوە عەرزو ئەوە گەز، وەرە مەیدان، تا ببینین کێ کێ لە ولات ڕاودەنێ.))"٦"

لە سەرداوای ئەنجومەنانی خوێندکاران لە رۆژی١٩٦٧/٨/٣خۆپیشاندنێکی بەربلاو لە سەرانسەری کوردستاندا بەرپاکرا.لەم خۆپیشاندانانەدا، لە سیلڤاندا پتر لە دەهەزار کەس و لە دیاربەکر پتر لە ٢٥٠٠٠ کەس بە شداریان کرد.

ئەم خۆپیشاندانانە لە مێژووی بزاڤی نەتەوەیی هاوچەرخی کوردی تورکیادا بایەخێکی زۆر گرینگ‌ودیاری هەیە،چونکە کوردێن تورکیا پاش تێپەربوونی سی سالان بۆ یەکەمجار زاتیان کردبوو لە هەنبەر حکومەتی تورکیادا هێزنوێنی بکەن و داوای هاتنە مەیدانی لێبکەن.

ئیدی شەپۆلێکی سەرکوتکاری بەسەر کوردستاندا دادەباریێ:بەماوەیەکی کەم دوای ئەم خۆپیشاندانانە،فایق بوجاك،نوینەری ئۆرفەودامەزرێنەری حیزبی دیموکراتی کوردستانی تورکیا ،لە وەزع وحاڵێکی ئاڵۆزو تەم ومژاویدا بە دەستی مامورانی میتی تورکیا دەکوژرێ، ومستەفا بوجاکی پسمامی،کە رۆشنبیرونوێنەری جارانی ئەنجوومەن بوو،بە ناچاری پەنا وەبەر هەندەران دەبات."٧"

پۆلیسی تورکیا،لە سەرەتای ساڵی ١٩٦٨دا هەموو رێبەرە گەورەکانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی تورکیا، کە سەعید ئالچی یەکێکیان دەبێ، دەگرێ و پاشان ئازادیان دەکات.

٤- دووبەرەکی حیزبی دیموکراتی کوردستانی تورکیا (١٩٦٩):

حیزبی دیموکراتی کوردستانی تورکیا لە ساڵی١٩٦٩دەبێ بە دوو بەشی هەڤرکەوە، گروپێکیان بە سەرۆکایەتی سەعید ئالچی یە کە نوێنەری جارانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی سوریایە ، گروپەکەی دی بە سەرۆکایەتی پزشکێکە بە نێوی دکتۆر شڤان، لەگەڵ دوو رێکخراوی دیدا ، کە لە ساڵی ١٩٦٨دا دامەزراون یەك دەگرێت:((پارتیا دیموکراتی کوردستانی ترکیا و کۆمەلا ئازادی)).

دکتۆرشڤان،کە لە ساڵی ١٩٦٩وە لە کوردستانی عێراقدا خەریکی کاری پزیشکی دەبێ، بە گوتەی هەندێك ژێدەرێن کوردی لە وێندەر بنکەیەکی دە ئیختیاردا بوو بۆ مەشقدانی لایەنگرەکانی خۆی کە ژمارەیان ٤٠٠ تا ٥٠٠ کەسێك بوو.

دژایەتی نێوان ئەم دوو گروپە رەقیبەی حیزبی دیموکراتی کوردستانی تورکیا زۆر زوو دەگۆرێت وسەعید ئالچی لە هەڵومەرجێکی ئاڵۆزدا دەکوژرێت-بە گوتەی هەندێك،لە لایەن پیاوانی دکتۆر شڤانەوە کوژراوە. دکتۆر شڤانیش لەلایەن پیشمەرگەکانی بارزانییەوە دەگیرێ و لە دادگاییەکدا بە سەرۆکایەتی حەبیب کەریم، سکرتێری گشتی پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق،دادگایی دەکرێ و ئیعدام دەکرێ.

٥- بنکە رۆشنبیرییە شۆڕشگێڕییەکانی (رۆژهەلات):

لە ئاخروئۆخری ساڵی١٩٦٨وسەرەتاکانی ساڵ ١٩٦٩دا، کە هێشتا خۆپیشاندانەکانی رۆژهەڵاتی تورکیا بەر دەوام بوون،ژمارەیەکی زۆر لەو قوتابی و خوێندکارە زانکۆییە کوردانەی کە تا ئەو دەمە لە حیزبی کرێکارانی تورکیادا کاریان دەکرد، لەم حیزبە، کە بەرەسمی ئیعترافی بە مەسەلەی کورد نەدەکرد و خۆی لە گێلی دەدا،جیابوونەوە،وهەموو ئەو قوتابی وخوێنکارە کوردانەی کە سەرەتا لە ناو حیزبی کرێکارانی تورکیادا پەیوەندیان پێکەوە پەیدا کردبوو، لە فیدراسیۆنێکدا بە ناونیشانی:((بنکە رۆشنبیرییە شۆڕشگێرەکانی رۆژهەلات))(دوورینجی دوگو کولتور اجاك لری : د.د.ك.او.)لە دەوری یەك گردبوونەوە.

٦- کریارێن کۆماند ۆیی:

دەوڵەتی تورکیا کە لە ڕاپەرینی نەتەوەیی کورد وپەرەسەندنی خێرای ئەو ڕاپەرینە لە دوای رێکەوتننامەی ١٩٧٠/٣/١١وەدانی ئۆتۆنۆمی بە کوردستانی عێراق تۆقی بوو،لە ژێرگوشاری سوپادا کەوتە کاری کۆماندۆیی دژی کوردان.

یەکێك لەم کارە کۆماندۆییانە لە ١٩٧٠/٤/١٨دا لە سلیڤان ئەنجام درا:شەوێ دوو هەزار کۆماندۆ،لە هێزی تایبەتو جەندرمە، بە ٢٠٠ لۆریو شەش هەلیکۆپتەرەوە شاریان گەمارۆدا. کۆماندۆکان بەرەبەیان چوونە نێو شارەوەو بە بیانوی پشکنینەوە، هەموو ماڵەکانیان تاڵان کرد... هەموو پیاوانی شاریان،ڕێك ٣١٤٤(؟) کەسیان لە دەرێی شار خرکردەوەو بەد رەفتاریان دەگەڵ کردن:((سەربازەکان دارکاریان دەکردن وجنێویان دەدانێ وهاواریان بەسەردا دەکردن:((کوردانی سەگ،جاسوسانی بارزانی! کوا چەکەکانتان لە کوێ شاردووەتەوە!))

چەندین کاری کۆماندۆیی دیکەی لەو بابەتە لە ساڵانی ١٩٧٠ و ١٩٧١ لە ژمارەیەك شارۆچکەی کوردستاندا،بە تایبەتی بینگول و باتمان وتاتوانو گەلەك لە گوندەکاندا ئەنجام دران.

لە مانگی ١٩٧٠/١٠دا نزیکەی ٣٠ کەس لە رۆشنبیرانی کوردی وەکو دکتۆر تارق ئاکنجی، جانب یولدرم، موسا عەنتەر ومحەمەدەمین بوز ئەرسەلان گیران و پاش چەند رۆژێك ئازاد کران، هەر لەو دەمەدا پۆلیس ژمارەیەك لە خوێندکارانی سەر بە((بنکە رۆشنبیرییە شۆڕشگێڕییەکانی رۆژهەڵاتیان گرت.))

٧- حیزبی کرێکارانی تورکیا و مەسەلەی کورد:

حیزبی کرێکارانی تورکیاش وەکو حیزبی کومونیستی عێراق سەرەنجام لە ژێر گوشاری رووداوەکاندا ناچار بووسەبارەت بە مەسەلەی کورد،بە هەڵوێستەکانی خۆیدا بچێتەوە.

لە ئاخروئۆخری ساڵی١٩٦٩دا محەمەد عەلی ئەسلان،کە کوردە، لە جێی محەمەد عەلی ئایبار کە تورك بوو،بۆ رێبەری حیزبی کرێکارانی تورکیا هەڵدەبژێردرێ، هەر لە هەمان ساڵدا سکرتێری گشتیی تازە،سابان ئیریك،کە ترکە جێی دکتۆر تارق ئەکینجی دەگرێتەوە.

لە چوارەمین کۆنگرەی حیزبی کرێکارانی تورکیادا(٢٩-١٩٧١/١٠/٣١)رابەری تازەی حیزب بەیاننامەیەك دەربارەی مەسەلەی کورد دەردەکات و ئەم خاڵانە پەسند دەکات:

- ((میللەتی کورد لە رۆژهەتی(وڵاتدا)هەیە (ئەمە حەقیقەتێکە،بەڵام لەلایەن ئەو بەرپرسانەوە کە سوورن لەسەر ئەوەی کوردەکان بە (کێوی) وکوردستانی تورکیا بە((رۆژهەڵات)) ناوببرێن، حاشای لێ دەکرێ !

بەیاننامەکەی حیزبی کریکارانی تورکیا لەسەری دەروات:

((هەر لەسەرەتاوە رژێمی فاشیستی چینی زاڵ، سیاسەتی سەرکوتکاری وتۆقاندنوتواندنەوەی دەرهەق بە گەلی کورد گرتەبەروئەم سیاسەتە بە قۆناغ وبە شێوەی جیاوازی عەمەلیاتی خوێناوی پیادە کراوەو دەرکەوتووە))"٩"

بەڵام حیزبی کرێکارانی تورکیا هەرچەندە هەنگاوێکی زۆر گرنگی لە ئاستی ئیعتیراف کردن بە براقی نەتەوەیی کوردا نا، بەڵام نەگەییە ئەو ئاستەی کە ئیعتیراف بە مافی دیاری کردنی چارەنووس یان ئۆتۆنۆمی ئەم گەلە بکات-چ جای مافی جیابوونەوە-ولەم هەڵوێستەدا کە سەبارەت بە مەسەلەکە وەری گرت بۆ نموونە لە چاو ئەو هەڵوێستەی کە حیزبی کۆمۆنیستی عێراق هەشت ساڵ پێش ئەوە وەری گرتبوو،لە پاش بوو.

لەم بەیاننامەیەدا هیچ قسەیەك دەربارەی((کوردستان))و((مافی نەتەوەیی)) گەلی کورد لە ئارادا نییە،ئەوەی باسکراوە خەباتی ئەم گەلەیە((لە پێناوی وەدەستهێنانی ئارمانج ومافی دیموکراتی))

خۆیدا،ئەمەش خەباتێکە کە((لەگەڵ خەبات لە پێناوی ئەنجامدانی شۆڕشی سۆسیالیستیدا بە ڕێبەرایەتی چینی کرێکاروحیزبە پێشرەوەکەی،واتە حیزبی ئێمە لە شەپۆلێکی یەکگرتوی شۆڕشگێڕیدا یەکدی تەواو دەکەن))"١٠"

ئەم بەیاننامەیە وێڕای کەم وکوڕیەکانی قۆناغێکی گرنگ لە مێژووی بزاڤی کوردایەتی لە تورکیا نیشاندەدات:بۆ یەکەمین جار حیزبێکی قانونی دان بە بوونی گەلی کوردا دەنێت وباسی ((ئارمانجەکانی)) دێنێتە ئاراوە وبە تایبەتی یەکێتی نێوان ڕەوتی چەپی کوردو ڕەوتی چەپی ترک ڕادەگەیەنێ .

٨- سەرکوتکاری پاش کودەتای ١٩٧١:

پاش کۆدەتا عەسکەریەکەی١٩٧١/٣/١٢تورکیا،هەموو ڕێکخراوە چەپەکان هەڵدەوەشێنرێنەوە:حیزبی کریکارانی تورکیا(لە ١٩٧١/٧) و ڕێکخراوی لاوانی شۆڕشگێری تورکیا وبنکە ڕۆشنبیرییە شۆڕشگێڕییەکانی ڕۆژهەلاَت.

هەندێ ڕێکخراوی نهێنی- وەك((سوپای ئازادیبەخشی گەلی تورکیا)) و((بەرەی ئۆتۆنۆمی خوان)) وبزاڤی ماویزمی((شەفەق))درێژە بە خەباتی خۆ دەدەن،وهەندێ جاریش کاری ڕاستەخۆ ئەنجام دەدەن(رفاندنی کۆنسولی ئیسرائیل و کادرێن هونەری ئەمەریکایی) .

بەلاَم سوپا گۆشاری خۆی زیاد دەکات.

وەزیری تازەی ناوخۆ بە بیانووی ئەوەی کە کوردەکان دەیانەوێت بە پشتیوانی بارزانی"١١"((ولاَت بکەن بە دوو پارچەوە))سەدان کەس لە خەباتکارانی کورد دەگرێت وبە دادگایان دەسپێرێت- ئەم خەباتکارانە سەر بە بنکە ڕۆشنبیرییە شۆڕشگێریەکانی ڕۆژهەلاَت و حیزبی دیموکراتی کوردستانی تورکیا وحیزبی کریکارانی تورکیان .

بە هاتنە سەرکاری حکومەتی ئەجەویت(١٩٧٣/١٠ - ١٩٧٤/٩)رژێم بە ئاشکرا ڕووەو ئازادی دەچێت: لە ١٩٧٤/٧/٨دا هەر هەموو سەرانی کورد عەغو دەکرێن و گەلێك لە خەباتکارانی سەر بە ڕێکخراوانی باهۆز وهەڤرا بۆ تورکیا دەگەڕێنەوە.

بەلاَم لە باری پراکتیکیەوە وەزع و حاڵەکە دیارنیە، سەرانی کوردی تورکیا لە خۆیان دەپرسن ئایا باشتر وایە لە ناو یەکێك لەو حیزبانەدا کە هەن درێژە بە چالاکی خۆبدەن یان حیزبێکی چەپی گەورە بۆ خۆیان دابمەزرێنن و بە شێوەیەکی نهێنی کار بکەن.

٩- سەرچاوەو پەراوێزان :

١- شەش کەس لەم گروپە لە مانگی ١٩٦٥/٩ سەر لە نوێ دادگایی دەکرێنەوە.بڕوانە لوموند ژمارەی ڕۆژی ١٩٦٥/٩/٢٦.

٢- داگنس تی هنر،ستوکهولم،١٩٦٠/١١/١١ کە لە لێکۆلینەوەی مەسەلەی نەتەوەیی کوردستان لە تورکیا،هورە،٣٠١٩٧١ نووسینی عیسمەت شەریف وانلی،هەروەها لوموند دیپلۆماتیك ١٩٧١/٨گوتاری((کوردستان خاکی پارچە پارچە کراو)نووسینی ژ.پ.وینو.

٣- بروانە لوموند دیپلۆماتیك ١٩٧١/٨ گوتاری((کوردستان خاکی پارچە پارچە کراو)) نووسینی ژ.پ.وینو.

٤- هەمان سەرچاوە.

٥- بروانە کتێبی کوردستانی عێراق ل ٢٩٨-٢٩٩ نووسینی عیسمەت شەریف وانلی.

٦- هەمان سەرچاوە ل٣٠٠-٣٠١

٧- عیسمەت شەریف وانلی، لێکۆڵینەوەی مەسەلەی نەتەوەیی کوردستانی تورکیا.

٨- بەلاغی مانگی ٤/١٩٧٠ی رێکخراوی بنکەی رۆشنبیری شۆرشگێر (د.د.ك.او) کە لە لاپەرەی ٤٧ی لێکۆڵینەوەی مەسەلەی کوردی تورکیا،نووسینی وانلی وەرگیراوە.

٩- لە ژ.پ وینو وەرگیراوە،لوموند دیپلۆماتیك،٨/,١٩٧١

١٠- هەمان سەرچاوە.

١١- عیسمەت شەریف وانلی،لێکۆڵینەوەی..ل٦٥

فەسڵی دووەم:حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران لە ١٩٥٨ تا ١٩٧٦

حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران دوای شۆڕشی تەموزی ١٩٥٨ی عێراق وگەڕانەوەی بارزانی بۆ عێراق،سەردەمانێکی دوورودرێژی کپی وبێدەنگی تێدەپەڕێنێ،ئەم کپی و خامۆشییە زادەی گوشارو سەرکوتی (ساواک)و سیاسەتی جەنەراڵ بارزانیە!.

لە راستیدا دوای گەڕانەوەی جەنەراڵ بارزانی لە ١٩٥٨/١٠دا لە یەکێتی سۆڤیەت ، ژمارەیەك لە سەرانی کوردی ئێران خێرا بەمەبەستی(هاوئاهەنگاندنی)سیاسەتی خۆیان دەگەڵ ئەودا ،چوونە بەغدا. لە سەرەتادا هەموو شتێك باش وخۆش بوو،و بارزانی تەنانەت پێشنیازی کرد کە یەکێك لەوان ببێ بە سکرتێری گشتی یەك حیزب بۆ ئێران وعێراق....

بەڵام هەر لە هەمانکاتدا ساواکی ئێران ژمارەیەك لە سەرانی حیزبی دیموکراتی گرت، کە یەکێك لەوانە عەزیز یوسفی و پاشان غەنی بلوریان بوو،کە هەردووکیان ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی بوون وهێشتاش (١٩٧٦) هەر لە زیندان دان.(عەزیز لە ١٩٧٧دا ئازاد بوو لە ١٩٧٨ دا مرد ، غەنی بلوریان لە ساڵی ١٩٧٩ دا ئازاد بوو، شەریعەتی بەر لەوان ئازاد بوو بوو)

ساڵی دواتر واتە لە ساڵی ١٩٥٩دا ساواك تۆڕەکەی خۆی کۆدەکاتەوە:راوێکی چاکە :رەنگە لە ئاکامی خیانەتێك بووبێ، ٢٥٠ کەس لە ئەندامانی حیزبی دیموکرات دەگرێت، کە یەکێك لەوانە شەریعەتی، ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی بوو .

لەبەر ئەمە لە ئاخروئۆخری ١٩٥٩دا حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران لە باری پراکتیکەوە بێ سەرکردایەتیە:سەرانی حیزب یان لە زیدان دان یان لە بەغدایە! بەڵام تەنانەت ئەمانەش بە سەلامەتی دەرناچن:دوای تێکچونی بەینی قاسم وکومونیستەکان لە بەغدا دەردەکرێن(بڕوانە فەسڵی پێنجەمی بەشی سێیەم) و ناچار پەنا دەبەنە بەر سوریا ولوبنان یا ئەوروپا.

١- بادانەوەی حیزبی دیموکراتی کوردستان بەلای راستدا :

(کۆنگرەی دووەم ١٩٦٤)

حیزبی دیموکراتی کوردستان ئێستا لەو رێبەرە شۆڕشگێرانەی کە بەرنامە پێشکەوتوخوازەکەی ساڵی ١٩٥٦یان بۆ دانابوو مەحرومە.

حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران وەکو حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق کە لە لایەکەوە گرفتاری چەپی هەواداری کۆمۆنیزم بوو لەلایەکی دیکەوە گرفتاری راستی میتا نەتەوەیی بوو، لە ساڵی ١٩٥٩دا وپاش سەردەمانێك لە چەپخوازی توند،لە ژێر کاریگەری جەنەراڵ بارزانیدا بەلای راستدا بایدایەوە،و لە ساڵی ١٩٦٠داو بەکاریگەری عەبدوڵلا ئیسحاقی((ئەحمەد تۆفیق)) بەراستدا وەرچەرخایەوە.

عەبدوڵلا ئیسحاقی کە یەکێك بوو لە دامەزرێنەرانی کۆمیتەی مەهاباد ولە ئەندامە لاوەکانی بوو زۆر لە بارزانیەوە نزیك بوو،و لە ساڵی ١٩٦٢دا بەرپرسی تۆڕی پشتیوانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران لە خەباتێك بوو،کە بارزانی لەو دیوی سنوور دەستی پێکردبوو.

عەبدوڵلا ئیسحاقی کە بوو بوو بە سکرتێری گشتی حیزبی دیموکراتی کوردستان لە ساڵی ١٩٦٤ دا،لە گوندی سونێی نزیکی قەلادزێی عێراق داوای بەستنی کۆنگرەی دووەمی حیزبی کرد: کۆنگرە لە هەڵومەرجێکی تارادەیەك نادیاروئاڵۆزدا ئەنجام درا- ژمارەیەك لە نوێنەران بە زۆر لە بەشداری

کۆنگره مەحروم کران.بەڵام سەرانی وەکو سلیمان وعەبدوڵڵا موعینی کە لە ساڵی ١٩٦٧دا دەبن بە ئەندامی(کۆمیتەی شۆڕشگێڕ) لە کۆنگرەکەدا بەشداریان کرد.کۆنگره بە هەوڵی عەبدوڵڵا ئیسحاقی، قازی محەمەدی بە تۆمەتی((خیانەت)) وپێشکەوتوخوازانی کۆمیتەی ناوەندی ساڵی ١٩٥٤ی بە تۆمەتی((کەچڕەوی)) مەحکوم کرد.

٢- **شۆڕشی** ١٩٦٧-١٩٦٨:

بەڵام قەیرانی راستی پاش ساڵی١٩٦٤و کاتێ رووی دا کە جەنەراڵ بارزانی دوای سوود وەرگرتن لە کۆمەکی تایبەتی گەلی کوردستانی ئێران،پەیوەندی دەگەڵ حکومەتی ئێراندا بەست و دەوڵەتی ئێران کۆمەکی زۆر گرنگی خستە بەر دەست- وبەڵێنی ئەویش لە جیاتی ئەو کۆمەکانە ئەوە بوو کە ئارامی تەواو لە کوردستانی ئێراندا بەر قەرار بێ.
ئەنجامدانی ئەم بەڵێنە بۆ جەنەراڵ بارزانی پتر لەم رووەوە ئاسان بوو کە ئەو سەردەمە بە هۆی عەبدوڵڵا ئیسحاقیەوە چاوەدێری تەواوی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران دەکرد.
بەڵام بارزانی لە ساڵی ١٩٦٦دا متمانەی لە عەبدوڵڵا ئیسحاقی سەندەوەو(بەعسیەکان عەبدوڵڵا ئیسحاقیان گرت ودوای ماوەیەك ئازادیان کرد)لە خۆی دوور خستەوەو بۆ دەڤەری بادینانی نارد.
دوای ماوەیەك‌ولە ساڵی ١٩٦٧دا چەند کەسێك لە کادرانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران کە دژی سیاسەتی(هاوکاری) عەبدوڵڵا ئیسحاقی بوون((کۆمیتەی شۆڕشگێریان))دامەزراند، کە ئەندامە سەرەکیەکانی بریتی بوون لە سلێمان وعەبدوڵڵا موعینی(کوڕانی وەزیری ناوخۆی کۆماری مەهاباد)ومحەمەد ئەمین رەوەندو عەبدورەحمان قاسملو(کە ئەو دەمە لە ئەورووپا بوو)، جەنەراڵ بارزانی کە لە مانگی ١٩٦٧/٥بەم گرووپەی کە سیاسەتێکی سەربەخۆیان گرتبووە بەر زانی،لە رێگەی((سامی)) یەوە ئاگاداری کردنەوە کە:((یان لە بەغدا دەمێننەوەو واز لە هەموو چالاکیەکانتان دێنن، یان بۆ کوردستانی ئێران دەچنەوەو هەموو پەیوەندیەکانتان دەگەڵ ئێمەدا دەبڕن.))
ئەوسا ئەندامانی کۆمیتەی شۆڕشگێر لێبڕان بۆ ئێران بڕۆن .
((شۆڕشگێران))دەگەڵ لایەنگرانی خۆدا کە تێکڕا نزیکەی سەد جەنگاوەرێك بوون، بە دوو دەستە بۆ ئێران چوون: دەستەی یەکەم لە ئاخروئۆخری مانگی ١٩٦٧/٣دا ودەستەی دووەم لە ١٩٦٧/٦دا رۆیشتن.
چالاکی‌وبزوتنەوەکەی ئەم گروپە کە پتر لە سێ گۆشەی مەهاباد- بانە - سەردەشتدا بوو، لە زەرفی چەند مانگێکدا بە مەرگی زۆربەی ئەندامانی گروپەکە کۆتایی هات.لە کۆی یازدە ئەندامی ((کۆمیتەی شۆڕشگێر)) پێنج کەسیان کوژران، لەوانە شەریف زادە (١٩٦٨/٥/٢)مەلا ئەحمەدی شەڵماشی ناسراو بە ئاوارە(١٦٨/٥/١٠)وعەبدوڵڵا موعینی(١٩٦٨/٦)و دووکەسی دیکەیان دەسگیر کران.
راستە بە دەگمەن شۆڕشێك دەبینرێ کە بەم جۆرە خراپ سازدرابێ: هەر هەموو چەك وتفاقی ئەم گرووپە بریتی بوو لە نزیکەی چوار کلاشینکۆف، دوو تفەنگی ئۆتۆماتێکی وهەشتاوپێنج تفەنگی کۆنە!ئەم گرۆپە جگە لەوەی پشتیوانی ناوخۆییان نەبوو، هەر زووش روبەرووی کەمی تەقەمەنی

بونـەوەو ئـەو هەڵـە گەورەيەشـيان كـرد كـە مەيـدانى كـارى خۆيـان لـە ناوچـەيەكى زۆر بچـوۆكدا هێشتەوەو ئەمەش زەمينەى بۆ سوپاى ئێران خۆش كرد كە بە ئاسانى بەسەرياندا بدات .
دواى هەموو ئەمانەش،جەنەراڵ بارزانى كە پەيوەندى ئەوانى دەگـەڵ كوردستـانى عێراقدا بڕى بـوو ((خۆش خزمەت))ى خۆى گەياندە رادەيەك كە لـە بەهارى سـاڵى ١٩٦٨دا سلێمانى مـوعينى كـە لـە سـەفەرێكى ئـەورپا گـەرابووەوە كوشتو جەنازەكـەى دا بـە كاربەدەسـتانى ئێـران تـا لـە مـەهابادا بـۆ خەڵكى نمايش بكەن.
((بەهاى))كۆمەكى شا(بۆ بارزانى)ئێستا مەعلوم بوو.

٣- كۆنفراسى دووەمى حيزبى ديموكراتى كوردستان (١٩٦٩):

لە ساڵى ١٩٦٩دا لـە كۆنفرانسـى حيزبـى ديمـوكراتى كوردسـتاندا كـە لـە لايـەن هێمن وژمارەيـەكى ترى پاشماوەى كـادرانى حيزبـەوە، لـە كوردسـتانى عێراقدا سـازدرابوو عەبـدوڵڵا ئيسـحاقى كـە ئـەو كـات بـە تـەواوەتى لـە بەرچـاوى بـارزانى كـەوتبوو لـە حيـزب دەركـرا.دەركردنـى عەبـدوڵڵا ئيسـحاقى نيشانەى بادانەوەيەكى تازەى حيزبە بە لاى چەپدا.

٤- لە كۆنفراسى سێيەمەوە (١٩٧١/٦)،
تا كۆنگرەى سێيەم (ئەيلولى ١٩٧٣):

دواى رێكەوتننامـەى ١٩٧٠/٣/١١، ديسـان بەغـدا بـوو بـە مەڵبەنـدى كـوردان: چ كۆسـپێك لـە رێگـەى گەرانـەوەى سـەرانى پيشـكەوتوخوازى حيزبـى ديمـوكراتى كوردسـتانى ئێـران لـە سـوريا ولوبنـان و ئـەوروپا نـەبوو. ئەمانـە لـە سـاڵى ١٩٦٠وە بـە ناچـارى چـوو بوونـە ئـەو ولاَتانـە. لـە كۆتـايى مـانگى ١٩٧٠/٣دا((كۆميتەيەكى ناوەندى كاتى)) تازە راسپێردرا كـە پـەيڕەو وپرۆگرامێكـى تـازە بـۆ حيـزب ئامادە بكات:ئەم پەيڕەو و پرۆگرامە تازەيە لە سێيەمين كۆنفرانسـى حزبدا (١٩٧١/٦) پەسـند كـرا. هەر لـەم كۆنفرانسەشدا بـوو كـە سـەركردايەتى تـازەى حيـزب هەڵبـژێردرا:واتـا كۆميتـەى ناوەنـدىو مەكتـەبى سياسـى،وعەبدورەحمان قـاسملو بـوو بـە سـكرتێرى گشـتى. قـاسملو يـەكێك بـوو لـە دەركراوەكانى ساڵى ١٩٦٤.
بـەڵێ،دواى قۆنـاغى دووروردرێـژى سـالأنى ١٩٦٠-١٩٧٠ ئيـدى حيزبـى ديمـوكراتى كوردسـتان گەڕابووەوە سـەر هەڵوێسته پێشكەوتووخوازەكانى جارانى خۆى. ئـەم وەرچـەرخانە تازەيـە بـەرەو چـەپ،لەلايەن كـۆنگرەى سـێيەمى حيزبـەوە پەسـندكرا(٢٢-١٩٧٣/٩/٢٦). كـۆنگرە راى لەسـەر خەباتى چەكدارانە بە هاوكارى رێكخراوە شۆڕشگێرەكانى دى،دژى شا دا:رەنگە بشێت بەرنامـەى ئـەم خەباتـە لـە دروشمـى((خـەبات لـە پينـاوى ريفـۆرمى بنەڕەتى،ديموكراسـى بـۆ ئێران،ومـافى نەتەوەيى گەلى كورد) بەرجەستە بكرێ .

٥- حيزبى ديموكراتى كوردستانى ئێران،
لە نێوان ركابەرى ئێران و عێراقدا:

حيزبى ديموكراتى كوردستانى ئێران، بەسـوود وەرگـرتن لـەم پايەگايـەى پشـت بەرەوە،واتـە عێـراق، توانى تا رادەيەكى باش خۆى رێك بخاتەوەو بە هێز بكات-بە كۆمـەكى حكومـەتى بەغدا! ديارە بۆ

دەوڵەتی عێراق کە زۆر سوورە لەسەر زەبردان لە رژێمی((کۆنەپەرستی فراوانخوازی)) شا، کە یەکەمین دەستە سەربازی خۆی لە نیسانی ١٩٧٣دا بۆ زەفار ناردووە، بۆیە حیزبی دیموکراتی کوردستان بەوپێگەوجەماوەرەوە کە لە خاکی ئێراندا هەی بوو ئالەتوئەوزارێکی نموونەیی بوو.

لە مانگەکانی پچڕانی پەیوەندی نیمچە رەسمیورەسمی بەینی بارزانی وبەغدایە،لە روانگەی سەرانی کوردستانی ئێرانەوە هاوکاریوهاوپەیمانی حیزبی دیموکرات لەگەڵ حکومەتی بەغدایە دژی رژیمی شا، ئاساییە:مەگەر ئەم دەوڵەتە پیشکەوتووخوازو دژە ئیمپریالیستە لەم دواییانەدا – بۆیەکەم جار لە مێژوودا– ئۆتۆنۆمی بە کوردەکانی خۆی نەدا؟

کۆمەکی بەغدا بۆ حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران هەرگیز بەو کۆمەکەدا ناگات کە شا بە بارزانی دەکات– ئیدی، پیاوەتی بە بوونەوە دەکریٚ!

بەڵام حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران لە بەهاری ساڵی ١٩٧٣وە نوسینگەیەکی گرنگ لە بەغدایە دەکاتەوە، هەندیٚ کۆمەکی مادی ولۆجیستی لە حکومەتی عێراق وەردەگرێت،کە هەردولا زۆر بە جدی دەیشارنەوە.

بەم جۆرە هاوپەیمانی دووقۆڵی نێوان بەعس وحیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران لە بەرانبەر هاوپەیمانی شا وبارزانیدا دێتە ئاراوە.

ئەمە تراژیدیای تەواوەتی کوردە .

هەردوو بزوتنەوەی کوردی ئێران وعێراق بوون بە هاوپەیمانی دوو حکومەت کە لە ولأتەکانی خۆیاندا خراپترین دژمنانی هاونەژادانی ئەوانن((کوردان))، و لە راستیدا دژمنانی میللەتی کوردن . ئەم دوو حیزبە لە بری ئەوەی بە هەڤڕا بخەبتن، کەوتونەتە دژمنایەتی کرنی یەکدی.

٦- حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران پاش ١٩٧٤/٣/١١:

دەست پێکردنەوەی شەڕی بەعسوبارزانی پاش ١٩٧٤/٣/١١،رێبەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران دەخاتە سەر دوو ریان:بەعس زۆریان لێدەکات کە لە رۆژنامەی((کورستان))، ئۆرگانی حیزبدا، بارزانی مەحکوم بکەن، وحیزب قەبولٚ ناکات.بەعسیەکان کۆمەکیان لیٚ دەبڕن وژمارەیەك لەو سەرکردانەی حیزب کە نیشتەجێی بەغدایەن دیسان دەبیٚ شوێنێکی دی بۆ خۆ وەدۆزن.

سیاسەتی شا، لە ئێراندا رەنگودەنگێکی زۆری دایەوە:دێهاتیانی کورد یەکەم کەس بوون کەوتنە ستایشی رەفتاری شا دەرهەق بە کوردەکانی عێراق. دیهاتیەکی گوندێکی سنووری ئێران لە شوباتی١٩٧٥دا گوتی:((پێشتر،ئێمە وبەتایبەتی خەڵکی مەهاباد هیچ درێغییەکمان لەوە نەدەکردەوە کە کێشە وگرفتان بۆ حکومەتی شا بنەینەوە."٢" بەڵام لەوساوە کە کۆمەکی بارزانی دەکات مەسەلەکە فەرقی کردووە!))ولەسەری رۆیی:((تەنانەت ماڵباتی قازی محەمەد گوتویەتی: ((بە دیتنی ئەم کارانەی کە دەرهەق بە پەنابەرانی کوردی دەکات، ئیمە لەوە دەیبورین کە دەرهەق بە ماڵباتی ئێمەی کردووە)).

دیاربوو کە بەرە بەرە،بەرەکە لە ژێر پێی سەرانی کوردی ئێران دەردەهێنرا.

٧- حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران پاش ڕێکەوتنی ٦/٣/ ١٩٧٥:

ڕێکەوتنی ٦ی ئازار کردیە کارێك کە حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئیران نەتوانێ هیچ جۆرە چالاکیەك لە ناو خاکی عێراقەوە دژی ئێران ئەنجام بدات.

بەلأم دەشێت بگوترێت کە ئەم ڕێکەوتنە بەلای کەمەوە یەك ئەنجامی باشی هەبوو:ئەم ئاشتیە سەیروسەمەرەیەی هەردوو ڕژێمی بەغداوتاران لەسەرجەنازەی گەلی کورد، کۆتایی بەو یەکێتی و هاوپەیمانیە نا ئاساییە هێنا کە بزوتنەوەی کوردێنی تێی کەتبوو.

سەرانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران لە کۆبوونەوەی مانگی ١٩٧٦/٥دا تەرازنامەو هەڵسەنگاندنێکیان لەمەڕ ڕێکەوتنی١٩٧٥/٣/٦ئەنجامداو سیاسەتێکی نوێیان بۆچالاکی و چەلەنگیەکانی حیزب ئامادەو تۆمار کرد.

٨- سەرچاوەو پەراوێزان :

١-عەزیز یوسفی لە ساڵی ١٩٧٧دا لە زیندان بوو، لە ١٩٧٩/٦/٦ دا لە تاران وەفاتی کرد ، ڕێ و ڕەسمی بە خاکسپاردنەکەی لە ١٩٧٩/٦/٩ لە مەهابادا بوو بە خۆپیشاندانێکی گەورەی ئەوتۆ کە هەزاران کەس بەشداریان تێدا کرد.

٢- هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا، لە کوردستانی ئێران ، شوباتی ١٩٧٥

فەسڵی سێیەم :وەزعی عێراق لە ساڵی ١٩٧٦دا :

لە عێراقدا، پاش ڕێکەوتنی جەزایر پەشێوی لە لوتکەدایە:دەوڵەت بەرواڵەت بەردەوامە لە سەر جێبەجێ کردنی پڕۆژەی ئۆتۆنۆمی خۆی،وهەولێری کردووە بە پایتەخی ناوچەی ئۆتۆنۆمی:((حیزبی تازەی دیموکراتی کوردستانی عێراق)) لە ١٩٧٦/٥دا((نۆیەم گۆنکرەی خۆی)) دەبەستێ.لەم کۆنگرەیەدا ساڵح حەیدەری"١"،ئەندامی مەکتەبی سیاسی ئەم پێناسەیەی ((شۆرشی ئێمە))دەکات:((شۆڕشێکی ناسیونالیستیە،کە لە پێناوی ئازادی ویەکێتیی نەتەوەی عەرەبدا دەخەبتێ)) !

مرۆڤ دەکەوێتە گومانەوە کە نەبادا بە لنگەوقوچی کۆنگرەکەی وەرگرتبێ!

ئەگەر کار بەدەستانی عێراق بیانتوانیبایە لە سیاسەتی خۆیاندا هەندێك کارامە بن ورابردوویان فەرامۆش بکرایەورێگەی ئەو پەنابەرانەیان بدایە، کە بڕیاریان دابوو بۆ وڵات بگەڕێنەوە، جێگەی شایستەی خۆیان لەناو کۆمەڵدا وەربگرنەوە،لەوە بوو بیانتوانیبایە ئەو پەڕی سوود لەو خەڵکە وەربگرن کە دام ودەزگای سەرکردایەتی جارانی شۆرشیان– واتە دام ودەزگای بارزان – بە تەاوی لەبەر چاوو کەتبوو: زۆربەی ئەو کوردە عێراقیانەی کە دەستیان لە ئۆتۆنۆمی کوردستان شت بوو ،دووچاری نائۆمێدی بوو بوون، دەکرا بە ئاسانی بهێنرێنە مەیدانی هاوکاری کردن دەگەڵ دەسەلاتی عێراقیدا، هەڵبەتە ئەگەر کاربەدەستانی عێراقی سیاسەتی((باوەشی کراوەیان))پیادە کردبایە .

١- دەزگای سەرکوتکاری وگوشار:

لێ سەرانی بەعسی بەغدا جارێکی دیکەش سیاسەتی سەرکوتکاریان گرتەبەر:سەرانی بەعس پاش ئەوەی خەڵکە گەڕاوەکەیان ناچارکرد پرسنامەی دووردرێژ دەربارەی کاروچالاکی جارانی خۆیان پڕبکەنەوە،کە ئەو پرسنامەیەی وەبیر دێنایەوە کە ئەندامانی حیزبی کومونیستی چیکوسلۆڤاکیا دوای ((بەهاری)) پراگ ناچار بە پڕکردنەوەی کران،هەموو کادرانی جارانی شۆرشیان بۆ باشوور– بۆ کوت ، عەممارە، ناسریە– دوورخستەوە:ئەم دوورخراوانە لە وێندەر بوون بە فەرمانبەری شارەوانیودارستانەوان(بۆ نموونە هەمزە عەبدوڵلا، هەرچەندە پەیوەندی بە هێزی بارزانیەوە نەکردبوو).

زانکۆی سلێمانی لە باری پراتیکیەوە بە داخراوحەساو بوو:هەموو مامۆستایەکانی لە ژێر گوشارو سەرکوتکاریدا بوون.

کۆڕی زانیاری کورد هەر بەناو مابوو، لە خانەی داخراودا بوو.

لەلایەکی ترەوە، بەعس پرۆسەی ((عەرەباندنی)) ناوچەکانی کەرکوك و ژەنگار وشێخان و زاخۆی توندتر کردبوو،ودەستە دەستە خەڵکی گوندە کوردەکانی بۆ باشوور رادەگوێزاوعەرەبی لە شوێندا نیشتەجێ دەکردن .

بە کورتی گوشارو زەبروزەنگ بە رادەیەکە کە هەر لە ئیستاوە کودرەکان سەریان بەرزکردووەتەوەو بە ئومێد و هیواوە دەڕواننە چیا.خەڵکی نەفرەت لە بارزانی ناکەنودیسان باس باسی شەڕی پارتیزانیە .

بەلام لە باری سیاسیەوە،وەزعەکە زۆر ئالۆزو پەشێوە:دارودەستەی جاران لە بەرچاوی خوێندەواران ورۆشنبیران هیچ سەنگوئیحتوبارێکیان نییە، و جەلال تاڵەبانی کە لە دیمەشقدا

پەنای گرتووە ،هەوڵ دەدات ئەو تێکۆشەرانەی کە ئامادەی کاری راستەخۆن ،لە دەوری یەکتر کۆبکاتەوە.
نوێنەرانی سێ بزاڤ:((بزووتنەوەی سوسیالستی کوردستان))،((کۆمەڵەی مارکسی– لینینی کوردستان))و((هێڵی گشتی)) لە کۆنگرەیەکدا((لە ٨/٣١/ تا ٩/١٢)) لە ناوچەی برادۆست بە سەرۆکایەتی تاڵەبانی، لێبڕان لە رێکخراوێکدا بە نێوی ((یەکێتیی نیشتیمانی کوردستان)) یەك بگرن.ئەم رێکخراوە کۆمیتەیەکی ناوەندی و مەکتەبێکی سیاسی هەڵبژاردو جەلال تاڵەبانی بە سکرتێری گشتی هەڵبژارد وبەرنامەی شۆڕشی تازەی داڕشت.
لەلایەکی دیکەوە پاش قۆناغێکی درێژ لە نائومێدی،سەرانی جارانی حیزبی دیموکراتی کوردستانی عێراق،بە تایبەت سامی، ئومێدی سەرلەنوێ کۆکردنەوەی پاشماوەکانی شۆڕش و دامەزراندنی حیزبێکی تازەیان لە دەست نەدا.لە بەهاری ساڵی ١٩٧٦بەملاوە سامی هەوڵدەدات کادرانی پەنابەری ئەوروپا لە((پارتی دیموکراتی کوردستان– سەرکردایەتی کاتی))دا کۆبکاتەوە ،دکتۆر مەحمود عوسمانیش بە دامەزراندنی((پارتی دیموکراتی کوردستان– لێژنەی ئامادەکار)) بە تەمایە هێزێکی سێیەم دروست بکات.
بزوتنەوەی کوردەکانی عێراق زۆر لەگێن بوو لە ئاکامی ململانێی نێوان یاران و نەیارانی بارزانی ،لەسەر وەدەست هێنانی دەسەلاًت، هەر لە نێو باڵ و لا باڵە راست وچەپەکانی خۆیدا ببێ بە چەند پارچەپەیەکەوە.

٢- دوا وتە :

هێشتا زووە بۆ ئەوەی هەڵسەنگاندنێکی دروست لەمەڕ کارەکانی بارزانی بە دەستەوە بدرێ،بە تایبەتی کە ئەمڕۆکە ئەوەی پتر سەرنجی پیاو رادەکێشێت لایەنە سلبیەکانی کاری ویە، بەتایبەتی دەست کێشانەوەی یەکجارەکی ئەو لە خەباتە،تا لایەنە ئیجابیەکانی ئەو خەباتەی کە چل ساڵ درێژەی پێ داوە.
بەڵام هەر داوەریەکیش لەمەڕ جەنەراڵ بارزانی بکرێ ، دەبێ گوتەێن دوو کەسایەتی زۆر جیاواز لە یەکتری، وەك قەدری جانی شاعیر،خەڵکی کوردستانی تورکیا، وسکرتێری گشتی حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران لە بەرچاو بگیرێ .

شاعیر دەپرسێت :

سەرداری کوردان،بارزانی
بارزانی...بارزانی،
د جەنگا وڵات دە،
د مەیدانا خەبات دە،
پەهلەوان ...
قەهرەمان...
توئی
بوئی

هیمی کوردستان...

تو هیمی کوردستان،

چیتر

بێتر

ل جەوانی

بارزانی...بارزانی...

***

بارزانی..بارزانی....

کی

ڤی

ناڤی

نزانی؟

هەرکەس دیت،

هەرکەس بهیست،

ل رۆژهلات...

رۆژ هلاتا ناڤین...

زڤستان و هاڤین

کێ دکە دنگ؟کێ دکە خەبات؟

ل همبەر چەند دەولەتان،

ئو دژمنێ مللەتان،

چەند دەولەتێن ئیستعمار،

کێ بویە کلم؟کێ بویە بار

***

عەسکەرێن نوری سەعید،

کو دگەل جورجان خلیت،

دخەبتن...

دپرپتن...

نکارن ڤی مێری،

ڤی شێری،

بێخن داڤێ...

لەشکرێن تورك و ئێران

بالافرێن رومان

هیچ تو هاڤل نەکران..

تشتەك حاسل نەکران..

دیسا ل سەرچیان

دیسا ل ناڤ مەیدان

دەنگ دکە،

جەنگ دکە،

بارزانی...بارزانی...

***

ئوردو،ئوردو شکاندن

هزار چنبر قەتاندن..

مینا بروسك وئەوران،

ل هەرجە..ل هەردران،

دچرسە ددە دەنگ

مینا داوەت دچە جەنگ

سینوران دچرینە....

ئاورویان د درینە....

گاڤا ژی رە بو جراخە

ب پردا داڑو ئیراق!

د دەسەر دلێ تورکان،

دچە باکورێ کروات...

دبە تیر..دبە کڤان...

خوە درێژ دکە ئیران.

ئەو عەجەمێن ئەسرار کێش

ئەفیونکێش...

ب قلیونا خوە دگرن

دکەفن تایا مرن

و دبێژن!

دیسا کرنە خویانی

هات روخستن:بارزانی

***

ئەی برادەرێ عەجەم

ئیخوان عرب الاشم

ئەی دموقرات تورك قارتسن

برادەر ئیخوان یولداسن

ئەم هەڤال و جیرانین

دوژمن ئەمریکانن...

ئینگلیزن...ئینگلیز

ژن نها ژێ رەمەبن لیر.

سەرداریٚ مە:بارزانی
گران هەرکەس بزانی
سەرداریٚ ئازادی یە...
ناڤداریٚ ئابادی یە...
رابن هون ژی ب لڤن
لدورا وی ب چفن..
بیٚژن بژی بارزانی!
خلاسکاریٚ ئینسانی!
(قەدری جان)

رێبەری حیزبی دیموکراتی کوردستانی ئێران لە هەیڤی ۱۹۷۳/۱۰دا قسەیەکی زۆر جوانی دەربارەی کاری سیاسی بارزانی کردووە:((ئەوەی کە خوێنەواران تێی نەگەیشتون،ئەوەی سیاسەتوانان تێی نەگەیشتون، ئەوەی کە من بە خۆم لە هەندێ کاتدا لێی حاڵی نەبوومە ئەمەیە کە بارزانی تاقە کەسێکە کە توانیویەتی ئەم کوردە رەش‌ورووتەی کە لە گوندەکانیاندا دەیان بینین-ئەم خەڵکە نەخوێنەوار وپاشکەوتوە-بەگەڵ سەرکردایەتی سیاسی شۆرشی نەتەوەیی کورد بخات و یەکیان بخات))"٢"
ئەم داوەریە کە لە لایەن رۆشنفکرێك ویەکێك لە رێبەرانی چەپی شۆڕشگێری کوردەوە ئەنجام دراوە سەنگ وبایەخێکی فرەی هەیە، هەر چەندە ئەم داوەرییە یەك ساڵ و هەندێ بەر لە رێکەوتنی جەزایر کراوەو خاوەنی ئەم قسانە پاشان- لە دوا رووداوەکان بەملاوە- بەم داوەرییەی خۆیدا چووەتەوە .
ئێستا کە بارزانی لە مەیدان نەماوە، حیزبە سیاسیەکانی کورد دەتوانن رۆڵی خۆیان بگێڕن- ئەو دەورو رۆڵەی کە لە دامەرزاندنی یەکەمین حزبی کوردییەوە بەر لە دووەم جەنگی جیهانی"٣" هەرگیز نەیان توانیوە بیدینن، دەتوانن دەست بە لێکۆلینەوەیەکی فراوانی رووداوەکانی رابردووبکەن‌و لێی رامێنن‌و پەندی لێوەربگرن.

٣- ئەو دەرس و پەندانەی کە دەبێ لە شکستی بارزانییەوە وەربگیرێن:

رژێمی((کوردستانی ئازادکراو))ی جەنەراڵ بارزانی بە هەمووکاڵ وکرچی وکەم وکوڕی‌و بێ تواناییەکانی خۆیەوە((سەرمەشق و نموونەیەکە))زۆر زیاتر لە کۆماری بچووك وتەمەن کورتی مەهاباد،کە چ سنوورێکی دیاری کراوی نەبوو وبە بێ تاقە تەقەیەك هەرەسی هێنا.لێکۆلینەوە لە وەزع وحاڵی ئەم ((قەڵا وحەساری کوردە)) کە کوردەکان پتر لە دە ساڵان وێڕای هێرش و پەلاماری قورس، کاروباری خۆیان تێدا بەرێوە برد،دەرفەتی ئەوەمان بۆ دەرەخسێنێ کاردانەوەی کوردەکان یان هەندێك لە سەرانی کورد سەبارەت بەو خەونانەی کە تەقریبەن هاتبوونە دی، واتە بەرانبەر بە دامەزراندنی حکومەتێکی ئۆتۆنۆمی یان سەربەخۆی کورد، بدینین و شی بکەینەوە.
لەلایەکی دیکەوە داستانی جەنەراڵ بارزانی تەنیا پەیوەندی بە کوردی عێراقەوە نیە بەڵکو پەیوەندی بە هەموو کوردەوەیە، جا کوردی تورکیا بێت یان کوردی هەر شوێنێکی دیکە بێ و

ڕێبـەرەکانیان خـەون بـەو ڕۆژەوە دەبیـنن کـە بتـوانن ((بنکەیـەکی)) شۆڕشـگێری تەنانـەت دە جاران بچوکتر لە((حەسارو قەڵاکەی)) جەنەراڵ بارزانیان بە دەستەوە بیٚ.

٤- گرێی جەنگی قەڵایی:

بمانەویٚونەمانەویٚ خاڵوئەنجامێك بەرۆکی زەین دەگریٚ:وەکو دیڤید ئادامسن لـە ساڵی ١٩٦٢دا دەری بریوە پێشمەرگەکانی بارزانی بە تایبەتی وکوردان بە گشتی، هەرچەندە زۆر چاك دەزانن لە چیادا چۆن دژی ئـەو دوژمنـەی کـە لـە پێدەوشـتەوە دەسـت بـە هێرش دەکات، بجـەنگن، جگـە لـەم شەڕە((دیفاعییە)) شارەزای هیچ شەڕێکی دیکە نین و ڕێی سوود وەرگرتن لە سەرکەوتن نازانن.

کوردەکان کە بە دەست عوقدەیەکەوە دەناڵێنن کە لەوەیە بشێت ناوی ((عوقدەی شـەڕی قـەڵایی)) لیٚ بنریٚ،کورد لـە خاك و چیاکانی خۆیان بترازیٚ لـە شوێنانی دیدا شـەڕ نازانن.لـە بواری پراتیکیدا هەرگیز شەڕیان نەکێشاوەتە ناو جەرگەی عێراقەوە:لە کاتێکا کە تۆپباران ووێرانکاری وبرسێتی خـەڵکی کـوردی لـە پـەلوپۆ دەخست ونەفەسـی لەبـەر دەبـڕی، لـە بەغدایـە خـەڵکی چ ئاگایـەکیان لـە شـەڕنەبوو.هەڵـەی گـەورەی بەرپرسـانی((حەسـاری کـوردان)) پـەیڕەو کردنـی شـەڕ ((کلاسـیك))ی بوو.هیچ شۆڕشێکی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی ناتوانیٚ لە یەك بەرەی نەگۆڕدا ڕووبەڕووی سوپایەکی هاوچەرخی خـاوەن تانك و تۆپخانـەی قورس و فڕۆکە بوەستیٚ ((مەگـەر شۆڕشیش هـەمان چەکی هـەبیٚ)). سووربوونی ئـەم (قـەڵا) دێـو ئاسایە لەسـەربەرگری کـردن لـە سنوورو کـەلێنانی خـۆی، بـە شێوەی وەهەم ئامێزی جەنگاوەرانی عەسروزەمانێکی دی ، هەڵەیەکی دیکە بوو کە ئـەنجامی خـراپ و قورسی لێکەوتەوە، ئەمە لە کاتێکدا بوو کە جەنەراڵ بارزانی بە کۆمەڵگەی کوردیەوە کە سیٚ یـەك یـا چـواریەکی هـەموو کۆمەڵگـەی عێراقـی پێکـدەهێنا،دەیتوانی جـەنگێکی شۆڕشـگێرانە لـە سەرانسـەری عێراقدا وەگـەڕ بخـات وتانـك لـە بەرانبەریدا دەسەوسـان بـیٚو هـیچ کـارێکی لـە دەسـت نەیەت.

پاساوی جەنەراڵ بارزانی بۆ بەرپانەکردنی شۆڕش لـە شـوێنەکانی دیکـەی وڵاتدا یـان پـەنا نـەبردن بۆ خەباتی تروریستی ئەمـە بـوو کـە:((ئێمـە دژی خـەباتی تیرورسـتی بەشێوازی فەلەستینیەکانین و لەگەڵ کوشتنی خەڵکانی مەدەنیدا نین))"٤" ڕاستە جەنـەراڵ بـارزانی دەرك وتێگەیشتنێکی یـەکجار ((زیرەکانەوقارەمانانەی)) لەمـەڕ جـەنگ هـەبوو، بـەڵام بـەم حاڵەشـەوە مـرۆڤ لـە خـۆی دەپرسێت کـە ئاخۆ لەبەر ئەوە خۆی لە جەنگی((نویٚ)) دورەپـەرێز گرتـوە ترسـاوە نـەوەك لـە کـۆنترۆڵ ودەسـەڵاتی خۆی دەربچێت ؟

هەروەها پیاو ئەم پرسیارەش لە خۆی دەکات:بۆچی هێزی پێشمەرگە هێرشیان نەکردە سـەر دام و دەزگاکـانی نـەوتی کـەرکوك؟ئایا وەکـو یـەکێك لـە ئەنـدامانی مەکتـەبی سیاسـی پـارتی دەڵێـت شـای ئێران،کە پاڵاوگەی نەوتی ئەبادانی هەمیشە لەبەر سێرەو هەڕەشـەی تۆپخانـەی عێراقدابوو،بارزانی لەم کارە مەنع کربوو؟یان بارزانی بەخۆی ترسی ئەوەی هەبوو کە بـەم کـارە ولاتـانی ڕۆژاوا لـە خـۆی بتۆرێنیٚ ؟

یان لەبەر ئەمەبوو کە کۆمپانیای نەوتی کەرکوك زۆر بە چاکی پاسەوانی دەکرا ؟

٥- سنوورەکانی بزاڤی نەتەوەیی کورد:

لە کاتێکدا جەنەراڵ بارزانی تەنێ کوردستانی عێراقی کردبوو بە مەیدانی خەباتی خۆی ، ئەوانەی پاش ئەویش، واتە ئەو رێبەرانەی سەرکردایەتی بزاڤی کوردستانی عێراق و تورکیا و ...یان گرتبوە دست، هەمانکاری ئەو دووبارە دەکەنەوەو تەنێ بەشی کوردستانی خۆیان دەکەن بە مەیدانی چالاکی و خەبات: یەکێك لە رێبەرانی کورد لە کتێبەکەیدا بە نێو ی((کوردستانی ئێران)) دەنوسێت :((دیارە کە هەڵو مەرجێکی ئابووری و سیاسی و کۆمەلایەتی چونیەك)) لە سەرانسەری پارچەکانی کوردستاندا هەیە و ئەمەش((لایەن و حاڵەتێکی هاوبەشیان))پێ دەبەخشێت. بەلاَم لەسەری دەروات:((بەلاَم نابێ زێدەرۆیی دەربارەی ئەم لایەنە هاوبەشانە بکرێ))و دووپاتی دەکاتەوە کە تەنێ((هێڵی سنووری))کوردێن تورکیا و ئێران‌و عێراق، کە دەیان ساڵە لە ژێر کاریگەری دەسەلاَتی جیاوازی ئەو ولاَتانەدان کە پێوەیان لکێنراون((لە یەکدی))جودا ناکاتەوە.

ئەگەر کوردەکان ئەم پەیوەندییانەی نێوان ستەمکاران‌وستەمکێشان وەکو حەقیقەتێکی حاشا هەڵنەگر قەبوڵ بکەن ئەوا لە ئێستەوە نیوەی شەڕەکەیان دۆڕاندووە.

دەبێ لەم بارەیەوە زۆر بە وردی موتالاَی ئەو لێکۆلینەوەیە بکرێت کە لوران رینیە – Laurent Rainet

دەربارەی ناکامی و فەشەلەکانی بزاڤی نەتەوەیی چیك کردوویەتی،وهەروەها دەبێ ئەو شیکرنەوەو لێکدانەوەیەش لەمەڕ((دا نەبڕان لە دەسەلاَت‌و هێزی ئازادیبەخش))و((گەڕان بەدوای پشت وپشتیوان))دا کە نەتەوەپەروەرانی چیکی بە شکان داوە بە وردی بخوێنرێتەوە"٥"

شتێکی بەڵگە نەویستە کە جەنەراڵ بارزانی لە((ستەمکاران))دابڕا بوو،وقسەکانی کاتێ کە رایگەیاند هەرگیز دانوستان دەگەڵ بەعسیاندا ناکات"٦"هەندێ لەو وەزیرانەی کە بە تەواوی خۆیان لەبەغدا دانەبڕی بوو،پەشۆکاند((ئەوانە ئەمڕۆ لە کوێن ؟))لێ بارزانی هەمیشە عەوداڵی ((پشتیوان))بوو.

زۆربەی ئەو کەسانەی کە لەدەوری جەنەراڵ بارزنی گردبوو بوونەوە،وەکو سەرانی کوردی ساڵانی دەیەی بیستی قەستەنتەنیە کە((پێ یەکیان لە ناو دامودەزگای عوسمانلییاندا هەبوو)) بە تەواوەتی لە بەغدایە دانەبڕابوون، ئەوەتا یەکێك لەوانەی پەیوەندیان بە بارزانیەوە کردبوو،کە لە نێو پەیوەندیکەرانی ساڵانی ١٩٧٤-١٩٧٥دا یەکێك بوو لە خەڵکە زۆر بێ غەل‌وغەشەکان‌و لە هەمووان کەمتر هەلپەرست بوو، لەم بوارەدا وبە ئاماژە بۆ کۆتایی شەڕدەیگوت:((ئەگەر حکومەت هەموو موچەکانم بۆ حیساب بکاتەوە،ئەوا فلان شت بۆ خۆم دەکرم.....))

ئەم پیاوە کە جلی پیشمەرگایەتی لەبەر بوو وکلاشینکۆفێکی لە شان کردبوو،تاماوەیەك لەوەبەر لە بەغدایە بوو،یا هێشتا هەر لەوێندەرە.

بەلاَی سەرانی حیزبە شۆڕشگێرەکانی کوردەوە، مەسەلەکە شتێکی ترە.لە ئاستی ئایدولۆژیدا، کورد حەز دەکەن دەگەڵ باقی بزوتنەوە شۆرشگێرییەکانی((ولاتی))خۆیاندا هاوپەیمان بن– بۆ نموونە لە ئێراندا،دەگەڵ ریکخراوە شۆرشگێرەکان‌وهەندێك بەشی((بەرەی نیشتیمانی))، درێژەدەرانی رێگەی موسەدەق.

لە ئاستی ستراتیژیدا،سەرانی کورد هەمیشە لەوە ترساون کە ئەگەر بەرنامەیەکی ستراتیژیان هەبێ‌و دەست لەسەر (لایەنی زۆری) مافی خۆ دابگرن، ئەو ولاَتانەی دیکە کە کەمینەی کوردیان تێدا دەژی لە خۆ بهاروژێنن– بۆ نموونە ،تورکیا و عێراق دژی کوردی ئێران.کورد بە تەمابوونە و

تا ئەمرۆش هەر بەتەمان کە بە هەڵگرتنی دروشمی ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی سنووری هەر وڵاتێك لەو وڵاتانە،بەلای کەمەوە لە خۆیانیان نەوڕوژێنن.
مرۆڤ تێناگات کوردەکان چۆن وا تەسەور دەکەن کە حکومەتانی ئەم وڵاتانە لەم جۆرە مانۆرانە تێنەگەن؟ئەوەی کە ئەوحکومەتانە نیگەران دەکات دروشم نیە،بەڵکو هێزی حەقیقی و راستەقینەی بزوتنەوە نەتەوەییەکانە.
بەڵام ئەمڕۆ شۆڕشی کوردایەتی ئەگەر بیەوێ شانسی سەرکەوتنی هەبێ،نابێ خۆی بە خاکی یەك پارچەی کوردستانەوە ببەستێتەوە، جا ئیدی ئەو پارچەیە کوردستانی تورکیابێ،یان کوردستانی عێراق …
ئاشکرایە لەمە بەدواوە کوردەکان ناتوانن چاوەنۆری کۆمەکی دەرەکی بن وناشبێ بە ئۆمێدی ئەم بابەتە کۆمەکە بن:قەتیس کردنی خەبات((لە یەك ستان))ی کوردستاندا، دەکاتە بە پیرەوە چوونی شکست وناکامی.....کوردەکان کە نهو بیر لە ولات دەکەنەوە دەبی داواکاری((وڵاتێك)) بن کە شایستەی ئەم ناوە بێ،وهەموو هێزوسامانی کۆمەڵانی پارچە جیاوازەکانی کوردستان ئاوێتەی یەکتر بکات.
هەڵبەتە مەبەستی ئەم قسەیە ئەوە نیە کە ئیستەرەم لە سبەینێوە شۆرشێکی سەرانسەری بەرپا بکرێ ،چونکە وەها کارێك زۆر لەگینە جگە لە بانگەواز بۆ کوشتارێکی گشتی هیچی تری لێ شین نەبێ."٧"
بەڵام تەنێ بە کۆکردنەوەوهاوئاهەنگاندنی هەموو هێزوتواناکان، لە ناو یەك بزاڤ و شۆرشدا و بەر لەوەش سڕینەوەی بیروبیرکرنەوەی ناوچەگەریانەوئەم زەینیەتەی کە کەمە کەمە سنوورە دەسکردەکان قەبوڵ دەکات،دەرفەت ودەلیڤەی ئەوەیان دەبێت کە میللەتی خۆیان لە پەیاموەسئولیەت بار بکەن.
ئەندریە مالرۆ قسەیەکی خۆشی لەمەر ئۆتۆنۆمیخوازان هەیە:((بە بۆچونی من ئوتونومی خوازان،شتانێکن کە بەشێك لە سەردەم وزەمانی ئێمە پێك دەهێنن.بەڵام.دەلێی دەنگی زەنگوڵەی لیبوك دێت!بریتونەکان bretons،باسکەکان baskues،کۆرسەکانcorse (ناوی کوردەکان نابات)لێرەدایە کە لێبۆکەکانی شەکسپیر لەسەر شانۆ دەردەکەون!))"٨"
کەس ناتوانێت چارەنوسی میللەتێك لە جیاتی ئەو دیاری بکات.کوردەکان لەسەریانە بیسەلمێنن کە نایانەوێ ببن بە((لیبۆك وشێتەکانی شەکسپیر))،وبیسەلمێنن کە مەحاڵە((بتوانرێت ژیانی ١٥ملیۆن کورد لە ناوچەیەکی بە بایەخی وەکو رۆژهەڵاتی ناڤین))دا پشت گوێ بخرێ وبە هەند وەرنەگیرێ ولە خانەی نەبواندا دابنرێ.
سەرەنجامیش ئەمەیە کە ((مەسەلەی کورد دەبێت بە مەسەلەی ساڵانی دەیەی هەشتاکان))."٩"

****

تێبینی : لەوە یە قسەکەی ئاندریە مالرۆ ئاماژەیەك بێ بۆ هاملێت و ئوتیلۆو لیر:هاملێت رەمزی بیرکردنەوەوڕامانی بێ کردەوەیە، وئوتیللو رەمزی کردەوەی بێ بیرکردنەوەیە،ولیر دنیا لە روانگەیەکی تەنگەوە دەبینێ،یان دور نیە مەبەستی مالرۆ ئەمە بێت کە ((ئوتونومی خوازان))بەشێك نین لە ئەکتەرانی ئەسڵی و لە ئەسڵی گەمەکە و تەنێ بۆ تەنەوعو سەرگەمی تەماشاڤانان دێنە سەر

شانۆ یان دەهێنرێنە سەر شانۆ،لەوەیە هەر لەبەر ئەمەش بێ کە نووسەر وشەی chose یان(شت)ی بۆ بەکار دەبات،تا لەو رێگەیەوە هیچبوونیان بە خوێنەر رابگەیەنێ. (ا.ی. وەرگێری فارسی.)

حەمەکەریم عارف–هەولێر

٢٠٠٠/٥

٦- سەرچاوەو پەراوێزان:

١- لە((چالاکان))ی پێشووی((شۆرش))(حیزبی کۆمونیستی کوردستانی عێراق)وپاشان بوو بە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی حیزبی شیوعی عێراق،بروانە ل٥٢٣(؟)

٢- بڕوانە دیمانەی سالح حەیدەری لە بەغداد ئوبزێرڤەر،لەگەڵ راپۆراتی((کۆنگرەی نۆیەمی حیزبی دیموکراتی کوردستان))بەغداد ئوبزێرڤەر٢/٦/١٩٧٦،

٣- هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا، ،بەغدا،١٠/,١٩٧٣

٤- ئەم حیزبانە لەراستیدا یەکەمین حیزبی کورد بوون،چونکە((ئەو حیزبانەی کە یەکسەر لە پێش و پاش جەنگی جیهانی یەکەم لە قەستەنتەنیە دامەزران،زیاتر لەیانە وکۆمەڵە دەچوون تا حیزب.))

٥-جەنگی کوردستان ل١١٧،نووسینی دیڤید ئادامسن.

٦- هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا،١٠/١٩٧٣،حاجی ئۆمەران.

٧- لوران رینە ،پاش بەهاری پراگ،پاریس،١٩٧٦بەتایبەتی بروانە ل١٩٧-,٢٨٣

٨- هەڤپەیڤین دەگەڵ نووسەردا،٩/١٩٧٤

٩- رێکخراوێکی مارکسیە،کە لە بەرنامەی خۆیدا دانی بە مافی ئوتونومی هەموو گەلانی ئێراندا ناوە.

١٠-ئاندریە مالرۆ،چیرۆکی ابسرواتور،ژمارە٥٧٢ی رۆژی ٢٧/١٠/١٩٧٥

١١- برایم ئەحمەد،ناوپردان ١٠/١٩٧٣.

ئەم کتێبە لەم سەرچاوەیەوە کراوە بەکوردی:

جنبش ملی کرد

نوشته :کریس کوچرا

ترجمه :ابراهیم یونسی.

چاپ اول:١٣٧٣(١٩٩٤)

موسسه انتشارات نگاه-تهران

حەمە كەریم عارف

* كەركووكییە و لە ساڵی ١٩٥١دا لەدایك بووە.

- لە ساڵی ١٩٧٥ كۆلیژی ئەدەبیاتی بەغدای تەواو كردووە.
- یەكەم بەرهەمی شیعرێكە بەناوی (هەڵبەستێكی هەتیو كەوتوو) كە لە ژمارە (١٧٠) رۆژنامەی هاوكاری لە ١٩٧٣/٦/٨ بڵاوبووەتەوە.
- لە ساڵی ١٩٧٥ەوە بە بەردەوامی نووسین و بەرهەمی ئەدەبی بڵاو دەكاتەوە.
- سەرنووسەر یان بەڕێوەبەری نووسین یان سكرتێری نووسین یان ئەندامی دەستەی نووسەرانی ئەم گۆڤار و بڵاوكراوانە بووە: گۆڤاری گزنگی نووسەرانی كەركووك، نووسەری كوردستان، كەلتوور،نووسەری كورد، گوڵانی عەرەبی، ئاڵای ئازادی تا ژمارە ٢٢٢، گۆڤاری نەوشەفەق.

* جگە لە ناوی خۆی، بە تایبەتی لە گۆڤاری گزنگی نووسەرانی كەركووك،نووسەری كوردستان، كەلتوور، رۆژنامەی ئاڵای ئازادی تا ژ: ٢٢٢ بەناوی گۆڤەند، زنار، سیپان، پاكزاد، محەمەدی حاجی، سیروان عەلی، دیدار هەمەوەندی، هێژا، ح. ع ،هامون زێباری، با زەوان عەبدولكەریم بەرهەمی بڵاو كردووەتەوە.

* جگە لە پارتی دیموكراتی كوردستان و یەكێتیی قوتابیانی كوردستان ئیدی ئەندامی هیچ حیزب و ڕێكخراوێكی سیاسی نەبووە، لە ساڵی ١٩٧٤ – ١٩٧٥دا پێشمەرگەی شۆڕشی ئەیلوول بووە، لە هەشتاكاندا بۆ ماوەی نۆ ساڵ، بێ وابەستەگی حیزبی پێشمەرگە بووە و وەكو بەشدارییەكی مەیدانی و ویژدانی لە خەباتی رەوای نەتەوەی كوردا شانازی پێوە دەكات و منەت بەسەر كەسدا ناكات، چونكە باوەڕی وایە كە رۆڵەی میللەتی مەزڵوم مەحكومە بە پێشمەرگایەتی.

- لە هەشتاكانەوە تا ئێستا راستەوخۆ سەرپەرشتی و سەرۆكایەتی لقی كەركووكی یەكێتیی نووسەرانی كوردی كردووە.
- زۆر بەرهەم و كتێبی چاپ و بڵاو كردووەتەوە، لێ زۆربەی هەرە زۆریان، بە تایبەتی ئەوانەی لە چیادا چاپ بوون بە نوسخەی هێندە كەم بڵاوبوونەتەوە،لە نرخی نەبوو دان و هەر ئەوەندەیە كە لە فەوتان رزگار بوون. هەندێك لە وانە:

١- تیرۆژ، كۆ چیرۆك، چاپی یەكەم ١٩٧٩
٢- كۆچی سوور، رۆمان، چاپی یەكەم،١٩٨٨،چاپی سێیەم ٢٠٠٧
٣- بەیداخ، چیرۆك، چاپی یەكەم ١٩٨٨
٤- داوەتی كۆچەرییان، كۆ چیرۆك ،چاپی دووەم ٢٠٠٥
٥- لە خۆ بێگانە بوون، كۆمەڵە چیرۆك،چاپی یەكەم (١٩٩٩) دەزگای گوڵان
٦- كوچ سرخ، كۆ چیرۆك، بە فارسی، وەرگێران چاپی یەكەم ١٩٨٧ شاخ
٧- نینا، رۆمان، سابت رەحمان، چاپی یەكەم،شاخ،١٩٨٥ چاپی سێیەم ٢٠٠٥
٨- نامۆ، رۆمان، ئەلبیر كامۆ، چاپی یەكەم، شاخ١٩٨٧چاپی چوارەم ٢٠٠٩ وەشانخانەی سایە،سلێمانی
٩- رێبەر، رۆمان، مەهدی حسین، چاپی یەكەم (شاخ) ١٩٨٣، چاپی دووەم، ٢٠٠٧

١٠-شكست، رۆمان، ئەلكساندەر فەدايەف، چاپی شاخ (راه كارگر)، چاپی دووەم، ٢٠٠٩ خانەی وەرگێران.
١١- هاومالەكان، رۆمان، ئەحمەد مەحمود، چاپی دووەم ٢٠٠٠ دەزگای گوڵان
١٢ – بێناسنامەكان، رۆمان، عەزیز نەسین، چاپی سێیەم ٢٠٠٦
١٣- قوربانی، رۆمان، هیرب میدۆ، چاپی یەكەم ٢٠٠٤ دەزگای شەفەق
١٤- دووره وڵات، رۆمان ع. ڤاسموف، چاپی یەكەم٢٠٠٠ دەزگای گوڵان
١٥- ئازادی یا مەرگ، رۆمان، كازانتزاكیس، چاپی یەكەم ٢٠٠٣ كتێبخانەی سۆران، چاپی دووەم: ٢٠٠٨
١٦- چیرۆكەكانی سەمەدی بیهرەنگی، چاپی دووەم، ٢٠٠٤ كتێبخانەی سۆران هەولێر
١٧- ئامانجی ئەدەبیات. م. گۆركی، چاپی شاخ ١٩٨٥
١٨- ئەو رۆژەی كە ونبووم (كۆمەڵە چیرۆكی بیانی) چاپی یەكەم،٢٠٠٦
١٩- جیّ پیّ (كۆمەڵە چیرۆكی فارسی) چاپی یەكەم ٢٠٠٦،نووسەرانی كەركوك
٢٠- زندە خەون، كۆمەڵە چیرۆك، چیخۆف،چ١،دەزگای موكریانی
٢١- چیرۆكستان ،كۆمەڵێك دەقورەخنەی جیهانی چ١ ،٢٠٠٥،نووسەرانی كەركوك
٢٢-دیدارو دەق و رەخنە،چ١،٢٠٠٥
٢٣-دیداری چیرۆكڤانی، چ٢٠٠٥،١
٢٤-ئەو بەرخەی كە بوو بە گورگ ،چ١،٢٠٠٨نووسەرانی كەركوك
٢٥- میوان، چیرۆك،ئەلبێر كامۆ

٢٦- مەسەلەی كورد لە عێراقدا،عەزیز شەریف،چاپی دووەم ٢٠٠٥
٢٧- مێژووی رەگ و رەچەڵەكی كورد، ئیحسان نوری پاشا،چ١٩٩٨١،١
٢٨- كورد گەلی لە خشتەبراوی غەدر لێكراو، د. كوینتەر دیشنەر، چاپی سێیەم ٢٠٠٤
٢٩- لە مەهابادی خوێناوییەوە بۆ كەنارێن ئاراس، نەجەف قولی پسییان، چاپی یەكەم ٢٠٠٦
٣٠- كورد لە سەدەی نۆزدەوبیستەمدا،كریس كۆچرا،چاپی چوارەم ٢٠٠٧
٣١ –كورد لە ئینسكلۆپیدیای ئیسلامدا،چاپی یەكەم ١٩٩٨
٣٢- چینی كۆن، چ١(   )دەزگای موكریانی

٣٣- دلێریی خۆراگرتن، ئەشرەفی دەهقانی
٣٤- خەباتی چەكداری هەم تاكتیكە هەم ستراتیژ، مەسعودی ئەحمەد زادە

٣٥- ڤنسنت ڤان گوگ، شانۆنامە، باول ئایز لەر
٣٦- بە دوعا شاعیرەكان، شانۆنامە، جەلیل قەیسی (گزنگ ژ:١٢)
٣٧- جولەكەكەی ماڵتا، شانۆنامە،كریستۆفەر مالرۆ.
٣٨- دادپەروەران، شانۆنامە، ئەلبیر كامۆ
٣٩- بەد حاڵی بوون، شانۆنامە، ئەلبیر كامۆ.
٤٠- چاو بە چاو، شانۆنامە، گەوهەر مراد (غوڵام حسەینی ساعیدی)

٤١- ریچاردی سێیەم، شانۆنامە، شەکسپیر.چاپی یەکەم ٢٠٠٩، بڵاوەخانەی سایە، سلێمانی
٤٢- گەمەی پاشا و وەزیر، شانۆنامە، عەبدوڵلائەلبوسێری..

٤٣- منداڵە دارینە، چیرۆکی درێژ بۆ منداڵان.
٤٤- فاشیزم چییە؟ کۆمەڵە چیرۆك بۆ منداڵان، یەلماز گونای
٤٥- شوانە بچکۆلەکە، چیرۆکێکی درێژی چینی یە بۆ منداڵان
٤٦- زارۆکستان (چوار شانۆنامە بۆ مناڵان)
٤٧- چەند چیرۆکێك لە ئەفسانەی یونانی کۆنەوە (٢٣ئەفسانە)

٤٨- لە گەنجینەی حیکایەتی تورکمانییەوە. (ئەفسانەی ئەسپی ئاشق)چاپی یەکەم٢٠٠٨
٤٩- ئەفسانەێن گریکی و رۆمانی، چاپی یەکەم (٢٠٠٤) کتێبخانەی سۆران، هەولێر
٥٠- ئیلیادە، هۆمیرۆس، چ١،دەزگای سەردەم ٢٠٠٩

٥١- گۆڤەند و زنار (فەرهەنگی فارسی – کوردی) حەمە کەریم عارف، چ١(٢٠٠٦-٢٠٠٨)دەزگای موکریانی
٥٢-چۆنیەتی فێربوونی زمانی فارسی، چ١، ٢٠٠١

٥٣- چرنیشفسکی، فەیلەسوف و زانای گەورەی میللەتی روس
٥٤- چایکۆ فسکی، ژیان و بەرهەمی.
٥٥- ئیدگار ئالین پۆ، ژیان و بەرهەمی.
٥٦- جاك لەندەن، ژیان و بەرهەمی
٥٧- گوگول، نووسەری ریالیست
٥٨- یەڵماز گونای، ژیان و بەرهەمی
٥٩- سادقی هیدایەت، ژیان و بەرهەمی
٦٠- خافروغ لە شیعر دەدوێ، ژیان و بەرهەمی

٦١- راگەیاندن لە پەراوێزی دەسەڵاتدا (بە شەریکی) چاپی یەکەم (٢٠٠١) دەزگای گوڵان
٦٢-راگەیاندن لە نێوان حەقیقەت بێژی و عەوام خەڵەتێنی دا، حەمە کەریم عارف،چ(١)،٢٠٠٥

٦٣- مێژووی ئەدەبیاتی جیهان (لە کۆنەوە تا سەدەکانی ناڤین).چاپی یەکەم٢٠٠٨
٦٤- مێژووی ئەدەبیاتی جیهان (لە سەردەمی رینیسانسەوە تا ئێستا).چاپی یەکەم٢٠٠٨
٦٥- مێژووی ئەدەبیاتی جیهان (ئەدەبیاتی ئینگلیزی زمان- ئەمریکاو ئینگلیستان لە سەرەتاوە تا ئێستا).چاپی یەکەم٢٠٠٨
٦٦- ریالیزم‌ودژە ریالیزم لە ئەدەبیاتدا،سیروس پرهام،چ١،٢٠٠٤،دەزگای سپیرێز
٦٧- قوتابخانە ئەدەبییەکان،رەزا سەید حسەینی، چ١،٢٠٠٦دەزگای موکریانی
٦٨- مێژووی ئەدەبیاتی روسی، سەعیدی نەفیسی
٦٩- لێکدانەوەیەك لەمەڕ نامۆ ، لویس ریی ،چ٢، ٢٠٠٦

٧٠- هونەروژیانی کۆمەلایەتی، بلیخانۆف، چ١(٢٠٠٥)دەزگای موکریانی
٧١- گوزارشتی مۆسیقا،د. فواد زکریا، چ١،یانەی قەلەم ٢٠٠٦
٧٢- ڕێبازە هونەرییەکانی جیهان
٧٣- پێکهاتەی بەدەنی و چارەنووسی ئافرەت،(چ١) ٢٠٠٦
٧٤- دەربارەی شیعروشاعیری، حەمە کەریم عارف، چ١،٢٠٠٧
٧٥- دەربارەی ڕۆمان و چیرۆك، حەمەکەریم عارف،چ١، ٢٠٠٨
٧٦- مەرگی نووسەرو چەند باسێکی دیکەی ئەدبی-ڕۆشنبیری،حەمەکەریم عارف،چ١، ٢٠٠٥نووسەرانی کەرکوك
٧٧- ناودارانی ئەدەب، حەمە کەریم عارف، (چ١) دەزگای موکریانی،٢٠٠٩
٧٨- پەیڤستانی من، حەمە کەریم عارف،چاپی یەکەم()
٧٩- پەلکە ڕەنگینە، حەمە کەریم عارف،چ١، ٢٠٠٤
٨٠- خیانەتی حەلاڵ، حەمە کەریم عارف

* لە ڕاپەڕینەوە تا نهوو چالاکانە بەشداری بزاڤی ئەدەبی و ڕۆشنبیریی کوردی دەکات وبەرهەمی هەمە جۆر (نووسین و ئامادە کردن و وەرگێڕان) بلاودەکاتەوە..

* ئەو بەرهەمانە و زۆری دیکەی ئامادەن بۆ چاپ و چاپکردنەوە و هەر کەس و گروپ و لایەن و دەزگایەك تەماحی بلاو کردنەوەی هەبن، دەبێ پرس بە نووسەر بکات...